VAIŽGANTAS

raštai

9

VAIŽGANTAS

raštai

9

VILNIUS · 1998

VAIŽGANTAS

PUBLICISTIKA

1913–1917

VILNIUS · 1998

Vaižgantas Petrapilio Lietuvių Seime 1917 m.

Dail. Adomo Varno šaržas

UDK 888.2+3
Va-133

Parengė
Ilona Čiužauskaitė
Redagavo
Vytautas Rakauskas
Dailininkas
Saulius Chlebinskas
Vyr. redaktorius
Vytautas Vanagas

ISBN 9986-513-37-5 (9 tomas)
ISBN 9986-513-38-3 (bendras)

STRAIPSNIAI

RAŠYKIME TEISINGAI SAVO VIETŲ VARDUS!

Susimildami, ponai korespondentai, nedarkykite Lietuvos vietavardžių! Susimildami, ponai redaktoriai, laikraščio skyrių vedėjai ir korektoriai! Įsidėmėkite pagalios, kaip yra teisingai tariama ir rašoma mūsų vietavardžiai! Juk pykčiu negalima tverties matant, kaip metų metais, nežiūrint daugybės kartų pataisymo, vis teberašoma: Dusėtai, Utėnai, Sėda vieton Dusetos, Utena, Seda (kilęs nuo sedulės medžio ir ežero). Neseniai vėl kaip „Vienybė"[1] Palonus praminė Palėnais, tai griežtai visi laikraščiai kartojo per visą mėnesį; nei vienoje redakcijoje neatsirado žmogaus, kas būtų tą klaidą pasergėjęs ir atitaisęs. Kitas atsitikimas. Ylakius iš „Vilties" kažin kurs laikraštis padirbo Gakiais. Visi laikraščiai atkartojo, ir nei vienam neatėjo į galvą, jog tokio miestelio pasaulyje nėra.

Todėl dar sykį pasiryžau čia surašyti bent Kauno gub. miestelius. O kad būtų įdomiau juos paskaityti, sudėsčiau juos pagal gyventojų daugumą. Beieškodamas, kurią iš eilios vietą ima jo miestelis, maniau, įsidėmės ir kitus. Taigi prašome nebedaryti laikraščiuose klaidų!

Sulyginimas didumo Kauno gubernijos miestų ir miestelių

95 t. turi Kaunas su Šončiais ir Vilijampole.
21 t. turi Šiauliai.
15 t. " Panevėžys su Mikolajavu[2].
14 t. " Ukmergė (Vilkmergė).
10 t. " Žagarė.
9–8 t. turi Tauragė, Reseiniai ir Telšiai.
8–7 t. turi Kedainiai ir Zarasai (Novoaleksandrovsk, Jeziorosy).
7–6 t. turi Plungė (Plungiany), Joniškis, Jurbarkas ir Viekšniai.
6–5 t. turi Jonava, Vydžiai, Biržai (ir: Biržiai), Anykščiai ir Utena.
5–4 t. turi Kretinga, Kelmė, Kupiškis.
4–3 t. " Rokiškis, Mažeikiai (Muravjovo), Radviliškis, Kuršėnai, Pasvalys, Skuodas (Škudy), Vabalninkas.
3–2 t. turi Švėkšna, Naumiestis, Papilė, Ariogala, Vilkija, Salakas, Gargždai, Seda, Krakės, Varniai, Krekenava, Pikeliai, Tryškiai, Leckava, Luokė (Lukniki).
2–1 t. turi Seredžius (Sredniki), Salantai, Kražiai, Kavarskas, Pakruojys, Pampėnai, Raguva, Rietavas, Tytuvėnai, Šilelis, Linkuva, Svėdasai, Skaudvilė, Želva, Josvainiai, Braslavas, Šėta (Lietuvių), Šidlavas, Pušalotas, Nemakščiai, Grūzdžiai, Grinkiškis, Židikai, Remygala, Obeliai, Pandėlys, Skapiškis, Kvėdarna (Chveidany), Laižuva, Lygumai, Ylakiai, Dusetos, Darbėnai, Akmenė, Eržvilkas, Pašvitinys, Vyžuonos, Troškūnai, Šiaulėnai, Kamajai, Užventis, Šaukėnai, Tauragnai, Tirkšliai, Naujamiestis ir Veliuona.
1 t. – 500 – Užpaliai, Viduklė, Joniškėlis (Joganiškeli), Radviliškis a/N[3], Subačius, Čekiškė, Veiviržėnai, Kriukai, Klovainiai, Girkalnis, Kaltinėnai, Kurkliai, Babtai, Žeimis (Pakuršėje), Aknysta, Suveiniškis, Onuškė (Ganušiški), Razolinas, Vendžiogala, Dūkštas, Dotnava, Saločiai, Vaiguva, Tverai, Kartina, Upyna, Klykuoliai, Betygala, Butkiškė, Mosėdis, Kuliai, Notėnai, Slobodka, Vainuta, Pajūris, Rumsiškė, Antalieptis, Laukuva, Vegėriai, Vaškai, Balninkai, Plateliai, Alsėdžiai, Kalvarija, Bai-

sogala, Viešintos, Nevarėnai, Deltuva, Šimonys, Pagiriai, Vidiškis.

500–400 – Skemonys, Alunta, Laukžemis, Surviliškis, Kvėtkai, Lenkimai, Apsa, Krinčinas, Skirsnemunė (Skirtimoń), Drukšė (Drisviati), Pagramantis, Šimkaičiai, Siesikai, Raudėnai, Rimšė (Rimšani), Kurtuovėnai, Barstyčiai, Meškučiai, Taujėnai.

400–300 – Panemunis, Debeikiai, Papilys, Panemunėlis, Žemalė, Pašiaušė, Lidavėnai, Padubysis, Batakiai, Karklėnai, Kriaunos, Kužiai, Smilgiai, Paliepiai, Lėliūnai, Šaukotas, Lieplaukė, Žarėnai, Daugailiai, Gelažiai, Truskava, Skaisgirys.

300–200 – Beržoras, Lioliai, Traupis, Šakyna (Šakinova), Žaiginys, Endriejavas, Degučiai, Kalnujai, Žemaitkiemis (Žmudki), Budriai, Pavandenė, Gaurė, Lapės, Čedasai, Kantaučiai, Žeimė, Jokūbavas, Viešvėnai, Puociūnėliai, Palėvėnė, Pabaiskas, Kruopiai, Indrioniškis, Truikinai, Švobiškis, Siaudininkai, Palonai, Pernaravas, Šateikiai.

200–100 – Vasiliškis, Vėpriai, Karmėlava, Karsakiškė, Ginteliškė, Panoteriai (Koplyčios), Juodaičiai, Pašušvis, Janapolis, Medingėnai, Aukštadvaris (Anciškis), Grūšlaukė, Judrėnai, Salamiestis, Alojizavas, Vadžgirys, Vadokliai, Garduma, Skaruliai, Pajūrėlis, Jūžintai, Antašavas, Vėžaičiai, Šatės (Žemaičių), Veselavas, Vaitkuškis, Leščiai, Pakalnė, Pamūšis, Žvingiai, Nidakiai (Lidakiai), Smalva, Lauksodis, Aleksandravėlė, Brūnava, Sudeikiai, Teneniai, Pakapė, Kupreliškis, Nerimdaičiai, Girdžiai, Micaičiai, Ugionys, Pelikai, Upninkai, Eigirdžiai, Rastauskinė, Girdiškė, Belmontas, Balsiai.

100–10 – Žlibinai, Bukonys, Gadonavas, Antazavė, Sostas, Vadaktai, Mieškai (Miežiški), Ukrinai, Ūbiškis, Šilai, Stulgiai, Upytė, Tūbinai, Labūnava, Pievėnai, Žiobiškis, Palėvėnėlė, Panevėžiukas, Apytalaukis, Kazacyzna, Žigaičiai, Pašilė, Sartininkai, Aviliai, Stakiai (Pamituvys), Didkiemė, Pakražantis, Pašaltuonis, Renavas, Sugintčiai, Gegrėnai, Kalnelis, Šventybrastis, Kulva, Gaidė, Miškiai (Ščodrobovo), Velikiai, Varputėnai, Venusavas[4].

Viso 298 vardai. Jei dar atsirastų kokia paklaida, prašome tuojau atitaisyti „Viltyje".

LAIŽUVA, Šiaulių ap. *Derlius. Oras.* Šie metai nepaprastai geri. Žieminiai: pūrai ir rugiai, gerai įžėlę, žiemą nepagedę, stovi mūru. Tąvasariai, ankstyvesnieji – taip pat, vėlyvesnieji ilgai nedygo sausoje žemėje, nes iš pradžių nebuvo nei lašo lietaus, bet paskui pakilo šepečiu. Jei ruduo nebus ankstyvas, gerai prieis. Pievos kaip perniai. Užtat dobilų, kaip nėkados; bus daugiau visu trečdaliu už geriausį kitų metų derlių. Tik kai pradėjo lyti, tai vėl nebėra galo. Ilgai stovėjo tirštai apniukęs dangus. Slopumas neregėtas. Bet nei perkūnų, nei žaibų, nei rasos. Galop pratrūko trumpomis audromis. Bus bus karšta 20° giedra. Staigiai kils vėjas, susisuks debesys, trenks perkūnai, ir iškris trumpas lietus ne čiurkšlėmis, bet gabalais, kaip kad iš karto kubilą apverstumei. Akimirkoje – upeliai, kaip nuo Alpių kalnų, šniokščia, griovius rausia. Ir vėl giedra. Pusė nušienauta blogai. Pusės visai negal pradėti. Jūros papjautų dobilų rūdija dirvoje – negal suimti. Rugiai pjautini, negal prieiti dėl jų drėgnumo. Visi darbai suvirto, ir visus lietus trukdo. 12 iškrito smarkūs ledai, riešutų didumo. Iškapojo buroklapius. Kitų javų nesulaužė, tik kur geresnius visai suguldė. Kviečiams, rugiams nekas: varpos jau pilnos. Avižų, ypač vikių, kurie tik ką pradėjo žydėti, bus menka branda. Laukiama nemažų nuostolių. O sakoma, kad po šv. Jonui nebeesti ledų!

Taip Dievas ir reguliuoja žmonių turtą. Kai gražu suimti, sausa – tai maža kas tėra paimti; kai negali suimti, liūtinga – tai viso ko daug; kai maža – brangu, kai daug – pigu ir t.t. Vis kad žmogus ne praturtėtumei. Ūkininkų ūpas, priverstų rankas sudėjus sėdėti, kai karščiausių darbų laikas, kuo blogiausis. Visi pikti it širšės, it šeimininkės, bičių geliamos.

STAKIAI, knygose – Pamituvys[1], Kauno ap. Tą gražią, bet labai tolimą vietelę esu gana plačiai aprašęs 1906 metais „Vilniaus Žinių" Nr. 203[2]. Dabar plačiai žinomas „Stakių šv. Antanas", kurio užtarimu naudojasi apylinkė, pasirodo, ne taip senai čia apsirinko sau vietą. Štai gyvo liudytojo pasaka, kurią čia įdedu, kad kur neužsimestų.

Liudytojas Povilas Birbilas, 94 metų senelis. Jei tebebūtų dabar gyvas, jau turėtų šimtą su viršum. „Krokusmečiu", t.y. 1831 metais, jis buvęs insurgentų, sukilėlių eilėse. Dalyvavęs mūšyje prie Dubysos upės, ties Daugirdo dvaru. Čia nesmarkiai susikirtę, pasitraukę ant Viduklės, kur buvęs baisus mūšis. Šaudėmės, sako, įnirtę; o kraujo buvo ligi čiurnų (riešų). Aš išlikau gyvas ir daug ko išmokau, bekeliaudamas po svietą. Padubysyje, netoli Przecišauskio dvaro, kur yra Šešupio intaka, Kareivos žemėje esama druskos. Vienas kareivis tai žinojęs ir atnešęs maišelį, bet vietos niekam neparodęs.

Šisai Povilas esąs sūnus Adomo ir anūkas Simano Birbilo, kurs su Čerba pirmuoju du aptikę „šuns bėgamą takelį", o prie jo šv. Antano paveikslą, kurs dabar taip pagarsėjo, nors jau nebe tas bėra altoriuje. Kur dingęs pirmasis, nežinąs. Čerba su Birbilu išstatę mažą koplytėlę toj maždaug vietoje, kur buvo radę paveikslą, medyje pakabintą, ir pirmasis kunigas čia buvęs dievobaimingas Belskis. Iš senųjų paminklų nieko nebliko. Tiškaus komisorius Saleckis Čerbą iškėlė į Paantvardį, Birbilą – į Birbilus. Taigi pirmųjų Stakių bažnyčios fundarių atmintį beskelbia tik jų vardais praminti sodžiai: Čerbai ir Birbilai.

Daugiau iš to senio Povilo nieko nebegalėjau beiškvosti 1906 metais. O iš kitų šaltinių nei to tiek nebegavau, neilgai ten tetrukęs, vos 9 mėnesius. Palieka vietiniams tas „Vilniaus Žinių" ir „Vilties" žinias papildyti.

LAIŽUVA. *Per vieną savaitę* – trys gaisrai. Miestelis buvo išgąsdintas nepaprastai didele liepsna, iškilusia iš klebonijos virtuvės kamino. Namiškiai tada tepajuto, kad čia kas negera darosi, kai žmonės dešimtimis apspito kleboniją. Apspito ir žiūrėjo aukštyn. Namas aukštas, tokių kopėčių nėra, kurios pasiektų stogą, ne tiktai kaminą. Galop surasta dvejos, surišta ir prieita prie kamino. Pasižymėjo savo laipumu viešėję pas kleboną pp. Jonas Čiurlionis iš Varšuvos ir L. Gira iš Vilniaus[1]. Gaisras užgesyta. Dabar jau ir kopėčios padirbtos...

Priežastis – kaminkrėčio nesąžiningumas. Brangiai apmokamo kaminkrėčio, pasirodo, tevalyta kaminai iš apačios, ant stogo

visai nelipta. Tatai ir būk ramus, pasitikėjęs samdiniu! Per daug metų kamino priskresta pilno vidurio. Iš to ir degimas didelis.

Bent už poros dienų ta pati istorija atsitiko dideliuose dvaro namuose, kur kalvė. Taip pat laiku buvo užgesyta.

Bet baisiausia nelaimė atsitiko Juozo Ramonauskio namuose prieš pat bažnyčią ir šalia špitolės, kur buvo žydo Joffės aptiekos magazinas. Vėlyvu vakaru, žvakę pasistatę ant stalo, pats Joffė, jo žmona ir uošvė pilstę benziną. Iš tolo nuo žvakės užsidegęs (benzinas garuoja ir garai dega), benzinas sprogo didžiu balsu, išstūmė visus kambario langus, išvertė mūro sieną ir ja apvertė uošvę. Visus tris benzinas aptaškęs uždegė. Atsirado gyvi žmonės – fakelai. Kur tik bėgo, visur benzinas nuo jų kibo: į prekes, į sienas, išlipytas poperiais. Ėmė degti visas vidus. Namai – kaip namai: juos pataisysi. Bet trys žydai taip apdegė rankas, šlaunis, veidus, kad prisiėjo visus tris tuojau išsiųsti į Rygą, kur ir dabar tebekovoja su mirtimi. Uošvės oda visa nusmuko nuo rankų.

Nuostabu, kad specialistas nemoka apsieiti su benzinu. Būkite atsargūs ir tie, kurie skalbinius laidija (prasuoja), benziną degindami: lengvai gali būti nelaimė.

PRIE VIETAVARDŽIŲ TAISYMO

Gal p. K. B.[1] nepyks, kad aš pasinaudoju privatiniu jo laišku *pro publico bono*[2], nors tikiuos pamatysiąs „Viltyje" ištisą jo straipsnį. Jis rašo:

„Patikrinus Tamstos sąrašą ir papildžius jį: *Vajesìškis, Duõkiškis, Ragẽliai* ir k., reiktų miestelių vardai išleisti su kirčiais. Mums svarbu ne tiktai tikrai parašyti, bet ir tikrai tarti.

Mano šaltiniai rodo reikiant vadinti:

R*a*séiniai, ne: *e*.

K*ė*dainiai, ne: *e*. (Panev. čia *e* kad ir trumpas, bet ankštas. Balčikonis).

Pakruójis, ne: jỹs.

Týt*u*vėnai, ne: *a*.

Veivìrž*i*nai, ne: *e*.

Suv*a*iniškis (?).
V*a*ndžiógala, ne: *e*.
Ažùveris = Słobodka.
Vainùtas, ne: *a*.
Pagirỹs (sg., ne pl.).
Kvetkaĩ. Iš rus. Хведко = Федька.
Kùrt*u*vėnai, ne: *uo*.
Lýd*u*vėnai (?)
Kaln*ū̃*jai, ne: *u*.
V*o*s*ȳ̃*liškis, ne: *a*, *i*.
Gaȓd*a*m*a*s, ne: *u*, *a*.
Veg*ē̃*riai, ne: *ė*.
Suõstas, ne: *ó*.
Ž*y*gáičiai, ne: *i*.
Ùbišk*ė*, ne: *is*.
Viencavaĩ = Венусово. *Kaz. Būga*".

P. K. Būgai žinotina:

Raseiniai esą gavę vardą nuo Reseikos upelio (kun. Pr. Turauskis)[3].

Tytuvėnai nuo Tyt*ov*kos u.

Veiviržėnai – Veiviržos.

Kurtuvėnai – Kurtuovės.

Ž*i*gaičiai taip pat ištariama kaip ir Ž*i*dikai; Pagirys ir Pagiriai; Ramygala ir Remygala; V*ie*ncav*aĩ* žiūr. Dr. Bukonto[4] Nr. 86: V*é*nsav*o*s; katra gi? Pakruójis ir Pakruojỹs; kaip: Kruója ir Kruojà; katra gi? Vandžiogala XVII amž. dokumentuose: *E*ndziagola. Kv*e*tkai tarmiškai: Kv*a*tkai; ar a čia ne = ė?

Klausimas: nustatant vietavardžių transkripciją, ar vien dabartinio ištarimo žiūrėti, ar ir kilmės ieškoti?

DĖL VIETAVARDŽIŲ PATAISYMO NR. 85

Nesutinku su šiais Masiulio ir Noreikos pataisymais[1].

Vyžuonų miestelis gavo vardą nuo Vyžuonos upelio. Ištariama aiškiai – Vyž*uo*na, ne Vyž*o*na: tad bus ir Vyž*uo*nos, o

ne Vyžonos. Nieko nesveria, kad žmonės ištaria: Vyža(o)nas; dvibalses *uo* ir *ie* ir daug kitur *a* – tarmėse ištariama, kaip vidurinis tarp *a*, *o* ir *ė*.

Gadonavas gavo sau vardą iš pasilikusio mūsų krašte švedo aficieriaus Gaddon-Senfeld. Jo ainių dar yra Žemaičiuose; jie vadinasi Gaddonais. Tai kam gi jų gimtoji vieta turi kitaip vadinties: Gadūnavas?

LAIŽUVA, Šiaulių ap. *Vagystės*. Laižuva vienas didesniųjų miestelių Kuršo pasienyje, nuo kitų miestelių nutolęs bent per tris mylias. Tečiaus čia nėkuomet nebuvo jokio piliečių rimties dabotojo, nei urėdninko, nei sargybinių. Buvo neramu, neturint ko šaukties reikale. Antai, naktiniam sargui po miestelį švilpaujant, vagys išplėšė B. Leibsono kromą. Iškraustė audimų ant visų 600 rb ir, susidėję į maišus, išdūmė geležinkeliu Rygos link.

Pagalios prieš keletą dienų paskyrė čia gyventi dorą, blaivų ir išnašų vaikiną sargybinį, kurs laikinai apsigyveno Sprogio traktieriuje. Be jo, šį 1/VIII ketvirtadienį buvo dar bent du sargybiniu ir urėdninkas. Ir vagys, lyg pasityčiodami iš tų visų sargų, apuodė miestelį ir naktį apvogė. Iš pirklio V. Noreikio svirno pro langą išsivežė dviratį 125 r.; iš Sprogio buto, kur jis pats ir sargybinis gulėjo, pasiėmė 100 rb, laikrodį, vyno, alaus; mėgino įeiti į laikrodininką Ivonauskį, bet šis pajuto. Vagių būta trijų. Jų ieškoma.

STATISTIKOS ŽIUPSNELIS

Laižuviškių vislumas

Per 120 metų

Vidutiniškai kas 10 metų

Metais	Gimė	Mirė	Priaugo	Šliūbų
1791–1800	86,2			
1801–10	89,2			

1811–20	99,2			
1821–27	97,4			
1828–48	(Nėra knygos)			
1849–60	81,9			
1861–70	80,2	57,7	22,5	17,2
1871–80	82,9	47,2	35,7	17,9
1881–90	81,1	51,2	29,9	19,8
1891–900	106,5	58,1	46,4	25,0
1901–10	131,3	72,2	59,1	27,1
1911	122	59	63	19
1912	116	74	42	23

Mes veik visai nepažįstame savo tėvynės padėjimo. O nepažįstame dėl to, kad nesusirenkame visų pirma statistikos žinių, nes dažnai jos vienos tegali mums išaiškinti kai kurias mūsų gyvenimo paslaptis.

Prašome prisistebėti kad ir šitai lentelei laižuviškių (Šiaulių apskrities) vislumo per 120 metų. Šituos skaitmenis aš gavau, kantriai pirštu suskaitęs kiekvienų 99 metų krikštus. (Eilinių numerių seniaus nedėta. 21 metų krikštų žuvusi knyga, rodos, nieko negali toje statistikoje atmainyti.)

Ėmę šimto metų laikatarpį, nuo 1791–1890 m., tikriaus – 79, išmetus iš vidurio 21 apleistuosius metus, gausime, jog laižuviškiuose būta kas metai vidutiniškai po 86,5 gimimų. Imdami trumpesnius to šimtmečio laikatarpius, gauname šitokį to vidutiniškojo skaitmens svyravimą: 1) per pirmuosius 20 metų, 1791–1810, gimimų būta po 87,7+1, 2 viršiaus normos; 2) per kitus 17 metų, 1811–1827, po 98,5+12 viršiaus normos; 3) per kitus 30 metų, 1861–1890, būta po 81, 4–5,1 žemiaus normos; 4) pagaliaus per paskutiniuosius 22 metus, 1891–1912, būta gimimų po 119+32,5 aukščiaus normos.

Jau tik tas vienas sumetimas kiek yra įdomus! Kuo išaiškinti staigų gimimų pakilimą, net visa 12, per prancūzmetį ir po jo? Ne kareivių įtaka. Pakuršės, ypač to krašto tarp Mintaujos ir Liepojos, karas nebuvo užgriebęs. Paskui vėl dar staigesnį kritimą, net per 17 (12+5,1), ir vėl dar staigesnį kilimą per 22

paskutiniuosius metus, net per 37,6 (5,1+32,5)? +12, – 17, +37,6!! Pirmajam skaitmeniui paaiškinti nei spėjimų nėra. Antrąjį galėtų paaiškinti marai. Bet tam laikatarpiui turime mirimų lentelę, kuri maro neparodo: mirimų būta normalių. Tik tretįjį tegalime tikrai išaiškinti: po 90 metais pereito amžiaus Kuršas ėmė labai traukti darbininkus iš šiapus Vadaksties upės. Seniaus gryna liuterionija – Kuršas, dabar kibždi katalikais kalpais. Laižuvos parapija užpereitais metais turėjo 2603 dūšias Lietuvos pusėje ir 367 dūšias Kuršo pusėje. Šitie kuone 400 jaunų sveikų vedusių darbininkų ir padidina skaitmenį gimimų ir mirimų, retai tepadidindami skaitmenį šliūbų, nes ateina jau vedę: 32,5 gimimų viršiaus normos reikia priskaityti Kuršo darbininkų įtakai. Be jų, drąsiai galima būtų pasakyti, jog ir per patį paskutinį laikatarpį gimimų skaitmuo būtų lygus vidutiniam normaliui arba visai nedaug tepakilęs. Bet šitokį kilsterėjimą, per 1, 2, mes matome ir prieš šimtą metų.

Štai ir išdygsta dar sunkesnis klausimas: kodėl gimimų skaitmuo per visą 120 metų stovi, kaip užkerėtas, vienodai; kodėl neauga? Vienas tėra atsakymas: kad *gyventojų* = vedusiųjų porų *skaičius neauga;* nieko nepriaugo tuo laiku, kada kitų kraštų gyventojų pasidarė dvigubai ir trigubai. Jei dabartinis skaičius gimimų padaro 2603+367=2970 gyventojų, tai tuos pat gimimus prieš šimtą dvidešimtį metų tegalėjo daryti toks pat ir gyventojų skaičius: 2600. Bet per 50 metų, 1861–1910, turime vieno priaugliaus 1936, vidutiniškai po 38,7 kas metai. Taigi turėtų būti gyventojų skaičius 2603+1936=4539, o su atėjūnais (+367) – 4906. Dvigubai, neg dabar kad yra ir buvo, t.y. normaliai, kaip ir kituose kraštuose. Kodėl gi to nėra? Išeivija nusekino parapiją tik 150 žmonių, o ne 1500 ar dar daugesniu.

Tai Laižuvos problema, kurią tegalėtų išpainioti nebent mokytieji statistikai. Dar aršiaus, kad tai, man labai aiškiai rodos, ne vienos Laižuvos, bet visos Lietuvos problema. Ir ne tik paskutiniojo amžiaus, bet ir ankstyvesniųjų. Istorija aiškiai liudija, kad prieš 500–600 metų lietuvių būta daugiau, bent ne mažiau kaip dabar. Nejaugi mes išsigemame, mirštame natūraliai, kaip Niemojevskis[1] pranašauja?

Mėginkime patys save ištirti. Be nepanorėtumėte kai kurie kunigai kitų Lietuvos šonų knygose pasiknisti ir lenteles skaitmenų padaryti? Patarnautume grynajam mokslui ir sau: savo dalykai reikia pažinti.

ŽINIŲ ŽIUPSNELIS IŠ PRAEITIES

Pasaulinės vyresnybės Kretingos vienuolynu buvo nubausti šie kunigai:

1. Gelazius *Mongėla* atvyko iš Troškūnų vienuolyno Kauno gubernatoriaus įsakymu, 24 gr. 1864. Išėjo 16 sausio 1871 į Krakių vienuolių kapelioną.

2. Juozapas *Vaškevičė* iš Varnių pasitaisymo namų, 4 kovo 1867 m. Mirė 2 bal. 1870.

3. Mykolas *Šiuipa* iš Darbėnų, 24 rugsėjo 1867 m. Išėjo atgal į vikarą 23 spalių 1871 m.

4. Adolfas *Račkauskis* iš Saločių 21 rugsėjo 1872 m. įsakymu generalgubernatoriaus. Išėjo į Kauną 2 liepos 1874 m.

5. Pranciškus *Graževičė* įsakymu VII. gen. gub. 17 lapkr. 1872. Išėjo 13 rugp. 1874 į Šiaulių apskritį.

6. Jonas *Mickaniauskis* iš Kauno 5 bal. 1888. Atgal 12 bal. 1889.

7. Dzidorius *Linkevičė* iš Šeduvos 27 gr. 1888 dviem metam.

8. Cezaras *Jačinauskis* 16 kovo 1889. Atiduotas žandarams 11 birželio 1889 į Naugardo gub. policijos priežiūrai trims metams.

9. Aleksandras *Dambrauskis* 17 kovo 1889. Atiduotas žandarams į Naugardo gub. policijos priežiūrai penkeriems metams.

10. Aleksandras *Vaitkevičė*, Čekiškės klebonas, 7 geg. 1889 – 27 liepos 1892.

11. Mauričius *Narbutas* 12 geg. 1889– 7 birž. 1891.

12. Juozapas *Kerpauskis* iš Gargždų. Atkeltas iš Kalvarijos Dominikonų vienuolyno 16 rugs. 1889– 17 spalių 1890.

13. Pranciškus *Liandsbergis* iš Vidžių 27 spalių 1889 m. Į Kauną 29 gr. 1890.

14. Stanislovas *Stakelė* iš Alšvangos 9 vas. 1890 m. – 16 bal. 1892.

15. Mykolas *Miežinys*, Pakruojo vikaras, 13 kovo 1890–13 geg. 1891.

16. Aleksandra *Myliauskis*, Alšvangos vik., 26 geg. 1890–13 rugp. 1891.

17. Antanas *Beržanskis*, Drukšės vik., 7 liepos 1890–19 rugp. 1892.

18. Juozapas *Liasauskis*, Vyžuonų vik., 26 birž. 1890–23 rugp. 1891.

19. Marcijonas Povilas *Jurgaitis*, Šenberko kleb., 18 spalių 1891–10 lapkr. 1892.

20. Vincentas *Ulinskis* 10 vas. 1893. Mirė 5 rugs. 1898.

21. Jonas *Juozapaitis*, Kamajų vik., 5 rugs. 1893–13 lapkr. 1895.

22. Pelicijonas *Lialis*, Kauno vik., 24 geg. 1894–9 birž. 1897.

23. Pranciškus *Gugys* 10 gr. 1894–23 gr. 1896.

24. Adomas *Pronckūnas* 27 geg. 1896 – 30 rugs. 1898.

25. Kazimieras *Domarkas*, Raguvos vik., 13 lapkr. 1896–13 geg. 1897. Paskui išvežtas į Pskovą penkeriems metams.

26. Peliksas *Sereika* nuo vas. 1897 dviem metam.

27. Juozapas *Rimeikis* 24 lapkr. 1896 – 23 birž. 1898.

28. Kastantinas *Butkis* 24 lapkr. 1897 – 23 birž. 1898.

Paskesniųjų nebežinau. Jų nebe kas ir bebuvo. Trumpiaus, pasaulinė vyresnybė Kretingos vienuolynu nubaudė:

1864 m. – 1, 67 m. – 2, 72 m. – 2, 88 m. – 2, 89 m. – 6, 90 m. – 5, 91 m. – 1, 93 m. – 2, 94 m. – 2, 96 m. – 2, 97 m. – 3.

Pati tirštuma, matome, 89–90 m.

Gailiuos teturįs šią sausą sąskaitą, be parodymų, už ką kunigai buvo taip baudžiami. Tai labai įdomus būtų lapelis iš veikimo nesuvaržytos anuomet mūsų krašto administracijos. Be neteiktųsi papildyti šį sąrašą, kam šaltiniai prieinami?

APIE TAUTINĘ REALIĄ MŪSŲ POLITIKĄ

Skaityta 1896 metais

„Ir jie kalbėjo kiti kitiems: Eikime, pasidirbkime plytų ir jas išdekime. Ir jie naudojosi plytomis kaip akmenimis ir žemės sakais vietoje kalkių. Ir jie kalbėjo: Eikime, pasistatykime sau miestą ir bokštą, kurio viršūnė siektų dangų, ir

padarykime savo vardą garsiu, pirma negu išsiskirstysime į visus kraštus" (Pr 11, 3–4).

Daug priežasčių buvę, kam Noės giminės sumaniusios tą sunkų darbą. Jų tautos šlovė gal reikalavo, kad pasiliktų aiškus ženklas jų išmonės; kunigaikštis Nemrodas norėjęs tame mieste įsitaisyti tvirtapilę, kad lengviaus būtų galima buvę suvaldyti nepaklusnios giminės; daugumas rūpinosi, kame gelbėties, jei dar kartą atsitiktų toks baisus tvanas, koks neseniai, prieš 300 metų, buvo ir kurio baisybių dar nebuvo užmiršę.

Pavyzdingas užgaidas. Sumanytojai nebuvo tikri, kad baisusis tvanas dar sykį atsitiks; nebuvo artie tvirtos medžiagos: nei uolų, nei cemento. Tečiaus kibo į darbą: nebuvo uolų – dirbo plytas iš molio; nebuvo cemento – vežėsi jūros sakus – asfaltą; vis dėlto pasistatė bokštą, galintį būti naudingu visokiems tikslams.

Lietuviai! Ir mes esame perleidę vieną tvaną, juntame antrą, laukiame trečio. Per pusę tūkstančio metų bangavo Lietuvoje lenkystės tvano vilnys. Jos ėmė silpti, tik sutikdamos priešingas sau, iš kitur atūžtančias. Lenkystės tvane paskendo mūsų didybė – galybė. Beliko mums gyvybė, kurią privalome gelbėti. Bet kritiškiausioje valandoje pristigome santarvės – vienybės tautos politikoje ir darbe.

Dauguma apšviestesniųjų mūsiškių, išmirkę, ištižę lenkystės tvane, nebejaučia savo pragaišties; jiems ir taip gera. Pripratę plaukyties svetimose vilnyse, jie nėmaž nenusigąsta, jog „jau kaukia šiaurys", jog vis didesnės vilnys iš kitur varosi: tikisi, kad ir tada jiems bus taip pat gera, o plačiaus rūpinties – kam?..

Mažuma apšviestesniųjų mūsiškių, tiesa, nedaro papeiktinai, neužsikemša ausių, girdi ūžimą, jaučia ateinančią nelaimę; pasiskundžia, paaimanuoja, bet, dar nejausdami peilio prie kaklo, nutyla ir toliau sau svyruoja, įvairių vėjų linguojami. Ir šiems nebloga: savo laimei, neregi toliau, kaip iki galo savo nosies; lietuvių nelaimei – ir nesirūpina toliau pasižiūrėti ir pagalvoti, kaip čia priešingumams kelias užbėgus. O galėtų tai padaryti, plačiaus atsimerkę ir atsiminę, jog tegalima arba viskas išgelbėti, arba viskas pralaimėti...

Tiktai mažas būrelis apšviestesniųjų toli perregi būsimųjų dalykų tamsą; mato, jog prieš žmonių piktą valią galima ir reikia išstatyti savo gera valia. Ir jie tai daro. Išsižadėję savo laimės, atiduoda savo turtus, savo išmintį, savo laiką, ramybę ir laisvę, bestatydami aukštus, tvirtus mūrus, suturėsiančius svetimų vilnių plakimą, ar bent tokį tvirtą laivą, kuriame galima būtų plūduroti ant vilnių paviršio, neskęstant ir net neįdrėkstant.

Nelaimė, ir šitą būrelį silpnina nesutarimai, iš ko statyti tie atsargos mūrai ar išganymo laivas.

Vieni nepajudinamą lietuvių cielybę mato moksle, moksle ir dar kartą moksle. Mokslas, duodamas savo, kaipo piliečio, teisių susipratimą, „išganysiąs vargdienį", mokslas nukratysiąs „prietarus"; suprask – ir katalikų tikėjimą; mokslas ir tautoms pravęsiąs jų ribas.

Kiti išganytą Lietuvą regi nepakrutinamoje cielybėje jos senovinio skydo – katalikų tikėjimo ir nesutraukomoje vienybėje su lenkais. Didele drąsa, pasišventimu, aikvodami visas savo išgales, gina bočių tikybą ir perkūnais trenkia tuos, kurie išdrįsta patys savaime tvirtai atsistoti, paleidę lenkų skverną.

Nei žodžio nesakydami prieš mokslą ar prieš tikėjimą, kaipo tvirčiausią medžiagą sutvirtinti tautai, vis dėlto turime klaidinga pavadinti nuomonę, jog lietuvių tauta galima kuo nors vienu skyrium nuo kitų veiksnių sustiprinti.

Ne viename moksle didžiausis tautos stiprinimo svarbumas. Mokslas sustiprina, jei sustiprina, taip juokingai mažą lietuvių nuošimtį, jog visa tauta nėkaip negali vien jais pasikliauti. Gal mokslas ir gelbėtų. Ale kad jo stingame; stingame tinkamų mokyklų, kaip pradinių, taip ypač vidurinių. Ir tos nutrina nuo lietuvių lietuviškumą. Vidurines mokyklas baigia nemaža mūsiškių, bet Lietuvai iš jų džiaugsmo visai maža. Visi tie mūsų „ponaičiai", išplėšę iš Lietuvos ūkių po du tris tūkstančius rublių, prasmenga gilumoje kurios bent svetimos jūros. Pasilieka namie vien išėję dvasiškių mokslą ir vienas antras svietiškis. Tai visi išgelbėtojai, tetesį šviesti Lietuvą perkarusiais laikraštėliais, dar plonesnėmis knygelėmis; ir tų reikia terbelėmis vogtinai prisinešioti, ir už tas reikia šimteriopai pinigais ir

dažnai krauju užmokėti. (Rašyta 1896 m.) Iš tokio mokslo tvirtapilės nepasidarysi. Ir mėginimas daryti būtų panašus į anų darbą, kurie, neturėdami parankėje uolų ir akmenų, būtų betgi užsispyrę būtinai iš uolų statyties bokštą, – būtų lakioję po svetimus kraštus, beieškodami uolų ir tik kada ne kada teparvilkę kokią uolapalaikę. Darbuodamies daug sykių daugiau, būtų betgi daug sykių mažiau tepadarę arba ir visiškai nieko nepadarę, jei nebūtų griebę vietinės medžiagos – molio.

Netesės gaivinti tautą ir tie mūsiškiai, kurie, dėdami galvas už šv. tikėjimą, už katalikybės cielybę, visai pamiršta kitas jų teises: kalbos, ekonomijos ir socialumo. Tiesa, tikėjimas stiprina kiekvieną žmogų skyrium, yra jo ašis, aplink kurią sukasi visas jo gyvenimas. Tikėjimo jausmai – didžiausi jausmai, juos užliesti pavojinga: nei už ką žmonės tokiuo įnirtimu nestoja, kaip už tikėjimą. Milijonai kankinių linksmai atidavė savo gyvastį už jį. Garbė jiems už tatai ir šlovė nuo Dievo ir žmonių, kad kariavo už Dangaus Karalystę, bendrąją žmonių tėvynę. Ale panašų garbės vainiką ir kankinių palmę lietuviai gali nusipelnyti ir ne Lietuvoje, bet, sakysime, Kinuose. Už tos dangiškosios, tiesa, visų reikalingiausios, tėvynės galvos tos rūšies žmonės nebeatmena siauros žemiškosios tėvynės, neduodami jai nieko žemiško. Aiškią to iliustraciją duoda mums Vilniaus ir Gardino gubernijų lietuviai, kame žmonės, tebebūdami gerais ir net labai gerais katalikais, tapo nei šiuo, nei tuo: lietuviais patys nebeprisipažįsta, lenkais jų kiti nepripažįsta. Ir kybo taip ore – be tėvo, be močios, be giminėlių, gera medžiaga gudui (baltarusiui) padidinti savo kalbą – „po prostomu"[1]. Tuomet neilgai trukus, spėjama, sudiev bus ir katalikybei. Tad vargu bau ir tie ekskliuzivistai kunigai gali vadinties ir būti Lietuvos stulpais – rašytiniais.

Tie šviesuoliai ultrapolitikai, kurie drebėdami it girtas tvoros turisi įsitvėrę lenką ir šaukia, kad tą skverną paleidus tuoj nuplaus tave rusų stačiatikių vilnis, patys jau mato griuvimą savo politikos. Iš lenkų maža pašalpos. Bet ką ir pridėtų ramstyties spundomis iš šalių, jei vidurys būtų išpuvęs, pats iš savęs nebeturįs tvermės. Jei patys savimi nebepasikliautume, jei

nustotume vilties, jog per ilga kiekvienas gaus, kiek bus vertas teisių ir laisvės, jei patys užmirštume, jog sutarimas mažus dalykus didina, o nesutartis ir didelius mažina, jei paliautume savo teisių ieškoję, leisdami mus, tylinčius, užmiršti, jei paniekintume visas tas dorybes, kurios žmonijos tvirtybę sudaro: blaivumą, skaistumą, teisingumą, darbštumą, mokslumą, broliškumą, – tai ne tik sutrūnėjusios lenkų spundos, bet nei ąžuolinės kitų pašaliečių nebetesėtų palaikyti pūzrą. Lenkai ir patys silpni, ir patys noriai kitų atsišlietų, tik nebemato aplinkui tvirtų ir juos užjaučiančių kaimynų. Ir tai jų laimė, nes ima daugiaus rūpinties patys savimi ir jau nebemaža yra sau padarę. Šiais laikais vieni kitiems draugai ir sėbrai, kol iš to laukiama sau naudos; kai jos nebesimato, tuoj atsitraukia. Lenkai lietuvių savo krūtinėmis neužstos, kad ir norėtų; dar aršiaus, kad nenori. Jie lengva širdimi parduos Lietuvą už žiupsnelį palengvinimų „Koronai"[2]. Jau ir derėties pradedama. „Novoje Vremia"[3] neseniai žadėjo lenkams palengvinimų, kad tik jie netrukdytų suliejimo lietuviškųjų gubernijų Šiaur– ir Pietvakarių krašto su vidurio gubernijomis. Lenkams, žinoma, nepadoru aiškiai išsižadėti vienybės su Lietuva; to ir nereikia mums; vis dėlto prisiderėjo šiuo ar tuo būdu suniekinti tas laikraštis. Tuo tarpu nė vienas lenkų laikraštis to nepadarė. Jų tylėjimas – labai reikšmingas: darykite su Lietuva, kaip sau norite, jei bent žadate mums bent kiek gerumo. Kitur vėl kažin koks Bagnickis svajoja apie lenkų atgijimą, o rusų laikraščiai džiaugiasi, kad tarpe jo fantazijų nėra vienos pretenzijos, kad Lietuva ruskinama. Mes neverkiame tos lenkų savimylės, tik iš jų patys mokinamės daboti daugiaus savo marškinių. Ne, ir ne čia mūsų išganymas.

Tai kame gi pagaliaus? Iš ko turime statyties tautos apgynimo sieną? Iš viso ko, tik ne iš vieno ko: iš mokslo, katalikybės, susibaudimo su kitais sau lygiais, tiek iš viso ko imant, kiek reikia politikos reakcijai (neatgalainybei, tik dalių sukibimui, kaip chemijoje); kaip aptiekoje: *quantum satis*[4]. Yra ko daugiaus – imti daugiaus, nes tai aiškus parodymas, kad šita medžiaga labiausia reaguos. Kokios mažiaus yra, mažiaus imti. Ir viską klijuoti tautiško susipratimo sakais.

Neniekinkime nieko. Tiktai laukiniai žmonės paniekoje laiko mokslą ir jo galybę. Be jo nesuremsi nei kertelės rūmų, ne tik jo nepastatysi. Tauta auklėti – ne vyžos pinti. Tiktai aklieji žmonės nemato tautos galybės tikėjime, tiktai specialistai fanatikai religijų griovikai tenesustoja, nors mato, kad su religijomis ir tautos dalykai griūva. Kiti, nei pažangiausieji, to nedaro. Imk protestantus skandinavus: švedus, norvegus, danus, suomius pagaliaus. Imk mažąsias Austrijos ir Vokiečių slavėnų tautas, madjarizuojamas ir vokietijamas. Slovencai Cislitavijoje: Karintijoje ir Krajinoje; chorvatai Translitavijoje[5]: Kroacijoje ir Slavonijoje (neminint serbų, dalmatiečių, slovakų); serbai lužyčiai Saksonijoje, lenkai Silezijoje, – visaip spaudžiami dar neišnyko; priešingai, tvirtėja, bent tik ten, kame tvirtai tebesilaiko Vakarų ar Rytų Bažnyčios. Čia jų „klubas", jų „mitingas". Čia jų nepaniekinama kalbos, čia jos dailinama. Čia jų poezija – giesmės populiarizuojama. Čia susirinkime tautininkai susiskaito savo viekus ir gauna drąsos. Galingųjų tautų niekinami, čia jaučiasi savistoviais. Čia užsimezgė jų draugijos. Tautos papročiai susikrovė Bažnyčios ūksmėje ir pasidarė nuo jos nebeatskiriami. Tenai Bažnyčios tvirtybė – tautos tvirtybė. Neapsakomas lietuvių prisirišimas prie savo Bažnyčios skaitoma tvirčiausiu bokštu prieš jos ir jų nedraugus. Jos kabinasi visi, net ir nutautintiems lietuviams nutautinime palaikyti.

Tiktai patsai siaurasis protas tegali skelbti amžiną neapykantą lenkų kalbai už tai, kad ji kitados suteršė mūsų kalbą ir ją nusmelkė. Kas buvo, tai jau buvo, buvo prastai, neteisingai. Bet kuo pati kalba kalta, kad nedori žmonės nedoriems savo tikslams ją vartojo. Kitados rymiečiai visus nekalbančius lotyniškai vadino barbarais, laukiniais. Dabar vokiečiai lenkams Berlyne lenkiškai vaidinti užgina, kad jie niekur tautiškai neatsikvėptų. Bet niekam neateina į galvą keikti lotynų ar vokiečių kalbą. Anaiptol, visi, kurie nori vadinties rimtai apsišvietusiais, kurie nori semti iš pirmųjų kultūros ir civilizacijos šaltinių, mokinasi jų. Reikia ir mums, lietuviams, lenkų kalbos mokėti, kad pažintume savo priešus jų pačių namie, kad galėtume sekti ir savo pačių istorijos kultūros laikatarpį – lenkiškąjį, kaip

sekame dar pirmesnį laikatarpį – lotyniškąjį Mindaugo, Vytauto ir vėliaus jėzavitų laikų. Visai kas kita mokėti kalbos – reikalui, visai kas kita – vartoti ją kaipo nebepakeičiamą namų kalbą arba kaipo išeiginę kalbą dėl kvailos fanaberijos, baigiančios kvailinti silpnapročius tamsuolius.

Ir ne tiktai lenkų kalbos privalome mokėti, bet ir savo pusbrolių latvių, baltarusių ir mažarusių. Ir sekti jos namie, jų literatūras, protų judėjimą, kultūros kilimą, originalių sumanymų gimimą. Prisiėjus mums ko nors skolinties, ypač kalbos dalykuose kokiems civilizuotiems išsireiškimams, skolinkimės iš artimiausiųjų savo kaimynų, su kuriais tiek amžių bendrai civilizavomės savo dvasias; tad ir protuose turėjo pasidaryti bent kokia tapatybė. Sakoma, kiekvienas nors ir tos pat karalijos šonas turįs savo „dūšią". Visos tos „dūšios" reikia gerai pažinti, norint sutaikinti savo veikimą su jų veikimu politikoje ir ekonomijoje. Menka prietelystė su kaimynais geresnė už geras peštynes su jais. Bet tai negalima, nedovanojus kits kitam istorinių jeibių ir nepriżadėjus kits kitam dabar jų nebepadaryti.

Šių rūšių medžiagos daugiausia turime parankėje. Nepaniekinkime nei vienos. Visas vartokime. Tautos politikoje reikia atmesti, kas mums patinka ar nepatinka; reikia liauties ir tuščių bandymų, eksperimentų. Jie gretimai tegali eiti su organizacijiniu tautos darbu, lipdomu tautiškai. Tautiškumas būtinoji sąlyga, nes tik ta giminė teišnyksta, kuri ima nebenuvokti, koks kraujas plaukia jos gyslose, kokį pieną žindo iš motynos, kokie žmonės prakaitą ir kraują liejo, gindami dabar mūsų gyvenamąją žemę. Ta tauta teišnyks, kuriai ant kapo trumpai bus parašyta: *Tiek ir tebuvo verta*!

Galingesniosios tautos mėgsta ryti smulkiąsias, kaip didesnė žuvis mažesnes. Bet kai atitinka pasišiaušusį ešerį, pyksta, kalnus ant jo verčia, bet pagaliaus palieka ramybėje – gyvenk sau, spaigliuotasis nedorėli! Per kiek šimtų metų mėginta Čekai suėsti, net jų vardą užmiršti. O šiandien? Kurie nori Čekijoje darbuoties, turi ir jų kalbos mokėti. Tai padaryta įstatymo keliu.

Ar už kalno ir Lietuvos autonomija, kas gi gali išpranašauti?

TIKSLUS MOTERŲ TEISIŲ IEŠKOJIMAS

Kiekvienam žmogui gyvenimas tiek teduoda, kiek jis tegali pasinešti. Veltui rankas tiestumei – daugiaus.

Kiekvienas iš gyvenimo privalo tiek imti, kiek tik pasineša. Kas mažiaus ima ant savęs, neg galėtų paimti, tas tinginys ir veltėdis.

Idant žinotume, ką ir kiek tesime, turime pažinti, kuo esame apsigimę, kokių talentų gavę. Draugija, į kurią mes prigulime, turi tą darbą mums lengvinti, o ne sunkinti.

Veik viso civilizuoto pasaulio moters ėmė sakyties galinčios ir norinčios kur kas daugiau dirbti žmonijos naudai, neg ligi šiol kad dirbo; ėmė eiti į naujas darbo dirvas. Ilgai į tą moterų nerimimą žvairuota, ilgai pykta, kad jos neva bandančios nusikratyti tiesioginių savo pareigų, kurias temanyta esant – gimdyme kūdikių ir auklėjime žaliūkų ir tvirto būdo piliečių.

Šiandien betgi jau absurdas būtų manyti, jog visos moters lygiai apsigema vienu talentu – gimdyti kūdikius, jog visos tedega viena vienoda kūno meile, noru susidaryti šeimynos gyvenimą.

Ir seniaus taip nemanyta. Liudija kad ir šv. Povilas apaštalas. „Kiekvienas turi nuo Viešpaties sau tikrą dovaną: vienas, tiesa, taip, o kitas kitaip. Sakau gi nevedusiems ir našlėms: gera yra jiems, jei jie taip palieka, kaip ir aš... Kaip kiekvienam padalino Viešpats, ir kaip kiekvieną pavadino Dievas, taip tesielgia... Kiekvienas kokiam pašaukimui pavadintas yra, tokiame tepasilieka... Jūs esate brangiai nupirkti, nesidarykite žmonių vergais... Ir kas už vyro išleidžia savo mergaitę, gerai daro; ir kas neišleidžia, *geriaus daro"*... (1 Kor 7, 7, 8, 17, 20, 23, 38).

Visuomet buvo kiltos dvasios moterų, kurios degė ir kitokia meile – Dievo ir artimo; kurios tiesioginį savo uždavinį manė esant – būti gyvenimą lyginančios Apvaizdos įrankiais ten, kame neturtas, nesveikata, apleidimas kūdikystėje ar senatvėje.

Mokslo žinios skelbia mums moterų, ypatingai išlavinto proto pajėgų; jos profesoriauja, tyrinėjimus ir bandymus daro, galėtų advokatauti ar inžinieriauti.

Mes patys pažįstame bent kiek moterų, taip sakant, suvyrėjusių, kaip esama vyrų – subobėjusių. Joms nei netinka lėlė ant rankų. Jų raumenyno mechanika kaip tik sunkiems darbams dirbti.

Lyties reikalai nieko čia nemaino. Ag fiziologai ir psichologai randa moterų dideliais lyties privalumais, tečiau nenukreiptais gimdymo link. Tai amatninkėmis prostitutėmis apsigimusios ir nesuvaldomai krypstančios iš tiesaus gyvenimo kelio.

Moters tad taip pat įvairiai apsigema, kaip ir vyrai, taip pat įvairiai privalo ir dirbti, ir įvairias pareigas į save imti. Kas mėgina įvairumą pakeisti vienodumu, nusideda pačios prigimties įstatymams, trukdo natūralį gyvenimo tekėjimą savo paties nenaudai.

Ar yra kokia draugija, kuri turėtų per pilna darbininkų: moterystės, auklėjimo, gailestingumo, vaistymo, liuosųjų profesijų, kūno ir proto darbų srityse? Visos sritys ir visur laukia talentų, bent gero sugebėjimo, ir man vis viena, aš net neprivalau žinoti, kas ką padarė, bet tik būtų tai gerai padaryta. Visos darbo sritys turi būti visiems atviros, vienodai prieinamos ir pasiekiamos. Tai darydama, žmonių draugija ne atskiriems darbininkams gerai daro, bet pati sau; ne nariai, it kokios malonės, turi darbo prašyt, bet pati draugija privalo savus narius į kuo naudingiausį darbą skatinti: juoba nestabdyti veržiančiųsi į darbą.

Moterų pasistengimai paleisti kai kurias iš šeimynos gardo į platybę, į liuosą darbą, ne visuomet buvo tikslūs. Kartais kaip tos avys: iš vieno gardo paleistos, puola į kitą, taip pat siaurai aptvertą; iš šeimynos gardo į politikos. Tečiau tų pastangų istorija įdomi ir pamokinanti. Įdomi ne kovos epizodais ir ne pačiais karžygiais, tik nesustojančia evoliucija, regima sparčia pažanga, kuria teeina gyvas dalykas, ne iš svajonių, tik iš gyvenimo kilęs. Tame moterų klausimo galybė. Moterų siela plečiasi, ir jų teisės plečiasi. Kiek jos jau laimėjo paskutiniu metašimčiu! Negalėjo nelaimėti; draugija turėjo kai ką keisti, kaip keičia švarką augant žmogui. Pamėgink, kad geras, nepakeisti didesniu: susiaurėjus visos siūlės iširs. Nėra žmonių, kurie to nesuprastų ir aksioma nelaikytų.

Keblumai ir priešingumai kyla dažniausia tuomet, kai darbą pradeda dirbti netiksliai, ne į reikiamąją pusę. Auga žmogus, didink jo švarką. Bet venk augusių švarku taisyti neužaugą: bus tau juoko iš karikatūros, ir pačiam aptaisytajam bus nejauku. Visų moterų, didelių ir mažų dvasia, taisymas vienodais dideliais teisių rūbais, rodosi, yra ir sufražisčių darbas. Iš jų juokiasi. Ir tai blogai pačiai idėjai.

Moterų teisių lygybės šalininkų, feministų, pareigas aš šitaip suprantu. Jie privalo:

1. Budriai ir akylai sekti moterų augimą ir sulig to, nieko nelaukiant, mainyti jų teisių švarką vis didesniu.

2. Padėti moterims augti; visų pirma parūpinti joms mokymosi lygybę nuo pat pradžios ir iki pat galo suvienodinimu programų žemųjų, vidurinių ir aukštųjų mokyklų.

Mokyklos tedera ir tetikslu skirstyti į laipsnines; jokiu būdu ne į lytines. Ne vyrų skyrium ir moterų skyrium mums reikia gimnazijų ir k.p., bet didesnėmis-sunkesnėmis ir mažesnėmis-lengvesnėmis programomis, idant lygiai bernaičiai, lygiai mergaitės galėtų eiti tokį mokslą, kurį tesi įgimtais savo gabumais apgalėti ir gerai jį pasisavinti. Juk daugiaus ne 75% bernaičių neapgali dabartinių gimnazijų (tiek pat realinių ir kitų) programų, destis neišeina visų 7–8 klasių. Vėl daug daugiau nei 25% rasime mergaičių, kurioms per maža moterų gimnazijų programos. Kiek jų laiko kvotimus vyrų gimnazijoje ir eina drauge su vyrais aukštąją mokyklą! Eitų pusė, tik leisk.

3. Griauti įsivyravusį prietarą apie netikslumą moteriškojo dvasios elemento kai kuriose srityse. „Amžinasis moteriškumas", manoma, pablogins tradicijinę pasaulio „politiką". Bet mes dar neturime gana kriterijų spręsti, ar blogiaus, ar geriaus būtų pasauliui, jei per moterų įsikišimą visi tie militarizmai, ekonomijos pusiausvyros, istorijos teisės ir kiti tokie griežtai atsimainytų. Antra, jei moterų kišimasis į tuos dalykus būtų netikslus, pats gyvenimas jas nuo to darbo atstums. Prigimtyje viskas darosi tiksliai; prigimties nei didžiausias genijus nepataisys. Taisydamas gali laikinai pabloginti, bet per ilga prigimtis vėl atsitaisys saviškai. Nėra ko bijoti. Tai jau ir pasirodo. Bijota

suomių ir norvegų, prieš įsileidžiant savo moteris į seimų ir parlamentų darbą. Tečiau pasirodė, kad anasai baisusis moteriškumas, tuo tarpu neradęs vietos grynoje politikoje, savaime nukrypo į visuomenės darbų ir sielvartų sritį, kame tasai moteriškumas – tikra palaima.

Trumpiau išdėstyti, „kaip aš žiūriu į moterų judėjimą ir to judėjimo uždavinius", man nepasisekė: vis buvo neaišku ir tuščia.

Ir „lietuvėms moterims veliju" to pat, ko ir kitoms pasaulio moterims, tiktai aukštesniame laipsnyje, nes jos, lietuvės, atsiliko, pavėlavo.

1. Laužties į tas duris, pro kurias jau yra įsilaužusių kito šono moterų: visomis kūno, proto, valios ir turto pajėgomis atsidėjus, mokyties viso, ko tik galima nusitverti, ir... bręsti. Mokyties ir bręsti – toli ne ta pat. Yra išėjusių aukštuosius kursus, kuriuos atidarė joms feministai, ir vis dėlto pasilikusių vištaprotėmis; yra ir jų labai daug, nediplominių moterų, kurios tečiau gyvenime neapsakomai daug sveria, nors tai nesiduoda susvarstyti ir skaitmenimis išdėstyti.

2. Veliju tik to, ką pačios tesės pasiekti, ir griežtai neveliju to, ką kiti iš šalies bus moterims parūpinę, nes tik pirmasis dalykas tėra pastovus, gyvas; antrasis gi – vis tiek turės nudžiūti be vaisiaus.

3. Veliju moterims, kad jos visai nešauktų: „Vyrai pagonai, duokite ir mums savo teisių!" Bet ateitų ir pačios pasiimtų jų tiek, kiek pasineša, kiek tuo tarpu tikrai joms reikia, o ne kiek bus joms užbrėžusi panaitė Pankhurst[1] ar kitas kas.

4. Vienu žodžiu betariant, lietuvėms moterims, lygiai kaip ir pačiai „Laisvės" redakcijai, besirūpinančiai moterimis ir nemoterimis, veliju: žiūrėti visuose savo darbuose vieno didžiausio dalyko – *Tikslumo*. (Kas taip dažnai užmirštama...)

DĖL KUN. ČERNIAUSKIO[1] IŠKĖLIMO

Vilniaus lenkų laikraštis „Kur. Krajowy"[2] Nr. 273–274 padėjo gana platų savo bendradarbio pasikalbėjimą su J. E. Vilniaus

vyskupijos valdytoju, pačiu kun. Černiauskiu ir Sąjungos lietuvių kalbos teisėms ginti Vilniaus vyskupijos bažnyčiose[3] atstovu dėl žinomojo Vidaus reikalų ministerijos reikalavimo iškelti kun. Černiauskį iš šv. Jono bažnyčios ir Vilniaus apskrities.

J. E. kun. valdytojas[4] pasiskundęs tik ant sunkių sąlygų, kuriose jam atsieina valdyti Vilniaus vyskupiją, apie kun. Černiauskio bylą nepasakė nieko ir patarė kreipties dėl informacijų į patį kun. Černiauskį.

Kun. Černiauskis papasakojo minėtojo laikraščio bendradarbiui šit ką. Tai, kas šiandien stovį ministerijos rašte, kaipo leitmotyvas, t.y. jog jis turėjęs ruošti riaušes (bezporiadki) ir nesigriebęs tinkamų priemonių joms numalšinti, esanti tik dalelė to, kas jam buvo pirmiau užmetama ir net, kaip skelbęs pirmutinis „kaltinimo aktas", kas jau buvę parodyta.

Svarbiausiu kaltinimo punktu kun. Černiauskis laikąs šitokį nurodymą, jog jis privertęs kažkokią Petronėlę S. prisiekti kryžiumi ir Evangelija, kad pas tardytoją sakytų jo naudai, kaltintų gi kun. Steponavičių[5] ir ponią Vileišienę[6]. Tasai faktas kaltinimo akto esąs pažymėtas, kaipo jau „prirodytas" ir, kun. Černiauskio nuomone, dėl to paties vieno fakto jis (kun. Č.) turėtų būti daug smarkiau nubaustas nė iškėlimu iš Vilniaus miesto ir apskrities. Tokio fakto tardymas turėtų būti pavestas prokurorui, tuomet jis, kun. Černiauskis, būtų bent turėjęs progos pamatyti kaltinantį jį liudininką ir tuo pačiu pats galėtų pastatyti savo pusės liudininkus. Tečiau, nors kun. Černiauskis ir reikalavęs iš tardytojų, kad tasai liudininkas pakartotų prieg jam tą apsunkinantį jį parodymą, kun. Černiauskiui tame jo reikalavime buvę atsakyta.

Toliau kun. Černiauskiui buvę užmetama, kad jis dalyvavęs kunigų susirinkime, buvusiame kun. Kulešos[7] būste, kur buvę nutarta neprileisti lietuvių pamaldų šv. Jono bažnyčioje ir kad jis sulig to nutarimo ir pasielgęs. Tasai kaltinimas laikomas taip pat prirodytu, nors kun. Kuleša ir patraukęs Solonevičių, padėjusį tą žinią į „Sev. Zap. Žizn"[8], tieson.

– Aš pats, – pasisakė toliau kun. Čern., – žinodamas vardą pavardę taip baisiai apkaltinusiojo mane liudininko, ketinau

ieškoti teisybės teismo keliu, tečiau, deja, suradau Vilniuje tris žmones tuo pat vardu ir pavarde...

Klausiamas, ar neketinąs apeliuoti, duoti skundo Senatan, kun. Čern. atsakęs:

– Iš pradžios ketinau. Tečiau dabar, įsitikinęs, jog pašalinimas manęs iš Vilniaus turįs didelę svarbą kai kuriems žmonėms, kurie pasistatė tai savo tikslu, pasiryžau sutikti su tokiuo dalykų stoviu. Apsunkinantieji mane parodymai pas tardytoją tegu gula ant sąžinės tų, kurie juos sutvėrė.

Tiek pats kun. Černiauskis.

„Sąjungos" atstovas, išreiškęs nuomonę, jog visa kitaip būtų buvę, jeigu tuo dalyku būtų užsiėmęs vyskupijos valdytojas, nes tuomet nebūtų reikėję įsikišti ton bylon pasaulinei vyresnybei, papasakojo šit ką:

„Atmintini yra gubernatoriaus Veriovkino[9] žodžiai, su kuriais jisai kreipęsis į kun. Michalkevičių: „Tamsta esi bažnytinės vyresnybės atstovas, aš – valstybės. Bažnyčia ir valstybė privalo visuomet tarp savęs sutarti. Pats tamsta išleidai tą įsakymą (apie lietuvių geguž. pamaldas šv. Jono bažnyč.), taigi pats ir turi sekti, kad jis būtų pildomas, o negriauti savo autorito, nusilenkdamas prieš keliolikos kažkokių gatvės valkatų riksmą. Nes kitaip meti tamsta abejojimą, – kas čia iš tikrųjų valdo bažnyčią? Jeigu gi pats tamsta nepajėgsi palaikyti savo autorito, esu pasirengęs tamstai pagelbėti".

Gi kun. Černiauskiui gubernatorius pasakęs maždaug tuos žodžius:

„Mano giliausiu įsitikinimu, tų skandalų kaltininku laikau taip pat ir tamstą, nes žinant vietines sąlygas sunku beįtikėti, kad čia bažnyčioje liaudis galėtų net šitaip priešintiės savo klebonui, kuris, be to, nėra be dvasinio autorito. Jeigu tai būtų buvę vėlesniu laiku ir turgaus dieną – galėtum tamsta sakyti, jog bažnyčion įsibrovė kažkokia girtuoklių gauja, bet 6 val. rytą smuklės dar tebėra uždarytos, taigi, atleiski tamsta, bet buvo kažkaip kitaip".

Kun. Michalkevičius, be asmeniškai pasakyto papeikimo kun. Černiauskiui pirmąją tų riaušių dieną ir pertraukimo pa-

maldų šv. Jone su pridėjimu pamaldų šv. Mikalojaus bažnyčioje, nenorėjo griebties jokių priemonių pirmajam savo įsakymui įvykdinti, kaip lygiai ir tikriesiems tų skandalų kaltininkams susekti, palikdamas tai pasaulinei vyresnybei daryti. Tardymų bėgis žinomas beveik visiems. Toji byla ėjo įvairiais keliais; po kun. Michalkevičiaus ir Černiauskio kelionių Peterburgan buvo manoma, jog byla galutinai pabaigta, nes pašalinta net iš šv. Jono bažnyčios kun. d-rą Steponavičių, kurį perkėlė Dominikonų bažnyčion po budrios „Gazetos Codziennos"[10] globos sparnu.

Tečiau dalykai atsimainė po to, kaip Vilniuje apsilankė departamento vicedirektorius Tiaželnikovas, ir kun. Černiauskio iškėlimą galima laikyti jo tyrinėjimo vaisiumi. Bausmė, kuri ištiko kun. Černiauskį, į arčiau žinančius dalykų stovį lietuvius padarė įspūdį, lyg būtų supliekta ne arkliui, bet per pakinkus, o juk būtų labiau geistina, kad laikantis vadžias vežėjas kad ir lengviau, betgi supliektų per patį arklį, negu kad susitiktas pakeliui sargybinis kad ir smarkiau sudrožė lazda per pakinkus.

Pats „Kur. Kr." bendradarbis išreiškė dar trumpai Vilniaus lenkų inteligentijos nuomonę dėl to dalyko, bet apie tai kitame numeryje.

KOKIE SKAITYTINI SVETIMI LAIKRAŠČIAI?

Liaudžiai ir pusinteligenčiams lietuviškųjų laikraščių sočiai gana: tiek jų daug įvairių krypsnių ir brangumų.

Inteligentai jaisiais nesitenkina: da parsisiųsdina bent vieną, du, o kartais ir daugiaus rusiškųjų, lenkiškųjų ir kitokių, kas moka Europos kalbų. Ir tai pagirtina. Ką gali duoti didelis didelių tautų laikraštis, to mes netesime. Ir labai peiktina, kas taip nedaro. Aš pažįstu du labai turtingu gydytoju: lietuvį ir puslenkį, kuriuodu drąsiai galėtų knygoms skirti po pusę tūkstančio kas metai, o neturi nė vieno laikraščio. Faktas. Vienas teisinas – nieko laiko neturįs tam dalykui; ir tai bent kiek teisinga, nors ne visiškai. Antras sako: nic niema![1] – ir tai jau visai neteisinga.

Ant šių dviejų aš ne taip pykstu. Sakyk, ką sau nori: juodu aiškiu tipu šviesuolių, kurių žibintuvuose alyva išdegė. Mes begalime tyrinėti, kodėl, kokiomis aplinkybėmis, bet faktas pasiliks faktu.

Bet kas tai tie mūsų neva inteligentai, kurie apsikemša labai dažnai keletu svetimų laikraščių, bet – kapeikinių? Kas tas „šviesuolis", kurio sielos reikalus patenkina „Birževyja Vedomosti" vtorovo izdanija, „Žurnal dla vsech", „Peterburgskij Listok", „Gazeta i Žurnal Kapeika", „Kurjer Litewski", „Gazeta Codzienna"[2] ir keliolika kitokių vardų „kapeikų" ir listkų-svistkų? Ką pelnysi, „inteligente", nors dešimtį jų paskaitytumei kas dieną? Tiek, kad po kelerių metų pavirsi tipu anų dviejų gydytojų, kurie arba „nebeturi laiko" laikraščiams skaityti, arba „nieko neberanda" juose, nes jų skoma atbuko, atšipo protas, tuos žaliumynus bekramtant. Jei ne, tai bus dar blogiau – tapsi tokiuo inteligentu, dėl kurio aimanavo vienas prancūzas publicistas (aš jo pavardės neatamenu). Visą atliekamą laiką, sako, skaito ir keikias; kas dieną pereina akim bent dešimtį dideliausių puslapių, akim pamato bent du tris tūkstančius mažų žinelių, kurių jam visai nereikia žinoti, ir keikias; guldamas dar dvi valandi skaito, akis gadina, atilsį trumpina, keliasi nepasiilsėjęs, ir keikias; virsta per ilga tikru obskurantu ir keikias. Ag skaičiau, sako, visą amžių, o štai pati, vieną almanachą tepaskaitanti, daugiaus nei aš žino. Ir keikias. Šiandieną laikraštis – tai morfina: juo dažniaus švirkšti sau į paskūrę, juo daugiaus norisi. Matai, kaip tau bloga, o neliaujies. Ir nesiliausi...

Tiek to, kam laikraščiai – vien naujienos, sensacijos, kurios turi jam smarkiai prablaivyti protą, suvargusį biuruose, kaip muštarda, krienai ir pipirai sujudina nebeveikiančius nuo sėdėjimo vidurius. Mes gi, Lietuvos inteligentai, ne taip iširę, ne tiek daug laiko turime, kad reiktų galvoti, kaip čia jis sugaišinus. Tad ir laikraščiai mums – gaivinąs veiksnys, o ne lepinąs. Šalin smulkmenas, duokit vienų rimtų straipsnių kad ir apie dienos dalykus, ne tik apie mokslą!

Taigi rinkimės didesnius, brangesnius svetimus laikraščius. Bet ir čia keblumas: jų per daug ir per įvairių. Iš lenkų dienraš-

čių aš nerandu nė vieno, kurs nudriskusiu šunbajoriu neatsiduotų – taip jie *visi* neturtingi pinigais, tad ir žiniomis, korespondencijomis, *savo* telegramomis ir t. t. Lenkų tėra paskaitomi savaitraščiai ir mėnesiniai ar net kvartaliniai.

Rusų turima daug taip turtingų, kaip „tikros Europos" laikraščių. Bet ir jie ne visi paskaitomi.

Aš juos visus esu perėjęs ir dabar dar į kai kurį „įkišu nosį". Pagalios sustojau prie „Russkoje Slovo"[3]. Didelis, labai turtingas pinigais, bendradarbiais ir savais korespondentais Maskvos dienraštis (8 rub.). Jis nusideda katalikybei, tiesiog vaikiškai pasityčiodamas iš prancūzų, italų, ispanų katalikų ir popiežiaus. Bet tik retkarčiais. Užtat visą laiką turi Doroševičių, Nemirovičių-Dančenką, Boborikiną, Bajaną, Merežkovskį, Gr. Petrovą, Teffi, Gorkį, Tolstojų, Buniną, Jablonovskį[4] ir kitus, kurių negali negerbti, kad ir kartais nesutiktumei su jais.

Nieko šlykštesnio aš nejaučiu, kaip kad įėjęs į kleboniją ar į šiaip jau inteligento būstą, pamatau kapeikinį laikraštį ant stalo ir pusrublinį paveikslą ant sienos, lyg „mužiko" troboje. Jei tai iš ekonomijos, tai dar šlykščiau: tebūnie ekonomija valgyme, ypač gėrime, tai skaityme nereiks ekonomijos.

– Kam imi Vilniaus lenkų „pauperus"?

– Kad jie kai kada parašo apie mus.

– Tai kas, kad parašo? Ar tu manai su jais polemizuoti? Tegu jų turi tie, kurie moka ir privalo ginčyties – mūsų redakcijos! O mums kas darbo? Geriau tais keliais rubliais nusipirkime įvairesnių pakraipų lietuviškų laikraščių. Ar pritari jiems, ar ne, o žinoti privalai, kas mūsų namie, mūsų tėvynėje darosi. Jei moki, skaityk geruosius Europos laikraščius ir rišk mus, nemokėlius, su Europa. Su lenkais nei besuriši, nei naudos iš to.

Šiurkščiai pasakiau? Ką gi darysi: taip manau.

PARDAVINĖJIMAS LAIKRAŠČIŲ. AKCIJA KURŠE

Kunigo P. T.[1] Nr. 1 gerai praminta laikraščio skyrius įvykinamiems sumanymams aikštėn iškelti. Taip, daug yra mums

darytina ir lengvai padaroma, reikia tik daryti. Antai jis, kun. P. T., ragina siųsti misionorius į Prūsus ir ten ieškoti lietuvių išeivių. Gerai. Pataria toliaus pasienio klebonams, susižinojus su anos pusės klebonais, įvesti, kur atsiranda darbininkų lietuvių, katalikiškų laikraščių ir knygelių pardavinėjimą. Tai nebe taip jau gerai: tarp mūsųjų, ypač išeivių į Prūsus ir į Kuršą, negyvas žodis dar toli gražu, kol pakeis gyvąjį žodį. Kol pasieksime tolimuosius kraštus, namie pirma laikraščiais ir knygomis apsirūpinkime. Kame pas mus pačius nuolatinis „katal. laikraščių ir knygelių pardavinėjimas?" Kur ne kur vartotojų draugijoje randasi vienas antras laikraštis parduoti; kur ne kur šiaip jau lietuvio kromelyje. Ir tiek maža iš jų teišperkama atskirais numeriais, kad iš to nei skaitytojams, nei leidėjams nėra naudos. Pelnas iš atskirų NNr. pardavinėjimo kitų laikraščių balanse užima vietą tuoj po prenumeratos ir apskelbimų. O mums reikia dar pridėti pinigų, išsiuntinėjant numerius. Tai atsitinka dėl to, kad vienų numerių daugiaus išperka, o kitų nėmaž: šitie ir praryja pelną. Bet galėtų kitaip būti, jei kiekviename miestelyje turėtumėm tam tikrą žmogų, sakysime, kad ir kokį jaunesnį škaplierninką, kurs visos savaitės atliekamus NNr. „iškaišiotų", įteiktų, šaukdamas juos vardais, turiniu, prieidamas prie atskirų žmonių būrelių. Jei pats škaplierninkas negalėtų atsitraukti, įgudintų į tą darbą kokį savo vaikiūkštį. Mūsiškiai patys retai dar telandžioja po kromelius, ieškodami laikraščių, bet nemaž jų paima, kai kas čia pat pakiša. Be kolporterijos nedaug tesiplatins ir knygelės. Štai po kelissyk per metus kiekviename bažnytkaimyje susirenka minios, kitur net minių minios, kaip va Leckavoje per tris dienas vadinamųjų „Jokūbinių" (Dom. VI. p. Pent.)[2]. Tuomet kolporteriai tikrai daug laimėtų, pasistumdę tarp žmonių ir kame pasistatę būdelę. To nėra, nes 1) neorganizavome kolporterijos; 2) kad galėtume organizuoti, reikia, kad gubernijos administracija nekliudytų. Dabar išleisi kokį vaikiuką, o policijos atstovas ir beesąs, ir bereikalaująs pasiteisinimo. Taigi, kol akciją išplėsime net *ad extra*[3], reikia išsirūpinti kolporterijos laisvę sodžiuose, o ne vien tik miestuose.

Kun. P. T. sumanymą „kokiem 2 kunigam bent po sykį per metus pervažiuoti skersai išilgai visą Kuršą" skaitau – nepadaromu. Patys Kuršo ir pakuršės klebonai tegali, jei nori, tinkamai aprūpinti išeivius į Kuršą, nes jie dažniausia sustoja per kokią dveitą pustrečios mylios nuo Lietuvos sienos ar nuo katalikų bažnyčių; į bažnyčią, jei nori, gali ateiti, jei ne kas šeštadienį, tai mažiausia kas mėnesį. Vieni skerdžiai per visą vasarą negali atsitraukti nuo savo bandos. Kurių gi neprigauna ant vietos sėdintys klebonai, tai tų neprigaus nei keliaujantys: bus tai arba visai jau atšalę žmonės, arba po vieną antrą išsisklaidę po mažus ūkininkus, kur jų nei sužinosi, nei sužinojęs nenuvyksi, nes ten tau nei vietos neduos, nei į kaimynus šiokiomis dienomis jų neišleis. Belieka didesnės išeivių gurguolės į tolimus dvarus. Bet jų ne tiek, kad reiktų jiems net ypatingo misionoriaus.

SURINKIME GYVĄJĄ TRADICIJĄ!

Senovinių lietuvių etnografijos turtų esama nemaža. Daug jau jų prisirinkome, dar daugiau priverkėme, kad nerenkame, daug ir prisiraginome darbuoties kam kurioje srityje lengviaus. Kai kas paklausė ir bent kiek dirba; kai kas bent rūpinasi ir ketina dirbti. Taip ir nebesvetimas mums nei vienas šis lietuvių turtas: žodija, senovinė raštija, tautadailė, muzika; pasaka, daina, mįslė, priežodis, patarlė, pertarmė; burtas, prietaras, tautinė medicina; gyvulių epas; to krašto paukštija, žvėrija ir naugija. Gerai pradėję ir baikime, kas ką gali padaryti; nei mažiausis užrašas neprapuls, juk *scripta manent.*[1]

Nebe sykį raginomės ir kronikas rašyti, dieninius atsidėję vesti. Bet iš to aš tikiuosi visų mažiausių rezultatų: nuoseklus darbas tai – vokiečių privalumas; lietuviai gi garsūs savo tinginyste ir nerangumu. Tat į surašinėjimą dienos dalykų nesinori nei raginti: vis tiek bus vien tuščias burnos aušymas. Aš drįstu paraginti bent kai kuriuos mūsų kunigus padaryti daug lengvesnį darbą – nieko netrukus surašyti mūsų gyvąją tradiciją, ką gyvieji žmonės tebeatmena ir tebemoka papasakoti. Žemaičių

vyskupijoje turime daugiaus nei kapą kunigų, prakunigavusių jau po 40–50 metų ir net daugiaus. Kiti tebesidarbuoja, kiti jau šalin pasitraukę. O visi senų žmonių būdu mėgsta daug pasakoti apie senesnius dalykus. Jaunesnieji mielu noru jų klausosi, kai ko ir pramoksta, kai ką įsidėmėja; gal kai ką ir užrašys, progai atsitikus. Bet 90% viso ko girdėto taip ir praskamba, it vėjas padangtyje.

Visi mūsų senesnieji kunigai – gyvi liudytojai daugelio neapsakomai įdomių dalykų. Jie pažino mūsų veikėjus; tų gi būta daugelio, o mes apie juos tik tesame girdėję, nieko daugiaus. Ką mes žinome apie Čiuldą, Želvį, Kossarzevskį, Kossakauskį, Kairį, Jasaitį, Anusą, Paškevičius, Juzumus, Jonikavičę, Vizgirdą, Praniauskį, Dovydaičius, Aleknavičę, Gailevičę, Giedraičius[2], net apie patį vysk. Valančių? Rašytų žinių apie juos nedaug, o gyvų žinių dar esama nemaža. Bet jei jų neiškvosime, veikiai ir tos pražus. Štai mirė tikra žinių versmė, kun. Petras Baktys[3]. Daug aš iš jo sužinojau, bet negaliu atsigailėti, kad maža ką tepasižymėjau. Su kitais bus tas pat.

Jie pergyveno sunkiuosius 61–66 metus, paskui 1876–81 ir toliaus. Graždanka, trebnikai[4]; kunigijos veikimo suvaržymai, bausmės pinigais ir ištrėmimais; bažnyčių statymo kliūtys... Juk visa tai toki medega mūsų Bažnyčios ir krašto istorijai, ypač paskutinio ketvirčio pereitojo šimtmečio, kurią surinkti iš administracijos archyvų neveikiai tebus galima.

Taigi nesišalinkime mūsų kunigų senelių, bet tyčia juos lankykime, pasiėmę paišelį ir sąsiuvėlį. Kai kas pasakys mums už tai labai ačiū.

LECKAVOS NAUJŲ KAPINIŲ PAŠVENTIMAS. Senuosiuose Leckavos kapuose, įspraustuose tarp miestelio, Ventos ir vieškelio, seniai jau ankšta. Tad parapijonai, klebono Liudviko Rinkevičiaus raginami, per dvejus metus dirbosi naujas kapines bažnyčios žemėje. Geroką žemės gabalą gražiu mūru aptvėrė (tam tikslui suvartoję ant šimto kubikų akmenų) ir per pusantro masto privežė smėlio, kad, giliaus kasant, nereiktų vanduo pasiekti.

Spėjama, kad visiems darbams padirbti reikėję ant 50 000 vežimų. Skaitant tik po 20 kap. vieną atvežimą, Leckavos kapinės yra jau vertos ant 10 000 rublių.

11 d. rugpjūčio mėn. š. m., per šv. Lauryno atlaidus, po visam, J. M. Vyskupui leidžiant ir pasaulinei vyresnybei neprieštaraujant, buvo padaryta labai graži ir labai didžia minia pirmoji procesija naujų kapinių švęstų. Vedė procesiją ir kapines pašventė J. M. Viekšnių dekanas kun. Vincentas Jarulaitis, asistuojant J. M. Tirkšlių klebonui kun. Pranui Gaigalui, Laižuvos klebonui kun. Juozui Tumui, Mažeikių altaristai J. M. kun. Mykolui Jankauskiui, vietiniam klebonui ir dviem klierikam. Pamokslą pasakė kun. Tumas.

Sugrįžus tokioje pat tvarkoje, giedant Visų Šventųjų litaniją, kun. dekanui patarus, sustatyta pašventimo aktas su visų dalyvavusiųjų dvasiškių parašais ir palikta parapijos archyve. Tokie aktai ilgainiui bus įdomūs istorijos lapai, prie kiekvienos didesnės progos jie reikėtų surašinėti ir palikti.

VARGONŲ TAISYMAS IR PALAIKYMAS

Laižuvos vargonai, vienuolika registrų, pastatyti 1892 metais Rygos firmos „Emil Martin" už 1700 rublių. Per dvidešimtį su viršum metų prie jų niekas prisimanąs nepridėjo piršto. Vargonai iro – juos virvelėmis raišiojo; vargonai cypė – tą registrą uždarą laikė; balsai ėmė nesutikti – kiekvienas fušeris vargonininkas, vos vos padūduojąs, drįso dūdas draskyti, vadinasi, „strajyti", – kol pagalios nebegalima buvo bepagroti dėl ūžesnio ir cypsenos. Jau treti metai ujamas perkrauti vargonus, pasikviečiau tą pačią firmą „Emil Martin" (statytojas tebesąs gyvas).

Štai ko aš pramokau ir ką turėtų žinoti kiti, kuriems prisieis atjauninti apsenę vargonai.

Aš tariaus tą firmą, kuri, taip sakant, vargonus gimdė, pigiaus ir su juo didesniu pamėgimu apsimsiant savąjį kūdikį gydyti, idant jis amžių amžiais skelbtų firmos garbę. Nežinau, bene apsirikau. Atvykęs mechanikas, Emilio sūnus, paminkęs

vargonus, pasakė nežinąs, kiek tai atsieisią, žinąs tik, kad, per tiek metų netaisius, atsieisią brangiai: gal 400, neskaitant naujų pedalų paminų, kurios skyrium atsieis 20 rb. Gal, girdi, ir pigiaus, bet niekuomet nepigiaus 320 rb.

– O jei pasirodytų, kad nedaug darbo, kad neilgai tesugaištumėte, tai vis viena atsieis brangiai?

– Vis tiek. Viso pasaulio vargondirbių vienodas būdas. Pastatydamas vargonus, beveik nieko neuždirbi: taip dabar brangus darbininkas ir medega. Tad atmuši tuos pat vargonus pridabodamas. Vargonai kas metai reikia revizuoti: sutaikinti balsai, išpūsti iš dūdų dulkės ir apgedusieji mažmožiai pataisyti. Rygos miesto vargonai vargonmeisteriui už tai duoda po 50–100 rb; destis kokio didumo. Provincijų vargonai moka po 30 rb. Tad jums per 21 metus būtų atsiėję 600 rb. Ir jei mes imame dabar pusę to, ką būtumėm paėmę, tai imame nedaug.

Išvedžiojimai manęs neįtikrino, tečiaus ką gi darysi? Daug aš išmanau to „griozdo" dalykuose? Dar mažiaus to „klasiško muzikos instrumento" dalykuose. Dirbame.

Du mekaniku labai darbščiai nuo 6 v. ryto iki 8 val. vakaro, po 14 val. dirbdamu be jokių pokaičių, pravertė 6 dienas; be to, sugaišo vieną šventę, vieną dieną kelionėje ir vieną dieną atvažiuodami sulygtų. Jei vargondirbių mechanikų būtų tokios pat dietos, kaip mašinų monterių, sustatytojų mašinų ar komivojažerių – po 10 rub., tai už 8–9 sugaištas dienas dviem priderėtų apie 180 rb; jei už darbo dieną kiekvienam skaitytume po 15 rb, tai už 6 dienas abiem priderėtų vėl apie 180 rb. Jei už naujas pakojas 20, tai 200, o ne 300. Tai išvedžiojimai mano, kurie firmos taip pat neįtikrino, kaip jos išvedžiojimai manęs neįtikrino. Kompromisą padarę, sutikome ant 275 rb, ir tai, jei pinigai tuojau.

Firma čia nepanorėjo būti lygi inžinieriams mechanikams. Girdi, čia artizmo dalykas, čia ne dailidystė, nei šaltkalvystė. Ir ten proporcionalės taksos negalį būti. Laikrodžiui, sakysime, temoki 10 rb, o kai taisai kai ką, vėl moki 2 rb ir t. t. Ir mes laiduojam už darbo tvermę per dešimtį metų. Bet kas metai turėsime atvažiuoti, pertaisyti ir... gauti po 30 rb.

Ir ta kombinacija manęs neįtikrino. Moku apie 300 rb, gaunu laiduojimą dešimčiai metų, bet už tą neva laiduojimą vėl moku antra tiek. Tai koks čia laiduojimas? Aš atsisakau, ir firma nepatenkinta. Girdi, ką mes štai padarėme, tai tikrai tvers per dešimtį metų. Bet gali išklibti tai, prie ko mes rankų nepridėjome, ir tuos mažmožius kasmet reikia taisyti.

Tai „pridėkite ranką" prie viso ko, kad tikrai stovėtų bent dešimtį metų...

Vienu žodžiu sakant, darbą minėtoji firma gal ir gerai atliko, bet dėl kainos pasiliko nesusipratimai. Ir aš jaučiu, lyg šimtyną parapijos pinigų permokėjęs.

Kitąkart vargondirbis Rodavičius[1] nabašninkas, draugiškai šnekėdamas, prisipažinęs, kad jie tikrai neverčiai lupą už vargonų prižiūrėjimą. O tikra ir pakaktina kaina esanti: už kiekvieno registro sutaikinimą po 1 rb ir už jo išvalymą po 2 rb. Viso po 3 rb nuo registro ir tai, kas gali atsieiti taisant mechanizmą.

Štai šiuo straipsneliu ir pakurstau bažnyčių kuratus laiku patirti, kokios kokių meistrų sąmatos. Dar labiaus primygtinai prašau ir kitus raginu reikalauti, kad mūsų lietuvių vargondirbių firmos, pasiskelbdamos laikraščiuose ar išleisdamos savo kainininkus-reklamas, imtų aiškiai dėti savo *prix fixe*[2]: registrą dirbu už tiek, balsus taikinu už tiek, valau už tiek, taisau už tiek; be to, dietų reikalauju tokių.

Argi nebūtų gražu, garbinga ir malonu, nes aiškios derybos tvirtas prietelystes sudaro: klientus paverčia firmos prieteliais, o ne žvairuojančiais, bene išnaudojo.

Pagalvokite ir padarykite. Bent parašykite, ar aš klystu taip kombinuodamas, ar tikrai mane išnaudojo, ar taip ir turi būti?

KUN. J. TUMO, BUVUSIO „VILTIES" REDAKTORIAUS, KALBA

Maloningasis Ganytojau!

Kaip karštai laukėme Tavęs, G a n y t o j a u, kaip linksmi esame, Tavęs susilaukę, nei nebandysiu išreikšti. Silpnai

išreikšdamas tuos džiaugsmo jausmus, kurie virte verda širdyse daugumos čia susirinkusiųjų, juos profanuočiau. Tik rankas aukštyn iškeldami ašarotomis akimis šaukiame:

– Ačiū, Viešpatie, kad davei mums tokios drąsos ir tokio patyrimo V a i r i n i n k ą, kokio mums šioje valandoje kaip tik reikėjo!!

Šios gadynės lietuvių visuomenės laivas, it Nanseno „Framas“[1], plaukia į naujas, dar mažai težinomas, daugiaus spėjamas žemes. O pakeliui tai iš kairės, tai iš dešinės grūdas ledų kalnai, apačioje pilna vandenyje pasislėpusių rifų. Sunku juo plaukti.

Bugštu ir iš šalies žiūrėti. Tad kurie neplaukia Lietuvių laivu, neva palankiai jiems šaukia:

– Sustokite, pablūdėliai! Ar nematote, kad susikulsite?! Ar negalite sau, kaip ir seniaus, tyliame uoste būti?

Gi kas tuo laivu plaukia, šaukia:

– Pirmyn, pirmyn!!

Tik vieni:

– Laikykime kursą į kairę!

– Ne, laukiamas didysis uostas dešinėje, tad laikykime kursą į dešinę!

Visi gerų norų – neaplenkus mažesniųjų gerų uostų, atsidurti galutiname, paties Viešpaties įtaisytame uoste. Tik nesutinkama, kurie tie „gerieji“ ir neaplenktinieji. Ir ginčijamasi: užsukti į bent kurį ar neužsukti.

Šiandieną visiems tiems barniams galas. H a b e m u s P o n t i f i c e m[2]; jau turime Kapitoną ir drauge V a i r i n i n k ą, kurs savo atsakymu ves laivą, o paprastiems gyvenimo jūrininkams beliks Jam padėti darbu, ne liežuviu ir mandragalvavimu.

V a i r i n i n k e! Jei Pats Viešpats pavedė Tau mūsų laivą varyti, tai nebe mūsų dalykas spręsti, kaip vadinsis naujas Tavo kursas, ir lįsti Tau į akis savo patarinėjimais, kuris laikytinas. Mūsų dalykas bebus siekti santarvės, kurios šią gadynę juoba privalome, nei kitados. Ir mes tylomis pasiduodame Tavo komandavimui.

Priešakyje mūsų laivo plevėsuoja vėliava aiškiu, iš tol matomu parašu:

„Šventoji Katalikų Tikyba".

Gale laivo antra, tik bent kiek apiblukusiu, nebe taip aiškiu parašu:

„Krikščionybe pamatuota dorybė".

Mums lygiai brangios abidvi vėliavos. Tad Tavęs, Ganytojau, susilaukę, trokšte trokštame:

1. Kad ir antrosios vėliavos parašas pradėtų taip pat aiškiai spindėti, kaip ir pirmosios! Tu, gerai mums žinomasis dorybių iš mažens Mėgėjau, nesuteptos jaunystės Levite, dabar brendęs Dievo Kunige, Jam padedant, tai padarysi!

2. Kad šitas vėliavas išvydę net tie, kurie kol kas dar ne mūsų laive plauko, skubinai imtų irties šenjuo prie laivo, žinodami, jog jis globos ne piratų, bet Kristaus būdu. Jo gi globa – jungas malonus, Jo gi našta lengva. Jugum meum suave est, onus meum leve.

Tu, iki šiol kvepėjęs odore suavitatis[3], tikime, pataikysi į Mokytojo toną.

Sveikinu Tave, Ganytojau, vardu šiandien bent kiek paniekintų vadinamųjų „kompromisantų" (pasielgime, ne principuose). Jie bevelytų, kad Šv. Katalikų Tikėjimas, juo plačiaus kėsis į šalis, juo giliaus įsišaknėtų širdyse, juo daugiaus įgytų simpatijų net ir tų, kurie savais keliais tebeina. Bevelytų, keista pasisakyti, kad mūsų tikėjimas juoba susilauktų persekiotojų ir persekiojimų, nes su jais bekovojant sielos grūdijasi, neg kad pats taptų nepakenčiąs kitokio pasielgimo savo vaikų.

Neduok, Dieve, kad Tikybos jungas, Tau viršininkaujant, būtų taip pat nemalonus ir sunkus, kaip kartais be Tavęs kad buvo!

Kristaus ir Tavo, Ganytojau, odore suavitatis tepersisunkie mūsų Tikybos atstovai ir tepatraukie prie jos lygiai lietuvį, lygiai nelietuvį, lygiai naivų tikintį, lygiai viską svarstantį mūsų inteligentą, norsgi tiek, kad bent imtų gerbti Tikybą ir jos atstovus, jei sekti dar nepaslenka.

Tebūnie tarp dvasiškių daugiaus saldaus Jono tipų neg Krispų. Pridaryk mums tokių, Ganytojau!

Valio Tavo naujas kursas!!!

DEŠIMTIES METŲ SUKAKTIS

(Mintaujos Lietuvių šelpimo draugijos paskaita balandžio 19 d.)

Balandžio mėnesio 24 d. 1904 metais Lietuvos generalgubern., kunigaikštis Sviatopolk-Mirskis[1], paskelbė, jogei pagaliaus esą patenkinti lietuvių reikalavimai: sugrąžintos jiems ilgus amžius vartotos ir pamėgtos lotyniškai lietuviškos raidės. Tai buvo didelė šventė lietuviams. Dar nežinojome, kaip plačiai tesėsime pasinaudoti ta laisve. Tečiau jutome, jog ta diena bus mūsų istorijoje epochos diena; tokia žymi ir griežta mūsų visuomenės gyvenimo atmaina, kokios nerandame visoje Didžiosios Lietuvių Kunigaikštijos istorijoje per visus ilgus jos amžius. Tą dieną atvirai ir liuosai įžengėme į visai naują, į praeitąsias nebepanašią gyvenimo sritį: pradėjome savotiškos tautinės kultūros darbą, kuris vienas nūnai teskiria mums priderамą vietą eilėje kitų, jau anksčiau susipratusių Europos tautų.

Kas jautė ir suprato prasidėjusią naują gadynę, šaukė visuomenę 24 balandžio mėnesio d. pasidaryti Lietuvių Tautos Šventę, švenčiamą kas metai linksmai ir naudingai. Reakcija, atšaldžiusi visuomenės ūpą ir žymiai apstabdžiusi jos veiklumą, vis dar neleidžia mums įvykinti to sumanymo. Nežinau ir pranašauti neimuos, ar bent kuomet tai įvyks, mums taip labai susiskaldžius į įvairių įvairiausių krypsnių partijų partijėles: bematydami vien tik savo pačių neklaidingumą, o kitų vien nedovanojamas paklaidas, mes nebematome bendrųjų tautos reikalų.

Nesantarvę mūsų tarpe jau iš pat pradžių galėjai pasergėti. Kada vieni, susilaukę lietuvių spaudos „laisvės" (oi, kaip toli esame nuo raidžių laisvės iki tikros spaudos laisvės!), netilpo kailyje iš džiaugsmo ir norėjo išbučiuoti visus, kas tik pakliuvo, kiti laikėsi šaltai, žiūrėjo sarkastingai. Vieni pilnai buvo patenkinti patys savimi, kad tokiuo dideliu troškimu tautinės, savos spaudos troško ir, tokiuo įnirtimu jos ieškodami, „laimėjo": dėkojo lietuviams patriotams veikėjams, kad dirbo ir aukų nesigailėjo, dėkojo ir vyriausybei, kad ji sveika sutrumpino tą vargą. Kiti netesėjo taip veikiai užmiršti per 40 metų kentėtų

vargų ir paklotų aukų. Jie buvo liūdni, nusiminę ir prikaišiojo pirmiesiems:

– Jūs sakote: tai mūsų laimėjimas? Klystate: tai vyriausybės laimėjimas. Ji atsuko garo katilo kranaitį – katilas nusišnypš ir atšals... Būtų geriau buvę, kad dar bent dešimtį metų būtų mus pavarginę...

Šiandieną, sukakus anai dešimčiai metų, mes drąsiai galime pasakyti, nes jau aiškiai matome, apčiumpamai jaučiame, jog anųjų kairiųjų lietuvių gerokai, nors nepilnai, klysta. Laisvėje, tegu sau vien jos šešėlyje, atvirai darbuodamies, per dešimtį metų mes padarėme šimtą kartų daugiau darbo, neg būtume padarę nelaisvėje paslapčiomis.

Tiems mūsų darbams suskaityti ir apsverti dar ne nūnai laikas. Ir ne trumpos paskaitos tai dalykas. Šiandie mes tepasistenkime suprasti patį spaudos atgavimo momentą.

Kiekvienai žmonių kartai Apvaizda teikia ypatingų laimėjimų ir nelaimių. Taip pat kiekvienam tautų amžiui. Vienais amžiais tauta juoba savo tėvynę didina, nuo priešininkų ginasi, kitais – juoba lobsta; dar kitais – juoba dvasią brendina, laisvės ieško, mokslus auklėja.

Veizdėkime, kaip ir lietuvių tauta gausiai mokėjo doklę amžių dvasiai.

Lietuvių giminės (o būta jų nemaža) atsirado ir tūkstančius metų valdė vieną gražiausių ir patogiausių Europos kampų – didelį didelį žemės plotą prie Baltijos jūros, išgražintą kalneliais, išgembėtą vandeningomis Nemuno, Dauguvos, Šventosios, Nevėžio, Ventos, Jūros, Minijos ir daugybės kitų upėmis. Tai turtingas, net per turtingas nuošalys derlia žeme, nepalytėtomis giriomis. Lietuvių giminės buvo pertekusios duonos, mėsos ir žuvies; dengės linais, vilnomis ir brangiais kailiais. Ilgą laiką tad visai nepasigedo Europos ir jos monų. Nebent pasiilgo šilko skaros, aukso žiedo, plieno kardo kieto ar šiaip jau paprasto metalo, kurio stigo. Tada būriai drąsios, su stumbrais, taurais, lūšiais ir lokiais išaugusios jaunuomenės ėjo į tolimą šalį, siekė Suomių uolų, kalnų Uralo ir Karpatų. Iš ten

ėmė medžiagos, mokėdami už tai senobinės savo kultūros turtais. Paklausk apie tai suomių tautas – karelus, mardvus ir kt.

Virto amžiai. Pareikalavo, kad dėtumės į draugijas. Gi ir susidėjome. Iš pradžių į daugelį, su atskirais savo vyresniaisiais – aiškiaisiais kunigais; paskui į vieną didžiulę, su vienu didžiuoju kunigaikščiu. Ir jau plieno ginklu ėjome senai pažįstamais mums takais Pskovo, Naugardo, Karelijos, Maskvos, Kijevo, Galicijos ir Lenkijos linkui. Ėmėme iš visų žemes, bet už tai nešėme joms rimties, pakentimo visų tautų ir tikėjimų, visuomenės laisvės ir gynėme nuo Azijos barbarų – totorių.

Čia, kaip ir pirmiau, gangreit daugiau mes duodavome, neg imdavome.

Bet to būta per maža. Vakarų skernagiai, plėšrieji veidmainiai kryžeiviai, kryžiaus ir vienuolių vardo mindžiotojai, įsigeidė mūsų tėvynės. Prūsų ir latvių jiems negana buvo. Nagus užrietę, kibo į pačią širdį milžinu tapusios mūsų tėvynės. Gynėmės. Drąsiai stojome gangreit prieš visą Europą. Guldėme tūkstančius savo vyrų, bet ir tūkstančius geriausių visoje Europoje kareivių. Per tris šimtus metų mirkėme savo tėvynę kraujuje, bet nebeatidavėme nė vienos pėdos žemės, nė savo laisvės. Mumyse būta tiesiog neišsemiamo kūno ir sielos vieko. Lietuva buvo – Samsonas[2]. Lietuvos pageidavo, bet atviroje kovoje ginklu negavo.

Matė tai kito šono kaimynai, lenkai. Nebemėgino ant mūsų savo ginklų galybės, verstinai mus į save nevertė, bet ėmė derėties, lygties, sandoros su Lietuva ieškoti. Užspendė aplink ją klastų tinklą, ėmė sukti, apgaudinėti, apvaginėti. Pagaliaus Samsonui pristatė Dalilę, gudrią moteriškę, nakties gegutę. Ir lietuvis, plienan užgrūdytas karuose, liuosas, kaip jo miškų stumbras, drąsus ir narsus it lūšis, minkštėja, apreiškia Dalilei savo silpnybes, o ta ir nukerpa jo galybės plaukus. Beviekį galinčių paskui liepia surišti ir atiduoti didikams vergautų, jų girnų suktų.

Klastomis pavergtame lietuvio kūne bepaliko viena nepavergta, ypatingai jautriai griaudinga siela. Sukė lietuvis svetimas girnas, neturėjo laiko dairyties aplinkui. Bematė vieną savo

vidų, vieną savo sielą ir įsitraukė į ją, kaip sližys į savo kiautą, ir kiūtėjo, kiūtėjo, maža Europai beduodamas, bet dar mažiau ir tegaudamas. O siela vis dėlto augo, kad ir kiaute, kol pasidarė jai siaura, kol pratryško jos gyvybės spinduliai raštu į pasaulį.

Samsonas ėmė atgauti savo vieką. Gal būtų griebęs pakratyti valstybės stulpus, bet tie stulpai tuo tarpu ir savaime sugriuvo. Ir Lietuva su lietuviais, kaipo aukso obuolys, pateko trečiajam kaimynui – rusui, kurs mūsų senai jau troško.

Naujose aplinkybėse lietuvio siela drąsiau iškišo galvą iš savo kiauto, dar ankščiau buvo jai ten pasidarę. Jo dvasia it suspaustas garas ėmė kiloti voką ir sproginėti Poškais, Daukantais, Valančiais ir ištisu sietynu jų vienalaikių. Kaip gražiai mokėjo doklę pirmiesiems amžiams, taip gražiai buvo lietuvis pradėjęs mokėti ir devynioliktajam; nebe krauju, ginklu, tik mažai kam težinomos kultūros turtu. Ėmė virsti vienu Europos elementu, kuriam bereikia užsitaisyti mokslo elektra ir imti spindėti tautine šviesa – literatūra. Ir...

Nutiko baisiai. Netikę politikai Lietuvos generalgubernatoriai Muravjovas ir Kaufmanas, ministeriai Miliutinas ir Valujevas, nelemtas mokslavyris svajotojas Hilferdingas, pataikūnas Mikuckis[3] ir kiti tokie per dvejus metus būrė (nuo 1864–66 m.), kol nusukė mums lotyniškąsias raides didesnei slavėnų naudai... Idant aiškiau būtų, koks tai sunkus buvo lietuviams smūgis, aš tyčia nušviečiau, nors žaibo greitumu, Lietuvių Didžiosios Kunigaikštijos istorijos etapus. Matėte, kad veik visuomet ir visi į mus savo rankas tiesė. Bet kai vieną sykį mes ištiesėme rankas į Europos kultūrą, kai jos pagalba pamėginome savąją brendinti, kai pasakėme: daviau ir duosiu, idant ir man duotumėte, – pastatė mums tarpsienį... Paliko mums laisvę nuo verguvės, nuo pareigos vien kūnu darbuoties; sužadino mūsų mintis, sielos apetitus – ir padarė mus pasakos Tantalais[4].

Įmerktas iki kaklo Tantalas buvo kankinamas troškuliu. Ligi tik jis lenkėsi pavilgyti savo nasrų – vanduo slinko žemyn, bet jam išsitiesiant, vandens vėl buvo iki kaklo.

Laikai, kada kraują šluostėmės nuo priešininkų kalavijo, net kada verguvės kraują ir prakaitą braukėme nebe nuo kalavijo

ir nebe nuo priešininkų, tik nuo išdidusių saviškių botago, mums pakenčiamesni buvo už juodai tamsią nepatenkintą laisvę. Kai į mus siekė, mums bent sielos nedraskė.

Tautinės mūsų literatūros šviesa pavirto klaidžiojančiais nakties žiburėliais. Pamatysi, ateina iš užsienių nedrąsus kontrafakcijos[5] šviesulėlis. Bliks bliks – ir užgeso ar tolyn pašoko. Menki jie buvo, tie patamsių keliautojai į mūsų kraštą, tie mūsų literatūros dalykėliai. Ne tiek jie šildė ir švietė, kiek žavėjo ir masino, siūlydami daugiau, neg tesėjo iš tikro duoti. Ištroškę savo šviesos, savo žodžio, įsisvajoję eidavome tykotų ir gaudytų tų klajūnų. Bet...

Ėjo ir kiti tykotų ir gaudytų. Pamatę jie kėlė savo skvernais smarkų vėją, šaukė – aštiš, išnyk! – ar tiesiog užvoždami gesė. Ir jų uolumas vis augo, bet drauge ir lygiai augo mūsų troškimai ir ieškojimai. Ir ėmė tų šviesulėlių rasties it giedrią tamsią naktį birželio mėnesy blizgančių šv. Jono vabalėlių. Rink jų šimtus, dar šimtai liks ir drąsiai švies. Lietuvių kontrafakcijos veiksmai ir veikalai tapo panašūs į užsidegusį ir sprogusį benziną: dega daugelyje vietų ir, juo skaisčiau, juo didesnį vėją kelia, juo daugiau vietų, juo vandeniu teškia.

Įsisvyravo Lietuvos patriotai, inteligentija ir pusinteligentija. Pridygo slaptų draugijų, pasipylė aukų, pridygo Prūsuose visokeriopo krypsnio laikraščių. Šalia idėjos žmonių, rašytojų, priviso it kerpių gešeftininkų kontrabandininkų. Ir ėmė eiti gerai sutvarkytas darbas parūpinimo spausdinių užgintomis, bet lietuviams meiliomis raidėmis ir apdalinėjimas jais skaitančios visuomenės iki tolimiausių užkampių.

Paprastu ramiu arba reakcijos apramdytu laiku mes nebeatspėjame savyje tos senobinės energijos, patvarumo ir pasišventimo, kokių lietuviai rodė per anuos nesibaigusius kruvinus žygius už mielą tėvynę ir savo laisvę. Bet jų tebesama mumyse gero ištekliaus, jie kondensuojasi, kol tikrai didis reikalas neišvadins jų pasirodyti. Miela čia pripažinti, kad lietuvių dvasia – ne bengalinė ugnis, kuri graži, bet šnypščia ir smardina, tik benzinas, kurs padegtas sproginėja – šviečia, automobilį veža ar aeroplaną stuma.

Buvo tad dirbamas didelis darbas, ir jis pusėtinai sekėsi: didžiumos spausdinių pasienių sargai netesėjo pagauti – jie pasiekdavo tuos, kuriems buvo skiriami, ir keldavo jų dvasią. Tiktai gi – keldavo. Organinio, pamatinio darbo, be kurstymo, tokiose aplinkybėse negalima buvo dirbti. Visas tas ano laiko darbas patiems dirbėjams rodėsi it prisiruošimas į tikrą, gyvą naudingą darbą laisvėje, spaudą laimėjus. Darbininkai nebuvo patenkinti savo darbu. Jie laukė, kits melsdamasis, apžadus darydamas ir juos pildydamas, kits keikdamas ir ginklą galąsdamas, kits verkdamas, kits svajodamas iki pačių haliucinacijų, telepatijos, sugestionavimo iš tolo.

Sapnuoju vieną sykį. Darganotą dieną į menką mano klebonijėlę nakvotų užsuko patsai imperatorius su savo šeimyna. Rytą išleisdamas, apskabinau jį pusiau it Jokūbas angelą[6] ir tokiuo pagavimo balsu ėmiau jį melsti, kad pagaliaus leistų mums spausdinti savo raštus, taip stačiai pasakiau: „Nepaleisiu, kol nepasirašysi!" – jog jis meilingai nustebo ir taręs: „Vot čudak..."[7] – pasirašė. Tai buvo priešaušris 24 d. balandžio...

Sirgome. O mūsų ligą didino neapsakomas naivumas. Dieve, šaukėme rankas laužydami: jei tokių persekiojimų laikais tiek daug padirbame, jei raštus rašome, duris užsišovę, žvakę užsidegę tuojau sudeginti raštui, ligi tik kas krepštelės, jei kišenėje nešiojama redakcija išsipučia periodiniais leidiniais, tai kokių kalnų nuverstume, kokių slėnių pripiltume laisvėje, drąsumoje, atvirai tardamiesi, viešai bendraudami, visą rašomųjų straipsnių medžiagą, rašliavą ir spausdinius drąsiai pasikloję ant stalų ar susistatę stiklo indaujose, kad visi matytų: ir policija, ir žandarai, o mes tik didžiuotumės: „Na, žiūrėkite sveiki, nebepaimsite jų!"

Moškovas, „Novoje Vremia"[8] korespondentas, tą lietuvių dvasią yra aiškiai pastebėjęs, tą jų nervų įtempimą juste pajutęs. Minėtojo laikraščio Nr. 9397 jis rašė: „Šitos trokštamos reformos lietuviai laukia kaip žydai mesijo, tiki, jog ji nebetoli, ir pirmas klausimas, kuriuo kits kitą sutinka: ar ko negirdėjai apie raides?"

Toks didelis lietuvių spaudos laisvės troškimas bergždžias palikti negalėjo, – bergždžias be vaisių. Sakoma, jog ko žmogus įsigeidžiąs, tai ir gaunąs.

Tad šalia kontrafakcijos, užgintų knygų parūpinimo, ėjo kitas lygiai didelis darbas – pakreipimas Rusijos visuomenės protų ir jos vyriausybės valios reformos linkui. Mūsų inteligentai įgijo užtarimą redaktorių: „St.-Peterburgskija Vedomosti", tuomet labai skaitomo laikraščio Espero Uchtomskio[9], „Živaja Starina" – akademiko Lamanskio[10] ir kt., kvietėsi į save kitų populiarių laikraščių korespondentus: „Novoje Vremia" – Moškovą, „Birževyja Vedomosti"[11] – Lialiną ir kt., dėjo straipsnius į „Pravo"[12] (Spolitov) ir kur tik pakliuvo.

Parodymui, jog lotyniškai lietuviškų raidžių reikalavimas yra *vox populi* – visų žmonių balsas, o ne saujelės svajotojų, ėjo į liaudį prašymų rašytojai ir parašų rinkėjai. Nemažas plotas Žemaičių ir mano globai buvo pavestas. Prašymai upe plaukė į visas įstaigas, į generalgubernatorijas, ministerijas, į patį Jo Didenybę. Į vyriausybės didikus landžiojo mūsų didikai: kunigaikštis Mykolas Oginskis[13], gr. Tiškevičius[14], į imperatorių – vyskupas M. Paliulionis, rodos, ir vysk. Baranauskis; į Lietuvos generalgubernatoriją – kun. Ambraževičius, P. Matulionis[15]; į ministerijų ponus – profesoriai Maculevičius, Būčys[16] ir d.k.

Mokslo vyrai, lietuvių kalbos mėgėjai ir jos garbintojai, visuomet buvo mūsų pusėje, pradedant nuo Kazaniaus universiteto ir Mokslų akademijos, jau 1880 m. gavusių caro leidimą lotyniškomis raidėmis spausdinti lietuvių mokslo raštus, ir iki dabartinių Lamanskio, Šachmatovo, Fortunatovo, Maikovo, Aksakovo[17]. Jie tai atvirai parėmė 1895 m. A. Smilgos[18] vardu paduotą Pirmajam rusų spaudos veikėjų suvažiavimui sumanymą, kad valdžia panaikintų mūsų raidžių užgrėsimą.

Paskui pasipylė ir kiti, tikrai nesugriaunamo turinio pranešimai ministerijoms, kad pabaigtų tą niekam nenaudingą, o visiems jau iki gyvo kaulo įgrisusį karą – dėl raidžiapalaikių. Tad Kauno gubernatoriaus kamergerio Rogovičiaus ir Suvalkų gubernatoriaus, Lietuvos generalgubernatoriaus Trockio ir Lenkijos – kunigaikščio Imeretinskio, mokslo globėjų Vilniaus – Sergijevskio, Varšuvos – Ligino*[19], Varšuvos teismo rūmų prokuroro

---

* Dar pirmiau buvo rašyta Varšuvos mok. globėjo Vittės ir g. gub. Gurkos.

Turau, Suvalkų liaudies mokyklų direktoriaus Nenadkevičiaus, lingvistų: vysk. Baranauskio ir prof. Jauniaus, Baltramaičio darbai Geografų draugijoje[20], kitų – statistikos komitetuose. Savo nuomonę duoti turėjo net oberprokuroras Šv. Sinodo, finansų ministeris ir vyriausiojo štabo viršininkas.

Pagaliaus ir Osobyj otdel Učonago komiteta M. N. P.[21] – Vidaus ministerijos vardu garsusis pranešimas 4 d. gr. mėn. 1898 m., suvedęs į vieną krūvą visą beveik to klausimo medžiagą (žr. „T. Sargo" priedą prie Nr. 1, 1899 m., 28 pusės)[22].

„Po 35 metų neatleistino bandymo mes randame rezultatų tiesiai priešingų ir Rusijai visai nepageidaujamų. (Čia išskaityta jų bent kelios dešimtys.) Bet kad ne tas abėcėlės klausimas, lietuvių tauta būtų pati ramioji visoje Rusijoje" – sako tasai pranešimas.

Dideliu rūpesniu, įtemptu darbu, puldinėjimu griežtai į visas puses lietuvių veikėjai pagaliaus kaip reikiant įtikino vyriausybę, jog nebeapsieis neleidusi mums savo raidžių vartoti. Ji ir pati tai matė ir žinojo. Vilniaus cenzūros komitetui, kur atsidurdavo visi pakeliui iš užsienio atiminėjami lietuvių spausdiniai, nusibodo jie deginti, be to, ir rankos ėmė lėpti, matant, jog vis tiek visų neišgaudysi. Lietuvos generalgubernatorija prisipažino radusis beviekė kovoti su lietuvių kontrafakcija, kaipo gyvu visos tautos reikalu, ir tai patvirtino skaitmenimis. Paliko teoretinė klausimo dalis, kokiuo būdu padoriaus būtų atsitraukti, nepažeminus vyriausybės, kuri per 40 metų veltui kovojo, nieko nelaimėjo; kaip čia padarius, kad lietuviai nesididžiuotų laimėję ir nesityčiotų. Iš to sunkaus padėjimo padėjo vyriausybei išbristi trys vyrai.

Nors visaip saugojo, kad nė vienas lietuviškas lapelis nebūtų Rusijoje išspausdintas lotyniškomis raidėmis, vis dėlto netesėjo pilnai apsiginti. Neminint Mokslų akademijos spausdinių, Vilniaus gub. dvarininkas Donatas Malinauskis[23] Vilniuje išspausdino garsų savo „Pranešimą" apie kovą su vyskupijos valdžia dėl šv. Mykolo bažnytėlės, kurios lietuviams niekaip nenorėjo atiduoti. Po tuo pranešimu cenzūros parašas 2 d. rugpjūčio mėn. 1900 m. Nr. 756. Faktas įvyko, o kaip už tai cenzūra atsakė, tiek to: sako, cenzoris buvęs paleistas.

Antrą bandymą padarė inžinieris technologas A. Maciejauskis[24], atmušęs Lietuvos žemėlapį lietuviškais parašais. 26 d. lapkričio mėn. 1902 m. Vyriausios spaudos dalykų valdybos viršininkas kunigaikštis N. Šachovskojus paliepė jį konfiskuoti. Maciejauskis dėl savo nuostolių pasiskundė senatui, jog cenzūra, užgindama spausdinti lietuviškus leidinius lotyniškomis raidėmis, remiasi niekur nepaskelbtu vidaus dalykų ministerio cirkuliaru 13 d. rugsėjo mėn. 1865 m. Nr. 161[25], nors nei cenzūros įstatai, nei ministerių įstaiga neduoda vidaus dalykų ministeriui teisės savo galia drausti bet kurio alfabeto, jau vartojamo literatūroje. Miliutinas tvirtino, jog taip buvę caro žodžiais įsakyta švietimo ministeriui. Bet ir aukščiausieji įsakymai, kad turėtų galią, turi būti ne žodžiais, tik raštu paskelbti. Todėl Maciejauskio advokatas A. Kaminka tvirtino, jog nei anasai Valujevo cirkuliaras, nei caro žodžiai neturį privalomos galios. Be to, ir cirkuliare tekalbama apie vyriausybės leidinius, o ne apie šiaip jau spausdinius. Nuo to, girdi, kaip dabar A. Maciejauskio byloje Senatas nuspręs, pareis reikalas trijų milijonų tautos, kuriai draudžiama net melsties iš tokių maldų knygų, iš kurių per tiek amžių meldėsi jų senoliai. Senatas Maciejauskiui pritarė, nuostolius jam grąžino ir lietuvių spaudą draudžiančius įstatus tuo pačiu pripažino nesančiais.

Dar buvo likę daugybė nesutaikinamų juridinių smulkmenų. Jos išsemiamai išgvildytos a.a. studento Povilo Višinskio byloje. 1900 m. jis paliepė Joniškio miestelyje Kauno gub. išlipdyti afišas, pranešančias, jog 23 d. liepos mėn. Mintaujoje artistai mėgėjai vaidins komediją „Velnias spąstuose". Afišą spausdinti buvo leidęs Mintaujos policmeisteris. Bet kad tai buvo spausdinta Rusijoje užgintomis raidėmis, tai, policijai apskundus, taikos teisėjas Višinskį pabaudė 3 rb. Dėl tų niekų byla buvo tyčia varoma trejus metus per visokias instancijas, kol senate buvo išpainioti visi kybiai tarp aukščiausiojo paliepimo dėl lotyniškai lenkiškų raidžių ir lotyniškai lietuviškų, dabar vartojamų. Višinskis bylą savo ir Lietuvos naudai laimėjo 13 d. geg. mėn. 1903 m.

Už nepilnų metų ir spauda mums sugrįžo.

Viršum paminėti pirmeiviai ne visiškai klydo. Didžiausi mūsų darbininkai pasišventėliai, ligi tik išgirdo spaudos laisvę, paliovė dirbę ir laikraščius užsieniuose leidę. Kai kuriuos dėl viso ko dar kurį ne kurį laiką varė, bet ir tai kelius sykius sumažintus.

– Dyko galo! Kam bereikia?

Bet tasai apsileidimas ir atšalimas nebuvo ilgam. Veikiai pasirodė refleksijų, veikėjai atsigodo. Nejaugi, tarė, jau visa laimėjome? Ag iš tikrųjų tik dvasios kalėjimo duris prasidarėme, ag tik dvelkte dvelkė maloni laisvelė. Daugiau dar nieko. Dabar išeikime pro anas, jau atviras duris ant vieškelių ir, sustoję kryžkelėse, pagalvokime, kuriuo mums eiti ir ar visiems kartu? *Et respice finem*[26]: pamėginkime atspėti, kur nueisime ir ką laimėsime. Dabar teprasideda tikrasis pamatinis organizacijos darbas...

Kaip nelaisvė žmogų pažemina ir menkadūšiu padaro, taip laisvė žmogų aukštyn pakelia, pašlovina ir įkvepia supratimo tiesioginių ir antrinių piliečių. Veikiai visi ėmė drąsinties, raginties į pilną, naują tautos kultūros darbą. Plačia upe pasipylė visuomenės aukų. Nepraėjo nė metų, jau susidarė bent kelios redakcijos naujų laikraščių. „Vilniaus Žinios" jau 2 d. gruodžio paleido rimtą savo pasiskelbimą. Nepraėjo nė keleto metų, ir jau turėjome net per daug laikraščių, kurie veikiai pakreipė mūsų sodiečių valią į naują ūkininkavimo būdą vienasėdžiais, pakurstė į kooperaciją, sutelkė į dideles mokslo, dailės, švietimo ir blaivybės draugijas. Suskubo laikraščiai net mus išskirstyti partijomis ir užleisti vienus ant kitų. Sakykite tad patys, visa tai matydami, argi būtume tiek daug darbo padirbę per dešimtį metų spaudos nelaisvėje? Ne, nebūtume.

Tad tebūnie garbė tam mūsų šviesuolių darbininkų sietynui, kurių darbo šiandieną, anot vieno didžiųjų veikėjų, Maironies, suprasti veik nebegalima.

Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris,
Ir vaikams užtekės nusiblaivęs dangus,
Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis
Ar jiems besuprantamos bus?

BLAIVYBĖS APAŠTALAS ŽEMAIČIUOSE

Ar bereikia sakyti, ką visas pasaulis žino, jog tai buvo Žemaičių vyskupas Motiejus III Kazimieras Valančius-Valančiauskis, gimęs 16 dieną vasario mėnesies 1801 metų ir miręs 1875 metais. Kaip jisai platino blaivybę savo vyskupijoje, neilgai trukę, galėsite pasiskaityti mano knygelėje „Blaivybės Gromatos"[1] to mūsų naujosios gadynės apaštalo. Čia paklausykite, kaip patsai vyskupas Valančius apsako savo kronikoje pradžią blaivybės Žemaičiuose. Žiūrėk „Tėvynės Sargo" 1902 m. Nr. 2[2].

„Lenkių kunigai dar 1856 metais buvo įvedę Blaivybės broliją Lenkių karalystėje. Panemunių žemaičiai, besusiedaudami su jais, tai patyrė ir, niekieno neraginami, buvo paliovę gerti degtinę. Tai pasergėjęs, uolus Jurbarko klebonas Kervelis[3] iš sakyklos stojo prieš girtuokliavimą ir savo parapijonus palenkė visiškai jos išsižadėti. Visi padarė Viešpačiam Dievui apžadus nebegerti, klebonas pas altorių pagiedojo „Te Deum laudamus" ir apšlakstė apsižadėjusius šventu vandeniu. Tai atsitiko 1858 metais dienoje į dangų ėmimo Švenčiausios Panos. Tuose atlaiduose buvo Gaurės klebonas kunigas Jonutavičė ir Skirsnemunės klebonas kun. Baracevičė; kun. Kervelis ir tuos prilenkė išsižadėti degtinės ir paėmė iš jų žodį, jog savo parapijose taip pat apskelbs blaivybę. Ir tikrai: tuodu, sugrįžusiu namo, pašaukė savo žmones prie blaivybės. Blaivybė tad buvo iš pradžių suveržta trijose parapijose, ir tai ne be išimčių.

Bet štai vyskupas Valančiauskis, grįždamas iš Kauno, monarkui išvažiavus, užsuko į Skirsnemunę ir Jurbarką ir, radęs susirinkusių žmonių, padėkojo jiems už blaivybę; savo prakalboje šlovino tą jų pasielgimą, prašė Dievą jiems patvaros ir išreiškė savo geidimą, kad ir kaimynės parapijos sektų jurbarkiečius. Eržvilko klebonas kun. Racevičė liepė apskelbti blaivybę, Tauragėje gi patsai apskelbė. Tai išgirdę, ir kitų bažnyčių klebonai paeiliui pradėjo pas save įvesti blaivybę. O jei buvo kurs atšalęs, vyskupas tą paragino. Taip visuose Žemaičiuose per spalių mėnesį niekas jau neberagavo degtinės. Dėl pavyzdžio vyskupas aplinkraščiu užgynė gerti kunigams. Ir

geriaus susipratę dvarininkai, svečius vaišindami, jau nebedavinėjo degtinės ir džiaugėsi žmonių blaivybe.

Per Lietuvą tas Dievo balsas ne taip sparčiai ėjo. Tik kai vyskupas parašė kiekvienam klebonui asmeniškai ir jie blaivybę apskelbė, žmonės paklausė. Taip ligi pradžiai 1859 metų visoje Žemaičių vyskupijoje buvo įvesta blaivybė.

1858 m. rugsėjo 28 dieną Varnių katedroje apskelbė blaivybę J.M. kun. Juozapas Dovidavičė, vyskupo kapelionas ir sekretorius, po jo tą pačią dieną skelbė patsai vyskupas. Varnių parapijos bažnyčioje apskelbė J.M. kun. Balandis, vietos kamendorius.

Jokios naujienos, nors ji būtų išganingiausi, nepriima nepasipriešinę. Blaivybės priešų labai daug pasirodė. Visų pirma, p. Nariškinas, kurs turėjo „otkupą", t.y. turėjo iš valdžios pirkęs teisę šinkuoti; paskui visi žydai, kurie drauge su Nariškinu degtinę pardavinėjo; toliaus valdininkai, kurie iš „otkupo" ėmė metinę algą, idant būtų šinkavimui palankūs; be to, tvarkdariai, kurie blaivybėje regėjo kritimą jų pačių intereso, nes blaivūs žmonės vaidų ir kitokių kvailybių nekels; kai kurie dvarininkai, turį bravarus ir daug prisivarę degtinės.

Nestigo ir tokių, kurie veltui davinėjo degtinės, kad tik nesilaikytų blaivybės. Taip generolienė Kaizerlingienė, Nemuno Gelgudiškės pilies ponia, veltui davinėjo po gorčių kiekvienai gryčiai; Kastantinas Volmeris, Leonardpolio ponas, savo valdonus kas dieną degtine vaišino, ko ligi šiol niekados nebuvo daręs; Telšių apskrities maršalka p. Pilsudskis taip pat; be to, nuolat kreitėjo ant kunigų, kad jį pražudę; Burzynskis, Skaudvilės ponas; Bučynskis, b. Raseinių maršalka, ir d.k.

Tečiaus nesulyginamai didesnė dalis išmintingesniųjų dvarininkų abiem rankom griebės blaivybės, kaip va: kunigaikštis Oginskis, Rietavo tėvynainis; kunigaikštis Vasilčikovas, Tauragės ponas; grapas Čiapskis, Beržėnų ponas, ir jo broliai, ir kt. Šiaip jau žmonės tik įpratusieji tesiilgėjo degtinės ir paslapčiomis ją gėrė. Moteriškosios gi priešingai – visos džiaugėsi blaivybe ir stebėjosi, dėl ko gi seniaus kunigai nebuvo įvedę blaivybės".

Tiek pats vyskupas Valančius terašo apie patį didįjį savo vyskupavimo darbą. Negi galėjo patsai girties. Bet dabar, iš šalies mums žiūrint, gerai matosi, kiek jo rūpintasi, kiek gromatų ir šiaip jau visokių paraginimų rašyta, kiek su visokiais priešingumais kovota per puspenktų metų.

Gaila tiktai, kad lenkiams sukilus prieš Rusiją, visas dvasios gyvenimas tapo sustabdytas ne tik Lenkių karalijoje, bet ir Lietuvoje. Drauge žlugo ir vyskupo Motiejaus įvesta Blaivybės brolija. Tai atsitiko 1862 m.

Neilgai ta brolija teprabuvo. Vis dėlto ji parodė, kad norint, iš tikrųjų imant, galima pilnai nusiturėti, kad ir čia tau kas po kojų degtinę laistytų. Mėginkime, vyrai! Vyskupas Motiejus manė ir kalbėjo, kad tvirto būdo, tvirtos doros žmonės ir be ginklų galį iškovoti sau visokių žemiškų gėrybių ir už visas žemiškąsias gėrybes brangesnę – dangaus karaliją.

RYGOS IR PETRAPILIO LAIKOTARPIS

1915–1917

SU BĖGLIAIS
IR TREMTINIAIS

LIETUVIŲ KULTŪROS CENTRAS RYGOJE KARO METU

RYGOS GARSAI

Ne daugiau kaip prieš pusę šimto metų didumo aukštaičių lietuvių mintys krypo kurgi daugiau, jei ne Rygos link?

Ryga tuomet buvo jiems ir džiaugsmas, ir nuliūdimas.

Džiaugtasi ir didžiuotasi, pabuvojus Rygoje ar ką nors navatno iš ten gavus.

– Meldžiamasis (ar meldžiamoji)! Kame gi gavai tokios gelumbės šimtakločiui, tokio šilko adamoško atvartoms, tokio stebuklingo nuo gumbo vaisto – balsemo, tokio kieto cukraus, tokių kvapnių „karenių" (paskaninimo šaknelių), metalinių daiktų?.. – klausdavo pavydūs kaimynai.

– Iš pat Rygos! Iš kurgi daugiau gausi tokių gerumėlių? – atsakydavo laimingas vartotojas. Ir džiaugdavosi.

Tik pasiekti Ryga nebuvo piga. Tai jau liūdna.

Ji ne taip jau tolimas miestas: už keliolikos ar dvidešimties kelių mylių. Vis dėlto ir tai ne parapijos miestelin nuvažiuoti.

O reikėjo ji dažnai lankyti, mažiausia po vieną du kartu per metus.

Išleisi ką nors iš namų – ir lauk nesulaukdamas visą savaitę. Ilgėkis, džiūk, naktimis nerimk; vis bijok, ar tik ko kelionėje neatsitiko.

Štai jauna motutė, viena pati namie pasilikusi, žaidžia su kūdikiu.

Linguoti jis nusibodo. Bet ir jis nebenori miego, sėdi, nori žaisti.

Ir mama jį žadina. Supa, laidydama ir jaunu, skambiu, motiniškai meiliu balseliu pritardama:

– Ryy-goon... Iš Rygos... Ryy-goon... Iš Rygos...

Ir kūdikis krykštauja iš džiaugsmo.

Jam gera, pabuvojus Rygoje ir ūmai atgal laimingai sugrįžus.

Nes jis ir motutės balse jaučia, jog tai gera.

Šeimininkių nuotaiką ir pasiilgimą jautė net jų prieteliai gaideliai.

– Tėtė Rygoj! – skelbė, kad visi žinotų, geras gaidelis.

Taip buvo. Bet paskiau kitaip buvo virtę.

„Rygų" atsirado ir daugiau, ir arčiau. Ir suvažinėti ten ir atgal pasidarė lengviau.

Taip pat motutės savo kūdikius tebelaidė. Taip pat gaideliai tebegiedojo. Bet tik – senovės papratimu. Tikrai gi – nebebuvo ko pasiilgti, nes retai kas Rygon bevažinėjo. Bent per kelias dešimtis metų.

Bet šiandie kitaip virto.

Vėl Ryga senoviškai įstrigo į lietuvių galvas ir širdis.

Pirklybos miestas pavirto dar ir pramonės, ir mokslų miestu.

Tėtės ir dėdės, broliukai ir sesytės vėl ėmė keliauti Rygon, o likusieji vėl skaudžiai jų ilgėtis.

Jei visų katalikų Rygoje priskaitoma bent 70 tūkstančių, tai vienų lietuvių bus tame būryje trys ketvirtos dalys; apie 50 tūkstančių.

Pralotas Afanasavičius[1] seniai jau man yra prisipažinęs: „rejestruotų" (surašytų) lietuvių esą su viršum 30 tūkstančių. O kiek jų nesurašytų ir nesurašomų it jūra perplaukia per tą didelį miestą?

Taigi kiek giminių yra Lietuvoje, daugiausia Kauno ir Vilniaus gubernijose, kurie turi bent po vieną Rygoje vargstantį saviškį? Daug yra giminių, kurios ištisas šeimynas ten turi.

– Ak, kaip norėtųsi jų garsą pagauti! Ag pasiilgom nebepakenčiamai... – daugelis dabar pasako.

Ir gaudo – „Rygos Garsą"[2], mūsų laikraštį, bene patirs, kaip ten brolių gyvenama.

Ir neužsivilia.

Didumas išlikusių gerais katalikais, dar nepamiršusių savo Tėvynėlės ir jos gražios kalbos, spiečiasi aplink mūsų laikraštį – siunčia per jį garsą į paliktą tėvynę.

Ir patys gaudo garsus, iš tėvynės atsiunčiamus.

Ir aš štai jau nuo ketvirčio amžiaus jums pažįstamas „dėdė", atvažiavau kitiems padėtų tarpininkauti tarp Rygos ir Lietuvos[3].

Ir pirmą kartą siunčiu savo balsą.

Išgirskite, tautiečiai, ir atsiliepkite tan balsan. Klausykite mūsų ir patys kalbėkite.

Ryga, turėdama savo „Garsą", įdomi ir naudinga yra ir visiems kitiems lietuviams.

Ji it tankus miškas ar aukštas kalnas balsiai atmuša, kas tik sviete rikteli.

Šiandie balsiausiai žvanga karo šarvai, liūdniausiai vaitoja karo kentėtojai, paslaptingiausiai persikrauna visų valstybių tvarka ir valdžia.

Tai ką gi sparčiau ir plačiau beatmuš, jei ne karą?

„Rygos Garsą" dabar vertėtų pavadinti – „Karo Garsu". Ir būtų teisinga. Ir būtų vis vien – įdomu.

Taigi sveiki sulaukę Naujų Metų! Klausykite: kalbėsime apie karą, kaip mums vyksta imtis, kas mums daryti, nesiimant, namie esant. Džiaugsimės laimėjimais, mokysime gailestingumo.

Dieve, padėk!

KOVOS BŪDAI

Revoliucija, karų laikai ir ramiausius žmones užkrečia karingumo liga. Vieniems tai patinka, kitiems nepatinka. Vieni mena karingumą esant gero savo teisių supratimo ženklą, kiti sako norą su kai kuo pasipešti esant vidaus netvarkos, pasilaidavimo ženklu.

Karingi pastaraisiais laikais lenkai, karingi latviai, karingi net lėti lietuviai. Visi, žinoma, kitaip ir su kitu kuo. Kovojama su visokiomis administracijomis; jei su jomis negalima, tai tarp savęs: tauta su tauta, latviai su vokiečiais, lietuviai su lenkais.

Ir Rygos lietuviai neatsilikę. Ir jie nuolat kovoja už savo tautos teises tame mieste. Ligi tik pradėjo daugiau jų rastis, tuoj ištiesė rankas prideramų teisių ir ėmė jas, nes gera valia niekas jų nedavė. Ėmė teises bažnyčioje, ima jų dabar miesto savivaldyboje. „Ima" gal per smarkiai bus pasakyta. Tikriau – ieško ir per ilga – randa.

Palyginus, kas buvo prieš 20 metų, pradėjus į susišelpimo draugiją spiestis[1], ir kas yra dabar, išsišakojus į tiek draugijų, kiek dabar Rygoje yra, palyginus kovos būdą „Apžvalgos"[2] lapuose su klebonu Afanasavičium ir dabar su klebonu Strakšu[3], – matome dideliausius skirtumus.

Visų pirma seniau reikta kovoti dėl principo – tautų lygybės ir lietuvių pripažinimo taip pat tauta. Ir laimėta. Šiandie kas gi to principo nebepripažįsta? Jeigu tačiau tebekovojama, tai nebent dėl smulkmenų, kad tame ar kitame dalyke lygybės principas neišlaikytas ir bent kiek nukrypta į vieną ar kitą kurią šalį.

Kai reikėjo kovoti dėl paties principo, dviejų nuomonių nebuvo. Kas buvo bent kiek susipratęs, nusimanąs lietuvis esąs, tai stojo į vieną būrį. Bet kai kova nuslinko į antrinius dalykus, bedirbdama dėl pilnesnio teisių išlyginimo smulkmenose, tai jau ir nevienodumų ėmė atsirasti. Dabar kad ir susipratę tautininkai nebepiga priversti vienodai galvoti, nes kas vieniems patinka, kitiems nepatinka, o treti tiesiog ranka pamoja. „Labai tai man! Dėl tokių mažmožių nebeverta širdį gadinti. Bene galės kaip pigiau laimėti"...

Taip dalykams esant, laikraščio ar kitokio viešosios nuomonės įnagio uždavinys labai sunkus ir keblus.

Kiek tiek pakenčiamesnis padėjimas laikraščio partinio, tetarnaujančio vienai kuriai piliečių rūšiai: jis visuomet ir visur rėš vienodai, jam teisybė ir teisė bus tai, ką jis pats pripažins nesulaužoma teisybe ir neužginama teise.

Bet laikraščiui nepartiniam, ieškančiam objektyvios, ne subjektyvios teisybės, tenka ilgai dairytis, viską svarstyti ir matuoti, kol nutveria siūlo galą ir pagaliau prieina prie kamuolio, prie to dalykų susidūrimo, iš kurio bus kilęs visas nerimas.

Šios pastarosios rūšies laikraščiu dedasi ir nori būti „Rygos Garsas". Netiesa, kad jis vieniems, vadinamiems klerikalams, tetarnauja, apie tai neverta nė burnos aušinti, taip tik tie pasako, kuriems tasai laikraštis kliudo vienu savo buvimu pasaulyje. Tiesa užtat, kad „Rygos Garsas" tarnauja ir nori tarnauti ir kaip tik išmanydamas, kuo išmintingiausiai – tautai. O vieniems klerikalams būtų piga patarnauti! Ale kai nori visai tautai, tai dažnai turi toli pasitraukti nuo karo lauko ir iš tolo pasižiūrėti, kur link grūdasi kariuomenės dalys. Visuomet budriai sekti, kad būtų visa linija lygi, tad vienas dalis pastūmėti, kitas sulaikyti. Ir neklausyti kurio pulko karštuolių, kurie dėl savo kraujo ar dėl kokių „kryželių" per nevalią veržiasi pirmyn. Ir nežiūrėti, kad savo pulkininkui graso ar net neištikimu vadina užtat, kad jų pirmyn neleidžia. O kaipgi leis, kad kovos planas kitokis, arba kad jaučia užtaisytą fugasą, ant kurio užsistoję visi iškris į padebesius. Ir tiek nebus naudos iš jų karštų norų ir pasišventimo.

Ypač liūdnas likimas to geranorių pulko, kurį veda ne šviesūs oficieriai, bet apytamsiai feldfebeliai ir visai tamsūs unteriai, pilni tačiau kuo geriausios nuomonės apie savo strategiją ir taktiką; juo jie tamsesni, juo nusimanys sumaningesni esą už patį feldmaršalą.

Viena kovojančių tautų užsistojo ant fugaso. Ir žada visa pralaimėti tuo savo vienu klaidingu žingsniu. Žada visą savo dalyką nuo dv. vyresnybės akių uždengti tuo savo netaktu. Ir tarpe lietuvių atsirado betgi feldfebelių, kurie ėmė ant krūtinių draskytis drabužį, kam „Rygos Garsas" lietuvių pulko neveda ant to pat fugaso, į skandalą bažnyčioje. Ir ne tiek to reikalaujama iš paties „Rygos Garso", kurs turi tikrą ir atsakomą savo viršininką, kiek iš vieno jo „unterio", bet žmogaus naujo, neprityrusio naujoje dirvoje, tad mano, juoba palinkusio ir turinčio klausyti minios.

Nei „Rygos Garsas" su savo vedėju, nei jo bendradarbiai neatsisako nuo gynimo tautos teisių esamųjų ir nuo ieškojimo dar neesamų, bet prideramų. Bet išmintis liepia jiems vengti fugasų, ne lietuviams, bet jiems patiems, jaučia, kiekviename žingsnyje užtaisytų. Ir kas naudos lietuviams, jei vienas jų išsižios, riktelės ir iškris už tvoros? Palydės gražiu „kentėtojo už idėją" ar kitokiu vardu ir liks bežiopsąs, dar be vieno darbininko. Ar bereikia didesnio įrodymo, kaip esame nebrendę ir į ilgą, atkaklią kovą neprisiruošę, kaip tasai nesumetimas aplinkybių, kuriose žemesnės rolės vaidintojai atsiranda? Ne tiek tai skaudu, kiek liūdna.

Labai jau daug medžiagos susidarė mūsų kovų istorijai, bet nemaža ir jų psichologijai. Kiekvienoje vietoje ji kitokia. Pažymėtinas, sakysime, vilniečių lenkų palinkimas kovoti bevardžiais, anoniminiais laiškais, o rygiečių – keikiamais. Ir vienas, ir kitas lygiai negražus ir spaudoje pasmerktinas. Ir nieko negelbės šauksmas: kaip drįsti – juk tai lietuviai keikiasi?? Lietuviai ne lietuviai: kai verti papeikti, tai reikia papeikti, kad daugiau taip nebedarytų.

Imkime dar ir keletą į redakciją atsiųstų rašinių dėl paskutiniųjų atsitikimų Sopulingosios bažnyčioje. Štai keletas ištraukų, kurias įdėti į laikraštį nekantriais šauksmais reikalaujama.

„Kun. Tumas gali pasidrąsinti pasirašyti svetima slapyvarde".

„Tegu kun. Tumas nemano, kad Rygos lietuviai tokie kvaili, kaip jam atrodo"...

„Jis, kaip pilotas, rankas nusimazgojo ir nieko neatboja... bet teisybę ir silpnaprotis gali suprasti".

„Tumai, geriau murmėk ant savo pasielgimų!"

„Gerbiamasis kun. Tumai! Meldžiu mano slapyvardės nevartoti, turi savo pavardę, tai ir naudokis ja, bet ne mano. Ir kad tai būtų pirmas ir paskutinis sykis"...

„Klebono duoną ėdi, tai už jį ir loji".

Parašų kitur yra, kitur nėra; apie kokią slapyvardę „jo" kalbama, nežinia. Belieka padėti parašas:

Pildomasis komitetas „Juodosios Rankos" NN.

Ar dar baisiau.

Klausimas, kurin aš dar nemoku tinkamai atsakyti, kas Rygoje (kitur nesigirdėti) išauklėjo šios rūšies „publicistus" – taškytojus? Kada gi jie ims ne tik su saviškiais, bet ir su priešininkais parlamentariškiau kalbėti per laikraščių skiltis? Antai keturi latvių didieji laikraščiai padarė tam tikrą sutartį dėlei viešų ginčų kėlimo ir vedimo. O mes? – gerbiamieji pasirašę! Aš net jūsų slapyvardę nepadorėjuos dėti. Yra priešininkų, didesnių už mane. Palaikykite savo šovinius jiems. O aš jums dar galiu būti naudingas, kad ir ne jūsų virvelės vedžiojamas. Nurimkite ir imkitės kantrybės: lietuvių teisių mes nepamiršime ir apie jas nuolat rašysime, ligi tik gerai dalyką ištyrę.

SKAITMENŲ TINKLE

(Rygos gyventojų sąrašas)

Kaip kiekvienas šviesus ūkininkas turi aiškiai susirašęs viso savo ūkio inventorių, gyvą ir negyvą, taip ir miestų ir valstybių valdybos. Gyventojai – taip pat turtas ūkio ir visuomenės gyvenime, inventorius, kuris reikia žinoti. Jie miestui pridirba turto, bet ir sau iš jo reikalauja globos: sveikatos, šviesos ir džiaugsmo. Ko ir kiek kam pridera, lengva spręsti, turint tinkamai suskirstytus gyventojų sąrašus – statistiką.

Rygos miesto valdyba pirmoji pradėjo vesti savo gyventojų statistiką jau 1867 m. Antrą kartą ji susirašė 1881 m. Tretį kartą – per visuotinąjį visos Rusijos susirašymą 1897 m. Ketvirtą kartą štai 1913 m. gruodžio mėn. 5 d.

Šiuo kartu pačiame mieste rasta jau 481 950 žmonių abiejų lyčių.

Tame skaičiuje kareivių, gyvenančių karo žinybos namuose (kareivinėse ir kt.), būta 9339.

Miesto apylinkėje, esančioje betgi miesto policijos nuovadoje (okruge) – 26 026.

Patrimonialėje nuovadoje šiapus ir anapus Dauguvos upės – 9546.

Iš viso tat į Rygą svyrančių žmonių esama 517 522.

Ant šimto vyrų prisieina 104 moterys.

Mokančių skaityti ir rašyti – 75%. Tame skaičiuje tepaskaitančių 19 233.

Visai nepaskaitančių (analfabetų): vaikų 0–7 metų – 57 914, t.y. 12%, vyresnių 62 638 – 13%.

Patsai miestas guli ant 7337 dešimtinių žemės. Jo apylinkės ant 7711 deš. Patrimonialė nuovada ant 48 915 dešimtinių.

Imant Rygą be apylinkių, ji šeštas daugumu gyventojų miestas visoje Rusijoje. Jos didieji miestai tiek gyventojų turi:

Petrogradas	1751	tūkst.
Maskva	1339	"
Varšuva	797	"
Odesa	550	"
Kijevas	497	"
Ryga	482	"
Lodzius	342	"
Tiflisas	287	"
Charkovas	221	"
Saratovas	217	"
Jekaterinoslavas	215	"
Vilnius	210	"
Baku	203	"

Ryga paskutiniu laiku ėmė baisiai sparčiai augti. Štai augimo skaitmens.

Metais	Viso	Katalikų	Liet.kol.
1867	102 590	6381	?
1881	169 329	10 095	?
1897	225 879	25 687	5853
1913	481 950	94 651	25 774

Katalikų, svyrančių į Rygos šventyklas, esama 99 001. Kalvinų, daugiausia lietuvių, 1949. Katalikai sudaro 20% visų gy-

ventojų, visą penktą dalį. Į tris esančais parapijas jie šitaip išsiskaido:

	Katali-kų	Lenkų	Lietu-vių	Kitų tautų
Sopulingosios par.	34 447	16 688	12 028	6733
Šv. Pranciškaus par.	38 424	20 594	11 718	6112
Šv. Alberto par.	21 376	8334	9580	3462

Neskaitant esančių garlaiviuose. Už miesto linijos gyvenantieji 4686 išsiskaido tarp visų trijų parapijų.

Latvių katalikų, latgalių ir kuršininkų drauge su vokiečiais ir prancūzais, kurių abiejų ne po daug, bus tada 16 307. Tokiam skaičiui, žinoma, privalios kai kokios pretenzijos dėl pamaldų tvarkos.

Pasižiūrėkime dabar dar įdomesnių tautinių skaitmenų:

Kokios pasisakyta tautos

	rusų	vokie-čių	latvių	estų	lenkų	lietu-vių	žydų	nesu-sek.
mieste	96421	66923	191956	8792	45768	33423	33534	5133
apylin-kėse	2538	1852	18 074	147	1591	1559	57	208
patrim.n.	644	241	8067	81	236	174	60	43
viso	99603	69016	218097	9020	47595	35156	33651	5384

Kokios pasisakyta namų kalbos

	rusų	vokie-čių	latvių	estų	lenkų	lietu-vių	žydų	nesu-sek.
mieste	107896	78816	186971	6713	35630	25774	21741	4385
apyli-kėse	2724	2007	18 233	86	1238	1188	30	181
patrim.n.	696	277	8128	67	152	78	51	18
viso	111316	81100	213332	6866	37020	27040	21822	4584

14 442 pasisakė namie vartoją ne vieną kalbą. Tada savo tautos kalba namie nebekalba: latvių 4765, estų 2154, lenkų 10 575, lietuvių 8116 ir žydų 11 820. Jie kits kito kalbą pasisavina. Bet kas kurią, šių skaitmenų tinkle sunku susekti. Aišku tik, kad rusų kalbą namie vartoja 11 713 nerusų ir vokiečių kalbą – 12 087 nevokiečių.

Kieno kalba gražesnė ir tinkamesnė pasirodė aniems nelaimingiesiems 8116 lietuvių? Lietuviai visų kalbas savinasi, nebent tik ne žydų ir ne estų. Nedyvai, kad jie pasisavina rusų kalbą – tai valstybės ir visokių įstaigų kalba; kad pasisavina latvių kalbą – tai vietos daugumo kalba; vokiečiais, rodos, nedaug tevirsta, nors ir vokiečių esama Pukščių ir kitokių. Bet sunkiai išaiškinama, kodėl lietuviai lenkais dedasi net svetimame jiems ir lenkams krašte.

Keletą priežasčių betgi galime pamatyti.

1. Smarkiai lietuvius kvailina sulenkėję vilniečiai, tokie tamsuoliai ir nesusipratėliai, kokių šiais laikais vargu kame berasi. Mažiau už juos ar bent tiek pat tėra tautiškai susipratę gudai katalikai. Kova su tuo nesusipratimu – tai kova su pačia tamsybe. Bet kaip kovoti, kad prie jų nė su tautine mokykla neprieisi?

2. Nuo senų senovės sulenkinta Katalikų Bažnyčia uoliai, gera valia, tam tikru planu ar bent senu įpročiu, be pikto noro, toliau varo silpnesniųjų tautų, lietuvių, latvių ir gudų, lenkinimą, visa tvarka, bažnytine, lyg liturgine, kalba ir bažnyčios tarnų namine kalba.

3. Senesnės, turtingesnės ar bent idėjingesnės lenkų vedamos įstaigos: religinės, brostvinės labdarybės ir švietimo.

4. Ponija ir jos turtai imponuoja vergaujantiems tarnams.

Šiaip vertus ar taip, Rygoje lietuviai neparodė didesnio susipratimo kaip kitur. Ir Rygos lenkija padidėjo mažiausiai keliolika tūkstančių lietuvių, latgaliečių ir gudų. Tik ar išliks tenai? Tai priderės nuo lietuvių inteligentų. Dirbs, švies, steigs mokyklas, ieškos joms kuo geriausių, o ne bet kokių kamščių mokytojų visų dalykų ir tikėjimo, steigs draugijas, kasas darbininkams ir šiaip jau piliečiams, kels vakarus, pigius pasilinksminimus, mokysis dainuoti; skleis laikraščius, darys paskaitas, šventadie-

nių pamokas, – atgriebs savo brolius tamsuolius. Netesės vesti šitokio įtemptino kultūros darbo – pralaimės ir tą dalį, kuri, nors lietuviškai nebekalba, vis dėlto dar lietuviai esą prisipažįsta. O gali pralaimėti ir dalį tų, kurie ir tebekalba lietuviškai, jei jų niekas nešildys tautine šilimėle.

Nesiskųskime, kad mus kiti skriaudžia: tai tuščia. Geriau dirbkime iš apačios.

NEGERKITE NUNOTŪRINTO SPIRITO!

Antra valanda nakties. Pats įmygis. Ore šlapdraba. Sniegas miesto gatvėse ištižo ir pavažos ima čirkšti per plikus akmenis.

– Kunigėli, į mirštantį!

– Kas atsitiko? Kodėl taip ūmai, netinkamu laiku?

Kreitėju, skubiai taisydamos.

Jaunas kvietėjas, visas išblyškęs, nusiminęs, nieko nesako. Tik vežėją vis ragina. O kur tu pabėgsi per pusplikius akmenis? Rygos miestas didelis – važiuoti visi trys varstai.

Nuvažiavova. Įeinu į gražų darbininko butą. Ne, nebe darbininko, tik meistro padėjėjo.

Jaunos mergaitės raudonos akys kaip išsiplėtė iš išgąsčio, taip ir žiūri guzikais. Dar jos nepravirko. Bet tuojau upeliu pravirks. Tai duktė.

Riebi, raudona, sočiai penėta moteriškė dūlinėja po virtuvę, lyg ko ieškodama, lyg ką dirbti ketindama. Švarus kaimynas darbininkas, gal aplankyt atėjęs, temoka kartoti žodį:

– Madam... Madam...

O „madam" nebeatsigosta, kad prieš ją stovi kunigas su Švenčiausiu. Nei klaupias, nei sveikinas.

– Nebėr... Prieš dešimtį minučių dar buvo... Dabar nebėr, nebegali beišpažinti... O velniai, užnuodijo... užnuodijo, pavydėdami, kad taip jam buvo pradėję sektis tokią rolę fabrike vaidint...

Šaukė ne gailėdama, ne verkdama, bet vis labiau siusdama, labiau šaukdama negražiu pusvyriškiu, pusmoteriškiu balsu, lyg prasta, lyg inteligentiška lenkų kalba.

– Nurimkite, – sakau. – Kas atsitiko?

– Šiandien šventė. Taigi „jį" išsikvietė pavaišinti, ėmė vaišinti deginamuoju, denatūruotu (pagadintuoju, gerti nebetinkamu) spiritu. Dėl apgavimo buvęs raudona uogų sunka nudažytas. Ir gėrę, gėrę. Paskui ūmai pasidarė bloga. Pašaukėme gydytoją, o jis sako:

– Jam kunigo bereikia...

Puolėm kunigo, o jis ir numirė... O velniai, velniai, pavydelninkai?!

– Tai kam gi gėrė? Kodėl kiti tekalti?

– Taigi, kad nors prieš dešimtį minučių... būt dar išpažinęs... O velniai, velniai... Ką bedarysime?...

– Madam... madam...

Riebi moteriškė vis baisiau šaukia. Duktė vis labiau nusigandus. Kerčioje, it Andrejevo „Nekto v serom"[1], rusas su savo madam.

Nei žvakės, kei kryžiaus. Numirėlis savo lovoje paklode aptiestas. It saviškiai nebenorėtų jo bežiūrėti.

– Atitieskite!

Liesas vyriškis 50 metų. Pakalbėjau „Viešpaties Angelas" ir vežuos Švenčiausį atgal. O paskui genas įpykusios moteries balsas:

– O velniai, velniai, pavydelninkai...

Baisu. Neramu. Gėda. Norėjau paklausti:

– Bene nori kas išpažinti ir Švenčiausį priimti, kad man būtų liuosiau grįžti?

Ir nebedrįsau toje vietoje išvynioti Švenčiausį, kur ne „Dievo Avinėlis", bet „velniai, velniai" teskamba.

Ir man negaili numirėlio. Ir mano maldelė buvo šalta.

Visu keliu it įkyrūs širšuoliai zvembsėjo:

– Dar viena auka... O kada gi galas?

Rygoje pirmą kartą matau. O Petrograde, laikraščiai rašo, tų numirėlių pilnos lavoninės esą. Kas nenumirė, tas akimis ėmęs sirgti.

Nunotūrintas spiritas, odekolonas, politūra, eteras, anodija...

Dieve, nejaugi tai gardu? Nejaugi tai pasipelnymas? Nejaugi

ne geriau už tuos pinigus nusipirkti gerų dešrų, saldainių, vaisių?

O nuodininkai it tikrieji pragaro pasiuntiniai patamsiuose, nuošaliuose knibžda ir užmušamuosius gėrimus taiso, košia per dūdas, košia per duoną kažin kokius skysčius...

Mušė kūną ir dūšią tikrasis spiritas – alkoholis. Dabar pradeda užmušti deginamasis, su kuo kitu maišytasis.

Nejaugi tai ilgam?

Nejaugi tokia visados bus priverčiamoji blaivybė?

Nebegerkite tikrojo ir netikrojo spirito! Nebaisu jums, kai siela genda. Pabijokite gi nors ūmios mirties ir tokios mirimo valandos, kokią antai man atsiėjo matyti.

– Koks gyvenimas, toks ir mirimas... – sakoma.

Nejaugi ir visas ano numirėlio gyvenimas buvo – viena neramybė, trukšmas ir keiksmas, kaip kad mirus buvo?

Kame tada viltis išganymo?

KO NEREIKIA IR KO REIKIA

Rygos gyventojų sąrašas[1] sujudino lietuvius. Jų pasirodė mažiau užrašytų, negu tikėtasi. Visi jaučia, kad lietuvių turi būti daugiau negu 35 tūkstančiai, bet jų tiek teparodyta, nes daug dar mūsų tautiečių per apsileidimą, neišmanymą arba per „panaberiją" neprisirašė prie savųjų, bet leido save kitur pritraukti. Ir ne vienoje Rygoje, bet ir visuose miestuose, kur lietuviai gyvena, tas pat pasikartoja, ypatingai gi Lietuvos miestuose. Iš kurgi tokiuose Telšiuose ar Panevėžy ar kitur atsirado „lenkų", ir dar neretai grynomis lietuviškomis pavardėmis? Juk tai mūsiškiai kūlvartos, ir gana. Jiems amžina gėda, kad sarmatijas savo motinos tėvynės ir savo tautos dėl to tiktai, kad ji yra suvargusi, nuskurdusi. Visgi malonu pažymėti, kad daugumas lietuvių ima jau susiprasti, kas jie tokie esą, ir pradeda iš kūlvartų reikalauti, kad jie arba eitų su savo broliais iš viena, arba kraustytųs laukan iš lietuvių įstaigų, draugijų, parapijų ir daugiau nebeišnaudotų lietuvių. Keletas raštelių „R. Garse"

apie sulenkėjusių lietuvių pasielgimą aiškiai rodo, vis labiau labiau augantį lietuvių tautišką jautrumą. Atsitikimai dėl pamokslų tvarkos pakeitimo senojoje Rygos bažnyčioje irgi parodė, kad lietuviai, per didelį vargą įgiję sau lygias teises su kitų kalbų katalikais, gudriai saugo savo teisių, bijodami, kad visaip keičiant tvarką neliktų nuskriausti ir nustumti į užpakalį.

Visa tai rodo, kad lietuviai atbunda ir kratos savo plačiai pagarsėjusio lėtumo, kurs mus ir privedė prie pažeminimo. Kai kurie susipratę lietuviai dabar paduoda „receptus", kaip paskubinus lietuvių tautišką atgijimą. Vienas žymesniųjų Rygos lietuvių mums rašo: „Mes kitaip nepriversime visokių pinčiukų ir šaudinių lietuvių grįžti prie savo tautiečių, kaip tik smarkiau juos sutempę ir ėmę nuo jų valyti mūsų draugijas. Kaip žmogaus gyvybės centras yra širdis, – rašo gerb. tautietis, – taip mūsų tautiškos dvasios gyvybės centras yra mūsų draugijos, ypatingai mūsų tautiečiams, išsiblaškiusiems po svetimus miestus. Taigi nerinkim į valdybą tokių žmonių, kurie yra užsikrėtę lenkystės liga. Nelaikykim tokių draugijų bute, ar toksai „ponas" būtų sargas, ar „ekonomas", ar net pats draugijos pirmininkas. Lietuvių draugijos turi būti pavyzdys tautiško darbavimosi, o ne ištautinimo lizdas. Gal „vaistai" pagal šito recepto ir būtų per stiprūs, jų uždavus, iš tiesų galėtumėm nebetekti bent trečdalio mūsų draugijų valdybos narių. Visgi mūsų veikėjams, neišsinėrusiems iš svetimtaučių kailio, reikėtų bent sykį tai padaryti, nes jau pavasaris užeina. Visi vabalėliai ir pleštikės meta savo žiemos išnaras, ir jų vidaus rūbai daug gražesni ir patogesni pasirodo už svetimą viršutinį kailį.

Prie virš minėto „recepto" ašen pridėčiau dar vieną vaistą, būtent draug su svetima kalba mesti ir svetimą siauraprotystę, „panaberiją", taip pat storžievystę, nerangumą ir kitas savo ydas, kurios mus žemina kitataučių akyse ir baido nuo mūs mūsų pačių brolius. Savintis kitataučių kalbą ir visus jų silpnumus nereikia, iš kultūriškesnių žmonių reikia mokintis reikalingų ir mums trūkstančių dalykų. Reikia stengtis įgyti tiek mokslo, kad pačiam galima būtų tvarkiai ir teisingai suprasti gyvenimo reikalai, reikia švelnumo ir dailumo santykiuose su

kitais, ir kad niekas nedrįstų lietuvio pavadinti chamu, reikia sumaningumo ir vikrumo, kad kiti mūsų nepravardžiuotų liurbiais ir neapgaudinėtų, neišnaudotų, reikia mums ištvermės pradėtuose darbuose, kad galėtumėm žengti pirmyn ir kiti mūsų neaplenktų, mums besiblaškant į visas puses. Nereikia – mokintis aklai kitais sekti, bet reikia imtis iš jų ko mums naudinga ir reikalinga savo gyvenimui pagerinti, sušvelninti, padaryti jis ir savo tėvynėje, savo namuose jaukesniu. Norint tapti kultūriniu žmogum, nėra reikalo tapti lenku, vokiečiu, anglu, bet reikia, mokslu ir kitų tautų patarimais besinaudojant, plėtoti savo prigimtus gabumus, jėgas, savo tautiškus savumus. Tokiuo būdu kildami aukštyn, lietuviai įneš žmonijos gyvenimo sutartinėn savo skirtingą balsą ir tą sutartinę pagražins, patys gi lig tiek išsidailins ir sustiprės, kad nebebus sarmata, bet tikra nauda lietuviu vadintis.

MŪSŲ APSILEIDIMAS RYGOS LABDARIŲ DRAUGIJOJE[1]

Gerbiamasis mūsų korespondentas p. N. rašė apie „mūsų apsileidimą". „Negera, – sakė, – kad Katalikų labdarių draugija įgijo tokią (lenkišką) spalvą, bet už tai lietuviai tur pirmiausia save kaltinti, ko neina į draugijos valdybą, nepadeda tenai dirbti darbo ir nesistengia pataisyti tai, kas tenai yra negera. Kai pats ko negali ar nenori padaryti, netinka kiti už tai kaltinti...

Stokim į darbą greta su lenkais, neslėpdami savo tautinės kilmės, tai ir Katalikų labdarių draugija įeis palengva į savo tikrąsias vėžes".

Dabar, tik ką praėjus visuotiniam susirinkimui (bal. mėn. 5 d.), pačiu laiku bus dar sykį įsižiūrėti į tą didžiulę draugiją.

Narių ji turi vos 319, kurie moka kas metai ne mažiau 3 rb (pereitais metais jie įmokėjo 1020 rb), bet daugiau beveik nieko draugijai nereikia: nei kitų narių neiešką, nei į visuotinį susirinkimą neateiną. Tad pirmas susirinkimas niekados neįvykstąs. (Šiemet jis buvo paskelbtas kovo mėn. 29 d.) Bet ir tie, kurie

ateina, ne per daug interesuojąsi visais draugijos dalykais. Į šį antrą susirinkimą šiemet, sakysime, pasirodė 42 nariu, bet rinkimuose į valdybą bedalyvavo 27, o perrinkime kai kurių narių bedalyvavo 13. Kiti už sienos jau kortavo „Aušros" klube[2].

Jei taip nesidomėja draugijos reikalu patys lenkai, kurie kone vieni sudaro šią draugiją, tai kitos tautos nė to tiek. Rygos lietuvių veikėjų narių sąraše terandame vos dvidešimtį; kunigus: Bertašių, Bikiną, Gronskį, Paulavičių, Pošką, Savukaitį, Silavičių (latvį), Strakšą ir Tumą (9)*; svietiškius: Butkį, Giedravičius abudu, Jospaitį, Kelpšą, Mašiotą, Šikšnį, Šimoliūnus abudu, Vanagą (dabar Siberijoje tarnaujantį) ir Vizbarą (11). Taigi tik 6%. Tiesa, vis tai žmonės žymūs, kaip lietuviuose, taip ir iš viso Rygoje. Vis dėlto jų per maža toje draugijoje, kuri patvirtinta yra ir gyvuoja kaipo *Rygos labdarių draugija šelpti neturčiams katalikams, gyvenantiems Rygos mieste.* Arba trumpiau: *Rygos Rymo katalikų labdarių draugija.*

Neabejoju, kad sąraše dar rasis keletas lietuvių, kurių aš nepažįstu ir todėl išvardyti jų negaliu. Vis dėlto ir jie nepagerins to mūsų apsileidimo šitame dalyke. Gal kas pasakys, per daug priviso draugijų, kurioms visoms nei pinigų šelpti, nei laiko darbuotis nebegalima ištesėti. Daug tai daug. Bet ką žmogus veiksi, kad ir reikalų daug? Vyriausybė kol kas nėra ant mūsų uždėjusi asmeninio uždo, tai mokestis draugijoms yra mūsų garbingas gera valia apsiėmimas mokėti uždą viešiesiems dalykams. Jei iš 47 595 Rygos „lenkų" ar lenkais tik pasivadinusių atsirado bent 260 šiokių tokių labdarių (vokiečių, prancūzų, armėnų bus 30–40, nors visų jų nedaug), tai 35 156** lietuvių turėtų duoti bendram miesto reikalui bent 190 labdarių.

Didesnis ar mažesnis kurios tautos turtingumas čia nedaug tesveria: trys rubliai užmokėti nedidelis daiktas; kai panori, tai tesi padaryti ir visai maža algos teimanti tarnaitė. Žiūrėk jų aukas nukentėjusiems dėl karo. O tarp Rygos lietuvių, žiūrėk, kone

---

* „Lenkai" tėra du: kun. Bórzyński, Žemaičių vyskupijos, ir garbės narys prel. Afanasavičius.

** Žiūrėk viršiau Rygos miesto gyventojų sąrašą.

tiek rasis vienų namų savininkų ir stambiųjų pramonininkų.

Pažiūrėsime, begu verta Rygos katalikų draugijon dėtis, ar yra iš jos visuomenei naudos.

Pereitais 1914 metais, trisdešimt septintais gyvavimo, draugija turėjo 9070 rub., 38 kap. pajamų ir 1736 r., 59 kap. nepritekliaus. Kitais metais gaunama po keliolika, kartais ir po kelias dešimtis tūkstančių. Tais pinigais laikoma prieglaudos mergaitėms, berniukams ir seniams Katalikų gatvėje; nepriimti vaikai atiduodami atskiriems žmonėms laikyti; neturčiams duodama vaistų, avalynių ir drabužių; dabar yra komitetas dėl karo nukentėjusiems šelpti; pasirūpinta, kad miesto valdyba pridėtų kas metai po 3500 rb draugijai, naikinančiai ubagavimą, sušelpti tiems neturčiams, kuriuos suseks labdarių draugija.

Labdarių draugija turi turto: procentinių popierių nominališkai 36 450 rb, namų už 29 170 ir kito ko; viso 80 362 rb. Tą sumą reiktų mažiausia dvigubai padidinti, pertaksavus penkelius draugijos namus, įgytus jau seniai pigia kaina. Tame nepaliečiamo kapitalo yra 24 813 r. ir ypatingiems tikslams 52 723 rb.

Komitetas dėl karo nukentėjusiems šelpti yra išleidęs 1914 metais 3396 rub., 14 kap.

Matome, kad toje draugijoje esama ko veikti – ir veikiama. Aš per susirinkimą parodžiau, kad šitas veikimas galima būtų dar padidinti, pritraukus prie draugijos kitų tautų katalikus. O pritraukti bus galima tik tada, kada rygiečiai katalikai pradės apie draugiją mąstyti, kad ji yra ne vien lenkų, bet bendra visų katalikų.

Valdyba į tai atsakė: visados ji rūpinusis tai padaryti, visados mielu noru priėmusi katalikus nariais neklausdama, kurios jie tautos, lygiai ir šelpianti katalikus be jokio skirtumo.

Taigi visa atsakomybė už nedalyvavimą draugijoje krenta ant pačių kitų tautų, ne lenkų; lietuvių ir latvių ypačiai, nes jų daugiausia.

Pasiturintieji Rygos lietuviai! Rašykitės tad į Katalikų labdarių draugiją ir padėkite jai darbuotis likimo nuskriaustųjų naudai, tarp kurių, valdyba sako, bene trys ketvirčiai esą lietuvių! Vaikščiokite į susirinkimus, kur esti rinkimai į valdybą.

Kad lietuviams pridera ir reikia turėti bent keli nariai lietuviai valdyboje, tai jau pirmiau buvo aiškiai įrodyta.

Šiemet per rinkimus į valdybą nepateko nė vienas lietuvis, nes į vietą iš eilės išstojančių Wiszniewskio, kun. Bórzyńskio ir Borowieckio išrinkta: Ignotas Baronas Manteuffel, tas pats kun. Bórzyńskis ir Konstantinas Rączewski. Kiti šeši senieji paliko: Bielicki, Wyrzykowski Leonard, Rosiński, Starzyński, Tolloczko ir Czechowicz. Visi devyni lenkai.

Ne dėl ko kito, kaip dėl geresnės agitacijos tarp lietuvių buvo pastatyta kandidatais į valdybą ir keli lietuviai. Į valdybą jie nepateko, kad nebuvo nors kelių lietuvių balsuotojų.

Kandidatais į Katalikų labdarių draugijos valdybą išrinkta: 1. Wiszniewski, 2. Borowiecki, nors tasai sakės iš Rygos išvažiuosiąs, 3. Stankiewicz Adolf, 4. Korsak, ir kunigai: 5. Sopulingosios klebonas Strakšas ir „R.G." sekretorius Tumas.

Tumas pateko, antrą sykį balsuojant jį ir Pr. Mašiotą, kuriuodu buvo gavę lygiai visų mažiausia balsų.

Kandidatai į valdybos veikimą įtakos neturi, jei netenka jiems kuris valdybos narys pavaduoti.

Kun. Bórzyńskis buvo vėl išrinktas (pernai jis buvo pirmininko draugas), nors, kaipo kareivių kapelionas, seniai jau nebe Rygoje ir nežinia, kuomet besugrįš. Tai ne draugijos naudai.

Baronas Manteuffelis, advokatas, taip pat nebuvo susirinkime. Jis, jei sutiks, galės būti draugijai naudingas.

Tai ir bus bene visa, kas Rygos lietuviams įdomu ir žinotina. Lietuviai į labdarius įsirašyti galėtų kad ir pas „Rygos Balso"[3] sekretorių.

DAILĖ TAUTĄ JUNGIA IR AUKLĖJA

Dailė tautą ne tiktai atstovauja, rašėme, bet ji dar jungia ir auklėja.

Tą tiesą mes visi suprantame ir jaučiame. Nėra beveik nė vienos draugijos, kad ir praktiškiausiais tikslais įsteigtos, kuri nesinaudotų dar ir daile. Draugijos, taip sakant, dvejaip veikia.

Dirba kitų naudai (švietimo, šelpimo ir kitokios draugijos) arba savo materialiai naudai (pirkliškos, finansinės dr.). Bet nė viena tuo nesitenkina – dar kiekviena pirmų pirmiausia rūpinasi iš savo tarpo sudaryti muzikontų „bandą", nuo amerikiečių betariant, giesmininkų chorą, scenos mėgėjų vaidintojų trupę ar ką kita prasimanę. Antai fabrikų darbininkų šv. Juozapo draugijos, gaisrininkų, kareivių pulkai, gimnazistai, našlaičių prieglaudos, kaip tik viešai pasirodo visa krūva, juos turi dailė rekomenduoti – jie vaidinasi „sava" muzika ar daina.

Ir tai ne dėl kurio priverstinio reikalingumo. Ag per vestuves ar kokį kitokį iškylą už pinigus pagroja ir žydelių ar kitokių amatninkų kapelijos. Draugijos mokosi ir paskui groja ar dainuoja, ne pinigų pelnydamos, bet savo sielą į tuos grožės dalykus įdėdamos, toje grožėje jas tirpydamos, toje, kaip ugnyje metalą, nuo gyvenimo rūdžių valydamos.

Mielas tai darbas patiems, giriamas ir kitų. Ir iš šalies žiūrint, miela matyti, kaip žmonės dailėje lavinasi. Antai tegu tik paketina kuri draugija pasirodyti, ką jau ji yra dailėje padariusi, – minių minios šoks – eis pasižiūrėti, pasiklausyti. Ar pačios dailės? Ne visai, man rodos: tą tikslą turėdamos, minios juoba eis į profesionalų, tam tik atsidėjusių žmonių iškylus – į operą, į teatrą. Dailės mėgėjus ir matuojame kitaip ir vertiname nuolaidžiau: lyg užmirštame tam sykiui pačią dailę, bematydami pažangos dailėje darbą. Jei matome, kad suskubta ir tesėta kai kas padaryti, mes giriame: „Bravo!", nors matome ir jaučiame, jog čia dar toli gražu ligi tobulybės, ligi tiek, kad pačiai dailei nebebūtų gėdos savo tarnautojų.

Visa tai dilgsėjo per galvą šio gegužės mėn. 10 dieną besiklausant didelio Latvių švietimo draugijos koncerto jos pačios sode Vazo gatvėje Nr. 10.

Latvių švietimo draugija (Latviešu izglītības biedrība) pirmai savo mėgiamų vasaros švenčių pagarbinti išvedė visus savo chorus: vyrų, moterų, mišrą ir vaikų, draugijos mokinių. Įvairino gi Latvių operos kapelija. Ir Rygos latviai kūliu virto į tą tolimąjį, už geros mylios savo sodą. Privažiavo bent keli tūkstančiai žmonių ant Štintės ežero kranto ties Karaliaus mišku.

Džiaugės jau žydinčia pieva, jau lapuojančiais medžiais, jau mėlynuojančiu didelio ežero vandeniu. Bet ypačiai džiaugėsi savo Švietimo draugija, kad ji ne tik laužo savo tautiečių tamsybės ledą, bet kad ir juos švelnina.

Antai draugijos mokytojas p. R. Eglentalis, didelį būrį vaikų išsivedęs, traukia ilgą eilią gražių gražiausiai suharmonizuotų, visai nelengvų padainuoti tautos dainų. Vaikai kaip vaikai: gana cypsenos. Bet stebiesi, kaip šitie pūslės mažiukai apgalėjo muzikos sunkumus, kaip nesusipina harmonizacijos tinklo keblumuose. Tai jau nebe laukiniai piemenėliai, kurie temoka kuo balsiausiai nesuktą melodiją kaukti, – tai jau kultūrinti būsimieji žmonės – latviai, kurie ir patys mokės daile džiaugtis ir ramintis, ir į savo šeimynas įsineš dailės kultūros. Vadinasi, darys kultūrintą latvių tautą. Ir tauta tai mato, supranta, džiaugias, didžiuojas, negaili laiko ir išlaidų atvažiuoti ir pakontroliuoti vienos savo draugijos veikimą. Plojo katučių, šaukė „bravo" vaikams, jų mokytojui, bet, man regis, drauge ir rūpestingai Švietimo draugijai.

Paaugusių chorai tai jau ir pati dailė, ištobulinta, išpuoselėta ilgu, rūpestingu darbu. Pririnkta dailių balsų. Tai, žinoma, gerai, be to tikros dailės nebus kaipo grožės. Bet kiek tie gražūs balsai šlifuota, ko jie nemoka! Jie moka savo tautos dainų, moka saviškių kompozitorių ir harmonizatorių: Medinio, Kalninio, Vytuolio, Jurjanio[1] muzikos-dainos veikalus; moka Šumano, Archangelskio, Tomo[2] ir kitų europiečių veikalus. Savo tautos dainą peni ir gaivina Europos dainos kūriniais. Ar tai ne aukšta kultūra, ne stiprus šlifavimasis?

Latviai, taip smarkiai pasidarbavę dainos srityje per kelias dešimtis metų, šiandie jau turi savo operą, savo operos dainininkus, kurių paklausyti eina jau ir kitataučiai. Turi ir savo operos orkestrą, ištesintį groti operoje ir simfonijų vakaruose. Latviai dirbo, latviai ir vaisių susilaukė.

Be to, latviai dirbo – latviškai. Nesivydami, it beždžionės vien tik dėl pamėgdžiojimo kitų, tarptautiškumą arba betautiškumą neva tai vardan aukštesnių idealų. Latviai ruošiasi visa savo atskira nuo kitų šeimyna stoti į Europos kultūrintąsias

tautas kaipo lygūs, bet savotiški. Latviams labai rūpi pirmiausia – latvystė. Ir ją visi be skirtumo partijų smarkiausiai palaiko. Ir vis jie pilni vilties, kad Latvija, nors maža, gali progresuoti visuose dalykuose taip pat gerai, kaip ir didelės tautos. Jų darbų vaisiai tai tikrai patvirtina.

– Kaip mums širdį gėlė, kad Karaliaus miške, kur šventadieniais po keliolika tūkstančių miestelėnų išeina grynu oru pakvėpuoti ir pažaisti, vokiečių kalba daugiausia skamba! Bet štai šalimais atsirado kolonija, kurią vokietis paketino parduoti. Nusitvėrėme jos. Paprašė šimto tūkstančių, davėme šimtą tūkstančių! Per aštuonias dienas surinkome pažadėjimus aukų, mūsų taupomosios kasos išmokėjo vardan to. Ir šiandie štai, kaip matai, ne tiktai šiame sode keli tūkstančiai kalba vien tik latviškai, bet jie ir visam Karaliaus miškui duoda latviškumo žymės. Nebe mes glaudžiamės kur nuošalin su savo latviškumu, bet antai vokiečiai tvorele gavo atsitverti nuo latvių minios.

Taip didžiavosi to sodo pirkėjas, didelis savo tautos mylėtojas ir lietuvių prietelis dr. Butuls[3].

Na, o mes, lietuviai, ką ligi šiol dailei Rygoje padarėme? Apie tai pasikalbėsime kitą kartą.

O LIETUVIŲ TAUTĄ AR DAILĖ JUNGIA IR AUKLĖJA?

O kaipgis! Jungtų ir auklėtų, kad tos dailės pakaktinai būtų. Gaila tik, kad visur jos maža, o kaip Rygoje, tai ir per maža.

Visoms draugijoms jos nepakaktinai yra, taip lietuvių, taip andai pagirtųjų latvių.

Mes daug esame prisiklausę, kiek sveria draugijos visuomenės gyvenime. Vienybė – galybė; sutariant maži daiktai didėja, nesutariant ir dideli sutrupa[1]. Prisiklausę laiko mada ar dvasia, nežinau, kaip čia teisingiau pasakius, pasekėme. Draugijų mums yra jau kone pakaktinai. Ir narių jos turi pusėtinai. Tai ko gi bereikia? Laužkime mūrus! Bet mūrai kažin kodėl nelūžta...

Ta galybė tepasirodo kuriuose specialiuose dalykuose; kitiems įtakos nedarydama, draugininkus padaro vienašalius. O kitos draugijos ir visiškai neatmaino draugininkų. Jos kažin ko stinga. Ir mes sakome – dailės, nors tai visiškai pašalinis joms dalykas.

Latvius latviais padarė tik dailės draugijos. Kurios gi draugijos ją aplenkė, tik latvius pagadino. Tai ne tušti žodžiai. Imkime jų ekonomines draugijas. Daug jiems yra finansinių biedribų, ūkio, amatų. Draugijomis dirbdami, latviai, tiesa, įsigalėjo, pralobo. Sotu latviams buvo prasidėję darytis, bet – nejauku. Praktikos dalykai prarijo latvių dvasią, užmušė idealizmą, kur ir buvo jo, o kur nebuvo, jo nedavė. Šiandie pasiturį latviai jaučiasi betgi raiši esą. Aš kitkart esu rašęs, kodėl latviai buvo vieną laiką labai pradėję linkti į lietuvius. Girdi, abiem bus gerai. Mes per daug praktingi, o jūs nėmaž: užsikrėsite pranktingumu ir pralobsite; jūs per dideli idealistai ir svajotojai, mes nėmaž: užsikrėsime idealizmu. Ir bus abiem pusėm pusiausvyros. Vadinas, negana iš draugijų reikalauti, kad jos užgautų kišenes, dar reikiama, kad jos užgautų ir dvasią, nors tai ir ne pirmutinis draugijos steigimo tikslas. Kas gi nežino, kad žydai visai nekultūrintos dvasios, nors kurgi berasi kitą tokią galybę, kaip jų aljansai ir solidariškumas pinigų reikaluose?

Lenkams ir lietuviams daug yra draugijų, kurios lygu buvę, lygu nebuvę. Kažkuomet minėjau Rygos labdarių draugiją. Narys užsimoka kas metai daugiau ar mažiau, į visuotinį susirinkimą teateina sykį per metus arba ir visai neateina. Ir draugija jam tiek tesveria, kiek gatvės kaulikas, kuriuo atsikratydami, kišame jam monetą.

Tiesa, labdarių mokesčiais kai kas sušelpiamas, kai kas iš bado išvaduojamas, kai kuris kūdikis iš mirties nasrų išplėšiamas, nuo gatvių elgetos šalinami, miesto padorumas didinamas. Taip pat švietėjų mokesčiais neturčių vaikai abc mokinami, analfabetų skaičius mažinamas. Vadinasi, specialiniai tikslai pasiekiami daugiausia būsimame laike.

Bet aš čia kalbu apie dabarties tautą ir jos narius, apie jų pačių stiprinimą, brendinimą, jungimą ir dailinimą. Negi gali-

me mes, bent miestelėnai, sakyti sodiečių žodžiais: „Ką jau čia mes tamsūs neišmanėliai... lai mūsų vaikai žinosi"! Negalime nesuprasti, jog ir tų „vaikų" kiti mums tinkamais žmonėmis nepadarys. Jų reikia pasidaryti patiems. O kad galėtumei kitą kuo daryti, privalai pirma patsai save tokiuo paversti. Pats nebūsi geras katalikas, geras lietuvis, žmonių draugas, – nepasidarysi tokiais ir savo vaikų. Iš draugijų pirmų pirmiausia ir laukiama tokio mūsų pačių bendrinimo, auklėjimo, kad tautai būtų į sveikatą dabar ir sekančioje kartoje, per mūsų atžalas.

Seniausia ir galingiausia Rygoje Pašalpos draugija. Narių – tūkstantis; apyvartos – 7–8 tūkstančiai. Susišelpiama gerai.

Vienybės galybę betgi junta... tik tie, kas serga ar miršta. Ar to gana? Turėti galvoje tūkstantį žmonių ir tik rūpintis, kad jie kuomet bado nekęstų, tai per maža. Ką gi daugiau? Susirenkame per metus sykį į visuotiną kuopą. Pabaram ar pagiriam valdybą, valdymo naštą suverčiam ant kitų keleto žmonių. Ir visiems metams užmirštame savo draugiją. Bet ir tą vieną sykį teprisimena vos dešimtoji dalis.

Švietimo draugijoje taip pat teveikia atskiri žmonės, ir jie daug, labai daug gero daro kitiems; tuo pačiu ir save dailina. O visi kiti?

Tas pat darosi šiokiuose ar tokiuose komitetuose. Sujundama tik tada, kai kuri draugija pažada mums ką nors iš dailės srities: pavaidinti, dainuoti, pagroti. Į draugijų valdybų posėdžius teateina po keliolika žmonių, į visuotinuosius jų susirinkimus – po kelias dešimtis, o į jų dailės iškylą – po kelius šimtus! Klauso atsidėję. Galvoja, krato, giria ar peikia, bet visados džiaugiasi. Dvasia darbuojasi, būdai šlifuojasi, supratimai plečiasi, – girinaičiai virsta „miestelėnais".

Dailės pokylis sutaisyti tačiau nepigu. Reikia daug, atsidėjus ir sumaningai dirbti, kol švystelėsi kitiems į akis. Mūsų nelaimė, kad vienur dirbama nedaug, neatsidėjus, grobtinai ir paskui prašoma atleisti, kad – nesuspėta. Kitur dirbama daugiau, bet nesumaningai ir norint pašviesti, tik gėda pasidaroma.

Dailei medžiagos pas mus ik valiai. Tik nėra, kas ją tinkamai sunaudotų, su sumaninga ir mylinčia ranka tašytų ir skaptuotų.

Lyg tyčia tai spragai užlopyti turime dailės mėgėjų kanklininkų kuopą, kažin kodėl ponais vadinamų. Aš jiems tą vardą ir palikčiau: tegu jie būtų mūsų rinktiniais, mūsų dailės žiedais, mūsų dvasios ponais. Ir į tuos „ponus" reiktų siųsti griežtai iš visų draugijų visi bent kokią dailės dovaną turį. Kanklių draugija turėtų būti virš visų draugijų, virš visų partijų, visų luomų. Nes dailė tarptautinė, visiems bendra būdų gerintoja, visų kultūrintoja, visų jungėja, kaip antra religija.

Mes neturime tokių sodų, tokių operų, tokių chorų, tokių orkestrų, kaip turi broliai latviai. Bet kad susiburtume visi į vieną, kad tikrai suprastume vienybės galybę, visi sako, mes, lietuviai, lengvai latvius pavytume ir net pralenktume kai kuriuose dalykuose, nes dailės mumyse, lietuviuose, esama kur kas daugiau medžiagos.

Nejaugi amžinai laikysimės savo „mužikybės" ar „ponybės", savo visokių savybių, asmeniškų simpatijų ar antipatijų, pamiršdami bendrą tautos reikalą? Jei taip, tai nereikėjo mums nė pradėti jungimosi darbas...

Išgirskite, draugijos, ir imkite galvoti, kaip čia mums ėmus tikra daile dailintis. Laikas! Gaila sugaišusių dešimčių metų, per kuriuos mes, rygiečiai, nė doro choro, ne tik orkestrų nesudarėme. Choro – europiškai suprantant, ne „mužikiškai".

TAUTINĖ MOKYKLA IŠEIVIŲ GYVENIME

Visuotinis „Žvaigždės"[1] susirinkimas liepos mėn. 12 d., 2 val., Bliumo salėje, Kurmanovo ir Malūninkų gatv.

Dar sykį primename lietuviams rygiečiams, ne tiktai esantiems „Žvaigždės" drauginінkams, bet ir būsimiems – kurie neatsisakytų įsirašyti, kad, visa pametę, atsiskubintų į šitą be galo svarbų posėdį!

Kodėl?

Pagalvokime, kiek daug tautinė mokykla sveria išeivių gyvenime.

Patsai Rygos miestas lietuviams nuo senovės nebuvo svetimas, tik jo žmonės svetimi. Rygoje, kaip ir kitame didžiuliame mieste, ar jis būtų arti ar toli nuo tėvynės, ar net pačioje tėvynėje, atskiras žmogus tai tik lašas ežere. Tegu tų lašų bus kažin kaip daug, jei visi jie bus skyrium – padidins vandens ežere, ir tiek: jų niekas neatskirs nuo bendro klano. Visai kas kita, jei tie lašai viena srove plaukia į ežerą: jie ir balsą ir varsą turi savotišką; apie juos ir kalbama: „O, kad ne ta srovė, ar tiek būtų?" Išeiviams spiestis į vieną krūvą – gyvybės dalykas. Bet aplink ką spiestis?

Kur susidarė atskirų tautų bažnyčios, ten aplink jas. Kas nematė mūsų išeivių gyvenimo Amerikoje, tasai juokias iš mūsų žydų šūlės, kam ji ne tik maldos namai, bet ir tautinis klubas, pirklybos birža ir visokių informacijų biuras. Keista, kad visa tai toje pat vietoje daroma; bet visai nekeista, kad bažnyčioje daroma: reikia tik ne maldos dalykams atskiras kambarys pavesti. Kurgi daugiau tautiečių pagausi, jei ne jo priprastoje ir dažnai labai mylimoje bažnyčioje. O pagavęs apie ką gi daugiau bekalbėsi, jei ne apie sopamuosius dalykus? Iš bažnyčios svetimuose kraštuose kyla visi tautų susibaudimai.

Rygoje ir mūsų krašto miestuose bažnyčios mišrios ir tautystei dažnai ne paspirtis, bet tos pačios druskos kruopų dideliame skysčiuje tirpytojos, lokajiškos fanaberijos mokytojos, tautos išgamų rūpestingos glaudėjos. Čia atsiranda reikalas kitokių tautos centrų, kurie tą pačią bažnyčią tautintų, joje sau prideramą vietą atsiskirtų. Čia ne bažnyčia į draugijas veikia, bet priešingai.

Tarpe gi visų draugijų bendriausia visoms nuomonėms, lygiai visų globotina ir šelptina – švietimo draugija. „Tiek mūsų ateities, kiek gero, rūpestingo darbo savoje tautinėje mokykloje", – sako į Ameriką nukeliavę lenkai, slovakai; sako ir išmintingesnieji lietuviai. Kaip tuščia ir liūdna tuose namuose, toje šeimynėlėje, kurios nepalaimino Dievas kūdikiais! Ir priešingai, kiek ten gyvybės, kur yra augančių kūdikių, kiek rūpesčių ir sielvartų aplink lopšelį dar nepaaugusio! Kūdikėlio lopšelis, vaikiuko čiauškėjimas – tai dažnai vienatinis tvirtas ryšys tarp

šiaip jau visai priešingų, su kits kitu niekame kitame nesutinkančių žmonių. Kūdikyje namiškiai mato dalį savęs.

Rašytojas Chodźko[2] pasakoja, kaip kaimynas taikinęs du per visą amžių pykusius brolius. Per pokylį, kai visi svečiai gėrę už vieno brolio sveikatą, jis savo taurę išliejęs į didelę taurę; kai sumanę gerti už antrojo brolio sveikatą, jis ir antrą taurę suvertęs į didžiąją. Dabar tik išgėręs visą iš karto. Supratę svečiai, ką tai reiškia, šokę ploti katučių. Susigėdę ir patys įnirtę pikčiurnos ir pasidavę rankas, kad jau taip visi reikalauja.

Kūdikis – tai bendroji taurė, į kurią dvasios pila vienas, antras ir trečias. Tautos kūdikis šviesiam ir išmintingam žmogui tiek pat brangus ir reikšmingas, kaip ir šeimynos kūdikis: tėvus – krypsnių atstovus sutaikina ir bendrumo jiems pramano. Aplink mokyklą, kaip aplink lopšelį, rinkdamies, vien šviesiai, meilingai tesišypsome; pamiršdami tam sykiui savo pažangą, tesidžiaugiame jaunos gyvybės pažanga.

Kai kitos draugijos turi daug arba nemaža egoistiško elemento, tai švietimo draugijos turi rodyti vien altruistinę, vien artimo meilę, o ne savo kokį laukiamą pelną. Tėvai savo kūdikyje mato pertekusios senatvės užtikrinimą; ir dažniausia užsivilia. Tauta savo kūdikyje mato palaikytoją tūkstančių metų kalbos ir būdo, ir niekuomet neužsivilia, kai tuo rūpinasi.

Rygos lietuviai tautiškai pusėtinai jau susipratę. Taigi nepatingės sugaišinti dvejetą trejetą valandų, besvarstant kebliai dabar susikrovusius dalykus. Rygiečiai nepasakomai pagirtini. Kame gi kitur rasi, kad lietuvių kolonijos švietimo draugija, tegaudama iš miesto vieną tūkstantį rublių pašalpos, išlaikytų šešias mokyklas (sekmą laiko susišelpimo draugija)? Ir laikytų pusę vaikų visiškai veltui, o antrą pusę – už skatikus. Dabar, karo ir išdrikimo metu, sunku tai bus, tačiau neprivalome leisti, kad ir mokslas išdriktų. Tegu nors vienoje mūsų gyvenimo srityje tasai karalpalaikis nebus padaręs žalos; tegu nors mūsų kūdikiai auga nepagadintais nervais, sau į sveikatą, tatai į gerybę ir garbę!

Ateikite!

DAIRYKIMĖS VAIKAMS PRIEGLAUDOS

„Rygos lenkai, laikydami katalikų labdarių draugijos lėšomis bent kelias mokyklas, nė į vieną neįvedė lietuvių kalbos pamokų, ir net neišguldoma ten lietuviams tikėjimo dalykai; o juk iš visų globiamųjų daugumas – lietuviai".

Taip atsikirto priešai bendrumo su lenkais net ir katalikiškoje labdarybėje.

Teisybė! Rygos katalikystės „monopolčikai" rūpestingai išgliaudo iš visų piliečių, kurie tik jiems pakliūva, jų tautystę, bet duoda vaikams norsgi pavalgyti už griviną, pastogę ant galvos ir globą, kad laiku nevirstų gatvės mokiniais. Ir dvasiai, ir pilvui kur kas blogiau, kai nėra ko valgyti ir kur prisiglausti. Už duonos kąsnį žmogus labai daug atiduoda, dažnai savo sąžinę. Bet dažnai ir už sąžinę niekas nieko nemoka. Tada tenka badu mirti.

Miesto neturčiams ir visiems nekaip klojasi. Žiūrėk jų sulysusius ir išbalusius veidus, nuskarusią drapaną. Bet jų vaikams – tikras pragaras. Uždarbio, gerai, jei darbo dienai – 1 rublis, mėnesiui – 24 rubliai; šeimynos, gerai, jei penki: pati su dvejetu trejetu mažų, – esti ir su daugiau; butas, gerai, jei ne žemėse: nors šviesos yra, kad gryno oro ir stinga; globos, gerai, jei negali motina iš namų atsitraukti nuo žinduklio: ligi tik atsitraukė, jau jos vaikučiai it peliūkščiai po visas pagrindis išlandžiojo.

Su tuo trūkumu – augimu gatvėje vienas tematomas būdas kariauti; ne, ne kariauti, tik bent kiek palopyti, pataisyti: mokykla, kurią steigia proletarams tiek „geri" buržujai, kad nenori susilaukti savo mieste vagių ir galvažudžių, jų tatai rimties trukdytojų. Tai „tėvų" vaikams.

Ko gi susilaukia miestiečių proletarų vaikai našlaičiai? Jie arba laimingesni už nenašlaičius, arba tokiame atsiranda padėjime, kokiame matome ant mėšlynų šunyčius be šeimininko, kol jiems šunakariai nenulups kailių. Našlaičiai laimingesni esti už turinčius tėvus, jei juos kas paima į labdarių prieglaudą; iš tėvų gi niekas vaikų nepaima.

„Jei!" Koks baisus tasai – jei! Trumpas žodelis, o pridėk jį prie ištiso sakinio ir paversi jį tokia netikrybe, kad geriau būtų buvę tau negimti.

Jei kas tesėtų visų kraštų ir visų laikų nuodėmes ir nelaimes susekti, tas tikrai ant trijų ketvirčių pamatytų parašą – kad nebuvo duonos.

„Nėra duonos" nepripažįsta nei katalikų teologija, tiek komunistiška, kad leidžia žmogui savo valia iš kitų imtis duonos, bet tik nekęstų bado.

Gero, doro, bent išmintingo buržujo, pasiturinčio miestelėno, dalykas tad ir pareiga nelaukti, kol pradės kas iš jo savo ranka imtis, bet tinkamu laiku gera valia neturinčiam paduoti. Na, jei ne visiems beduoniams pristeigti prieglaudų, tai nors beduoniams, betėviams vaikams. Šalia mokyklos bus tai antras lopinys. Visoki labdarybė skaisti ir kilni. Bet vaikučių globojimas, kada jie dar neišmano pasaulio blogybių, neturi sau lygių darbų. Ir tas, kurs skatiką duoda tam tikslui, ir tas, kurs savo laiką, visą savo amžių atiduoda vaikučiams auklėti, yra labdarių labdariai, viršlabdariai žmonijos.

Rygos lietuvių susišelpimo draugija[1] tą dalyką gerai supranta, jei nuo tiek metų susirūpinusi lietuviukams prieglaudos steigimu, jei tam tikslui, sako, net jau dvejetą tūkstančių rublių sulasiusi ir sutaupiusi. Bet kažin kodėl vis dar neišdrįsta šokti ir vykinti tai, ką jau senai yra nusprendusi. Buvo net ir paraginimų.

O reikalingumas vis didėja, dauginantis lietuvių Rygoje. Prieš karą jis didėjo kas metai. Nebuvo mėnesio, kad kas nebūtų atėjęs į vieną antrą kunigą ar šiaip jau žymesnį lietuvį jau nebepavirkšnauti, pašniurkščiauti, bet tiesiog mirties balsu apsakyti tokios tragedijos, kokios nepramanys nei keisčiausia fantazija Andrejevų, Meterlinkų[2] ir kitų tokių. Karui prasidėjus, tas reikalas didėja kas dieną.

Jei norite, ateikite vakarais į Sadovnikovskąją 41, į Timofejevskąją 1 ar į Katalikų 23: pamatysite vaizdą, kurio jums pilnai pakaks šokti tuojau į seniai sumanytąjį darbą. Kol Lietuvių komitetas[3] turėjo pinigų, kiekvienam sakė: prašom po mūsų pastoge, prie mūsų putros! Ir ėjo visi, net tie, kurių,

pasirodė, kišenėje turėta po keletą šimtų rublių ar ištisi maišai pūvančio ir pelėjančio maisto. Pinigų apstigus, teko visi persijoti, bepaliekant pačius nelaiminguosius, su badu netesiančius kovoti: vaikus su jų motinomis ir paliegėlius.

Ir susidarė dabar Lietuvių komitete nebe pabėgėlių globos punktai, bet tikros „vaikidės", ištisi butai, kur mažiukai ant kietų grindų, be pagalvių, ankštai prie kits kito, troškume ilgas valandas miega, dar nuodijami čia pat besivoliojančių vyresniųjų kvapais ir prakaitais. Dieną jiems skiriama menkai uždarytas skystas valgis ir akmeninis kiemelis ar gatvės, pilnos mėšlinių dulkių.

Aš visa tai aprodžiau aplankiusiam Rygą gerbiamajam ir rūpestingajam mūsų atstovui Martynui Yčui[4], ir jis pripažino, kad dabar ir būsimajam laikui tuojau, neatidėtinai reikia ruošti vaikų prieglaudą. Kaulijome ir pašalpos tam tikslui. Jei gautume, tuojau reiktų pasidairyti didelio (plataus, o ne aukšto) buto kame miesto pakraštyje, kur grynesnis oras ir vietos plačiau. Be buto, reiktų pasidairyti ir nebejaunų, dievotų ir kiek apšviestesnių mergaičių ar našlių į prieglaudos vedėjas, vaikų auklėtojas, ne tiktai augintojas, nes kas gi to dabar nebeišmano, jog duodant kūnui maisto, reikia ir dvasiai duoti pastiprinimo?

Taigi, gerbiamieji rygiečiai, imkime galvoti, dairytis, o Dievas duos, ir įsisteigsime lietuviukams prieglaudą, iš pradžių patiems nelaimingiesiems, o paskui ir tiems, kurie tėvus darbininkus gaišina.

Dairykimės!

MOKYKIME VAIKUS!

Karas iš pradžių buvo taip visus išgąsdinęs ir sunervinęs, kad žmonės buvo ir rankas nukratę. Pametę savo namus, ūkius, amatus, tarnystes, bėgo kaip akis išdegę bet tik toliau nuo šūvių. Kiekvienam gyvybė rodės už visus turtus ir už pačią duoną brangesnė. Antrus metus besitęsiąs karas gerokai žmones apramino. Karas baisus, žinoma, kaip buvo, taip ir paliko. Ir jo reikia

bijoti; kaipgi nebijojus kulipkų ir ugnies? Jei žmonės aprimo, tai išgudrėję, prisitaikinę prie aplinkybių, išmokę slapstytis nuo karo pavojumų. Sodžiuose baisiau, bet ten karo ūžimas greičiau pereina. Tai duobėse rūsyse, tai miškuose pralauki, kol kariuomenė nusistuma tolyn, ir vėl sugrįžti į apgriautus, visgi ne visiškai sugriautus savo namelius. Daug ko ima stigti. Bet norsgi brukinėtis po svietą nereikia.

Mieste, ypač didžiuliame, ir pasislėpti lengviau nuo šovinių už tvirtų mūrų ir giliuose rūsyse, ir tų pačių miestų griauti nėra jokio išskaitymo. Tai čia ir užsiėmimai beveik nesustoja; kas ką dirbo pirma, tai ir toliau tebedirba, nebent kokiai valandai ar dienai nutrūksta nuo darbo.

Mokslas taip pat. Nėr geresnės vietos vaikams karo metu kaip mokykla. Dar nebuvo atsitikimo, kad ir nuožmiausias priešininkas, atradęs pilną trobą mažiukų su moteriška mokytoja, nebūtų pagerbęs ir tos vietos, ir to darbo, ir tų dirbėjų. Nenoromis galvos lenkias prieš mokslo platintojus ir jo ėmėjus. Taigi vaikams mokykloje bus ne taip pavojinga; atvangiau net neg motinos sijono įsikabinus.

Leiskite vaikus, jei miestai dar nėra susilaukę priešininkų. Leiskite, kad ir jaustumėte jį. Ar nuleidžiame rankas, audrai ištikus, viesulams sukantis? Užsiglaudžiame ir toliau darbą dirbame. Ne mūsų dalykas – politika. Mes, beginkliai žmonės, kare nieko nenusversime. Kariauja mūsų broliai ir tėvai. Jais pasikliaukime. Ir ne mums spręsti, kur ir dėl ko likimas krypsta. Tai valdovų dalykas.

Be galo ramu pasidaro ir paaugusiems, kai 7–8 metų mažiukai linksmais, nesielvartingais veideliais, knygomis nešini, bėga dideliu lermu į mokyklą ar iš mokyklos. Ir branginkime tą jų kol kas vaikišką negudrumą, tą neišmanymą. Tegu jie ir pavojumuose esti laimingi it paukšteliai. Be to, ir laikas jiems brangus. Metus sugaišti be mokslo yra tiek pat, kaip ir amžių vienais metais sutrumpinti. Gerai, jei per nevalią tai atsitinka. Ką gi bedarysi. Ale gera valia – kam?

Taigi mokykime vaikus, nieko nežiūrėdami. Tegu ir priešininkai mato, kad lietuviai šviesą mėgsta, ją brangina ir jos

reikalauja. Lietuviškai mokinęsis, norės ir toliau lietuviškai mokytis. Taigi ir visokios vyresnybės, ar šiokios, ar tokios, gaus su tais lietuvių norais skaitytis. Nei pikčiausi žmonės esamųjų mokyklų nebegriauna. Bet nesant jų, atodairomis stato arba ir visai nestato.

Branginkime tad savas mokyklas! Kur šiemet bus lietuvių mokyklos, skaityk priešakyje šio numerio[1].

PABALTIJYS DĖL KARO NUKENTĖJUSIEMS LIETUVIAMS

Daug bloga karas pridaro, bet daug ir gražių jausmų žmonėse sukelia. Veizdėk, priešininkams tik užsimojus, kiek jaunų karžygių pasiūlijo savo galvas už tėvynę! O priešininkams su kalaviju ir ugnimi perėjus kurį kraštą, kokiuo mielu noru kiti šoka nukentėjusių gelbėti.

Lenkų kraštas šiuo tarpu daugiausia kenčia. Bet kiek ir užjaučiamas, kiek ir šelpiamas! Valstybė paskyrė jam 30 milijonų ir dar skiria 100 milijonų. O kiek sudovanojo visokie miestai, visokios tautos! Viena Ryga nusiuntė su viršum 50 tūkstančių.

Gerai yra šelpti dovanomis, dar geriau, kai prie dovanų dar pridedama ir broliško ar giminiško užjautimo. Ag jausti, kad tu neesi apleistas, prideda ne mažiau vieko, atsispiriant nelaimėms.

Mūsų artimieji giminaičiai latviai, duodami lenkams dovanų dėl karo nukentėjusiems, lyg buvo pamiršę pridėti ir užjautimo jų. Gal kad Lenkija toks tolimas nuo Latvijos kraštas, kad beveik jokiuose dalykuose su jais nesusiduriama.

Priešingai, latviai žodžių nepristinga užjautimui dėl karo nukentėjusių giminaičių lietuvių, su kuriais tokia ilga siena ribojasi, nuo Palangos ligi padauguvio Alernės, su kuriais tiekoje vietų mišrai gyvena latvių miestuose ir laukuose šiapus ir anapus Kuršo sienos ir padauguviuose. Bet pašalpos lietuviams maža kas tėra skyręs. O jei kas ir pažymėjo duodąs pasidalyti lenkams ir lietuviams ar išimtinai lietuviams, tai, visoms aukoms nuvažiavus į Varšuvą, tiek jų lietuviai ir tėra gavę.

Nelygias dalybas – lenkams pašalpos, lietuviams užuojautos – yra jau pasergėję patys aukotojai latviai, ypač tie, kaip dr. Butuls[1] ir kiti, kurie širdyse tebesinešioja kuo karščiausią meilę, kuo mieliausius atminimus savo moksladraugių lietuvių, su kuriais seniai seniai drauge svajota apie dviejų kaimynų brolybę.

Pasergėta ir imta galvoti, kaip čia lietuviams parodžius ne vien tuščią užjautimą. Mūsų atstovui M. Yčui paraginus, paskui mudum su prof. Mašiotu, Lietuvių draugijos įgaliuotiniam, bepradedant tai atnaujinti, žymieji Rygos latvių veikėjai rimtai yra pasiryžę šį tą pramanyti dėl karo nukentėjusių lietuvių naudai.

Tad p. Grosvaldas[2] su savo šalininkais yra sumanęs bendrą latvių ir lietuvių koncertą monstrą. Lietuvių choras su savo vedėju Kačanausku[3] yra pasirengęs. P. Bergas, p. Mengelienė ir kiti svajoja apie didesnį dalyką, apie įtaisymą rinkliavos gatvėse, jei galima būtų gauti leidimas.

Bet kol tai pradės įvykti, reikia bent per laikraščius informuoti vietos publika, laikraščius įtraukti į rinkliavų darbą. Tuo tikslu išsiuntinėjova Pabaltijo laikraščiams šį prašymėlį, pridėdami Lietuvių draugijos komiteto atsišaukimą į visuomenę.

„Gerbiamasis Pone Redaktoriau!

Komitetas Lietuvių draugijos dėl karo nukentėjusiems šelpti, buveinę turįs Vilniuje, Dominikonų gatvėje Nr. 24, b. 1, mudu išrinko savo įgaliotiniais rinkti aukas šios draugijos tikslams.

Pasiskelbdami, kreipiamės į Tamstą, Gerbiamasis Pone, ar negalėtumėte Gerbiamojo Tamstos laikraščio skaitytojus supažindinti su paminėtosios draugijos tikslais ir padaryti, kad laikraščio kontora sutiktų priiminėti aukas, kurių gali skaitytojai atsiųsti. Aukos paskui galima stačiai išsiųsti arba stačiai į Komitetą, arba atiduoti mudum, įgaliuotiniam, parodant mudum Komiteto duotus dokumentus.

Kam lietuviai sudarė Draugiją dėl karo nukentėjusiems šelpti, taip pat ir jos tikslai išdėstyta prie šio pridedamame Komiteto atsišaukime į visuomenę.

Užtikrinava Tamstą gerbią –

Kun. J. Tumas, Pr. Mašiotas, Lietuvių draugijos dėl karo nukentėjusiems šelpti įgaliuotiniai Rygoje. Vasario mėn. Mudviejų adresai: Kun. Juozo Tumo – Rygoje, D. Pilies g. Nr. 5. Pr. Mašioto – Rygoje, Ganzeiskaja Nr. 4, b. 19".

Tuo pat tikslu aš buvau nuvažiavęs į Mintaujos lietuvius ir latvius.

Lietuviai čia jau turi savo organizaciją tam tikslui. Ji vadinasi: „Komitetas prie Lietuvių šelpimo draugijos Mintaujoje kareivių šeimynoms ir dėl karo nukentėjusiems šelpti". Be to, ką yra išdalinęs kareivių šeimynoms, Komitetas į Vilnių yra išsiuntęs 10 pūdų=300 gabalų daiktais ir 540 rub. pinigais. Mintaujos komiteto pirmininkas visų gerbiamas žmogus teismo sekretorius p. Petras Šniukšta (Švedgofskaja, 32) ir vertas jo padėjėjas p. Baltramiejus Dumbrys (Liteinaja, 9).

Lietuvių komitetas tad ir čia veikia. Tačiau miesto visuomenės aprėpti negali, kol miesto didumas, jo tikrieji šeimininkai latviai, nesukrus nuo savęs ką sumanyti ir nepradės tai vykinti, pasišaukę ir Lietuvių komitetą. Apėjęs žymiausius latvių veikėjus[4]: p. Graudinį, Komercijos banko direktorių, žymų rašytoją ir laikraštininką, Lietuvių komiteto narį, p. Čakstę ir Sterstę, vyriausius latvių vadus, rimčiausius visuomenės atstovus p.p. Pauliuką, Kviesį, Vesmaną – mūsų Jablonskio mokytą lietuviškai (visi jie advokatai), visur buvau mandagiai priimtas ir mačiau pilniausią pritarimą sumanymui padaryti rinkliavas, kurios reikštų: „latviai – lietuviams".

Kas bus, nežinia. Bet galima tikėtis, kad tokiems vyrams paėmus dalyką į širdį, ėmus tą sumanymą visuomenėje rauginti, ta visuomenė ne šiandie, tai rytoj, ne rytoj, ne dabar, tai vėliau atsilieps svarbia pašalpa. Naujų tinkamų daiktų ir dabar siūloma...

Gi patys Pabaltijo lietuviai ar paliks kurti į brolių šaukimą: „Padėkite!"? Ar patys, matydami svetimtaučius rūpinantis, nieko nedarys arba tenkinsis vieną antrą skatiką jau kyštelėję?

Šiuo ypač laiku lietuviams katalikams per puiki proga padaryti gerą darbą. Antai Bažnyčia, žymiai palengvindama sunkoką

pasninką, pataria tą gerą darbą pakeisti kitais tolygiais gerais darbais: maldingumu ir gailestingumu, pataria šelpti neturčius ir nelaiminguosius.

Kas tie – nelaimingieji? Ar miestų kaulikai amatininkai, kurie įkyri gatvėse ar nuolat skambindami prie durų? Ne jie. Tikrųjų bėdžių reikia arba atsidėjus paieškoti, nes jie patys rankos neištiesia, arba neužmiršti tų, kurie visiems parodomi kaip tikri bėdžiai; šiuo laiku – dėl karo nukentėję.

Ar begali būti baisesnis padėjimas žmonių, kurie prieš pusę metų gyveno ponais, tvirtais ūkininkais, sočiais ir neprigulmingais amatininkais, valgė sočiai ir gardžiai, vilkėjo išnašiai, važinėjo dvejetu, – o šiandien nebetekę nei duonos, nei pastogės, nei drapanos, nei uždarbio?

Dalis Lietuvos žemės, Suvalkija, gerokai sunaikinta. O kas dar laukia? Kare laimė atmaininga: šiandie ten stumiasi, rytoj ten. Nelaimių krašto dar nesimato, o nelaimių aukų – bėdžių vis daugiau subėga į Vilnių ir kitur. Tai šiuo gavėnios ir atgailos laiku ir parodykime jiems savo gailestingumą; turės kas paskirtą auką bėdžiams, prašova bent katruo viršiau parodytu adresu!

Į mano rankas dėl karo nukentėjusiems šelpti, be paskelbtųjų jau „Rygos Garse" 50 rb, dar įdavė: Marc. Makarskienė nuo Gyv. Rožančiaus būrelio už

2 mėn.	3 rub.
Jonas Daukša	3 rub.
Jonas Gegeckis	1 rub.
Viso:	57 rub.

Pradžia gera ir sektina.

Prašome! Dievas atmokės!

SĖKLŲ, SĖKLŲ!

Karo slibinas raitos. Tai jis čia patramena ramius gyventojus, tai ten. Užpuola, ugnim apipurkščia ir vėl atsitraukia. Čia jis devynias galybes žmonių praryja, čia jam vieną antrą galvą sutraiško.

Savo galvomis jie siekia Galicijos, Lenkijos ir mūsų Suvalkijos: Simno, Seinų, Marijampolės, Augustavo. Bet ilgas jo kūnas drybso palei visą mūsų sieną, nuo pat Jurbarko ligi Palangos. Tai jis išpučia savo kūną į mūsų kraštą, tai vėl atsitraukia, tai užima kokį miestelį, tai vėl jį palieka.

Ko nori tasai vokiečių karo slibinas, niekas negali dabar atspėti. Palei jį visą reikia stovėti ant sargybos, pasiruošus ugnim ir plienu atstumti atgal, jei kur panorėtų giliau į mūsų kraštą išliaužti. Ir tasai nežinojimas, kur vokietis vyriausia savo galybe kibs ir terios, aršiausia kęsti. Žemaičiai taip nustėrę ir užhipnotizuoti, kaip balandis pačiose slibino akyse. Nustėrę – štai štai ims ir praris.

Padėjimas kuo blogiausias visokiais atžvilgiais. Seniau atsarga gėdos nedarė. Dabar atsarga, jei kame yra, tikrą bėdą daro. Reikia ji išgelbėti nuo priešininko, kur nors giliau į Žemaičius išvežti ir paskui tik rūpintis, ar nepadrėko, ar neišvogė, ar pelės nečečiuoja. Tai javai ir pašaras.

Kame javų ir pašaro yra maža, o tokių vietų Lietuvoje šiemet daugiausia, tai dar didesnė bėda. Nėra kuo gyvuliai liuobti. Parduotumei gyvulių, bet arba neperka, arba niekus moka, arba į kitą guberniją išvežti neleidžia. Kitur žada rekvizuoti kariuomenei, bet terekvizuoja kokią penktą dalį viso to, ką vietos gyventojai šiemet galėtų atiduoti į šalį. Yra Lietuvoje nemaža turto, nuo kurio tačiau, priešingai antrai patarlei, šiemet smarkiau galvą sopa.

Visgi duok, Pone Die, kad būtų, ne kad nebūtų. Kai yra, bent suėsti gali. Bet ką tu darysi, kai nebus ko ėsti? Šiemet buvo blogi metai dėl giedros. Kiti metai gali būti blogi dėl neapsisėjimo. Vienur javus mūsų kariuomenei brangokai supirko, kitur vokietis atėmė, kitur gaisrai ar kariuomenė panaikino. Bėda su atsarga, bus didesnė bėda be atsargos, be sėklų[1].

O užsigrūda dar vienas didelis reikalas padėti ūkininkams įeiti į pirmykščią vagą – gerai apsėti visus laukus ir žinoti, kad kitais metais jau viskas bus gerai.

Padėti žmonėms laukus išgyventi ir apsėti – didžiausias šio meto žmoniškas ir tėvyniškas darbas, humaniškas ir patriotiškas.

Jisai žmoniškas, nes apsaugos kitiems metams žmones nuo neturto, trūkumo kančių. Jisai ir patriotiškas, nes kai mūsų sodietis ūkininkas laimės žemės vaisių, bepiga bus ir mūsų tėvynės gynėjams stipriau ginti.

Atsargūs suvalkiečiai jau anuomet, pirmą kartą vokiečiams atsitraukus, ėmė rūpintis sėklomis; bent ūkininkų draugija, tarpininkaujant atstovui Yčui, jau buvo besulygstą iš Rusijos žemietijų tiek ir tiek šimtų tūkstančių pūdų. Bet štai ir vėl priešininkas užplūdo. Dabar suvalkiečiams gal nebe galvoje ateinantieji darbo metai, – duok, Pone Die, kad kaip gyvybę išgelbėjus! Bėda jiems, ką ir besakyti!

Bet ką mes darome ten, kur priešininko dar nėra? Nieko, ir tai nuodėminga ir papeiktina. Man teko pasisukioti po apylinkes ir parsivežti liūdnų įspūdžių. Raginau:

– Vyrai, ag jau arti pusės kovo! Ag jau už mėnesio reiks pradėti laukai gyventi ir ankstyvieji varstiečiai (vasarojus) sėti! O kieno gi aruoduose yra po kelias dešimtis pūrų sėklų? Vieni pardavė iš baimės, kiti iš gudrumo, kiti nė gauti negavo iš dirvos, o jei ir gavo, tai tokių pelų, tokių džiovos sulysintų pusgrūdžių, kurių neverta nė sėti. Kokio iš tų gyvakarų susilauksi vaisiaus?

– Vyrai, iš kur imsime sėklų, kad jų nėra nė Ukmergės, nė Zarasų apskrityse. Nėra nė Kurše, kurs vargu bau ir sau užteks. Nėra nė artimosiose gubernijose, Vitebsko, Gardino, Vilniaus?

O vadinamieji vyrai tik čepsi, kasos ir – abejoja. „Gi kažin, ar bereikės sėti"...

Tokio atsakymo negali laukti iš protingo žmogaus. Kas bus – ne tavo dalykas. Tu tematai šią vieną dieną ir sulig jos spėji apie rytdieną. Rytdienai tau reiks sėklų, tai tu ir rūpinkis laiku jų gauti, kad laiku apsistumei ir kitais metais būtumei – vyrs.

Jei tokį atsakymą gali duoti koks ištižėlis, rytdienos pabūgęs, tai taip galvoti negali protai, susirinkę į vieną, į vartotojų draugijas ir ūkio ratelius. Būkite gudrūs ir tuojau užsisakykite bent avižų sėklų arba vidaus Rusijos žemietijose, arba stačiai Sibirijos draugijose, iš kur ir pačios žemietijos ima. Šiemet Sibirijoje esą gražių avižų.

Vyrai, lig sėjimo bėra mėnuo, daugiausia – pusantro!! Teneužžavėja jūsų artimo slibino akys, teneatima valios. Darykime ūkio darbą, pasitikėdami galinga ir drąsia mūsų kariuomene, kad ji leis mums ramiai duonos pelnytis sau ir jai pačiai!

Pasirūpinkime laiku savo kraštui sėklų!

KARO ALELIUJA

Viešpaties prisikėlimo šventė visuomet būdavo linksma; bažnyčiose, po kaimus ir namus skambėjo linksmas aleliuja, gamtai besikeliant iš žiemos miego ir žmonėms apvaikščiojant atmintį Kristaus pergalės pikto ir nedorybės srovių, įsivyravusių pasaulyje nuo pat jo pradžios.

Šiemet liūdnai skamba aleliuja Lietuvos kaimuose. Aleliuja gieda vienos beveik moterėlės, našlės ir gyvnašlės, apverkdamos savo sūnelius, brolelius, vyrelius, vargstančius tolimųjų mūšių laukuose. Kitų gi seniai jau kauleliai ilsis svetimoje žemelėje, niekas net nežino, kame jie liko palaidoti, tiktai vėjas nešioja liūdną mūsų karžygių aidą.

Lietuviai žengė į pirmąją ugnį ir liejo kraują už valstybės reikalus, tasai gi kraujas geriau už visas deklaracijas parodo lietuvių ištikimybę ir jų mokėjimą eiti pilietiškas savo pareigas. Kristus mirtim pergalėjo mirtį, suteikęs amžiną gyvybę tiems, kurie turėjo viltį prisikelti.

Lietuviai daug aukų dėjo ant visuomenės aukuro: liejo kraują, gindami valstybės reikalus, siuntė savo prakilnios dvasios didvyrius svetimiems tarnauti, aukavo žmonijai savo spėkas ir turtą. Reikia tikėtis, kad lietuvių pasiaukavimas nenueis niekais. Valstybių atstovai negalės užmiršti ir lietuvių reikalų, karui aprimus ir prasidėjus taikos deryboms, žinoma, jeigu lietuviai patys pasistengs svietui priminti apie savo reikalus.

Daug tautų ir valstybių laukia savo prisikėlimo, šiam karui pasibaigus, ir, jeigu tie laukimai įvyks, jeigu visų atsigavimo laukiančių troškimai įvyktų, tai daug žmonijai atsileistų nuodėmių, šiame kare padarytų. Mes, lietuviai, nieko neskriaudėm,

svetimo neieškome, ėjome tiesiu ir erškėčiuotu vargo keliu, ir čia pasirodė lietuvių dvasios ištvermė. Todėl turėkime viltį, kad ir lietuvių dvasia, kaip tas mūsų Nemunėlis pavasarį, pakils ir, išsiliejęs po mūsų tautinio gyvenimo lankas, suželdins puikius žolynus ir kultūros vaisius. Nesibijokime: kas bus, tai bus, bet lietuvis nepražus!

Atsigavimo po visų dabarties smūgių ir vargų linkėjama savo brangiems tautiečiams, kad, ilgai netrukus, galėtumėm užgiedoti linksmą atgijimo ir susipratimo aleliuja!

ŠELPKIME PABĖGĖLIUS

Malonu čia pažymėti, kad lietuvių pabėgėlių nelaimę pamatė ir broliai latviai. Ekonomiškoji Latvių ūkininkų draugija nuo savęs paskyrė visą pusę tūkstančio rublių. Girdi, gi mes dalininkų turime ir lietuvių.

Komitetas nuoširdžiai dėkoja kaimynams latviams ūkininkams!

Reikalų vis daugiau, o ištesėjimas Lietuvių komiteto pabėgėliams ir šiaip jau karo aukoms šelpti nekoks. Kiekoje vietų šimtams verdama ir duona kepama! O arklius ir visai negalime išmaitinti dėl stokos pinigų. *Aukokite, Piliečiai!!*

Už Lietuvių komitetą dėl karo nukentėjusiems šelpti:

Kun. Tumas

KARAS – ŽMONIŲ LYGINTOJAS

Prancūzijoje kareiviauja kiekvienas. Tad veikiančiojoje armijoje visi susilygina. Gretimai, dažnai lig kelių vandeny, vienokiai užsidengę arba visai neužsidengę nuo kulipkų, kurios nieko nesigaili, stovi tranšėjose advokatai ir darbininkai, studentai ir mužikai, buvusieji ministeriai ir krommininkėliai, atstovai ir karčemininkai, milijoninkai ir padieniai – visi paprasti

kareiviai. Visi lygiai gina tėvynę, visi vienokiai purvini, plaukais apaugę, nebeveikslūs pažiūrėti; visi vienokiai kas minutė pasiruošę atiduoti ką turi visų brangiausio – savo gyvybę. Išėję iš visokiausių luomų ir padėjimų, dabar sudaro vieną broliją ir kits kitą turi vadinti – tu; taip jau prancūzų priimta.

Laikraščiai rašė apie grapą milijoninką ir jo pasekėją liokajų; jiedu per mobilizaciją pateko į vieną rotą. Vakar tarnas tarnavo grapui, stovėjo prieš jį išsitempęs, ant lėkštės padavinėjo jam laiškus, šveitė batus ir vadino:

– Pone grapai.

Bet ligi tik abu apsivilko kareivių mundirais, „ponas grapas" pavirto – draugu.

Kaipgi kitaip gali būti? Visa, kas grapą pirmiau darė didesnį už kitus: jo kiltis, turtai, pažintys, dabar tranšėjose nebeturi jokios vertybės. Dabar kits kas brangu, ko grapas galbūt neturi: mokėjimas darbuotis peikena ir kastuvu, šaudyti, nebijoti šalčio ir vandens, mokėti alkti ir „dirbti" durtuvais. Tad tarnas dabar gali būti daug prašmatnesnis už grapą. Tai jausdamas, tarnas ėmė iš aukšto žiūrėti į buvusį savo poną ir prietelingai mokyti:

– Kasdamas žemę, neskubyk ir be reikalo nemojuok vedega. Štai kaip tai reikia daryti, žiūrėk!

Ir grapas dėkodamas mokės. Viens antrą šaukė – tu, valgė iš vieno bliūdelio, drauge virpėjo nuo šalčio, drauge grūdosi ant priešininko, susidraugavo, kaip paprasti žmonės. Tad kai vieną kartą tarną sužeidė, išėjus žvalgais, grapas ištįsė jį už kojų iš pat ugnies, nors šimtą kartų galėjo ir pats tame tarpe žūti.

Seržantas, t.y. artimiausis jų viršininkas rotoje, buvo žmogus, pasižymėjęs kareivio darbais, kurie jį iškėlė aukščiau už kitus. Prieš mobilizaciją jis buvo paprastas laukų darbininkas. Tai menkiausi darbininkai. Algos jie ima maža, žinių jie nedaug teturi – arti, kasti, arkliai sušukuoti, gal karvės milžti, kiaulės skersti. Gyvena atsiskyrę, draugijose nedalyvauja. Bet mūsų seržantas ir artojas buvo menkas: mažas, netikęs, bukaprotis, išgeriąs ir apytinginys. Šlovės nekokios. Bet, patekęs į tranšėjas, visai kitoks pasirodė! Kad studentai, miestų darbininkai,

advokatai ir mūsų grapas su savo tarnu buvo tikri kentėtojai nuo utėlių, nuo gyvenimo lauke šaltą žiemą, – tikrasis sodžiaus gyventojas kaip namie buvo miške, pelkėse, naktį, žvalguose. Drąsumo jis pasirodė neapsakomo. Per rudenį jo vardas triskart praskambėjo armijoje. Per Kalėdas jis gavo kariškąjį medalį ir buvo pakeltas seržantu. Praeis vienas antras mėnuo, ir jis taps paleitenančiu, oficieriu, ir grapas, pakeltas tik kaprolu, stovės prieš jį išsitempęs ir raportuos:

– Pone leitenante!..

Ta istorija tūkstantį kartų pasikartoja. Antai Mažinotas, buvusis karo ministerio draugas[1], kareiviuose buvo kaprolas. Visi sakė jam – tu ir laikė puikiu draugu. Vieną kartą pareikalavo jo leitenantas ir tarė:

– Kaprole! Reikia ištirti anas krūmas. Pasiimk penkiolika žmonių ir eik.

Mažinotas, stovėdamas išsitempęs prieš poručiką, atsakė:

– Klausau, pone leitenante!

Apsisukė ant užupenčio ir išėjo žvalgauti. Ir tapo sunkiai sužeistas į koją. Jis pavirto. Buvo tai milžinas augumu ir svarumu; panešti jo niekas negalėjo. Draugai pagriebė jį už sveikosios kojos ir nusitįsė. Jam gulint ligoninėje, tyčia atvažiavo jo aplankyti respublikos prezidentas Poincarė[2], spaudė jam ranką ir velijo, kad veikiau išgytų.

Prezidento draugas, ministeris su kareiviais – tu ir išsitempę stovi prieš jaunus oficierius. Tai karo santykiai. Karui pasibaigus, žinoma, viskas sueis į savo vėžes.

Spėjo laikraščiai. Bet ar tikrai sugrįš? Jei ir įeis, tai ne visiškai į pirmykščias.

Prancūzai jau ir dabar pasižymi lygybės jausmu ir žemesnės kilties žmones laiko tokiais pat „ponais" ir „poniomis", kaip ir kitus. Žinoma, tai jų kultūros vaisius. Bet taip pat vaisius maišymosi visų luomų per didžiuosius svieto sujudimus, pradedant nuo Didžiosios revoliucijos. Dabar vėl maišosi ir lyginasi luomai bendrame tėvynės gyvenimo darbe.

Ką pergyvensi, to neužmirši, kad ir norėtumei. Žmonės, drauge ruošęsi mirti, kits kitą gelbėję, vadinęsi – tu, drauge

alkę, vylęsi, bijoję, džiaugęsis; vienu žodžiu sakant, svarbiausiose valandose bendrai gyvenę, – ir išsiskyrę nusineš to bendrumo žymes. Ir demokratiškas jausmas nuo to tik sutvirtės, giliau įeis į galvą ir širdį visuomenės, pakeldamas žemesniųjų savo vertybės supratimą.

Bajaurus karas. Bet guodies žmogus, kad griaudamas, marindamas ir pykindamas, duoda ir kai ko gera – kad ir tvirtina žmogiškumo ir lygybės jausmus.

VISUOMENĖS LEKĖS

Sumanė šeimininkė žirninės išvirti. Nuėjo klėtin prie aruodo. Žirnių užderėta. Žia, meiga kupina, net su kaupu. Irgi gražumėlis! Gyvi perlai: stambūs, apskritai išpurtę, baltutėliai. Kaip vienas!

Prisisėmė šeimininkė visą pusę didelio puodo ir paketino stačiai į krosnį kaisti. Bet atsigodo: bene reikėtų nuo dulkių nuplauti? Ir apipylė vandeniu.

Gi kas čia? Jos apvalieji, pilnieji žirniai iškilo aukštyn. Pagriebė sauja – vienų tik žievės tebūta, kitų būta per pusę perskilusių, kitų šonai kirmėlių praėsta. Ir lengvi – kyla viršum vandenio.

Visus nugriebusi skylėtu šaukštu, pamaišė likusius menturiu, ir vėl tiek pat iškilo. Ir taip per kelius sykius: juo maišė, juo kilo, kol atsiskyrė kone dešimtoji dalis viso puodo.

Likusieji buvo sunkūs, nors plakdamas vandenį sukeli, jie vėl nugrimzta.

Juo prisižiūrim pabėgėliams iš Žemaičių į Rygą, juo juos pažįstame išsiteiravę, – juo, mums rodos, jie mums panašesni į žirnius, vandeniu apipiltus. Tik vanduo čia – karo vilnis.

Karo vilnis smarki ir ūmi. Kad šliūkštelėjo į Žemaičių žemę: Raseinių, Telšių ir Šiaulių apskritis, tai tūkstančius žmonių-žirnių pagavo ir nešė nešė. Tik ne visus vienodai toli. Vieni tuojau nugrimzdo čia pat, savo parapijoje, tik kiek pasisukę nuo mūšio. Kiti tolėliau – antroje parapijoje. Kiti

antrame apskrityje, o kiti net antroje, trečioje gubernijoje, Mintaujoje ir Rygoje.

Ko gi pilni būdami žemaičiai iš savo žemės nebėgo arba netol tebėgo? Turtų. Kas daugiau turėjo arklių, galvijų, tas toli su jais nepabėgo – gavo sustoti; karvė nesparčiai tepakepėstuoja, o ir pašerti ji dažnokai reikia.

Viena antra karvele vedinas nusivarė toliau. O kas ir nuo to buvo liuosas, tas it vėjo nešamas pelas lėkė skrido, kol atsidūrė pačiame pajūry. Kad ne vanduo, būtų skridęs į pat Švediją.

Rygon galvas atitrūkę vėl ne vienodo svarumo.

Vienus karo vilnis išplovė, kaip jūra iš pat dugno plauna sunkų gintarą: savo svarumu ir ūmumu. Bėgo jie it akis išdegę, išsigandę karo baisybių: ugnies, mirties ir nelaisvės. Bet atsijokėję, apsidairę, prabuvę savaitėlę, nugrimzdo. Ėmė grįžti namo. Jiems yra kas rūpi. Atėmė grūdus, liko gyvuliai; išsivarė gyvulius, liko trobos; nudegino ir trobas, tai liko bent plika žemelė penėtojėlė. Jos tai jau niekas negal rekvizuoti – išsivežti ar liepti išvežti. Šiandie ją purvu pavertė kariuomenės čebatai, arklių pusnagai ir vežimų zvanai. Bet kitiems metams ji turi duoti vaisius. Kitaip – badas. Šiandie iš kits kito susiglobiame; bet, per ištisus metus kad globtų, nėr tokių geradarių. Kaip pirma šitie žemės savininkai pratėgu traukė prieš pat kariuomenę, taip dabar jie pridurmai seka tą pačią, bet jau grįžtančią priešininkų kariuomenę.

Kiti grįžtų. Ilgėjas svetur ir nerimsta. Jiems miela būtų pavasarį išeiti su žambiu, miela arti vieversėlio apgiedamam, miela braukti nuo kaktos pirmasis pavasario prakaitas. Bet – netikri, kad tose ariamosiose antkalnėse jų nepagaus piktas priešininkas, nenusivarys į savo kraštą ir nelieps jiems sunkius darbus dirbti ar net į jų kariuomenę stoti. Jaunos moterys vėl turi savo priežastis veikiai atgal negrįžti.

Nugrimsta ir jie, nors į kitą pusę. Griebiasi bet kurio pasitaikiusio darbo, kas laukuose, kas fabrikuose, kas šiaip jau ką prasimanęs.

Patys lengvieji, visuomenės lekės, tai sodžiaus proletarai, beturčiai. Jie nieko nepaliko, nieko negaili, į nieką širdis netrau-

kia. Skurdo Žemaičiuose, svetimas kertes bebraukdami, ne dievai žino, kuo ten mito, – tai nebijo nė skurdžios pabėgėlio būklės. Komitetas juos priglaudė, nors į ankštas, bet sausas ir šiltas pastoges, duoda putros, nors neriebiai, bet sočiai, – tai ko gi geriau? Ritinėkis kiauras dienas ant kietų lentų, šnekučiuokis su bendrais, trauk tingėdamas pypkės dūmą ir džiaukis, kad bent kelioms savaitėms niekas tavęs neuja, niekur nevaro, nepeikia ir neužgauna. O kas bus toliau? Gi taip pat „Dievas duos", kaip ir dabar davė. Bene kas badu mirė mūsų krašte?

Kada Lietuvių komitetas jais nusikratys, tai labai neaišku, neatspėjama nė „Saliamono galva" (Rygoje dirbta). Nelaimingi jie, niekas jų nevaro ir pašalpos nepavydi. Tik bijo, kad tasai neprisirišimas į nieką nepadarytų jų visiškai tinginiais, veltėdžiais, svieto perėjūnais, svetimos malonės kaulikais.

Karo nelaimės sujudino piliečių gailestingumą. Ėmė žmogus elgetauti – puolei šelpti. Lekių pasielgimas dažnai taip perėda širdį, kad gali ataušyti kuo karščiausią artimo meilę. Negi visi taip daro, ir ne didumas. Bet štai kokių atsiranda tarpe priglaustųjų.

Duonos pabėgėliai gauna kiek nori. Putra verdama balta ar lašiniais uždaryta. Taip pat bulbės, košė. Ne karališki pietūs, tai teisybė, bet visai pakanktinai sotūs. Tuo tarpu kyla maištai. Nenorime jūsų taisytos jovalynės – duokit geriau mums po 15 kap. dienai: mes geriau pavalgysime! Tai neteisybė. Paklausius jų, labai apsiviltų, taip visam kam Rygoje pabrangus. Ir neklausai – tebeduodi išvirto viralo.

Tai paklydimas. Bet štai ir pikta širdis. Komiteto surenkamas aukas pabėgėliai ima skaityti kažin kokiais „karaliaus" atsiųstais „skarbais", kurie turi apipilti juos vien už tai, kad jie – pabėgo. Ir tuos, kurie tų skarbų veltui nebarsto, laiko kone skriaudėjais elgetų, pačių biednųjų.

Kiti jauni it ąžuolai nestoja į darbą, bet dieną vaidijasi su draugais, pešasi. Buvo atsitikimas, kad net peilį išsitraukė. O vakarais eina skyrium vazotis ir kiekvienas sau pašalpos kaulyti. Naktimis taip pat pražūva. Teko tokie iš Komiteto atstatyti.

Pilna „Rygos Garso" salė. Daugybė sėdi moterų. Atėjo laikas pietus taisyti. Zitietės[1] nebetesi. Šaukiasi talkon „didžiojo" darbo dirbtų – bulbių skustų. Ir... niekas neklauso. Kiekviena tuojau išeinanti, ne tai jai rūpį, lai kitos dirbą. „Ale gi ateisi valgyti!" – gražoja virėja. „Bene čia jūsų valgymo: nuo tokio valgio galėtumei numirti", – atsikerta kviečiamosios. Ir niekas neina. Virėjos kone verkia.

Štai žaliūkai vyrai prisispyrę reikalauja pašalpos pinigais ir didesnės nei kitiems. Už ką? Už tai, kad su pora arklių, su pačiom ir būriais kūdikių jau keliaują nuo pat Gromnyčių[2]. Kodėl? Kad jau tuomet Jurbarką patramenę vokiečiai. Aišku, kad tie mūsų broliai jau karo demoralizuoti, virsta amatninkais elgetomis, kur diena, kur naktis landžiodami po svetimas kaimynų ir ne kaimynų trobas. Žino, kad karo nelaimės, kuriomis dangstysis, visur atidarys jiems duris ir kišenes. Bus tai gryni karo produktai, tie visuomenės lekės, jas atgal įpratinti į sunkų darbą nebus pigu.

O kiek dar kitokių visuomenės lekių rasis, karui pasibaigus? Dabar tačiau su jais dar ne metas kovoti.

Dabar reikia bloga nematyti, tik užjausti jų nelaimė.

NEAPLEISKIME SAVO TĖVIŠKĖLIŲ!

Ne apie ginkluotus Tėvynės gynėjus kalbame, tik apie ramiuosius piliečius, kuriuos užklupo karas jų pačių namuose ir laukuose.

Kareivis negali bėgti iš mūšio. Jis tegali atsitraukti, sutikęs nenugalimas kliūtis, bet ir tai – vyresniųjų parodomu keliu ir būdu.

Paprastas pilietis, į karą nesikišdamas, yra visiškai liuosas būti vietoje, pasitraukti toliau ar dar toliau. Ir vieni pasitraukia, kiti ne.

Pasitraukia daug, bet ne visi. Antai mūsų kariuomenei įėjus į Prūsus Karaliaučiaus link, lietuviai ir vokiečiai buvo šokę net į Berlyną. Prisireikė jie varu grąžinti atgal. Ir grąžinta. Antrą

kartą mūsų kareiviams į Prūsus įsiveržus, jau daugiau vietinių gyventojų rasta namie.

Vokiečiams užpuolus lenkus, lenkai traukės nuo jų į gilumą krašto. Kalyšiuje iš kelių dešimtų tūkstančių belikę tik keli tūkstančiai. Bet iš Čenstakavos jau mažiau bebėgta.

Vokiečių užimtame Briuselyje paliko belgai, kurie negali kariauti ir daro paprastą savo darbą. Belgų pabėgėlių skaitoma į vieną milijoną, priglaustų šalimais Olandijoje ir perveržtų į Angliją. Bet viso belgų yra septynetas milijonų. Jei dar vienas milijonas šiaip ar taip tarnauja karo dalykams, tai penki milijonai palieka kad ir nudegintoje, kad ir sunaikintoje savo tėvynėje.

Kiek yra lenkų pabėgėlių iš vokiečių užimtųjų gubernijų? Pabėgėlių į artimuosius kaimynus, neskaitant į rusų gubernijas, bus išbėgusių, na, daug daugiau – pusė milijono. Bet iš viso vokiečių dabar užimtose vietose bus bent penki, jei ne daugiau, milijonai.

Kiek lietuvių pabėgo? Į Vilnių, skaitoma, buvę pabėgę apie dvi dešimti tūkstančių. Į Rusiją, sakysime, antra tiek. Kitur – dar dešimtis tūkstančių. Skaitykime viso 50 000, išbėgusių iš Suvalkų gubernijos. Bet viso ten gyventojų 600 tūkstančių.

Žemaičiai prabėgo pro Rygą. Čia pat paliko apie 5000. Pro šalį risčia trimis eilėmis plaukė vežimai pusketvirtos valandos. Skaitoma, kad pro šalį buvo prabėgusių apie 25 000 žmonių. Nuo Radviliškio, Panevėžio traukės į Danabarką ir toliau. Sakysime, tiek pat. Viso vėl apie penkias dešimtis tūkstančių. Bet pusėje vokiečių užpultos Kauno gubernijos bus apie visą milijoną gyventojų.

Iš tų, žinoma, netikrų, greičiau pamažintų neg padidintų skaitmenų, mums aišku, kad iš vietos tepasikelia, apskritai imant, apie dešimtąją dalį visų gyventojų. Devynios gi dalys palieka ten, kur buvę.

Mes net įsivaizdinti negalime, kas būtų, kad visi ik vieno gyventojai pakiltų iš priešininko užimtų kraštų ir užtvintų kaimynus! Kas tesėtų priglausti bent penkius septynius milijonus žmonių, kame rastųsi tiek geraširdžių aukotojų, kurie

sumestų jiems nors sausa duona pramisti. Apleidę sunaikintą savo šalį, bėgliai, užplūdę savo kaimynus, ir patys išmirtų badu.

Bet taip nėra. Nelaimingieji, nemalonių svečių susilaukę, kenčia susispaudę, čia pat vietoje. Ašarų kalnai. Esti ir kraujo. Priepuolių nesuskaitomai. Ale vis ne tiek, kad žmonės būtų išnovijami ar badu išmarinami. Vokiečiai išsiveža atsargą: grūdų, bulvių, pašaro, gyvulių. Bet tiesiog negalėtų taip viską iššluostyti, kad net pelės imtų dvėsti. Vokiečiams praėjus, jei ne grūdų, tai bulbių šiek tiek lieka. Lieka taip pat blogosios karvės. Visai nelieka tiktai paukščių. Lieka ir arklių, tų blogųjų. Kariuomenei ne bet koks kuinas tinka, jai reikia stambių arba augalotų. Išvaryti į vokiečių žemę visa gyva vėl neužsimoka, nes vokiečiai darbui gyvulių ir patys nestinga, o pašaro smarkiai stinga. Taigi bet koks kuinapalaikis jiems neverta šerti.

Mes gi ir blogais kuinais pratę esame žemelę gyventi. Ką gi veiksi, jei kitaip negalima?

Vilniaus vyskupas lenkas anuomet prikišęs Žemaičių vyskupui Valančiui, kam jis visokius „asilus“ priimąs į kunigų seminariją.

– Gi kad būtų galima nors asilais Dievo vynynas gyventi, kai pristigsime arklių... – atsakęs.

Ir žemaičius jis geriau išganė, neg lenkas – vilniečius.

Vokiečių imperatorius gražoja, kareivių pristigęs, šunes apginkluosiąs! Ne kitaip darykime ir mes. Neužleiskime savo tėviškėlių. Nebeliko ašvienio – kinkykime karves, šunis į plūgą, bet gyvenkime žemę; nors blogai, bet tik ko nors gautume iš jos kitiems metams. Priešininko dienos suskaitytos mūsų krašte, o mes čia amžinieji gyventojai. Jie pasitrauks, o mums reiks likti ir gyventi. Rūpinkimės gi, kad nereiktų rankos tiesti, nors juodos duonos prašant.

Jau rašėme, kad „pabėgėliais“ eina daugiausia žmonės, neturį nekilnojamųjų turtų[1]. Jiems vis tiek pat, kur skursti. Dažnai bėga, net turėdami viltį kitur geriau rasti. Kas kita lietuviui ūkininkui. Jam kur kas skaudžiau virsti prašiku, ritinėtis po šiaudynus ar po plikas grindis, turėjus viso ko savo sočiai. Kad

jau skursti, tai bent niekam svetimam nematant. Jei ištiesti ranką, tai tik į tą, kuriam per ilga galima bus atsilyginti.

Mūsų nuomone, tik patrankų ugnis, tik šrapneliai ir granatos tegali žemaitį priversti, kad tam sykiui pasitrauktų iš apšaudomos vietos. Bet ligi tik nutilo armotų griausmas, grįžkime atgal ir gelbėkime tai, kas dar liko, ir taisykime tai, kas dar pataisoma. Neleiskime, kad nors koks mūsų mažmožis žūtų savaime. Ką galime gelbėti, gelbėkime, ką galime vaduoti, vaduokime!

BŪKIME ATSARGŪS KALBOJE

„Arm. Vest."[1] išsitarė apie Kužių istoriją. „Dalis gyventojų, ypač žydai", užspendę sląstus rusų pulkui. Šitie žodžiai leidžia spėti, kad drauge su žydais tame negražiame, nešlovingame ir baisiame atsitikime dalyvavo ir nežydai. Ko gi daugiau bus Kužiuose ties Amaliais, jei ne lietuvių? Tik mes bevelytume spėti, jog tai tik nesusipratimas – jokių lietuvių išdavikų Kužiuose negalėjo būti. Jų nėra ir visoje Lietuvoje. Lietuvių ištikimybė Rusijai yra aiški, niekuo nesuteršta. Tai buvo ir žodžiais aiškiai bent keliuose atsitikimuose pasakyta, tai buvo ir darbais parodoma.

Jei tačiau kalbame čia apie šią abejotiną istoriją, tai ne tiek dėl to atsitikimo, kiek dėl galimų kitokių. Sakome – galimų. Nes kas gi gali galvą dėti, kad tarpe dviejų trijų milijonų ištikimų savo imperijai piliečių neatsiras vienas antras pardavikas?

Žodžio „izmennik" mes savo žodyne neturime. Mums yra – pardavikas, ir jis tikriau nušviečia galimus tos rūšies atsitikimus.

Parduoti yra lengviau, ir daugiau žmonių parduoda savo brangenybes.

Prostitutė parduoda savo kūną ir moterišką šlovę; karjeristas, pigiu būdu aukštyn lipėjąs, parduoda savo turtą ir savo Šventą Tikybą. Gali būti dorinių niekšų, kurie už pinigus

galėtų ir Tėvynę parduoti. Gali būti, ir jų radus, reikia jie iš tos tėvynės išmesti. Tai pareiga kiekvieno doro ir šlovingo piliečio, kaip ir kiekvieno vyresnybės, valdžios nario. Bet už savo išgamas tauta neatsako, kaip už paklydusį sūnų ar dukterį tėvai neatsako. Ir niekam nepareina į galvą reikalauti iš jos tos atsakomybės.

Lengviau aptikti tamsuolių pardavikų, kurie ne per gerai apsiskaito su savo darbais ir žodžiais. Neturčiui prasčiokui pinigas didelis vylius. Net ir nepagedusiam prasčiokui.

– Klausyk, mano mielasis ar mieloji! Še tau keletas rublių, tik tu tylėk, kad aš čia esu. Arba: pasakyk man, ką tu žinai, ką esi matęs ir girdėjęs.

Ir prasčiokas, nekombinuodamas, kiek bloga ir nešlovinga daro, tyli sulig savo tautinio priežodžio:

– Labai tai man! Pasikarkite sau!

Arba plepa, ką žino ir ko nežino, bet tik atsigerinus už „gastinčių", gautą iš „gero svečio".

Buvęs toks atsitikimas apie Mažeikius. Užtikę bobą, vokiečiai davę 10 rb ir teiravęsis. Mūsų kareiviai, tai matę, vokiečius nuveikė ir ėmė teirautis: „Ko vokiečiai tavęs klausė?" Prasčiokė boba, nieko bloga nemaniusi, atvirai prisipažinusi.

– Davė daug pinigų (10 rb) ir klausė, kur jūs esate.

– Ir tu pasakei?

– Tai kaipgi nepasakysi? Sakiau, kad čia. Ir nemelavau: štai jūs vokiečiams išpėrėte kailį.

Sako, bobos visai neteisę, paleidę liuosą, tik prigrasydami, kad nebūtų tokia kvaila.

Į tuos leidžiame savo balsą. Broliai sodiečiai! atminkite, kad karo laiku labai brangus paslaptingumas visų darbų, kaip mūsų kariuomenės, taip ir priešininkų. Nevalia niekam išduoti saviškių paslaptys, kad ir auksu tave apipiltų. Dėl vieno neatsargaus tavo žodžio gali kiek galvų žūti. Neduok, Dieve, kad mes savo ranką pridėtume prie žudynių saviškių! Kai pamąstysi, pats atsigosi ir rublio nepasigvieši.

Būkite atsargūs, atsargūs, kad ir patys į nelaimę neįkristumėte ir kitiems nešlovės nepakeltumėte.

IŠVIRKŠČIOJI PUSĖ

Rašydamas apie drumzles[1], kurias iš pat dugno išplaka neramieji karo laikai, aš betgi nemaniau, kad jų bus tiek daug ir visur. Maniau, išvysime smulkius apgavikėlius, žmonių tamsumo išnaudotojus. O išvydome... vagis, plėšikus, sako, net padegėjus ir vogtų daiktų supirkinėtojus! Viekšniuose, Kuršėnuose, Šiauliuose, Joniškyje, taip pat Žemaičiuose, Aukštaičiuose; kame pasidaro tik netvarka, vieniems, jos dabotojams, pasitraukiant, kitiems jų nepavaduojant; kame tik gaisrai ir savavaliavimai, visur ant tų pėdų iškyla drumzlės.

Lietuviai tiki, kad gaisrui kame kilus, tuoj pasirodą skaistūs, balti paukščiai; jie, žaibu per gaisrą perlėkdami, išnešioją ugnį po visą apylinkę.

Paukščiai kaip paukščiai: jų gal ir neesti per gaisrus, o jei ir atsitinka, tai ugnies tikrai niekur nenunešioja. Užtat visi dabar mato, kad juodųjų paukščių tuojau atsiranda, kur tik deginama, kur tik griaunama. Jaunų ir senų, vyriškų ir moteriškų išvysi, sako, aplink plėšiamus kromus, aplink vagišius kareivius. Niekas jų nepažįsta arba retai kas tepažįsta. Kažkokių tamsių nuošalių gyventojai, lyg iš pat pragaro dugno, iš tolimesnių kraštų paskui kariuomenę atsekę. Su pintinėmis, maišeliais, plačiai apsigaubę, tyko godžiomis akimis, bene pamatys kieno rankose brangesnio daiktelio, kuris galima būtų išvilioti už rublį ar net už dvi grivini. Kitur net artimieji kaimynai ūkininkai einą pabaigti plėšti to, ko nebepaima vokiečiai. Vadinasi, vokiečių vardu ir jų atsakymu žmonės eina vogti. Lyg tarytum vienas tėra atsakymas – žmonėms, o visaregio Aukščiausiojo Dievo tam sykiui nebėr, lyg ir Jis nuo šūvių būtų pabėgęs ir Jam jokios šio laiko savo darbų apyskaitos nereiks duoti.

Yra visokių pragumų žmonių būdui ištirti. Ypač geras – suerzinimas jų dirgsnių, nervų. Kai žmogus ima menkiau besivaldyti, tada ir pasirodo visi jo blogumai. Juokuoja vyrai: kurie nejautrios esą sąžinės ir nesugebą jos apyskaitą padaryti, gauną prieš išpažintį suerzinti savo pačias, tuomet aiškiai patirią visus savo blogumus. Keletą valandų pakortavusi kompanija taip pat ima aiškiai rodyti išvirkščiąją savo pusę: vienas pasigodėjimą pinigų,

kitas storžievystę, blogą išauklėjimą, kitas suterštą širdį ir sąžinę, apsireiškiančius bjaurioje, keiksmingoje kalboje, kitas žulikišką pakrypimą sukti, pasalomis pastebėti, ką kaimynai turi ir t.t.

Geriausias padėjėjas mūsų būdui ištirti ligi paskutinių metų buvo – alkoholis. Norėjai pamatyti, koks iš tikrųjų yra rimtas ir šventas tavo kaimynas, pabūk ten, kur jis ilgesnį laiką geria. Ypač kai mano, jog jo niekas pažįstamas nemato ir neseka. Reikėjo matyti „šventieji" žemaičiai, reikalais išvažiavę į Prūsus, kur randa „atlaidų Dievą". „Prūsų Dievas atlaidus", – sudarė patarlę tie, kurie ne tiek to Dievo bijo, kiek kaimynų akių ir jų liežuvių. Kas yra matęs, ko bepridirba užsienyje patys „gerieji" šiapus sienos žmonės, tas tik ranka pamoja. Girdi, žemaičių visa dora dirbtinė, vien žmonių akims. Tarias (ir mėgina) gyvendami ir mirdami apgausią ne tiktai žmones, bet ir patį Poną Dievą.

Nejaugi tatai „atlaidusis Prūsų Dievas" drauge su jais ir į gilumą Lietuvos atkeliavo, ne šnapsu, tai karu mėgindamas mus, nebe vienus žemaičius, bet ir aukštaičius?

Nejaugi mūsų religinė dora, lyg moteriškės skaistybė, tevaržo šviesoje, patamsyje gi jau nebevaržo? Nejaugi bažnyčia, šš. Sakramentai, doros mokslas, per visą amžių skelbiamas, ligi šiol vis netesi nuskusti barbarybės, laukinumo žymių ir palinkimų, kad ištisi sodžiai, ištisi žmonių būriai, nuolankūs ir teisingi vakar, šiandien virsta šernais pasišiaušėliais ir apsiputoję, čiakšėdami, krauju užlietom akim eina laužias, gražodami užmušią kiekvieną juos stabdantį, net ir vakarykščius savo ganytojus, kurie su ašaromis akyse maldauja laikytis ramiai ir savo rankomis nedidinti ir be to baisių karo nelaimių...

Ak, kaip liūdna!... Ak, mokyklų, auklėtojų, laukinių žmonių kultūringais darytojų!

KARO LAIKO NETVARKA

Vokiečių linija susekti dabar labai keblu. Priešingai taktikos taisyklei dabar niekur nesimato tiesios linijos arba kad ji eitų kurios upės pakraščiu[1].

Kame tik bent kiek didesnė girelė, tankesniai medžiai, visur pilnų pilna žmonių kibžda. Vieni pasistatė pastogėles iš šiaudų, kiti palapines, kiti po audeklais. O daugumas be niekur nieko, atviroje padangėje, ant plikos žemės, drėgmėj ir šalty.

Puikiausios, labiausiai išlepintos bajorės kantriai apsieina be lovų ir patalų. Lova be pagalvės ir viralas, kad ir nedarytas, bet tik karštas, jau laikomas didele pramoga[2].

Nevadinasi tavo arklys, jei tu jau įsikinkei jį: jei niekas jo negina, ateis kitas pabėgėlis, išsikinkys ir nusives. Vežimą kraunant, kai vieni viduj, kiti turi prie arklių stovėti, ganant taip pat.

Mūsų kareiviai kai sustoja, nugano pievas, nugano dobilus, bet nors javų neliečia. Kur vokiečiai užeina, ten jau nieko nebelieka, kas tik buvo paaugę; nė stiebelio, tik juoda žemė.

Kaip patys pabėgėliai kits kito turto nebrangina, tiesiog perniek laiko, apie tai mums su skausmu rašo ir korespondentai, ir su ašaromis nusipasakoja pabėgėliai.

Neduok, Dieve, sako, priešininkų! Bet ant jų nors pykti negali. Saviškiai dar blogesni. Ant jų pykti gali ir turi teisę, kai matai visą niekuo nepridengiamą jų cinizmą; kai jis tau per akis daro opiausias skriaudas ir įspėtas, šiaušiasi dėdamasis, kad jam dar daugiau, girdi, skriaudų pridaryta. Jei man nėra, tai kam ir tau? Tokia pabėgėlių etika, dora su karu atėjo iš kažin kokių laukinių kraštų ir baigia nusmelkti bet kurį gražų, švelnų jausmą, kurį religija ir civilizacija buvo padariusi.

Nemandagumas ir svetimo turto nevertinimas, tuodu dalyku arčiausia seka karą.

DIEVO APLAIDŽIA

Ištvirkę, pasileidę, gervės pieno įsigeidę, eidavome svetur, apleisdavome gražią ir turtingą Lietuvos šalelę. Kame lietuvių neberasdavai? Pačiame galelyje Afrikos, pačioje tolimoje Australijoję, pačioje karščioje Argentinoje ir Brazilijoje. O jau milžinėje, šeštą dalį viso pasaulio užvaldžiusioje Rusijoje, tai tikrai nebuvo parapijos, kur nebūtų lietuvių. Tolimiausioje Sibirijoje

begalėjo kunigauti lietuviai, kaipo moką kelių kalbų. Giliausioje Rusijoje jei ir kunigauja kame lenkas, tai pilna skundų, kad lietuviai bažnyčioje neaprūpinami.

Buvo tai liūdnas dalykas ir nesveikas. Iš Lietuvos išeivybė – emigracija nutekino visą ketvirtą dalį sveikojo, naujojo kraujo – vienos jaunuomenės.

Nebekalbėsiu apie tai. Kas paįdomautų plačiai apie tai patirti, lai pasiskaito mano knygelės: *Šv. Kazimiero Draugijos*[1] *leidinys, Nr. 122: „Ten gera, kur mūsų nėra arba neapleiskime Tėvynės! (Pasakojimai, kaip mūsų išeiviams sekasi Amerikoje), Kaunas. 1912 m. 224 p. Kaina 60 k.*

Buvo tai liūdnas dalykas ir ne per sveikas mažai tautelei. Ale buvo kuo ir nusimaldyti. Bent žmonių akims. Sakydavomės: išeiviai stiprina Lietuvą gyvais pinigais, kurių Tėvynėje kaip tik buvo sunkoka uždirbti. Yr mums duonos, mėsos, pieno, alaus, vilnų, linų. Viso, ko reikia sočiai ir net pasiturinčiai gyventi. Bet nedaug tėra to velnio kraujo – pinigų, kurių teuždirbsi fabrikuose pramone. Anoje pat knygelėje įrodžiau, kad ir tai tik akims apvilkti, nieko daugiau. Vis dėlto buvo kuo maldytis.

Bet dabar kuo nusimaldysime, matydami bene ketvirtadalį iš Tėvynės išeinant, bet jau kuo nebe visus iš priešininko užimtųjų vietų? Kas miestelis artimuosiuose Aukštaičiuose – tai tūkstantis ateivių iš Žemaičių. Kas miestas tolimuosiuose Guduose ir Rusuose – tai šimtai iš visų lietuviškųjų gubernijų: Kauno, Suvalkų, Gardino, dabar jau iš Vilniaus ir iš Kuršo.

Miela nemiela, tuos nekviestus ateivius priima ir juodos duonos gabalą pakiša kol kas. Kaipgi toliau bus, kas gi žino? Bet patiems ateiviams tiesti ranką į tą juodos duonos gabalą ir liesos putros šaukštą yra taip sunku ir kenksminga, kad žalos, iš to kylančios, mes nei suskaityti nebegalime. Karas, sakome, gimdąs karžygius herojus; karas naikinąs egoizmą savymylą, mokinąs paties savęs išsižadėti, savo naudos, savo pelno, savo laiko, savo ramybės, karas taisąs žmonių būdą. Bet tai geravalius. Šalia gi jų yra dar didesnė gurguolė žmonių, kuriuos karas pabaigtinai sunaikina, sumenkina doriškai, sunaikindamas turtiškai, atimdamas nuo jų galvos paskutinę, kad ir

kiaurą, pastogę, iš po galvos paskutinę, kad ir kietą, pagalvę, o nuo burnos paskutinę, kad ir kietą plutą. Ar begali būti kalbos apie dūšios kilnumą, kada tuščias vėdaras kaukia, žarna žarną ryja, o įsikarščiavusios akys neramiai vien dairos, iš kur čia nutvėrus ar bent iškaulijus bent kokių pragumų gyventi, nenumirti? Neturtas žemina dūšią, dažnai ir visai niekais ją paverčia, nuodėmingą padaro.

Kame tos galybės, kuri visa tai atitaisytų? Bene bus tai visų didžiausioji lietuvių tautos pragaištis. Rūpestingasis mūsų atstovas Martynas Yčas[2], dieną naktelę vien tedarąs, kas pamažina lietuvių nelaimes, kaip sudegęs ruošias, kad naujai susirenkanti Dūma jau dabar, nelaukiant karo galo, išleistų įstatymą apie atlyginimą lenkams, lietuviams ir latviams, už ką jie kenčia už visą imperiją. Labai abejotina, ar yra pasaulyje tokia valstybė, kuriai būtų tiek daug pinigų, kad bent tais tesėtų atmokėti už visas keliolikai gubernijų karo padarytas žalas. Geriausiu noru tegalės atlyginti kokią dalį – materialės pragaišties. Bet dvasinės ir dorovinės pragaišties, dailės ir doros, ničnieko neatlygins. Turtų ir be valstybės pagalbos greičiau prigyvensi neg doros, šlovės, sielos kultūros.

Tai antra pragaištis – medžiaginiai nuostoliai, kuriuos suskaitys to paties atstovo Yčo steigiama komisija.

Nepataisomų nuostolių turėsime mes, lietuviai, ir kaipo tauta. Kol esame viename būrelyje, kits kitą palaikome, tarp mūsų lietuviškoji dvasia, tasai mūsų raugas, palieka. Gera bloga, ale kai nėra savo dalykų ant ko kito mainyti, tai taip žmogus ir apsieini, savais ir verties. Išblaškyti gi po vieną po svetimus kraštus ištirpsime, it druskos kruopelės ežere, išblykšime, it dažyvės kruopos kubile. Kas mus išsiblaškiusius stiprins, guos? Kiek nuvargintiems ir išalkintiems išeiviams bebus brangi Lietuva, kuri juos iš savo globos išmetė? Jei dažnas „amerikontas" dabar jau pasako: „Nusispjauti man ant tos jūsų Lietuvos! Ko ji man davė?" – tai dabar didesne teise galės taip pat manyti ir sakyti karo tremtiniai.

Palaimintieji tie, kurie čia pat, savo krašte, guodžia ir myluoja savo nelaimінguosius brolius ir seseles. Jie daro ne tik

gailestingumą, bet ir labai patriotišką darbą. Bet to negana. Mūsų dalykas yra rūpintis, kad vokietį nugalėtume: juk tai jis, savabaudis, akižada, priežastis karo ir visų mūsų iš to kylančių nelaimių ir nuostolių. Bet įveikdami tą priešininką, jau dabar rūpinkimės įveikti ir nelaimes. Kame tik rasis keletas lietuvių išeivių, teatsirandie ir geraširdis inteligentas, kuris sudarytų iš jų ankštą būrelį, kaip ir tautos šeimynėlę, kad kits kitam bent pasiguosti galėtų, bent gerai suprantama kalba širdelę palengvintų, persipasakodami visus savo priepuolius.

Susilaukėme tikros Dievo aplaidžios. Mažinkime gi kiek tik tesėdami jos žiaurumą!

VISŲ KRAŠTŲ PABĖGĖLIAI, JUNKITĖS!

Sunku iš savo krašto išvažiuoti. Netenki duonos, netenki pastogės, netenki giminių ir pažįstamų. Duonos svečias kraštas gal ir nešykštės. Bet kas užvaduos tau brolius ir dažnai dar geresnius – dūšios brolius? Kits kitam – patys išeiviai iš savo krašto. Visi tremtiniai vienodai prisipažįsta, kad svetimame krašte išgirsti savo motinos kalba yra toks džiaugsmas, kaip kad susitikus mylimąjį ir geriausį draugą. Du trys, susispietę į vieną krūvelę, kitam patarnaudami mažmožėliais, kits kitam pasiguosdami sielvartuose, kits kitą slaugydami ligelėje, kits kitam padėdami laidotuvių klapatus ir kančias perleisti, taip susibičiuliauja, susibrolauja, kad tai visam amžiui paskui lieka.

Vargu svetimame krašte. Vargu misti. Vis dėlto norint galima, visam pulkui susidėjus, surinkti rublis lietuviškam laikraščiui užsisakyti. Kas dabar nebežino „Rygos Garso"? Į kiekvieną tautos dalyką jis veikiai ir visa savo širdžia karštai atsiliepia. Dabar naujai tautos nelaimei ištikus, tiekai jos sūnų ir dukterų svetur išklydus, „Rygos Garsas" ims juos į ypatingą savo globą. Visų kraštų pabėgėliai lietuviai, vienykitės aplink „Rygos Garsą"! Kone kas dieną rašykite jam atvirutes, paduodami kad ir kuo trumpiausias žinias: kas, kame atsidūrė ir kaip jam tenai

vyksta. Paduokite pilnus sąrašus lietuvių pabėgėlių jų mieste ar miestelyje. Kas šelpia, kokie atskiri geraširdžiai ir kokios įstaigos, kas, kiek, kaip ir kame užsidirba ir bene yra ten daugiau darbo.

Vis tai karo laikui, vienykitės, laikykitės krūvelių, turėdami vis vieną mintį, giliai galvoje užsislėpusią, ir vieną jausmą, giliai į širdį įstrigusį, kad tuojau grįšite atgal į savo pirmykštes vieteles, kad gink, Dieve, svetimiems nebūtų jos paliuosuotos. Grįžkite atgal, kaip tik galėsite! Daugelis jūsų gal visai be reikalo pabėgo, nevaromi. Dabar būsite prityrę, kad ir svetur ne pienu upės plaukia ir ne iš kisieliaus ežerų krantai...

Laukime tos valandėlės it pažadėtos laisvės, it tautos šventės. Laukime, nesiliaudami Dievą prašyti, kad kuo greičiausia ta valanda įvyktų. Ir vis atminkime, jogiai, kaip sako Lietuvos lenkai: „Bez Boga anei pro spragą". Taigi ir kas jį buvo užmiršęs, lai dabar pasiieško šito Dievo, bažnyčias uoliai lankydami ir ten iš širdies „Dievas mūsų apgynėjas ir galybė" giedodami. Išgirs jis mus, sugrąžins į mūsų tėviškėles...

Taigi štai kame trys susivienijimai visų vietų tremtinių:

1. Šeimyninės kuopelės.
2. Kuopelių – tos vietos bažnytėlė.
3. Visų vietų – „Rygos Garso" redakcija.

TRUMPA APYSKAITA

apie veikimą Rygos lietuvių komiteto dėl karo nukentėjusiems šelpti nuo balandžio 16 d. – rugpjūčio 5 d. 1915 m., paduota Pabėgėlių globėjo komiteto nario kun. J. Tumo.

1. Visos Rusijos miestų sąjungos įgaliotiniui ir
2. Vyriausio įgaliotinio vasaros vakarų fronte tvarkyti pabėgėliams atstovui.

P. Vidžemio gubernatoriaus 1914 m. rugpjūčio 27 d. Nr. 14286 paskelbė Rygos miesto policmeisteriui, jog leista įsteigti Rygoje „Lietuvių komitetas aukoms rinkti kareivių šeimynų naudai

Rygoje". Komitetas ir veikė griežtai prisilaikydamas šitų ribų, vadinas, šelpė tiktai kareivių šeimynas.

Bet 1915 m. balandžio mėn. 16 d. pasirodė didžiausis reikalas kitokios pašalpos: Rygon atvyko tūkstančiai pabėgėlių iš Lietuvos, nesuprantančių vietos kalbų. Todėl Komitetas balandžio 19 d. kreipės į Vidžemio gubernatorių, prašydamas praplėsti jo teises, pakeičiant jo vardą į Lietuvių komitetą apskritai visiems dėl karo nukentėjusiems šelpti, kurie tik bus tos pašalpos reikalingi.

Lietuvių kareivių šeimynoms, gyvenančioms Rygoje, nuo 1914 m. spalių mėn. 5 d. ir ligi 1915 m. rugpjūčio mėn. 5 d., vadinas, per 10 mėnesių, išdalyta 2227 rub., 61 kap., po 222 rub., 76 kap. kas mėnuo.

Pabėgėliams gubernatorius iš Komiteto kasos teleido išeikvoti vieną tūkstantį rublių, paskui du tūkstančiu, o paskui kiek tik prireiks ir kasoje liks. Nuo balandžio 19 d. ligi 5 d. š. mėn. Komiteto nariui ir viso Pabėgėlių skyriaus užvaizdai, katalikų kunigui ir lietuvių laikraščio „Rygos Garso" sekretoriui Anūpro Juozui Tumui iš Komiteto kasos išduota 8074 rub., 3 kap.; Komiteto nariui ir vyriausiam jo intendantui, notaro pavaduotojui Jurgiui Linartui 1200 rub.; Komiteto nariui rajono užvaizdai Rygos politechnikos studentui L. Skardinskiui 390 r.; Komiteto nariui rajono užveizdėtojai mokytojai Viktorijai Garbačiauskaitei 650 r. – Viso: 10 314 r., 3 k.

Šita suma susidarė iš šių stambesniųjų aukų:

Slavėnų komitetas aukoms rinkti sužeistiems kareiviams ir jų šeimynoms šelpti Rygoje iš rinkliavų dėžutėmis gatvėse 1000 r.

Rygos miesto valdyba 1000 r. (tame 300 r. arkliams šerti).

Ekonominė Latvių ūkininkų draugija 500 r.

Ekonominė bendrovė namams statyti ir nejudinamajam turtui įgyti 500 r.

Bal. 19 d. Sopulingosios bažnyčioje surinkta 416 r.

Atstovas M. M. Yčas iš pinigų, duodamų iš Mikalojaus Tatjanos komiteto[1] Vilniaus lietuvių komitetui 300 r.

Mikalojaus Vladimiras ir Povilo Viera grafai Zubovai 200 r.

J. Tūbelis iš paskirtųjų Vyriausiajam įgaliotiniui vasaros vakarų fronte pabėgėliams tvarkyti 200 r.

Genricho Adelaida ir Vladimiras Lackiai 150 r.

Po šimtą rublių: klebonas Pr. Strakšas, akcijinė draugija b. „Starr ir Ko", „Broliai Popovai", Dviejų latvių laikraščių leidėjų draugija, kunigaikštienė Lyvenienė, Skol–taup. Rygos–Orlo gelžkelio tarnautojų kasa, pirklys Dovydauskis, inžinierius Pr. Vanagas, Pabaltijo valdyba valstybės turtų ir žemdirbystės iš rinkliavų geg. 29–31, konsorcium „Karklin", iš lietuvio kinematografo „Petrogradas" 68 r.

Po 50 rub.: pirklys A. Biliūnas, Kretingos katalikų konventas, ev.–liut. pastoris Rozenbergis.

Bal. 19 šv. Alberto bažnyčioje surinkta 48 r.

Dr. Gotšalkas 35 r.

Vidžemio gubernatorius iš pinigų, atsiunčiamų iš Mikalojaus Tatjanos komiteto (tame 400 r. ploviniams, 300 rub. avalynei ir 100 r. kelionei išvažiuojant) 3100 rub. – Viso: 8717 rub.

Ir iš smulkių aukų, nuo grivinos ligi 25 rub., viso 1597 r., 3 k.

Penktajai dienai rugpjūčio mėn. pas globėją (kasa dėl karo aplinkybių uždara) gyvais pinigais yra 869 r., 39 kap. Todėl Komiteto išleista: 9444 r., 64 kap.

Komiteto alfabetinis sąrašas rodo 2823 pavardes pabėgėlių, daugiausia iš Kauno gub. Telšių, Raseinių ir Šiaulių apskričių, o paskutiniais laikais iš Liepojos ir Mintaujos miestų Kuršo gub. Per paskutinę paniką dėl nebuvimo laiko globojamieji nebuvo surašomi. Tokių bus į šimtą. Tad viso komiteto globoje bus buvę, sakysime, 2900 žmonių. Kuriems tam sykiui komitetas kaip nors patarnavo ar sušelpė, tų į sąrašą nesidėjo. Jų galėtų prisirinkti vėl į gerą tūkstantį. Viso tad Rygos lietuvių komitetas per pusketvirto mėnesio padėjo kone 4000 žmonių be skirtumo tikėjimų ir tautų.

Kiekvienam iš 2900 pabėgėlių tokiuo būdu išleista apskritai tik po 3 r., 60 k. Tai reiškia, kaip šykščiai buvo Rygos lietuvių komitetui duodama lėšų nors iš to paties Mikalojaus Tatjanos komiteto. Šiaip jau žmonės ir įstaigos, matėme, aukojo sulyginamai nemaža.

Visiems globojamiems buvo duodamas butas, valgis, plovinių, avalynės ir viršutinių drapanų sulig to, kaip buvo gaunama aukų daiktais. Iš Mikalojaus Tatjanos gauta penki ryšiai plovinių. Valgyti buvo duodama dukart per dieną virenos, ir tai atsiėjo po 12 kap. kiekvienam, viso gi išlaidžių po 15 kap. dienai kiekvienam. Paskui buvo ieškoma jiems darbo, kurie pagalėjo dirbti, arba siunčiama į kitus miestus. Tam tikslui iš gubernatoriaus buvo parūpinama kiekvienam bilietas veltui važiuoti geležinkeliais. Taip, kad į šį laiką Lietuvių komiteto globoje beliko tik 163 žmonės. Jie visai negali kur nors išvažiuoti dėl ligų, senatvės ir daugelio kūdikių. Visi jie yra dviejose prieglaudose ir drauge maitinimo punktuose: 1. Sadovnikovskoje g. 41; užveizdėtoja Marija Vetaitė; 2. Timofejevskoje 1-a; užveizdėtoja p. J. Balandienė.

Į vietą pasporto Komiteto žymių išdalyta lygiai 1500.

Lig liepos 1 d. pritrūkus pinigų (į tą laiką kasa atsirado visiškai tuščia, p. Gubernatorius griežtai atsisakė toliau kiek beduoti iš Mikalojaus Tatjanos pinigų) pakarčiui buvo uždaryta 19 punktų visose miesto vietose, o viso Lietuvių komitetas turėjo 21 punktą šiose vietose:

Lietuvių švietimo draugija „Žvaigždė" davė 5 savo mokyklų butus (šeštoji per toli), greituoju pabaigus mokslą:

1. Sadovnikovskoje 41. Užveizdėtoja ponia Emilija Virkutienė, mokytoja.

2. Pernovskoje 10. Užveizdėtojai: Politechnikos studentas Novickis, ponia Joana Linartienė. (Laikinai – mokytojos Dvariškaitė ir M. Misiūnaitė.)

3. Prijutskoje 24-a. Užveizdėtoja ponia Liudvika Skardinskienė, mokytoja.

4. Libavskoje 7 ir

5. Klebono Pelikso Poškos samdomame name.

6. Bauskoje 6–8. Visose užveizdėtoja mokytoja Viktorija Garbačiauskaitė.

Lietuvių sušelpimo draugija davė savo mokyklą.

7. Timofejevskoje 1-a. Užveizdėtojai: poni Julija Balandienė ir mokytojas Stanislovas Janušauskis.

Miestelėnai lietuviai davė:

8. Moskovskoje 23, Darginavičius. Užveizdėtojos: p. Klementina Rakauskaitė ir poni Linartienė.

9. Petrogrado šašiejuje 24–26, p. Jokūbas Piebalga. Užveizdėtojas Politechnikos studentas Ladislovas Skardinskas. Čiagi ir arkliams stovynė.

11. Bausko kelyje 4, p. Antanas Šimoliūnas. Užveizdėtoja p. Elzbieta Šimoliūnienė. Čia pat ir arklių stovynė ir ganykla.

12. Teringenskoje 28, p. Mečislovas Mackevičius. Užveizdėtojai: jis pats, ponia Mackevičienė ir p. Moniušienė.

13. Turgenevskoje, Nr. 11, p. Jurša. Užveizdėtoja p. Julija Balandienė.

Viceklebonas Steponas Bertašius davė savo:

14. Katalikų gatvėje 21, klebonijoje ir

15. Katalikų gatvėje 23, parapijos mokyklą. Abiejų užveizdėtoja poni Emilija Virkutienė.

„Begovoje" draugija davė savo:

16. Ipodromą. Užveizdėtoja mokytoja Noreikytė. Čia pat arklių stovynė ir ganykla.

Miestelėnai rusai davė:

17. Maskovskoje 69, p. Chmelevskis. Užveizdėtoja p. J. Linartienė. Čia pat ir arklių stovynė.

18. Maž. Polisadnoje 8, ponia Staršelskienė. Ji pati ir užveizdėtoja.

19. Pletenbergskoje 1, p. N. arklių stovynė.

Latvis davė:

20. Kurmanovskoje 18, Lercha progimnaziją. Užveizdėtojas mokytojas Gedvila.

„Rygos Garso" laikraštis davė:

21. Elizavetinskoje 22, didelę savo salę, ekspedicinę, virtuvę ir rūsius bendro susirinkimo punktui, raštinei ir bendram proviantavimui. Užveizdėtojai: Redakcijos sekretorius kun. J. Tumas, Jurgis Linartas, Gedvila ir savanoriai padėjėjai dežuruotojai.

Virtuvių-valgyklų turėjo 12, kur dukart per dieną rinkosi ir iš kitų punktų.

Visi darbavosi veltui. Užmokėta tik apie 133 rub. Visi butai taip pat buvo duota veltui. Tik p. Lerchas pareikalavo už vandenį ir vieną pataisymą 50 rub.

Pavilgą statė lietuviai pirkliai:

1. Antanas Biliūnas, Ricerskoje 94; 2. Stan. Jokūbaitis, Dinaburgskoje 76; 3. August. Vronievskis, Dinaburgskoje 44; 4. V. Pupienis, Maž. Polisadnoje; 5. A. Šimoliūnas, Bauskoje dor., 4, ir kiti.

Daktarai veltui gydę:

1. Gotšalkas, iš Ariogalos, lietuvis, kar. gydytojas; 2. Zigmuntas Vendelis, Marijos g. Nr. 432; 3. Ponia E. A. Taranikova, Marijos g. 28; 4. C. Blindreich, Parko g. Nr. 2 ir 5. Christiani nuo miesto sanitarinės komisijos, Andrejaus g. 6.

Nuolatinis užmokamas gydytojas Levensonas, D. Moskovskoje Nr. 100.

Vaistus statė Rubino Mariinskoji aptieka (Mariinskoji 30), nuleisdama 20%.

Miestas su savo Prezidentu von Bulmeringu, Ligoninių komisija ir Sanitarinė komisija niekados neatsisakė padėti ligoniams.

Pabėgėlių globėjas kun. *J. Tumas.*

MŪSŲ PABĖGĖLIAI APLINK RYGĄ

Į Komitetą kas priimta, tai mūsų akyse. Apsiprovojame ir vėl, riedamies it katės maiše ankštai gyvename.

Ale yra kitokios rūšies pabėgėlių, laukuose už Rygos, kurie ilgai man buvo paslaptis. Nebeiškentęs išvažiavau apsidairyti po apylinkę.

Petrogrado šašiejus. Judėjimas didesnis nei pačiame mieste. Priemiesčių gyventojai grįžta namo, reikalus atlikę. Kariuomenė pėsčia, važiuota ir raita plaukia į vieną ir į antrą galą. Po kairei ir po dešinei pilna jų pristoję su arkliais ir vežimais. Gyvybė! Ratai tarška, arkliai žvengia, žmonės šaukia, riejas, koliojas. Dulkių sukelta tiek, kad visa rodos it rudens rytą rūke.

Dvejetą gerų mylių pavažiavus, kitokis reginys.

Jūros krašto, kurs tęsiasi gilyn bent keletą mylių, diūnuose (taip vadinasi jūros smėlio kalvos), gražiai, bet prarečiai apaugusiuose pušelėmis, sausoje ir švarioje it viežlybo ūkininko kieme vietoje, stovi abazai. Kareivių ne kareivių, čigonų ne čigonų. Ilgiausi nuo dviejų ar pustrečio sieksnio ratai kiaurai per visą ilgumą apdengti brezentais, kiti cirata, kiti net skūra. Būdos sustatytos į eilę, gretimai, bet gana atokiai nuo kita kitos. Prieš jas, gerai toliau, dega ugnelės, kabo katinėliai, aplink siaučia kūdikiai margomis drapanėlėmis; atokiau po sena pušimi krūvelė mergaičių ir keletas kareivių lietuvių, atėjusių aplankyti iš abazo. Šen ten tursinėja vyrai su pypkėmis.

Na, idilija, ir tiek. Nors eik ir prisidėk prie jų.

– Kas jūs?

– Pabėgėliai tauragiškiai, skaudviliškiai, kelmiškiai...

Skamba iš visų pusių raseiniškių balsai.

– Seniai?

– Jau septyni mėnesiai.

– Kuomi mintate taip ilgai?

– Šį tą pardavinėjame, ką buvome iš namų pasiėmę. Savo karvių pieną mainome su kareiviais ant duonos. Moterys kareiviams drapanas skalbia... Šiaip taip...

– Be virtuvės? Norite, įtaisysime čia pat virtuvę?

– Ne, pons. Geriau duokite pinigais. Virtuvė visiems vienoda. O mes ne vienodi. Vyrai duonos pavalgys, mūsų moterys kitko, o kūdikiams ir pieno reikia. Tai jau bevelytume katras sau virtis...

Kitur kits kas.

Gurguolė dvaro kumečių iš Šiaulių apskrities. Jie atvyko dvaro arklį nutvėrę, tik kai kokį savo gyvuolėlį prisirišę. Turi po karvę. Karvės ganosi atole, duoda pieno. Ale visi neramūs. Vagoris varo toliau nuo priešininko, kumečiai visa širdžia traukias atgal į namus.

– Gi vokietis užeis ir paims...

– Tai kas? Blogiau nebebus. Bent greičiau namus pasieksime.

– Ar reikia virtuvės?

– Ne virtuvės, bet gydytojų ir pastogės duokite. Nusibodo pakrūmėmis ir tuščiose daržinėse it vagims ritinėtis...

Toliau vėl gurguolė. Bet jau turtingų žagariškių. Jiems tik namai rūpi.

Dar toliau pikeliškiai. Ateina visas būrys prašytis į Komiteto prieglaudas. Moteris žadu priimti; jaunų, ypač vyriškų, nei už ką, kad ištesėtum bent netikusius išmaitinti.

– Gi darbo dirbti. Ar ne gėda: tokie stumbrai vyriški...

– Kad kasti liepia...

– Tai kas? Ar kaulai lūš?

Kyla ginčai. Vadas moja ranka. Girdi:

– Apsiėjome iki šiol be „komitetų", apsieisime ir toliau.

Tai greičiau pasergimos, stambesnės žymės mūsų pabėgėlių šeimynų. Vienstypieji rado darbo čia ar kitur; jei neieškojo, tai verstinai juos privertė priimti darbą arba kur kitur išvežė. Beliko su šeimynomis ir arkliais, ir jie nemaža fanaberuoja. Kol taip šilta, tokia graži vasara, kol dar tebėra ramu aplink Rygą – bepiga.

Ką gi jie pagiedos, kai ims lyti, būti šalta, kai atūš karo audra, kuri jau šniokščia nuo Naujarygės?..

KO GI BIJOTE!

Šiais neramybės laikais visi susinervinę. Tai ne stebėtina, kai nežinai žmogus, kas tavęs laukia ir ko tu susilauksi. Bet kas kita nerimti, vėl kas kita bailintis. Gana vienam kam pasakyti, kad vokiečių ar net mūsų pačių kariuomenė šiurkščiai apsieina su ramiais gyventojais, ir tie „ramieji" it akis išdegę lekia nuo vienų ir kitų. Pasitaikys jiems bebėgant pasikalbėti su kuo nors ramesniu, tai atšalsta, atsigosta ir dažnai net atgal ima grįžti. Tik kad pakilti iš vienų lengviau neg sugrįžti ir vėl pradėti tas pats pertrauktas gyvenimas. Gi Dievo valia reiktų kai kada kits kitam atsiminti. Nuo jos niekur neišbėgsi. O jei ir išbėgsi, tai kuo tu geresnis už kitus, kurie negalėjo išbėgti? Niekuo neesi geresnis, už tai ir tampi išbėgęs kur kas nelaimingesnis. Būkite

vietose! Žinokite, kad niekas neturi teisės per prievartą jūsų iškelti. Apie tai daug buvo kalbama Dūmoje. Nebent kur ištiktų mūšis. Dideliuose miestuose nei mūšių nelabai pajusi dėl tų kliūčių, kurias daro mūrai. Taigi dėl karo nereikia bailintis. Geriau bus drąsintis ir atsargumo mokytis.

Dar didesnė nelaimė, kai ir vietoje bebūdami imame kits kitą neraminti. Čia mes patys gera valia galime susitaisyti didelių nelaimių. Kas gi nežino, kiek žmonių be reikalo žūna iš išgąsčio, kam nors netikėtai patramenus? Šaltas kraujas, apsidairymas ir nors per minutę pagalvojimas, kas čia darosi ir kas tau geriau bus padarius, gali ir tave, ir dešimtį kitų išgelbėti.

Visa tai gerokai išteisinama, kai kur atsitinka ūmai, netyčiomis, kai to niekas nelaukė. Ale kuo išteisinti bailinimąsi žmonių, kai yra laiko pagalvoti ir žmonių pasiteirauti, ar teisybė, kas yra sakoma? Imkite ligų laiką.

Kur susispiečia ankštai į krūvą daug žmonių, ten visados atsiranda ir limpamųjų ligų: raupų, karštinių, cholerų, kraujinių ir kitų kitokių. Aišku kaip diena, jog nuo tų ligų gintis reikia. Tuogi tarpu dažnai žmonės ne tik nesigina patys, bet ir kitų neprisileidžia, kad gintų. Ne tiek blogi, kiek kvaili žmonės pasidaro iš savo burnos aulą ir pučia neįtikėtinus dalykus. Choleros metu dažnai užmušinėja savo geradarius gelbėtojus: gydytojus, felčerius ir sanitarus neva už tai, kad jie tyčia numariną ligonius. Kaip tai turi skaudėti širdį gydytojams, kurie iš ramaus gyvenimo atsiskubino gelbėti į nelaimę krentančių ir jaučia gausią į kaktą jei ne kirviu, tai skaudžiu žodžiu!

Neišsiturėjau nesusikvatojęs, kai ir į mane atėjo iš Lietuvių komiteto prieglaudos deputacijos, aimanodamos, kas būsią, kai tarp jų atsirasianti kraujinė??.

– Gi kas daugiau bus: ligonius paimsime į ligoninę ir skyrium nuo sveikųjų gydysime, kol pasveiks.

– Taip... Ale kas gi eis į ligoninę?

– Kaip kas? Ąg tam jos ir statomos ir brangiai išlaikomos, kad ligoniai jomis naudotųsi.

– ...ir būtų gyvi apipilti kalkiais... – pertraukė kalbą „deputacija".

– O Jėzau... Ar pablūdote?

– Dar blogiau, kad sako, ir visus gyvus, kurių tarpe rado susirgusį, apipilsią negesytais kalkiais. Antai jau visi gatvių rinštokai baltai išmaliavoti... – traukė savąją gudruoliai.

Maniau, kad tai tik linksma kalba. Pasirodo, iš tikrųjų bijoma „negesytų" kalkių ir slepiama ligoniai.

Pabėgėliai, dėl Dievo meilės, nebūkite tokie tamsūs! Nors kiek tikėkite tais, kurie jumis iš geros valios rūpinasi ir nors menkai šelpti stengiasi! Tėra naikinami ligų antkričiai ir jų nešiotojos žiurkės. Žmonės gi nėra *naikinami*, tik gelbiami. Jei miestas neatsisako duoti jums gydytojų ir gydymo vietų, tai naudokitės! Niekur kitur nerasite geresnės pagalbos. Nesislėpkite! Ligi tik susirgę, tuoj pasisakykite, kad nebūtų per vėlu tau ir pavojinga kitiems. Turėkite bent sąžinės: jei patys susirgote, tai kam jums ir kiti draugai susarginti? Rūpinkitės gera valia nuo jų atsiskirti į ligonines.

Kas pats nesusipranta, apie tą kiti turi užveizdėtojams pasakyti: „Liežuvis kišti, kur nereikia, nepadoru". Bet tas pasakymas čia nepritinka. Argi bereikia didesnio reikalo, kaip tavo ir tavo artimo sveikata? Už tatai išmintingas žmogus ne tik nepyks, bet dar padėkos.

Taigi ko čia bijoti kareivių ar gydytojų? Vieno Dievo tereikia bijoti, ir tai tik už šelmystes. O su žmonėmis galima susikalbėti...

BENDRAISIAIS LIETUVIŲ REIKALAIS

LAUKIAMOJI DIENA

Nėra tokio žmogaus, kuris nebūtų laukęs – Naujų metų.

Kažin kodėl visiems matos, jog tai tokia diena, kada visų likimas keičias, persimeta būtinai gerojon pusėn.

Nebent tai senovės prietaras apie deivę Fortūną. Ji turėjusi žmonių laimėjimų ir pralaimėjimų ratą. Fortūnai pasukus į dešinę, žmogus laimėja; pasukus į kairę – nelaimėja.

Mes daugelyje dalykų tebesame pagonai. Bet itin tebestabmeldžiaujame į laimėjimų deivę.

Ir visiems rodos, būsią išklausyti.

Ir visi – užsivilia.

Sulaukti, kada Fortūna į dešinę pasuks mūsų likimo ratą, taip pat sunku, kaip laimėti du šimtu tūkstančių loterijoje.

Tačiau vis nesiliauja vylęsi ir Fortūną deivę, jei ne lūpomis, tai širdimis garbinę ir meldę.

O ji – vis kurčia.

Pasiilgsta tų geran atamainų bėduliai.

Kuris jų per ištisus metus neprivargo?

Vieni, ant mažų gabalėlių žemės ūkininkaudami, maža telaimėjo.

Ilgai betgi skurdo, kol nepakyrėjo, kol neįgriso.

Kitiems ir ant didesnių gabalų nekaip tevyko. Pelnas nebuvo lygus išlaidžiams ir trūsui.

Ir jam įgriso.

O ką gi besakyti apie bežemį?

Jis ne tik skurdo, bet ir belaisvis buvo, kitam tarnavo, kito užgaidus vykino.

Vieni, kiti ir treti metė savo žemės amatą, nedėkingą, neužmokantį.

Ir bėgo – į miestus, į užmarius.

Ten svajojo rasią aukso krūvų ir visai nesuvaržomos asmeninės laisvės.

Ten nuvykus, rodės, pasisuks Fortūnos ratas į dešinę.

Nabagai!

Miestų amatai ir pramonės – ne geresni už žemės amatą!..

Rublis dienai – tai ne „krūva".

Keliolikos valandų darbas dirbtuvėse ar važmoje argi tai – laisvė?

Bloga vienam.

O kai dviem?

O kai tiedviem dar penketas?

Ir iš visos laukiamos miestų laimės belieka – bent kiek švaresnės, bent kiek kitoniškai pasiūtos drapanėlės.

O viralas nė kiek ne riebesnis.

O krosnis nė kiek ne šiltesnė...

O duona nė kiek ne baltesnė...

Ak, Fortūnpalaike, kokia tu šykšti!

TUŠČIA JOS!

Ateina į redakciją jaunas vyriukas, gana pasišvietęs ir prasišvietęs. Ant kepurės ir pečių gražūs valdininko ženklai, įstaigos vyresniojo. Ieško kažin kokių žinių ir kalba dailiai lietuviškai.

Sekretorius džiaugiasi, išvydęs dar vieną inteligentą lietuvį, sudarysiantį grynai lietuvišką šeimyną.

– Laikai tamsta lietuviškus laikraščius? – klausia.

– Lietuviškus laikraščius?? – nusteba valdininkas. – Lietuviškai aš temoku papoteriauti ir maldų knygą paskaityti. Pratintis į kitokį skaitymą – per vėlu...

– Tamstai per vėlu?? Tokiam jaunam? Imk štai bent numerį, pereik per jį kaip per neakėtą dirvą, per kitą jau eisi lengvai...

– Pustiaki!..[1] – moja ranka „lietuvis" inteligentas. – Aš – rusų valdininkas...

Redakcijos sekretorius palieka kaip per galvą duotas.

Tuščia jos, tos kalbos: aš – rusų valdininkas!

Tuščia jos, tos lietuvių kalbos: aš vedžiau svetimtautę žmoną!

Tuščia jos, tos sodiečių kalbos: aš jau tiek ir tiek metų kaip vartoju kultūringesnę rusų ar lenkų kalbą!

Tuščia jos, tos mano tėvučių kalbos: ar ji man duos duonos?!

Tuščia jos, tos pradedamos dailinti kalbos: man tuojau reikia gražių ar sąmoningų frazių!

Tuščia jos, tos litvomanybės! Aš ne toks: kai būtinai reiks, pavartosiu, o apaštalauti – ar mano dalykas?

Tuščia jos, tos motutės maldų kalbos: ar su ja viena dūšios išganymą laimi?

Tuščia jos, tuščia jos, tuščia jos.

Kam lietuviui lietuviai, kad ne jie tarnysčių duoda?

Kam lietuviui lietuvės, kad kitų tautų mergos veidu baltesnės, plaukais juodesnės?

Kam lietuviui lietuviai, kad jų vos keturiose gubernijose terasi, o svietas taip platus?

Kam lietuviui lietuviai, kad su jais tik apie ūkį ir virtuvę tepasikalbėsi?

Kam lietuviui lietuviai, svajotojai apie debesų migdolus – apie tautybės rūmo atstatymą, kad ir be to platu jau kitų pastatytuose rūmuose?

Kam lietuviui lietuviai, prasti žemės rausėjai, kailiniuoti bedaliai, kad dangus aukso yla teperveriamas?

Kam, kam, kam?

Valdininko laipsnis, aukštesnė jo vieta, gatava kultūra, baltesnė duona, inertiniai įpročiai, kaimynų didumas, ką jie pasakys, gink, Dieve, neįtikti; ir viso to syvas: duona ir ramybė;

neliesk manęs – aš sotus, gerai virškinu, tunku, esu gerbiamas ir glostomas – štai kas dedama į vieną svarstyklių bliūdelį, kai į antrą saujelė idealistų nedrąsiai padeda... nedaugelio, neišdalintą, bet – gimtą ir senovinę lietuvių kalbą.

Nabagėliai svajotojai! Argi širdžia ir galva atsveriama pilvas ir taukai?!

Jausmai – pustiaki, protas – pustiaki!

Bet kad kas pasakytų:

– Pilvas – pustiaki, tai retai kas tegirdi.

Tada tegalima atsverti pilvas – širdimis, jei jų padedama labai daug. Tad ir rūpestis svajotojėlių – kuo daugiausia surasti žmonių, kuriems niekas ne pustiaki. Nei Lietuva čielybėje, nei Lietuva kiekvienoje savo dalyje; nei tėveliai, nei bočiai, nei broleliai; nei jų tikyba, nei šneka, nei papročiai; nei jų malda, nei sielvartai, nei džiaugsmai; nei mergalės lelijėlės, nei skurdės nabagės; nei gryčia seklyčia, nei laidarų kūtės; nei grynas auksas, nei mėšlo trąša, iš kur betgi aukso prisunkiama. Nei didi, nei maži dalykai. Tik mūsų akims yra didžių ar mažų dalykų. Didelei čielybei padaryti – jų nėra. Štai stovi kalnas, per kurį debesys skiriasi, lietus, pūgos šalin nusisuka, užuvėjos gana visam kraštui. O jisai susikrovęs taip iš milžinų uolų, taip iš smulkių smiltelių. Skirtumas tik vienas: šių daugiau reikia.

Himalajui aštuoniavarsčiui uolos rodos ne stambesnės už smilteles.

Didžiam daiktui sudėti nėra mažų daiktelių – visi reikalingi, nepaniekintini; niekas – ne „pustiaki", nes viskas iš tų tariamų „pustiakų" susikrauna.

Mums „pustiaki" ar lietuviškai adresuoti laiškai, iš redakcijų siunčiami laikraščiai, ar kitaip kaip: juk vis tiek nueis; „pustiaki" ar lietuviškai mušti telegrama, ar kitaip kaip: juk vis tiek supras; ar lietuviškai kreiptis į miestasargį, į paštininką, ar kitaip kaip: juk vis tiek susikalbėsime. O iš tų menkniekių susidaro – Lietuvos politika.

Kam centro vyresnybė rūpinsis duoti Lietuvai, o miestai miestelėnams mokančius vietos kalbų valdininkus, kad patys vietos gyventojai savo kalbos nevartoja, netrokšta, kad ir kiti

vartotų? Kam telegrafistų lietuvių, kad visi lietuviai, kiek jų yra, per metus teišsiunčia... tris depešas lietuviškai. Kam? Bus geri valdininkai ir nemokantys!

Ir lietuvis savo „pustiakais" pats save išsiplaka arba net užsimuša. Jo paties tėvynėje – nėr jam geresnės tarnystės, lengvesnės duonos, žmoniškesnės buities, nes jo, kaip lietuvio, niekas nereikalauja. Jam vieta – Sibirijos sniegai kasti. O ramioje Lietuvoje ir kits kas pabus.

Kas dabar priims atsakymą, kad mums viskas sava – „pustiaki"? Mūsų inteligentija. Kam jai tas gražus vardas – protingųjų ir dar gražesnis, saviškas – šviesuolių, kad nevartoja tos savo pajėgos – proto, nesvarsto bėgamųjų dienos dalykų – šviesa? Jei bent kiek pasvarstytų, juk atsijokėtų, kad negali būti – man vis tiek pat, ar šiaip ar taip kalbėti. Tau vis tiek pat, tu žuvęs. Bet ne vis tiek pat kitiems, kuriuos žudai.

Kunigas klebonijoje, zokristijoje, parapijoje, valdininkas savo raštinėje, savo šeimynėlėje, paprastas pilietis bažnyčioje, viešoje vietoje, susirinkime jei nekalbės tėvų kalba, sės papiktinimą, savo pavyzdžiu baigs kvailinti ir be to negudrų brolį.

Kas kalba keliomis kalbomis, tam gal ir niekai, šios ar kitos nusitvėrus. Bet kas tekalba dviem, reikia taikyti, kad būtų pirmenybė gimtajai, o ne inteligentų parodytajai svetimai, kuri tiek geresnė už gimtąją, kad ja kalba šviesuoliais šaukiami, bet tamsuoliai iš tikrųjų.

Bene mūsų inteligentija atsakys už mūsų prasčiokų „furmanską[2] fanaberiją", kaip teisingai patys lenkai vadina lietuvių pasistengimus kalbėti būtinai savo ponų kalba, savąja pamiršťant, o savo vaikams jos ir visai nebeparodant.

Ne tame, sako, dūšios išganymas. Kam čia viską matuoti tokiuo didžiu mastu? Reikia gi ir gyventi, kol dūšią išsiganysime. Antra vertus, ar dūšios išganymą pagreitina svetima kalba?

Taigi, tautiečiai: tautos darbe nėra mažų dalykų, ir nevalia apie nieką tautos dalykų pasakyti:

– Tuščia jo.

– „Pustiaki".

Nes tada ir tėvynė turės teisę apie tokį atlyžusį nuo jos išgamą sūnų pamoti ranka ir tais pat žodžiais pasakyti:

– Tuščia jo!

DAR NE KARŽYGIAI

Rusijos vyresnybė kariauja su Germanijos vokiečiais, kariauja ir su savo valdovais vokiečiais. Daugelyje atsitikimų tie mūsų piliečiai pasirodė negana ištikimi, juoba palinkę savo tautiečių pusėn. Tad Pabaltijo krašte griežtai užginta viešose vietose vokiškai kalbėtis, vokiškai savo reikalus skelbti reklamomis ir iškabomis. Kitur ketinama vokiečiai nuo žemės valdymo atstatyti.

Dabar ne laikas svarstyti tie dalykai, gerai ar negerai, tiksliai ar ne, ir kokių galima laukti iš to vaisių. Viena mums tuo tarpu aišku: rusų vyriausybei ko griežtai pareikalavus, Rusijos piliečiai vokiečiai pasirodė labai lengvai galį prie to prisitaikinti. Dar vakar „nemokėję" rusiškai, šiandien ūmai kone visi „pramoko".

Ne kitaip darosi ir pačioje vokiečių žemėje. Vokiečiai ne mažesnio griežtumo ir atkaklybės žmonės. Jie taip pat nežiūrėjo nei lenko, nei lietuvio. Visiems liepė, griežtai reikalavo būti vokiečiais, ir daugumas jais virto. Skaudi tai operacija nutautinamai tautai. Bet taip yra. Galybė tuo ir baisi, kad ji pajėgia priversti.

Tai galybės, iš šalies veikiančios.

Bet yra ne mažesnių galybių, iš vidaus veikiančių, dažnai pajėgiančių išoriniam veikimui atsispirti arba net jį nuveikti. Jei iš oro reikalaujama to, prieš ką purtosi mūsų vidus, tai jokia prievarta neįveiks. Pasaulyje nėra tokio vieko, kurs sulaužytų dvasios vieką, jei ta dvasia sveika. Pasaulis turi daug grandinių, kuriais gali apkalti netinkamą žmogų, daug jis turi kalėjimų, kur juos pūdo. Bet ką laimėja? Užsispyrėlių dvasios nesulaužo, nors juos pačius sulaužo. Žmonės miršta, bet brangių savo įsitikinimų neatiduoda, kūlvartomis nesidaro, jei jie ne šiaudadūšiai.

Krikščionybės pradžioje, per tris šimtus persekiojimo ir nelaisvės metų, ne mažiau kaip trys milijonai Kristaus pasekėjų padėjo savo galvas ir krikščionybei laisvę laimėjo. Ar negalėjo būti stipresnių ir baisesnių prievartų, kurių griebėsi ir vartojo senstanti pagonija, o vienok naujos dvasios nenugalėjo...

Politikos ir visuomenės dalykuose atminkime revoliucijas. Baisios jos, kruvinos, milijonus aukų praryjančios, tačiau laimėjančios, ko taip karštai užsimeta laimėti, ar ko nebepakenčia ir juo užsimeta nusikratyti. Šveicarija, Prancūzija, Portugalija. Ar gerai tai, ar blogai, peiktinos ar girtinos tos revoliucijos, tai visai kas kita. Mums svarbu, kad taip yra.

Tautos dalykuose tas pat. Balkanų slavus per 600 metų turkai smaugė, galvas jiems kapojo, gyvus ant mietų vėrė, kailius lupo. O Balkanai – tebėra slavų kraštas, nors mažoji dalis silpnavalių ir atkrito kaip nuo tautos, taip ir nuo krikščionių tikėjimo. Vokiečiai Poznaniaus kunigaikštijos lenkus kaip norėjo išnaikinti, o jie – tebėra lenkai. Neleido jiems ant savo žemių begyventi, triobų besistatyti – Grzemała[1] pasidirbo gryčelę ant ratų, bet nuo savo žemės nenueina.

Stiprios dvasios žmones mes vadiname karžygiais, lyg jie su ugnimi ir plienu žygiuotų. Jie lūžta, bet nesusilenkia.

Ar turime tokių žmonių lietuvių tautoje? Neabejoju. Svietas matė, kaip lietuvių mokėta ginti Tėvynę, kai už jos čielybę jie patys atsakė. Išganingasai katalikų tikėjimas taip pat mums davė dvasios galiūnų, nes jis – neatskiriama dalis mūsų sielos. Kronikos užrašo, bet maža tepasvarsto pilkasermėgius ūkininkus karžygius, kurie dažnai pasirodo ne mažesni dvasios galiūnai, kai atsieina žemė ginti. Žemė neatskiriama dalis jo kūno dalykų. Ar mokėdamas, ar nemokėdamas gina, teisingai ar nuodėmingai, apgina ar pats katorgoje atsiduria, vėl kitas dalykas. Tai mums tuo tarpu nerūpi. Gana, kad taip yra, kad, progai pasitaikius, iškyla iš lietuvių tūkstančio voltų elektros kibirkštys.

Gi tautos dalykuose? Ar tautystės idėja jau davė mums karžygių ir kentėtojų? Davė. Dėl lietuvystės jau daug dirbta vargta; už ją bent kiek jau ir kentėta, nors ne taip daug, kiek dirbta.

Ir dirba, ir kenčia – žmonės rinktiniai, visuomenės dvasios žiedai, bent jos padarai. Prie jų šalies stovint, kaip prie karštos krosnies, negalima nesušilti. Ir daug sušyla. Rinktinių žmonių dvasios spinduliai ima pasiekti vis tolesnes sritis, kyla, kaip mes sakome, žmonių klasinis ir tautinis susipratimas.

Jei ko belieka mums geisti, tai nebent kad tasai susipratimas eitų greičiau ir tvarkiau.

Reiktų, kad susipratimas kiltų greičiau. Bet vargu bau jis galima pagreitinti. Idėjos žmonės duoda impulsą, pastuma. Bet minia judėti nevienodai greitai pradeda; mažesnė minia veikiau, didesnė ne taip sparčiai.

Spartumas pridera ir nuo žmonių būdo. Karštakraujai žmonės, italai, ispanai, na, kad ir tikrieji lenkai, lengviau įraginami. Šaltakraujai ar per ilgą metą aptingę, kaip štai mes, lietuviai, ne taip greit.

Tingiais mus padarė aplinkybės, visokeriopa globa, kurioje per ilgai buvome. Bet tai mūsų dar nebepateisina. Esame jau sau žmonės, privalome jau nugalėti įgimtą savo tingumą – gera savo valia. Privalome nebesispirti, kai kas mus veda į susipratimą, ir – dirbti. Dirbti vienodai atsidėjus didį ar mažą darbą.

Antai Bažnyčios dalykuose jau mes išmokome ginti savo teises, taip Vilniuje, taip Kaune, taip Rygoje. Ir tai malonu, nors dar tiek daug pridarome paklaidų.

Bet šeimynų dalykuose dar tebesame tiesiog veršelių nuolaidumo. Jokių sau teisių savo šeimynoje dažnai nebepasiliekame, lig tik į ją įėjo koks svetimtautis: vyras ar moteris. Visi ima iš mūsų tyčiotis už nemokėjimą sudaryti lietuvišką šeimyną.

Nepaslenkame dar tiesiog tinginiaudami: kitaip neišaiškinsi nė tokių mažmožių pridaboti, kurie mišrose vietose skelbtų mus, lietuvius. Dėl žemiškos ir dangiškos laimės tai nebūtinai reikalinga, bet ką tai iš viso kenkia?

Sakysime, kad ir lietuviški parašai viešose vietose. Važiuok per Lietuvos vidurį, manysi, kad čia vieni rusai tegyvena. Važiuok pakurše, manysi, kad vieni latviai tegyvena. Pavaikščiok

po Rygą, net ten, kur lietuvių tirštai gyvenama: Maskvos dalyje, Šrembuše, Raudondauguvyje, manysi, kad ir čia visokių tautų gyvenama, tik ne lietuvių.

Maža jų žymės, maža iškabėlių, nors žinome, kad čia daugybė lietuvių sankrovų ir kitokių įstaigų.

O jei kame ir žybteli susipratimas, tai dažnai beveliji, kad jo nė nebūtų buvę, nes tai per anksti. Žmonės tik nustoja pusiausvyros. Vieni tampa tautystės ar socializmo fanatikai, kuriems kitokių žmonių, nė jų reikalų nebėra pasaulyje. Kiti ima tiesiog savavaliauti, tik gėdą ir nešlovę darydami. Kiti, jei ima raštu ginti savo naujai užvirusius jausmus ir mintis, tai plunksną dažo ne rašalinėje, bet palovio puode.

Kaip va: neva F. Šlaukas ir jo kompanija, apie kuriuos jau kalbėjome „Kovos būduose"[2].

Duos mums ir tautystės idėja karžygių, bet tik tuomet, kai ir tautystė pasidarys neatimama mūsų sielos dalis.

„TAMSUOMENĖ" IR „ŠVIESUOMENĖ" LAIKRAŠČIŲ DARBE

Keista ir pikta buvo anuo metu, kada vienas mūsų redaktorius, pats „čystai" bemokslis ir tokią jau bendradarbių kompaniją susidaręs, mėgino garbės vainiką nutraukti nuo galvos mūsų inteligentų.

Dar keisčiau, bet jau nebepikta, pasirodė prisipažinimas vieno žymaus pirmeivio, jog jų laikraštis tai gyvas apkaltinimo aktas visiems pirmeiviams inteligentams. Kai jie nerašo, turi laikraštį prirašyti pusinteligenčiai, stebina pasaulį savo išdrįsimu visus kilniausius klausimus pabaigtinai išrišti.

Metai metus vijo, o dalykai vis nesimainė. Ir šiandieną, vėl sugrįžus prie plunksnos darbo, man nė nebekeista, kad aplink mūsų laikraščius daugiausia spiečiasi ne aukštamoksliai žmonės, kuriems ir inteligento vardas vien tepritinka, bet daugiausia šiaip jau mokslelio žmonės, savamoksliai arba ir visiškai bemoksliai, bet gyvo proto ir jausmų žmonės.

Štai ateina į redakciją paštininkas, nešinas žiupsniu laiškų. Tu neklysdamas gali pasakyti, jog dešimtyje jų tebus vienas, parašytas gudusia ranka ir žmoniškai adresuotas. Kiti devyni bus išvedžioti netiesiomis eilutėmis, nelygiomis raidėmis, adrese bus paminėta ir telefono numeris, ir spaustuvė su jos savininkais, ir iš kurios gatvės įeiti į tą spaustuvę. Kartais bus užmiršta net savo pavardė su adresu įdėti.

Kietos artojo rankos kartkartėmis imasi surūdijusios plunksnos, dažydamas pigiame rašale, ant prastoko popierio negudriai deda savo dienos vargus ir sielvartus, savo gyvenimo negerumus ir ko geresnio troškimus.

Parodyk mūsų sodiečiui ką gera, kilnu, suprantama, naudinga – ir pasipils dešimtimis, jei ne šimtais pritarimų tiems dalykams ir pykimų ant tų, kurie dar nepritaria dėl savo „neapsišvietimo" ne dėl blogo noro. Supranti: rašytojas, pritaręs geram sumanymui, jau tuo pačiu tarias turįs teisę įeiti į šviesuomenę.

Jis neklysta – jis šviesuolis, nes šviesos dvasios atsigėręs, neapsivožia puodu, kad jam pačiam tespindėtų, bet šviečia aplink. Tegu sau ne toliau, kaip nušviečia šv. Jono kirminėlis, bet šviečia. Naujos minties neraminama jo siela dirba sunkiai, varo jį pirmyn straigio spartumu, bet – varo, nelaiko sustingusio toje pat vietoje.

Ir jis eina, nesispiria, daro, kiek pajėgia, savo darbelį: svajoja patsai vienas, šnekasi apie tai su kaimynais, ginasi su jais, susipyksta, išsikolioja, kartais susimuša ar keršyti mėgina per laikraštį. Ir nedrįsk tu man iš jo nusišypsoti, kad visa tai – vaikiška! Iš tų tariamųjų „vaikiškumų" darosi viešoji nuomonė, viešoji nuomonė minių minias įragina dėtis į koperacijas, į nublaivintojus, į švietėjus, tėvynės dalykų tvarkytojus, tikybinės doros vykintojus.

Karoliukas mažutis. Bet kai jų milijonai ima į vieną vietą mestis, jūres seklina, naujas sausumas padaro, kur ima želti kone rojaus daržai. Šitie įjudinti mūsų tamsuoliai stato tūkstantines šventyklas, sudaro milijonines vartotojų draugijas, mėgindami skaityti kad ir suktai rašomus mūsų laikraščius, plėtoja juos, mokykloms stato rūmus palocius.

Yra priešingų, tik juos šie tikrieji „šviesuoliai" apžergia savo kelionėje ar koja paspiria šalin nuo tako.

Ir visa tai jie pasisako viešai, pasiskundžia, paaimanuoja, pasididžiuoja ir pasidžiaugia. Tad ir imi kreivai prirašytus popiergalius iš paštininko rankų pilnas pagarbos, kaip imtumei į savo rieškučias į urnas įdėti gerų žmonių širdis.

Kur ne! Ar ne džiaugsmas turėt tiek daug savo korespondentų. „Vilties" pradžioje buvau suskaitęs, kiek skaitytojų yra kreipęsi į redakciją kokiu reikalu. Iš 800 buvo 147. Tai ne juokai: kas penktas šeštas laikraščio skaitytojas dar turėjo šiokius bei tokius ryšius su jo vedėjais. Vargu bau yra taip kitataučiuose. Tai mūsų pilkoji „tamsuomenė", vadinamoji liaudis.

Na, o mūsų buržujinė „šviesuomenė", vadinamoji inteligentija? Gėda ir rašyti, nes tenka bendrauti su anuo viršiau minėtuoju redaktorium. Mūsų inteligentija ragina liaudį skaityti ir šviestis, bet pati tikrai mažiau skaito nei liaudis. Knygos „visai išėjo iš mados". Kas jų pirksis? Nebent kokiam tamsuoliui pakišti, kad apsišviestų, pačiam dažnai nežinant, ko ten prirašyta. Laikraščiai... lietuvių... nu, ką gera gali duoti lietuviškas laikraštis, sulyginus su turtingaisiais rusų laikraščiais? Tad jie dar parsisiųsdinama, nes tai dar „tebėra madoje", bet pavartoma tik savo mėgiamosios krypties leidiniai. Kitų nė nevartoma. Ir nežinoma, kas ten, „ne pas mus", darosi, ko tenai džiaugiasi ar pyksta.

Sakysime, ištisų tomų rašytojo Dėdės Atanazo[1], kataliko ir „klerikalo", tesama žinomo vien tik „klerikalams", ir tai toli gražu ne visiems.

O „Lietuvos Žinios" paminėjo keliomis eilutėmis jo 25 metų darbo sukaktį[2] – tik svetimais žodžiais. Tinka ar netinka, vis tiek toks rašytojas yra ir mūsų literatūroje, reiks su juo skaitytis.

Abejoju ir saviškių ar daug jam davė gerą žodį už tai, kad jis nebent tik lietuvių literatūroje užeinamas rašytojas, kurs už savo didžius darbus ne tik nelaimėjo nė vieno supuvusio skatiko, bet dar ir pats dėjo. Tad nors garbės už tai praverstų truputis.

Tad kiekgi tikrai yra švietėjų toje mūsų „šviesuomenėje"? Švietėjais vadinsime visus dirbančius draugijose ir rašytojus.

Draugijose dar dar. Du trys dirba, penki šeši, nors posėdžius retkarčiais lanko, kur ištikimai tyli, jokio sumanymėlio per ištisą eilę metų nesugalvodami.

Rašytojų... Knygelių retai pasirodo. Laikraščiuose – taip pat nedaug. Dar kai mokama... Ale kai nieko nemokama... Ar velniams gaišinti „brangus" laikas? Sakytis, ką sopa ir kodėl? Kam? Visuomenės rinkai? Atsiprašom – tai „per brangūs" jausmai, kad juos valkiotume po gatvės laikraščius...

Laimingas, kurs nors taip sugeba pasiteisinti. Daugumas mūsų inteligentų, dvasiškių ir pasauliškių, be jokių pasiteisinimų, tiesiog per savo ištižimą per metų metus tuo tesitenkina, kad gerokai pasivėluodami nusiunčia vienai antrai redakcijai po verdingį. O pagirti už ką nors, pakelti jos energijai, ar papeikti, kad liautųsi dūkusi, ar padėti, jei ne didesniais raštais, tai nors mažmožiais iš savo apylinkės, tepaslenka vienas iš dešimties. Ne iš viso iš rašančių raštus į redakciją: tai būtų nemaža, bet dešimtasis, jei ne mažiau, iš pačių inteligentų.

Kitas, sako, laiko neturįs. Kitas nemokąs. Ir viena ir kita – neteisybė. Laiko mums yra net per daug, ir tai visa mūsų nelaimė: tai ištižina žmogų, aptvirkina, sustingina energiją ir jausmus. Siela pavirsta tokiuo pat grybu, kaip kūnas be darbo.

Nemoka į redakciją laiško parašyti? Keista, kaipgi tad toks „inteligentas" savo mažesnį ar didesnį mokslą išėjo? Ag ten buvo reikalaujama raštu išmislinėti, aprašinėti ir galvoti. Ne kiekvienas gali būti žodžio dailininkas. To niekas ir nereikalauja. Ale kad nesugebėtų nė šiaip jau laiško parašyti, tai netiesa. Tingi, nenori nei vienai valandai savęs prisiversti. Dienos dalykai laiške į redakciją išdėti nė kiek nesunkiau, kaip apie tai savo draugui raštu „papletkavoti".

Ne, ne tai! Tikroji priežastis, kodėl mūsų inteligentija taip mažai dalyvauja laikraštijoje, kad ji kažin kur praranda dalį gerų savo jausmų, per kuriuos, kaip per gysleles iš širdies varomas kraujas, pulsuoja idėjos. Ir raginamas, ir prašomas toksai inteligentas nebeklauso, nebepasigviešia nė ubagiško honoraro – vis dėl to, kad jam, kaip tam dekadentui išsigimėliui, visa – labai čia man! Jei mokslai, inteligentingosios profesijos,

karjera daro mumyse jausmų ir energijos atrofiją, o ne juos sukelia ir sustiprina – tai savo Tėvynės geryneiga neveikiai tepasigirsime.

Nepasiduokime, vyrai, tinginiui, judėkime į tą ar kitą pusę, bet tik judėkime. Ir klydimas geresnis už ištižimą ir mirtį! Mokykimės... iš mūsų mokinamos liaudies bent atsiliepti... Jungtomis pajėgomis darykimės gerus laikraščius, nes ir čia be kooperacijos nekils dalykas.

VYRAI, DRĄSIAI!

Buvo tokių laikų, kada rašytojams reikėjo slėpti ne tik savo pavardė, bet ir savo ranka.

Neduok, Dieve, pateks ne tiems, kuriems buvo siųsta: pražuvai! Kaltins tave visokiais įstatymų punktais, darkys tau gyvenimą. Ir nebenusikratysi užsienių laikraščių bendradarbio dėmės, kaip nebenusikrato katorgininkai savo nešlove.

Bet tie sunkūs laikai jau praūžė. Gyvename jau kur kas didesnėje laisvėje. Nei savo ranka, nei savo pavardė nebėra ko beslėpti. O tačiau senuoju papratimu tebeslepiame. Slapstomės už savo pramanytųjų pravardžių, lyg ragindami, kad mus atspėtų, kad mūsų ieškotų. Kaip kūdikiai: užsiglaus už spintos ar teužkiš vieną galvą ir šaukia:

– Ku – ku-kū!

Suprask: tu turi iš karto jo nematyti, tik per ilga teatrasti:

– Ėgi čia!

Amerikoje man teko pažinti vienas antras vadinamasis „Kolumbo karžygis"[1]. Jie atvirai nešiojasi ant krūtinės gražų, didelį auksinį draugijos ženklą, tačiau dedasi – slapukais. Tai ištikimiausių katalikų draugija; kad sumanytų, dangaus katalikybei prilenktų. Kokių ten paslapčių bereikia? Ir kad reiktų, negalėtų turėti kaipo tikri katalikai, ištikimai klausą savo vyriausybės, o ne savu baudu dirbą. Tačiau:

– O, mes susirišę paslaptimis, kurių niekam nė mirdami negalime pasisakyti!!.

Tai prasimanymas airišių[2], kurie per du šimtu metų persekioti už katalikybę, taip įprato į kieto slaptumo draugijas, kad be to kone nebesupranta draugijų.

Nu, ir teryžties!

Ale mes, ne taip ilgai paslapčiomis dirbę, turėtume veikiau tuo įpročiu nusikratyti. Tesižinai, kuriems ir vėl bene teks senoviniu būdu dirbti. Bet kiti...

Žiūrėkime, kas darosi laikraščiuose.

Retai kada užtiksi tikrą, aiškią pavardę. Dirbdamas pirmame visokių valdžių leistame dienraštyje „Vilniaus Žiniose", tai laikiau paprastu, nors nemėgiamu dalyku. Kiekai metų praėjus, maniau tą įprotį jau pamestiną esant. Ir pradėjęs dirbti „Viltyje", svajojau bent tą laikraštį būsiant idealų savo atvirumu.

Ir šaukiau:

– Rašykimės tikrosiomis pavardėmis, o ne pravardėmis![3]

Ir čia balsas paliko bešaukiąs girioje.

Dar praėjo devyneri metai, ir ta paslaptingumo manija vis tebeviešpatauja. Tad ir rūpi man dar sykį šūktelėti:

– Laikraščių rašytojai! Kada gi išdrįsime be kaukių pradėti skaitytojams rodytis?

– Ar tai jau taip svarbu, kad už dėjimą tikrų savo parašų po raštu atkakliai kovoti?

– Labai svarbu! – pasakysiu aš, patyręs laikraštininkas. Pasakys ir pedagogas.

Keleriopu tikslu nededama tikros pavardės į laikraštį. Sakysime, man pačiam nebūtų paranku, jei mano, kaipo kunigo, pavardę valkiotų po afišas, teatrų recenzijas, t. ir t.

Gerai, jei gerai. Bet peikiant – nepadoru. Kitas tebetarnauja ir yra verčiamas nesisakyti atviro žodžio savo vardu. Kai kame neišvengiama pravardė. Bet tik kai kame, dažniausiai beletristikoje.

Bet mūsų inteligentai dažniausiai be jokio tikslo nededa savo pavardės. Rašo mūsų laikraščiams iš karo lauko gydytojai sanitarai. Bet kas jie? Ag ir rusų laikraščiams jie rašo. Tik visur pasirašo. Mums – ne. Rašo iš draugijų veikimo. Bet kas? Dievai juos žino, kas ten tais dalykais rūpinasi, jų domėjas.

Tokiuo būdu mes nežinome, kas kame yra veiklesnis, gyvesnis žmogus, idant kur reikalu galėtume į jį kreiptis. Mūsų slapukas savo rašiniu tuo nusikrato, kaip kokia nešvarybe. Žinokitės, darykite, ką norite, tik susimildami nesisakykite iš manęs tai gavę, nes man baisiai nesmagu...

Ir kodėl gi tau nesmagu, kad laikraštyje stovės tavo pavardė? Ar tai tokia negraži ir negarbinga vieta? Ar tai neteisybė? Tau pačiam gražu, tu pats bent sau vienas pasidžiaugsi, radęs savo slapyvardę. Tai pakursto bent tavo tuštybę.

– Veizdėkite, juk ir aš jau esu spausdinamas autorius!..

Džiaugiasi ir nedrįsta. Ir elgiasi nelogiškai, ne kaip inteligentas. Daug yra gyvenime neišpainiojamų paslapčių, dalykų, į kuriuos netesime atsakyti. Tame tarpe ir šisai – mūsų inteligentų neišaiškinama, niekuo nepateisinama atvirumo baimė. Lietuvių „Molčalinai"[4]. Ak, kad tik niekas nieko apie mane! Tegu niekas nežino, kad aš „rausiuos", o ne plačia vaga teku...

Mūsų žurnalistų inteligentų slapukų niekaip neišteisinsi. Slėptis 99 atsitikimuose iš 100 nėra jokio senso.

Ir mūsų sodiečiai korespondentai seka šviesesnių pramintais takais. Ir jie – slapukai. Jie išteisinami, tik nepagiriami. Ir nepagirs jų visų pirma visuomenės auklėtojai, pedagogai ar kaip juos pavadinsi.

Mūsų sodietis dar nesuprato, kad laikraštis žmones mokina, brendina ir taiso ne tiktai bardamas. Ir jis visų pirma baras. Dažnai labai šiurkščiai, negražiai, užgaulingai. Dažniausia geru tikslu, kad pasitaisytų. Bet neretai ir labai negarbingu tikslu, kad tokiuo būdu įkandus nemėgiamas žmogus ir jam atkeršijus.

Aš pažinau vieną puskvailę Katrę, baisią nepraustaburnę. Ją dažnai parapijonys samdosi už 5 kapeikas, norėdami ką iškernoti. Ir ji pusvalandį sekioja paskui parodytą žmogų, lodama ir išmislinėdama.

Mūsų sodiečiams laikraštis su jo naujienomis – tai ta nepraustaburnė Katrė. Nurašysiu, užsiundysiu, ant ko norėsiu, ir tegu išdeda jį, o aš, iš šalies žiūrėdamas, trinsiu rankas ir džiaugsiuos, pigiai atkeršiję̧s.

Ne, vyrai! Susimildami, branginkite laikraščio skiltis! Laikraštis juk visuomenės sakykla. Jis mūsų gyvenimo nušvietėjas ir mūsų takų tvarkytojas. Ne jis pats, bet mes patys. Laikraštis vieša vieta, iš kur kiekvienam leidžiama prabilti į labai draugingus klausytojus, į kelius tūkstančius. Taigi prašykime balso tik tada, kada turime ką šlovingą pasakyti, kada mūsų širdis neleidžia mums tylėti nepasakius, kas negera, kas taisytina.

Rašai į laikraštį apie kokį peiktiną dalyką. Rašyk skaudžiama širdimi ir didžiu noru, kad taip nebebūtų. Taigi rašyk taip, kaip kad gyvais žodžiais kalbėtumei taisomam žmogui. Sutikai, pasisveikinai ir sakai:

– Žinai, man tai ir tai rodos netinkama ir taisytina...

Tokiuo gi būdu tada tepakalbėsi, kai visą savo vardą ir pavardę padėsi. Doras žmogus niekuomet nenumyks, nenutylės, matydamas nedorumą ir paklydimą. Ir į akis, ir už akių papeiks. Ir nedorėlis, tai žinodamas, kad jo nepakenčia, bent slėpsis su savo nedorybe, bent viešai nedrįs girtis ja ir gašavotis.

Dažnai mes negalime prieiti to pakeikiamo žmogaus ar žmonių. Tai rašome. Vis viena taisome kokiame dalyke viešąją nuomonę.

Garbė ir šlovė bloga taisytojams. Žemiausis ačiū visuomenės veikėjams ir jos veikimų parodytojams! Tai ir ko gi čia slapstytis? Veikime atvirai, drįsdami pasisakyti, kas esame. Nevartokime be tam tikro priverstino reikalo slapyvardžių. Bet po kiekvienu didžiu ar mažu savo raštu dėkime tikrą savo pavardę!

DĖL ŠVIETIMO DRAUGIJŲ MOKYKLOS

Ne taip seniai sako man vienas mokyklų inspektorius:

– „Saulės"[1] mokyklos tedera į prirengiamąsias mokyklas, kad iš jų lengviau būtų pereiti į ministerijos pradedamąsias.

– Kaip tai: iš prirengiamųjų į pradedamąsias? Tai keliais gi laipsniais žemesnėmis už ministerines laikai tamsta „Saulės" mokyklas? – nustebau, visai nelaukęs tokio paliudijimo.

– Vienu, užtat pilnu. Privatinės mokyklos, ne vien tik „Saulės", labai geros mokyklėlės tos rūšies, kaip kitkart buvusios ar tik mėgintosios „Školy gramoty"[2]. Aukštesnės programos jos negali išeiti, kaip išeinama liaudies mokyklose.

– Kodėl gi negali? Laiko turi tiek pat, mokinių ne daugiau, jei ne mažiau vienam mokytojui saulininkui ir skarbavikui[3], ir pačių mokytojų mokslas ne mažesnis kaip skarbavikų...

Inspektorius, žmogus labai sukalbamas, žinoma, išgiria pedagogikos sritis vyriausybės mokytojų seminarijose, didesnį jų nuoseklumą vyrų lavinime ir kitus dalykus, kurie padarą seminarijos auklėtinį kur kas labiau išsilavinusį, mokslingesnį, nei tai padaro privatinės mokyklos. Vis dėlto ne čia esąs pats svarumas.

– Vyriausybės mokyklų mokslo žiūrima, jis sekamas, darbštieji mokytojai pagiriami ir jiems atlyginama, o netikusieji atstatomi ar kitam geresniam antrininkais duodami. Mūsų mokyklose eina „sorevnovanije" – varžytynės, lenktynės, kas daugiau išmokys ir pas inspektorių bus geriau užrašytas. O kitur to nėra...

Tokį pašalinių mokyklų padėjimą jautė ir pati „Saulė". Aggi ji pirmoji sumanė laikyti nuolatinį savo inspektorių p. Tomą Žilinską[4]. Tik valstybės vyriausybė pasipriešino. Girdi, pasidarys švietimo ministerijoje savo ministeriją.

Aš toli gražu neesu linkęs griežtai taip manyti, kaip mano anasai pažįstamasai apskrities inspektorius. Vis dėlto negaliu iki šiol nusikratyti ta antmesta mintimi, kad pašalinės mokyklos skursta, stigdamos inspekcijų.

Ką mes iš tikrųjų žinome apie savo mokyklas? „Saulės" mokyklas dažniausiai steigia klebonai. Tiesa, jie sudaro parapijos komitetą. Bet kada devynios dalys išlaidžių reikia išlyginti savo pinigais, tai klebonas ir yra alfa ir omega, pradžia ir galas, visos mokyklos. Jei jis ieškos ir ras tinkamų mokytojų, jei paskui netingės patsai įkišti nosį per lekcijas, jei pagaliau, ir tai svarbiausia, klebonas bus žmogus šviesus ir, kišdamasis į mokymą, bent nesikiš į tuos dalykus, kurie užgriebia pedagogikos sritį, – tai ta mokykla gyvuos ir sparčiai švies.

Kils, žinoma, šimtai keblumų. Ne taip kantrus mokytojas ir mokytoja ims pykti, kam juo netiki, kam seka, „šnipinėja", kam reikalavimus stato. Bet tai niekai. Inspekcijos reikia ir jos kiekviena mokykla, kiekvienas kad ir sąžiningiausias mokytojas jos privalo.

Čia ne į vietą būtų minėti tokie nesusipratimai, kaip su Biržų ar Svėdasų mokyklomis dėl mokytojų mainymo.

Imkime dabar bent kurią kitą lietuvių švietimo draugiją: „Rytą", „Žvaigždę", „Žiburį"[5], kurios laiko daugiau ar mažiau mokyklų. Iš tų, man matos, vienas „Žiburys" telaiko savo inspekciją, ir tai gal dėl to, kad didumas jo mokyklų čia pat. Ar jos suskuba eiti tokią pat programą kaip ir valsčių mokyklos, to aš, per toli gyvendamas, nesu patyręs.

Dar mažiau bežinau apie „Rytą". Ir visai dar nesuskubau prisižiūrėti „Žvaigždei". Mūsų mokyklos tikrai pilietiškai pasielgtų per kvotimus pasikvietusios laikraščių atstovus.

Pagaliau šiuo sykiu visai man nerūpėjo pagirti ar papeikti viena ar kita mūsų švietimo draugija. Ir be tuščių žodžių kiekvienas tai numano, jog ir vienoje, ir kitoje yra mokytojų dideliu pasišventimu, yra tinginių ir apsileidėlių: yra tokių, apie kuriuos, neilgai trukus, reiks ilgai rašyti ir džiaugtis, yra ir tokių, kurie sulig šių metų turėtų kitur pasiieškoti sau duonos.

Aš šią košę užviriau taip sau, dėl patvirtinimo mūsų mokytojų energijos.

Amerikoje mums rodė parapines mokyklas, prieš kurias dr. Graičiūnas[6] kurį laiką vertė kalnus. Paklausti dėl tų priekaištų, mums atsakydavo:

– Parapinėse mokyklose daugiau vaikai mokosi ir daugiau išmoksta neg public schoolose[7]. Čia mokosi utrakvistiškai, t.y. dviem kalbom, ir vis dėlto į aukštuosius viešųjų mokyklų skyrius mūsieji eina pirmaisiais.

Bepigu taip girdėti. Ale ten mokina... vienuolės, ir tos tegauna... juodą putrą ir šiurkštų drabužį, ir jokių būvio pagerinimų nei paaukštinimų jos nelaukia – dirba ne už algą, bet kad tokia jų pareiga.

Ne vienuoliams ir vienuolėms reikia algos; ir algos geros, kad jie galėtų iš jos gražiai misti ir net savo šeimynėlę susidaryti. Toks tai paprastas daiktas. Vis dėlto ir mūsiesiems pirmoje vietoje turėtų būti pareiga, o ne kelios dešimtys mėnesiui rublių.

Kol neturime dar jokių kontroliuojančių inspekcijų, ta pareiga ir reikia priminti.

Nėra inspekcijų, tai ir be jų apsieisime. Paliudijimų žurnalą atstos mūsų širdžių paliudijimas, inspektorių atestaciją – mokytojų žmonių garbė ir patriotų nuovoka.

Ir teisinga! Šimtą kartų teisinga! Jei žmogus nesusivaržęs apsiėmimais, gera valia padarytais, jei pasirinktas darbas nebus jam tikęs, nebus mielas, tai statyk po keletą skarbavikų inspektorių – naudos nė kiek nebus.

Kas eis į privatinės švietimo draugijos mokyklą, pagerbdamas tuos žmones, kurie draugiją sudarė, ir tuos, kurie prakaituotą skatiką sumetė mokytojui ir butui užmokėti, tas ir be priežiūrų eis, kaip į kokią misiją: ne tik kultūrinę, valstybinę, bet ir tautinę, ir dorinimo misiją.

O, daug iš to naudos, kas supranta, kaip sunkiai sužvejotas privatinei mokyklai išteklius! Savo širdies turto jis tiek pridės prie mezliavų, kad materialių dalykų nė matyti nesimatys už jos storos sienos.

Taip yra nusprendęs Rygos miestas, sumanęs susirašyti.

Ir nepasikliaudamas pinigais, pasinaudojo jaunų žmonių sąžiningumu.

Gal ir gana palyginimų...

Kas turi ausis, gal ir išgirs.

KOOPERACIJA – TEISINGUMO MOKYTOJA

Pas lietuvius labai daug dalykų išeina atvirkščiai. Sakysime, kaip žmonės suprato naudą bendravimosi? Vis darydamies teisingesniais ir išmaningesniais. Laukiniai žmonės, ag ir jie mūsų broliai, visa, ko tiktai nėra kam apginti, kiekvienas velka ant save.

Kai jam pasiseka kas nutverti, tai jis džiaugias ir sakos laimėjęs. Nebe visai laukiniai pasako: ne mano, tai ir imti negaliu – bus nuodėmė. Dar labiau išsimiklinę pagalvoja, kada jam bus daugiau naudos: išsidraskius kurį didelį daiktą ar čielybėje jį naudojus? Ir negrobia kiekvienas sau ne tik dėl baimės nuodėmės, bet dar suprasdami kitaip didesnės gausią naudos. Pasistato iš vieno kokią trobą šventyklai, bažnyčiai, magazinui ir nebeplėšo jos kiekvienas po gabalą. Bado dienoms supila pyliavą ir nebeišvagiliauja jos. Ar maža bendrų reikalų? Paskaityk bet kurį mūsų laikraštį ir tu pirmų pirmiausia užeisi kooperacijos, bendravimo reikalus ir prisiklausysi, kiek iš visa to išmaningiems žmonėms naudos.

Taigi religija, kultūra, darydami žmones vis teisingesnius ir išmaningesnius, veda visus ne tik į brolybę-vienybę širdies dalykuose, bet ir į vienybę kišenės reikaluose.

Ar šiuo keliu mes priėjome kooperacijos, prie bendravimo ūkyje ir vaizboje, ar mūsų vartotojai ir rateliai iš kokios mašinos išspruko, tiek to. Gana, kad mes jau mėginame bendrauti ir prie to darbo lavintis... teisingume ir išmonėje.

Štai kame mūsų gyvenimo atvirkščiumas. Ir tai man rūpi kaipo savo dalykėlį pridėti prie visos krūvos įrodymų, kiek yra žmonėms naudinga kooperacija.

Ką pridėti? Gi kad kooperacija pratina mus neraikyti viešojo pyrago, pratina mus būti teisingais net tada, kada niekas nemato, kada net pačių sąžinė nemato, neišmetinėja. Ko nepasako sąžinė, pasako išmonė.

Kiekvienas mūsų, sakysime, per metus suvartoja visa ko už 100 rublių. Kad aš už visą šimtą iš karto nusipirkčiau, aš laimėčiau penkiarublę nuleistą. Bet man tiek pinigų nėr. Tai aš susitaręs su kitais susidarau šimtą iš dešimtų, tą šimtą apverčiu per metus dešimtį kartų ir taip pat laimėju penkiarublę ar net dešimtinę, už kurią gaunu daugiau man reikalingų ar tik gražių daiktų.

Bet aš sudėto kapitalo negaliu draskyti. Tam sykiui aš savavališkai pasiimsiu savo penkiarublę. Ale paskui nebe tiek besivers, nebe tiek beduos pelno. Ir aš, vieną sykį pasigobėjęs, daug

sykių būsiu baudžiamas. Tai ne gešeftas. Didesnio gešefto esama – būti teisingam ir svetimą auksą vartojant.

Sumanėme statyti valsčiaus namą ar mokyklą. Mes, valsčiaus rinktiniai – įgaliotiniai, sulygom su statytoju, padarėm kontraktą, užrašėm bausmę už neišpildymą. Bet statytojas davė mums visiems po pusantro rublio ir pastatė daug menkesnę, neg sukalbėta. Iš pradžių mes apsidžiaugėm, gavę paprikų. Bet jau antrais metais gavome apsidėti po pusantro rublio netikusiems namams pataisyti. Ir mums nieko neliko. Neilgai trukus, ir vėl po kiek. Ir galo nesimato. O kad būtume buvę teisingi, tą bendrą reikalą – statymą būtume išpildę kaip reikiant, ir tęviršt nebūtų reikėję „mirskųjų"[1] kasmet didinti.

Kiekvienas žmogus skyrium ir ypač draugėje galų gale vis pritaria teisingumui Mozės įstatymo: nevok. Tad ar bereikia apie tai kalbėti? Oi, kaip reikia! Mes, lietuviai, drįskime tai pasakyti, neesame pakaktinai teisingi, nors svietas mus laiko ir gerais krikščionimis ir nebe laukiniais žmonėmis. Skaudu prisipažinti, bet ką darysi, kad sopančiai reikia. Ir tas reikėjimas vis didėja, ne mažėja.

Paprastų vagių seniau būta mažiau. Tai parodo mums senoviniai menki užraktai. Arkliams geležinių niekas nedėjo. Žulikų vagilių ir dabar gal ne per daug, nes įstatymai juos per smarkiai baudžia. Arkliavagiai gauna kone po ketverius metus sunkiųjų darbų ar kalėjimų. Tie žmonės pagedę, blogai išauklėti, sakoma, ne dorinti, ne šviesti ar apsigimę nusidėjėliais. Jie, sakoma, reikią uždaryti skyrium nuo gerųjų žmonių.

Bet kai atverčiame antrą pusę ir tų gerųjų, neką geresnį pamatome. Jie, mūsų gerieji, taip pat – vagys, tik jiems kažin kodėl tas vardas nepridedamas, nei jie patys savęs vagimis nelaiko, o gal nei kunigui neišpažįsta. Tai visi tie, kurie nors kiek prisiderina prie visuomenės pyrago.

Lietuvių sąžinę tame dalyke apgadino valsčiai. Buvo laikų, tuoj po baudžiavų, kada valstybė neturėjo tinkamai prirengtų žmonių į valsčius. Siuntė tad bet ką nutverdama, bet tik iš vidurinių gubernijų. Nei jiems čia brolių, nei giminių. Šiandien čia, rytoj grįš atgal į savuosius. Ir skubėjo kiekvienas prisiplėšti.

Ir ėmė už kiekvieną mažmožį: sykį, kad ką padirbo, kitąsyk, kad nieko nedirbo; sykį, kad užtarė, kitąsyk, kad kur nutylėjo ir nematė.

Ir pagedo lietuvių visuomenės sąžinė. Pradėjo ir patys lietuviai taip manyti, kad neimti tegali pats nuo savęs, kai savo darbą dirbi. Kaigi dirbi ką nors visuomenei, tai būtinai reikia imti. Ir imti kuo daugiausia, kiek tik paimama kokiame atsitikime. Bet jei negalima daug, gerai yra nors keletą grivinų gavus, bet tik ką nors gavus iš kito į savo kišenę ar į pilvą. Ėmėm, gėrėm... Ir nėmaž mums širdį neskaudėjo, kad mūsų visuomeniniai dalykai kreivai eina, nes juos tik samdinių rankos tedirba. Nėmaž neėmė nerimas, tad taip elgdamies kits kitą suėsim ir beliks iš mūsų, kaip iš tų Radvilos šunų[2], tik vienos uodegos.

Visuomeniniai vagys mums nebe vagys, tik laimingi ar gudrūs, kad prisiplakė prie tokių darbų, kur prie delnų prilimpa.

Be senovės valdininkų, antrieji lietuvių visuomenės sąžinės gadintojai buvo ir tebėra vertelgos žydai.

Aš dar tebeatmenu tuos laikus, kai linų ant klojimo drėgno pado neklojo, vandeniu jų nelaistė, pirmuoju sortu antrojo ir trečiojo nevyniojo, sudurtinių pundelių nedarė, prie sėmenų tam tikro smulkaus tamsiai geltono žvyrelio nepylė, prie superfosfato pelenų ir žemių nemaišė. Visa tai ėmė daryti prisižiūrėję žydams perpirkėjams. Žydai pirko iš lietuvių geras prekes ir darė iš jų prastesnių, bet daugiau. Ir buvo jiems daugiau pelno. Lietuvis to pat pasigviešė ir pačiam perpirkėjui ėmė davinėti apgadintas prekes. Ar daug laimėjom tam sykiui, nežinau. Žinau tik, kad tuo savo nesąžiningumu vaizboje patys pasikorėm. Mūsų linai ir sėmenai atpigo. Buvo laikas, kada visai jų nebenorėta imti. Traukta iš Pskovo. Dabar cypte cypiama, kad mums linai nebeduoda pelno, o nežinom, kas kaltas. Gi mes patys. Mes buvome neteisingi ir esame skaudžiai nubausti.

Štai scena. Mažutė mergytė bėga oran autskario velėti, nes ateisiąs žydas jo pirkti. Močia suturi. Kam gi velėti, kad purvinas daugiau svers? Kūdikį įtikino. Jis paklausė, paklausė ir... išbėgęs autą dar labiau supurvino. Taip, jis laimės iš žydo

dešimtą dalį skatiko. Bet visam amžiui bus pralaimėjęs savo teisingumą, sąžiningumą. Ar bus lamingesnis?

Blogai, ką ir besakysi. Tad auklėkime lietuvių visuomenę žodžiais namie ir bažnyčioje, o darbais – bendrume. Sąžiningumą mums tegali sugrąžinti mūsų kooperacija, kai visi bendrai paimsime savo dalykus patys vartoti, patys į pat galą statyti. Bendrai linus, bendrai javus. Tai regimas pelnas, jei ne sąžinė, pasakys mums: būk teisingas, nes už tai ne tik Dievas, bet ir žmonės geriau moka neg už nesąžiningumą...

Dievo nebelabai bijom. Tai gal gešeftas ims mus mokyti.

PATYS IEŠKOKITĖS RINKŲ

„Prašom mums patarti laikraštyje, kaip galėtume savo linus atvežti stačiai į Rygą: į sankrovą ar verpyklą. „Garse" stovi linams 70 rub., o mums žydai temoka po 44 rub., geresniems, o antriems tik po 30 r. Aš turiu trejų metų daugiau kaip 6 birkavus, visi bene pirmos rūšies. Mano kaimynas turi apie 8 birkavus ar gerų linų. Mes bijom, kad užėjus vokiečiams, galime sudegti ir likti be turto".

Panašių prašymų, reikalavimų, įsakymų redakcija gauna nemaža. Kad galima būtų visa tai padaryti, reiktų prie redakcijos laikyti visas vadinamas informacijų biuras arba patarimų rūmas, ir tai visų nepatenkintumei, nes į vieną vietą viso ko nesurinksi, šimtų reikalų viena burna neapžiosi.

Taigi mes ir į šį klausimą negalime atsakyti; dėl to vieno reikalo reiktų susikalbėti su bent keliomis ne žydų sankrovomis (žydai iš žydų teima), reiktų apvažiuoti verpyklos, su visais padaryti sankalbos, paskui ištirti, kaip galima pažinti linų rūšys, kaip linai sušukuojama ir supakuojama, kaip gelžkeliu siunčiama. Ir dar ko daugiau.

Tai kam gi ir kalbą pradėjom, negalėdami patarnauti? Gi paaimanuoti, kaip mes tebesame nerangūs, nevikrūs, kaip dar negalime apsieiti be tarpininkų žydų. O paaimanojus paraginti pačius savo nauda rūpintis.

Mes labai keisti žmonės. Padirbame daug daug turto, už daug daug milijonų, o naudą iš to susigriebia mūsų tarpininkai, tie, kurie nei vargo, nei prakaitą liejo. Mes tebesame panašūs sliekams: jie žinda žemę, leidžia ją per savo vidurius ir padaro vaisinga. Bet pasisėja grūdus žmogus ir pyragus valgo jis.

Supirkinėjimo kontorų yra netoli: Liepojoje, Rygoje, prie daugelio stočių. Bet mes tingime ten nuvažiuoti, susipažinti, išsiteirauti. Mes laukiame, kad koks driskis atvažiuotų į patį mūsų kiemą, duotų mums, kiek pats nori, lieptų savais arkliais nuvežti į kontorą ir ten pasižiūrėti, kaip negudrus tarpininkas paims krūvą pelno.

Ir kadgi mes būtume tokie jau lėkausiai. Bet ne! Kai labai ko norime, tai vikrumo ir drąsumo mums gana. Ag atrandame darbo Anglijoje, Amerikoje, Argentinoje, Transvalyje. Antai raseiniškis įsigeidęs veislinio driganto. Nuvažiavęs patsai vienas į Belgiją, nusipirkęs už 1500 rublių ir parsivežęs. Nenusiminęs žemaitis vėl nuvažiavęs į Belgiją, susiieškojęs jau drigantą už 3000 rub. Įbridęs į skolą lig ausų. Bet po kelerių metų jau buvęs viską išmokėjęs ir šiandien patsai parduodąs arklius po 1500 rub.

Turint už tūkstantį rublių prekių, nejaugi neverta pustretinė išleisti, nuvažiuoti į pat galą, kur tos prekės priimamos? Apsiskaitykime. Du kaimynu turi 6–8, viso 14 birkavų gerų linų. Žydai ant vietos jiems duos po 44 rub., viso 616 rub. Rygoje po 70 rub. – 980 rub. Tegu sau Rygoje duos dešimčia rublių pigiau kaip žmogui, su kuriuomi neturi kontrakto, ir tai duos 840 r. Tai bus 224 r. daugiau. Išleiskite dabar visą šimtą, bevažinėdami, turgų beieškodami, ir tai dar liks 124 r. daugiau.

Teiraukitės, pažinkite apylinkę, pasipažinkite su pirkliais! Jei patys netesite, tegu jūsų ūkio ratelis tuo užsiima, susipažįsta ir kontraktus padaro. Tik jau apsiėmę duokite tokių gerų prekių, kad ir kitą kartą į jus šauktųsi, o nesispjaudytų ir nekeiktų jūsų už nesąžingumą. Gerai padaryta atsiliepia, ir blogai padaryta atsirūgsta.

MŪSŲ ŠEIMYNŲ VĖŽYS

I

Čia ne apie tą vėžį bus kalbama, kurs, nuo lietuvių pasakos betariant, akis iš Dievo ne į tą galą gavo. Ir ne apie aną baisiąją nebepagydomą ligą, kurią medikai vadina – *cancer*. Bet apie panašią lietuvių sielų ligą, kuri dažniausia pasirodo lietuviams sudarant šeimynas, atseit vedant žmonas.

Kūno vėžys, įsimetęs į kurią bent dalį, ją pirma sukietina, sustabdo jos veikimą, daro nebegyvą, paskui ima pūdyti, užkrečia visą kraują, votimis verčia, iš tolo smirda, pagaliau persimeta ant vėžiuotojo vaikų ir jo vaikų vaikų. Vadinas, sunaikina ne tiktai patį žmogų, bet ir visą jo sėklą, kad niekados nebeatgytų.

Kūno vėžio pradžios, tų gyvių, kurie tiek jeibių pridaro, ieškoma Paryžiuje garsiame gydytojo Pastero institute[1]. Lietuvių šeimynų vėžio antkryčiams bakterijas lengvai susekė p. Jaroslavas R.*[2] ir tas bakterijas praminė „lenkėmis". Ne iš patriotizmo, nors pats yra kilęs iš aršiausios lenkiškai bajoriškos giminės, bet kad taip yra, kad daugumas lietuvių, nuklydusių svetur iš tėvynės, taip inteligentų, taip pusinteligenčių ir net visai prasčiokų, veda svetimtautes, dažniausia – lenkes.

Visi lietuviai smarkiai palinkę į šeimyninį sugyvenimą. Vienstypių bernų veik nerasi. Arba veda, arba nevedę su moterimis sugyvena. Ir šiada ir tada jie pasirodo puikūs vyrai, švelnūs, nuolaidūs pačioms, be galo mylį vaikus, darbštūs duonos pelnytojai, retai – uždirbtų turtų veltklaidžiai. Tokiais teigiamumais papuošti, jie visai lietuvių visuomenei sudaryti duotų tvirčiausios medžiagos – geras savo šeimynas. Ir jų duoda – sodiečiai. Bet neduoda jų mūsų šviesuomenė, mūsų amatininkai pramonininkai turtuoliai, mūsų visokios kitos rūšies miestiečiai, nes juos gyvus suėda vėžys – svetimtautės pačios.

Kelintasis mūsų šviesuolis, kad ir aršiausias savo tautos mylėtojas, kad ir nusistatęs neperžengiamus programos punktus,

* Žiūrėk „Viltyj" 1907–8 m.

į savo gyvenimo programą ar planą įsideda šį: vesiu tik šviesią, dorą lietuvaitę? Gal tik vienas iš dešimties. Kiti visas savo programas, visus planus lengvai, be jokio sąžinės išmetinėjimo, parduoda pirmajai merginai, kuri meiliai į jį žvilgtelėjo. Ir ne už turtus lietuvis atsiduoda merginai, dažniausiai ir veda neturtes; ir ne už karjerą, kad padėtų greičiau aikštėn išsimušti, dažniausiai jie palieka antraeilėse vietose, savimi nekupšauja, anot žemaičių; ir ne už lyties skaistybę, padarytą iš vandens putų ir nudažytą spinduliais; tokių rinktinių gražuolių nė nesimato. Ne, lietuvis negodus, savo garbę supranta, ir ne per didelis estetas jis, visa jo nelaimė – silpnybė, kad netesi atsiturėti paprastam moteriškumui. Už tą vieną lietuvis atiduoda savo partiją, savo tautą, savo visuomenę, savo kalbą, visą save dabar ir ateityje. Lietuvis, vesdamas sodžiuje, telaimėja kraitį. Svetur jis dažniausia pats moka už pačią, ir taip brangiai, kaip nė vienas Sibirijos sartų[3] ar buriatų turtuolis.

Senis Budrius tris sūnus išsiuntė į visokius kraštus visokiais reikalais[4]. Ir visi trys sugrįžo, nieko kito nelaimėję, kaip tik po mergą svetimtautę. Ir karaliauja jos, visu kuo aprūpintos, duona ir meile, pajuokdamos savo „poczciwych durniłów"[5], bet ir atsileisdamos už tą pat. (Žiūr. Mickevičių, Ožeškienę: „Pokociło się i dam w nogę")[6]. Jos vienos sudaro griežtai visą šeimyninį lietuvio gyvenimą. Su jomis į lietuvio butą įeina svetima kalba, svetimi papročiai, svetima tikyba. Visa svetima. Ir viso to liurbis lietuvis nebemato arba stengias nebematyti už vieną – moteriškumą. Daugiau už nieką, nes gavęs ir biedną, ir veidu bjaurią, ir dūšios raganiškos, vis dėlto palieka avino paklusnybėje, Fon Vizino bajoru, kurio akys, pačiai esant, nieko nebemato[7].

Neskundžia Dievas lietuviui ir vaikučių. Bet kiek jam iš jų džiaugsmo? Tiek, kiek vištai iš išperėtų ančiukų. Tėvas sau, vaikai su motina sau. Tai dar gerai. Aršiausia, kad į senatvę, kada jis, kaipo patinas ir juodnugaris darbininkas, nebereikalingas, vaikai su motina kyla prieš tėvą, ima jį nieku laikyti, žeminti jį ir jo kiltį, ir jo tautą, ir visa tai, kas jam buvo kitados miela ir brangu. Nebeleidžia jam skatiko išleisti tiems dalykams, kuriems, jaučia, privalėtų duoti. Taip sukietina širdį, api-

pūdo būdą, pavagia iš jo vaikus. O teduoda už tai vieną minėtą moteriškumą, kurs tačiau bene tik trumpam laikui jį tedaro laimingą.

Esti, tiesa, bent kiek išimčių. Bet, ak, kaip reta! Mes jau laikome kieto būdo, kone dvasios milžinais tuos vyrus, kurie melstinai išmeldė iš savo karalienių, kad jos nors retkarčiais teiktųs su jais ir jų vaikais nors laužyta lietuviška kalba pakalbėti. Rodos jau, kad tai daug laimėta, o iš tikrųjų tai tik stengimasis atsispirti ant plyno ledo. Vaikai vis tiek bus apgadinti, iš po jų kojų bus perpus ištraukta tautiškoji atspirtis. Tad paaugę jie nebesirūpins nė tą truputį lietuviško tautiškumo palaikyti. Maža to, vyras „goliatas", privertęs savo kūno ir dūšios karalienę laužytai kalbėti, pats pramoksta tos laužytos kalbos, pats sudaro namie tokį žargoną, neinteligentišką ir neestetišką kalbos kraipymą, kad net gaila ir gėda iš šalies žiūrint. Tatai kiek laimėta! Tikriau tatai kiek ir šiame dalyke lietuvio pralaimėta!..

Norint tada lietuvius nutautinti, visai nereikia jokių varžymų, jokių didelių priemonių: gana atsiųsti mergų, ypač lenkių. Ir apie Lenkijos laimėjimus taip pat teisingai galės pasakyti, kaip kitą kartą buvo sakoma apie Austriją: tegu sau kiti kraštai kariauja vargsta, kraują lieja, tu gi, laimingoji Austrija, tik tekėk – daugiau svetimų kraštų laimėsi.

II

Lietuviai linkę į šeimyninį gyvenimą, tik ne visi tesugeba jį tinkamai sudaryti.

Dalį jaunų vyriškių mes, kaip ir kitos tautos, numetame į paleistuvystės mėšlyną. Kokia tai dalis, sunku susekti, nors ir mėginta tai padaryti anketomis. Spėjame tik, kad ta dalis didelė. Spėjame sulig žuvusių mūsų akyse, gyvų sukirmijusių, proto netekusių ir kitokių, kurių aiškūs nesusiturėjimo ar tik paklydimo ženklai. Kokios neapsakomos vertės buvo tie žmonės, kiek jie savo gabumais ir talentais būtų nusvėrę neturtėje mūsų visuomenėje!.. Geriau tai užleiskime neperregiama uždanga;

per labai sopa širdį, per brangi vis dėlto jų atmintis. O seniau, atmenu ir kiti sako, geriau buvę. Neturčiai lietuviai per daug mokyklose dirbdavę, kad beliktų laiko ištvirkauti. Ir buvę lietuviai jaunikaičiai garsūs savo nusiturėjimu ir skaistybe.

Neturtas vagia iš mūsų antrą dalį, gal dar didesnę, vyriškių. Išėję mokslus, mūsų jaunikaičiai turi tuojau griebtis darbo, duonos pelnytis. Ir paprastai sunkaus darbo, kurio tegaunama be užtarytojų, be protektorių. Nebėra laiko po svietą pasitrankyti, dažniau draugystėse pasimatyti, pasišnekėti, o tuo tarpu geriau su kitos lyties asmenimis pasižinti viens antram patikti, na, tinkamas poras sudaryti. Maža matęs mūsiškis, dažnai ir beveik nieko nematęs, lengvai pavergiamas pirmosios moteriškės. Jei senmerges pikta patarlė pašiepia: nors už jaučio, bet tik vyrą gaučiau, tai jauniems mūsų vyriškiams taikinama dar piktesnė patarlė, kurios, gailiuos, dėl jos per didelio nepadorumo negalįs čia įrašyti. Pirmoji lietuviui geroji, karalienė, už kurios jis nieko daugiau nebemato. Bent tam sykiui. O bent kiek vėliau, kad ir norėtų jau kai ką daugiau pamatyti, tai jau paprastai esti per vėlu... Jau apipina vortinklis, menkas pažiūrėti, bet nebegalimas sudraskyti ir numesti, kaip kad yra man atvirai pasisakęs vienas toks nelaimingas.

Jam pačioje gyvenimo pradžioje pasipynė našlė, dvylika metų už jį vyresnė, jo nekenčiamos ir niekinamos tautos, neskaisti pažiūrėti, jau pradėjusi tižti. Bet gera buvo... Aršiausia, kad ji turėjo visiškai dailią, gimnaziją jau išėjusią dukterį, ji jam būtų buvusi pora, nes ir nuomonių buvo šviežesnių, ir lietuviškai kibo gera valia mokytis ir buvo išmokusi. Ir patiko jam. Bet... jau buvo per vėlu. Ir gyvena nabagas, nei pakartas, nei paleistas, nešliubuotas, bet surištas. Gyvena ir baigia senti globoje senos raganos, atsisakęs nuo tėvynės ir griežtai visų savo giminių.

Kitam pasipynė tarnaitė. Gera ir ta buvo. Svetimtautė, svetimo tikėjimo. Prigyveno vaikų. Reiktų jie įteisinti. Bet kaip? Draugė tikėjimą mainyti nesutinka, nors ištekėti už pono nori. Jis vėl, nors tikėjimo menko, nuo jo mainymo purtos. Apleist moteriškę su tokiais priedais – dora jo širdis neužsiviežia. Ir

smilksta, nežinia, kurio galo laukdamas. O tuo tarpu savo šeimynoje lyg be šeimynos jau mato sugaišintą neilgą gražųjį vyro amžių ir štai jau ateinančią senatvę...

Ak, „Garny", „Garny"![8] Į kurią balą tu plačiai nužingsniavai, kad tavęs nebesimato? Ar tave vokietis pašovė ar „gramatika" ėda plikas kojas, po vandenį braidžius? O, kad nors viena savo akele, galvelę pakreipdamas, nors pro langą pasižiūrėtumei į kiekvieno mūsų „šviesuolio" butą, – kokių ten turtų atrastumei savo karikatūroms! Kam tiktai dailūs mūsų vyrai nevergauja! Ir kadgi būtų už ką, nebe taip pikta būtų. Pasakytumei: velnias rovė jį iš mūsų visuomenės, ale norsgi jam pačiam davė laimės. Bet dažniausiai net tiek negalima pasakyti: tokia vergija nė jam laimės neduoda.

Gera mūsiškiams sena, gera tarnaitė, gera kitatikė, gera kito luomo, gera pavargėlė, gera kartais ir abejotinos praeities. Visos geros, bet tik – moteriškos. Prevost[9] kursto abejos lyties jaunuomenę neniekinti pirmosios simpatijos ir nežiūrėti jokių socialių skirtumų. Kad jis būtų mūsų santykius pažinęs, nujau, bene būtų atsigodęs – nepilną tiesą pasakęs, ne visiems gerą patarimą davęs...

Pagaliau trečią dalį, visų didžiausią, išeivių iš mūsų tėvynės pavergia ir teisiškais (kanoniškais) pančiais supančioja kitatikės ir kitatautės, pasidarydamos tikromis jų moterimis, pilnateisėmis gyvenimo draugėmis, apie ką anuokart kalbėta. Kuo tai išaiškinti? Tą pačią teisę pirmosios nutvėrusios. Rymiečių teisėse tai vadinasi *jus primae occupantis*. Norėtų nabagas lietuvis išsisukti, mėgina visaip teisintis. Bet veltui. Viena visiems per gerai žinoma: lietuviai – minkšta... širdžiai. Dar kaltos ir mūsiškės moteriškos. Bet apie tuodu dalyku kitąkart.

III

Lietuviai pusinteligenčiai, miestų pramonininkai ir amatininkai, vesdami kitatikes ir kitatautes, mėgsta paveidmainiuoti ir neva pasiteisinti, kam nevedą mūsiškių.

– Kas iš mūsiškių, girdi. Sodžiuje dar šiaip be taip. O mieste nei prie svečio, nei prie pečio. Viena gėda gero žmogaus. Laikyk

ją vištos perekšlės vietoje, tai tau priperės vaikų kiek nereikia. Daugiau turtų padauginti tau nepadės, darbe tavęs nepavaduos...

Skaudi neteisybė! Tiesa, mūsų sodietės, kol visų protų judėjimas buvo menkas, nebuvo prašmatnios. Bet vyrai tuo taip pat negali pasigirti. Aš sakyčiau, kad anais tamsiaisiais laikais lietuvaitės šeimininkės kelissyk geriau atstovavo savo namus ir prie pečio, ir prie svečio. Niekur nebuvo girdėti šlovingų ir garbingų namų užu šeimininką. Namų prašmatnumą darė tik šeimininkė, mokslų nėjusi, bet įgimto proto ir širdies meilumo tiek turėjusi, kad tai toli aplink švietė ir garsino. Vargo gi priverstos, sakysime, našlės taip vikriai ir sumaniai vedė ūkį, kad dažnai pralenkdavo savo kaimynus vyriškius.

Dabar kaip iš vyrų, taip ir iš moterų kitoki reikalavimai. Ir aš niekur nematau, kad mūsų vyrai kame viršytų moteris, jei abudu atsiranda nevienokiose gyvenimo sąlygose. Taip tarp išeivių Amerikoje, taip namie miestuose.

Fabrikuose mūsų moterys ne prastesnės darbininkės už vyrus, nors ir mažiau kažin kodėl joms mokama. Rygoje, tas pats ir kitur. Pažįstame moteriškę kirpėją skutėją. Tam naujam amatui reikėjo ne tik mokslo, bet ir gerokos drąsos. Ji labai gražiai ir turtingai veda savo įstaigą, padėjėjomis tepriimdama – vėl tik moteris. Pažįstame nemaža pirklių, kurios nepasiduos jokiai latvei savo vikrumu ir rūpestingumu. Pažįstame sankrovų vedėjas, kurios yra lyg antra ranka, skaitant vyrą pirma, jei ne priešingai: ji pirma, o vyras tik antra. Pažįstame savarankes skalbimo, duonos kepimo pramonininkes, kur nė kvapo vyrų nėra, o įstaigos eina puikiai.

Ką ir besakyti! Padėkit lietuvę į kokią nori vietą: ji ir kalbų pramoks, ir amate išsilavins. Nes lietuvės, kad ir lėtos pasižiūrėti, ištižėlės nėra. Žinoma, kalbama apie daugumą. Tad taip pramonininkas, taip amatninkas, bet tik gerai apsidairytų aplink savo kaimynus, kas kame darosi, pakaktinai susiieškotų sau žmonų, kurios ir prie svečio ir prie pečio, ir uždirbti mokėtų, ir visokiame užsiėmime jį užvaduotų. Miestuose jos sparčiai kultūrinasi, šviečiasi. Už kelerių metų nebepažinsi jų, kad ne

mieste gimusios augusios. Gal tik trūksta lietuvaitėms švarumo namų tvarkoje. Ypač sulyginus su vokietėmis.

Taigi lietuviai vyrai pilnai kalti, pasiduodami į vergiją pirmajai, ak, kaip dažnai visai ne už kokį jos praktiškumą gyvenime, bet tik už tai, kad ji – moteriška. Kalti, kad nesidairo, nes ko ko, o jau moteriškumo, švelnumo, lipšnumo, veido dailumo, vaikams atsidėjimo, graudaus religiškumo lietuvės nestinga.

Lietuviai inteligentai, šviesuoliai, išponėję buržujai, vesdami kitataustes, ypač lenkes, kitaip teisinas, jei jiems imi prikaišioti. Jie griežtai tvirtina, mūsiškės mergaitės, juo didesnį einą mokslą, juo labiau nustoją to natūralio, įgimto moteriškumo, jos suvyrėją, darąsi – *virago*, mažiau – *femina*[10].

Tame dalyke bene bus mūsiškės kaltos, kad daugumas lietuvių šviesuolių nesusidaro lietuviškų šeimynų. Bet kuo gi išaiškinsime šį pasireiškimą?

Pradžioje kilimo mūsų tautiškumo, mūsų ypatingos kultūros kiek buvo priaimanota, kad neturime vyriškiams lygių moteriškių lietuvių. Kiek jų ilgėtas, kiek sau žadėta, kada jau nebetrūko jų. Pavartyk, kad nori, „Varpo" lapus. Inteligentų šaukimo paklausė visuomenė, ėmė leisti į mokslus ir mergaites, ne tik bernaičius. Tie patys inteligentai kėlė aukštyn savo seseles. Praėjo dešimtis metų, ir jau nebe naujiena buvo mokyta lietuvaitė. Praėjo dar dešimtis ar pusantros dešimties, ir lietuvaičių inteligenčių pasidarė viršprodukcija. Pulkus jų matome per didesnius susirinkimus. Šimtai jų darbuojasi pedagogikoje, amatuose, raštinėse. Ant pirštų nebesuskaitytumei vienų medicinos daktarų. Dantisčių, agitatorių... Gana, gana, ko mes nebeturime. Ir kiek jų tarpe senmergių, ak, kiek senmergių šalia mūsiškių vyrų, vedusių ruses, lenkes, latves, vokietes; visokias, tik ne mūsiškes.

Kodėl, jauniki?

– Lietuvės, kaipo moteriškos, nedaro įspūdžio, „na mężczyzn niedziełają"[11]. Aš jas myliu, bet kaip savo seseris, artimas gimines, drauges. Net gerbiu ir branginu. Bet į moterystę su jomis nelinkstu. Jos besišviesdamos nustojo ano natūralio lietuviško moteriškumo. Pasidarė sausos, sensatės, dažnai net šiurkščios, lyg kažin ką savyje slepiančios, kaip konspirantės.

Kur čia bebus vietos kam kitam. Dažnai šokimą laiko jau žemiau moteriškos vertybės. O svetimtautės, kad ir mokinasi, kad ir dirba, dar neniekina ir paflirtuoti. Ot, ir pagauna vyriškį, – aiškino vienas inteligentas.

Kiek aš patyręs esu, abuojausios merginos ir moterys – nusipirmeivėjusios, nustojusios religiškumo ir tautiškumo. Tuodu dalyku kur kas labiau daro žmogų idrališką neg pirmeivybė, suprantant ją labai kairiai: tarptautybė, socializmas, ateizmas, nihilizmas. Pažangieji mūsų vyriškiai, pirmeivindami mergaites, patys jas pagadina kaipo kandidates į šeimyninį gyvenimą. Tiesą pasakius, ne pagadina, tik priverčia lietuvaites apsigaubti nederančiu joms svetimu kailiu, kuriame joms pačioms negera, o numesti nedrąsu. Tasai kailis mechaniškai prie lietuvaičių prilimpa iš šalies, o ne organiškai pasidaro iš jų pačių. Tai aišku, matant, kiek lietuvaitės tampa laimingesnės, kai gyvenimo aplinkybės per nevalią nuplėšia nuo jų svetimą žievę, ir kiek nepatenkintos ir nelaimingos, nors neprisipažįsta ją devėdamos ir sendamos.

Viena inteligencija į moterystę neveda. Pažįstame ištisas gimines, išėjusias aukštuosius mokslus ir likusias vienstypėmis. Sakosi, tai tyčia padariusios, bet, rodos, nei joms, nei kitiems iš to nėr geriau.

Čia negi peikiama aukštesnis moterų mokslas nei pažanga, pirmeivybė: be visa to veikiai supūtume vietoje. Čia tik pažymima, kad lietuvaitės nebent nėra dar pasiruošiusios priimti aukštąjį kultūros laipsnį, nenustojus natūralių savumų.

Įdomu būtų, kad kas kitaip apie tai pagalvotų. Tik nepiktai. Ag ir aš norėčiau, kad būtų geriau, ne blogiau. Pagaliau jokių receptų, nė patarimų čia neduodu. Žymiu tik, kad kitaip esant, mūsų šeimynų neėdant vėžiams, mūsų visuomenė būtų stipresnė.

DRUMZLĖS

Seniai seniai atsitiko man būti giliai Guduose. Kraštas pušimis teturtingas. Kur aukščiau – smilčių kalvos, kur žemiau –

rūdynės, pripuvusios pelkės. Per jas blizga upelių kaspinai, bet vanduo beveik neteka – taip viskas žemyn nuslūgę.

Išėjom į tokią upelę žuvies gaudyti. Brendam šiaip, brendam taip – nieko nėra.

– Jei taip, grįžkim namo: gaila vargo.

– Palauk, palauk: reikia sudrumsti vanduo.

O dugnas vieno mauro, smunka lig pusiau blauzdų. Juoda košė kaip degutas, pilna supuvusių ir nesupuvusių šaknelių, žolės stiebelių, medžių skujelių.

Bent dešimtą kartą pertraukę bradinį, iškėlėm jį – pilną. Mirga tik mirga saulės spinduliuose.

– O, jejem, kiek žuvies!

Bet kas čia? Mūsų žuvis ne šokinėja, vandeniu kvapo nebeatsigaudama, bet iš lengvo, tingiai šliaužia...

Tritonai! Karčiuotieji gudų tritonai, vandeniniai šliužai...

Nežinau, ar ten buvo ir žuvies. Nes kaip nukratė pasibjaurėjimo šiurpas, taip daugiau nė nebedirstelėjau į tą šoną. Praėjo trisdešimtis metų, ir vis toks pat šiurpas tebekrato, kiek kartų atmenu, kas pakilo iš sudrumsto vandens.

Žmonių gyvenimas it tos gudų lygumų upelės, taip pat kai kada susidrumsčia ir iškyla dumblų gyventojai: žmonės šliužai, žmonės tritonai, žmonės siurbėlės, vabalai; kartais žmonės nuodingosios gyvatės.

Iškyla, nes pasidaro dugne ir viršuj lygiai drumsta, lygiai juoda; taip dugnu, taip viršum šliaužiojant, galima sočiai misti ir riebėti.

Gerai atmename, kiek tokių drumzlių pakilo, susidrumsčius mūsų valstybės gyvenimui 1905 metais. Kiek šliužų ir dėlių prisisiurbę buvo prie gražiausių žmonių kilniausiais norais ir ketinimais.

Tai revoliucija drumstė ir putojos.

Dabar mūsų gyvenimą drumsčia karas.

Ypatingai šis, visai nepanašus į kitus karus nei savo didumu, nei savo išvaizda. Karui kilus, dešimtimis tūkstančių sumažėjo nusidėjimų: vogimų, muštynių. Bet kai visuomenės žiedai paskubėjo į karo lauką muštųs ar pasišventė mušantiems tarnauti, apačios, gleivės iššliaužia ir užlieja žiedų vietą.

Iš visų kraštų gauname žinių, ne tik iš sodžių, bet ir iš šviesių miestų, kad girtybė šiuo karo metu užleido vietą kortininkams, visokiems šiaip jau grojikams ir spėjikams. Jiems tai geriausia Rygoje ir kitur dabar sekasi, kaip jau buvo rašyta ir kaip rašo p. Matas Gojelis[1].

Po visų tų paminėtųjų mūsų laiko šliužų miesto urvuose, tamsesniuose arba tolimesniuose užkampiuose priviso ir kitokių riebių tritonų. Ir visi jie minta likusių vietose darbininkų nauda. Nedaug jos bėra: darbų sumažėjo, ir tie patys atpigo; valgomieji, nešiojamieji ir visi kiti dalykai visu trečdaliu pabrango, – vis dėlto užtenka užsimokėti negudriems išnaudotojams.

Antai einu paupiu ryto metą. Už muitinės, už sienos šalia kelio krūvelė žmonių, apstojusių šunį ne šunį, beždžionę ne beždžionę, negaliu įžiūrėti. Priėjus pasirodė: vienas paprastai, bet gerai apsitaisęs, keliaklupsčias ir pasilenkęs ant patiesto guminio ritulio tik dėsto, tik dėsto keletą kortų. Čia pat padėta rublis ir pusė rublio. Aplink būrelis darbininkų darbo bluzomis; neramūs, matyt, skubėję į savo užsiėmimą, bet štai sugaišę; neramūs ir dėl statomų pinigų. Aplink juos siuva it kipšas gundytojas visiškai jau poniškos išvaizdos ir poniškai apsitaisęs žilaūsis senis. Darbininkai stato, laimėja sykį, pralaimėja du sykiu, kol kišenėje nieko nebelieka. O „ponas" tik stebisi, tik rankomis pliaukši laimėjus ir ramina pralaimėjus: „nekas, nekas: atsigrosi!" Aiškus sėbras dalininkas kortų metėjo.

Gaila pasidarė skurdžių darbininkų. Ką turėjo kišenėje, pragrojo: liks nevalgę, gal nė tramvajum nevažiavę; pralaimėjo dienos uždarbį, laimėjo gi – pabaudos už nestojimą į darbą arba bent už pavėlavimą keliomis valandomis; gal dar ir atstatymą laimėjo nuo darbo, badą ir vargą savo šeimynai laimėjo... Daugiau nieko.

– Nebestatykite, broliai! – sakau. – Argi jums pragrotų atėjo čia, patvorin, anksti rytą tuodu „ponu"? Jei jie gaišta, tai iš to, ne iš ko kito turi misti, taigi iš jūsų išgroto, o ne jums pragroti atėjo...

– Tai kam gi čia kliudyti žmogaus užsiėmimui? – atkirto „ponas" užtarytojas.

– Ar tai užsiėmimas? Palaukite, pasakysiu policistui, tai pamatysime, ar tai amatas!

Ir nuėjau savo keliu. Atsigręžęs nebemačiau patvorio „amatninkų“: juodu nuo šviesos šmūktelėjo vėl į kokį tamsų dugną. Bet ir vėl iškils aukštyn kitoje vietoje.

Tik jūs, broliai darbininkai, nesusidėkite su visokiais tokiais patamsių šliužais, pinigų viliūgais!

Jų, tų pinigų, šiuo laiku nedaug, o gali ir dar mažiau būti. Taupykite skurdo dienai, jei dar yra iš ko!

ŽIEDAI VILIOJA!

Kaip tik šiuo laiku patikriname teisingumą pasakymo mūsų šiaudų lietuvių:

– Ką čia jūs priversite mus į jus dėtis, kad patys nieko neveikiate? Ką čia griebsies lietuvių kalbos, kad ji dar niekuo nenušviečia. Išdygo jums Maironis, taigi mes jį pamatėm ir žinom. Atsiras kas dar panašus, ir tai pamatysime. Taip jūsų kultūros žiedai ir pavilios į save atlyžėlius...

Ak, kaip tai teisinga, nors liūdna, kad tie žiedai turi išdygti iš mūsų, seniau jie dygo – iš visų Lietuvos žmonių: bajorai taip pat duodavo mums gražių mokslo ir žodžio dailės vardų.

Lietuvių komitetas Rygoje smarkiai darbuojasi. Mūsų valdininkai, studentai, mokytojos, zitietės, „R. Garso“ redakcija su visa savo administracija ir ekspedicija nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro apgulę „Garso“ salėje dideliausį stalą, aplink kurį eilių eilios pabėgėlių visokiausiais reikalais. Vieniems užrašyk, kitiems vietos duok, kitiems patarimų, kitiems darbo samdytojų, kitiems ženklelius duok, kitiems suieškok jų pažįstamus ar gimines, kiti paklydo ir nuo savųjų atsiskyrė, kitus pagydyk. Ir visus – pavalgydink. O tų visų – tūkstantis.

Ir žiūrėk, kaip Ryga pamatė tą žmonišką lietuvių darbą! Kiek dovanų suneša, pinigų sumeta, darbu ima padėti.

– Pone Dieve! – stebisi pilietis. – Tiek metų gyvenu Rygoje, turiu čia namus ir pirklybą. Žinojau, kad yra čia lietuvių

proletarų, mizerokų, dievotų. Bet niekados nemaniau, kad „Rygos Garsas" toks populiarus. Kad lietuviai tokie vikrūs, apsukrūs, tiek gailestingi, taip savuosius užjaučią, taip rūpestingai ieško neglobojamųjų. Kad jie galėtų sudaryti tokią organizaciją, su tiekuo šviesių žmonių, kaip Lietuvių komitetas...

Ateina daili ir turtingai pasitaisiusi mergaitė.

– Gal ponams kuo padėti? – klausia gryna lietuvių kalba.

– Prašom, prašom! Mes jau nebeapgalime.

Ir darbuojasi troškioje salėje, minioje prasčiokų, drauge su mūsų jaunuomene – baronaitė R.

Ir ne viena ji, seniau niekados nematyta lietuvių draugijoje turtinga ponia ateina dabar į „Garsą", šneka gražiai lietuviškai ir visu kuo rodo, jog ji mus savais laiko. Tikrai pamatysime jas ir kitą kartą ir ramesniu laiku, per linksmesnes pramogas. Bendros nelaimės suartina žmones; bendra kultūra, dailė tai sustiprina.

Tik nebūkime amžinai tais pačiais „bendikais", kaip literatūroje, taip ir dailėje. Kur galime, ženkime sparčiai pirmyn, kur tesime, rodykime savo aukštesnį kultūros laipsnį vaidinimuose, koncertuose, žaidimuose, kad jau būtų jauku mūsų tarpe ir labiau kultūrintiems mūsų kaimynams.

Kai bus kuo mūsų tarpe pasidžiaugti, džiaugsis, kai kokiuose dalykuose fušeruosime, ant visados atlyš.

Žydėjimas ir į kartesnę sultį vabzdžius privilioja. Aukštyn kilimo negali nepamatyti, tikro darbo visuomenei, mokslui ir dailei palabinti – negali nepagirti ir nepritarti.

„RYGOS GARSO" IŠKARPŲ SKYRIUS

Šis karas – ypatingas karas. Jis per sunkus, per smarkus, per pavojingas. Dešimts mėnesių jau praėjo, kaip kone visos Europos galybės tamposi, o vis dar jokio skirto galo nesimato. Tokiuo laiku akys iš kaktos spanka, vien įsižiūrėjus į pačius mūšius, katras katrą tam sykiui nugalės. Apie pašalinius dalykus nei noro, nei laiko nėra rūpintis, nei jais užsiimti. Užtat

ir iš korespondentų, stovinčių arčiau visų frontų, nedaug įdomių dalykų tegauname.

Vis dėlto karo vaizduose pasitaiko bent kiek žinotinesnių dalykų ne tiktai apie pačius mūšius, bet ir apie mūšių vietas, ir tų vietų žmones: belgus flamandus, prancūzus, rusinus, lenkus. Paskutiniais laikais buvo bent kiek ir apie latvius, kurių tėvynės galelį nuo Palangos iki Ventos vokiečiai buvo paėmę.

Apie vienus lietuvius ir Lietuvą nėra jokios, ale tai jokios, griežtai nė jokios žinios. Kadai kadžių priešininkas stumdosi su mūsų kariuomene po Suvalkų guberniją, po lietuvių dalį: Naumiesčio, Vilkaviškio, Marijampolės, Kalvarijos, Seinų apskričius! Jau pusantro mėnesio, kaip patvino vokiečiais visi žemaičiai, Telšių, Raseinių, Šiaulių apskričiai, persimetė ir į Aukštaičius, Kauno, Panevėžio ir Ukmergės apskričius. Kokių čia mūšių nesama, kiek čia kariuomenės veikia palei Dubysos ir Ventos upes, kiek čia gaisrų ir priepuolių! Kas dieną tai skelbia telegramos.

Bet kokios tos upės Dubysa, Venta? Kur jos prasideda, kur įteka, kokie miestai ir miesteliai jas apsėdo, kokie jų krantai gražybės, kokia aplink žemė – turtai, kas to krašto šeimininkai, kaip vadinasi, kuo pasižymi, kuo skiriasi nuo kitų imperijos tautų, ką turi ir ko neturi? Viso to veltui ieškotumei rusų laikraščiuose.

Buvo iš pradžių viena antra korespondencija, matyt, pačių lietuvių, ne karo korespondentų rašyta. Jos interesavo. Rygiečiai lietuviai net buvo ėmę taisyti lyg iškarpų biurą apie Lietuvą ir lietuvius. Veikiai tačiau nuleidėme rankas. Apie Lietuvą ir lietuvius daugiau arba nieko nebebuvo, nebuvo nė jų vardai minimi, arba kad ir pasirodydavo kai kas, tai pasigailėk, Viešpatie! Paduodamos žinios buvo ne tikresnės už tokias, kurias pirmaisiais amžiais stabmeldžiai skelbė apie krikščionis. Už tas, kokias yra surašę XIV–XVI amžiaus Europos keliauninkai, tematę Varšuvos–Gardino–Polocko kelią. Už tas, kurias dar XVIII amžiuje jie skelbė apie pačią Rusiją, jos spanguolių (kliukvennoje derevo), kurių ūksmėje ilsėjęsis, t. ir t.

Krito tad sumanymas išpešioti visas šio laiko žinias apie Lietuvą, surinkti į vieną krūvą, padaryti kokią čielybę ir taip patarnauti geografijos ir etnografijos mokslui.

Čia patgi ir atgijo tasai sumanymas, bet kitokiam tikslui: reikia mums kuo budriausiai, atsidėjus sekti rusų laikraščiai ir... taisyti taisyti visas netikrai paduodamas apie mūsų gimtąją šalį ir tautos brolius.

Geografiškųjų Lietuvos vardų, sakysime, ir mes patys dar nemokame žmoniškai parašyti, bet kaip parašo rusų laikraščiai ir korespondentai, tai joks geografas neatspės, ką reiškia ir ar Či-Fu ten yra, ar kitame kuriame pasaulio užkampyje.

Pasergėjus klaidą, reiktų tuojau imti atvirutę ir, įrašius trumpą pataisymą, nusiųsti į skaityto laikraščio redakciją.

Koks nesąžiningumas įsivyravo šių laikų korespondentų tarpe, gali numanyti, jei toks doras, teisingas, talentingas ir visus Rusijos pakraščius išvažinėjęs korespondentas, kaip Grigalius Petrovas[1] (buvusis šventikas), apie kariuomenės frontą Lietuvoje drįsta rašyti... čia pat nė būti nebuvęs, Lietuvos, lietuvių nė matyti nematęs. Maža to, nė į žemėlapį nepasižiūrėjęs! Anot jo, Kauno gubernija, tai ta pati Kurliandija. Aplink Šiaulius gyveną vieni latviai (jų čia tik vaistams, netyčia atklydusių). Šiauliai – Kuršo miestas už 37 varstų nuo Mintaujos. Venta ir Vindava esą dvi upi; ir pirmoji įtekanti į antrą.

Juokai ir pikta!

Kitas korespondentas kartoja senovės pasakas apie Lietuvos nepereinamas girias, apie jų tankynes, ūksmes, kurios išauklėja tylius, slaptingus, paniurusius žmones, vadinamus lietuviais. Niekas dar nežinąs, ką jie slepia savo širdyje. Korespondentas spėja, bene tik velnią raguotį.

Kai apie mus nieko nerašoma, tai mes suprantame, kodėl: išbraukę mus iš žemėlapio, nori ir iš atminties išbraukti. Ir tai mums nedaug sielvarto tedaro: esame sau žmonės. Bet kai ima niekus rašyti ir svietą klaidinti, tai kiekvieno doro, teisybę ir tėvynę mylinčio lietuvio pareiga tuos dūmus nuo svieto akių nuvaryti.

Antai gerb. Gabrys[2] kaip budriai taiso kreivas apie lietuvius

nuomones Francijoje, Anglijoje, Italijoje. Sakome, gerai daro, dar padedama jam leisti „Annales des nationalités", „Pro Lithuania"[3] ir kitką. Gerai. Bet dalykų eilė prasideda nuo mūsų pačių namų ir artimųjų kaimynų, kurie daugiau sveria mūsų gyvenime, nei tolimųjų; nuo čia pradėkime.

Tam dalykui paduodu lietuvių žiniai šį sumanymą.

1. Kiekvienas, gerai mokąs rusiškai rašyti, tegu taiso pasergėtas klaidas apie Lietuvą ir lietuvius.

2. Kiekvienas, paskaitęs bent kokią žinutę, kad ir menką, būkite malonūs tą laikraščio numerį nenumesti, bet įdėti į vokelį, prilipyti markę už dvi kapeiki, užrašyti: pečatnoje[4] ir atsiųsti „Rygos Garsan" – iškarpų skyriun. Arba į kitą kurią redakciją, kuri teiksis pritarti šiam sumanymui.

3. Siunčiant rastą klaidingą žinią apie Lietuvą ir lietuvius, reikia pažymėti, ar taisyta ir kaip.

Kam miela Lietuva, turi būti miela ir visos jos smulkmenos. Ir iš jų dažnai susikrauna daug nusverianti čielybė.

RINKIME ŽINIAS KARO ISTORIJAI LIETUVOJE

Kaip karas su japonais susirišo mus su Mandžiūrijos kraštu, taip paskutinis karas su germanais darosi nebeatskiriamas nuo Lenkijos, Lietuvos ir Latvijos. Visi priešų žygiai kaip prasidėjo, taip ir tebeina vien tik tų trijų tautų tėvynėse.

Dabar mes, karo lauko žmonės, esame lyg apsvaigę; mums terūpi savo opos ir sielvartai. Bet ateis laikas, kad ir ne taip greit, už pusės ar už visų metų, kada ims žmonės skaityti kiekvieną gerą ir blogą dalyką. Atmindami gerą, džiaugsis, dėkos, gerai dariusius mylės ir kitus lieps juos gerbti, už kiekvieną patirtą blogumą keršys ir kitus ragins, kad paniekintų.

Mes visados atmename lotynų priežodį: ką tik darydamas, visa gerai daryk ir nepamiršk, koks bus galas.

Likimas mus surišė su Rusija, mes jos niekuomet neišdavėme, neišduosime užpuolikams ir dabar.

Bet yra žmonių, kurie iš keršto, pavydo ar tiesiog rankčiodamies su mumis, mielu noru mėgins ir jau mėgina paniekinti mūsų vardą. Jie kels aikštėn neteisingas paskalas, skleis net šmeižtus.

Vienatinis mūsų apsigynimas bus – teisybė, tikri atsitikimai, čia pat parašyti, paminint ir liudininkus.

Laikraščiai skelbia daug žinių. Kas bus išspausdinta, tai jau liks amžių dienoms, jų, anot to, nė kirviu nebeiškaposi. Minėtini, pavyzdžiui, platesni aprašymai „Rygos Garse": Kriščiukaičio iš Suvalkų gub., Žilevičiaus iš Plungės, kun. Bublio iš Joniškio, kun. Jaso nuo Dubysos[1]. Visa tai aukso medžiaga karo istorijai. Sekite juos, mūsų bendradarbiai, ir šiaip jau korespondentai! Bet...

„Karo istorija susidarys ne tiktai iš didelių ir žymių atsitikimų, bet ir smulkūs, tartum niekam nerūpimi dalykai bus minimi, nes jie ne kartą aiškiausiai nupieš daug karo aplinkybių. Gaila būtų, kad tie, nors smulkūs, bet dideli, gražūs darbai ir darbeliai liktų nesurašyti. Užslėpti darbai turėtų būti lyg gražios smulkios gėlelės puikiame karo vainike įpintos".

Rašo apie tą patį dalyką „Šaltinis"[2] Nr. 21–22.

Daugelio tų smulkmenų mes tuo tarpu negalime laikraščiuose paskelbti, nes to neleidžia karo paslaptys. Jei nebus jos laiku surašyta, tai ir žus amžinai.

„Šaltinis", ragindamas rašyti net „karo istoriją", žiūri į ją vienašališkai. Girdi: „Karo istorijoje mes būsime visuomet minimi. Svarbu tad, kad mūsų vardas būtų garbingas, kad ne paniekinimo, bet pagarbos ir pagyrimo būtumėm užsipelnę".

Žinoma, svarbu ir malonu. Ir tuo turime pasirūpinti. Bet tuo pat žygiu daryti ir tai, į ką visos imperijos piliečius kvietė Mokslų akademija, ką p. Jablonskis atpasakojo pačioje pradžioje karo „Viltyje"[3]. Ji, Akademija, prašo bet kurios medžiagos karo istorijai, bet kokių užrašų, geresnių ir blogesnių, apie visus, kas tik bus tai padaręs, priešininkas ar saviškis. Ir ne tiktai užrašų apie atsitikimus, bet ir apie tai, kas ką yra manęs apie karo dalykus, ypač patys kare dalyvavę. Taigi labai branginami Akademijos – kareivių laiškai.

Užtat ir mes atsiliepdami pritariame visiems šaukėjams surašinėti žinias apie šį karą, praplatiname programą ir patariame surašinėti žinias:

1. Tas pirmoje vietoje, kurios skelbs lietuvių garbę. Tiesa, lietuviai žmonės tylūs, kad ir daug gero padarę, nemėgsta balsiai skelbti tai visai apylinkei, it višta padėjusi kiaušinį. Bet tai gi bus daroma ne kokiai tuštybei, tik teisybei ir reikalui, kitaip mes galime būti nuskriausti, mums neduodama prideramos vietos toje karo istorijoje, gali arčiau mūsų nepažįstantys visokiais šmeižtais patikėti.

2. Visas žinias apie gerus ir negerus darbus, kuriuos bus mūsų krašte padarę taip priešininkai, taip saviškiai.

3. Visas žinias, gaunamas iš mūsų brolių, kovojančių tolimuose kraštuose, atsiunčiamas laiškais. Jei paties laiško negalima gauti, tai bent įdomesnes vietas nurašyti ir „Rygos Garsui" ar kuriai kitai redakcijai nusiųsti.

ŽEMĖS IR KALBOS

Vienatinis galingas mūsų pabėgėlių užtarytojas ir šelpėjas Dūmos atstovas Martynas Yčas[1], Petrogrado laikraščių paklaustas, kiek gali būti tų pabėgėlių iš Lietuvos, nesvyruodamas, atsakęs: apie 700 tūkstančių.

Atstovas Yčas ir šiaip jau žmogus ne aulaburnis: bet ko nepataukš; pabėgėlių dalykus jis ypač gerai žino, – tai „Večerneje Vremia"[2] paskelbta žinia padarė didelį įspūdį. Kiekvienam Lietuvą mylinčiam žmogui perėjo šaltis gražiai per visą nugarą – nuo duobystėlės ligi pat sėdžiai. Smegenis gi suspaudė viena mintis: galas Lietuvai – *finis Lithuaniae*!

Per ilga tačiau atsipeikėjus, paaiškėjo, jog Lietuva – tai toli gražu ne lietuviai. Lietuvoje gyvena daug žmonių visokių tautų. Taigi ir tie 700 tūkstančių gali tesudaryti vos dešimtąją dalį visų gyventojų Kauno, Vilniaus, Gardino, Suvalkų, dalies Kuršo ir Vitebsko gubernijų.

Lietuviškosios genties žmonių pabėgėlių tame skaičiuje daug mažiau. Be galo būtų įdomu, suskaičius, kiekgi? Bet tai tegalima

būtų padaryti, surašant visą imperiją, kaip tai buvo daroma 1897 metais. Lietuviais pabėgėliais patvino visa valstybė, nuo Baltijos jūros vakaruose ligi pat Ramiojo okeano rytuose: nuo Juodųjų jūrių vasariuose ligi pat Baltųjų jūrių žiemiuose.

Kolgi tai įvyks, tenkinkimės apskritais skaičiais. Koks gi ir jis, kad ne per labai apsirikus? Sumeskime. Baisiai ištuštėjo tik Suvalkų gubernija, padubysiai, pavenčiai Raseinių ir Šiaulių apskričių, dar pusė Šiaulių aps., visi Panevėžio, Ukmergės ir Zarasų apskričiai Kauno gub. ir lietuvių dalys Švenčionių, Vilniaus, Trakų ir Lydos apskričių Vilniaus gub.

Paliekant vietose pusę milijono, gausime 300 tūkstančių iš Kauno gub., 350 t. iš Suvalkų gub. ir 250 t. iš Vilniaus gubernijos, pasidavusių panikai dėl karo baisenybių. Viso apie 900 tūkstančių.

Kokia dalis jų pabėgo svetur, kokia paklaidžiojusi čia pat paliko? Jei teimtume 10% išbėgusių svetur, turėtume bent 90 tūkstančių pabėgėlių. Taip iš pradžių ir manyta: iš Suvalkų gubernijos būsiant bent 50 t. ir iš aukštaičių Kauno gub. bent 50 tūkstančių. Dabar gi tasai skaičius žymiai išaugo. P. J. Tūbelis[3], būtinasis narys Kauno žemės tvarkomosios komisijos, buvęs Panemunėlyje pirmą kartą vokiečiams į tą šoną pradėjus grūstis, sako, iš ten tik pasitraukę 40 tūkstančių žmonių, dar karo nemačiusių, vien tik kazokų ir policijos genamų, ypač gi žydų bėgimu įbaugintų. Lig šiol, vadinas, lig antrajam vokiečių brukimuisi į ukmergiškius ir zarasiškius, tas skaičius drąsiai padidėjo dvigubai, ligi 80 t.; pridėjus suvalkiečių 50 t. ir tiek pat vilniškių, gauname 180 tūkstančių pabėgėlių.

Čia skaičiau, viso ko labai šykščiai imdamas. Yra betgi žmonių, kurie lieptinai liepia ir tą skaičių padvigubinti, vadinas, Lietuvą apleidusių etnografiškųjų lietuvių skaityti ne mažiau pusketvirto šimto tūkstančių. Dar didesni pesimistai nusiminėliai visus atstovo M. Yčo paduotus 700 tūkstančių liepia laikyti – vien tik lietuviškosios genties. Vadinas, pabėgėlių 20–40% visų etnografiškųjų lietuvių.

Rygoje stovint, viso to sumesti negalima, nes per Rygą bėgta tik iš raseiniškių ir šiaulyčių. Ir prabėgo jų niekaip ne daugiau 20–30 tūkstančių: per Lietuvių komitetą 4000, per miesto Ko-

mitetą trigubai ir antra tiek pro šalį, Rygos nekliudę. Iš Vilniaus ir iš Dinabarko žiūrint, vėl per baisiai tai regis. Drąsinkimės ir šiaip, ir taip, vis dėlto nenusimaldysime: šis karas per vienerius metus bus daugiau lietuvių nutekinęs neg išeivystė į Ameriką per 30 metų!

Būsime dabar nebetekę geros pusės lietuvių!

Kieno gi naudai bus tai pasidarę? Seniau drąsinomės, kad išeiviai į Ameriką, nors žuvę, vis dėlto nors dalimi atsilygins Tėvynei aukomis jai šviesti ar jos pavargėliams šelpti. Dabar gi vieni vokiečiai besidžiaugia, rasdami ištuštėjusius plotus žemės.

Jau prieš 700 metų yra vokiečiai įspėję Pabaltijo kraštą, ypač dabartinės Kauno, Kuršo ir Vidžemio (Lyvų) gubernijas. Įspėjo ir per visus tuos ilgus amžius nebenuleido akių nuo lietuvių ir latvių krašto. Brukės ir brukės. Iš pradžių nei savo kraujo nesigailėjo. Kai to neužteko, klastomis veikė, pinigais pirkos, bet vis neatlyždami darė „Drang nach Osten"[4], kol dabar štai prie to savo „Drang" nepridėjo „Sturm"[5], ir Lietuva ėmė traškėti.

Vokiečiai nuo pat pradžios karo nemirkčiodami sakė, nuodėmė kultūrai esanti laikyti neišnaudojamą tokį neregėtą žemės turtą, kaip Lietuva. Didžioji dalis jos – geriausi žemė, molio ir net juodžemio, be kultūros duodančio po 10–30 grūdų pakulos. Daugelis valstiečių turi tos žemės po daug, po 25–60 dešimtinių, tie jos neapgali, daug tebelaiko piktšeriais alksnynais apžėlusias arba šilais uogienojais apaugusius kelmynus. Nuskink tuos alksnynus, išark kelmynus ganyklas, nusausink visokias Šimšes, Vešetas, Kamanus[6] – gausi visu trečdaliu daugiau dirbamos žemės. Pakelk dar visame krašte kultūrą, gausi dar dvigubai naudos. Ir Lietuva su Latvija tesės išmaitinti visą Prūsiją.

Štai dėl ko vokiečiai nemini jokių kontribucijų, arba atmokėjimų gyvais pinigais, jei karą laimėtų. Vokiečiai bevelija gauti žemės ištisą provinciją, kurios pinigais nenupirksi. Gavę žemės, jie išlies iš savo tėvynės bežemius, nes ten gyventojų per tiršta. O mes paliksime bevėpsą. Užleisti užleisime savo vietas, o kai reiks atgriebti, gal ir nebetesėsime to padaryti.

Taigi jos visai neužleiskime, kas dar gali, arba skubėkime kuo veikiausiai atsistoti savo žemės sargais, kas jau yra pasitraukęs, nes iš mūsų burnos imamas kąsnis duonos.

Žemė palaiko mūsų kūno gyvybę. Bet ji Lietuvoje tėra viena pati, kuri mums, lietuviams, vertybės teduoda. Lietuvoje mes tesame žemės priedas, gyvasai jos inventorius. Atimk iš mūsų žemę, ko mes bebūsime verti? Nė mes amatų mokame, nė mokslu nešviečiame, nei daile kitų nedžiuginame. Antai tas pats vokietis, jei ko gera neišmano, bent katarinką suka ir beždžionę šonkina, kol bent kiek pinigų pasigauna. Mes nei to tiek nesugebam nusitverti, vadinas, niekuo kitu savo visuomenei ir iš viso žmonijai kol kas negalime būti naudingi, kaip tik savo žeme. Jei su mumis kas nors skaitysis, tai tik kaipo su valdytojais žemės. Jei mums kokių teisių pripažins, tai tik kaipo žemininkams.

Visaip, visokeriopais atžvilgiais brangi yra mums mūsų žemelė, mūsų bočių krauju ir prakaitu nuo priešininkų apginta ir įtręšta. Negi kirskime tos vienatinės šakos, ant kurios sėdžiame: su ja drauge galvas sau nusisuksime...

KARO ANČDĖLIS

– Nuo maro, bado, ugnies ir karo gelbėk mus, Viešpatie!

Tai Bažnyčios malda.

Taip ir meldžiame dažnai.

– Numirusį palaidok, sergantį lankyk ir gydyk, alkaną papenėk, padegėlį suglobk ar į savo namus priimk!

Tai tos pat Bažnyčios liepiamieji gailestingieji kūno darbai.

Taip Lietuvos žmonės ir darydavo.

Nerasi Lietuvoje sodžiaus, kur numirusio kaimynai nepalydėtų, karsto jam nepadirbtų, nepalaidotų; kur sergančiam gydytojui ar kunigui parvežti neduotų arklio, šeimininkės netiektų jam ko geresnia nusilenkti; neturčiui neduotų išmaldos ar nelaikytų jo pavargėlių namuose; kur padegėlio, patys susispaudę, nepriimtų į savo trobą, tiesiog į savo pašonę, nepasidalytų duonos kąsniu ir viralo šaukštu, nepadarytų jam sampilo grūdais, mezliavos pinigais, rinkliavos šiaudais stogui apkloti, talkos medžiams iš girios parvežti.

Lietuviai tesėjo visus tuos artimo meilės darbus dirbti ne tik dėl to, kad tai – liepiama: liepimo maža teklausoma, bet kad jie, patys neperteką ir ne per sotūs, tebemokėjo kitą jiems lygų užjausti.

Dabar gi jie patys – dėl karo nukentėję, vienu žodžiu, miršta, serga, pusbadžiu ir pusplikiai gyvena, padegėliai ar šiaip jau viso savo turto nustoję klajūnai po svetimus žmones, kuriems jų, tremtinių, per daug, kuriems jie sunkūs ir nuliekami.

Tai ką gi jiems, trigubai reikalaujantiems, bedaro jų tautiečiai, karo, maro, ligų, bado ir šalčio nepritýrę ar suskubę svetur apsirūpinti?

Gi nieko: tesižinai, sakydavo, su jais valstija ir jos valdžia!

O jei valdžia neištesi visų užtektinai aprūpinti bent kad nemirtų, nesirgtų, nebadautų ir nestiptų šalčiu? Ar taip jie ir palikti? Ar ir jie tesižinai: temirštie, tesergie, tebadaujie, testimpie? Ar dar ir dar sykį patvirtinti, kas gudrybės pasergėta: sotus alkano neužjaus?

Rusijoje yra tautiečių, tiek pasiturinčių, bent tiek pelnančių, kad sotūs, apsidengę ir po savu stogu. Jei per didelį raštą visi mes, tokie, išėjome iš krašto, jei tik bemokame pasigirti neva išlavintu savo žmoniškumu, tikrai gi mažiau jo beturime, neg turėjome Tėvynėje, prastesnėje būtyje, ir alkano, kūnu ir siela skurdžiaus nebeužjaučiame, – tai tegu bent Bažnyčia mums – paliepia:

– Numirusį palaidok, sergantį lankyk ir gydyk, alkaną papenėk, padegėlį suglobk ar į namus priimk; visa tai – dėl karo nukentėjusio asmenyje.

Gailestingųjų sielos darbų šiuokart neminint.

Tai tavo pareiga, tu, rinktinis pilieti, tu, vakarykščias krikščionie, tu, paprastasai žmogau!

Darykime ir savaime, ką tik galime, nepasikliaudami viena valdžia ir jos džiūstančiu pinigynu. Palengvinkime priverstiną ištrėmimą norsgi vienam antram arčiau mūs esančiam: ir iš to susidarys nemaža palaimos.

O jei neprieiname su duona, danga, vaistais, knyga ar bent geru žodžiu, pasiekime juos bent atliekamu skatiku. Antsidėkime

mokestį dėl karo nukentėjusiems tautiečiams, tiems jų reikalams, kurių valstija nepatenkina!

Antai lenkai. Jie griežtai visi, didis ir mažas, turtingas ir neturtis, privalo po vieną sykį į bendrą kasą įmokėti bent po 30 kapeikų, paskui gi kas mėnuo mokėti jau kiek tik betesėdami, net šimtais.

Antai žydai. Jau pusantrų metų, kaip antsidėję mokėti nuošimtį nuo savo uždarbio, vis didėjantį, didėjant uždarbiui, o pradedant nuo 1 rublio kas mėnuo, kurie šiais brangumo pragyventi laikais teuždirba po 50 rub. per mėnesį. Jų turtingieji tokiuo būdu apsiėmė mokėti kas mėnuo po keletą tūkstančių rublių. Vieni Maskvos žydai kas mėnuo sumeta daugiau ne po 100 tūkstančių muštinių, o viso jau davė arti dviejų milijonų.

Žydai sakos, jų ančdėlis esąs pragumas įsitaisyti naujokynėse, pamatas jų kultūros ir ekonomijos įstaigoms, parodymas visuomeninio jų subrendimo. Gudrūs žmonės, išmintingi žmonės, žmoniški žmonės!

Antai Petrogrado mažaturčių draugija taip pat antsidėjo kultūros reikalams mokėti po 20 kap. kas mėnuo.

Antai Centralinio lietuvių draugijos komiteto tarnautojai jau nuo rugpjūčio mėn. pereitų metų moka po 1–5% nuo savo algos.

Vienas kunigas sakės skiriąs nukentėjusiems dėl karo 10% savo pelno, vienas inžinierius – 20%, tiesa, visų tautų komitetams.

Taigi pavyzdžių turime, ir pradžia pradėta, geros valios kai kam netrūksta, o neprivalo jos stigti – nei vienas nors bent kiek pasiturįs lietuvis.

Darykime tad visur, dideliuose ir mažuose miestuose, sodžiuose ir kolonijose atskirus komitetus su savo iždininkais. Suraskime tautiečius lig vieno, net ir nutautusius, bet tebeužjaučiančius savo krašto brolius, pakalbinkime kiekvieną, kad apsiimtų antsidėti mokestį. Rinkime kiekvienas komitetas sau, kol neatsiras vienas bendras karo ančdėlio komitetas, kuriuo visi pasitikėsime, kuriam visa surinkta įteiksime, neabejodami, jog tiksliai bus suvartota.

Piliečiai, krikščionys, šiaip jau žmonės! Tai mūsų pareiga, o ne auka. Į jus kalba Bažnyčia, paprastas žmoniškumas, o ne – Vaižgantas.

DĖL SANTYKIŲ SU LENKAIS

„SZKOŁA POLSKA NA LITWIE"[1]

Vos tik Vyriausias karo vadas paskelbė nebebūsianti niekinama lenkų tikyba ir kalba, tuojau jie ėmė svajoti apie plačiausią autonomiją. Ėjo net paskalos apie Lenkų karaliją. Dalį Lietuvių Napoleonas buvo pridėjęs prie Lenkų. Tai Suvalkija[2]. Mums labai pravartu ir geras laikas pradėti taip pat galvas sukti, ką gi mes reikšime toje Lenkų autonomijoje, savivaldybėje ar kitame kuriame valdžios pavidale.

„Lenkai", kurie nepridera į buvusiąją Lenkų karaliją, sulenkėję lietuviai ir gudai, rodos, bene vieną kartą tėra nedrąsiai išsitarę, atstatomoji Lenkų karalija turinti būti senovinėse ribose, „nuo jūros lig jūros". Suprask, turi apimti Lietuvą ir Gudiją. Daugiau nieko nesigirdi, nes tuo tarpu tik stropiai ruošiasi į „Radą wszechpolską"[3], kurios nusprendimų gaus klausyti lenkai visų trijų kitkart pasidalijusių Lenkiją valstybių: Rusijos, Austrijos ir Germanijos.

Kol kas bus, stropiai tvarkosi namie. Šiuo sykiu pažymėkime, kaip lenkai sielojasi dėl savo mokyklų Lietuvoje. Vilniaus lenkų kunigų endekų laikraštis[4] pradėjo kartkartėmis šaukti „O szkołę polską na Litwie".

Valstybės dūma ir Taryba nusprendė ir imperatorius patvirtino naują įstatymą apie pašalines (privačias) mokyklas.

Šis įstatymas leidžia mokyklas steigti kiekvienam žmogui, kuris yra suėjęs 25 metus amžiaus, iš kurio nėra atimtos teisės ir nėra jis teisiamas. Be to, mokyklas gali steigti įstaigos ir draugijos, valsčiai ir miestų tarybos. Pasauliškieji kunigai turi kiekvieną kartą gauti leidimą iš savo dvasiškosios vyresnybės ir iš vidaus ministerijos svetimų tikėjimų departamento. Vienuoliai mokyklų steigti negali.

Steigiąs mokyklą neprivalo parodyti bent kokį mokslo laipsnį. To tereikalaujama, kaip ir seniau, iš mokyklos vedėjo.

Mokyklų programa paliekama steigėjų nuožiūrai. Tik parodoma, kaip reikia dėstyti rusų kalba, geografija, Rusijos istorija ir religija.

Tad galima steigti mokyklos: Froeblio[5], pradinės, liaudies, miesto, taip pat gimnazijos, realinės, pirklybos mokyklos ir visokios specialios: technikos, komercijos, ūkio, sodininkavimo, bendrai lavinantieji kursai, t. ir t.

Dėstomąją kalbą taip pat pasirenka steigėjas. Rusiškai tereikia dėstyti rusų kalba, Rusijos geografija ir istorija.

Neabejojame, kad veikiai pamatysime regimus ženklus to įstatymo, leidžiančio visoje Rusijos valstybėje, tad ir Lietuvoje, steigti mokyklas visokių kalbų, tad ir lenkų kalba. Nepamirškite tik, jog ne tiktai didieji miestai reikalingi tokių mokyklų, bet ir miesteliai ir sodžiai.

Pradžioje, žinoma, stigs mokytojų. Bet reikalas padarys žmonių. Pradžiai jau buvo siūloma sunaudoti tuos lenkus mokytojus, kurie dėl karo laikinai neturi vietos.

Brangumą privačių mokyklų turės sumažinti visuomenės aukos...

Taip ir visai kitaip svarsto lenkiškųjų mokyklų dalyką Lietuvoje minėtasis laikraštėlis. Ir mes visiškai neabejojame, kad mūsų „lenkų" žodžiai nepaliks vien žodžiai.

Kaip Lenkų karaliją išardžius ir visas jų tautines įstaigas panaikinus, lenkybės šalininkai griebės vienatinio belikusio lenkybės paminklo – kalbos, taip ir dabar Lietuvos ir Gudijos „lenkams", neprileistiems prie lenkų savivaldybės ar ko kita, nebeliks nieko, kaip tik stiprintis ta pačia kalba.

Kadgi vien stiprintis. Aršiausia, kad stiprindamies lenkų kalba tie, kuriems ji yra įgimta bent per dvi tris kartas, ims ir kitus stiprinti. Pasiturėk tada, lietuvi ir gude katalike! Neilgai trukus, Gudijoje ir daugelyje vietų Lietuvoje sugrįš laikai Edukacinės komisijos, mokėjusios lenkų kalbą užveisti net tamsiausiuose pašaliuose.

Kas didelis dvaras, tai bus didelė mokykla, kas mažas palivarkėlis, tai maža mokyklėlė. Aukų nestigs. Jų ne taip daug ir reiks. Dvare atliekama troba visados rasis. Išmaitinti vienas žmogus daugiau taip pat ne, dievai žino, kiek brangiau. Bereiks du, trys, keturi šimtai algos išdėti. Tai jau ir dabar daug kur buvo daroma.

Mūsų „lenkai" buvo per visą šimtą metų bergždi, kai reikėjo duoti kuriems bendriems visuomenės reikalams, – paskutiniais laikais, ypač lietuvių mokslo, dailės ir švietimo draugijoms ir dalykams. Ag dar neužmiršome, kaip iš kelių šimtų pakviestųjų prisidėti prie „Saulės"[6] išlaikymo nors mažiausia auka, teatsakė vos keli, ir tai prisidėdami ne rubliu, tik išmetinėjimais. Palankiuosius lengvai suskaitome. Jų rado, bet... tik genialis kaulikas kan. Olšauskis[7].

Bet jų širdžiai mieliems dalykams pinigų rasis. Atmename, kaip visi lenkai metė Ciešino gimnazijai, kur lenkai buvo stiprioje svetimtaučių globoje ir įtakoje. Tebematome Galicijoje „Towarzystwo szkół ludowych = T.S.L."[8] Pirma ji buvo pažangi ir priešinga valdžios mokykloms. Bet užvaldžius endekams, nukrypo į lenkų mažumos gelbėjimą pakraščiuose, kur susiduriama su svetimtaučiais: rusinais, čekais, vokiečiais. Draugijos nariui reikia tik surasti troba: tuojau taryba atsiunčia mokytoją, jam duoda pilną išlaikymą*.

Mokykloms steigti kaip tik ieškoma ten tokių vietų, kur yra rusinų mokyklų ir susiranda bent keliolika lenkiukų. Ten ir imama konkuruoti, rungtis. Arba kur visai nėra mokyklos, bet žmonės – rusinai, o tarp jų nors trys lenkiukai (paprastai dvaro oficialistų vaikai). Kas gi nesinaudos artima mokykla? Ir eina

---

* Tai draugijai lenkų visuomenė yra vienu sykiu sumetusi visą milijoną kronų. Neminint šimtų tūkstančių kitais kartais (Grünwald)[9].

rusiniukai į Draugijos mokyklas ir lenkinas rusinų nelaimei ir pykčiui.

Naujai patvirtintas įstatymas, laimingai pasibaigus karui, pašauks į naują tautinę kovą Lietuvos lietuvius prieš Lietuvos „lenkus", rasiančius galų gale laisvę lenkų kalbai bent pašalinėse mokyklose. Lenkų pusėje bus turtai ir jau geras būrys diplomuotų mokytojų. Mūsų gi pusėje tik švietimo draugija „Saulė", kurios ir turėsime nusitverti abiem rankom. „Saulės" kursams, ruošiantiems diplomuotus liaudies mokytojus, atsidarys tokia dirva ir užduotis, kuriai patenkinti nebus gana nė milžiniškų namų, Žaliajame kalne kanauninko Olšauskio pastatytų, „Saulės" kursų reikalingumas bene paaiškės dabar ir tiems, kurie juos ujo ir niekino.

KĄ GI MES REIKŠIME LENKŲ AUTONOMIJOJE?

Vyriausio karo vado 1914 metų rugpjūčio 1 d. atsišaukimas į lenkus aiškiai apribotų reformų jiems nepažada, užtat palieka laisvę svajoti be galo ir krašto. Ir lenkai, sakėme, svajoja. Šalia to rimtai kombinuoja, kiek būtų visai Europai naudos, atgaivinus atskirą nepriklausomą Lenkų karaliją. Rimčiausi lenkų vyrai, prašmatniausi publicistai: Marijonas Zdziechowskis, Aleksandras Swiętochowskis, Stanislovas Grabskis, A. Lednickis[1] ir didelė daugybė kitų vienan balsan šaukia apie tai. Ir šaukia tokiu balsu, kokiu kitkart šauktas paties Mesijo.

Įsiklausykime, ką sako kad ir minėtas garsus Swiętochowskis.

„Nuo karo aptemo ir tuščia paliko. Šioje naktyje užgeso pačios stipriosios ugnys. Paliko tik viena žvaigždė, kurią aš visados matau. Šitame tuštume nutilo patys stiprieji balsai. Beskamba tik vienas balsas, kurį aš visados girdžiu. Akys įsižiūrėjo į vieną vietą, ausys įsiklausė į vieną garsą – Lenkų susivienijimą. To nuo manęs neuždengia nei kruvinas rūkas, nei karo gaisrų dūmai, nes visas aukas darome tėvynei sugrąžinti..."*

* „Russkija Vedomosti", Nr. 62, p. 72[2].

Na, ir duok Dieve, kad įvyktų tie karšti lenkų troškimai, kad ne veltui būtų jų aukos ir pasišventimas! Nepavydime niekam to, ką jie laiko savo laime. Tik jei ta laime panorėtų kas ir mus palaiminti, mes turėtume pasikrapštyti pakaušį ir sumesti, ar pritiks? Gal mus kitokesnė laimė tepalaimina? Lenkijai prisprendžiant šiokį ar tokį valdimosi būdą, gautų, be abejo, mūsų, kaipo dalies Karalijos, kai ko pasiklausti. Ką gi mes tada atsakysime? Dalykas labai vertas to, kad labai rimtai pradėtume dėl jo savo galvas sukti.

Čia visai ne dalybos kailio dar neužmuštos meškos. Tai, kad mes dar negalime atspėti, kuo pasibaigs karas, anaiptol dar nepaliuosuoja mus nuo pasimokymo bent atskirti „autonomiją" nuo „antimonijos" ar suprasti, kas aukštesnis: staršina ar servitutas.

Kokie jūsų, lietuviai, politikos idealai; ar jūs paliekate savo Suvalkiją dalyvauti lenkų laimėje ir nelaimėje, kokiomis aplinkybėmis tebūtų verta Suvalkijai prisiglausti prie didumo lietuvių, iš kokių politikos formų tas didumas jau išaugo ir lig kokių jau priaugo? Kad galėtume vyriškai atsakyti, jei kas taip mus paklaustų, reikia mums dikčiai pasimokyti, akylai aplink apsidairyti ir tartis, labai daug tarties. Pasimokyti valstybinio, politinio mokslo, padėstyti visokeriopos statistikos skaitmenis, atrasti mūsų krašto dalykų žinovus.

Šiais laikais tad reikalingiausi esame politikos mokslų. Buvo laikų, kada trakta, viską užmirštant, dėl filosofijos; buvo laikų, kad tiesiog dievinta materializmas, į padanges kelta pozityvizmas, tikriausiais mokslais telaikyta gamtos mokslai; buvo laikų ir jie tebėra, kada kraštutiniai visuomenininkai į visus valdymos būdo klausimus teturėjo vieną atsaką – demokratingoji respublika. Šiandie, rodos, atėjo laikas, kad inteligentija, ypač kuriai priderės, neilgai trukus, pasiimti visuomenės našta, pradėtų ypatingu būdu studijuoti – valstybių tvarkymo mokslus, visokeriopus, ne vien respublikinius.

Ta dirva visai apleista. Ir ne tik pas mus, bet lygiai lenkuose ir rusuose. Aš kitkart įtikėti nenorėjau, kai lenkai į įstatymų leidimo įstaigas pirmuoju kandidatu pažymėjo Hippolitą Korwin-Milewskį[3] dėl to, kad tai esąs vienatinis visame Šiaurės–Vakarų

krašte žmogus, politikos moksle išsilavinęs. Man buvo keista, kad tokioje madoje pas studentus ir pažangiąją jaunuomenę buvusi „politikos ekonomija" per tiek laiko nedavė gana prisitaisiusių žmonių palitikos darbui dirbti.

Ir tenka krašto atstovais rinkti artojai ar konduktoriai, nes ir „politikos ekonomistai" pritaikinamoje dienos politikoje ne kiek gudresni pasirodo, nes jų ne tiek to mokslo semtas, kiek juo grožėtas ir puoštas.

Kas ta autonomija, kas savivaldybė (valdymasis)? Kaip smulkiai reiktų valdymą decentralizuoti? Kuo apriboti atskiros dalys: kokiais geografijos savumais, kokiais ekonomijos veiksniais, gamtos ir pramonės turtais? Kokią rolę skirti luomams ir profesijoms? Kokie visuomenės reikalai neatidėtinai turi būti vietose patenkinami? Kokia dalimi bendro valstybės turto naudotis, ką į jos iždyną įdėti?

Kol į tuos ir jiems panašius klausimus nemokėsime atsakyti, neatsakysime nė į aukščiau įvardytus apie valdymosi būdą. Taigi mokykimės ir, ko pramokdami, su kitais laikraščiuose ar paskaitose dalykimės.

LENKŲ TALMUDIZMAS

Talmude esą parašyta, visas pasaulis prideràs int žydus, visą pasaulį Viešpats pavedęs paskirtajai savo giminei, idant jai tarnautų.

Kiekvienas žydėdra pasakys, žydai vykiną tą nelyginant antrą sandorą, tiktai nebe su Jehova, bet su Getės velniu Mefistofeliu iš „Fausto". Kas nežino jo giesmės? „Visos pasaulio žmonių giminės tegarbina vieną šventą dievaitį; jis viešpatauja griežtai visame pasaulyje; tai – Aukso dievaitis. Jam pataikaudamos, valstybės karu ant kitų eina, ir žmonių kraujas upeliais teka per kalaviją: žmonės žūna dėl metalo – pinigo". Žydus Mefistofelis vis didesniais kunigais daro šio dievaičio – Pinigo, ir tasai ypatingas pinigiškas „klerikalizmas" vergia ir vergijoje palaiko viso pasaulio žmonių gimines.

Lenkai lygiai su kitais žydams vergauja. Bet tarp lenkų ir žydų yra didesnis panašumas. Ir lenkai turi savo „talmudą", kurio nesipriešindami klauso. Seniau tai buvo bajorų laisvės testamentas (wolności szlacheckie), vėliau mesianizmas, neva paskyrimas atkentėti už viso pasaulio nuodėmes. Šiais laikais – lenkų neva kultūra, kuria, kaip žydas pinigu, pavergę sau išlaikytų visus tolimiausius senovės respublikos pakraščius („Kresy polskie").

Tie pakraščiai paskutiniu šimtu metų, ištrūkę iš lenkų nagų, ėmė saviškai gyventi: Galicijos rusnakai sau, Voluiniaus ir Podoliaus ukrainai sau, gudai baltarusiai sau, Infliantų latgaliai sau ir lietuviai sau. Vis tai lenkų „kresy" – pakraščiai, kame kitados slogutis – lenkiškoji bajorija su savo asmenine laisve slėgė, o dabar norima, kad „lenkų kultūra" slėgtų. Ir kaip tų lenkų tikima ta neva jų kultūra! Tik dyvai, kodėl tik dabar imta tikėti. Kodėl seniau jai netarnauta ir ja žmonių prie savęs nerišta? Ekonomistas Majevskis (žiūrėk „Viltyje")[1] atsako aiškia tiesa: menka buvo mūsų kultūra, o bendros visiems piliečiams ir turėti neturėjome, bent kiek kultūringi buvo tik bajorai, bet jų kultūra nedaug tetvyskė į šalis, į liaudį.

Ir dabar kas stveriasi tos neva lenkų kultūros, tas iš tikrųjų stveriasi tos pačios senovinės bajorijos – dvarininkų. Tik liaudies įsigalėjimas, demokratija, nebepavelija tai aiškiai pasakyti, ta demokratija jau verčia kaukę dėliotis, kaip patį bajorą dvarininką, taip klerikalą ir net tariamąjį demokratą, net kraštutinį.

Bereikėjo „kairesnio" demokrato kaip Andrejus Niemojevskis?[2] Ale tai būta kaukės, kurią 1905 metai nusiplėšė. Dabar štai savo leidžiamame laikraštyje „Myśl Nepodległa" jis jau dėliojasi nebe demokratizmo, tik „kultūros" kauke, kurią taip pat laikas nuplėšti.

Jam tai naudinga: kur reikia, padaro jį iš aršiausio klerikalų priešininko jų vadu. Vilniaus lenkai kunigai, seniai nebeturėdami savo tikrojo vyskupo, apsirinko Niemojevskį savo ganytoju ir jo „ganytojiškas gromatas" savo laikraštėliu „Gazeta Codzienna"[3] skelbė visai endekų brolijai.

Paklausykime, kaip pabažnai Vilniaus lenkai kunigai kartoja savo buvusiojo priešininko „gromatas", nors ne taip seniai jį teismu persekiojo už bedievystę kitose „gromatose" („Legendy o Chrystusie"). Ak, lietuvi kun. Maliauski[4], koks tai pavyzdys, kaip kun. gali bendrą darbą dirbti net su Niemojevskiais!!

Atpasakokime tai savais žodžiais, nes paties Niemojevskio= vilniečių labai sunkūs.

Buvo sakoma, sunku kalbėti apie lenkystės tvirtumą, kur liaudis – ne lenkai. Ale gi visos tautos turėdavo ir turi kolonijas, įtakos sritis ir t.t. Brangi yra liaudis, nes ji duoda kraštui būdą. Bet nepakaktinai branginta aukštosios žmonių sritys (bajorija, kunigija ir kt.), kurių kultūra ir tradicijos taip pat daug sveria ir daugelyje atsitikimų net nusveria. Lenkiškoji kultūra „pakraščiuose" nuolat tebevadovauja. Taigi, nežiūrint, kas rytoj atsitiks, nepriderėtų patiems save atskirti nuo tų pakraščių, kai kas daroma ant popierio, svarstoma ar projektuojama. Už visas politikines vertybes (tai ir už demokratizmą, socializmą, antiklerikalizmą?) aukščiau statykime kultūros vertybę: politikos vėjai visaip pučia, o kultūra palieka ir ne vieną dalyką pergyvena. Politika netol tesiekia, o kultūra kyla, auga ir peržydi ilgą laiką. Kam gi ji savom rankom raškyti? Lai istorija tai padaro, o ji savyje slepia ne vieną neatspėjamą, netikėtą dalyką. Pakraščiuose ginčijamasi; nusileidžiant tik padidiname užsigrūdinimą ir ne numalšiname ginčą, tik stipriau jį įdeginame. Niekados neprivalome nusiginkluoti patys; ypač kai tiek yra, kurie siekia mus nuginkluoti. Išsižadėjimas yra dalykas, kuriuo joks tikrai vikrus ir gilus protas nepagirs. Juk nė ligoniui nevalia atimti paskutinė viltis, o kai imsime ir sveiką kamuoti, jis tikrai susirgs. Juk peikiame nusižudymus. Būkime tvirti visur, kur mus istorija pastatė. Tik ji mus paliuosuos. Dar nepasibaigė pasaulio istorija, tad yra mums rytojus kaip ir kiekvienam kitam, o pasaulis visados priderės į vikrius ir gyvus...

Tiek yra žodžių naujo Zorotustro[5] gromatos.

Trumpai sakant, nėra Lietuvos, nėra Žiemgalos, nėra Gudų, Ukrainų, yra tik – „kresy polskie", lenkų įtakos sritis, kur

dvarininkų, nes lenkai tuose kraštuose tėra dvarininkai, kultūra gali daug dalykų pabaigtinai nusverti lenkų pusėn.

Nėra vietos reikalų, nėra liaudies, nėra dar istorijos reikalavimų, kurie šalin nustumtų bajoriją su visa jų asmenine „kultūra". Viskas vėjas, tik ta bajoriškoji kultūra pakraščiuose ne vėjai: ji padės sulaukti tokių atsitikimų, kada vėl tie „pakraščiai" ims vadintis – Lenkų karalija.

Laukime to talmudinio mesijos, nenusileisdami jokiai liaudžiai: nei ukrainų, nei gudų, nei latgalių, nei lietuvių. Kas jos mums? Mums vienas tėra dievaitis – lenkybė, kuriai garbinti Jehova paskyrė visas tautas, gyvenančias tarp Baltijos ir Juodųjų jūrių.

Kaip tarp žydų nebėra partijų, nė kitokių skirtumų, kai paliečiama žydystė, taip ir tarp lenkų nėra kairumo nei dešinumo, kai reikia saugoti lenkystė-bajorystė – lenkų kultūra; tada Niemojevskis = kun. Maciejevičiui[6] ar Maciejevičiai – Niemojevskiams. Abeji moka sustverti ir šokti gyvenimo keliu dainuodami:

„Alboż to my jacy tacy, jacy tacy"[7]... (Wyspiańskio „Wesele")[8].

„KORONA I LITWA"

Tokiuo vardu esanti išleista nauja knyga. Tos dar vienos lenkų knygų knygos mes patys dar neesame skaitę nei regėję: ją mums primygtinai įgiria „Gazeta Codzienna". Jos autorius esąs J. Żerbillo-Labunski, parašęs ir antrą veikalą „Unia Litwy z Polską (1385–1569 r.)".

Politikoje mūsų lenkams ne taip labai sekas. Bet moksle – tai kas mėnuo vis naujas genijus. Antai neseniai lenkų mokslavyris dr. Dybowski „Kuriere Litewskiame"[1] kaip ant delno ir pabaigtinai moksliškai išrišo klausimą, kokia tai kalba „lietuviška"? Lietuviškos kalbos nėsą visai, esą tik tarmių: lenkiškos, gudiškos, ukrainiškos ir žemaitiškos. Nemaža stebėjomės, iš kurio kelmo tapo išspirtas šisai dviejų amatų, turbūt lygiai

genialių, gydymo ir kalbininkystės, žmogus. Dabar vėl užvydas ima, kam Dievas lenkams duoda Dybowskių ir dar dribteli Żerbillų.

Żerbillo taip pat esąs mokslo autoritetas. Jis, tiesa, nebe pirmas, bet gal šimtasis, labai stačiais žodžiais, nors be jokių įrodymų įrodė, jog be Lenkijos Lietuva būtų žuvusi. Jau ir buvusi pražuvusi. Pavergta liaudis su savo kunigaikščiu vien tik besukė galvas, kaip čia, nusispjovus ant savo tėvynės, pavirsti valkatų orda (nawzór hord koczowniczych) ir pasiieškoti naujos tėvynės, kuriose plynėse (gdzieś śród niezamieszkałych pustkowi).

Visa laimė, kad čia pat pašonėje radosi išgelbėtoja Lenkija, kurioje: „šlėktelė naudojosi tokia pilnybe politikos teisių, kokiomis tesinaudoja XX amžiuje anglas ir prancūzas.

„I gdyby z postępem czasu ta pełnia praw rozlewała się na inne stany – mieszczan i włościan – mielibyśmy w środku despotycznej Europy zjawisko niemał cudowne"[2].

Mokytas autorius, o drauge su juo ir Vilniaus lenkai kunigai iš „codziennówkos"[3] atsirado šišo pagauti, atsivėrus pereitų laikų lenkų dangui ir pasirodžius jų „stebuklui" – bajorų savavalei... ak, ne! – teisėms. Bet per labai akis aukštyn užvertę, nebemato, koks jumoristiškas daiktas tasai „gdyby".

„Gdyby ciocia miała wąsy, to byłaby nie ciocia, a wujaszek"[4]. Visa gi nelaimė, kad tetulėms ūsai neželia. Lenkų bajorai daug šimtų metų turėjo savo plačias beribes teises; o „rozlewali"[5] ne teises, tiktai vyną. „Za króla Sasa jedz, pij, popuszczaj pasa"[6]. „Despotiškoje Europoje" savitarpinėse kovose bent riteriškumas augo. Lenkuose pilvai teaugo. Į tuos pilvus bajorai valdovai ir susikrovė visą valstybinį ir visuomeninį Lenkijos ir Lietuvos turtą: laisvę, nepriklausomybę, ekonomiją ir apšvietimą. Ilgą pirštą ištiesti į Krokuvos mokyklą, garsiai vadinamą universitetu, nieko nepridės, nes tasai „universitetas", sulyginus su tikraisiais, Paryžiaus, Bolonijos ir kitų, buvo tik kiek aukštesnis už Elementarschulę[7] ir tiek Lenkijai tešvietė, kiek šv. Jono vabalėlis savo pakrūmėje. Patys lenkai lenkės to „universiteto" ir bevelijo svetur eiti mokslus. Lenkų tamsybė gal buvo gera,

jei suvalkiečiai lietuviai ir dabar tebesako: „Mozūras tebegema aklas".

Į savo pilvą bajorai krovės visą liaudies gerovę. Buvo galima girtis, būk lenkų liaudies padėjimas anuomet buvęs „o całe niebo wyższe od tego, w jakim żył lud litewski"[8]. Bet to laiko Europos žmonės, tos „despotiškosios Europos", gąsčiodami ir bjaurėdamiesi sukės šalin nuo tų visuomeninių santykių Lenkuose. Juk jie įrašė, o ne kas išmislijo trumpą lenkų apibūdinimą: „Lenkuose bajorai lepinasi kaip rojuje, o liaudis kankinasi kaip pragare". Jei tasai „pragaras" pp. Žerbillams ir jo sėbrams rodos „niebem", tai tik belieka mums krikščioniškai palinkėti jiems kuo veikiausiai ten patekti. Žinoma, be mūsų, dar nepadarius unijos, drauge keliauti į tą „niebą", mūsiškai – pragarą.

Visa ta lenkų kultūra buvo ne kas kita, kaip tas pas bajoro pilvas idealas, kuris ir mūsų privilegijuotiemsiems buvo lengvai pasiekiamas. Turtai gi, apšvietimas, asmeniška laisvė, kaip pas mus, taip ir pas pačius lenkus, buvo tiek žemi, kad ir amžiams praėjus, vis dar nepalaiko. Ir kame kyla, tai kur kas sparčiau lietuviuose, tolimesniuose nuo lenkų; artimesniuosiuose gi guduose ir lietuviuose yra lygus palesiečių, mozūrų etc.; tik gėdą daro XX amžiui.

Tik pačiais pastaraisiais laikais lenkas ėmė kultūrintis. Ir tai ne pats, ne savo tėvynės širdyje, tiktai pakraštyje, vokiečių verčiamas.

Kam čia akis beapdumsi, kad tie dalykai darosi mūsų akyse, mūsų laikais? Ir mada lenkams dabar nebepatogi: visi nori juoba žiūrėti, ne klausyti.

Bet tegu sau lenkų kultūra bus buvusi viduramžiuose kuo aukščiausia, jų politikos ir visuomenės teisės kuo plačiausios, apšvietimas kuo aukščiausias, tegu į tas aukštybes vienu tik politikos ryšiu susirišimas (kitokių nežinome) būtų ir lietuvius pakėlęs, – vis dėlto jiems trūbyti be vieno galo apie tas „geradėjystes", o mums bepradėm to klausyti yra...

Ale pavelykite tai paaiškinti palyginimu, Doroševičiaus[9] pasaka.

Susitinka gydytojas kalvį. Eina kalvis apršta ranka ir verkia.

– Ko tu verki? – klausia gydytojas.

– Ką aš neverksiu, kad pjaus man ranką... – atsako kalvis. – Ką aš tada, darbo žmogus, be rankos veiksiu?

Pagailo gydytojui kalvio.

– Neverk, – sako. – Duokš, aš mėginsiu šiaip jau gydyti: bene nereikės nupjauti.

Ėmė gydyti ir išgydė.

Kalvis kala ir linksmai dainuoja. Gydytojas tai mato ir džiaugias.

– Matai, kalvi, kaip gerai.

– Gerai, ką ir besakysi!

Susitinka kitą sykį.

– Matai, kalvi, tu sveikas. O juk aš tave išgydžiau.

– Jau nebežinau, kaip ponui ir bedėkoti!..

Vėl susitikęs gydytojas sako:

– Dabar tu sveikas. O kas būtų buvę, kad būtų ranką atėmę? O juk aš išgelbėjau.

– Ką ir besakyti! Nebežinau, nė kaip ir bedėkoti.

Ir susibičiuliavo gydytojas su kalviu. Ėmė gydytojas liuosomis valandomis vaikščioti į kalvę. Ateis, atsisės, užrūkys cigarą, žiūri, kaip kalvis kala, ir vis primena:

– Regi, kokį gerumą aš tau padariau. Kad ne aš...

Kalvis dėkojo, dėkojo, kol neatėjo į gydytoją atsilankyti. Atėjo ir numetė jam savo ranką.

– Atsiimk, – sako, – pats nusipjoviau, tik susimildamas nebekalbėk man apie savo geradėjystę...

NEBĖR KO BEPASAKYTI!

I

Lenkų vagonų laikraštukas „Świat"[1], labai gyvai gaudąs dienos dalykus ir visa tai paaiškinąs fotografijomis, jau nebe vieną sykį yra įsikišęs į Lietuvos lenkų santykius su lietuviais.

Mano laikais varšavietis p. Vaitiekus Baranovskis, kol dar nebuvo vilniečių išmokytas hotentotiškai spręsti apie tuos dalykus, gana palankiai lietuviams rašė. Paskui „wyprobowany katolik"[2] p. Vincentas Kosiakiewicz kvotė lietuvius ir lenkus. Ir taip parašė, kad esu visam amžiui apsižadėjęs lenkams į jų „interview" ar „anketą" nebeatsakinėti[3]. Neminint p. Juozapo Weyssenhofo, tariamosios „Unijos" autoriaus[4].

Dabar štai vėl p. J. Jastrzębiec net per dusyk, bent keliuose „Świato" numeriuose atpasakoja, ką lenkai ir lietuviai maną apie jų savitarpius santykius.

Visų šitų kvotimų po svetimas sąžines ir galvas, širdis ir kabinetus vertybė lygi yra labai apskritam ir dideliam okuliui – nuliui.

Visų pirma tai daroma žmonių, kurie tam sykiui nesugeba nieko prasimanyti iš savęs, o parašyti kai kas reikia. Taigi ir klausiama, ką tu manai. Antra, kai visa tai daroma vien iš tuštybės, tai niekados niekam nebuvo į naudą; niekas iš to nesimokė, niekas priešingajai partijai nepripažino teisybės, o nė vienos nė per nago juodymą nepagerėjo santykiai.

Buvome kitą kartą lengvatikiai. Kvietė vyskupijos administratorius jo akyse išsikalbėti – ėjome. Mums rodės, kad lenkus prispirdavome prie sienos. Ir čia patgi administratorius paslaptingai spaudė ranką pp. Hłaskoms[5], o ne mums. Kvietė Varšuvos „Przyjaciele pokoju", „Biuro pracy społecznej"[6], – važiavome. Mums rodės, aiškiai išdėjome minimumą savo reikalavimų ir nešlovingumą tų pragumų, kuriuos prieš mus pavartoja ne tik paprasti gatviniai anarchistai, bet ir pats administratorius. Ir tuojau lenkų visuomenė viešai reiškė ne mums simpatiją, bet mūsų priešininkams savo pasitikėjimą. P. Jonas Vileišis, p. Jonas Kriaučiūnas[7], atminę, galėtų tai patvirtinti. Net toks blaivus lenkų politikas – „ugodowiec"[8], kaip Liudwiko Strasziewicziaus[9] nabašninkas, tiek dailiai kalbėjęs Varšuvoje apie trečią valandą nakties; tyčia mane sulaikęs Varšuvoje, kad galėtume toliau tai pasvarstyti, – apie 2 val. popiet sutiko mane savo namuose su šliurėmis, atsekta apykakle, neva dar nesuskubęs iš nakties apsitaisyti.

Tai man, tyčia pasikviestam. Lietuviams temokėjo duoti patarimą:

– Parašykite ką nors malonaus apie lenkus, tai padarys gerą įspūdį.

– O tamsta ką parašysi apie lietuvius?

Jis nieko neparašė, nė to, ką buvo uždarame susirinkime iš kalbyklos šnekėjęs. P. Piltzas, b. „Krajaus" redaktorius[10], galėtų tai patvirtinti, atminęs.

Visos tos anketos, išsiteiravimai tai nelyginant dabartinis vokiečių špionažas. Tardoma, klausoma ne dėl tavo išminties, gyvenimo santykių žinojimo, kruvinų tavo susigraužimų išklausymo ir neraminimo, bet tau pažinti, tavo silpnųjų vietų nusitvėrus, savo naudai visa tai suvartoti.

Kaip negailestingai karčiai pašiepiu dabar pats save, atminęs, kaip vaikiškai atvirai mojavau šoblele, pradėdamas leisti „Žinyčią" ir šaukdamas: eikšenkit atvirai, mes nieko neslepiam! Ag ėjo. Ėjo Liutomirai Boleslawskiai, ėjo Weyssenhofai ir simukai[11]. Bet ne su šoblele, ne priveikti ar pasinaudoti, tik pasiklausius tavęs, kam reikia, pasakyti:

„Niebezpieczny, manjak, litvoman: odgrodzić się od niego" (pavojingas, pamišėlis – reikia atitolinti jis). Kiek tai metų jie man sugaišino, paintriguodami pas kunigaikščius Oginskius ir vyskupo Paliulionio nabašninką![12] To neužmiršiu; ne iš savymylos, bet kad viešas darbas nesustotų.

Dabar man visai aišku, jog lenkas lygus Jono Lemanskio[13] pasakos moteriškei. Apysenis filosofas įrodinėjo mergaitėms, jog dusyk po du bus keturi. Mergaitės nesutiko. Kodėl? Gi todėl, kad niekuomet neįtikinsi moteriškės, jei jai neesi mielas.

Mes lenkams nebegalime būti malonūs, kaip namalonūs Galicijos rusinai, kaip bus, nebeilgai betrukus, nemalonūs Lietuvos gudai. Nes visi mes jau esame ar bent sumanėme būti sau žmonėmis ir nebebūti medžiaga lenkų skaičiui padidinti, nuo Jono Baudouino de Courtenay betariant[14].

Taigi tik gaili man tų, kurie dar nesupranta tos teisybės, kad mums išpažinti vienas kitam nebėra ko, ir vis dar tebeatsakinėja špionuojantiems... atsiprašau: intervjuojantiems mus.

II

Lietuviai lenkiškųjų laikraščių arba visai nebeskaito, arba visai mažai beskaito. Tad jų nervai ilsis ir jie greiti yra papeikti tuos saviškius, kurie ginasi su lenkais. Bet kad skaitytų Vilniaus ar Petrogrado lenkų laikraščius, kažin ar ne kitaip galvotų: gal dar aršiau gintų.

To aš nepagirčiau. O jei pats paskutinėmis dienomis įsimaišiau į tarptautinį ginčą, labai kantriai ištylėjęs ištisus ketverius metus, tai tik dėl įrodymo, kad mes patys į save turime bekalbėti, nes lenkams „nebėr ko besakyti".

(Žiūr. „Szkoła polska na Litwie", „Lenkų talmudizmas", „Korona i Litwa", „Nebėr ko besakyti", „Dėl praeities mūsų kultūros" ir kitus).

Tam mano obalsiui patvirtinti kone kas savaitė duoda medžiagos minėtieji laikraščiai.

Buvo vienas laiko tarpelis pačioje mūsų tautinio susipratimo pradžioje, pradžioje mūsų literatūros kilimo, kada Lietuvos lenkai pristodami kaulijo: „Sakykite, rašykite, ko jūs norite! Žinosime – klausime, derėsimės". Bet juo mes aiškinomės, juo įrodinėjome, tuo „neaiškiau" mūsų „lenkams" darėsi, kol galų gale ėmė visiškai mūsų „nebesuprasti", visiškai nieko apie mūsų postulatus nebežinoti. Grįžo mūsų kaimynams anieji laikai, prieš visą ketvirtį amžiaus, kada lietuviai dar nebuvo išreiškę savo siekių. Visa, kas mūsų buvo iki šiol pasakyta, kokia vieta mūsų pačių tėvynėje mums pridera, nuo artimiausių mūsų kaimynų lietuvlenkių atsimušė kaip tik priešingu aidu.

Visų pirma kas, ką ir kaip nekalbėjo, vis buvo negerai pakalbėta. O juk buvo ir yra mūsų tarpe labai įvairių krypsnių ir partijėlių. Savotiškai kalbėjo Basanavičiai, sekdami Narbutus, Kraszewskius ir kitus to krypsnio rašytojus – nepatiko, nes jie buvę megalomanai ar bent egzaltantai. Kalbėjo Šliūpai, Ambraziejai, Silvestravičiai, Žemkalniai ir jiem lygūs – nepatiko, neįtikino, nes tai esą maniakai, litvomanai. Kalbėjo Jakštai ir jo krypsnio žmonės – nepatiko, neįtikino, nes... Kas iš to, kad jų raštų logika reiškia jau pilną jų proto, sielos sveikatą, jei jie – „maskolių"

vyriausybės papirkti, tos vyriausybės, kuri taip nepatiko vakar ir kuriai taip labai gerinasi šiandie.

Kiek buvo išlieta visiems pasisakymams rašalo, būtų pilnas Rygos miesto kanalas. Kiek laimėta koronos teismų, būtų geras tomas. Visais pakraščiais melsta įsileisti lietuvių kalbą greta lenkiškos ir neleista. Melsta, kad bent prieš ar po lenkų kalbai – ir to nepavelyta.

Į visa tai kiek seniau Petrogradas atsakė „Litvomanais", Vilnius – „Przenigdystais"[15]. O šiais laikais piliečiai atsakinėja ištisa jūra visokių visokiausių melagysčių ir iškraipymų, skelbiamų taip begėdiškai, kad tik *suadente diabolo* – velniui patariant, tegalima taip padaryti.

Įrodymų toli neieškokime: užteks dvejeto trejeto numerių Vilniaus lenkų laikraščių. Tik dviejuose „Kur. Lit." numeriuose (150, 156) randame tipinę draugiją:

„Cichecki, Pachucki, Szukiewicz i K-o".

Lai jie patys pakalba:

1. „Vienas lietuvis privalo to, ką gali turėti devyni lenkai" – Szukiewicziaus[16], „Codziennówkos" pakaliko, aritmetika. O mes sakėme būsią mums gana, jei mūsų iš bet kokios bažnyčios neišstums.

2. „Lietuviai, kalbėdami apie Lietuvą, per tą patį laiko žemės plotą ir jos žmones". „Šukevičiaus, Dybowskio pakaliko, mokslas". Vadina tai nonsensu. Ir yra tai nonsensas, bet ne mūsų, tik jų. Mes sakėme būsią mums gana kaip tik etnografiškosios Lietuvos.

3. „Gudai ir lenkai sulietuvinti nesiduos... Kad ir lietuviai turėtų visus Prūsų valdžios privertimo įrankius". O mes einame su gudais drauge ir gretimais, nieko kits kitam nepavydėdami.

4. „Lietuviai reikalauja pirmenybės tarp tautų, apsigyvenusių Lietuvoje, teritoriališkai ją suprantant". Atkartoja Šukevičius, Vilniaus administratoriaus... nežinau, kaip ir besakyti, parašytą į ministeriją. O mes niekados ir niekur neišreiškėme pretenzijų į pirmenybę Pružanuose, Sokolkoje, Ukrainoje ar Minske.

Juk tai – pačių lenkų ideologija. Bet ką Dybowskis vakar išreiškė apie lenkus, tą Šukevičius šiandie tame pat laikrašty

primeta lietuviams ir moralizuoja, ir tyčiojasi, ir mokina. Ką? ar mus, lietuvius? P. Šukevičius – ne kūdikis: jis žino, jog lietuviai gerai atmena, ką yra kuomet pasakę. Jeigu gi tokia drąsa šaukia: *tu dixisti* – tu pasakei, tai tuos žodžius siunčia Lietuvos sodžių pilkasermėgiams „szaraczkams", kurie neturi laiko sekti abiejų pusių literatūrą, o reikia jiems įkalbėti, kokie lietuviai kvaili ir nedori ir kiek Šukevičiai ir K-o protingi, išmintingi ir dori.

Ar tokiems lenkų mokytojams bėra kas pasisakyti?

Tai Vilniuje.

Petrograde mokina lenkų visuomenę p.p. Cicheckiai.

5. „Lietuviai, lygiai kaip ir gudai, kreivai suprasdami Lietuvos ir Rusės piliečių pareigas, negali iš mūsų reikalauti, kad remtume jų tautinius siekius. Lietuvoje ir Rusėje mums yra tokių pareigų link savo tautiečių, tiek uždavinių prieš mus, jog negalime sau pavelyti kažin kokios filantropijos kitoms tautoms. Kad remtume tokius siekius, skriaustume save, skriaustume własny stan posiadania[17], nes duotume svetimiems (mano pabraukta) tai, kas turi tarnauti mūsų tautiečiams". Žinome, kaip smarkiai nagais įsikibę mūsų „lenkai" laiko „stan posiadania". Ag tik naivus nenumanė, kad tiems, kurie save lenkais laiko, net tiems, kurie išaugo lenkiškai kalbančioje šeimynoje – kiti, ne lenkiškai kalbą ir jų širdžiai mieli dalykai – svetimi. Ag kokių mūsų naivų būta, kada svajota Jakšto būdu, jog bajorai padės mums visokeriopai sustiprėti: žmonių kultūrą, tautinį susipratimą kelti, net literatūrą plėtoti!! Mes jų neįgijome. O kuriuos ir įgijome, tai tik daugiau bėdos. Ir šiandie jau meldžiamės, ne kad Dievas duotų mums talkininkų – sulenkėjusių mūsų bajorų, bet kad jų neduotų. Nes jie į mus įeina ne plėtoti, tik stabdyti mūsų, kaipo lietuvių, kilimą. Išimtys – retos. Bus laiko, kada tai vardais įrodysime.

6. Ir tas išimtis ponai Cicheckiai vadina „oryginalne pojmowanie krajowości ir dziwnego nabożenstwa demokratyzmem"*[18]. Dėl Dievo meilės neprivalo mūsų „demokraci krajowi"

---

* Apie tai skyrium pakalbėsime.

užmiršti tai, jog mes savo tarpe turime daug visokių „kwestjų“[19], kad galėtume dar pavelyti sau darbu remti kultūrinį judėjimą šalia mūsų!“

Ar beturime ką pasakyti tiems, kurie tokia malda baigia savo pamokslą?

7. Varšuvoje lygiai taip pat mokina lenkų visuomenę p.p. Pachuckiai.

„Lenkai negali išsižadėti savo placówkos[20] ir bažnyčios dalykuose. Nykstant lenkiškoms giesmėms ir pamokslams, jie mato baisų pavojumą kalbai, kuri ir taip viešame Lietuvos gyvenime vaidina daug mažesnę rolę neg karalijoje. Jie supranta, jog, nevartojant kalbos, silpsta lenkystės supratimas, ypač „mažutėlių“. Ir dėl ko kito lenkai nenusileidžia lietuvių šovinistų užmačioms (!?). Lenkų kalba bažnyčioje – tai jungė tarp šviesuomenės ir liaudies: tos jungės sutraukymas vėl būtų lenkystės susilpninimas“*.

Gal pavelyti, kad dar pakalbėtų „stanu posiadania dom“[21]: „Cichecki, Pachucki i K-o“? Gana? Kad gana, tai gana. Bet tegu bus ir mums gana – lenkams išsipasakoti. Pradėkime patys sau kalbėti, savo ideologiją šviesti nesusipratėliams saviškiams, kurių dar taip daug yra. Dirbkime dėl dabarties, mūsų kultūros, užmiršę tuos, kurie mus svetimais laiko.

DĖL PRAEITIES MŪSŲ KULTŪROS

P. Glogeris[1], archeologas, embriologiškai įrodė, jog grynos veislės lietuvių nebėsą. P. Dybowskis, gydytojas, filologiškai įrodė, jog lietuvių kalbos nebėsą. Dabar štai p. Wandalin Szukiewicz, Nočios „lenkas“, neva taip pat archeologas, etnografiškai ir istoriškai įrodinėja, jog lietuviai neturėję nei praeities, nei kultūros (litwini musieliby zarówno przeszłość swoją, jak kulturę stworzyć[2]), buvusi tik pasyvė tauta, nepadariusi jokios įtakos to krašto istorijai, davę jam savo vardą – tai ir visa. Ir tą

---

* Ir apie tai žiūrėk straipsny apie demokratizmą.

vardą galį visi dabar Lietuvoj gyveną vartoti, kaip prūsų vardu vadinasi visi Prūsijos gyventojai".

Žiūr. „Kur. Lit." Nr. 156.

Kaip tai laikai mainos! Taip dar nesenai Narbutai, Kraševskiai ir visi jų laikų istorininkai buvo šišo pagauti, įsižiūrėję į Lietuvos praeitį. Tiesa, jie nebuvo gydytojai, nei archeologai, bet taip sau – paprasti istorijos tyrinėjimo specialistai.

Dabar specialistai, tik iš antro galo, viso to nebemato. Ar tai praeitis išnyko, ar mūsų Šukiams ir nešukiams akelės apsidūmė? Bene šis pastarasis atsitiko.

Jei p. Šukys-Šukevičius pavelytų, tai primintume jam, jog Lietuvos valstybės lopšiai buvo Ariogaloje, Utenoje, Kernavėje, Trakuose, Vilniuje, etnografiškai lietuviškuose kraštuose, kur svetimtaučių jokia įtaka nesiekė. Iš čia lietuvių viešpačiai parodė ne pasyviškumą, bet tokį aktyviškumą, kad per X–XIV amžius sudarė valstybę, dešimts sykių didesnę už etnografiškąją dalį. Tiesa, tada prisireikė ir remtis didumu, gudais, nebe mažumu, lietuviais. Bet ir tada Žemaičiai ir Trakai vis tebebuvo *fundum*, gimtinė, kurios, kaip gvardijos, griebėsi visuose sunkiuosiuose priepuoliuose. Čia Lietuvos vadovai gimdavo, čia ir mirdavo. Gudų didelį kraštą valdydami, Lietuvos kunigaikščiai tebebuvo lietuviai su visu jų ne gudišku būdu, papročiais, paviršutine išvaizda. Net ir kalba, ja negalėjo kalbėti Guduose, bet kalbėjo Lietuvoje, ta kalba mus patys, ne kunigai, ir poterių išmokė. Lietuviai, etnografiškieji lietuviai, ne dabar pramanytieji „litvinai", buvo aktyvūs, veiklūs, sudarė ir tokią istoriją, kuri skaisčiausiais lapais šviečia visasvietinėje pradžios viduramžių istorijoje. Mokytam archeologui Šukevičiui ir kitiems lygiai šviesiems mūsų „lenkams" praverstų prieš rašant pasiskaityti istorijos vadovėlio, norsgi vaikams skiriamo.

Ar tai kultūra ar nekultūrumas padarė? Mums rodos, tai aukštas kultūros ženklas. Siauras archeologas specialistas Šukevičius lietuvių kultūros ženklų teieško kapinėse. Randa jų, bet mena tai esą lyvų ir kitų Skandinavijos tautų, ne lietuvių.

Mums tų iškasenų per maža spręsti apie kieno kultūrą. Jokių ypatingų lenkiškumo žymių nėra ir iškasenose Didžiosios ir

Mažosios Lenkijos. O dėlto pasakyk lenkui, kad jų Tėvynė neturėjo ir nesudarė savo kultūros! Priešingai, eik į Lvovo Dziedušičkių muziejų – išvysi ne priešistorinius bronzus ir diržus, bet šių dienų, kuriuos primityviai tebedirba lenkai kalniečiai. Nustebsi. O vis dėlto ta lenkų tautos šaka yra – pačios žemosios kultūros.

Mokėti iš metalo nusilieti sagutę – kultūros ženklas. Sudaryti gi doros sistemą, platų tikėjimą yra nebe ženklas kultūros, tik jos žiedas. Religija, nors su tieka dievų, kiek mums teikėsi bepalikti Mierzyńskiai ir Brückneriai[3], tiek sveria, kiek ir įstatymdavystė Muharabių[4], graikų, romėnų. Kai žmonės pradeda mokėti formuluoti savo mintis ne tik reikalui, bet menui (poezija) ir savitarpiai tvarkai (doros kodeksai), tai ta tauta jau kultūrinė. Šitai mūsų tauta parodė po graikų ir romėnų skaisčiausį pavyzdį visoje Europoje. Tokios mitologijos, kaip lietuvių, kad ir naujųjų kritikų persijotos, nėra sudarę nei vokiečiai, nei skandinavai, nei viena slavėnų tauta: lenkai, gudai, rusai ir k.

Ar skandinavai kalviai duodavo lietuviams papuošalų, tesprendie, kas tai išmano, tik ne Šukevičiai: jų autoritetas per menkas. Bet mes dabar žinom kur kas geresnį dalyką. Šifneriai, Mikkola[5] ir kiti tyrinėtojai yra gana parodę, kad lietuviai, jei ir yra ką iš skandinavų, suomių skolinęsi, tai už tą materialę kultūrą gausiai yra atsimokėję dvasine kultūra. Suomiams lietuviai yra davę daugiau kaip 3–4 tūkstančius techniškųjų terminų: dura, degla, kepurė, kirvis, jėras, šienas ir k.[6]

Dėl praeities kultūros lietuviams nėra ko gėdėtis. Kas kita, dėl dabarties.

DĖL DABARTIES MŪSŲ KULTŪROS

Lenkiškumas graso – demokratiškumas atsispirs

I

Ištisoje eilėje straipsnių matėme, kaip skaudžiai mums, lietuviams, kerta tariamieji mūsų bičiuoliai, kaimynai, net broliai

lenkai. Atsiprašau, kad šiurkščiai ir taip pat skaudžiai atsikirtome. Juk tai gamtos įstatymas: kaip nervus užgausi, taip jie truktelės.

Nervams pabaigus savo veikimą, laikas ir kitaip pasižiūrėti į visus tuos spragilus, kuriais taip gausiai pradėjo lenkai mus kulti paskutiniais laikais. Kūlė suinteresuotas Vilnius, nes Lietuvos dalykai – jo namų dalykai. Kūlė suinteresuota Varšuva, nes lenkystės ribų plėtimas – jos galybės didinimas. Kūlė iš šalies žiūrintis Petrogradas, stiprindamas saviškius, nes gražiai išsiplėtojęs, aiškiai suprastas, širdžia pamėgtas patriotizmas panaikina pasaulio sienas.

Ar prieš dorą ar nebe prieš dorą visa tai daryta ir daroma? Gal taip, gal ne, viena aiškiai tegalima pasakyti: niekas nesidaro be priežasties. Politikos sąlygoms pradėjus keistis ir pintis į netikėtas kilpas, iš Varšuvos ėmė kilti toks pat rūkas, kaip visados pirmiau tokiuose atsitikimuose. Kaip reikalas, tai į liaudį. Bimbalų metais sumanė bajorai ir ėjo vyžoti šokti su „bydła"[1]. Be liaudies ir dabar ne ką teįveiksi, tad ir dabar kokia ten dalis Varšuvos ėmusi tiesti, žinoma, tam sykiui, kaip ir visados, kol bus reikalas, savo bičiuolišką ranką į liaudies tautą, lietuvius. Buvo kilę balsai: gana su visais peštis, laikas ir talkininkų pasidaryti.

Kita dalis lenkų visuomenės, be skirtumo gyvenamųjų vietų, matyt, nepritarė tam laikinam, veidmainiškam prietelingam rankos kaišiojimui. Atvirai, nebeapvyniojant švelniu lakatėliu, išstatė obalsį, aiškų kaip saulė: *kiekviena tauta pati viena tegali būti kūrėja ir statytoja nuosavios dvasinės šventyklos, o ne su kitų tautų talka*.. Ir tiesiog bajoriškai šlovingai ir ryškiai pašaukė išimtinai daboti tik savo dalykų ar Lenkuose, ar kame kitur.

Lietuvoje pinas po kojų lietuviai? Didelio čia daikto! Jiems teisių Lietuvoje nėra ir būti negali, kaipo tautai bejėgei, pasyviai, nebeturinčiai nė grynos veislės, nei kalbos, nei praeities, nei kultūros. Davė kraštui vardą, ir eik sau gulti! Išnyk iš kelio, kaip prūsai išnyko vokiečiams iš kelio „Drang nach Osten"![2] Čia lenkams tėra viešpatauti! Ir kvailas būtų tas, kas tai nabagei lietuvių tautai padėtų pakilti. Jų demokratizmas būtų

nepaprastas, keistas – dziwnego nabożeństwa, keistas – oryginalne – būtų jų atsidėjimas vietos dalykams. Dievo vardu užkeikia nebūti „vietos demokratais", tik lenkais. Nėra ir būti negali lietuviams vietos šalia lenkų bažnyčioje, nes „Polentum über Alles"[3], o Lietuvoje lenkybė ir be to kur kas silpnesnė neg Lenkuose; liaudis tegalima prie lenkų sulaikyti tik jų kultūra ar bent kalba; ne tik sulaikyti, bet ir klasinius skirtumus ta kalba užtinkuoti: lenkų kalba vienatinė jungė tarp mužiko ir dvarininko; minkščiau pasakius – tarp „mažutėlio" ir inteligento. Laikyk prie savęs, ką tik galėdamas. O visa tai, ko nepajėgsi išlaikyti, tebūnie tau – svetima!

Žinoma, lengva bus pasakyti – negerai suformulavai dabartinę lenkų ideologiją. Aš ir nesiginsiu. Padariau, kaip mokėjau, kokį įspūdį gavau, beskaitydamas laikraščius nuo pat Naujų metų. Bet tai ir nesvarbu, mokėjau ar ne. Pamatinis lenkų dalykas visiems aiškus: eikiva katras sau, savais keliais, pasiduodami nesulaužomiems prigimties įstatymams – varžytynėms dėl duonos, dėl teisių, dėl vietos.

Kas gi dabar mums bedaryti, išvydus šalia savęs kaimyną nebe bičiuolį ir nebe brolį, bet savo konkurentą? Jis galingas, ligi šiol vis mus įveikė, bent niekur nepasidavė. Bene išmintingiau būtų mums, kaip silpnesniems, ėmus ir pasidavus, negaišinant pajėgų kovai, kuri laimėti nėra vilties? Taip mums seniai įkalbinėja patys lenkai. Vis tiek, girdi, išnyksite; tai ką rusų jūroje, bene geriau lenkų...pelkelėje? Taip pat girdėjau kalbant Rusijos mokinius ukrainus ir net rusų mokinius estus.

Mums tačiau tas patarimas rodos tiek teprotingas, kaip ir ano kūmo mažarusio, kurs, išvydęs kitą kūmą įkritus į vandenį ir veltui besistengiant išplaukti, pataria negaišinti be reikalo vieko ir grimzti dugnan. Juokiamasi čia iš to, kad patariama daboti savo vieko, kurs niekam nebėra reikalingas būtent skęstant. Bet mūsų padėjimas toli gražu ne ano skęstančio. Mums yra tiek vieko, kad dar galime iš dabartinės sietuvos išplaukti. Tasai viekas slepiasi mūsų liaudyje. Žiūrėkime, ką čia gyvenimo kovoje stato prieš kits kitą Lietuvos lenkai ir lietuviai.

Lenkai, betrokšdami politikos laisvės, stipriai susicementavo kalba. Jos varžymai, tautos laisvės siaurinimai dar labiau padėjo kalbai būti cementu net tokių daiktų, kaip luomai: proletaro beturčio, valstiečio mažaturčio ir dvarininko didžiaturčio, darbininko ir kapitalisto, sodiečio ir miestiečio, šiaudinę pastogę ir rūmus, nežemintą maitintoją ir išdidusį veltėdį.

To cemento – tautystės, kalbos, tačiau yr gana, kol jos varžomos ir kankinių vainiką dėvi. Bet atgavus tautos laisvę, kalba tuoj pavirs pašaliniu, antriniu gyvenimo reikalu. Pirmutiniu taps asmeninė laisvė ir materialė gerovė. Siaurarėžis sodietis kibs į plačiavietį dvarininką, nuskurdęs producentas į nutukusį, bet nieko neveikiantį už kapitalo nugaros buržujų. Ir veltui tada šauksies tos giriamosios jungės – lenkybės, nes už ją darysis didesnė žmogystė su visais jos savumais. Dirbtinis tinkas nubyrės, ir pasirodys plikas ir aržus antagonizmas. Savame krašte, patiems valdantis, tai prives prie reformų, svetur esant – prie susilpnėjimo.

Lietuvoje tarp lietuvių nebaisi lenkystė, nes jų luomų santykiuose ji tiek tereikš, kiek kūmystės tarp fabrikanto ir jo darbininko: streikų ir priešingybių neatitolins.

Mums tų visų skirtumų kaip ir nėr. Mes esame vientisa tauta, mužikų, sodiečių, žemdirbių tauta. Nei miestelėnų buržujų, nei kapitalistų, nei plačiažemių dvarininkų. Didžiausi mūsų didikai, kuriuos betgi retkarčiais svetimų kraštų papročiu apšaukiame kalbai pagražinti skriaudikais, išnaudotojais, kailių lupikais, kraujo čiulpikais, t. ir t., tai liuosųjų amatų žmonės su kunigais priešaky, kraujas iš kraujo, kaulas iš kaulo sodiečio, ryšių su jais nesutraukę dėl kelių šimtų viršaus pelno. Bežemis proletaras trauksis į miestą, į fabriką, jei nebus patenkintas vietoje. Liks sodžiaus didumas – sočių, vidutiniškų ūkininkų, sugebančių ir gerokai ištesiančių prisiimti kultūrą. Visiems jiems greit prisireiks krašto teisių, dalyvavimo valdymosi, savo rankomis suskirstymo valstybinių ir visuomeninių naštų. Sodžiui kilus, dvarų privilegijos ir jų galybė kris, nebeatgydamos, su visa savo lenkyste ir ponyste. Kris, o į jų vietą atsiras asmeniškai lygūs žmonės, tad ir teisėmis lygiomis. Masė, daugumas

jei neužgniauš, tai bent nebepasergiamus padarys atskirus didikus, didelius tik savo sodne ir kambary, mažus – bendrame, viešame gyvenime.

Demokratizacija tėvynės tiesų ir teisių – tai pirmutinis mūsų išsigelbėjimas nuo lenko dvarininko ir jo subalamutytų pakalikų iš liaudies. O kad ateitis – liaudies, didumo, o ne privilegijų – mažumo, tad ir dėl lietuvystės Lietuvoje galime būti ramūs, jei demokratiškai brendinsime, kultūrinsime savo liaudį. Latvis kalpas jau kone įveikė baroną vokietį.

Tai bent kiek atsiduoda klasių kova. Bet ką tu padarysi, kad ji, ar šiaip vertus, ar taip, neišvengiama? Ir nebe šiandie pasergėta, kad be klasių kovos Vilniaus gubernijos lietuviams – grabas. Šiaip ar taip lietuvis valstietis reikia atskirti nuo lenko dvarininko, kad šis nebeturėtų pražūtingos mums įtakos.

II

Bene užtektinai jau būsiu išaiškinęs, jogiai mes, lietuviai valstiečiai ir gavę mokslo jų vaikai, tautinės kultūros darbe vis toliau atsirandame nuo Lietuvos dvarininkų, tikrų lenkų ar tik lenkais apsimetančių. Ir taip nuo kits kito nutolome, kad nei benorime, nei negalime susiartinti. Kieno tai kaltybė, ir ar tai bus kaltybė, visai tuščias klausimas. Gadynė tai padarė. Sako, kitkart rišusi mus „Jagelonų idėja“, šiandie ji mums nieko nebesako. Rišęs romantizmas, kad mūsų dvarininkai, rašytojai ir mokslavyriai kone dievino visa, kas tik turėjo senovės lietuviškumo žymę; nyko romantizmas, nyko ir dvarininkų lenkų noras giedoti mums garbės giesmes. Patys atšalę, dvarininkai ilgai vertė atsakomybę nuo nesveikų savo galvų ant mūsų sveikų, girdi, tai mes, lietuviai, skiriąsis nuo jų, lenkų, ir esą separatistai. Mes, priešingai, juos vadinome atsiskyrėliais nuo savo tautos, iš kurios jie visas savo šaknis išsirovė. Tęviršt mūsų darbininkai pradėjo ir visai nebesiginti, jog nieko bendra nebeturi su ta tauta, kurios graimas, smetona jie kitkart buvo ir paskui ilgai dar norėjo būti. Kas vakar jiems buvo nuodėmė (separatizmas), tai šiandie yra pareiga; nuodėmė gi būtų –

padėti lietuvių tautai kultūriškai kilti, nes to darbo iš jų lenkai dabar sau reikalauja. Visam tam gana buvo ištraukų iš Lietuvos lenkų ir Varšuvos lenkų laikraščių.

Beliko bailė demoso keršto, bailė sodžiaus darbininkų boikoto, užtai gražoja iš savo pusės jų žemių pirkėjų lietuvių boikotu. Beliko bendras materialis pelnas iš Lietuvos žemės, tikriau, kasimasis bulbių lietuvių rankomis į lenkų maišą. Ir dar vienas bendras – visuomenės pyragas, kaip kairieji vadina, ar dalyvavimas valdymosi; t.y. tokiame, kad autonominį kraštą pavaldytume taip, kaip mums tinkama ir naudinga. Už tą „pyragą" ar visuomeninę, pilietiškąją pareigą bus didesnių kovų, socialių kovų, neg dabar už juokų vertą, o taip smarkiai varomą kovą, ar leisti lietuviams bažnyčioje poteriauti, ar neleisti.

Vokietis laiku ruošės į dabartinę kovą, už tai mes jį gudriu vadiname. Jei mes laiku neimsime ruoštis į socialę kovą, kas gi mus kvailiais nepavadins? Šviesti, brendinti, lig inteligentiškumo kelti Lietuvos liaudį, demokratinti jos visuomenę – štai pamatai mūsų darbo dėl dabarties mūsų kultūros, pamato būsimajai gadynei! Atausti teatsiaudie kiekviena partija savaip, bet tik negadintų čielybės. Man rodos, kad šitame darbe apsiriks ir mūsų pirmeivių sėbravimasis su lenkais ir dvarininkais, kad ir dar daugiau atsirastų talkininkų, kurie į tą pusę už skvernų tampytų ar bent vietoje, nėkatraip laikytis stabdytų. Man dėl to rodos, kad lenkai smarkiai apsivils, tikėdamiesi Lietuvoje sustiprėti, vadinas, lietuvius tautininkus nugalėt, padedant galybę įgijusiems „grzecznym progresystam"[4]. Netvirtas tai aljansas pažangos su inertiniu „stanu posiadania".

Pagalios ir tai tuščia vien svajoti, kas ir kaip bus, kai gerai numanome, kas dabar yra mums darytina. Darytinas gi daugiausiai pozityvus kultūros darbas. Tai ne nauja. Apie tai kalbėta ir atsikalbėta. O vis dėlto reikia kalbėti. Ag ir higiena, sakysime, nebe naujas mokslas. O dėl to visur ir visada ji aiškinama ir įkalbinėjama, kad... kad ir suprasdami jos neprisilaiko. Negi be šiandien visi kaimynų žvirbliai čiauškia, kad Lietuvos lietuviai ir Lietuvos lenkai per daug energijos išeikvoją, besiriedami dėl visokių „principų", kurie nei paaiškėja, nei paaiškėjus

patinka. Gyvenimas eina ne taip, kaip knygose parašyta. Tai knygos rašoma taip, kaip gyvenimas eina, kaip praktika rodo. Tarptautiniais ginčais mūsų liaudis nesišviečia, nei susipratime nekyla. Liaudis nedalyvauja tuose ginčuose. Tai savanorių vadų isteriški blaškymos ir žvygčiojimai manant, kad kas balsiau ir tankiau šauks, tas ir karalius, ir nugalėtojas. Tikras liaudies vadas tas, kurs ją tiesiai į paskirtą tikslą veda, veda dirbtų, kovotų, o ne kalbėtųs. Mūsų lenkai turi daugiau tų vadų. Jie laikraščiuose nedirba, bet atsistoję kokioje parapijoje, sako savo liaudžiai:

– Mušk lietuvį, šalin pagonus su jų kalba iš bažnyčių, iš dvarų, iš gryčių!

Dabartinioji laikraščių polemika tik įsiutina galinčius liaudies vadais būti, tik priverčia jų dvasią sudegt savo paties pykčio karštyje. Didžiausį darbo žmogų įsiutina tokie „kurjeriai" ar „glosai". Laimingas esi, kad jų negauni į rankas! Gavęs, nė nepajunti, kaip pavirsti žmogėdra, neapvėžėtoju ne žmonių klaidų ir paklydimų, bet pačių klystančių. Iš to neseka, kad klaidadarbių ir klaidakalbių nereikia sekti ir žymėti. Reikia. Bet tik pozityviai, kaipo faktai, kurie užtektinai ir kur kas iškalbingiau reiškia neg komentarų daugkalbystė. Zarasų „lenkai" vyskupų neklauso, kurie ne taip parėdo, kaip jiems tinkama, iš tų tyčiojasi. Lietuvių į bažnyčią neįsileidžia, nei baudžiami bažnytinėmis bausmėmis. Grapas Plioteris dėl lenkystės užmiršo savo namų šventumą ir aristokratiškąjį mandagumą.

Sviete tu mano! Ką čia bepadėsi? Vilniuje šv. Jonas, šv. Jokūbas, Rodūnė, Joniškis, Zajączkowskiai, Czerniawskiai, Jasienskiai[5]. Tik pastatyk juos gyvus – gana. Įsius lietuvis, kam jie tokie ir taip daro.

Vis dėlto tai antrinis dalykas. Pirminis gi – tai savo literatūros ir mokslų – švietimo kėlimas. Tų laukų darbininkų vardai švies Lietuvai ir jos liaudžiai. O polemistai, disputantai – tik krentančios žvaigždelės: sugriaus, nors ausis užsikišk, nušvies, nors akis užsimerk, jei nenori apkursti ir apakti. Bet tik tam sykiui: atsimerkei, jau ir nieko nebėra. Jų raštai – vienai dienai. Liks elementorius, mokslas, poezija, dailė.

III

Jei koksai psichologas dalinis išdėstytų lietuvio būdą, rastų jame labai daug gražių savumų, gražioje santarvėje glūdinčių šalia taip pat labai negražių. Daug, ištisą sankrovą rastų vaisingos energijos, bet šalia jos tiek pat įgimtos tinginystės, kurios nesigėdėtų ir Oblomovas[6]. Lenkas dainius Vicentas Pol[7] yra pasergėjęs gilų kerštą (ale kiedy go zahaczy, to i w grobie nie przebaczy i na końcu swego dopnie), Henrykas gi Sienkiewiczius priešingai – neišsemiamą Podbipiętos[8] ramybę ir nuolaidumą. Netaikumą sugyvenime net su pačiais artimiausiais žmonėmis: vaikų su tėvais, brolių su broliais, priešingą rusų būdui, kurių vienoje gryčioje gyvena sau ramiai po keletą porų. Šalia to nuo kiek amžių žinomą, per visą Lietuvos teritoriją einantį mielą pakentimą kaimynų svetimtaučių. Su rusais senatikiais, su totoriais lietuviai tesivaidydavo tik įtarę, kad vagia.

Paskutiniais laikais Lietuvos dvarininkai vis dažniau kaišioja rodomąjį savo pirštą į šviesiuosius lietuvius, vis žvilgsėdami į rusų vyriausybę: suimk juos, netikėk jais – tai demagogai, socialistai ir kits kas, bet vis viena – esamosios visuomenės ir valstybės tvarkos nepakentėjai. Tam patvirtinti gana rasi įrodymų mūsų kultūros istorijoje: 1905 metų revoliucijoje, ypač gi prieš ją buvusioje kairiojoje literatūroje. Kovoje gi už lietuviškai lotyniškųjų rašmenų laisvę ne mažiau priešingavo vyriausybei ir vadinamoji kuniginė, atseit konservatyvė laikraštija. „Nekalčiausi valdžios įsakymai pikčiausiai kritikuojami", – rašė patys valdžios atstovai.

Tai teisybė. Bet patys tie buvusieji revoliucijos kėlėjai, luomų siundytojai dažnai prisipažindavo dirbę ne dėl pačios revoliucijos, ne kad iš tikro pasidarytų darbininkų valstybė, bet dėl kultūros, nors savotiškai suprastos: kiek reiškianti bendroje ekonomijoje, kad įgytų drąsos nesiduoti žeminama.

Ir Vaižgantas „Tėvynės Sarge" yra daug tulžies išliejęs. Bet visados jautęs lyg širdies skausmą, kai tenka bartis, keiktis, pykti, neapkęsti ir kitus vesti į neapykantą, kai širdyje nėra tiek karčios pykos, kad širdis juoba linksta mylėti. Ag ir rašęs

yra čia pat: leiskite, susimildami, ramiai kultūros darbą dirbti – mielu noru liausimės keršiję!

Ir aš, lietuvis, principe pripažindamas neišvengiamą luomų kovą, vis dėlto manau, kad tikrieji lietuviai patenkinti labai piga. Truputis žmoniškumo, bent kiek teisybės savitarpiuose santykiuose, bent kiek laisvės plėtotis turtams ir sielai, – ir jie nebematys valdžių, kalbų, luomų ir turtų skirtumo. Kol nėr nei pradinės, elementarinės teisybės, nei šešėlio lygybės, kol žmogaus teises mindžioja, kas tik gali, – žinoma, dirbtinai priešingybė palaikytina, ir jos palaikytojai neprivalo būti taip ujami, jie laikinai atidirbs antrinį darbą, kada tu dirbsi pirminį – tikrai pamatinį kultūros darbą: plėtosi mokslą ir dailę. Kaip lingė vandens iš debesų, trokštų, kad kas paliuosuotų ir mane nuo kasdienio darbo publicistikoje, nuo to perleidimo per protą ir širdį visų dienos mažmožių. Tame darbe gimdai tu daug, o apgėlų niekas neatneša, tavo darbai, ištisomis dienomis ir naktimis atsidėjus, mažai ar bent kiek didesnei daliai visuomenės – tik vienas kvapo patraukimas į vystančius plaučius. Gerai, žinoma, ir tai, kad yra nors sykį atsidvėsti kuo geru, blogiau būtų, kad visuomenei visados reiktų vien troškiu ir slopinančiu oru alsuoti: visgi gyvybė stiprėja, ne silpsta.

Bet kiek labiau gaivina visuomenės dvasią dailė ir mokslas! Vincas Kudirka buvo puikus publicistas ir įtaką darė. Bet tik anomis dienomis. Paskui tačiau beatmenamas sykį per kelerius metus. Juozas Gabrys, Sofija Čiurlionienė, A. Sugintas (žiūr. „Aušrinės keliais")[9], gal dar vienas antras paminėja, bet jau kaipo istorijos, archeologijos dalyką. Geras, girdi, buvo, bet mokytis dabar nebe iš jo reikia, ir gyvenimo obalsius kiti ir kitaip paduoda. Dainius gi jis buvo menkokas, muzikas ir visai nekoks. O tačiau tais dalykais tebekalba į mus ir dar ilgai ilgai kalbės. Jo palikti dramų vertimai ir dabar tebėra pirmojoje eilėje mūsų repertuaro, jo himnas „Lietuva, tėvyne mūsų" ir dabar šimtus žmonių šimte vietų stačius sustato.

Kaip balsiai ir karštai rašė apie varguolius demokratiškieji „Skardai" ir „Žarijos". Bet kur jos šiandieną? Nutilo ir užgeso.

O bajoro Dionizo Poškos „Lietuvos mužiką" Lietuva tebeatmena ir daug daug amžių dėsis į savo chrestomatijas.

Puikus dorintojas pamokslininkas ir nuodėmklausys buvo vyskupas Motiejus. O kas iš to jo darbo būtų ateičiai palikę, kad ne jo paaugusių, vaikų ir kitokios knygelės?

It griausmo bildesiai išnyks Kapsai ir Kapsukai, Zanavykai ir Zanavykučiai, Druskiai ir Ne-Druskiai. Bet paliks Donelaičiai, Poškos, Valančiai, Daukantai, Jablonskiai, Mačiuliai-Maironiai, Dambrauskai-Jakštai, Rimšos ir Žmuidzinai, Naujaliai ir Sasnauskai.

Ak, kaip mielai pasirinkčiau ir aš vietą šiame paskutinyje būryje, ne pirmame, kad nuo manęs priderėtų!.. Bet yra nemaža tokių, nuo kurių tai pridera. Laikraščiuose blyksi mokslo ir dailės talentų kibirkštėlės, o darbų nesimato. Kada ne kada pasibars ir jau – karžygis! Gaila tų kalifų vienai valandai... Kodėl nesirūpina daile?

PROTESTUOJAME! ARBA „STAROPOLSKA GOŚCINNOŚĆ"

Būk tu tautiškai kažin kaip susipratęs, laikykis savo tautos kažin kaip tvirtai, jei nebūsi žmogėdra, kitų tautų naikintojas, jei kiekviename žmoguje matysi žmogų su visomis jo privalomomis teisėmis, – mylės tave saviškiai, kad jų neišsižadi, gerbs tave kaimynai, kad jų nepaniekini. Ir visi tavęs klausys, jei būsi jų viršininkas.

Būk tu kažin kaip vikras sukavielas, neturėk pasaulyje jokios giminės, skelbkis, kad esi grynas betautis vardan grynai žmoniškųjų idealų ar kad visi be skirtumo esame Dievo įsūniai, – niekam neįtiksi, niekas tavęs neklausys. Žmogui įgimta į save taikinti ir traukti visa, kas tik atsitinka malonaus.

Vieną sykį pasisakysi lietuviui:

– Ak, kokios mielos jūsų dainos! Ag ir aš moku: „Sėjau rūtą, sėjau mėtą"!

Lietuvis tuoj tave pasisavins, įspės tavyje – lietuvį.

Kitą sykį išsitarsi lenkui:

– Ak, kokie jūs! Ag ir aš bajoriškos kilties, o jūs manim netikite ir svetimu skaitote!

Lenkas tuoj įtikės ir tave pasisavins, tavyje įspėjęs – lenką.

Dabar tegu susieina lietuvis ir lenkas. Jiems susigynus, kas tu esi, ir katram turint prirodymų, kad jo esi, abudu viens antrą įtikins, kad esi dvilinkis, veidmainys. Ir nei šis, nei tas nebetikės.

Šis protavimas nėra pigiai sugalvotas, bet iš paprasto atsitikimo paimtas. Žino tai lygiai gerai lietuviai, kaip ir patys lenkai. Ir vieni, ir kiti dažnai išreiškia pageidavimą, kad mišrose vietose būtų valdytojai administratoriai ne betaučiai ar tokiais tik apsimetą, bet tikri tautininkai, tik su sąžine ir Dievo baime.

Rodės, kad grynas pirmosios rūšies pavyzdys – tai kunigas Pranciškus Karevičius[1], Petrograde ilgus metus profesoriavęs. Kas gi nežinojo, jog jis ne tiktai gimęs žemaitis, bet ir visa širdimi lietuvius mylįs ir jiems laimės geidžiąs? Kiekvienas jo mokinys žinojo, jog mokėdamas lietuviškai, turi su jais ne kitaip kalbėties. Jis nuo pat pradžios sekė lietuvių literatūrą ir visados džiaugės jos kilimu.

Tečiaus Petrogrado lenkams taip atsidėjęs tarnavo, kad jį širdingai pamilo kaipo žmogų ir gerbė kaipo Bažnyčios atstovą. Čia lenkai jam buvo Dievo vaikai, kuriems rūpestingai reikia padėti, kad apysausiai gyvenimo purvą išbristų.

Čia pat ir latviai jam buvo Dievo vaikai. Ir juos maldė susigriaužusius, ir juos užstojo, kai matė aiškiai skriaudžiamus.

Buvo atsiradęs vokiečių tarpe pavolgyje: vokiečiai jam buvo Dievo vaikai. Samaroje vokiečiai, Petrograde lenkai ir latviai lygiai už jį Dievą prašo ir šviesią jo atmintį tebesinešioja.

Lenkai visa tai žinodavo ir dėl to dovanodavo jo žemaitišką kiltį ir įsitikinimą. Teisybė, lietuviu būti būtų lyg ir nepadoru... visgi ne nuodėmė, ypač kai lenkams vergauja (tarnauja).

Visai kas kita, kai lietuvis ima viešpatauti. Nei šis, nei tas: lietuvis, nors ir bajoras, ir – viešpatauti!.. Vakarykštis pastumdėlis – šiandie ponas. Tokie santykiai tarp lietuvio ir lenko žemėje tai nelyginant kaip tarp pasakos pono ir mužiko, drauge patekus į dangų, kada mužikas ponu ima savo reikalu raitas

laukan joti. To jokia bajoriška šlovė pakęsti nebegali ir bevelija dangaus išsižadėti, by tik nepasilikus drauge su mužikais.

Lietuvis viešpataus krašte, kame yra visi 8% lenkų! Tiesa, labai lietuviškumu nudažytų, ale visgi lenkų, bent tiek lenkų, kad galima juos užpjudyti ant didžiumos ir kiršinti, kad varžytųs su ja dėl pirmenybės. Rodos, taip ir pritiktų: juk aštuoniems lengviaus joti devynios dešimtys dviem neg šiems – aštuoniais.

Savo dora ir dievotumu kun. Karevičius įtiko Dievui. Savo atviru, neveidmainišku būdu nebaidė pasaulinės vyresnybės. Apveizda Rymo popiežiaus valia įspėjo jį, kaipo tinkamą ganytoją pusantro milijono katalikų. Petrogrado imperatoriaus valdžia įspėjo jį, kaipo tinkamą laiko dvasiai, lietuvių susipratimo laipsniui.

Patiko Dievui, patiko karaliui. Tenepatiko lenkui ar puslenkiui – kilo intrigos. Rymui aiškinta, jog tai bedievis ar mažadievis. Valdžiai aiškinta, jog tai fanatikas, per didelis katalikas. Ilgą laiką varžytas ir šauktas visais pakraščiais:

– Neprileiskime: tai – lietuvis!

Kodėl, broliai?

Ar kad lietuvių, kaip ir kitų tautų, nuo širdies neatstuma, kai prisieina lietuviams tarnauti? Kodėl tas dvilinkas mastas?

Atsakymas vienas: todėl, kad vyskupų sostai – tai lenkų placówkos[2], ir jų užleisti joks doras patriotas neprivalo, kad ir čia pats šventasis iš dangaus ateitų! Ir ėmė kun. Karevičius nepatikti. Tai kam į prelatus ir kanauninkus pakėlė lietuvius; ne kad jie neverti to būtų buvę, bet kad lietuvių vadai buvo. Tai kam lietuvių kalbą, kaipo didumos kalbą, pirmą sykį viešai oficiale Lietuvos kalba pripažino ir parodė; ne kad tai būtų neteisinga buvę, bet kad tai nauja ir vis tą lenkystę aplenkia. Tai kam naujas vyskupas aiškiai, neveidmainiškai pasisakė liaudies šalininku, tos liaudies, kuri tiek subrendo ir išaugo, kad jokių dvarininkų globos nebereikalauja. Kaipgi patiks, kad naujas ganytojas lyg sakyte sako: visi esate lygiai Dievo sūnūs, dangaus tėvainiai, tai ir žemėje būkite lygūs kaip broliai. „To, to już nie!"[3] Oho! Kad bajoras pilietis būtų lygus darbininkui

piliečiui! Geriaus iš tokios tėvynės išsinešinti, ne vieną sykį gražoja mūsų bajorai.

Ak, kur tie laikai, kada „gryčia, klebonija ir rūmai" – buvę viena! Tiesa, aš nežinau, ar kuomet tai yra buvę. Nebent prieš pirmogriekį, kada visos tos trys vietos tilpo po vienu medžiu. Kiek istorija moka nusakyti, klebonija temokėjo gryčią raminti, kad rūmų nesudraskytų.

Virto laikai. Bajorams keista, nepaprasta, ir jie negali neprotestuoti. Protestavo per laikraščius, šaukė, plūdo. Dabar protestuoja būriais, laiku surašytomis grometomis už savo namų stalo, užmiršdami kaišiojamąją ir išgiriamąją „staropolską gościnność" – senovinį lenkų vaišingumą. Pasikviesti į savo namus pietautų ir ten sulyginti tave su išgamomis, pripenėti tave išmetinėjimais – tai ne tik ne grafiška, paprastai ne bajoriška, bet nei ne chamiška, nes abejoju, ar bent koks chamas taip galėtų nebranginti savo namų žiedinio.

Kas ir koks yra Belmonto dvarininkas grafas Peliksas-Broel-Plioteris, mums nedaug terūpi. Bet mums labai rūpi, kad aukščiausis mūsų dvasių tėvas, mūsų Bažnyčios kunigaikštis, kuriam duota valdžia mokyti ir bausti lygiai gryčių, lygiai rūmų gyventojai, drįstama pats mokyti ir jis iškoneveikiama. Prieš tai mes protestuojame ir visus ištikimus katalikus, net ir lenkus, kurių lenkystė dar neapakino, kviečiame protestuoti!

VARIA

ZIGMUNTAS MILKOVSKIS-MILKAITIS

(Teodor Tomasz Jeż)

Šveicarijoje pasimirė amžinas lenkų tremtinys Zigmuntas Milkovskis[1], 92 metų amžiaus.

Kijevo universiteto mokinys, jis visur dalyvauja, kur tik buvo liaudis kilusi, ieškodama savo teisių. Mušėsi Vengrijoje 1848 m. už tautų laisvę. Pabėgęs nuo persekiojimų, pėsčias, be skatiko, išvaikščioja visą Balkanų pusiasalį. Už Balkanų tautų laisvę muštis jam neteko; užtat gerai pažinęs ėmė jas ginti talentinga savo plunksna. O ji dažnai buvo smailesnė už kalaviją. Jo romanai iš bulgarų ir serbų buities kitąkart darė didelį įspūdį. Pavergtųjų tautų patvarumas, jų laisvės ilgėjimasis, jų jaunuomenės drąsa ir nepasidavimas nelaisvei, jų „uskoki"[2], tai yra tie nenuoramos, kurie, pakyrėjus priespaudoje, drąsiai bėgo į užsienius ir ten darbavosi prieš spaudikus turkus, kitąkart buvo man padarę daug didesnį įspūdį neg vėlyvesnės knygos. Drąsiai galėčiau pasisakyti, jog dabartinės mano nuomonės, kaip tautiškosios, taip ir laisviškos, aiškiai ėmė kristalizuotis, veikiant Ježui. Ježas dabar užmirštas tarp pačių lenkų. Bet jo veikalai savo idėjomis ir karštu demokratizmu yra daugkart vertesni už veikalus Weyssenhofų ir kitų tokių pat dvasios

pigmėjų rašytojų, kuriuos tačiau lenkų spauda reklamuoja it pasamdyta tai už stilių, tai už gamtos vaizdelius, ar už kitką panašų, tik ne už idėjas.

Kun. Tautkevičius[3] rašo mums iš Šakių: A. a. Zigmunto Milkovskio tėvas Karolis vadinosi Milkaitis; metrikoje: „on že Milkovski". Jis gyveno už trijų varstų nuo Šakių, Papartynų kaime, Šilgalių valsčiuje. Toje apylinkėje beveik kiekvienas kolonistas turi dvi pavardi; antroji Milkaičių pavardė buvo Šliarvonai.

Mes labai prašytume gerbiamąjį kunigą Tautkevičių surinkti visas, kurios bus galima tuo laiku, žinias apie šaunų rašytoją, jo gimtinę ir giminę. Argi tai neįdomu?

PAS JO MYLISTĄ V. VYSKUPĄ BARONĄ EDUARDĄ VON ROPPĄ

Kelinti štai jau metai nuo Vilniaus vyskupijos valdymo ir valdžios atstatytas vyskupas Eduardas[1] palieka nieko neveikiąs. Tragiškas padėjimas. Didis mokslas. Didi išmintis ir prityrimas, didis noras ir mokėjimas visuomenei tarnauti, – ir nustūmimas nuo visa ko šalin! Bepiga pačiam pasišalinus, aitru – pašalintam.

Jo Ekscelencija, turėdamas gana laiko, kuo gali, Bažnyčiai tarnauja. Šiomis štai dienomis Rygoje Sopulingosios bažnyčioje veda prancūzų rekolekcijas. Rekolektuoja, žinoma, kas tik moka prancūziškai. 15 d. sakė vokiečiams pamokslą.

Buvau nuėjęs Jo aplankyti Įpėdinio bulvare.

Metai jau padėjo aiškią žymę ant vyskupo veido ir galvos. Bet nepadėjo ant jo dvasios. Jo Mylista vis tebesidomėja visuomenės dalykų. Pirmais žodžiais jau tarė, bene laikas esą pagalvoti apie taiką? Žinoma, lietuvių su lenkais. Aš paaiškinau, kad tai taikai nebedaug kliūčių. Teoretiškai tautų santykiai jau išaiškinti. Bereikia geros valios, ypač pakraščių tautoms.

– Taip! Pakraščių padėjimas tikrai kelbus. Skaudu matant, kaip tėvai tebekalba lietuviškai, o vaikai jau nebemoka jų kalbos. Juo skaudžiau, kad to dalyko nebegalima bepataisyti. Kas žuvo, nebeatgriebsi.

– Mes ir nebenorime atgriebti to, kas tikrai yra žuvę, – sakau. – Mes besirūpiname sudaryti tokias sąlygas, kuriomis galėtų nebenutausti bent tie, kurie nėr dar žuvę.

– Taigi, kad visa jūsų partija taip kalbėtų, galima būtų susitarti. Bet jūsų kraštiniai tautininkai...

– Mūsų kraštinių tautininkų nedaug. Didumas taip mano, kaip sakau. Ir ne mūsų kraštiniai atvadino p.p. Hłaskas[2], bet Varšuva atsiuntė.

– Teisybė. Tu pats žinai, kaip aš objektyviai žiūrėjau į tautų santykius. Su p. Hłaska ir jo „indykais" kovojau. Ir kad aš būčiau Vilniuje palikęs, lenkų tautininkai demokratai nebūtų viršaus gavę. Aš visados jiems sakydavau: gera yra narodova demokratija Lenkuose, bet Lietuvoje ji – lenkybės laidotoja. O jūs, lietuviai, mane iš Vilniaus išėdėte ir sunaikinote...

Bent kiek pasigynėme, dėl ko buvo nustota valdžios malonės. Jo Malonybė nepripažino rolės tame dalyke ano Rymo praloto išdavimui, kurį skelbė „Reč"[3]. Tai buvę vėlesnis dalykas, įvykęs jau po ištrėmimo.

Kažin gi?

Apie tolimesnį likimą nėsą nieko tikra. Iš pradžių valdžia siūlijusi kitą vyskupiją. Tada Rymas buvęs kitokios nuomonės. Dabar tyla. O pačiam prašytis garbė neleidžia...

Jo Mylista buvo labai mandagus ir malonus. Man Jo gaili. Ir aš labai abejoju, ar ką lietuviai laimėjo, netekę Vilniuje vyskupo Eduardo Roppo.

A. † A.
JO IMPERATORIŠKOJI AUKŠTENYBĖ DIDIS KUNIGAIKŠTIS KASTANTINO KASTANTINAS

mirė birželio mėn. 2 d. 7 val. vakarą

Gimė 10 d. rugpjūčio mėn. 1858 m., jau kare su turkais dalyvavo kaipo laivyno mičmanas. Paskui komandavo visokius kareivių pulkus, buvo viršininkas daugelio kariškųjų mokslo

įstaigų, garbės narys kelių akademijų ir dar daugiau visokių mokslo įstaigų pirmininkas.

Per 25 metus buvo Mokslų akademijos prezidentas. Buvo žmogus ne tik mokytas, bet ir labai talentingas: poetas, pianistas, vaidintojas. Jo poezijų yra daug. Paskutinė eilėmis parašyta drama: „Car Judeiski" labai garsi. Pasirašydavo: *K.R.* – Konstantin Romanov[1].

Prieš Jį galvą lenkė šviesuomenė, tai nedyvai – ji skaitė Jo veikalus, žinojo Jo darbus. Bet mylėjo liaudis. Tai stebėtiniau.

1905 metais, prieš pat didžiuosius atsitikimus, teko man būti Petrograde. Kas tuomet nepolitikavo? O labiausia – vežėjai. Jie balsiai, tiesiog begėdiškai atvirai kritikavo visa. Kliuvo ir tiems, kurių visi bijojo. Mano vežėjas staigiai pertraukia savo piktą plepesį ir grįžteli į mane, bent kiek sutempdamas savo arklį. Jo veidas nušvitęs, dideli dantys taip plačiai blizga, lyg jų būtų burnoje per daug. Kur dingo rūstybė ir įnirtimas?

– Didysis kunigaikštis Kastantino Kastantinas...

Tarė paslaptingai ir meilingai kriptelėjęs galvą į šalį: dvejetu didelių gražių arklių važiavo ponas, vienas pats įsisėdęs, be jokių palydovų. Tik su vežėju sėdėjo pasekėjas raudona palerina.

– Jis vienas bevažinėja po miestą...

– Nebijo?

– Oho! Kas jam ką bloga drįstų padaryti? Suplėšytume į skutus... Jis nepolitikuoja, jis darbą dirba – moko, knygas rašo...

Ir taip mane tas prastas žmogus pripildė pagarbos kunigaikščio Kastantino, kad nė nepajutau, kaip siekiau kepurės. Bet kunigaikštis jau buvo pravažiavęs lengva ristele.

Gražus Romanovų giminės žiedas pasimirė. Jam prezidentaujant, daug paminklų ir lietuviams išspausdino Imperatoriškoji Mokslų akademija.

Liūdnai lietuviai lydi kunigaikštį, mokslavyrį ir dainių, į kapą...

A. † A.

JAMES EDWARD QUIGLEY

Chicagos arkivyskupas

Pradžioje liepos mėnesio Chicagoje palaidotas griežtai visų mylimas ir nepasakomai gerbiamas arkivyskupas Jeronimas.

Laimingas esu pas Jį bent reikalu buvęs. Visai neišdidęs, kaip ir dera dvasiškiam, nors vis dėlto majestotiškas, arkivyskupas Quigley iš karto pavergė mus, lietuvių švietimo „Saulės" draugijos atstovus kalėdotojus[1]. Savo išvaizda labai panėšėjo į taip pat garbingą ir mylimą dvasiškį – unitų metropolitą grafą Šeptickį Lvove[2].

Natūraliai, bet šaltai iš pradžių priėmęs, ligi tik patyrė, kad mes vargstame po svetimą kraštą dėl krikščioniškų mokyklų, tuoj ūmai atsimainė, pasidarė šviesus, kalbus, lipšnus, tuoj nedaug teprašomas griebė plunksną ir pabrėžė mudum su kun. Olšauskiu leidimą bažnyčiose daryti rinkliavas.

Girdi, kaip galima atsakyti Bažnyčios dalykams? Argi krikščioniška mokykla ne ta pati Bažnyčia? Tad Jisai buvo pirmoji ir tikroji pradžia mūsų kolektos pasisekime... Paskaitomis nė pusės nebūtumėme surinkę, kiek dabar esame surinkę ir bažnyčiose.

Dabar, skaitant Amerikos laikraščiuose atminimus apie Jį, darosi aišku, kodėl jam taip patiko mūsų darbas dėl mokyklų: jo paties vyriausiu savo vyskupavimo darbu laikyta kūrimas krikščioniškųjų mokyklų.

Gimęs Kanadoje 1855 m., augęs, kunigavęs ir penkelius metus vyskupavęs Buffalo N. Y., jis buvo jau užtektinai parodęs ir savo uolumą, ir savo gabumus visuomenės ir Bažnyčios darbuose. Ne veltui tad buvo pakviestas į tą didžiulę Chicagos vyskupiją, kur darbo buvo be galo, be krašto.

Atsikėlė paklusniai ir pasinėrė darbuosen. Galėjo girtis milžino sveikata, bet darbo čia rasta didesnio ir už gerą sveikatą. Tas darbas galop įveikė jį, susilpnino ir į pat grabą įvarė, vos tik 60 metų susilaukus.

Chicagoje a.a. Jeronimas praarkivyskupavo 12 metų. Anot vieno pamokslininko, Jo darbai Jo paties ranka išrašyti naujų bažnyčių, ligoninių, mokyklų, prieglaudų marmuruose. Našlaičių prieglaudoms ir mokykloms Jo esą išleista apie du milijonu dolerių. Sunku išsakyti visos jų rūšys. Parapijų vaikai, našlaičiai, pavargėliai, savo namų nebetekę, nebyliai, jokios prieglaudos neturį, ligoniai, 4 katalikų kolegijos, du universitetu, nesuskaitoma daugybė naujų katalikiškų draugijų – vis tai a.a. arkivyskupo Džemso darbo sritys.

Darbuotasi ne vien Chicagoje. Meksikoje kilus revoliucijai ir su ja drauge iš dugno iškilus viršun visokioms drumzlėms – tikėjimo naikintojams, – šimtai pabėgėlių nuo visų sukeltų baisenybių rado ištiestą Chicagos arkivyskupo ranką. Tad ir laidoti Jo atvažiavo tolimos Meksikos arkivyskupai.

Lietuvių bažnyčių Illinoiso štate statytojai, šv. Kazimiero vienuolyno fundatoriai ir šiaip jau mūsų išbėgėliai į tą valstybę daug skalni dvasiškajam savo Viršininkui. Tad iš tikros širdies sakome Jam Amžiną atilsį!

ROMUALDAS STYRA
1841–1915

Balandžio 6 d. Kaune pasimirė stabu ištiktas Žemaičių kapitulos prelatas R. Styra. Tai gana įdomus senosios kartos žmogus.

Gimęs Pandėlio parapijoje Zarasų apskrities 1841 m., seminariją išėjo Vilniuje, akademiją Petrograde, ir tuoj 1870 m. atkilo į savo Žemaičių vyskupiją pas tikrą savo dėdę Styrą, Pabaisko kleboną[1], – vikaru. Po keleto metų dėdei mirus, pats paliko ten klebonu ilgam laikui. Čia pelnęs iš vysk. Paliulionio[2] kanauninko laipsnį, bet ir su vyresnybe susikivirčijęs, atkilo 1888 m. į Panevėžio Naumiestį, kur išklebonavo arti 20 metų ir išmūrijo bažnyčią. Paskui šešerius metus buvo Žemaičių atstovu Petrogrado kolegijoje.

A.a. prelatas Romualdas buvo labai poteringas žmogus, bet ir neapsakomai ūmus. Žemaičių vyskupo išlepintas, Vilniaus

vyskupo Krasinskio[3] lenkų kalbos užtarytoju padarytas, jis Pabaiske buvo, kaip ir jo dėdė, geri parapijos lenkintojai. Nedarė tai tyčia, bet iš papratimo vien tik lenkų kalbą vartoti.

Pabaisko parapija šiandien viena iš labiausia aplenkintųjų; apie tai seniau buvau rašęs „Tėvynės Sarge"[4], už tai nabašninkas ilgą laiką neturėjo man geros širdies. Tai reiškia, kad vis dėlto jis nenorėjo lenkintojo „garbės".

Su tomis pat tradicijomis jis ir į Naumiestį atvažiavo. Bet čia lenkiškos jo įtakos gryniausi lietuviai nepajuto, nes daugiausia draugavo su bajorais, ypač su Edrigais-Edrigevičiais. 1902 m. man nuvykus į jo filiją[5] ir kitiems naujosios gadynės kunigams aplink apsėdus, Naumiesčio klebonijoje ėmė viešpatauti lietuvių kalba. Bet klebonas nėkuomet į mus lietuviškai nepratardavo. Tik liūdėdavo, girdėdamas naują „madą".

– Kas tai yr, kas tai darosi... Seniau to nebuvo...

Aimanojo, bet nieko nestabdė ir nepersekiojo.

A.a. prelatas Styra labai mylėjo savo akademijos draugą Seinų seminarijos profesorių kun. Augustaitį, kaip tik su juo susidūrė Petrograde Kolegijoje. Kadangi kun. Augustaitis[6], dabartinis Marijampolės klebonas, nors taip pat žmogus senosios kartos, vis dėlto buvo tautiškai susipratęs, tai padarė didelę įtaką savo draugui. Prel. Styra priprato ir namie, nors gyveno tarp rusų ir lenkų Petrograde, kalbėti lietuviškai. Ir sugrįžęs atgal į Kauną to savo papročio nebemainė. „Viltis" rašo, kad pradėjęs nei svetimų laikraščių nebeskaityti, tik lietuviškus.

Patriotas lietuvis jis buvo aržus visados. Suvalkiečiai gerai atmena jo kalbą per ingresą Jo Malonybės vyskupo Antano Karoso[7] Seinuose. Kauniečiai atmena jo lietuvišką kalbą per ingresą Jo Malonybės vyskupo Pranciškaus Karevičiaus[8] Kaune. Ir mirties patale dar sielojęsis dėl Vilniaus lietuvių vargų ir „netaktingo" tos vyskupijos valdymo.

Paskutinį kartą mačiau a.a. prelatą Styravičių Liepojoje besimaudant. Aš senu papratimu vis jį mėginau kalbinti lenkiškai, jis vis nepasiduodamas atsakinėjo lietuviškai. Ir visi stebėjomės, kaip gražiai jis moka sodietiškai, tarmiškai stilizuoti savo kalbą. Taip gražiai, kaip tegali inteligentas, nieko iš savo mažų dienų

neužmiršęs ir naujoviška netikusių laikraščių kalba savosios nepagadinęs. Tiesiog nors užsirašinėk grynus pandėliškių išsireiškimus.

Visa tai suėmus į viena, turime atleisti a.a. prelatui Styravičiui tai, ką seniau, kitaip išauklėtas, Pabaiske yra pagadinęs. Kiek jis aukštesnis už kitus jo eilės senus kunigus, kurie iki šiol nepripažįsta naujos gadynės dvasios ir jos reikalavimų.

Amžiną atilsį geram kunigui ir lietuviui!

JUOZAS GRANDANAS
1868–1915

Ypatingas tai buvo žmogus. Neturtis berniukas kone nuo pat pradžios skynės sau kelią savo vieku. Jo mokslumas ir proto sveikumas buvo fenomenaliai. Mokytis jam tiek tebuvo vargo, kiek, sakysime, šiaip jau ką vaikiškai meistruoti. Mokydamas kitus, iš kur jis gaudavo laiko vis pirmuoju eiti per visas Dinabarko realės mokyklos klases? Duoda gi Dievas kam tvirtą būdą! A. a. Juozapas jau 13 metų buvo brendęs vyras, nusistovėjęs ir net išsilavinęs. Antroje klasėje būdamas, rašto darbą rusų kalbos dirbo VI klasės nevykėliams. Vaikišku jo niekas nėra matęs. Žinojo, kas yra vargas. Ir inžinieriu patapęs, jis nesiskynė sau pirmųjų vietų, kaip ir priderėjo jo aukštam mokslui ir geram žinojimui dalyko. Trumpai pamokytojavęs gimnazijose, įstojo Rygoje į gelžkelio inžinierius ir toje pat vietoje išbuvo visą laiką.

Sau nieko, kitiems viską. Nėra žmogaus, kurs bent kiek arčiau jo būtų stovėjęs ir gero būtų nepritYręs. Lygumas, švelnumas jo jausmų tiesiog stebino. Žemė jo visai neinteresavo. Man vis svajojo, kad mesiąs pagalios savo inžinierystę ir eisiąs melstis; į kunigus ar į vienuolius.

Man jis buvo daugiau kaip brolis. Ak, Juozai, nusinešei mano pusę širdies...

Grandans buvo gimęs Livengofo par., Vitebsko gubernijoje. Latgalietis būdamas, labai artimas buvo lietuviams, iš kurių didumas jo draugų buvo susidarę.

Ir taip staigiai... Net „amžiną atilsį" nenori iš burnos eiti... Kokių netikėtų dalykų esama pasaulyje!

A. † A.
ZUZANA YČAITĖ-FRIDMANIENĖ

Karo auka. Nuo jo baisenybių iš Biržų par. į Latviją pabėgusi, čia pat širdies liga pasimirė Liubanėje, Vidžemės gubernijoj, gruodžio mėn. 12 d., 34 metus turėdama. Paliko dvi dukteri, 6 ir 4 metelių. Buvo tai šulas Dūmos atstovo Martyno Yčo[1] ir gimnazijos inspektoriaus Jono Yčo[2] šeimynos. Tėvui senai senai į Ameriką emigravus, motinai susirgus, gangreit nuo pat mažens ji tapo pilnu Šimpeliškio ūkio šeimininku ir šeimininke. Rami, dievota, neapsakomai jautri, visus be galo mylinti, – ji buvo jau beišsižadanti asmeninės savo laimės, vien tik besisielodama savo broliais ir nesveika motina. Viena pati, be jokių vyrų likusi, sugebėjo palaikyti ūkį, kol vėlai beužsiėmė užkurį neilgiems metams. Lyg nujausdama neilgą savo amžių, ji nelabai ir troško to šeimyninio gyvenimo. Tečiaus nuveikė, kas buvo jai Apveizdos skirta. Paliko mylinčius brolius ir visą apylinkę, kuriai, kiek įmanydama ir kiek jos sveikata leisdavo, kantriai tarnavo.

Laidotuvės buvo gruodžio 16 d.

Redakcija ir Lietuvių Centralinis komitetas, užjausdami brolių Yčų nelaimę, siunčia jiem savo paguodos žodžius.

RŪPINKIMĖS GERU CHORU!

Latviai nebe sykį yra man pasigyrę turį vienatinį visoje Rygoje chorą, tokį gerą ir tokį daugingą. Girdi, dalyvauja bent 70 žmonių, dažnai senų, visi tečiaus labai rūpestingai vaikščioja mokyties.

Lietuviai taip pat nebe sykį yra man nusiskundę, jog jie, priešingai, nors gerais balsais, nors jauni ir sveiki, nepaslenka

vaikščioti į „Rygos Garso" salę ketvirtadieniais 8 val. vakaro, kame p. Kačanauskas[1] tokia meile ir atsidėjimu muzikai mokina.

Nejaugi, mūsų jaunuomene, pamiršote jau mūsų girių ir laukų garsus, mūsų dainų skambėjimą?

Susimildami, be jūsų jaunų spėkų, mes visi, rygiečiai, liekame be lietuvių choro, kurs savo gabumu veikiai pralenktų patį latvių chorą.

Susimildami, netingėkite ateiti tą vieną kartelį per savaitę.

Prie pačių dainų mes dar sugrįšime ir plačiaus pakalbėsime.

LIETUVIŲ KULTŪROS CENTRAS PETRAPILYJE KARO METU

MŪSŲ LIAUDIS IR JOS ŠVIESUOMENĖ VILNIAUS SEIMO LAIKU

Dažnai atsieina girdėti būk 1905 metai pasidarę dėl nelaimingojo karo su japonais. Tame manyme ir tvirtinime tiek tėra teisybės, kad po ano karo pagaliau pratrūko ta votis, kuri seniai seniai tvinko. 1905 metus padarė karštas, taip karštas, kad net nebesuvaldomas, visuomenės troškimas reformų. Karas tik nudengė skraistę nuo senosios dvasios valdininkų ir plikai parodė, kaip jų būta sudūlėtų, kokio betvarkio būta jų valdymo, kaip jų pačių nebetikėta, jog jų darbas tvirtas, galįs ateičiai duoti geidžiamųjų vaisių.

Karas to laiko valdžios ištikimybę buvo pakirtęs pačiame pamate. Apie ką seniau tebuvo rašoma, ir tai daugiausia užsieniuose, apie ką tebuvo pašnibždomis kalbama, tai dabar gyvais faktais buvo įrodoma. Per gerą dešimtį metų prieš tai lietuvių užsienių spauda ujo vyresnybę. Taip ujo, kad vyresnybė buvo pradėjusi skųstis, jog ir nekalčiausi jos įsakymai „podvergajutsia samoj ozloblionnoj kritike"[1]. Tuo atžvilgiu nebuvo skirtumo tarp įvairių krypsnių laikraščių: visų nebemanyta, kad dabartiniai valdžios atstovai begalėtų ką nors išmoningo sugalvoti ir išmintingai tai įvykinti. Griežtai nebetikėta nė gera valia. Tačiau

visai neteisingai už tą aržią kritiką pyksta ant lietuvių spaudos: visa tai žėrėjo ir iš kiekvieno beveik pačių rusų laikraščio.

Spaudos agitacija ir viso ko „pasakymai", kas darosi, pagalios sujudino tas minias, kurios, rodės, viskas buvo ir visados bus: labai tai man, žinokitės! Pasirodė, kad minios dedasi į širdis visa tai, kas ją paliečia ir užgauna.

Kaip žydas su žydu neprasilenks kelyje, nepasisakę, ką nauja žino, taip dabar darė visi piliečiai. Nebesisakyta susitikus paprastas, įkyrėjęs, nieko nereiškiąs: kas girdėti? Bet daug reiškiantis: ar girdėjai, kaip kilo karas, kam jis buvo reikalingas, kaip į tą karą nesiruošta ir vis dėlto pradėta, kaip neišmanoma kariauti ir elgiamasi nesąžiningai. Faktus tikrus ir kažin kieno pramanomus skelbė, platino visi, neišskiriant nei pačių valdininkų, net nei pačios policijos atstovų, susiėjus su jais už butelio ar kortų. Nei tai būdavo darbas partijų žmonių, nei jų siunčiamųjų kurstytojų. Skelbikai nedarė jokių išvadų iš savo nupasakojimų, nežinojo, kas gi reikia daryti, kad taip nebebūtų, kad geriau būtų; niekas nieko nedarė, laiku susigalvojęs planą, neišskiriant nei pačių socialdemokratų, kurie daryta ar kurių pačių darytasi to laiko politikos tėvais ir šeimininkais. Norėta tik išpliopti, kas sopina širdį, kas nei vienam nebeduoda ramybės. Minia išėjo iš inertinio padėjimo.

Tik dabar, visa tai pergyvenus, darosi aiški ir teisinga kai kurių Europos valstybių praktika: tokiais dvasių sujudimo laikais padaromų veikalų nelaikyti nuodėmingais, t.y. bloga valia, geru apgalvojimu padaromais; rūgimui atslūgus, tuoj duoti pilninteliausi amnestija, tuoj sugrąžint visiems piliečiams per maišatį prarastos teisės. Mūsų vyriausybė taip nepadarė turbūt tik dėl to, kad, žiauriai užgniaužusi revoliucinį judėjimą, vis dar nebuvo tikra, kad ir jo šaknis išrovė. Bet ne tai mums tuo tarpu rūpi.

Mums atsieina pažymėti, jog visų imperijos kraštų – nuo Baltijos ir lig Ramiojo okeano skersai ir nuo Juodųjų lig Baltųjų marių išilgos – piliečiai ėmė kankintis tuo pačiu klausimu: tai kas gi dabar daryti, kad palengvėtų ant širdies, kad galėtų pasisakyti: štai padariau, ko iš manęs, apirusios valstybės pi-

liečio, pareiga reikalavo, kad ta valstybė atgytų ir sustiprėtų. Anarchistiškieji pasikėsinimai ant aukštesniųjų administratorių, kurių buvo griebusis ekspansyvioji jaunuomenė, nieko nepatenkino: negi nuo atskirų asmenų priderėjo valstybės pagerėjimas. Nuo kruvinojo teroro, įbailinimo purtėsi širdys. Imta tat svajoti apie nekruviną revoliuciją, apie tylią per stiprią visų santarvę valstybės tvarkos pervertimą. Visiems galvoje buvo vylingas Suomių pavyzdys[2], neseniai atsitikęs ir labai padidinamas; ir senėliau įvykęs Norvegijoje, atsiskiriant jai nuo Švedijos. Išgirsta milijonų Rusijos piliečių visai negirdėtas, milijonų labai retai tegirdėtas iš svetur atkeliavęs žodis „streikas" ir tos vietos, naujai nukaltas, bet tuojau pamėgtas – „zabastovka". Bet kaip visa tai padarytina?

Sielvartų ir be karo buvo gana. Kur jų nėra? Paklausinėk bet kurį žmogelį, ir jis tau dešimtį jų išskaitys. Norėta ir jie visi panaikinti. Lyg būtų atėjęs laikas pramanyti visuotinis pragumas visoms nelaimėms, visiems kivirčams padaryti galą. Kaip ir tai padaryti? Ko pasiklausti, kas žino tą didžią paslaptį? Ir virto 1905 metai mitingų, tarybų, suvažiavimų, seimų laiku. Imta bėgti į kiekvieną, kurs tik viešai išsižioja, ant rinkų, bažnyčiose, salėse.

Taip klausytojai, taip kalbėtojai, taip susirinkimų sušaukėjai nei nuo ko nesislėpė, nes niekas nemanė nusidedąs, bevykindamas visuomenės troškimą. „Visuomenės valia" visų nuomonėje išaugo į kažin kokią galybę, tiesiog materialę didybę, kurios niekas pasaulyje nebegali sulaužyti, kuri pilnai garantuoja atskirų žmonių laisvę ir nepaliečiamybę: visuomenė juk apibendrina visus žmones; ir pačios valdžios atstovai juk dalys tos visuomenės, tad jos valios vykintojai, o ne tramdytojai. Tarp to laiko viešų kalbų, oracijų, pamokslų, ar kitaip pavadinsi, ir pirmykščių šnekų tebuvo vienas skirtumas: nebesivaldyta, sakyta visa, kas ir kaip toje valandoje sukėsi ant liežuvio. Ir niekas niekam nieko už tai nesakė, niekas nekliudė, nestabdė, nebaidė bausmėmis. Lyg ir iš tikrųjų visuomenės valia buvo kuriam laikui tapusi aukščiausiu įstatymu, *suprema lex,* lyg buvo pripažintas jos autoritetas.

Štai kokiomis laiko sąlygomis prasidėjo visoje imperijoje didieji susirinkimai ir suvažiavimai. Eita ir važiuota nebesuturimomis miniomis visur, kur tik išgirsta šaukiant susirinkimą, mitingą. Nesidomėta ir neklausta, kas šaukia. Taip buvo Petrapilyj, Maskvoje, Varšuvoje; taip atsitiko ir Vilniuje.

– Visi dirba revoliuciją – dirbkime, pons, ir mes!

Kurstęs vienas viekšniškis Kaunan dekano Zaleskio nabaštiką[3]. Zaleckis vius stabdęs ir patarinėjęs palaukti.

Taip gal buvo ir tarpe Vilniaus lietuvių. Basanavičius su kompanija nenorėjo atsilikti nuo visos imperijos praktikos. Socialdemokratai aršiai jam prieštaravo, nepripažindami suvažiavimo reikalo. Pagalios taip susikivirčyta, kad pakvietimą į seimą pasirašė vos trys žmonės. Pirmasis – Basanavičius; tai dera. Bet šalia jo du, nors žinomu, bet be jokio visuomenės užsitikėjimo, asmeniu. Ta trijulė normaliu laiku jokiu būdu nebūtų turėjusi teisės padaryti tokį rimtą žingsnį. Bet anuočės... Išgirsta tik pašaukimas, visai nematant šaukėjų, ir pakilta.

Valsčiai, parapijos, sodžiai rinko savo atstovus, dėjo jiems kapeikas kelionei ir siuntė. Atstovai, drobines terbeles pasiėmę, ėjo į Vilnių. Nebuvo iš ko pasirinkti: visi šviesesnieji lietuviai buvo miestuose ar svetur. Rinko tad, ką turėjo mandresnio, vikresnio, iškalbingesnio ar tiesiog neramesnio. Rinkosi kuopomis ir bepradėm svarstė, ko gi dabar čia reikalauti, kad iš karto užgytų visos žaizdos, būtų išrautos visos gyvenimo rakštys. Sukta galvos, ko gi čia dar ir dar reikalauti, ir visa tai, ar daug, ar maža, protinga ar ne, išpildoma ar ne, dėta greta kits kito, kad nueitų į bendrą krūvą Lietuvos reikalavimų.

Stebuklingu bendru visoms socialėms ligoms vaistu taip tvirtai tikėta, kad jau vienas tų ligų nupasakojimas, lyg sąžiniška išpažintis, žymiai palengvino visų sielas. Nuotaika susidarė dar geresnė, dar pakilesnė; visi pradrįso, pakėlė galvas. Lyg nebe tie žmonės, lyg labiau sueuropėję. Niekas nežinojo, iš ko gi viso to, visais tais 38 punktais, kaip žagariškių, ar dar daugesnių, reikalauti; kas turi įvykinti. Negi vyriausybė: jos lyg nebebuvo tuo laiku. Savo pačių visuomenė? Bet ji dar ne-

turėjo iš ko duoti, dar nebuvo savo dalykų į savo rankas nusitvėrusi. Bet tai jau buvo antrinis dalykas. Lyg pažadėtasis dangus: kažin kada, kažin kur bus, bet tvirtai tikima, kad bus.

Ir plaukė terbeliotos minios į tą žavėtinąjį Vilnių, kur turės progos viešai „visam svietui" girdint, pritariant ir užjaučiant, sočiai pasiguosti visu tuo, kas ant širdies: ir kad laisvieji žmonės dar nesulyginti su išsipirkusiais, ir kad servitutai varžo, ir kad dvarininkai netaikūs, ir kad valdžios atstovai nemandagūs, ir kad visokeriopų tikėjimo, kalbos ir asmens laisvių nebuvo.

Dabar... iš tų „deputatų su terbelėmis" juokiamasi. Tuomet nieko juokas neėmė: daryta kuo geriausia valia, kuo giliausiu įsitikinimu, jog taip reikia padaryti. Daryta naiviai, vaikiškai. Bet kad ir tebebuvome nebevaržomi politikos ir visuomenės darbe – tik tik išvystyti kūdikiai. Svarbu, ne kaip daryta, sumaningai, tiksliai ar ne; svarbu, kad bent nuvokta, į katrą pusę krypti, kad buvo instinktyviai uodžiama laisvas visuomenės valdymasis ir rimtas piliečių „tamsuolių" rūpinimasis asmeniškaisiais savo krašto reikalais. Abejotina, ar rimčiau prieš dvejetą šimtų metų Anglijoje daryta pirmieji žingsniai į valdymąsi; tęviršt, nebematant ir nebejaučiant globotojų, palengvo įprantama ir tvirčiau pradedama vaikščioti.

Mums dar svarbiau ir įdomiau, kad Lietuvos žmonės, kaip sugebėjo, išreiškė savo valią ir norą, beveik niekieno nekurstomi, neraginami. Ne balsiarėksniai jaunikliai, karštaširdžiai, bet ir žaliagalviai, vedė Lietuvos minias į Vilniaus Seimą, o paskui į jo rezoliucijų vykinimą, bet amžium brendę, nors tamsokomis galvomis vyrai. Tai parodė paskui teisme kilusios bylos. Iš visų tautų, įkliuvusių į 1905–6 metų sūkurį, seniausius „kaltininkus" davė lietuvių tauta: jų amžius aplamai buvo lygus 34 metams, tuo tarpu kad kitų tautų kaltininkų amžius lygus 21 metams, o žydų bundiečių siekė net 17 m.

Liaudies buvo naivūs laukimai, naivūs darbai, bet pati taktika rimta. Ji ne tik mums, bet visai valstybei parodė, ko galima laisvėje laukti iš piliečių, kad ir neapsišvietusių ir politikoje neišmanėlių. Dabar norisi tikėti, kad Lietuvoje būtų galima net plebiscitas padaryti, prireikus pasiklausti, kur jos sūnų ir dukrų

širdys linksta. Vilniaus Seimas parodė, jog Lietuvos liaudies nebesama netvarkios laukinių minios.

Griežtai priešingai jai pasirodė tos liaudies šviesuomenė. Ji nebuvo naivi siekimuose, tik neapsakomai nerimta ir net nedora taktikoje, ji neišlaiko nė mažiausios kritikos.

Nuo pat sumanymo sušaukti visuotinį Lietuvos seimą mūsų šviesuomenė suskilo į dvi dalis: nepartiniai šaukė Seimą, kraštiniai kairieji priešinos ir griežtai nuo to darbo atsimetė. Kai tačiau Seimas buvo vis dėlto sušauktas, tie patys kairieji subruzdo „paimti Seimą į savo rankas"; nepartiniai demokratai nesidavė. Ir du tūkstančiai liaudies atstovų, pradedant nuo išvakarių prieš Seimą ir per ilgąją pusę dienos, buvo liudytojai skandalinių imtynių mažytėje sulyginti dalyje susirinkusių.

Tvarkiai nustatytą Seimo darbą jau iš vakaro suardė teatro salėj tuoj, pasibaigus geram vaidinimui, dr. And. Domaševičius[4] minėtinai betakčiu ir negudriu įsišokimu. Nė kieno neįgaliotas, ūmai striktelėjo ant kėdės, visas išblyškęs, pasišiaušęs; rankas it Mozė aukštyn kilodamas, kažin kokiu nervingai mistikiniu balsu ėmė tiesiog šaukti:

– Aš toks ir toks! Aš įsteigėjas Vilniuje socialdemokratijos! Aš ten ir ten už tai buvęs! Aš jus kviečiu dabar jau tartis... Kas nori kalbėti, prašome ant scenos!!!

Vieni, beūsiai pusbernėliai, nė durų neieškodami, lyg per tvorą, ritos tiesiai ant estrados ir ten prieš publiką mulino nusmukusias kelines aukštyn. Kiti, tai matydami, ėmė šaipytis ir pykti. Širdies liga sergąs kun. Stakelė[5] tuo tarpu tokiu pat nervingumu, tik nebe mistiškumu, greičiau jerichonišku balsu[6] ėmė gausti iš viškų:

– Neklausykite! Ko reiks, rytoj Seime pasakysite tokioje tvarkoje, kaip bus nustatyta Seimo sumanytojų!!! Neklausykite, eikite laukan iš salės!!!

Kilo lermai. Vieni skubotai brukos iš salės, kiti atgal į salę. O visiems šiuro kailiai, ėmė baimė, kad priešininkai neimtų ryti kits kito, o minios nenuvestų ko dar blogesnio daryti. Taip

viskas iš karto tragingai pasirodė, kad per visą naktį nebemiegota. Skaudėjo galvą nuo minties:

– Jei dar neįžengus į Seimą taip, tai kas gi bus per patį Seimą?

Neužsivilta. Liaudis, iš visų tolimiausių kraštų subėgusi čia savo širdies, savo minties varginimų išdėstyti, savo sielvartų pasisakyti, išgirdo ir tuo pradėjimu klausė, kaip draskėsi, pešėsi nesupaistomi, nesuprantamo skirtumo socialiniai demokratai, krikščionys demokratai ir tiesiog demokratai. Visi šaukė: mes, mes, mes; mūsų, mūsų, mūsų; mums, mums, mums; per visus linksnius, idant galėtų „paimti" visą Seimą, lyg kokių avinų būrį, į savo gardą. Liaudis, vadinas, 90% susirinkusiųjų turėjo taip pat savo: mes, mūsų, mums. Bet taip akiplėšiškai nedrįso lįsti visiems į akis: ji savo nedrąsumu buvo kultūringesnė už savo žiedus – šviesuomenę. Niekas nesiklausė tos minios, kur ji prisiskiria ir ar supranta, kur galima linkti: socialas, krikščionis ir demokratas, kiekvienas sau nutarė, jog ta minia – jo, nes pati dar neturi politikoje nuovokos. Buvo tat taip nedemokratinga, kad tik užgauti tegalėjo liaudį. Ir ji užsigavo, ėmė nerimti, kai kurie ėmė tartis grįžti namo be nieko, kiti stabdė: dargi palaukime... O daugumo akyse matės pykčio ir kartaus užvylio ašaros.

Socialai įsivaizdino dar vieną griežtai nedemokratingą, tiesiog neinteligentingą dalyką – būk viso Seimo rezultatai priderėsią nuo to, koks susidarys prezidiumas. Vadinas, jis sudarys rezoliucijas, ne patys susirinkusieji jas priims, primes jas, lyg kokį mechanikos dalyką: šekit jums padargas, vartokite jį, nes jūs tik mechanikos pajėga, o ne sau žmonės... Visas beveik Seimas matė natūralųjį, taip sakant, jo pirmininką, sumanytoją ir sušaukėją dr. Basanavičių, žmogų, kurs tiek daug nusvėrė Lietuvos likime. Ant pirštų suskaitomieji socialai sumanė nuversti jį ir patys atsistoti jo vieton. Bet visi surinktieji jų nuopelnai Lietuvos visuomenei nebūtų galėję atsverti nė vienos uncijos Basanavičiaus nuopelnų, tad ir miniai jie visai nebuvo žinomi. Seimas vesti – Lietuva vesti. Pagalvojo ir tarė:

– Ką Basanavičius išmano! Ot, mes tai išmanome!

Ir pasipylė ant to garbaus vyro paniekos žodžiai. Dėl tų

nepelnytai iškentėtų dyglių Basanavičiui reiktų gražųjį žiedą įpinti į garbės vainiką.

Basanavičiui atstatė inžinierių Kairį[7], Lietuvos istorijoje ne daugiau kaip skaisčiai blykstelėjusį meteorą.

Pyksta Jablonskiai[8], kad nesimato etikos. Trypia it ant žarijų ligūstas ir be to susinervinęs a.a. Povilais Višinskis:

– Vėl, vėl išlindo su savo kromeliu...

Bėgo iš kairės į vidurį Andrius Bulota[9].

– Ne nuo principų – nuo taktikos.

Bėga nuo scenos į prezidiumą mano vieton pašauktasis prof. Pranas Būčys[10], dėl netesėjimo žmoniškai susikalbėti.

Stiprinasi demokratai, įsitraukdami Antaną Smetoną.

– Nepasiduokim, neapsileiskim!

Socialai nebeklauso skambučio, neduodami ima balsą. Advokatas Vileišis[11], literatė Lazdynų Pelėda (tuomet ano „tikėjimo") blaškos isterijose, kol gauna iš kaimynės bobos kumsčiu į pašonę. Riksmas, šauksmas, skandalas – tai rinkimai prezidiumo lig pat vėlyvų pietų, kol pagaliau sutikta pasodinti greta Basanavičiaus socialas ir kunigas su jų visų draugais. Minia, jau jau pakėlusi sparnus iš salės išeiti ir pasiieškoti kito buto susirinkimui, paliekant vieną prezidiumą su socialais pjautis, palieka vietoje. Dar pusvalandis tų garbingų varžytynių ir seimo nebūt buvę.

Ir pratrūko mitinginės kalbos. Latakais latakais tekėjo ūžė žodžiai – vandenėlis, dažniausiai be prasmės ir turinio, nieko niekuo nepamainydami, nieko iš sopamųjų dalykų neapšviesdami, beveik nieko nepalytėdami, kas tikrai skaudėjo lietuviams. Liaudies atstovams leista maloningai išdėti jųjų „reikalavimus", plotą, bet jų visai nesvarstyta, nieko neformuluota. Inteligentų vandenyje liaudiečių trumpi, brendę pasakymai buvo tikri tirštimai, jiems plojo patys vandens tekintojai, bet ir toliau nesusigėdę vis dėlto tekino.

Kalbėta, kalbėta be saiko ir galo, kas ką tik atsiminė iš paskaitytųjų knygų. Nei į temą, nei į sukeliamą klausimą, bet taip sau: jeden do sasu, drugi do lasu[12]; vienas bet realinį dalyką, kitas fantaziją. Vienas apie luomus, kitas tuoj apie paukščių pieną.

Gražus ir simpatiškas studentukas Myk. Sleževičius[13], ne be pretenzinio kuklumo išpasakojo ištisą brošiūrėlę, kurios turinys nieko bendra neturėjo su to laiko reikalavimais. Kun. Aleksandravičius[14] per triskart ilgai malo apie tą patį, atsiprašydamas, kad jis valdo šešius margus; pagalios pamodamas:

– Jūs kalbėkite.

Ir taip lig vakaro vienos dienos ir lig vakaro antros. Kol visi pradėjo lėpti nuo nuovargio ir į galą iš nuobodžio. Reikėjo gi pagalios kai kas užrašyti, malus malus ir per visą laiką ničnieko neprotokolavus.

Kokios buvo tarybos, tokios ir rezoliucijos. Tarybos ėjo šen, rezoliucijos nuėjo ten. Viena tebuvo tarp tarybų ir rezoliucijų bendra: abidvi buvo bevarsės, bekraujės, nors per tarybas daugiausiai trukšmavo socialai ir rezoliucijas rašė taip pat jie. Suvargę kūnais, nusilpę nervais, baigiantis dienai, nebebalsavo rezoliucijų, nei bepriėmė pataisų iš dešinės, nes rezoliucijoms perbalsuoti, matės, būtų reikėję antrą tiek laiko.

Ir būtų visa minia išsisklaidžiusi gėrę valgę, burnoj nieko neturėję, vienu trukšmo ūžesiu galvose, kad padėjimo nebūtų išgelbėjusi nieko bendra nei su socialais, nei šiokia ar tokia rezoliucija neturėjusi Valstiečių sąjunga, būtent keletas grynų realistų liaudininkų, kaip Galvanauskas, Paršaitis[15] ir kiti. Jie, skyrium vedę tarybas, netikėtai karštas, stačias, kas daryti pasakančias rezoliucijas pridėjo prie neva Seimo rezoliucijų, drauge jas išspausdino, drauge išplatino ir padarė tai, kas buvo atsitikę 1905 ir 6 metais Lietuvoje.

Ir šviesuolis, ir sodietis taip pat jautė, išeidamas iš Seimo, jog tai ne tai, ko tikėtasi, kas bus spėta. Tačiau visų piliečių buvo toks didis troškimas, kad kas stačiai, teisingai ar ne, vis viena atsakytų į prakeiktąjį klausimą:

– Tai kas gi dabar daryti?

Kad šūktelėjus:

– Kol išeisite iš šios salės, pasižadėkite visa tai padaryti!

Tokiuo širdies pagavimu sušukta:

– Pildysime!

Taip energingai aukštyn kelta rankos, kad visi Didžiojo Lietuvos Seimo negerumai nubluko ir kažin kur iš atminčių išnyko.

Ir skirstėsi seimininkai, parsiveždami glėbius rezoliucijų įvykinti kaipo brangiausio Vilniaus pyrago.

Ir priėmė savo atstovus lietuviai gera širdimi. Iš tolo Seimas imponavo savo didumu, savo laisve kalbose. Jo nusprendimus ne visai tesuprato, bet pilnai tikėjo, jog tie, kurie tai surašė, visiškai gerai supranta, žino, ko nori, kas gali būti ir kas ne, kas galima daryti ir kas ne, kad būtų nueita ten, kur žemės rojus, kur visuomenės laimė. Ir visą laiką paskui lietuviai nebesvyravo, įtikėję *in verbo magistri*[16]. Ir veikė Galvanauskiai, Mickai, Smalsčiai[17], veikiau aš ir kiti tokie, veikė Kunickai su Siūleliais[18]. Kaip kas tesėjo, kaip kieno dora ir temperamentas vertė.

Nė kieno tuolaik dar nebūta brendusio politikoje, nei ištirto savo partijų miklybėje. Dažnas net farsu pavadina tą pirmąjį lietuvių liuosą Seimą. Vis dėlto minėtinas tai ir įdomus buvo darbas. Tai buvo lietuvių auka laikui. Savo auka, ne dėdės pakišta:

– Štai, vaikeli, kapeikėlė: paduok ją nabagėliui.

Auka brangi, nelaisvėje paskui pamirkyta.

Lietuviai Vilniaus Seimu į bendrą anų metų istoriją įrašė vieną gyviausių lapų.

Ir jei šiandien mane paklaustų, ar tu dabar, gyvenimą atgyvendamas, viso ko prityręs, daug ką pasvarstęs ir supratęs tikrą vertybę, benorėtumei antro tokio pat Seimo su visais jo nedorumais, negražumais, paklydimais, aš nesvyruodamas atsakyčiau:

– Visa širdimi!

Dygliuotais, žeidžiančiais takais, klupčiojant, apsibarant eita, ale vis dėlto – pirmyn; klysta, bet visgi tai beieškant teisybės.

Kas iš to gera, kad ir neklysti, jei nė neklaidžioji, niekur iš vietos neidamas?

TAUTOS PAŽANGA

Mūsieji ir svetimieji laikraščiai kupini keistų keisčiausių žinių apie Lietuvos likimą. Tremtinių lietuvių širdys kupinos nerimo, kuriais gi keliais privalu tautai žengti, kad ji nebūtų

nuo kitų atsilikusi, sumaningai ir santarmingai plėtotų savo pajėgas.

Tan klausiman, tan rūpestin mėginama visaip atsakinėti. Kas kokios krypties pats yra, tai ir kitiems pataria. Taip susidaro ištisos srovės ir net partijos. Jų šiandien tarp tremtinių lietuvių jau priskaitoma iki šešių.

Tariuos tad būsiant įdomu visuomenei, kaipgi seniau tan klausiman atsakinėta tų šviesesniųjų Lietuvos žmonių, kurie nuo 1906 metų buvo susispietę, pirma aplink „Vilniaus Žinias" prieš pat joms sustojant, paskui aplink „Viltį" ir pagaliau aplink „Vairą"[1].

Aštuonerių metų darbo, skaitant iki šio karo, gana buvo tų žmonių nuomonėms išdėstyti. Ir jie atskirais straipsniais tai išdėstė, nors jokių principų, programų, platformų, kaip tai suprantama, nebuvo skyrium paleidę. Išdėstė tiek aiškiai, kad Lietuvos visuomenė jau galėjo visai įsivaizdinti, kas tokie tie populiarūs viltininkai ar vairininkai ir kuo jie skiriasi kaip nuo kairiųjų krypčių, taip ir nuo dešiniųjų, patys palikdami – centrininkais, tautininkais demokratais ar net lietuvių tautos demokratais.

Faktas, kad srovė tuo pačiu žygiu įgijo bent keletą vardų, reiškia, jog nė vienas jų kaip reikiant neišreiškia visos tos krypties esmės. Matome, kad ir patys tos krypties žmonės nesispyrė prie bet kurio vardo, bevelydami vadintis savo spaudos organų vardais. Ir mes, nesileisdami į visus plonumus, kuriais jie skyrėsi nuo kitų srovių, tikriausiai juos apibūdintume, pavadindami – tautos kultūrininkais arba realios tautos pažangos žmonėmis.

Įdomu atsiminti tautos pažangos svajonės žmonių, kurie lietuvių visuomenėje yra išvarę tokią gilią vagą. Ag jų nuopelnas, kad susidarė tokio platumo organizacija, kaip Lietuvių draugija dėl karo nukentėjusiems šelpti su jos Centraliniais komitetais Vilniuje ir Petrapilyje. Organizacija, į kurią pasirodė galima esant prisidėti kaip iš dešinės, taip ir iš kairės.

Maždaug tais pat dėsniais gyvuoja jau ištrėmime įsisteigęs, labiausiai šiandien prasiplatinęs „Lietuvių Balsas". Tai reiškia, jog ir naujoms aplinkybėms atsiradus, viltininkų-vairininkų principai ir taktika daugumo tebėra laikomi išmintingais ir tautos pažangai tiksliais.

Atsiminkime juos, pirma pasidarę mažą bendrą pastabą.

Anarchizmas, komunizmas, socializmas, materializmas, marksizmas, demokratizmas, klerikalizmas, ultramontanizmas, modernizmas – kas juos ir besuskaitys visus tuos „izmus"! Kas juos ir skaitytų, kad nebūtų jų garbintojų. Tikrai sakant, šiandien nebėra gerai šviesaus žmogaus, kurs nebūtų išsirinkęs vieno tų ar kitų „izmų", nebūtų iš jo pasidaręs stabo ar fetišo ir negarbintų jo fanatingai, išimtinai jam vienam atsidėjęs, nieko šalimais nebematydamas.

Vieni aukas degina tikybai ar net klerikalizmui, kiti tautai ar net nacionalizmui, kiti liaudžiai – demokratizmui, kiti fabrikų darbininkams – socializmui su visokiomis jų atmainomis. Vienam vienam „izmeliui"! Susiaurėjo žmonės, ką vieną belaikydami, jų nuomone, tikrosios pažangos simboliu ar obalsiu.

Dalykas aiškiai nenormalus. Jį ir tegalėjo padaryti nenormalios gyvenimo sąlygos. Bet nejaugi tai turėjo likti amžinas dienas? Ne, ne ir ne! Jei ne prieš kurį kitą, tai bent prieš lietuvių siaurizmą turėjo galų gale kilti reakcija ir prasiplėsti, kad neužtrokštume, lyg grabo voku užsivožę.

To drąsaus darbo – įsirėžti priešpriešiais labiausiai įsivyravusiems mokslo ar tamsybės prietarams ėmėsi anądien senieji viltininkai. Jaugi nė vienam siaurizmui neįtiko, nors dauguomenei – patiko. Jie pasakė:

Visuose „izmuose" turi būti tiesos, jei gauna šalininkų, gynėjų ir platintojų. Bet tik dalį tiesos, visa gi jo visuma – netiesa, kaip yra: *summum jus – summa injuria*[2]. Imk taikinti, nieko nežiūrėdamas, grynų gryniausią teisę – ir nuskausi žmones arba pats tapsi apjuokiamas. Tai visus „izmus" košk dar per vieno „izmo", būtent kriticizmo, koštuvą ir kas liks dora, išmintinga, tikslaus, iš visur imk – tai ir sudarys Tautos pažangą, kuriai vienai teverta nusilenkti, jai vienai tarnauti.

Tuo savo nusistatytuoju principu vaduodamies, tautos pažangos žmonės nuvokia, jog natūrali daiktų evoliucija eina savaime, maitindamosi visu kuo geru ir tiksliu gyvybei tuo laiku ir tomis aplinkybėmis; jog išmintingiausia – nekaišioti tai evoliucijai lazdų į tekinį, o tai dažniausiai padaro kambarių doktrinieriai.

Taip suprantant Tautos pažangą, jos politikos, tautybės, religijos, socialiniai ir ekonominiai, švietimo ir kultūros dėsniai būtų šitokie:

Tautos pažangos tikslas – laisva Lietuva su pačių lietuvių apsisprendimo teise.

Demokratinė respublika – tobuliausia valstybinės organizacijos forma, tačiau valstybės tipas Tautos pažangai ne pirmos eilės svarbumas: laisvo žmogaus nepavergia konstitutinė monarchija, vergų dvasios piliečių nepadaro laisvais nė demokratinė respublika.

Ar šiokio ar tokio tipo būtų valstybinė organizacija, pirmų pirmiausia privalo būti apsaugotos įgimtosios žmogaus teisės: tikybos, sąžinės, žodžio, susirinkimų, organizacijų, sąjungų laisvė, asmens, buto, korespondencijos neliečiamybė.

Visiems pripažįstama lygi žmogaus vertybė ir teisių lygybė, be skirtumo tautos, tikybos, lyties ir luomo.

Pripažįstant ir ginant kiekvieno atskiro žmogaus individualinę lygybę ir laisvę, lygiai pripažįstama ir ginama visų ir kiekvienos tautos lygybė ir laisvė.

Tautų santykiams normuoti ir tautų teisėms ginti tinkamiausia norma – tautų federacija.

Tautą apsprendžia etnografinės žymės: gyvoji kalba, sielos ir kūno ypatybės, kultūros, ekonomijos ir istorijos veiksniai ir ilgas gyvenimas vienoje žemėje.

Oficiali laisvos Lietuvos kalba – Seime, administracijoje ir teisme – lietuvių kalba. Etnografinėje Lietuvoje – visiška visų tautų, joje gyvenančių, kultūrinė autonomija.

Religija žmonijos gyvenime – pozityvus veiksnys.

Krikščionybės etikos principai – visų darbų doros mastas.

Politikos ir visuomenės gyvenime veikiama ne kaipo Katalikų Bažnyčios ar kitos kurios bažnytinės organizacijos narių ypačiai, bet kaipo krašto piliečių, vaduojantis apskritai visais krašto reikalais.

Veikiant politikos ir visuomenės gyvenimo srityje, nesivaduojama nė viena konfesija: 1) kad partijos darbai ir paklaidos nebūtų primetamos pačioms Bažnyčioms, 2) kad pati tikyba nebūtų naudojama politikos tikslams.

Neteikiama iš anksto galutinai nustatytos tam tikros visuomenės tvarkos, paliekant tai nuolatinei visuomenės pažangos evoliucijai, bet žengiant prie turtų visuomeninimo.

Ar šiokia, ar tokia susidarytų socialinė tvarka, joje turi būti apsaugota, kad vieni visuomenės sluoksniai nenaudotų kitų.

Dabartinėje tvarkoje, kada kapitalas naudoja darbą, darbininkų reikalus gina valstybės įstatymai.

Kovai su kapitalizmu dabartinėje tvarkoje prieš privatinį kapitalą statoma organizuotas visuomenės kapitalas, visokeriopos kooperacijos pavidalu.

Žemė su jos turtais – ekonominis Lietuvos pamatas. Žemė – mitybų šaltinis, ne spekuliacijos: jos valdyti negali tas, kas iš jos negyvena.

Bežemiams ir mažažemiams žeme aprūpinti ir kitokiems reikalams tenkinti pripažįstama privalomasis latifundijų išpirkimas.

Kaip bendrojo lavinimo, taip ir specialinės pradedamosios, vidurinės ir aukštosios mokyklos laikomos valstybės lėšomis. Mokslas veltui. Pradedamasis mokslas visiems privalomas.

Privatinęs mokyklos, kurių programos yra ne mažesnės kaip lygaus tipo valstybinių turi lygias teises su valstybinėmis.

Tai, kas teikiama Tautos pažangai. Daugiau atsiminęs ar iš senovinių spausdinių paskaitęs, daugiau parašysiu. Bet pasvarstyti ir to bus šiam kartui gana. O svarstyti tokie dalykai reikia ir naudingiau, neg tarp savęs rietis be galo.

AUTONOMISTŲ – FEDERALISTŲ TARYBOS KIJEVE

(Raportas Vykdomajai Rusijos Lietuvių Seimo komisijai)

Neįvykęs susirinkimas

Ukrainos Centralinė Rada[1] (mūsiškai – taryba) jau pradžioje šių metų liepos mėnesio yra nusprendusi sušaukti į kuopą atstovus tų tautų ar kraštų, kurie siekia laisvo valdymosi,

autonomijos, ir mano, kad sąjunginė, federacinė respublika yra tinkamiausis sudarymo būdas Rusijos valstybei. Sumaniusi šį didelį suvažiavimą ir apsprendžiusi vyriausius jo pamatus U.C. Rada pavedė U. Visuotinajam generaliniam sekretoriatui tai kuo veikiausiai įvykinti jau į galą to pat liepos mėnesio. Bet G. sekretoriatas sutruko; turėdamas kitą didelį susirinkimą, į federalistų susirinkimą nesuskubo prisiruošti ir gavo jį atidėti į rugpjūčio 15 dieną; nesuskubo nei susitarti su tautų organizacijomis, kurių yra Kijeve: skyrium kiekvienos tautos atstovų netesėjo surasti, o per laikraščius pakviestieji tų organizacijų atstovai savaime neatėjo. Be visų tų kliūčių, dar tuo pat laiku baigės U.C. Rados tarimasis su Laikinąja vyriausybe[2], kuri, nors nusileido ir C. Radą pripažino, vis dėlto užmezgė jai tokių mazgų, nustatant savarankės Ukrainos sienas ir sudarant Generalųjį sekretoriatą, jog Rada iki šiol dar negali išnarplioti, nors dirba dieną naktį, ir pašalinis žmogus vargu gali bent kurį Rados ar Sekretoriato narį pagauti. Nėra tad ko stebėtis ir pykti, kad ir Komisija sąjungininkams, federalistams sušaukti, kaipo R. ir S. dalis, nepajėgė tvarkiai padirbėti; ir sušaukimo dieną, antrąkart atidedemą, dabar jau į rugsėjo 8 dieną, vos tik kai kuriuose laikraščiuose tai paskelbė.

Maskviečiai ir anas šonas tai gavo laiku patirti, petrapiliečiai ir šisai šonas negavo ir visai rimtai ruošės važiuoti į Kijevą kaip tik rugpjūčio 15 d.: lietuviai, latviai ir igauniai. Lietuviai santarininkai ir socialistai rengėsi per Maskvą, amerikiečių atstovas dr. J. Šliūpas per Voronežą, karininkai nuo fronto, Rusijos Lietuvių Seimo vykdomosios komisijos pažymėtieji atstovai – tiesiai iš Petrapilio. Šių pastarųjų tarpe kilus abejojimams, ar ant tikro bus važiuotė be pakvietimų, sutarta pasitenkinti vienu atstovu: bus susirinkimas – daugiau iš kitur atvažiuos, nebus – ir tasai vienas apreikš, jog lietuviams vis dėlto rūpi sąjunginis Rusijos sudarymas ir jie neatsisako nuo dalyvavimo tame darbe.

Štai kaip aš atsiradau pats vienas Vykdomosios k-jos pasiųstasis į Kijevą. Federalistų kuopai aš tebūčiau galėjęs atpasakoti, kaip lietuviams senai jau rūpi gauti autonominis jų valdymasis, o pastaraisiais metais net Lietuvos nepriklausomybė,

idant visai laisvai galėtų federuotis su bet kuriais savo kaimynais. Tam tikslui geri man buvo keli lietuvių nusprendimai, turį dokumentų reikšmę. Aš ir pasidariau po keletą nuorašų:

1. Didžiojo Vilniaus Seimo rezoliucijų,

2. Lietuvių Tautos Tarybos nusprendimų kovo 13 dieną,

3. Jos pranešimo gegužio 2 d. Laikinajai vyriausybei kun. G. Lvovo[3] vardu apie įsisteigusį Lietuvos Valdomąjį komitetą,

4. Pataisos paskalų, būk lietuviai bendrai veikią Stokholme su lenkais,

5. Deklaracijos L. vyr. apie lietuvių apsisprendimą savajame Steigiamajame susirinkime,

6. Rusijos Lietuvių Seimo rezoliucijų ir

7. Skyrium trijų jo frakcijų rezoliucijų.

Kitų buvusios Tautos tarybos darbų neskaitant, gana buvo ir šių vienų kvalifikacijų lietuvių tautai įvesti į eilią trokštančių mažiausia sąjunginio valstybės sudarymo. Tokį įspūdį tęviršt ir padarė šie dokumentai, mano įteikti Kijeve ukrainiečiams, latviams ir moldavams, be to, ukrainiečiai dar gavo iš manęs projektą Lietuvos autonomijos ir P. Leono[4] laišką į Kadetus[5] autonomijos tikslu. Taigi šitų žygių pakartoti nebereiks.

Važiuoti dabar visur sunku, o fronto link – ką ir besakyti. Bilietą man davė ne tiesiu keliu per Vitebską ir Mogiliavą, bet per Maskvą, Tulą, Kurską, Arlą. Važiavome sausakimšai geruoju ir apsibardami dvi dieni ir tris naktis, kad galima buvo nuvažiuoti per vieną dieną ir dvi nakti. Grąžino mus per Korosteni. Taip žymiai padidino kelionės išlaidžius.

Kijeve kareivių kareiviai; daugiau, kaip reikia. Stotyje per keturias valandas negavau kur atsisėsti. Buvo ankstyvas laikas; pralaukęs kėlimosi laiką, suradau saviškių ir nuėjau į Ukrainos Centralinę Radą. Ji puikiuose rūmuose b. karalaičio Aleksejaus muziejuje, D. Vladimirskoje gatvėje. Salių salės. Čia pat „Pressbureau", spaudos stalas. Daug visokių laikraščių ir visi ukrainiečių, jų, rusų ir prancūzų kalbomis. Čia skaito. Čia kažin kam karo sargyba stovi. Čia ir visokių žinių duodama.

Čia pat ir aš pirmą kartą gavau patirti veltui važiavęs, atidėjus susirinkimą į kitą dieną. Nusiminiau, pasidarė pikta. Bet

paklausęs viršiau išdėtųjų pasiteisinimų, bent kiek atlyžau ir ėmiau rengtis vizituoti atskirus Ukrainos veikėjus, kad ne tuščiom rankom į jus sugrįžčiau, nieko nemokėdamas papasakoti. Į tą žygį besiruošiant, atsirado keletas latvių, karininkų ir šiaip jau, kurie taip pat buvo apsivylę. Pulku gužėti nuo vieno prie kito nebepadoru, ir mums pažadėta keletas posėdžių, kur patys mūsų norimieji veikėjai ateis ir duos informacijų kaip apie save, taip ir apie šaukiamąjį susirinkimą.

Posėdžiams paskirta gražus ir erdvus autonomistų-federalistų klubas toje pat gatvėje Nr. 42. Posėdį pradėjo Tautų dalykų generalusis sekretorius (ministeris) Šulginas. Pasirodė, bet ir išnyko lenkas, paliko galicietis, gudas (baltarusis) karininkas, kuopa latvių, mes trys lietuviai (aš, santarinin.[6] ir s. d.), moldavas, estonas; baškyrai, jakutai, kirgizai ir k. atsiuntė depešas. Ukrainiečių atsilankė partijų atstovai, karininkų generalusis konsulis, tautos „batko" žilutis profesorius Hruševskis[7], kurį susirinkimas didžiausia pagarba sutiko atsistodamas. Posėdžiai tapo įdomūs jau vienu savo įvairumu. Pradėjome nuo pasiinformavimo apie kits kitą.

Apie lietuvius. Aš pasitenkinau charakteristika paminėtųjų dokumentų ir darbų, kuriuos jie patvirtina, nes ukrainiečiai ir be to daug žino apie lietuvius ir juos brangina, kone į pirmąją visų tautų vietą stato, gal daugiau juos vertina, neg iš tikrųjų jie to yra verti.

Aš, parodęs lietuvių politikos idealą, siekiantį ligi pat nepriklausomybės, paprašiau, kad ir kitų tautų, čia susirinkusių, atstovai atpasakotų, kokie gi ir jų galutinieji politikos siekimai, nes, to nežinant, to atvirai neišsipasakojus, negalima bus tvirtai koordinuoti bendras visų veiksmas, vienų su kitais susiderinimas. Tai ir buvo lyg ašis, aplink kurią sukės visas ištisas pirmasai posėdis.

Apie latvius. Latvius mes žinome. Jų socialistai, maksimalistai ir minimalistai; jų santykiai su nesocialistinėmis tautos partijomis tokie pat, kaip ir mūsų. Tik visur griežčiau ir kur kas šiurkščiau pabrėžiama. „Toks jau šiurkštus ir griežtas mūsų būdas", – prisipažino jie patys. Einanti dabar smarkiausi kova

savo tarpe: socialistų internacionalistų, kuriems nėr tėvynės, su nacionalistais realistais, kuriems yra tėvynė, kurie mato, kokių eksperimentų galima daryti, kokių ne. Sakysime, sumanius Latvijoje padaryti tokias agrarines reformas, kokias socialistai bando padaryti Rusijoje, kilsiąs civilinis karas, nes latvis nė už ką neatsisakysiąs nuo iniciatyvos ir nuo suvartojimo savo asmeninės energijos žemės produkcijoje.

Mums teįdomi nauja latvių nacionaldemokratų partija, dabar griežtai atsisakanti nuo nacionalistų, Veinbergo ir Grossvaldo[8] tipo. Jų, girdi, šiandieną niekas nebeklauso, su jais nebesiskaito. Bet tarp dabartiniųjų latvių endekų, tautininkų demokratų ir pirmykščių tautininkų vienas tesimato skirtumas: Veinbergas ir K-o buvo monarchistai oportunistai, šalininkai vienavaldžio valstybės monarcho. Jie niekino žmonių atstovybę parlamente, kurią buvo užgulę rusai nacionalistai, nes per parlamentą dar mažiau bebuvę galima laimėti neg per carą. Apie tai žiūrėk knygą „Antrosios Marijampolės paskaitos", 1910 m. mano straipsnį „Apie šių dienų latvius"[9], 53–56 p. Dabartinieji endekai – revoliucionieriai, bet tokie pat oportunistai, tiek revoliucionieriai, kiek galima tautai laimėti; programa palieka ta pati tautinė.

Kaip nespaudžiau, negalėjau iš latvių endekų išspausti prisipažinimo, kokia gi galutinai jų nustatytoji politikos programa, ko galų gale siekia savo tėvynei? Į visa tai jie teturi vieną atsaką: „Tuo tarpu apie nieką nenorime nei svajoti, kol Latvijos, dabar į tris dalis išskaidytos: Kuršo, Vidžemio ir Latgalos, nesuliesime į vieną. Bepigu jums, lietuviams, kai jus visus užgulė tie patys vokiečiai: aukštaičius, žemaičius ir prūsus! Katros gi dalies vardu mes, latviai, galime kalbėti apie politikos žygį?" Vis dėlto tautų sąjunga latviams endekams be galo rūpi, ir jie uoliai ruošiasi į suvažiavimą.

Kad ir Lietuva negalinti nieko siekti, „kol nebus sumuštas Berlynas ir Viena", buvo tos nuomonės ir lietuvis s.d.

Latviai laukia. Bus stipra Rusija, niekas jos nesustabdysiąs nuo lindimo pro Latvijos ir Estijos langą į Europą, sugrius – tai kitas klausimas. Kiekvienas, susidėdamas su kuo kitu, žiūri tik

savo naudos. Taigi ir latvius nauda nuves arba į rusus, arba į lietuvius, kaip dr. Šliūpas svajoja[10], arba niekur, destis kur tomis sąlygomis ir aplinkybėmis bus naudingiau. Dr. J. Šliūpo sumanymu Lietuvių-Latvių respublikos – jie netiki.

Apie moldavus. Apie Besarabijos moldavus aš tiek težinojau, kad jie pravoslauni, lotynų genties ir minta koše „mamalyga", kurios „i" tokia pat kieta, kaip ir pati košė: kone molis.

Šviesus moldavų atstovas Teofilius Jonko parodė mums Besarabijos žemėlapį, išspausdintą Rumunijoje, taip dailiai, artistiškai ir smulkiai mokslingai sustatytą, kokio niekur kitur aš neesu matęs. Kiekviena moldavų gyvenamoji vieta Besarabijoje pažymėta veiksliu raudonu skrituliu, kame jie mišrai gyvena, skritulys dviem varsom. Kitų tautų gyventojai parodyti kitų varsų skrituliais. Taip, kad vienu žvilgsniu matai, kur, kaip tankiai gyvena moldavai, kaip kreivuliuoja etnografinė jų siena, kur ir su kuo jie ribojasi.

Rusijos Besarabijoje esama trijų milijonų gyventojų: graikų, bulgarų, žydų, rusų, ukrainiečių; jų gi tarpe net dviejų milijonų moldavų, neskaitant ketvirtadalio milijono už Dnestro. Taigi moldavų esama Rusijoje tokios pat tautos, kaip ir lietuvių, latvių, estų. Jie – rumunai, moldavanais vadinami nuo Moldavos upės; nuo jos visa pusė Rumunijos vadinasi Moldavija, šalia antrosios pusės – Valachijos.

Moldavija tad perskirta per pusę tarp Rumunijos ir Rusijos. Reiktų tikėtis, kad moldavams taip pat skauda, kaip dabar latviams, esant tarp vokiečių ir rusų. Tačiau ne. Per šimtą metų valdymo rusai taip užspaudė moldavus, išspausdami iš cerkvių ir mokyklų jų kalbą ir lotyniškąjį raštą, kad dabar moldavai juoba svyra į rusus, ypač į kaimynus ukrainiečius, neg į brolius anopus Rumunijos sienos. Ir inteligentija nenorinti to pakreipti rumunų link. Man tai buvo keista. Juk vis tasia, tauta susipras ir pasvirs į saviškius, tai kam gi nepagreitinti to proceso, neįstatyti iš karto į normalias vėžes?

Paaiškinta įdomiai. Moldavai esą taip tamsūs ir tautiškai nesusipratę, jog nė nežiną apie savo brolius už sienos. Taigi ir inteligentams tenką tenkintis vienu darbu – kėlimu visų pirma

kultūros ir tautinės sąmonės, o ne kuo kitu. Dėl to ir įvykęs niekur kitur nerandamas faktas, kad visos kitos tautos partijos atsisakiusios veikti tarp moldavų, palikdamos tą darbą tautininkų partijai. Nukračiusios nuo darbo rankas, moldavų partijos susiliejusios su rusų partijomis. Taigi moldavus beatstovaują tautininkai, kurių valdyba ir esanti tikrasis ir vienatinis bendras visų moldavų centras.

Moldavai tad, kaip ir latviai, nežino, už kokią ateitį galvas guldyti; jie tetrokšta laisvai valdytis, saviškai lavintis ir atsipeikėti, išėjus iš carizmo jungo į autonominį rėdą. Po revoliucijai žemietija veikianti visai žmoniškai: moldavams ir bulgarams duodanti pinigų mokykloms steigti, mokytojams rengti, net savomis kalbomis vadovėliams išspausdinti. Kitokių lėšų jie neturi.

Su moldavais ukrainiečiai tesusiduria dviejuose apskričiuose: Cholmo ir Tiraspolio.

Apie žydus. Patys ukrainiečiai žydams nieko neprikiša, jie, žydai, gynę ukrainiečių sumanymus. Taigi jiems, žydams, davę vieną generalųjį finansų sekretorį (Rafkes).

Iš kitų dalyvautojų tačiau paaiškėjo, jog žydai – joki autonomistai, ypač jie ne teritorialistai, neturėdami savos tėvynės. Vieni sionistai tesą pilni autonomijos idėjos, tad jie vieni teesą kviestini į autonomistų suvažiavimą. Kitos žydų partijos iškeikusios sionistus; net ir tariamieji nepartiniai esą tos pat žydiškosios orientacijos valstybės sutvarkymo dalyke.

Latviai sako griežtai – žydai nestosią už autonomistus-federalistus, nes jiems patiems užtenką eksteritorialės tautinės autonomijos. O kad jie visą politiką dabar saviškai pakreipė, tai autonomistams-federalistams bus riestai (tugo). Nuomonės žydų kadetų, kareivių ir darbininkų tarybos vykdomojo komiteto, maksimalistų, visų tų Liber-Goldmanų, Danų, Gocų, Cederbaumų-Martovų, Trockių, Bunakovų[11], per gerai esą žinomos, kad žydų nelaikytume didžiausiais plačių teritorialių autonomijų priešais. Latgaloje žydai s.r. ir s.d. sutaisę „soviet krestjanskich deputatov"[12], kurį tekę praminti tikruoju vardu: „soviet jevreiskich deputatov"[13] už jo veikimą prieš latgalių susiliejimą su latviais.

Dabar žydų „Bundas"[14] su soc.dem. susilaikęs nuo balsavimo ukrainiečių valstybiškumo dalykų, t.y. neveikęs prieš. Bet kol Laikinoji vyriausybė nepripažino ukrainiečių judėjimo, tai žydai smarkiai veikę prieš ukrainiečius „Kijevskoje Mislyje" ir kitur spaudoje.

Žydų taktikos esama tos pat, kokią matėme ir lietuvių Valdomajame komitete: jie nebrangina teritorijos ir nevertina pamatinės jų tautos.

Apie gudus. Ką gudas (baltarusis) kalbėjo, mes tai jau senai žinome. Įdomu tik, kad Minsko gudų komitetą jis dabar pavadino susidariusia Centraline Rada, kuri visomis galėmis stversis autonomistų-federalistų. Su žydais jie niekur dar nesusidūrę.

Apie kazokus. Kazokai toli gražu nebe tie ir nebe tokie, kokiais juos Maskvos taryboje nupiešė generolas Kaledinas[15]. Esama vienuolikos ar dvylikos kazokijų. Jos į bendrą suvažiavimą Novočerkaske atsiuntusios 300 atstovų, kurie kazokus paskelbę... atskira tauta, svajojančia apie atskiras mažas respublikas. O kubaniečiai ir terekiečiai pasisakę esą ukrainiečiai ir eisią drauge su jais. Oružeinikovui stojus prieš, tarybos taip nukrypusios, jog Kornilovas[16] gavęs suvažiavimą ne laiku išskirstyti.

Autonomistų-federalistų suvažiavimui kazokai pritaria.

Apie ukrainiečius. Jie įdomiausi. Į juos visos kitos tautos žiūri kaipo į galingus iniciatorius. Jų daugiau ne trys dešimtys milijonų, jie vieni galėtų sudaryti tokią valstybę, kaip Francija ar Italija. Ukrainos sostapilis Kijevas vis dėlto neturi aiškių ukrainiškumo žymių. Visur tesigirdi rusų ir lenkų kalbos. Visi mažarusiai surusėję, sumaskolėję, kaip patys išsitaria. Kijevas toks pat, kaip ir rytų Galicijos sostapilis Lvovas (Lembergas): aplink gryniausi ukrainiečiai, o mieste – lenkai ir žydai. Ne kitoks ir mūsų Vilnius. Miestų būdas veikiai pasikeis, įvykus reformoms: nutautėliai jau dabar ima atsigriebti ir atsijokėti.

Ukrainiečiai šviesuoliai labai simpatingi. 1910 m. Lvove aš maniau, jog tai europiškai apsitrynę; 1917 metais aš taip pat matau Kijeve, toli gražu ne Europoje. Kažkoks minkštas būdas, mandagumas, lipšnumas. Paklausysi mūsų ar rusų esdeko, tai

net šiurpas ima: tai jis ir duonos kąsnio nenuryja, užmiršęs, jog „kovoje telaimėjamos teisės", ir kovoja dažniausiai šiurkščiu kaip karvės liežuviu. Kai ukrainietis ar galicietis kalba, tai rodos, lengva būtų ir tau pasirašyti s.d. ir s.r. programa.

Ukrainiečiai ir galiciečiai, jų broliai, kad ir kraštutiniausieji, baigiant moksliškuoju anarchistu, nekliedėtojai, ne utopistai, bet realaus darbo žmonės, sveikapročiai. Lvovo didžiausį politikos laikraštį „Dilo"[17] jie bendrai vedė, susidėję penkiese iš įvairių partijų. Kiekvienas skyrium saviškai veikė gyvu ir rašytu žodžiu, bet kovoje už atskyrimą Rytų Galicijos (ukrainų) nuo Vakarų Galicijos (lenkų), už įsteigimą atskiro ukrainų universiteto arba ukrainizavimą Lvovo universiteto – jie veikė bendrai ir sutartinai.

Kijeve regime taip pat. Pilnu bendrumu (jedinenije) iš pat pradžios, sakosi, mes gavome tai, ką jau turime. Meluoja tie, kurie kai kuriuos mūsų skirtumus rusų laikraščiuose mėgina išpūsti į skaldymąsi. Mūsų esdekai ir bundistai dar nenusistovėję C. Rados idealuose (Ukrainų valstybiškume). Bet Radoje svarbiausią rolę vaidina eserai, su kuriais sutinka ir kitos partijos. Bet ir su esdekais nesunku, kad tėra vienodi, nesuskilę į maksimalistus ir minimalistus. Ir žydų mums nebaisu, turint tokį žymų ukrainiečių daugumą. Centralinės Rados priešininkai tėra konservatoriai: kam ji socialistinė. Net ir Ukrainos kadetai, pritardami Radai, gavo atskilti nuo Petrapilio kadetų. Ir kazokai, kaip matėte, nepriešingi.

Man pasakius, jog lietuvių jau kone visai nusistovėjusi siekimo formula – „į viso pasaulio tautų vienybę broliškoje demokratinėje laisvų tautų-valstybių sąjungoje", ukrainietis eseras karštai atsakė, jog ir C. Rados idealas esąs sufederavimas suvereninių tautų. Todėl ir siekimas, kad kiekviena tauta skyrium susišauktų savus įsteigiamuosius susirinkimus dar prieš bendrąjį visos Rusijos steigiamąjį susirinkimą, kurs turi būti ne kas kitas, kaip tik tautų kongresas.

Į mano klausimą atsakyti, koks gi vis dėlto galutinas Ukrainos politikos idealas: plati autonomija Rusijoje ar pilna nepriklausomybė, „samostijnost", gimusi Galicijoje, ir ar tiesa, už

ką rusai pyksta, kad viskas yra daroma, kas tik Ukrainą labiau atskiria nuo Rusijos, net religijos dalyke, man šitaip atsakyta.

„Samostijnost" tebėra gyva. Bet tokių žmonių, kurių politikos grįžkelis yra pilna Ukrainos nepriklausomybė, yra labai maža. Radai ir tas valdymosi būdas nėra bjaurus, vis dėlto ji pripažįsta, jog nepriklausomybės idėja – imperialistinė tendencija. Mes visi tebekovojame su mūsų maskolinimu, kaip sunkiai kovojome ir pirma. Bet tai toli gražu nėra griežtas skyrimasis nuo Rusijos. Mums terūpi laisvė. O keliai į tai gali būti visoki: dalyvaujant Rusijos įst. susirinkime ar nedalyvaujant. Mes dalyvausime, pirmą savąjį sušaukę, jei nesuskubsime, paskui sušauksime, o ką ten nuspręsime, priderės jau nuo to, kaip bus su mumis apsieita... „Samostijninkai" tiek yra nedaugingi, jog C. Radoje tebuvo gavę vieną vietą, ir tos dabar nebeteko; Radoje teturi vietos kairesnieji už kadetus.

Ukrainos Centralinės Rados sąstatas:

1) 17 sacialistų revoliucionierių,

2) 15 socialistų demokratų,

3) 4 socialistai federalistai,

5) 1 socialistas nepartinis,

6) 1 nacionalrevoliucionierius,

7) 0 samostijninkų.

Tematydamas rusų ir aklų jų pasekėjų lietuvių socialistų darbus, aš buvau įgijęs gana tvirtą nuomonę, jog socialistai temoka griauti ir visai bergždi yra kūrimo darbe. Žiūr. „L. B." Nr. 57.[18] Sviete pabuvojęs tačiau, matau, jog ir socialistai, jei tik nėra užsikeikę internacionalistai, gali padaryti didelį kūrimo darbą. Ukrainos C. Rada – pavyzdys.

Religijos dalyke U. C. Rada stovėsianti už pilną atskyrimą Bažnyčios nuo valstybės, kovosianti su jos užsimetimais, jei tai atsitiksią. Bet Rada visai nesikišanti į Bažnyčios vidaus dalykus: ar ji paliks ištikima pravoslavijai, ar pakryps į rytų katalikybę paskui savo brolius galiciečius. Galicijos metropolitą grafą Šeptickį[19] Ukraina mokėjusi pagerbti kaipo tautos kančių simbolą, kaipo kovotoją už tautos idealus, kaipo mokslo ir kultūros veikėją. O kad jis – kunigas, tai ką tai kenkia?

Ta savo deklaracija Ukrainos eserai pabaigė pavergti mano širdį. O, kokių jų ne tokių esama, kaip nenatūralieji mūsų odioznikai! Taigi ir visai sustiprėjau savo nuomonėje, jog su tokiais žmonėmis ne tik galima ir verta, bet ir malonu bus padirbėti. Taigi dalyvaukime rugsėjo 8 dieną kuopoje!

U.C. Rados nusprendimai apie sušaukimą atstovų tų tautų ir kraštų, kurie kovoja už federacinį valstybės sustatymą.

I

Suvažiuoti tekviečiama atstovai tų tautų arba kraštų, kurie kovoja už tautos ir vietos (nacionalnoterritorialnųjų) arba tik vietos (territorialnųjų) autonomiją ir federacinį visos valstybės sustatymą. Tautas, kurios dar nėra apimtos tuo bendru troškimu, atstovauja tos partijos ir grupės, kurios laikosi viršiau pasakytojo pamato.

Pastaba. Komisijos nuomone, suvažiavime dalyvaus: suomiai, lenkai, lietuviai, latviai, gudai, estai, gruzinai, žydai, moldavai, kirgizai, armėnai, kalmukai, baškirai, sartai, Kaukazo kalniečiai, Sibirijos tautos, rusų kraštai ir partinės grupės, kazokai ir kitos tautos.

II

Pripažindama didelį svarbumą kiekvienos tautos balsui, visai nežiūrint jos žemės, skaičiaus ir tautinio bei kultūrinio išsiplėtojimo, U.C. Rada kviečia visas atsiųsti po tiek pat atstovų, tik ne daugiau kaip po dešimtį žmonių.

Pastaba. Kraštai, kurie kovoja už savo autonomiją ir federacinį valstybės sudarymą, turi atsiųsti taip pat ne daugiau kaip dešimtį žmonių.

III

Suvažiavimo iniciatyva pridera Ukrainos Centralinei Radai, ji nustato būsimo suvažiavimo pradus ir savo nusprendimų

įvykinimą įteikia Generaliniam sekretoriui, kuris turi susitarti šiame dalyke su kaimynėmis tautomis, o pirmiausia su tomis tautų organizacijomis, kurių yra Kijeve.

IV

Suvažiavimo dienotvarkę nustato Generalinis sekretoriatas sulig U. C. Rados pageidavimų, bet galutinai dienotvarkę nustato patys suvažiavimo dalininkai.

Pastaba. Komisijos nuomone, dienotvarkėje reikia padėti klausimai:

1. Būsimasis federacinis valstybės sudarymas.
2. Kiek siekia federacijos centralinių organų kompetencija.
3. Valstybinė kalba ir kalba kaimynų, federacijos dalių.
4. Principas ir projektas autonominių vienačių išskirstymo (razmežuvanė).
5. Tautinių mažumų teisės.
6. Tautų federalisčių sąjungos organizacija.
7. Keliai, kuriais gaunama federacinis sudarymas.
8. Einamoji federalistų politika ir taktika.

V

Atmenant didelį būsimojo suvažiavimo autoritetingumą ir nebeatidėtiną reikalą susitarti apylinkių tautoms, einančioms į vieną tikslą, Ukrainos Centralinė Rada paveda Generaliajam sekretoriatui sušaukti suvažiavimą į Kijevo miestą.

PAKVIETIMAS

Lietuviams, latviams ir estams telegrama, rugpjūčio 18 dieną pasiųsta.

„Suvažiavimas atstovų tų tautų ir kraštų, kurie kovoja už federacinį valstybės sudarymą, Ukrainos Centralinės Rados šaukiamas, galutinai paskirtas į rugsėjo 8 dieną Kijeve. Kiekviena tauta ir kraštas gali atsiųsti po dešimtį atstovų. Prašome

dalyvauti, atsiųsti atstovų, atsivežti referatų, atvažiuoti dviem trimis dienomis prieš tai. Suvažiavimas tęsis savaitę. Telegrafuokite, susitikę paskelbkite kitiems.

Komisijos sekretorius *Liubinski*".

Lietuvius, nebtekusius centralinio organo, tegali atstovauti partijos, kurių idealai – autonomija, federacija. Niekai, jei kurios tautos atsirastų ir daugiau atstovų, nei dešimt mandatų: komisija nuspręs, kokį jiems ir kam duoti balsą, ką svečiu palaikyti. Tik reikia prirengti referatų. Ruoškimės – momentas be galo svarbus.

R. L.[20] Seimo vykdom. atstovas *Kun. J. Tumas.*

KURIO „KARALIAUS" NAUDAI?

Kūnui ėmus skursti nykti, tiriame, beg ne pagedo ta jo dalis, kuri visą jį gaivina: maisto perdirbėjas pilvas. Patyrę taip esant, alkinamės, kuriam laikui nebeduodame jam paprasto darbo, leidžiame pasilsėti, idant pamažu savomis pajėgomis atitaisytų, kas buvo pasidarę nebe taip kaip reikiant. Bet jei kūne atsiranda tokių dalykų, kurių jis nebeįveikia ir dėl to nyksta, tai pavartojame ricininės alyvos, idant kūną varginančius dalykus pirma šian ar tan galan ūmai išverstų ir tik paskui imtų saviškai šeimininkauti, betaisydamas reikiamąjį padargą.

Politikos kūnas – tauta ar provincija. Ji taip pat turi savo pilvą malūną – valdymosi prietaisą, kurį per ilga užkrečia laikui nebetinkama valdžia. Jai iš politikos kūno išversti vartojame – revoliuciją. Kas gi nežino, kaip bjauriai ir skaudžiai veikia ta ricina-revoliucija? Tačiau imame jos, akis užsimerkę, nosis užsikimšę ir kantriai kankinamės vis atmindami, jog tai tik trumpam laikui. Ir kažin kaip bepavadintume žmogų, kurs viena tenorėtų, kad verstų, verstų ir daugiau nieko. Tokių žmonių lyg ir įsivaizdinti negalima. O dėlto jų esama. Tai tie, kurie pasiryžę kęsti nuolatinę, permanentinę revoliuciją, tą per ilgą laiką vėmimą ir paleidimą, užtai, kad tokiu būdu drumsčiasi visuomenės vanduo ir esti lengva šiokių ar tokių „žuvyčių" pasigaudyti.

Ko gaudosi Rusijos maksimalistai socialistai ir kiti kraštutinieji kairieji, neprileisdami sudaryti tvirtą valdžią, palikime šaly. Tai pačių rusų dalykas, o mes nei jų sustabdysime, nei pataisysime. Bet nevalia mums tyčia užsimerkus nematyti ir susičiaupus tylėti, kai mūsų pačių mikromaksimalistai, tie mažutyčiai milžinai apetito dalykuose, neleidžia lietuvių tautos kūnui palengva, užtat saviškai veikti ir stiprėti. Argi tokių būtų mūsų tarpe? Aiman, esama tokių, kurie gerą karą ir gerą netvarką daugiau vertina neg menką taiką ir negudrią vis dėl to taiką. Taikoje ir tvarkoje mat reikia dirbti ir visa tai tobulinti, idant būtų dar taikiau ir tvarkiau, idant Lietuvos kūnas vis stiprėtų, o netvarkoje, suirime galima tas kūnas panaudoti kitiems tikslams, partiniams ar net asmeniniams.

Apsiginti jie turi lengvą, bet baisų ginklą: šauksmą – „Kas prieš mus, tas – kontrrevoliucionierius!" Bet tautos mylėtojų tai neturi nubaidyti nuo išsiaiškinimo sau patiems ir nuo viešo atsakymo tautos visuomenei, kuriam galui ji drumsčiama, jos politinis darbas ardomas, kokių „žuvelių" tokiuo būdu gaudoma sau? Tautiečiai! Aš nieko neturiu apčiuopiama, kuo galėčiau šį bei tą įrodyti. Bet negaliu ir tylėti, nemaldavęs teisybės, šviesos, kai dieną naktį ėda visokių abejonių žalčiai. Taigi, meldžiamieji, nebūkite nakties paukščiai ir vilkite viešumon, kam ir ko žvejojama...

Gabrys[1], sakysime. Ilgai ilgai dirbo dorų prancūzų idealistų tarpe, užsipelnė jų pasitikėjimo, jam padeda kovoti už mažųjų tautų teises. Dirba garbingu, visam pasauliui bendru tikslu, dirba vaisingai. Bet karas nupučia visa tai, ir Gabrys virsta politiku – vokiškosios orientacijos, tų žmonių šalininku, kurie pasaulinių idealų nėra žmonijai davę. Savo rankomis sudraikydamas didelį ir švarų savo darbą, ko Gabrys gaudosi?

Europai supažindinti su Lietuva ir lietuviais kun. Antanas Viskantas prancūzų kalba išspausdino knygą[2]. Jai diskredituoti Gabrys taip pat prancūzų kalba išspausdino antrą knygą[3]. Rašydamas skaitytojus, nejaugi čia vienu chamizmu vadovavosi?

Šveicarijos Friburge susidarė didžiausi visoje Europoje lietuvių šviesuolių kolonija ir sutartinai varė bendrą kruvinojo

karo politiką. Bet kerta juos kažin kokia gyvatė, ir jie ūmai atsimeta kits nuo kito. Rodos, išminties ir proto vyras kun. Purickis su kitais kunigais: Steponavičium, Dzimidavičium, vėliau Bartuška, kan. Olšauskiu ir nekunigu Gabriu randasi viename būryje[4]. O tokios doros sielos ir diplomatinės švarybės vyras, kaip Stanislovas Šalkauskas, su kunigais: Viskantu, vėliau Vilimavičium, Tamošaičiu, Česaičiu, viso 7, su nekunigais dvarininkais antrame būryje[5]. Ir ligi šiolei abudu būriu rūpestingai niekur nesuleidžiama bendro darbo dirbtų – nei studentų draugijoje, nei labdarybėje imtiniams, nei lietuvių dienoje, nei Lietuvos atstatymo komitete. Kurio karaliaus naudai tai daroma?

Vilniuje vargų negalais susimezgė didžiulė „Lietuvių draugija dėl karo nukentėjusiems šelpti". Tuoj šalia jos atsirado mažutė „Lietuvos" žmonių draugija tiems šelpti, kurie ir be jos apsčiai sušelpiami, o žmonėms nuo pirmosios raišyti pasiunčia į Ameriką net tris žymius Lietuvos žmones (A. Bulotą, J. Žemaitę). Koks gi karalius ir iš to laimėjo, ko ir kam ta proga prižvejota?

Vargų negalais ir Petrapilyje supinta Tautos Taryba ir Valdomasis Lietuvos komitetas, kurs ne veltui ir vylėsi paimsiąs Lietuvos įstaigas. Socialistai maksimalistai tol neprileido jam veikti, kol nepalaimins žydų „Bundas". Laukėme, kiti keikdamies, kiti kantriai dantį sukandę, bent pusantro mėnesio, kol „Bundas" atėjęs... nepalaimino, ir mes nebeatgriebtinai pralaimėjome visas savo viltis, nes politikos sąlygos į tą laiką suskubo atsimainyti. Tada maksimalistai išėjo iš tų organizacijų. Kas ir kam čia iš lietuvių dalykų pagauta?

Liko socialistai minimalistai mielai priimti. Dirbo dirbo, kol jiems nedilgtelėjo, jog su buržujais nekošer[6] dirbti ne tik politikoje, bet nei labdarybėje. Ir atsitraukė, besižadėdami grįžti, kai jiems vieniems bebus leista pasaulyje ir visose jo įstaigose švilpauti. Tegu sau ir būtų, jei garantuotų, kad sugebės kurti, ne tik griauti, kaip ligi šiol kad buvo. Bet jei griaus, kas jau padaryta, tai kurio karaliaus naudai ir kas čia bus pagauta?

Susirinko tautos atstovai bendro žodžio apie Lietuvos likimą tarti. Ir neištarė. Vieni kitų neprileido. Kone taip pat ir – karininkai. Kurio karaliaus naudai?

Vieni internacionalistai, kiti Rusijos darbininkų bernai, kiti Rusijos demokratijos vergai, kiti lenkiškosios orientacijos, rusiškos, vokiškos, žydiškos, pagaliau nė jokios, bet tik ne lietuviškos. Lietuviškumo tiek tėra, kiek, Lietuvos nelaimei, lietuviškai pakalba. Rusai, lenkai, puslenkiai, skerslietuviai lyg susitarę visa daro, kad tik Lietuva nebūtų Lietuva, nesustiprėtų, savo valios nepasigautų ir taip be savo veido pakliūtų arba svajojamajai bendrai viso pasaulio demokratijai, ar „laisvajai Lenkijai", ar...

Atsakykite, susimildami, kurgi visi tie žmonės mus veda, kad bent neužrištom akim galėtume žūti?

MŪSŲ „DIPLOMATIJOS" TUŠČIAPŪSLIAI

Pasaulio diplomatijos, gudrios lapės dora vadinamos, per daugelį amžių kita kitai galvas beapsukdamos, susidarė savotiškus principų ir elgimosi katekizmus, kurie toli šaukia nuo paprastosios krikščioniškosios dorybės. Diplomatijos kalba – pasakėčių kalba, alegorinė, ji dažnai reikia kitaip suprasti. Bet vyriausis diplomatijos pradas – geriau per maža pasakyk neg per daug. Anot pašaipininko A. Vienuolio, kurio „Triumfą"[1] kiek vėliau dedame, diplomatas, kad per daug nepasakius, burną savo barzda užsikemša. Užtat jei diplomatija per labai paleidžia savo liežuvį ir ima į visas puses ką nors triūbyti, tai pasaulis arba visiškai tuo nebetiki, arba visai adverniškai stengiasi suprasti. Tuomet sako: diplomatija leidžia „antis" į seklus nuomonių vandenis, begu kam neįkalbės ten gilu esant; arba aukštyn leidžia tuščias mėginamąsias „pūsles", idant bet kurie vėplos, manydami tai orlaivį esant, pasisakytų ką bemaną. Visa to pasiklausęs diplomatas jau aiškiai supranta, kas jam tinka daryti, ko nedaryti, ir jei daryti, tai kaip, kad būtų kuo vaisingiausia.

Visoki spartieji pažangininkai, ypač socialdemokratai, pasiekę aukščiausias visų tobulybių viršūnes ir nuo jų nebenutraukiami, tad visokios išminties, išmonės, doros ir prideramo pasielgimo (apie tai vėliau pakalbėsime), sakos, diplomatijos

griežtai nepripažįsta ir jos neva nenorį naudoti. Ar be jos apseina net kraštutiniausieji didžiumiečiai – maksimalistai, ar ir jie niekados neapsimeta kitu kuo, neg kas tikrai yra, ar visados tiesiai kalba paslaptingiausias savo mintis ir aiškiai atvirai išdeda giliausiai siekiančius savo troškimus – šiandien jau labai didelis klausimas. Daugumas net ir visai yra jau įsitikinę, jie dirbą ne tiesioginį savo darbą ir kalbą ne savo širdies kalba. Tad ir mes drįstame netikėti, kad socialistai diplomatijos nepripažįsta vien tik dėl to, kad ji nedora, netiesi; tuo begalėtume pasidžiaugti, už tai tepagirtume. Ne! socialistai ir nesocialistai diplomatijos tada tik nepripažįsta, kai tiek esti galingi, jog jiems nebereikia burnos aušyti: taria žodį ir pasižada tai pagaliu ar kitokiu chamizmo įrankiu patvirtinti. Kas gi tokių „argumentų" stinga, nori ar nenori, tinka ar netinka, bylinėjasi diplomatijos būdu. Tai neišvengiama. Tik dorų žmonių yra dalykas tą ypatingąjį diplomatijos „katekizmą", kiek tik galima, žmoniškint ir dorint. Puiki tam darbui pradžia jau padaryta, tai Kornedžio ir kitų bandymas visam pasauliui įsteigti nuolatinį taikos kongresą Haagoje[2]. Čia valstybių ir tautų diplomatijos ne tiek akis kita kitai dumtų, kiek eitų su tikrais, faktinais savo teisių įrodymais, su tais dalykais, kurių tolimieji pasaulio atstovai nė žinoti nežino. Tvirtai įsitikinę, kame teisybė, kongreso žmonės jau grynai sąžiniškai gintų ją ir verste verstų neteisingai darančius atlyžti.

Tai mes diplomatijos, kad ir taip netobulos, kaip ji dabar kad yra, griežtai neatmetame, mums nėra tiek kūninės chaminės pajėgos ir mes ja mažiau pasikliaujame neg dvasine pajėga. Tačiau, šiuo kartu gerai sutikdami su socialistais, griežtai protestuojame prieš dirbtinuosius, nemokėlių ir nedorėlių rankomis paleistų, nėkieno neįgaliotų neva tautos diplomatų, kurie su diplomatijos pabūklais tiek temoka apsieiti, kiek beždžionė su akiniais[3]. Girdėjo ji, akiniai padedą skaityti, tik akinius prieš skaitydama dedas ant uodegos, ne ant nosies. Arba dar blogiau: sutinka būti kitų pašalinių diplomatijų įrankiu. Protestuojame ir net tautos tieson šaukiame anuos anoniminius bevardžius Šveicarijos komitetus, kurie neva dėl tėvynės gerovės jau bent dveji metai meluoja pasauliui ir patiems tautiečiams.

Klausiame, kas tie „nepriklausomieji" komitetai, kurie vokiečiams pataikauja, skelbdami neva lietuvių tautos imperialistiškus užgaidus Gudų žemėmis praplėsti sapnuojamąją Lietuvos Karaliją?

Kas tie „lietuviai", kurie neišsižada mozūrų ne tik Augustavo ir Suvalkų apskrityse, bet nei visoje Lomžos gubernijoje, didindami chimerinę savo valstybę jau kitų kaimynų, lenkų, žemėmis. (Žiūrėk apie tai mano „Lietuvos Karaliją" „Ateities Spindulių" nr. 2 ir skyrium: „Tiesiant kelią Lietuvos nepriklausomybei", 1919). Kurio karaliaus naudai tai daroma? Pour le roi Prusse ou Lituaniae? Prūsų ar Lietuvos?

Kas tie „diplomatai", kurie kartkarčiais per telegrafo agentūras paskelbia pasauliui tai vienus, tai kitus neva vokiečių sumanymus įsteigti nepriklausomą Lietuvos Karaliją. Ne tik sumanymus, bet net ir Berlyno tame dalyke darbus, kurie einą žaibo greitumu ir tik užkliūvą... už tos tariamosios Karalijos sienų ir tos „valstybės" tarybos. Šiaip viskas jau esą gatava: ir Lietuvių Tautos Tarybos Vilniuje pasiklausta ir net du kandidatu karalium paskirta: tai Pričkaus Viliaus II sūnu: Oskaras ir Jokymas.

Kam tie pigūs tuščiapūsliai į Europos padangę leidinėjami? Rusijos ar kitų valstybių diplomatijoms apgauti, kad imtų eiti lenktynių su vokiečiais, kas daugiau duoda, arba kad bent išsipasakotų ką bemaną? Čiupk! Jos gudresnės už lietuvių diplomatiją, jos lengvai skaito telegramos šifrą, ko verta pažadėjimai Karalijos be sienų ir tarybos. Jie temačija patiems negudriems tautiečiams, sulig Valančiaus gydytojo recepto[4]; mums patiems jie teapsuka galvas, o vokiečiams padeda artimuosius mūsų kaimynus mumis paerzinti. Nusikankinę, privargę lietuviai it tie kvailiai ir viena raudona kepuraite pasidžiaugia, o vokiečių diplomatija turi progos pakaišioti panosėn rusams: jūsų buvusioji Gudija nebe jūsų; ar lenkams: jūsų buvusioji Mozūrija nebe jūsų, tik lietuvių. Ir mes, mažųjų tautų užtarytojai, jų teisių atitaisytojai, skaldysime jus, galingieji, mažajėgių naudai... jei mūsų nenulenksite kitu kuo.

Kieno rankose tie klaidingų žinių šaltiniai? Žinoma, kam tai naudinga. Ne lietuvių tad, nes tai jiems nenaudinga, nes

verčia padaryti tokių žingsnių, kurie nebebus galima atitaisyti įrodžius iš šalies, kad visa tai buvo statoma ant smilčių pamato. Negalima pateisinti ir tuo, kad tie tuščiapūsliai buvo leidžiami ne pačių lietuvių žiniai, nes kai tą gudrybę kitos diplomatijos pavartoja, tai moka taip padaryti, kad saviškiai nė atidos neatkreipia į tą provokaciją.

Mes, kurie per Seimą tokia atkaklybe gynėme Lietuvos nepriklausomybę, gerai žinome, jog ypač vokiečiai, jei ne kas kitas, turi tokią, ne kitokią lietuvių valią žinoti, nes jie, vokiečiai, gera valia nieko Lietuvai nedaro ir politikos atžvilgiu dar nieko jai nėra padarę. Teisių mums tenka išreikalauti, o ne jau gatavų pasiimti. Koks gi skaudus neva mūsų diplomatijos pasityčiojimas: nurimkite, lietuviai, nebesisielokite savo valstybiniais idealais! Kam to bereikia, kad jum jų yra jau pridarę geraširdžiai jūsų tėvynės grobuonys vokiečiai?.. Tai reiškia: kam jums, lietuviai, bedirbti tas darbas, kurį seniau dirbo rusų urėdininkai, o dabar dirba germanų žandarai ar jų junkeriai?

Kad nebūtų skaudu, būtų juokų girdint ar matant, kaip kiti mūsų tėvyne verčiasi: tai ją iš mūsų atima, tai vėl be mūsų žinios atiduoda. Juk visa tai teesti sapny, o ne germanų valstybėje, kurie Lietuvos Bauervolkui[5] tada tepripažins pilną politikos laisvę, kai... kitaip nebegalės pasielgti.

Tautiečiai, ar aš klystu? Jei neklystu, tai šalin aną anoniminę Šveicarijos „diplomatiją"! Tiek teturėsime, kiek iškovosime!

MŪSŲ DIPLOMATIJA BEVEIKSMĖ TEN, KUR BŪTINAI REIKIA

Pasiųsdamas šalin „aną anoniminę", bevardę Šveicarijos lietuvių diplomatiją[1], aš nė manyti nemaniau, jog kai kurie straipsnio neįskaitę žmonės supras tai, kaip atsižadėjimą bet kokios diplomatijos. Juk viršiau aiškiai buvau pasakęs: „Tai mes diplomatijos, kad ir taip netobulos, kaip ji dabar kad yra, griežtai neatsisakome". O žodžius: „Tiek teturėsime, kiek iškovosime", taip pat reikia suprasti sąryšyje su viršiau padėtais

žodžiais: „Mums nėra tiek kūninės pajėgos", kad galėtume vien tik ja pasikliauti. Diplomatijos derybas todėl pripažįstame vienu kovos būdu, dažnai dar smarkesniu už kovą lazdomis ar kalavijomis.

Taip, diplomatijos mums reikia laikytis. Mes nežinome dar, kiek pasisekė Lietuvių diena pasaulyje. Jei ji ne tiek pasisekė, kiek reikėjo, tai vien dėl to, kad visai Europai teturėjome vienat vieną atstovą kun. Olšauskį, kurs blaškėsi tarp Italijos, Šveicarijos, Ispanijos ir Prancūzijos, o mūsų Šveicarijos „diplomatai" temokėjo kits kitam akis draskyti, arba tenkinosi leidinėdami diplomatines „antis" ir „pūsles". O juk būtų galėję tam laikui pasiskleisti plačiau po Europą. Pietinėje Amerikoje mes vėl neturime nė vieno atstovo, o ji perdėm – katalikiška, lengva būtų gauti pasiklausius vyskupų, išaiškinus jiems dalyką ir juos sau palenkus.

Taip dalykams stovint su visomis pasaulio šalimis, su kuriomis Lietuva pamažu eina susidurti, visur reikiant diplomatijos darbo, – ką jau besakyti apie viso pasaulio katalikybės širdį – Romą, iš kur gaivinanti dvasia eina į visas tautas!

Romos papa – visų tikinčiųjų katalikų tėvas, jam privalu visomis tautomis lygiai rūpintis, nes dvasių dalykais visi žmonės Dievui lygūs. Bet kad tos dvasios surištos su kūnais, ir patsai dūšių ganytojas, Šventasis Tėvas, žmogus, tai ir sielų dalykai dažnai susipina su politikos dalykais, į kuriuos noromis nenoromis turi įsikišti ir visų katalikų Tėvas – papa. Turime ir mes tai atminti. Tą pačią Lietuvių dieną argi mes būtume turėję, kad nebūtų į Vatikaną landžioję L. Dr. Centro Komiteto siunčiamieji: Dūmos atstovas M. Yčas, prof. Pr. Būčys, kan. K. Olšauskis ir amerikiečių sunčiamas kun. Bartuška, kurie, nelyginant to vandens lašai, tol į vieną vietą lašėjo, kol akmenį prakiurdė. Belskite, klabinkite visur, jei norite, kad būtų jums atidaryta.

Diplomatija veikia dvejopai: tai gerindama, tai baidydama, bet tikslą terodo vieną: tau pačiam bus geriau; tai kuo geriausia įtikina. Taip man atrodo ir C. K. atstovo reliacija, kaip jis veikė eidamas jam pavestas pareigas.

„Vatikane aš turėjau pergreit pajudinti lietuvių klausimą Monsignorui E. Pacelliui[2] (jis dabar nuncijus Bavarijoje) – Lietuvos stovį Bažnyčioje; pažymėjau, kad kova su galingesniais lenkais kartais lietuvius verčia nusiminti, nebetekus vilties, kad pačiai katalikybei yra be galo pavojinga ta jos politika, kuri lietuviams neparodo jokio Šventojo Tėvo lietuviams palankumo. Pacellis mane paklausė, kokio gi palankumo mes norį. Aš atsakiau, neatvažiavęs Šventojo Tėvo mokyti, tik dalykų padėjimo išaiškinti, bet klausiamas galiu pridėti: geriausia tam kartui savo palankumą lietuviams Šventasis Tėvas parodys – paskelbdamas pasauliui Lietuvių dieną – rinkliavą dėl karo nukentėjusiems lietuviams sušelpti. Čia, sakiau, nesvarbu pinigai, svarbu parodymas, kad Šv. Tėvas neužmiršta ir lietuvių. Dar pridėjau, kad Šv. Tėvo pasakymą Bartuškai, idant Lietuvos vyskupai kreiptųsi į jį laišku, visuomenė laiko ženklu, rodančiu Šv. Tėvo norą atsiimti žodį, duotą p. Yčui. Mgr. Pacelli atsakė, p. Yčas Šv. Tėvo nesupratęs"... T. ir t.

Man rodos, šitoji mūsų atstovo diplomatijos taktika buvo tinkama: Šv. Tėvas paklausė savo artimosios Tarybos ir palaikė reikalinga – parodyti savo palankumą lietuviams, vadinas, ne tik padaryti gailestingumo žingsnį, per dusyk pridedant po nemažą dovaną ir iš savo pinigyno, bet ir politikos žingsnį, lietuvių, kaip lietuvių, išskiriant iš bendrojo lenkų „katalikų" būrio.

Tokiuo būdu laimėta lietuviams nepriklausoma pozicija nors vienoje vietoje, kuri kai ką reiškia bendroje pasaulio politikoje. Laimėta ir nebūta kam palaikyti jos prideramoje aukštybėje. Klausimas, ką gi veikia nuolatinis lyg ir lietuvių kunigų atstovas kan. K. Prapuolenis[3] ir kokia jo rolė buvo Lietuvių dienos iškovojime? Kodėl apie tą rolę nė vienas mūsų atstovas nė žiobt, o jei ir žiobt, tai dvejaip suprantamai. Nejaugi viešuma ir to nepasieks, kaip dar nepasiekė Šveicarijos „diplomatų"? Klausimas, ar ant šių paskutiniųjų nevirs atsakymas tautai, kam ištižę neveiksme ir nesantarmėje, nepridabojo lietuvių tautos reikalų, kad jie ir vėl nesusilietų su lenkų reikalais.

Lenkai turi savo diplomatus visur, o Vatikano daboja kaip savo akies. Tad ne tik sau laimėja, bet ir iš po lietuvių nuolat

išmušinėja spundas. Lenkai pažangininkai sakosi veliją Lietuvai nepriklausomybės; iš tikro gi jų visų be skirtumo troškimai, kad Lietuva tebūtų nepriklausoma nuo kurio tik nori kaimyno, tik ne nuo lenko, nes be Lietuvos Lenkija negalinti plėtotis. Dėl tos Lietuvos ir kvaršina galvą Berlynui, kol kas telaimėdama vienus tuščius pažadėjimus, o Ryme štai jų laimėta ir idėjinis dalykas. Atsiverskite antrąją Šv. Tėvo taikos notą š.m. rugpjūčio 1 d.; štai kokį ten rasime žiedelį! (Ištisą tos notos vertimą paduodu žemiau).

„Toje pat neįtarimo ir teisybės dvasioje privalu peržiūrėti ir kiti vietų ir politikos klausimai, kaip va, kurie paliečia Armėniją, Balkanų valstybes ir *žemes, dalis buvusios Lenkų Karalijoj,* prie kurios, be ko kita, garbingoji istorijos tradicija ir pergyventi šiame kare kentėjimai turi patraukti visų tautų simpatijas".

Ką gi reiškia tos dalys „buvusios Lenkų Karalijos"? Anaiptol ne Galicija ir ne Poznanių, tuos kaimynų užgrobimus prieš šimtą metų. „Papos nota rūpinasi lenkais, bet maža tesirūpina atstatymu išskirstytos Lenkijos", – sako rusų laikraščiai. Jei tos „dalys" nereiškia Lenkijos atstatymo austrų ir germanų valdomomis dalimis, tai jos tegali reikšti viena: Lietuvą ir Gudiją (Belorusiją); Litwa, Ruś – części Rzeczypospolitej Polskiej[4].

Šitą notos vietą paskaičius, buvo net apmaudas pašokęs, tik dar nežinojau, ant ko. Pirma ant Vatikano. Argi jam dar maža, tariau, buvo informacijų, kad lietuviai nesideda su lenkais? Juk tik ką buvo paskelbęs ir rinkliavas skyrium lenkams, skyrium lietuviams... Bet pagalvojęs apmaudą perkėliau ant savosios diplomatijos ir jos savanorių, bet neveiklių tuose dalykuose, kuriuose būtinai reikia veikti, atstovų. Tautos nuo tautos skyrimasis dar nereiškia santykių tarp dviejų valstybių. Lenkų valstybė jau yra, o apie lietuvių valstybę, dar tebesvajojamąją, tepranešė amerikiečių memorandumas ir Rusijos Lietuvių Seimo vykdomasis komitetas. Ir tai, kažin, ar tai, pasiekė patį papą, neužkliuvę jo raštinėje. Diplomatijos dalykas ne tik įteikti memorandumus ar rezoliucijas, bet juos motyvuoti ir gyvai išaiškinti. O kas tai padarys, kad tie mūsiškiai, kurie arčiau susirišę su jų tikėjimo centru, su Roma, arba nieko plačioje politikoje

neveikia (Krikščionys demokratai, Liaudies sąjunga) arba kai veikia, tai tik aplink savo „brolių tautiečių" ausis apsigraibydami...

KAIP VOKIEČIAI ĮSIVAIZDINA TAUTŲ IŠSISKAIDYMĄ RUSIJOS VAKARŲ ŠONE

(Imame tik skaičius apie Lietuvos šoną. Žiūrėk: Völker-Verteilung in West-Russland. 2 Auflage. Hamburg, 1917[1]).

KAUNO GUB.

Buv.apskr.	Lietuvių	Lenkų	Latv.	Žydų	Gudų	Rusų	Vok.
1. Telšių	81,2%	1,5	2,3	12,4	0,3	1,3	0,9
2. Raseinių	76,4	5,5	0,1	11,2	0,4	2,0	4,4
3. Šiaulių	70,7	6,3	4,9	14,4	0,4	2,2	1,0
4. Panevėžio	71,6	6,5	6,8	12,1	0,1	4,1	0,6
5. Ukmergės	72,4	10,0	0	13,1	0,1	9,9	0,2
6. Zarasų	49,8	8,9	1,8	12,7	16,8	11,6	0,1
7. Kauno	41,5	23,2	0	19,9	0,5	–	2,3
Viso gub.	66,2	8,8					

SAVALKŲ GUB.

Buv.apskr.	Lietuvių	Lenkų	Žydų	Gudų	Rusų	Vok.
1. Naumiest.	82,8	1,3	7,4	0,9	(0,4)	7,1
2. Marijampol.	77,0	2,9	10,3	0,1	4,0	5,0
3. Kalvarijos	72,6	10,1	9,3	0,4	3,6	3,6
4. Vilkaviškio	68,7	3,9	8,5	0	2,1	15,9
5. Seinų	59,7	22,9	11,8	0,1	4,3	1,2
Viso 5 apskr.	72,2	8,2				
6. Savalkų	8,5	68,8	11,8	0,2	7,9	4,3
7. Augustavo	0,2	49,1	11,6	32,5	5,4	0,2
Visoje gub.	52,7	22,7	9,5			

VILNIAUS GUB.

Buv.apskr.	Lietuvių	Lenkų	Žydų	Gudų	Rusų	Vok.
1. Trakų	58,1	11,2	9,5	15,8	4,6	0,2
2. Vilniaus	35,2	12,1	7,4	42	33	0,2
		(31,9)	(40,3)	(4,2)	(20,2)	(1,1)
3. Švenčionių	33,8	6,0	7,1	47,6	5,4	
Viso 3 aps.	32,2	15,3	12,2	37,3	1,2	
4. Lydos	8,7	4,6	12,1	43,6		
5. Ašmenos	3,8	1,7	10,1	80,1	2,3	
				(14,8)		
6. Dysnos	0,3	2,4	9,5	81,2	5,9	0,5
7. Vileikos		2,5				
Visoje gub.		7,2		87	0,9	

VITEBSKO GUB.

Apskr.	Lat.	Lenkų	Žydų	Gudų	Rusų	Vok.
1. Dinabarko	39,0	9,1	20,1	13,8	15,3	1,8
2. Rezeknės	57,9	4,8	7,4	5,4	23,9	0,4
3. Liucino	64,2	2,2	4,9	20,5	7,2	0,2
Viso 3 apskr.		5,4		28,7		0,2

GARDINO GUB.

Apskr.	Liet.	Lenkų	Žydų	Gudų	Rusų	Vok.
1. Gardino	1,4	5,6	19,8	68,8	6,3	0,3
2. Slanimo	00,1	1,6	15,2	80,6	2,1	0,1
Visoje gub.		7,9				

KURŠO GUB.

Apskr.	Liet.
1. Alūkštos	10,5
2. Gruobino	4,3
3. Aisputės	2,5

Tautų principą sekdami, šitame plote mes teturėtume skaitytis su gudais (baltarusiais), jei teimtume: 1. Visus Kauno gub. apskričius, kur lietuvių būtų 66,2%, o lenkų tebūtų 8,8%, kitų dar mažiau. (Žydai, stengiantys gauti sau asmeninę autonomiją, reikia tad išskirti iš bendrųjų sumetimų.) 2. Vilniaus gub. penkis apskričius, kur trijose apskrityse lietuviškai kalbančių 32,2%, kitur mažiau; užtat gana turime įrodymų, kad čia gudiškai kalba tikrieji etnografiniai lietuviai. 3. Gardino gub. penkiuos apskričiuos grynai gudiškas elementas; Bielastoko ir Bielsko ap. viešpatauja lenkai ir vokiečiai, turį didelių pretenzijų į tą gabalą žemės, tai mums jo nėra ko nė pavydėti. O likusiose dviejose apskrityse, Lietuviškosios Brastos ir Kobrino, gryniausi ukrainiečiai, ir jie to gabalo žemės niekam neužleis. 4. Suvalkų gub. penkiose apskrityse lietuvių turime 72,2%, lenkų tik 8,2. Penkiolikoje apskričių mes turėtume didumą lietuviškai kalbančių 62,3%, lenkiškai – tik 9,5%.

Lenkų elementas šiose gubernijose menkas: Kauno gub. 8,8%, Vilniaus gub. 7,2%, Suvalkų gub. 22,7%, Gardino g. 7,9%, Vitebsko g. 4,3%. Visose penkiose gubernijose teturi 10,2% ir vidaus dalyke turėtų tenkintis dešimtąja dalimi balsų, ką Vilniaus Tautos taryba, paskirdama jiems dvi vieti, ir pripažino. Gudų krašto administracijoje kitaip reiktų skaitytis.

Už visus skaitmenis atsako minėtasis vokiečių leidinys.

Mažmožių iš Alūkštos, Gruobino, Suvalkų apskričių čia tuo tarpu nepaskaitome.

Gudų 22 apskrityse tebūtų 31%.

GERBIAMAJAM PETRUI LEONUI MASKVOJE[1]

Reiškiame Tamstai giliausią užuojautą dėl nuostabaus „Naujosios Lietuvos" š.m. nr. 3 pasielgimo[2]. Esame užgauti mūsų žmogaus ir lietuvio nusijautimu.

Gerai žinome Tamstos ištirtą teisingumą ir statumą ir sakome: daromieji Tamstai priekaištai – tai asmenų neapykantos

apsireiškimas, elementariausio padorumo nustojęs. Neleistini „Naujosios Lietuvos" vartojami kovos būdai, kuriuos ji šiuo atveju pritaikė Tamstai, stebina mus ir dėl to, kad mūsų Tautos kilimo istorijoje buvo daug ginčų, susikirtimų, bet šmeižimas ir asmens koneveikimas nebuvo kovos priemonė.

„Naujoji Lietuva" ima eiti visiškai netinkamu mūsų tautos būdui keliu, paskolintu iš svetimo šaltinio – rusų juodašimčių spaudos.

Tardami Tamstai užuojautą, neabejojame, kad Tamsta pakelsi šitą nuoskaudą, ir tvirtai tikime, jog tasai nešvarus „Naujosios Lietuvos" tonas, neteisybe besiremiąs, turės prasmegti.

P. Glemža, K. Šalkauskis, P. Narutavičius, Čeika, R. Skipitis, kun. P. Jokūbėnas, J. Galinis, A. Varnas, J. Januševičius, A. Sruoga, St. Myliauskis, St. Šilingis, J. Linartas, St. Naginskis, K. Puida, K. Ciemnolonskis, B. Pečkauskis, S. Marcinkus, J. Pakalka, J. Liutkus, J. Charžauskis, Kl. Kimontas, S. Glemžienė, M. Grigaliūnas, K. Gudaitis, B. Bulka, B. Masiulis, J. Murka, L. Noreika, A. Dundzila, Č. Petraškevičius, A. Purėnas, J. Glemža, J. Zubrickis, A. Spurga, J. Tumas[3]

Telegrama P. Leonui,
pasiųsta jam Centro Komiteto vardu

Didžiai Gerbiamas Pone Petrai! Tariame Tamstai karštą mūsų užuojautos žodį dėl nedoro „Naujosios Lietuvos" priekaišto Tamstai.

Yčas, Šilingas, Petraškevičius, Kubilius, Tumas, Purėnas

ŠVENTOJO TĖVO[1] TAIKOS NOTA

Kare dalyvaujančiųjų tautų viršininkams

Iš pat pradžios, ligi tik užžengėme ant Papų sosto, valandoje ištikusio Europoje karo baisenybių, mes nusprendėme tris dalykus: visiškai bešališkai žiūrėti į visus kariaujančius, kaip pridera tam, kurs yra visų Tėvas ir kurs vienoda meile myli visus savo vaikus; nesiliauti besistengti visiems, kiek tiktai begalima daugiau, gera padaryti, neapsimetant, neskiriant nei

tautų, nei religijų, kaip tai mums liepia gailestingumo įstatymas ir aukštasis dvasininko padėjimas, į kurį mus pašaukė Kristus; pagaliau kaip to pat reikalauja mūsų, taikintojo, pasiuntinystė, nepraleisti nieko, kas yra mūsų valdžioje, kas tiktai gali prisidėti prie pagreitinimo pabaigos karo priepuolių, o tautas ir jų vadus palenkti, kad tenkintųsi vidutiniškais reikalavimais ir ramiai tartųsi apie taiką, taiką, teisingą ir pastovią.

Kas sekė mūsų veikimą per šiuos neseniai suėjusius trejus liūdnus metus, tas lengvai gali įsitikinti, jog mes, nors ir buvome ištikimi savo apsiėmimams nei vieno neskirti, nors visas savo pajėgas dėjome bedirbdami labdarybės darbus, vis dėlto nesiliovėme šaukę kariaujančias tautas ir jų vyriausybes vėl tapti broliais, nors ne visa, ką esame darę tuo aukštu tikslu, yra tapę viešai žinoma. Gale pirmųjų karo metų kreipėmės į kariaujančias tautas, primygtinai šaukdami, be to, rodydami kelią, kuriuo dera eiti, siekiant tvirtos ir visiems šlovingos taikos. Deja, mūsų šaukimo tuomet neišgirdo, ir karas su visomis jo baisenybėmis tęsės pirmykščiu įnirtimu dar dvejus metus. Jis tapo dar nuožmesnis, išsiplėtė žemėje, vandenyje ir ore, ir žmonija išvydo, kaip ant beginklių miestų, ant ramių sodžių ir nekaltų žmonių užgriuvo gedulys, mirtis ir pražūtis. Dar ir dabar niekas negali įsivaizdinti, kiek padidės ir sustiprės visų kančios, kai prie kruvinosios trijenės prisidės keletas naujų mėnesių ar net metų. Nejaugi civilizuotajam pasauliui lemta pavirsti lauku, nuklotu lavonais, nejaugi Europa, tiek garsi, tiek žydinti, lyg užsikrėtusi bendru padūkimu, ir toliau riedės į bedugnę, pati padėdama sau pražūti? Matydami tokią baisiai pavojingą būklę, nesiekdami jokių politikos tikslų, ne kurios kariaujančios šalies prašymų ar reikalų žiūrėdami, tik jausdami raginimą aukščiausios visų tikinčiųjų Tėvo pareigos, teklausydami mūsų vaikų prašymo, kad įsikištume ir tartume taikinantį žodį, žmoniškumo jausmų ir proto testumiami, – vėl šaukiame į taiką, vėl kreipiamės į tuos, kurie savo rankose laiko tautų likimą.

Tačiau, nebenorėdami tenkintis bendrais sakiniais, į ką mus pirmiau vertė aplinkybės, dabar mes norime pasiūlyti kai ką tikra, praktinga ir pakviesti kariaujančiųjų tautų valdžias, kad

susitartų dėl šių klausimų, kurie berods turi tapti pamatu teisingos ir tvirtos taikos, paliekant šioms valdžioms spręsti ir išplėsti šiuos klausimus. Pirmiausia, pamatiniu dėsniu turi tapti, kad vietą medžiaginės ginklų pajėgos turi užimti dorinė teisės pajėga. Iš to išplaukia, kad reikia, bendrai susitarus, tuo pat laiku nusiginkluoti ligi tiek, kiek būtinai tereikia ir pakanka tvarkai kiekviename krašte palaikyti. Toliau, kariuomenės vietą turi užimti trečiųjų teismas (T), pildąs aukštas taikinimo funkcijas tokiuo būdu, kurį visi susitarę nustatys sulig turimųjų pragumų, pakankamų priversti toms valstybėms, kurios atsisakytų pasiduoti arbitrų nusprendimams tarptautiniuose klausimuose.

Įvykus tokiuo būdu teisės viešpatavimui, bus panaikintos visos kliūtys žmonėms keliais susisiekti, taip pat įvestinos taisyklės apsergstančios jūrių laisvę ir neutralumą. Iš vienos pusės, tai tuojau pašalins daugybę priežasčių, galinčių iššaukti kivirčius, iš antros pusės, visoms tautoms atvers naujus šaltinius laimės ir pažangos.

Išrišti klausimai atstatymo, kas buvo karo sugriauta, ir atlyginimo jo padarytųjų nuostolių mes nematome kitokio būdo, kaip tik visuotinį vienų su kitais bendradarbiavimą, kaipo bendrąjį principą. Tai pateisins ir neišmatuojamos visuotinio nusiginklavimo geradarybės, ypač kad nebegali būti nei minties toliau tęsti tą kruviną skerdynę išimtinai dėl ekonominių dalykų. Jei atskiruose atsitikimuose gana pamatuotas būtų atsitraukimas nuo šio principo, reikia labai atsargiai ir teisingai tai apsverti.

Tačiau šitie neapsakomos vertybės sutarimai neįvykinami, neatidavus kits kitam užimtųjų žemių. Todėl Germanija privalo visiškai atleisti Belgiją, garantuodama jai pilną politinę, karinę ir ekonominę nepriklausomybę santykiuose su visomis valstybėmis, taip pat atleisti ir prancūzų žemes. Antrasis būrys kariaujančiųjų valstybių turi atleisti germanų kolonijas.

Kitų žemių klausimus, dėl kurių yra susigynę Italija su Austrija ir Germanija su Prancūzija, reikia tikėtis, jog, supratusios neišmatuojamą tvirtos, su nusiginklavimu surištos taikos gerumą, kariaujančios šalys pasirūpins išrišti, kiek bus reikalinga, taikos dvasioje, atmindamos taip teisybės principą, taip ir kas faktinai

yra galima, sulig to, ką jau aukščiau esame kalbėję apie tautų troškimą, būtent sutaikindamos asmeninius reikalus su visuotine didžios žmonių bendrovės gerybe.

Toje pat teisybės ir be pašalinių tikslų dvasioje privalomas yra dalykas peržiūrėti ir kiti žemių ir politikos klausimai, būtent kurie paliečia Armėniją, Balkanų valstybes ir dalis, sudarančias pirmykščią Lenkų valstybę, kuriai, be ko kita, jos garbinga istorijos tradicija ir iškentėti per šį karą priepuoliai turi patraukti visų tautų simpatiją.

Štai vyriausieji pamatai, ant kurių, tikimės, turės stovėti būsimoji tarptautinių santykių reorganizacija. Jie padarys tai, kad ateityje nebegalės bepasikartoti panašūs konfliktai, ir prirengs tokį ekonominio klausimo išrišimą, per kurį laimės ateitis, o medžiagiškai – visos kariaujančios valstybės.

Paduodami šituos pasiūlymus Jums, šią tragingą valandą sprendžiantiems tautų likimą, mes apimti esame džiaugsmingos vilties, jog išvysime juos Jūsų priimtus, ir, neilgai betrukus, susilauksime pabaigos šios baisios kovos, kuri juo toliau, juo labiau virsta beprotiška skerdyne. Be to, visas pasaulis pripažįsta, nuo to nė vienos pusės ginklų garbė nenukentėsianti. Taigi nepasilikite kurti į mūsų prašymą, priimkite tėvišką pakvietimą, kuriuo mes į Jus kreipiamės vardan Dieviškojo Atpirkėjo, pasaulio Valdytojo. Atminkite Jūsų sunkų atsakymą Dievui ir žmonėms. Nuo Jūsų nusprendimo priklauso laimė ir džiaugsmas nesuskaitomų šeimynų ir jaunų karininkų. Padarykite gerai tautoms, kurias Jūs neabejotinai privalote aprūpinti gerybe. Teįkvėpie Jums Viešpats nusprendimą, sutinkantį su Jo šventa valia. Tepadarai Dangus, kad Jūs, pelnę šio laiko žmonių pagyrimą, parūpintumėte sau ir ateityje gražų būsimųjų kartų – taikintojų vardą.

Palikdami ankštoje maldos ir atgailos vienybėje su visomis tikinčiomis, taikos pasiilgusiomis sielomis, meldžiame, kad Jūsų protą apšviestų savo Dieviškąja šviesa ir patarimu.

Vatikane, 1917 m. rugpjūčio 1 d. n. k.

P.S. Jei kame vertimas bus netikras, bus bent kiek kaltas ir netikęs rusų laikraščių tekstas. – *J. T.*

GALIA-SPEKTAKLIAI

TEATRININKO RECENZIJOS

*(Dar vienas skyrius mūsų tautos kildūšiškos epopėjos „Į Valstybės Ragaišį")**

Rūgščios Minos, nieko nesumanydamos padaryti, kad Tamsios Minios paskui jas pasektų, pačios paskui minias pasekė. Jas ten ir palikome liudytojais, kad visoki Žyniai Ragaišio Kepėjams įsiperša Raikytojais.

Rūgščios Minos matė Ragaišio raikymą ir kentė Tantalo kančias: taip arti, o joms nekliūva. Saikas persipildė, pamačius minią *sub specie aeternitatis*[1].

– Kuriųg monų!

Ar tik klerikalai ir jų pakalikai.

Tėra Ragaišio ėdikai?

O mes kas?

Taip pat mokėsime riekti ir atsiriekti... Ir minioms pagauti sumanė spektaklių daryti. Rūgščioms Minoms sekės: pats Vaižgas tapo teatrininkas. Štai jo recenzija.

Paryžiaus liaudis kitkart ėmė ir sugriovė Bastilijos kalėjimą. Skaitant ar girdint tą senovinę istoriją, vis aš gailėjau, kam per vėlai gimiau ir nesuskubau į tą „pramonelką". Nuo mūsų Liaudės (ne – liaudies) betariant[2]. Sako, buvę gražu ir neapsakomai iškilminga; taip iškilminga, kad ir dabar nuo vienų tų aprašymų viso pasaulio revoliucininkams sąla širdys.

Lenkai į daugelį dalykų taip pat pavėluoja ateiti, kaip aš gimti, pasivėlavo net savo tėvynės vaduotų. Visa jų laimė, kad moka nusiraminti. Sako: „Co się przewlecze, nie uciecze"[3]. Ir tai esama teisinga; lenkų kai kada gana toli matoma. Giriu juos prityręs: nebūta ko gailėtis, nematius Bastilijos griovimo; net ir giliausioje senovėje buvusių atsitikimų pasikartojimą.

Tiesa, pačios Bastilijos griovimo niekas nebepamatys, nes ji tebuvo viena, ir kai ta pati sugriuvo, tai sugriuvo visiems

* Pati epopėja (groteskinė) yra palikta Voroneže.

laikams ir visoms vietoms. Nebepamatys, kaip pykčiu pasiutusi minia plikais nagais drasko tvirtą senovinį mūrą ir atdrėkstus molius ėda. Bet kam gi būtų kartonas ir scena? Inscenizuoti gali kame tik nori. Tragikų ir ypač komedininkų mes nestingame. Pasidaryk, kad ir iš Bastilijos sugriovimo ką tik tinkamas: tragediją, komediją ar abidvi kartu – tragikomediją.

Mes stigome tik dramaturgų sumanytojų, ne vykintojų. Bet kam gi būtų gamta? Ji pati juk moka papildyti tai, ko žmogus savo sumislu netesi padaryti. Ir lietuvių gyvenimo teatro reikalams gamta patiekė Rūgščių Minų dramaturgų.

Imta vaidinti tuo pradėjimu dviejose scenose Amerikoj ir Petrapilyj.

Kokių katučių Lietuvos visuomenė paplos, sugrįžus vyriausiems Amerikos scenos vaidintojams, p. p. Bulotai ir Žymantienei[4], pamatysime, karui pasibaigus. Tuo tarpu tėra jiem dviem gatavas virkščių vainikas, kurį nupynė Leonai, Jurkūnai, Šimkai ir kiti žiūrėtojai iš tolo.

Petrapilyje dar tebevaidinama, tai ir katučių ploti dar per anksti. Dar tebežiūrima.

Petrapilio vaidinimas susidarys iš keleto aktų. Ne reta kam, tad ir man, jau teko dviejų aktų pasižiūrėti. Ir to man tiek jau gana, kad kitiems aktams vietą, veltui gavęs, bevelysiu veltui užleisti: tepasimokinie ir kiti gyventi. Pirmas aktas: „Kaip Petrapilio lietuvių draugijos dėl karo nukentėjusiems šelpti Avinai davėsi papjaunami". (Sako, toks pat spektaklis Rūgščių Minų taisomas ir Lietuvių draugijos Centraliniam komitetui. – *Red.*). Tai tik prologas į antrą aktą, pačią tragikomediją „Bastilijos Griovimas".

PIRMAS AKTAS

Jį Rūgščios Minos inscenizavo gana senai, rugsėjo mėnesio 18 dieną Teniševo salėje. Salė amfiteatrui reiškė senovinį Rymo Koliziejų, cirką milžiną, kur šimtai žmonių susirinkę staugė: „Circenses, circenses!" (vaidinimų), o išėję: „Panem, panem!" Mūsiškai: „Ragaišio, Ragaišio!"

Benefis šiuo kartu buvo paskirtas patiems kairiesiems pramuštgalviams Rymo piliečiams. Pats sau nebūsi priešininkas. Tad Koliziejun prisirinko daugiausia

jų pačių

jų svečių:

crudelis barbara (suprask: ne rymiečių) gens Lottavorum, nefaria barbara gens Judaeorum, pedisequa gens Gottorum, alias Gudorum, et ingens multitudo aliorum barbarorum, virorum, mulierum, nec non infantium[5]. Tokių, kurių pirmiau tarpe lietuvių, atseit rymiečių, kaip tai sakant, nec oculus vidit, nec auris audivit; mūsiškai: nei akys nebuvo mačiusios, nei ausys girdėjusios.

Pradžiai parinkta tie Avinai, kurie turi klerikalų ragus.

Matadorais buvo apsiėmę būti pirmieji Rymo pirmeivybės Katonai: Požela, Lukauskis, Bielskis, Januškevičius[6] ir kiti konsulai, pretorai, senatoriai ir didelių vardų patricijai.

Reginys buvo „klasikinis" ir taip graudus, kad visus nervus ištampė.

Pirmąjį išvedė Aviną vadą, senatorių Laukaitį[7], kad jis raštinės nežiūrėjęs, netvarkias apyskaitas davinėjęs, kai kurias sumas ne toje vietoje įrašęs, jį koneveikiančio laiško pasiskaitęs ir supykęs, prieš penkeris metus kai ką pralenkęs.

CATONES – ORATORES[8]

– Griūkite ant jo nedorybių kalnai ir kalneliai! Prislėkite jį savo daugumu, kad nė nebecyptelėtų!

AUKA

– Vyručiai, štilkite! (Dainuoja ariją):

Aš nieko nekaltas:
Buvo šuva baltas,
Nelojo, nelojo.

SPECTATORES JUDICES[9], choru:

– Kas jis toks? Kas jis toks?

SACRIFICATORES – MATADORES[10], taip pat choru:

– Kle-ri-ka-las!!!

VISAS KOLIZIEJUS, žemyn nuleisdamas pirštus, fortissime:

– Macte, macte! Galas jam!

Nebegyvas.
Paskum pareikalavo antros aukos.
Išvedė du nekaltu fratres revisores, Žilinskį, Dubinskį[11].
AUKOS
– Vyručiai, štilkite! (Dainuoja duetą):

Neseniai atkakę,
Akelės apakę, –
Nematėm, nematėm!

SPECTATORES–JUDICES, choru:
– Kas jie tokie?
MATADORES, taip pat choru:
– Klerikalų pakalikai,
Jų darbų slėpikai!
VISAS KOLIZIEJUS, žemyn nuleisdamas pirštus, fortissime:
– Macte, macte! Galas jiem!
Nebegyvi.
Paskum tebuvo girdėti...„kus, kus".
KATO BIELSCIUS[12]
– Canoni-cus, Sen-cus![13] Jis prieš trejetą metų Labdarių draugijoje sudrumstė vandenį ir sugavo pirmininkystės žuvį! Jis ir paskui prigaudydavo „nesugriaunamųjų argumentų", nes tai lengviau padaryti, neg gera apyskaita duoti.
AUKA
– Vyručiai, štilkite! Ką darote?
Grieką ant savo sumnenės imatės! (Dainuoja ariją):

Argi aš teisėms nusidėjęs,
Kad katalikams geradėjis,–
Jiems tedirbu, jiems tedirbu?

SPECTATORES–JUDICES, choru:
– Kas jis toks?
MATADORES, taip pat choru:
– Kle-ri-ka-las!
Visas Koliziejus, žemyn pirštus nuleisdamas, fortissime:
– Macte, macte! Galas jam!
Nebegyvas.
Paskum tebuvo girdėti duslus urzgimas piktai įnirtusių žiūrėtojų:

– Purrr... Petrrr... didžioji pusė Komiteto, tų, pačių pažangiųjų, kurių šiandien benefis, vienaminčiai: ar šitaip jūs žiūrėjote? Kalti nestabdę!

Bet kaltinamųjų nei galvų iš sėdynių nebesimatė. Negarbingai pasuolin palindę, visai nešvankiai drebėjo, kad neimtų ir jiems kailį kaišti.

Tik nebuvo reikalo. Klerikalų nebegyvėlių garais apsvaiginta minia sušuko:

– Matadores! Visus kartu!

ADVOCATUS TUMĖNUS[14]

Vyručiai, supraskite! Visus kartu paskerdę, ką gi kitą kartą beskersite? Juk šauksite ir vėl: „Circenses, circenses". Koliziejus gi bus tuščias.

SPECTATORES, choru:

– Kas jis toks?

MATADORES, taip pat choru:

– Kleri-ka-las!

JUDICES, turba mixta[15]:

– Argi tad gali prabilti teisybė?

Fortissime, su kojų būgnais, delnų torielėmis, putralakių trompetais ir kitais pučiamais ir daužomais muzikos instrumentais:

– Macte, macte! Galas jiems visiems!

Visi nebegyvi.

Beliko vieni pirmeiviai ir ėmė nerimti.

– Klausyk, o ką mes vieni bedarysime, kad mūsų taip maža, ir tie patys ne mūsų tautos ir dar neūžaugos? Juk ten esama daug darbo ir dirbama dykai...

– Klausyk, ar tik ne tyčiomis tie klerikalai dėjosi avinais? Jei savo netvarką mums mielu noru atiduoda, ir kovoti nebereikia? Jei, vis mažiau Valstybės Ragaišio begaunant, dar menkiau Tamsioms Minioms patarnausime? Ji prieš mus pačius atsigręš...

Bet tuojau nusiraminę, išeidami dainuoja ariją:

Kas mums nukentėję,
Kas mums nukentėję,
Bet tik mūsų viršus,
Arčiau prie Ragaišio!

Finis – galas dar ne paskutinis.

Uždangą pati policija nuleidžia.

Pastaba. Publikai visiškai nebuvo keista, kad lietuvių tragikomedija darosi Rymo Koliziejuje: lietuviai pirmeiviai visados buvo didžiausi pasaulyje ultramontanai. Nuo pat a. a. Atakario[16] laikų IV amžiuje ir iki pat grapo Zubovo gadynės XX amžiuje, vis jie kaišioja savo nosis į Rymo katalikų dalykus ir vien jais, dvasiniais dalykais, tesirūpino, net valstybinius pamiršdami. „Naujoji Lietuva"[17] nuo pat pradžių buvo klerikališka, atseit taip, kaip pačių klerikalų savo dalykų,gerų ar negerų, vis viena, organas. „Zemščina"[18] taip pat pataria savo N skaitytis su Rymo Papa ir jo ganomaisiais. Tai kur čia ir beišskirsi, kur Rymas, kur Krymas, kur pirmeivių karčema, o kur tikrieji Lietuvos reikalai, kurie šiandien už vis labiau turi rūpėti.

ANTRAS AKTAS

Jį Rūgščios Minos inscenizavo daug vėliau, bet taip pat senokai: lapkričio mėnesio 6 dieną Apskrities teismo oficinos salėje. Salė siaura ir ilga, lyg koridorius, reiškė Bastilijos gatvę.

Šiuokart nežinia kieno benefis buvo, nes ir Nesugriaunamieji Argumentai, per pirmąjį spektaklį išvydę, kad Rūgščių Minų rengiamasi nuosekliai išskardyti visi klerikalai, kurių kai kada yra reikalingi, taip pat pretendavo į pelną ir Ragaišį.

Gerai, kad oficina buvo kieme, toliau nuo Liteino: būtų pusė Petrogrado suvirtę į šį lietuvių galia-spektaklį.

Paprastai, kad lietuviai savo spektaklius paskelbia šeštoje, tai pradeda vaidinti devintoje. Šiuo gi kart pradėjo vaidinti kone penktoje ir jau publikos buvo sausakimšai: toks žadėjo būti įdomus spektaklis.

Kas atėjo bertainiu vėliau, tas jau iš kiemo girdėjo į viena susiliejantį lyg paskučiausio teismo šauksmą: angelų tūkstančius trimitų ir sudaromųjų būrių į pragarą ginti – milijonus žviegimų:

...(Bal) eiiiii (šis)...

...(Ner) eiiiii (kia)...
aaaaaaaaa...
ooooooooo...
uuuuuuuuu...
– Bastilija, Bastilija!

Tapau sužavėtas dar kieme ir priemenėje, kur daugybė atėjusių žiūrėtojų ramiai sau rūkė pypkes.

– Bastilija... ne kas kita. Tokia „uvertiūra" tepagrota vieną sykį per amžių amžius ir dabar mano džiaugsmui pakartojama... Dėkui gi tau, Perkūne, dėkui ir tau Patrimpe, dėkui ir tau Pykuoli, dėkui jums, visai Lietuvių „deivan trejetan": niekados nebegailėsiu, pats nematęs ir negirdėjęs Bastilijos sugriovimo...

Iškėliau rankas aukštyn tautinėje maldoje, ir džiaugsmas mane stabu ištiko, kad lietuviai, ne kuri kita tauta iš šimto Petrapilyje esančių, reiškė pasauliui iškilmingąją Prancūzų revoliucijos valandą.

– Klysti Tamsta! – pertraukė mane pypkininkas. – Tai dar ne vaidinimas lietuvių tragikomedijos prancūzų siužetu: tai tik intermedijos vaidinama. Jei nori dalyvauti, eik, bene gausi ir pats kėde per galvą.

– O molius ar jau ėda?

– Tuo tarpu tik vyriškieji savo kepures, moteriškosios savo prikaiščius, o visi tik iš beviekio pykčio siekia sau į alkūnę įsikąst ar taiko savo ausį pamatyti, kaip ji paraudus.

Kaipgi nedalyvavęs tame epochiniame vaidinime, kad ir intermedijose? Einu. Bastilijos gatvėje, atseit salėje, šimtai vaidintojų it pragaruose dūli puikiame mėlyname prakaito dūme ir visi krato rankom.

– Ko jūs norite? – klausiu artimųjų?

– Kad Baleišis[19] pirmininkautų.

– O jūs ko norite? – klausiu tolimesniųjų.

– Kad Baleišis nepirmininkautų.

– Tai tarkitės.

– Ag ir tariamės. Klausyk!

...(Bal) eiiiii (šis)...

...(Ner) eiiiii (kia)...
...(Bal) eiiiii (šio)...
...(Ner) eiiiii (kia) ...

Net kuksėti pradėjau susigraudinęs. Argi begali būti puikesnių tarybų?

Imame, nebeklausydami šauksmo, vaidinti savo intermedijas.

– Pradėkite jūs, Argumentai.

– Jūs, bedieviai! Vaikų žadate išpažinties nebeleisti, kunigų prie jų nebeprileisti, – nesulaukimas! Geriau mes jūsų prie Ragaišio raikymo neprileisime. (Ner)eiiiii(kia).

– Jūs, kunigų panelės! Jūs jų tebeklausote, nesusipratėlės! Tarstelės žodį, jūs ir puolate vykinti! Gana jau to! Šalin, nežviek, bo kad duosiu kumščiu į pašonę, tai net viauktelėsi... (Bal) eiiiii (šis)...

– Tik pamėgink – pats gausi per kvailią buvusią ir dar labiau cicilikų išdurnintą makaulę... (Ner) eiiiii (kia)...

Galas.

Einu toliau.

Baleišis sako:

– Pavaidinkiva ir mes kokią intermediją. Tu pasilipk ant stalo ir imk raminti: bene paklausys ir nutils.

Aš lipu, šaukiu, kėtojuos kaip scenoje. Argumentai klauso, cicilikai ne.

– Dabar ir tu pasilipk ant stalo ir abudu vaidinkiva: manęs paklausys Argumentai, tavęs cicilikai, ir nurims.

Pasilipome abudu.

Poželai iškrypo veidas, išvydus jų amžinąjį pirmininką šalia – amžinojo klerikalo. Sužaliavo pirmeivių akyse, išbalo ir pamėlynavo veidai. Vienas pienburnis puolo iš minios, it ožys ragais, man į kelius, aš kebėkšt aukštinelkas nuo stalo žemėn. Gerai, kad užpakaliniai suskubo pagauti ant rankų: būčiau užsimušęs. Baleišis į minkštą kėdę nuvirto. Spurga[20] mušeiką teismu pabaidė.

Galas ir tai intermedijai.

Šalia stovi žydė ar rusė ir su lietuviu vaidina savo intermediją rusiškai.

– Ak, nuraminkite jūs, kunigai, savo moteris: juk jos nieko nežino, ko nori!!

– Žino, ko jos nori, ir turi su jomis skaitytis: jos turi teisėtą balsą, kad ir moterys, kad ir liaudies atstovės.

– Ne, jos papirktos, jos dovanomis nulenktos!!.

– O tie, kurie taip pat šaukia, geriau žino, ko jiems reikia? Ar taip pat kuo nors nulenkti?

– Ak, jūs, kunigai, kunigai! Visiems jums padaryti galas, tai ir būtų ramybė...

Įsikiša du pienburniu beūsiu, ir tokia žėri iš jų veidų sukelta neapykanta, net iš tikro baisu, kad nepadarytų kriminalaus darbo.

Finis, galas toli gražu ne paskutinis.

Uždangą nuleido p. Petraškevičius[21], nelaukdamas, kol prasidės tik tas vaidinimas lietuvių tragikomedijos.

Trečias aktas to galia-spektaklio gruodžio 4 dieną.

TREČIAS AKTAS

„Ašarų Šluostytojai arba Anglų parlamento posėdis", sensacinis spektaklis, pirmą kartą mūsų mieste, inscenizuotas gruodžio mėnuo 4 d. Teniševo salėje amfiteatru, kurį pirmame akte reiškė Rymo Koliziejų; tinka ir kinematografe vaidinti.

Veikintieji asmens. 1. Ašarų Šluostytojų roles vaidins lietuvių tautos p. p. Ūpininkai. 2. Širdžių Šluostytojų roles – lietuvių tautos p. p. Sąžininkai. 3. Viso ko Šluostytojų, prastai kalbant, Darbo Jaučių roles – lietuvių tautos p. p. Smegeninkai. Parlamento spikeriai trys: lord Balskus, lord-prist Chesnys, lord Shylling[22]. Parlamento sekretoriai penki; ko gi čia gailėti priedo? Kodėl lietuvių tragikomedija vaidinama visokiais siužetais: tai rymišku, tai prancūzišku, tai dabar anglišku? Labai svarbus klausimas. Į tą klausimą turime atsakyti pirma neg pradėdami rašyti recenziją. O atsakymas trumpas ir aiškus: tokia jau raiba lietuvių prigimtis – visur, visados, visais sekti. Nieko nemačys; iš savo kailio neiššoksi: nori nenori, turi pats save visur nešiotis. Kokių gi čia dyvų, kad, visokių svetimų vėjų begaudydami,

vienais pasekame krikščionių skerdime, kitais anarchijos kėlime, pagaliau įsigeidžiame pasekti pačiais anglais parlamentarume, mandagume, džentelmeniškume? Prieš vėją nepapūsi, prieš savo prigimtį nepaeisi. Kai paseksime dar vokiečiais tvarkume, žydais solidarume, t. ir t., bene ateis ir tokių laikų, kada jau galėsime ir pačiais savimi pavirsti.

Visa tai gali atsitikti. Vis dėlto neužbėkime už akių būsimiesiems atsitikimams. Rašykime, kas yra ar kas buvo. O kas paskui atsitiks, tą ir parašysime paskui. Tik dar viena maža pastabėlė: kodėl taip, o ne kaip lietuvių tragikomedijoje suskydo rolės?

Ar aš žinau, kam lietuvių visuomenėje monopolizuojama atskiri dalykai? Kam kairieji sakos vieni patys temoką pasotinti, dešinieji – vieni patys temoką nuraminti, vidurinieji gi – vieni patys darbą dirbti ir galvoti? Kam vieni temato daugiau materialių, kiti temato daugiau moralių dalykų?

Per visą mielą mėnesėlį visi treji repetavo savo roles, tai kiekvienas skyrium, tai visi drauge, tai po du. Jie repetavo, o visuomenė barės, spauda ant jų nabagių užsidegusių galvų šalto vandens kibirais liejo. Ir vis dėlto griežtai nei vienoje scenoje nepavaidinta sutartinai. Petrapilio policijai lietuvių galia-spektakliai taip patikę, kad trečiojo akto paklausyti ir vaidintojams paplotų į kiemą atsiuntė net tris dešimtis savo atstovų žiūrėtojų klakerių.

Šiaip ar taip buvo, tegu sau istorija žinos. Mums gana, kad Petrapilis, o gal ir visas pasaulis, dar nebuvo matęs tokios ūmai, pačiomis paskutinėmis valandomis pasidariusios lietuvių čiutnybės. Susirinko 664 žmonės, įeinant revizorių patikrinti; kitų nė į vidų nebeįleido (manęs taip pat). Vis dėlto tie ir tebuvo girdėt:

– Jes, Sir, Mister, Miss, Lord, Lady...

– No, no, Gantleman, Missis, Milord, Milady...

Spektaklis prasidėjo senovės Graikų teatro būdu – paaiškinimais, kas toliau eis. Spikeriai tikrų anglų flegmatingumu laikė tradicines medines minas. Lord Shylling net užsidėjęs tradicinę ilgą peruką. Majestotingu rankos mostelėjimu pavelijo lordams užeiti „ant ambonijos".

Lord Yanushkevitsh, apžiūrėjęs iš visų pusių sakyklą, pakratęs ją ir su nepasitikėjimu pakraipęs galvą.

– Džentlmenai ir Misiukės!

Senų senovinė demokratijos monopolistų tradicija, siekianti pačių amžių glūdumų, dabok, bene tik paties pirmojo lietuvių galia-spektaklio rugsėjo mėnesio 18 d. šių ilgų metų, liepia man šiandieną viešai pripažinti visuomeninių nuopelnų gerbiamųjų žmonių nevid... tfu! mūsų partijos priešininkų; tų gausingų atžagar... tfu! konservatorių. Mes matėme jų pastangas, neabejotinai kilusias iš storų pilv... tfu! grynos sąžinės motyvų. Negi be jų kaltybė, kad visi jų darbo rezultatai, nors buvo taikinama rykš... tfu! tvirtas režimas ir vienmarškinių mergų šald... tfu! stabilizacija, – ničniekam ašarų nenušluostė... (Saldžiai, graudingai,melancholingai mąsto valandėlę, pilnas ilgesio akis pakėlęs į dangų.)

Ak, kas? Kas gi tremtiniams nabagėliams nutrins graudžias ašaras nuo mėlynų akelių, nuo raudonų skruostelių? Kas juos priglaus prie tikrai demokratingų širdelių?... Aplink aš nematau tokių...

(Ūmai duoda kumščiu į amboniją – ambonijos lenta skyla per pusę.)

Čort vozmi![23] Gi mes, patys tikrieji demokratai, vienatiniai „darbo žmonės" – darbiečiai ir dar tikresniai už mus socialdemokratai! Jie, tiesa,nebe darbo žmonės (pats sau: tik triukšmingų kalbų); ale vis viena moka tikrai suprasti proletariato sielą ir ją užjausti.

(Išsitraukia iš ambonijos dideliausią maršką, rodos, gana senai bevelėtą, nes visą išmargintą. Griausmingu balsu.)

Gerbiamasis susirinkime, Lordai, Milordai etc! Nei tu akių beturėtumei pažiūrėti, nei gėdos bepasirodyti, sugrįžus į mūsų, pirmeivių, bevaldomą Lietuvą, jei tu tremtinių ašaroms nušluostyti imtumei maršką iš bet kurių kitų nešvarių rankų!

Mes esame tikrieji Ašarų Šluostytojai – už mus vienus tebalsuokite!

Lord-primas Vayllokaytys, pasižvairavęs į perskilusią amboniją, su nepasitikėjimu paspardęs ją koja.

– Miledės ir Milordai!

Senų senovinė doros ir krikščionybės monopolistų garbė ir šlovė, skambanti skersai ir pailgai visą pasaulį, kiek tik petrapiliečių akys ir atmintys siekia, bene ligi pat antrojo lietuvių galia-spektaklio, lapkričio mėnesio 6 d. šių ilgų metų liepia mums šiandieną viešai pasirodyti vertais savo pirmtakūnų, kuriems, kai tėvynės reikalai iškilo, nebebuvo nei romėnų, nei helenų; nei atgaleivių, nei pirmeivių, nei niekurneivių – visi buvo artimą mylintys krikščionys katalikai. Ir mums jų nėra. Mums tėra štai (nusilenkia į kairę), gerbiamieji džentlmenai, tuštybės pūls... tfu! mūsų partijos priešininkai, menkutė saujelė, ale tokių barškintojų triukšmin... tfu! pažangybės žmonių, kad su jais kartu niekaip nesuskubsi paeiti. Ir ko mums su jais eiti, kad abejiem nepakeliui? Ar mes matėme bet kokių realių jų darbų, kilusių ne iš egoiz... tfu! bendrųjų žmonijos meilės motyvų? Jiems tai nerūpi. Tai negi be jų kaltybė, kad iš jų, lyg iš tų ožių, nei pieno, nei vilnos... tfu! kad jie tik sutrukdys darbą, jei paims šluostymo monopoliją.

(Dievotai, melancholingai, lyg angelus danguje matydamas.)

Ak, ne jie, ne pirmeiviai nubrauks tremtiniams nabagėliams graudžias ašaras... O kad ir nubrauktų ašaras, tai dar lieka širdys, taip pat apdujusios... Bene jie pasieks taip giliai? Kas juos priglaus prie tikrai krikščioniškai gailestingų dūšelių ir savo paties širdžia ištirs, kaip kita širdis plaka?

(Ūmai daužia kumščiu į amboniją – ambonija dar sykį skyla pailgai). Vaje vobis, hypocritae[24], jei nenorite matyti, kad mes, krikščionys, esame tikrieji ne tiktai akių, bet ir širdžių Šluostytojai!

(Išsitraukia iš ambonijos dar didesnę maršką, taip pat, rodos, senokai beskalbtą, nes išmargintą.)

Gerbiamasis susirinkime, Lordai, Milordai! Nei tu sąžinės neturėtumei, jei su kita drobule eitumei tremtinių ašarų ir širdžių šluostyti, ne su šita štai drobule!

Mes esame tikrieji Širdžių Šluostytojai – už mus vienus tebalsuokite, – ne misceantur sacra profanis[25]!

Lord Shilling, visai nebelipdamas į nebetvirtą amboniją.

Milordai ir Milėdės!

Kadangi jūs visi esate džentlmenai, kadangi pilni esate ūpo (nusilenkia į kairę), kuris tiek daug energijos jums duoda, kadangi esate pilni jautrumo ir artimo užjautimo (nusilenkia į dešinę), kurs taip jus priartino prie tremtinių, – tai jūs suprasite, jogiai skyrium vis dėlto mažiau bus padaroma, nei paėmus ir to ir kito, da pridėjus smegenų, kurių nei jūs neturite, nes mes, Lietuvių Kuopa, tautininkai, paėmėm jų monopoliją. Tai viena.

Aš neesmi iškalbingas, ir man nerūpi kalbos pažibos, kurios praktikingame žmogaus gyvenime tiek tėra vertos, kiek šimtavarsės dangiškosios deivės Laumės juostos nudažytas purvas. Tai viena.

Mums visai nerūpi atminti kažin kokios tradicijos, kuriomis giriasi neva vienatiniai drisk... tfu! proletarų užtarytojai arba ilgais skvern... tfu! togomis dangstantys liaudies pakal... tfu! sąžininkai. Vieni siekia akių, kiti užančių, atseit ašarų ir sąžinių. Bet argi ilgam bus tų pastangų tepašluostyti viena antra nabagų vieta? Ar tiek žmogaus ir tėra, kiek akių ir širdies? O jei teks dar kai kas pašluostyti, tai kas beimsis?

(Melancholingai).

Bene tu, pirmeivi? Ne, ne tu – tau viena terūpi. Bene tu, klerikale? Ne, ir ne tu – ir tau viena terūpi.Tai kas gi, kas?

(Trenkia ambonijai į šoną – ambonija visai sukrypsta.)

Tik mes, Tautos Smegenys! Nieko nelaimės nabagai tremtiniai, jei juos tetemps į vieną kairę! Nieko jie nelaimės, jei tebus tempiami į vieną dešinę! Reikia, kad abeji tuo pačiu žygiu tampytųsi į save kailinius, kuriais bendrai apsikloję, tada tretiesiems tarp jų gera, nors ir pareigų daugiau krenta. Kraštutiniams vien tampymusi užsiėmus, viduriniams belieka virsti Darbo Jaučiais ir visa nudirbti. O į tą vidurį susvirs bent kiek iš kairės, bent kiek iš dešinės, ir bus talka, kokios jūs, Milordai, dar neesate matę!

Mano receptas gatavas:

Rp. Tautos ūpo – 9,00,

Tautos sąžinės – 9,00,
Tautos smegenų – 9,00.
Misce. Detur.[26] Trintis ir gerti kas dieną.
(Ištraukia iš ambonijos dar didesnę maršką.)

Gerbiamasis susirinkime, Lordai, Molordai! Nė tų smegenų beturėtumei, jei su kairiųjų ar dešiniųjų drobule eitumei tremtinių tik ašarų ir nuodėmių šluostyti, o ne su mūsų drobule, kuri tinka visam kam pašluostyti!

Mes ne kareiviai, kurie temoka: kairėn, dešinėn; kairėn, dešinėn! Mes esame tikrieji visuotinieji Visa ko šluostytojai – už mus vienus tebalsuokite!

Spikeriai duoda balsą dėl balsavimo motyvų.

Pirmeiviai, karčiai:

Vėjo papešk,
Debesio paskusk,
Uodo taukais ištepk,
Ekėčiomis užsiklok, –
  Kai gerai išprakaituos,
  Tremtinys bus sveikas...

Klerikalai, pranašingai aukštyn pirštą iškeldami:

Ne misceatur sacra profanis...

Kordebaletas. Lord Balskus kankanuoja su lady Rakshtiene. Lord Zubov – su Zytiete, t. ir t. Lord Shylling ir visi kiti Sirai, Misteriai, Mistrys ir Misiukės, apstoję aplink, džiaugsmingai ploja rankomis, šūkaudami:

– Tai čiutnumas lietuvių! Niekas nieko neapvagino, niekas nieko neiškeikė, niekas niekam su kėde per galvą nedavė... Niekas nieko niekam... A–ak, kad tave devynios! Nei patys anglai nebeatskirtų, ar čia lietuvių Parlamento posėdis, ar pačių anglų! Belieka suskaityti balsai. Laimėjusiems – laimingos kelionės Valstybės Rag... tfu! tremtinių ašarų šluostytų. Kitiems visiems – demission[27] iš rūpinimos visuomenės dalykais!

O, kad patys iš visų pusių šluostomieji žinotų, kiek jais visokių visaip rūpinamasi, tai būtų ašarų tvanas iš džiaugsmo! Ale kad nežino...

Visiems nusibodo.

– A-a-aušt!

P.S. Paduotąsias balsavimo korteles suskaičius, pasirodė jų... 815. Stebuklingai padaugėta jų 151, nes dalyvautojų teturėjo būti 664. Tik ant to anglai pažino, jog tai ne jų būta posėdžio: Anglų Parlamento posėdžiuose, net ir bulvaruose vaidinamuose, nėra 23% chuliganų balsuotojų.

Finis dar toli gražu ne paskutinis.

KETVIRTAS AKTAS

„Lietuvių Parlamentas", ramus spektaklis, inscenizuotas 1917 m. vasario 19 d. Kalašnikovo Ragaišio Biržoje, ilgoje, lygioje ir plačioje salėje, kaip Lietuvos lanka.

Petrapilio lietuviai veikiau virto patys savimi, neg to tikėtasi trečiame akte. Bidz bidz bidz paskui rymiečius, krikščionis skerdžiant; liuokt liuokt paskui prancūzus, anarchiją keliant; luinai luinai paskui anglus, parlamente tariantis, – ir pakilo apetitas, anot to, bevalgant. Taip ūmai pakilo, kad nebeteko pasekti vokiečius, žydelius ir kitus „iš už jūrių marių barzdotus vyrus". Nors lietuviškasis protas kentė, cypte cypė laužomas: bent tam sykiui reikėjo nebesidairyti, ko čia dar radus svetima, dėl viena to – gudru ir lietuviams sektina.

Aplinkybės – ne tetulės: jų neatsiprašysi; kai ima ką versti, tai ir paverčia ton pusėn, kurion visai nebuvai ketinęs krypti. Rūgščias Minas jau nuo pirmojo akto ėdė abejonės nuodai, ar beverta vaidinti jų pradėtieji galia-spektakliai dėl Valstybės Ragaišio, kad jo vis mažiau begaunama?? Iš antros pusės, pro visus, griežtai pro visus plyšius sunkės į lietuvių sielą Lietuvos autonomija, nepriklausomybė, karalija, panlituanizmas, imperializmas, kurie galvosūkčio progresija augo augo be galo, megalomanijai, kol uždegė visus „ragaišius".

Visiems tiems dalykams būtinas yra savas seimas, savas parlamentas, tos demokratinės politikos formos, kur daugumas visados nuskriaudžia mažumą, bet tas mažumas dar labiau pasigardžiuoja neg laimėjusi, turėdama teisės išsiklykti iki gana

ir visiems į akis pakaišioti išvertus padarytąsias žaizdas-nuoskaudas.

Kurių monų, tarė lietuviai: vien sekti, tik sekti kitais, vien tik seilės varvinti dėl viša to, kas gražu ir gudru, atseit svetima, kad mumis pačiais kiti iš senų senovės grožėjas, džiaugias ir net sau pavyzdžiu mus statosi? Kas gi pasaulyje nežino „žemaičių šventumo“, „lietuvių kytrumo“, abejų atsargumo, rimtumo, rūpestingumo, ką rytoj valgys, išmanumo, taikumo, vyrų svetimtautėms pačioms nuolaidumo, t. ir t.?

Visa tai daug kartų pagarbinta kaip paprasta žmonių kalba, proza, taip ir išeigine, dievų kalba, poezija. Atsiversk norsgi lenkus romantininkus. Bene išminties būtų visam tam nepritarti, tikru nepalaikyti, kai giriama, neimti, kai duodama! Griežtai jokio pamato.

Kadgi bent tai būtų tušti egzaltantų pagyrimai, nuo kurių puodai neesti taukuoti! Atsiversk lietuvių senovės lapus, tikėk Narbutu, Daukantu, Basanavičium ir kitais tokiais, – mokykis ir pūskis, didėk. Lietuvių senovėje šunimis vandeniu važiuota, visame pasaulyje ilgiausis tiltas iš žabų nusipinta, miškai taip taupyta, kad net durys sau iš žabapalaikių pinta (paskui žydeliams dykai atiduota), karnų vyžos pakulomis adyta, o galvijų odos vilkams atidavinėta. O gyvenimo gudrybe lietuvių mokėta apeiti visi kaimynai, sektasi visi apgaudinėti: ir čigonai, ir meškininkai, ir žydai, ir patys velniūkščiai vokiečiukai.

Atsisakyk gi, kad geras, visų tų gerų savo bočių savumų – pats save paniekinsi! Ne, sakai? Jei tau ne, tai ir man ne: imkime tad bendrai lavinti tuos tautinius savumus, jau ramiai vaidindami Lietuvių Parlamentą, idant visoje pilnybėje pasireikštų kardinaliosios lietuvių, parlamentumo dorybės. Paskui, kai šarka ant uodegos atneš mums tėvynės laisvę ir nepriklausomybę, kaip padėję rasime.

PIRMUTINIOJI DORYBĖ – KITS KITU NEPASITIKĖJIMAS

Galvos, žinoma, nededu, jog petrapiliečiai lietuviai taip, o ne kitaip galvojo, rinkdamies į ketvirtąjį savo galia-spektaklį

Ragaišio Biržoje, inscenizuodami pavyzdinį lietuvių parlamentą. Tai dalyko nekeičia, nes jie vis tiek visoje pilnybėje pareiškė iš pradiedų paveldėtas parlamentarumo dorybes, visų pirma – kits kitu nepasitikėjimą. Tai buvo ir tebėra didžiausi lietuvių (ne)dorybė, kuri, lygiai kaip ir atsarga, gėdos nedaro.

Broliai, broliai – tie lietuviai, anot žinomo lietuvių ideologo Katkaus[28], vis dėlto, sugyvendamas su jais, pagalio iš rankos nepaleisk: jis nuolat pravartu.

Ar šis aforizmas padarytų gėdą pačiam Kuzmai Prutkovui[29], jei mes tokį turėtume? Gerai dar, kad neturime.

Tad į Ragaišio Biržą, atseit į ketvirtąjį savo spektaklį, lietuviai tegalėjo patekti kaip į rojų – perėję ilgus šveistyklos nemalonumus, anot stačiatikių, mitarstva[30].

– Gerai tau, icliau: kam visą amžių apgaudinėjai dorus brolius lietuvius! – tariau sau ir visai nurimęs pasidaviau pilietiškojo šveitimo operacijai. Visų pirma, per anksti atėjęs, susigriebiau užmiršęs namie pakvietimą. Sugrįžau pasiimti, nors tai du varstu kelio, dėlto suskubau atgal paskirtu laiku. Esu tautininkas nebegrynas: nebetesiu išlaikyti senų senovinį lietuvių paprotį – ateiti dviem valandom vėliau po paskirto laiko. Na, ir atsimokėjau užtat 2 $^1/_4$ valandas laukdamas pradžios spektaklio.

Platūs ir statūs laiptai į Ragaišio Biržą man dabar rodės Jokūbo liesvomis į dangų[31], kur minių minios dangaus kandidatų, aukštyn galvas atmetę, laukia savo eilės įeiti. Stabo ištiktas, it vilkas vieno kaulo tapęs, nebenujėgiau laikotarpio, ar jis buvo ilgas, ar trumpas, tie 2 $^1/_4$ valandų. Atminčiai šito įsižiūrėjimo į dangaus vartus ir dabar tebeturiu sustingusį sprandą ir nebenulenkiamą galvą. Džiaugiuos, nes kiti sako, tai derą: kas laiptuose buvo aukštyn žiūrėjimas, lygioje vietoje virsta žiūrėjimu iš aukšto ir teikia majestoto.

Prie staliuko aukštybėje buvo Charonai[32] – tikrintojai. Gavęs du liudytoju, jog mano nosis tikrai mano nosis, o ne prilipdyta kitų akims apdumti, jog mano pakvietimas – tikrai mano pakvietimas, man spektaklio rengėjų pasiųstas ir mano gautas, o ne pasidirbtas – vėl geriems žmonėms apgauti, –

pagaliau buvau pervežtas per Stiksą į „anapus grabo", anot Geručio[33] betariant.

ANTROJI NE MAŽESNĖ DORYBĖ – ATSARGUMAS

Žmonių Ragaišio Biržoje – kaip vapsvų kūlyje, 738, laikant „žmonėmis" kairiųjų pramuštgalvius ir dešiniųjų argumentus. Tik binn, tik zirzz, bet tik kas įgėlus. Nebežinai, kame dešinė, kame kairė, – visi atėjo lygiai pasiryžę, kaip ir pradiedai darė – nieko neklausyti, kas įsigeistų šventą mano laukinį norą varžyti, palaikant tvarką ir leidžiant kitų nuomonės paklausyti.

Tad spektakliui vesti griebtasi tos pat priemonės, kuri jau buvo pavartota, vaidinant „Anglų Parlamentą": išrinkta ne vienas, ne du, bet visi trys spikeriai – pirmininkai.

Jau gilioje senovėje, dar prieš „laisvės metus"[34], dainius pranašas Adomas Jakštas kūjeliu, anot S. Kymantaitės, yra ištaukšėjęs tokios tvarkos tikslingumą iki šiol neužmirštamame tautos išminties himne:

Kai trys stos,
visados
burną tau užčiaups;
Viens suriks,
kits suklyks,
trets per snukį duos[35].

Tai ir bus išlaikyta eilia kalbėtojams.

Daug daug ir kitko buvo sumesta spektaklio inscenizuotojų, teisingai ir tiksliai pasirenkant ne vieną, ne du, tik tris pirmininkus. Vienas pats būdamas, jei, ne Dieve duok, pasvirtų iš kairės, juk visą dešinę nugultų, o jei iš dešinės – visą kairę nugultų. Dviem esant, jei vienas svirtų dešinėn, antras kairėn, abudu paliktų nuo kits kito atsilošę pakankamai kvailiom minom. Gi vieną iš abiejų pusių spundomis surėmus, tai ir kažin kaip patrešusį išlaikysi stačią, tiesų, nekrypstantį per visą susirinkimą.

Šiuosyk dar toliau nueita. Taikyta ne tiktai vidurys spundomis iš šalių ramstyti, bet norėta, kad ir pats vidurys į abi

spundi reaguotų ir jas dvi niveliuotų. Iš abiejų pusių pastatyta spundos skardžiabalsės; iš kairės – nekantriosios pirmeivybės ragelis, iš dešinės – stagnacijos vargonų principalas. Kad vienas antro neužrėktų, į vidurį pasodinta prakiurusi litaura.

TREČIOJI DORYBĖ – FORMALUMAS

Balsu, kurio niekas negirdėjo, buvo paskaityta pereito spektaklio recenzija. Aprašyta taip smulkiai teisingai, lyg tyčia būsimosioms kartoms tiekiant medžiagos dabartinei lietuvių kartai apibūdinti. Kitaip ir negali.

Susirinkimas visa to išklausė, be galo pamaldžiai atsiviepęs, kaip kurčia Abromienė graudingos Juozapo Aigiptiečio istorijos[36], ir vienu balsu tarė:

– Amen – kas padaryta, gerai padaryta!

Daugiau, paskaityta, kaip balsai buvo labai gražiai surinkta, labai akuratniai į ryšelius sudėta, labai stipriai virvele surišta, labai riebiai laku mazgas užlieta ir... Kadangi nė vienam balsų rinkimo komisijoje dalyvavusiam Lietuvos patricijui nebuvo signeto, tai Januškevičius prispaudęs savo liuiką, ir per tą liuikiavietę visi lordai-bajorai pasirašė (visų būta pasirašančių!). Pagaliau, gausingais palydovais apstoję, it pagautą pabėgėlį iš katorgos, nugabenę į Centralinį Komitetą, atidavė į stipriausią sargybinių globą, dėl atsargumo čia pat šalia nedegamosios spintos (į vidų nebūtų parėję).

Susirinkimas ir to viso išklausęs, vienu balsu tarė:

– Amen – kas padaryta, gerai padaryta!

Daugiau, skaityta, kaip trejų devynerių komisija, virpančiomis rankomis, mirštančiomis širdimis liuikiavietę sulaužė, virvelę atrišo, biuletenius išvyniojo ir... Vienas, du, trys neišaiškinamu būdu, nebent juodosios magijos pagalba, ne kitaip, atsirado 150 kortelių daugiau, neg buvo balsuotojų. Kadangi visi trejos devynerios komisijos šlėktelės balsų skaitytojai buvo tikrai susipratę, pažangos žmonės, tai su kokia ten juodąja magija nė iš tolo nenorėjo bet ką bendra turėti. Tad visą balsų kortelių pundą nusprendė pasmerkti – *auto da fé*, vadinas, ispaniškai sudeginti arba kur lietuviškai *fé* išmesti.

Susirinkimas ir to viso išklausęs, vienu balsu tarė:

– Amen – kas padaryta, teisingai padaryta!

Padaryti padaryta, bet tik vienos pačios balsų skaitymo komisijos, o ne visos spektaklio publikos. Formaliai ta publika turi aiškiai, nedvejodama atsakyti: „Aš tai padariau!" Bet dar nebuvo išsižodžius. O lietuviai geidė ne tik formalumo, bet net viršformalumo, kaip dar niekur niekas nebuvo daręs. Ag jaunai tautai, kaip naujai šluotai, privalu viskas geriau daryti šluoti.

Prasidėjo sunkus formulavimas rezoliucijos, kaip ir dėl ko reikėjo visi rinkimo rezultatai įmesti į ispanų ar į lietuvių *fe*. Formulavo vienas pirmininkas, niekas negirdėjo, formulavo antras pirmininkas, niekas nesuprato, formulavo trečias pirmininkas, nesisekė. Tad, visą dalyką taisydamas, ėmės formuluoti buvusis Draugijos pirmininkas ir taip susipainiojo, kad kilo reikalas, kad bent du žmogu iš abiejų sparnų aiškiai pasisakytų, kodėl jie ir jų šalininkai mano, jog tie 150 chuliganų, įmetusių po du ar tris balsus, sudarkė visą nechuliganų darbą.

Spektaklio publika suskydo į du priešingu ir mirtinai nebeapsikenčiančiu būriu. Vieni manė, reikią kalbėti, ilgai kalbėti, kol gerklė apkars kalbėtojams, kol ausys užraks klausytojus, kiti šaukė: „Nebeišturėsime, nebeišturėsime gyvi!!" Ir apsigynimo ome jau buvo bepradedą aukštyn kiloti figūras kolio, kitaip griežčio, arba sėtinio, pavidalais. (Lietuviai jas paprastai vadina „kumštimis"; žodis ir jo reikšmė – pritarimas bene bus iš totorių pasiskolintas – reikės pasiklausti profesoriaus Būgos).

Kaip sunkų lagaminą vežant, garuoja blogas kuinas, garuoja ir vežėjas, taip ėmė garuoti ir ketvirtojo galia-spektaklio publika ir jos prezidiumas, nebeišveždami formalumo. Sunkaus susirūpinimo tvaikas jau buvo bepradedąs užgniaužti kvapą; jau viena antra galvelė, it šalnos pakąsta, ėmė liūdnai žemyn dėl to per didelio lietuvių parlamentarumo į nebūtybę linkti, – štai visus atgaivino dangiško trimito balsas: džiaukis lietuvių parlamentarumo kankinamoji demokratija – šitai tau eina Purėnas[37], turbūt koks svetimtautis, nes kitaip pagalvojęs sušuko aukso raidėmis užrašytiną teisybę:

– Dokumentus įmetus į *fé* (ispanų ar lietuvių, vis tiek), nebetraukiama atgal.

Daug daug teisybių žmonės savo omene jaučia, bet visai aiškios jiems pasidaro tik tada, kada kas kitas jas aiškiai pasako. Nuo Purėno lyg nuo Sokrato ar Kanto žodžių nušvito viso susirinkimo galvos, nušvito ir jų veidai. Prezidiumas laimingiausia mirties šypsena nusileido į kėdes, kad nebereiks formuluoti; publika, kad nebereiks prezidiumo formulės, it žydų Talmudą, suktai aiškintis.

738 (septyni šimtai trys dešimtys aštuoni) be vieno Purėno tūkstančiu keturiais šimtais septyniomis dešimtimis keturiais delnais ėmė velėti savo pasilinksminimą, lyg visos Lietuvos laumės būtų vienu žygiu susirinkusios į malūno tvenkinį Donelaičio aprašytųjų „buksvų" skalbtų. Nukrito du karnizai, atšoko popieriai nuo sienų, nors lietuvių ausys, jų garbei sakant, išturėjo, jų būgneliai nesprogo.

Tai buvo viena prakilniausių valandų; valanda, kuri užmiršus, būtų nedovanotina jaunai tautai, vos pradedant parlamentarų gyvenimą.

KETVIRTOJI DORYBĖ – PLEPUMAS

Labai klydo tas, kas buvo pradėjęs manyti, jog pereitų rinkimų neteisumas jau pabaigtas pripažinti ir atiduotas protokolams. O, ne! Popiet šaukštai, vakarykščia negrįžta, nors pačių lietuvių prasimanytieji dėsniai, tačiau ne sau patiems vykinti. Dar kartkarčiais prie to pat dalyko grįžo ponas herbu „Taip sakant".

Lietuvių tauta, kaip nė viena kita tauta, turtinga talentingais, tiesiog gaivališkai patvariais oratoriais. Jų rasi bet kuriame lietuvių susirinkime. Jų kalba sutūrėti tiek pat sunku, kiek sunku krioklys užtvenkti. Taip jau apsigimę nieštančiais liežuviais. Jie kalba tol, kol burna išdžiūsta, kol galva pradeda kaitulio suktis, kol protas aptemsta, mintys suminšta, nuosakumas sudrinka; vienu žodžiu trumpai pasakius, kol kas sverdančio nuo išsikuštėjimo oratoriaus varu nenutraukia ar nenuvaro nuo

sakyklos. Negavę progos mirtinai išsikalbėti, nakčių nemiega, vietos sau neranda ir virsta sunkiausios formos neurasteniku.

Šios rūšies oratoriai paprastai kalba ne vien savo vardu, bet kokios labai plačios partijos, visos demokratijos, katalikijos ar net visos žmonijos. Niekas nesiunčia kalbėti, niekas neįgalioja ginti ar reikalauti. Tačiau tautiniu savo jautrumu jie ir patys atspėja esą Dievo ar šiaip jau likimo pašauktieji mesianiniai atkentėtojai už gera valia atstovaujamas minias, už jų teises, nuoskaudas ir troškimus.

Objekto platumas verčia juos pavartoti ir tolygią formą – kuo daugiausia žodžių dėl proporcijos. Pritrūkdami senso žodžių, visa burna knaboja iš turimojo arsenale žodžių be senso: taip sakant, tynai, man rodos, nugi, taigi, t. ir t.

Kalba ir patys geria savo iškalbos skystymėlį, lyg tai būtų sterilizuotasai Petrapilio pienelis už 40 kapeikų buteliukui, o ne Moikos ar Fontankos vandenužis. Jokios tirštimėlės, nors tamsiai drumsta. Iš tų kalbų klausytojų, laimei, tiek galvoje telieka, kiek pakramčius rūgusio pieno tarp dantų: krapštyti nereikia.

Tokiems oratoriams Amerikos lietuviai moka po 5 dolarus už kalbėjimą per ištisą vakarą. Tiesa, jų neklauso. Bet karštais laikais gerdami alų, nori, kad ant stalų suktųsi vėdintojai kepėstai, o estradoje liežuviai bekauliai.

Kiekvieną susirinkimą, kiekvieną sumanymą ir pasiūlymą, bet kieno pavartotą tvarkos eilią, jie kėsinasi saviškai pertvarkyti; rėkdami lenda kitų pamokyti, kaip būtų geriau, tikriau, formaliau ir teisėta. Kažin kas būtų, jei Dievas būtų tiems oratoriams davęs bent kiek sveiko proto ir logikos. Bijau, kad tada visą pasaulį ūmai sureformuotų ir patys gautų galą, daugiau nebeturėdami progos išsiplepėti.

Daug daug kartų poną „Taip sakant" gavo publika nuo sakyklos nuvaryti, bet jis vėl ir vėl atkakliai grįžo. Po tokių spektaklių, sako, jis po tris dienas gulįs paslikas, be vieko, be žado, bet saldžiausiai pasitenkinęs, ir piktai varąs nuo savęs laukan psichiatrą, atsiųstą gailestingųjų jo draugų, kad pagydytų. Veltui: gamta...

Daugakalbių mažatūrių garbei lieka, kad jie sunkiai, prakaitingai klebetuoja liežuviais visiškai veltui, be jokio egoizmo, nelaukdami sau jokio atlyginimo, jokio užjautimo, nei pritarimo. Kalba, kad taip jau jiems reikia, nelyginant, kaip rakui atėjus, šebelniotis. Tai tvirtas ir brangus lietuvių parlamentarumo pamatas. Negriaukime jo, karštapėdžiai! Tik gaila, kad tokių neesti daug: kiekviename susirinkime po vieną, po du, daugiausia po tris.

Užtat jų trūkumą pilnai atstoja plačiausia minia kitos rūšies „oratorių", pilnų prakilnaus siekimo, kad susirinkimas juos pamatytų. Daugiau nieko. Bene gana ir to? Jie nesulaukdami laukia tos džiaugsmo valandėlės, kada pro kitus gaus šmūkštelėti į priešakį, pasilipti aukščiau už susisėdusius, gražiai jiems nusišiepti, dailiai galvele linktelėti ir akelėm sakyte pasakyti: „Štai ir aš. Žiūrėkite, koks!"

– Gerbiamasis susirinkime! Aš nieko nauja neturiu jums pasakyti. Aš tiek tenorėjau pasakyti, kad ir nieko nepasakęs, visam kam pritariu, ką jau štai šitie ponai yra kur kas geriau už mane pasakę...

Ir meiliai sprunka atgal į vietą, taip patenkinti, lyg jiems būtų pasisekę didžiausį sumanymą įkalbėti. Sulig Jurgio ir kepurė. Tai dar ne per didelė laimė. Didžiausia gi laimė, kad bet kuriame lietuvių spektaklyje tad laukime, kad bus ir lietuvių parlamente jų ištisos minios. Neiškalbūs jie. Bet argi ta viena iškalba dabina parlamentą? Dabino jie iki gana ir petrapiliečių ketvirtąjį spektaklį.

PENKTOJI DORYBĖ – KAUNUMAS

Jei šio naujo žodžio nesupratote (neesu ir aš pats tikras to žodžio), paaiškinsiu senoviškai – skramnastis.

Artinasi pagaliau daugiau ne ištisi metai laukiamieji naujos Petrapilio Lietuvių draugijos dėl karo nukentėjusiems šelpti valdybos rinkimai. Tos draugijos nelaikykite, susimildami, per viena su Lietuvių draugijos dėl karo nukentėjusiems šelpti Centraliniu komitetu; kalbant štukų rodytojų afišų stilium: dėl

Dievo meilės, nemanykite, kad mes tokie pat svieto perėjūnai, kaip ir kiti!

Dalijama iš dviejų pusių sąrašai kandidatų nariais, agituojama už šiokius ir tokius. Tik žinomojo veikėjo S. nemini nei vienas, nei antras sąrašas, niekas jo pavardės nemini salėje: jis nerinktinas.

O, lietuvio kytrybė! Ponas S. gauna balsą.

– Gerbiamasis susirinkime! Ne iš vienų lūpų, bet iš daugelio burnų, kaip iš dešinės pusės, taip ir iš kairės, aš nuolat girdžiu vieną ir tik tą patį šnibždėjimą: „Ką rinkę, ko nerinkę, o p. S. rinkime: jis jau dirbęs pratęs, bus naudingas". Jūsų valia, gerbiamasis susirinkime, man šventa ir vykintina. Tačiau prašau jūsų, maldauju rankas sudėjęs, keliaklupsčias: nerinkite manęs, neverto, seno nuodėmininko, ak, nerinkite!! Pasigailėkite, paleiskite po tiekos milžiniškų darbų! Aš nebetinku. Ne man kitų bežiūrėti: manęs tegul kiti pasižiūri!! Ak, nerinkite, nerinkite... Ak, ak, ak!

Susirinkimas, girdėdamas tokį aičiojimą ir primygtiną įkalbinėjimą, kad nerinktų jo, buvo jau bepradedąs jį rinkti: įsidėmėjo jį. Tik jau nebebuvo jam vietos laiku užrašytuose kitų pavardėmis lapeliuose.

Įsipiršimo taktikai buvo pripažinta premija ir praminta adverniškoji lietuvių taktika, kaip yra adverniškieji italų streikai: į darbą eiti, bet jo nedirbti. (Sabotažas.)

Galop susirinkimas dar ilgai klausė nemokytojų, kaip reikią vaikai mokyti, bevaikių, kaip reikią vaikai auklėti, ir bedievių, kaip reikią melstis ir tikybos daboti. Ir daug daug kitų gyvenimo dorybių būtų klausęs, kad nebūtų buvęs išvarytas, baigiantis rakui.

Finis,

dabar tai jau tikrai galas paskutinis.

Daugiau žiūrėk:

1. Tiesiant kelią Lietuvos nepriklausomybei, 40 p.
2. Aplink Baltiją, 96 p.
3. Karo vaizdai, 104 p.
4. Mūsų Tautos kildūšišką epopėją „Į Valstybės Ragaišį", likusią Voroneže, 100 p. rankraščio.

TIESIANT KELIĄ LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBEI 1916–17 M.

LIETUVOS KARALIJA

(Paskaita)

Lietuva, Tėvyne mūsų,
tu – didvyrių žemė!
Nei skaityt, nei rašyt –
veda mane karaliautų...

I

Leistina žmogui pirma gerai apsirūpinti, nes tai natūralus dalykas: *prima caritas ab ego*[1]. Tik anaiptol negirtina, jei žmogus per visą savo amžių tiek ir tesisieloja, kaip čia geriau ir dar geriau apsirūpinus, nes jis – visuomeninis asmuo, *animal sociale*[2], ir jam privalu rūpintis ne tik savimi, dalimi, dar ir visuomene, visuma. Ta privalybė, ta pareiga įkvėpta žmogui lyg kokia antroji sąžinė: ją pildant ramu ir džiaugsminga, ją smelkiant, abuoja ir pikta. Vienas grynas egoizmas žmogaus nepatenkina, juo nepasigirsi; visuomenei gi klojamos darbų ir talentų brangenybės – pačios žmogų iškelia, pagarbina ir patenkina.

Visuomenė, Tėvynė, kurios tu esi dalis, taip pat yra dalis dar didesnės visuomenės, žmonijos. Tad doras, susipratęs žmogus,

betarnaudamas, gerai bedarydamas Tėvynei, tarnauja, gerai daro visai žmonijai,o per žmoniją siekia paties Dievo, nuo Sienkiewicziaus betariant[3]. Veltui sakytųsi žmogus galįs ir privaląs daugiau šėltis visa žmonija, nei savo tėvyne. Veltui, pirmo žingsnio nežengęs, antro nepažengsi, per galvas artimųjų nepasieksi tolimųjų. Ir tie, kurie per plačiai užsimoja, dažniausiai per siaurai nukerta; dėdamiesi visų plačiausios žmonijos idealais, faktingai tepatarnauja visų siauriausiai artimosios visuomenės daliai. Ir randasi tolimesni nuo visos žmonijos.

Menu, niekas ir mūsų, lietuvių, nekaltins, jei mes, palikdami ištikimi Rusijos imperijai, kaip ir buvome jai ištikimi per visą laiką nuo pat 1795 metų, kantriai nešdami bendras valstybės, karo ir kitų vargų sunkenybes (Tai buvo rašyta dar rudenį 1916 m. – *Autorius*.), ypačiu būdu rūpinamės ir rūpinsimės ta dalim imperijos, kuri mums artimesnė, kur esame gimę augę, su kuria kūnais ir tradicijomis susirašę, – Lietuva.

Į tai mus raginte ragina dabartinis išimtinai nelaimingas jos padėjimas jau treti štai metai po ją siaučiant žiauriam karui. Yra Lietuvoje vietų, kur po kelissyk nutrypė milijoninės armijos su savo pėstininkais, raitarijomis, artilerijomis ir šimtais tūkstančių visokiausių vežimų. Kiek ten beliko javų, pastogių, kiek, trečiai žiemai ateinant, bebus soties ir šilimos? Kiek ten vyrų, stiprų darbininkų beliko, kurie likusias moteris ir mažvaikius visu kuo aprūpintų? Girdime, viso to labai maža belikę. Bijome, kad visa tai – gryna teisybė.

Bijome priešininko žalingojo, skaudžiančio, bijome ir su šiokiomis ar tokiomis dovanomis ateinančio: *timeo danaos et dona ferentes*[4]. Nujau, bene tik pasityčiojimas bus iš mūsų ir tie žadiniai, apie kuriuos tiek daug dabar rašo užsienių laikraščiai, kurie atkartojama ir pačių rusų laikraščių. Pasityčiojimas, apgavimas, o ne teikiamasis atlyginimas už visa iškentėta. Imperatorius Vilius, Vilniuje būdamas, pažadėjęs Lietuvai ko plačiausią autonomiją, valdymosi, o Vokiečių Jungtinių valstybių Taryba, Bundesrat, Parlamentas ar šiaip jau valdžia, tai neaišku, esanti rimtai pasiryžusi padaryti Lietuvą net nepriklausoma karalija.

Šitokios žinios visus lygiai nustebino, kaip pačius lietuvius, taip ir jų gretimuosius kaimynus. Nustebino ne autonomija: visi visų valstybių kraštai anksčiau ar vėliau ims patys valdytis autonomingai; tik – karalija. Vylingas tai dalykas, tik drauge sunkus ir baisus. Tad kone visi lyg susitarę ėmė prirodinėti tai neesąs galimas dalykas arba lyg kokios sunkenybės prislėgti tyli, loc būtų liežuvis jiems prie gomurio prisvilęs.

Kodėl? Gi vis tas pats: *timeo danaos*. Tokių dalykų, kaip žmonių visiška laisvė, kaip jų pačių valdymasis, kaip šalies nepriklausymas kaimynams, niekas dykai neduoda. Taigi lygiai lenkai, jau gavę neva nepriklausomą kitiems karaliją, lygiai lietuviai neva gausiantys nepriklausomą karaliją, vienodai yra ne tiek pradžiugę, kiek nusigandę ir prislėgti nežinojimu. Na, jei už tą „dovaną" bus pareikalauta tokių aukų, kad paskui vargu bau bebus kam ta dovana džiaugtis ir atkištasis pyragas teks patiems duotojams? Jei, siekiant pasiūlytosios titės, nudegs nagai?

Todėl tylus lietuvių nerimas yra pateisintas. Nebūtų pateisintas tik pamojimas ranka: labai tai man! Tesižinai! *Moja chata s kraju – ja ničoho ne znaju!*[5] Nesgi visa tai gali būti rašoma ant mūsų, ne ant kieno kito kailio. Interesuotis pažadėjimu Lietuvai karalijos vardo reikia; reikia jis svarstyti ir mėginti, kiek galima, atspėti būsimieji atsitikimai.

Ir kurie netyli, tai svarsto negatyviai. Vieni griežtai gina, nebuvę ir nebūsią tokių atsitikimų, kad kas kraštui ir jo žmonėms „duotų" laisvę, nepriklausomybę: jos teesą pasiimama per karą ar visuomeninę revoliuciją. Kiti gina, tauta, neturėjusi praeityje viešpatavimo tradicijų, negalinti ir ateityje viešpatauti. Dar kiti gina, šiais laikais šalia pernelyg įsigalėjusių ir išsiplėtusių valstybių jokiomis sąlygomis nebegalį bebūti neutralės valstybėlės: visų jų likimas tik dar padidinti didžiųjų valstybių galybė. Kaip šalia išsiplėtojusių fabrikų nebėra vietos atskiriems amatninkams, nelyginant „kustariams". O jei ir būtų tai galima, tai reiktų turėti labai daug šansų.

Man rūpi kalbamasai faktas pasvarstyti pozityviai, nes abejoju, ar tik ne per toli nužengiama negacijoje.

II

Šis vokiečių siūlymas lietuviams nepriklausomos karalijos, jei tai teisybė, būtų trečias Lietuvos istorijoje. Siūlymas ar išsiderėjimas, o ne laimėjimas karu ar revoliucija.

1253 metais Didysai Lietuvos kunigaikštis Mindaugas gauna iš Rymo papos rankų karaliaus vainiką. Mindaugui rūpėjo ne tiktai sustiprinti savo valdomasai kraštas, dar ir jo rimtumas, paaukštinti kaimynų valdovų akyse. Gretimuosius savo kaimynus, Rygos kardininkus, Mindaugas nulenkė, atiduodamas jiems dvi savo žemes: Talsen ir Seloniją, atseit Latgalius, Žiemgalius ir maždaug pusę dabartinio Zarasų pavieto, kur Dusetos, Užpaliai, Sartų ežeras ir k. Tos žemės, ilgai nepabuvusios priešininkų rankose, sugrįžo atgal į lietuvių, o Mindaugas gera valia išsižadėjo karaliaus vardo ir vainiko, matydamas, kad tai per brangiai jam atsieina, neduoda laukiamos naudos ir yra gautas per blogas vokiečių rankas. Vadinas, daugiau iš „karaliavimo" rasta žalos neg naudos, tad bevelyta, kaip ir pirma, kunigaikščiauti, nei sveikas, nei dėkui niekam nesakant.

1432 metais, tai yra 180 metų praleidus, „Rymo imperatorius", atseit Austrijos Zigmantas, kaip vyriausis Europos valdovas, siunčia Didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Vytautui karaliaus vainiką. Vytauto valdomą Lietuvą karalija pripažinę veik visos Europos valdovai, anksčiau suvažiavę Lucke. Ir vėl ne karo, tik diplomatijos keliu buvo Vytautas Didysai išsirūpinęs savo kraštui karalijos vardą, idant Lietuva pasidarytų vardu lygi Lenkijai ir su ja nebesulipdoma, kaip tai buvo lenkai užsimetę padaryti. Nesuleisti Lietuvos su Lenkija rūpėjo lygiai Vytautui, lygiai Europos kaimynams, ypač gi artimiesiems, vokiečiams, savo kryžiuočiais ir kardininkais jau apsiautusiems Lietuvą iš dviejų pusių, vis dėlto negalintiems jos visos praryti.

Politikos, diplomatijos dora buvo ir tebėra ta pati. Pirmasai jos dėsnis šis: viskas man! Antras: jei ne man, tai ir ne tau... Man, vokiečiui, prūsai, man latviai, lyviai, estai, latgaliai, žiemgaliai. Tik nebe man, nes nebeįkandu, „Aukstoten" ir „Samoyten", turinčios atsargoje didžiausį Gudų plotą, ligi pat Juodųjų

jūrių. Tai tebūnie sau – karalija, imperija ar kaip kitaip pavadinta, bet tik nepatekusi į lenkų rankas. Dvi žemės skyrium ne tiek pavojingos trečiajai, kaip susidėjusios draugėn. Nei pačiai Europai nebuvo ir nėra geistina, kad bet kuri valstybė tiek įsigalėtų, tiek išsiplėstų, kad, įgijus per didelių apetitų, pasidarytų kitiems sunki. Lenkija, per Lietuvą pasieksianti dviejų jūrių: Juodųjų ir Baltijos, buvo baisi visiems, ypač gi vokiečiams, savinantiems visą Pabaltiją nuo Karaliaučiaus ligi pat Suomių jūros.

Skutant vienus ir kitus skyrium, atiminėjant žemes iš lenkų ir iš lietuvių nuo pat 1224 m., negi sunku buvo vokiečiams atsigodoti, kad tuodu varginamu, negalėdamu skyrium atsiginti, sutars pagaliau bendrai gintis. Tai galėjo tik nujėgti kardininkai, o jau aiškiau pamatė kryžiuočiai ir savo kailiu patyrė, abiem žemėm išsirinkus bendrą dinastiją, bendrą viešpataujantį. Supuolant interesams Lietuvos valdovo ir kaimynų, kam gi bereikėjo barškinti ginklais dėl gavimo titulo, kurs nei šešėlio nebepalieka bendrumo su kitu? Užteks, kad Vytautas, veik visus kaimynus valdovus susikvietęs į Lucką, pasirodė jiems, koks jis galingas ir turtingas. Liejos tūkstančių gyvulių kraujas, pjaunamų nematytai puotai, liejos iš šimtų statinių vynas ir midus. Visa to būtų buvę geras ežeriukas. Ir vis dėlto negi tuo Vytautas nulenkė sau Europos valdovus. Negi už valgymus ir gėrimus jie apšaukė Lietuvą – karalija, o Vytautą – karalium, kaip už kibirą degtinės dabar iškeliama valsčiaus viršilos. Ne savo vardu, ne savo populiarumu, ne pabaidęs savo galybe, tik pasinaudojęs tam tikru istorijos momentu, buvo savo reformai begaunąs Europos sankciją.

Ne bebalsė anais laikais liaudis, ne apskritai piliečiai, kurių norai sužinota plebiscito keliu, darė tą politiką, tik viena krašto valdžia: kunigaikštis ir kunigaikščio Taryba (rada), laikydami savo rankose krašto likimą ir valdžios pilnybę. Lygiai tuo pačiu keliu einama ir dabar. Laikinasis Lietuvos valdovas imperatorius Vilius su savo valdžia Makedonijos Aleksandro kalavija perkerta sunkiai beatmezgamą mazgą – lenkų ir lietuvių tarptautinį klausimą. Visai nelaukiama, kad „pati liaudis savo rankomis savo laisvę pasiimtų", nei jai „dovanomis" ta laisvė

duodama, – tai tik suvartojamas politikos momentas ir taikinama viršiau minėtieji politikinės doros dėsniai: jei ne man, tai ir ne tau, tebūnie patys sau.

Šis trečiasis vokiečių pasiūlymas Lietuvai karalijos parodo tik jų politinį akylumą ir stengimąsi pamatyti toliau kaip galas savo nosies. Lengva atspėti, kaip vokiečiai galvoja, ruošdamies, pabaigus karą, į visos Europos kongresą, lyg į antrąjį Lucką. Jie toli žiūri. Jei vokiečių bus viršus kare ir jie iki galui išlaikys savo rankose dabar užimtąsias žemes, o Europa labai priešinsis, kad pernelyg neįsigalėtų, pabaigtinai prisijungdami užkariautąsias žemes, – jie atsakys: mes ir neprisijungiame! Mes tebuvome idėjiniai, garbingi tautų išvaduotojai iš nelaisvės: mes padarėme jas niekam nepriklausomas. Jei vokiečiai karą pralaimėtų ir gautų išeiti iš dabar apsėstų žemių, tai paliktų jas pirmykščiams jų valdytojams apsagstytas pasiūlytos nepriklausomybės spaigliais.

Šiokiais ar tokiais motyvais elgdamies, vokiečiai jau padarė rusų Lenkiją nepriklausomą, konstitutinę karaliją su atskiru savo monarchu ir dinastija. Dabar esanti susirūpinusi tą pat padaryti Lietuvoje ir Kurše. (Čia hercogiją.) Vadinas, norima nuo rusų užsitverti nepriklausomomis ir ilgai nesikišiančiomis į kumščių teises valstybėmis, nes ilgai jos negalės tiek sustiprėti, kad jau galėtų ir išdrįstų pasivaržyti su didžiausiais savo kaimynais. Valstybių neutralumas visgi nemaža sveria, nors Bismarkas[6] ir sakė, tiek tesversiąs, kiek... ginklu išteksiąs apsiginti. Vokiečiai, sumindžioję Liuksemburgą ir Belgiją, yra patyrę, kaip už tai pykstama ir keršijama.

Ar vokiečiams tikrai rūpi mažųjų, nebe „kardiškųjų", tautų laisvė ir gerovė, naivu būtų net klausti. Nerūpi ir nėkados jiems tai nerūpėjo. Matome jų tarpe liūdną likimą išmirsiančių – ištirpsiančių vokiečių jūroje serbų–lužyčių, prūsų–lietuvių mažučių tautų; taip pat gana stiprų ir daugingų poznaniečių lenkų. Apie vokiečių kovą Austrijoje su čekais–moravais–slovakais, serbais–chorvatais–slovencais ir kitais slovėnais ką ir besakyti!

Šios tautos ir jų žemės vokiečiams terūpi kaipo turtas materialis, anaiptol ne moralis ir idėjinis, idant kiekviena, būdama

laisvėje, laisvai atiduotų žmonijai savo dalį originalaus savo genijo uždarbį. Negalėdami visa tai iš karto paglemžti ir praryti, padabina jas idealizmu ir kol kas laiko, vis viena ruošdamies praryti, kaip aigiptiečiai penėjo ir nuauksintais ragais laikė atnašaujamą dievaičiams jautį Apį.

Didis politikos veikėjas vokietis Bismarkas, kurs nei žodžiuose, nei darbuose niekuo nesivaržė, atvirai išreiškia tą vokiečių ketinimą. Jis vieną kartą yra pasakęs: tegu sau Austrija imasi Bosniją ir Hercogoviną ne tik į savo protektoratą, net į pilną nuosavybę ir ganosi ten savo karves, kurias pasipjausime mes, germanai... Dabar daugiau galima būtų pasakyti apie naujai steigiamąsias karalijas. Tegu sau jos esti, nes jų lankose vis tiek mes, germanai, ganysimės savo karves: ant jų sostų sėdės mūsų karaliūnai, jų žemes išnaudos mūsų agrarijai, pramonininkai, jų rinkose viešpataus mūsų plutokratai. Tai kuo gi šios naujos karalijos skirsis nuo senųjų Bundesstaatų: Saksonijos, Würtembergijos ir daugybės kitų, neva savistovių su savais landratais, monarchais ir jų dinastijomis, iš tikrųjų gi – Prūsų karalijos vergių?

Sakoma, šiuo karu vokiečiai pamynę po kojų visas tarptautines teises. Jei Europos nuomonė jiems dar rūpi, tai gudrioji vokiečių diplomatija, darydama naujas karalijas, gauna tik progos išsisukti. Padarys dideliausius plotus neva nepriklausomus ir pareikalaus iš jų bent pusantro milijono šviežių kareivių, kurių tiek daug jiems dar reikia, ir vis dėlto šauks, būk tai ta pati politikos pusiausvyra, kuria per visą XIX amžių vien tik sielotasi.

Jei politikos svarstyklių viena dėžė per daug nusvyra, tai atimama dalis jos svarumo ir perdedama į antrą dėžę arba niekur nebededama, paliekama šaly.

Lenkijos dėliota gabalais tai vieniems, tai kitiems, tai tretiems; pasirodžius, būk tai kam būsią per daug, atmetama tai šalin: kad ne man, tai ir ne tau, ir ne jam: būkite, lenkai, patys sau. Amžinoji teisybė: dviem, trims susiriejus, trečiasis, ketvirtasis laimėja. Europa siunta nutukusi, o Lenkija gauna bent dalį laisvos savo žemės. Nei jie tam tikslui legionų statė, kaip buvo padarę, išsiderėdami iš Napoleono Varšuvos kunigaikštystę,

nei jie revoliucijų bekėlė, kaip buvo padarę 1831 ir 1863 m.; nei sudarę konfederacijų kaip Bare, taip ir toliau. Nei lenkų liaudis, nei iš viso jų piliečių nėkokiu būdu, norsgi per užsienių vadinamus nepriklausomus komitetus vokiečiai neskaitė reikalinga pasiklausti. Maža to, vokiečių valdžia, gaudydama išnaudoti momentą, nei savo parlamento nepasiklausė, darydama tokį svarbų žingsnį. Vokiečių valdžiai rodėsi tai būsią naudinga, ji ir paskelbė Lenkų Karaliją. Bus taip pat valdžiai, ne mums, naudinga, taip pat nieko nesiklausus, nei mūsųjų, nei savųjų, paskelbs Lietuvos Karaliją ir Kuršo hercogiją.

Tai nebe naujiena. Pačioje pradžioje karo ir net prieš karą, sako, vokiečiai labai paslaptingai mirkčioję į ukrainus – mažarusius, žadėdami jiems, jei pasisektų užimti šalis ligi Dnepro, padaryti nepriklausomą visą dešiniojo kranto (pravoberežnają) Ukrainą su 20 milijonų žmonių, o jei kaip, tai ir su 33 milijonais ir teritorija ligi pat Kaspijos ir pauralio. Vadinas, bet kuriai diplomatijai vien terūpi, už ko čia nagai užkabinus, kaip čia radus bet kokių pretenzijų. Tuoj imasi tai neva patenkinti, tačiau nemaž nesirūpina, kad pretenzijos būtų pilnai patenkintos: siaurina ar plečia jas savo nuožiūra. Lenkiją susiaurina ligi rusų užimtos dalies, nors lenkai daugiau ne šimtą metų kruvinomis ašaromis verkė dėl tėvynės suskaldymo į tris dalis. O Lietuva išplečiama net ligi Pripetės, atseit pridedama jai kone visa istorijos teritorija, visa Gudija (Baltgudija). Telegrama kažin kurio lietuvių nepriklausomo komiteto, šaukiančio: „Nesutinkame, kad nors pėda buvusios Lietuvos Kunigaikštijos būtų nuo jos atskirta, tad reikalaujame ir visos Lomžos gubernijos", man atrodo neaiškaus šaltinio: 1) per labai leidžiama vanduo ant vokiečių valdžios rato, kuriai rūpi ko mažiausiai teduoti Lenkijai ploto; 2) per silpnas ryšys tarp lietuvių su gudais ir lomžiškių mozūrų, kad turėtume teises pretenduoti į juos, kaipo savo valdonus.

Čia pasistengiau, tvarkos nedaug težiūrėdamas, išdėstyti faktą ir galimumą, apskaitymus ir pasielgimus, duodant kuriam kraštui titulą gera valia, be revoliucijų, be „išplėšimų," kaip išplėšiamas gėriukas iš vilko nasrų, kam gi, jei ne sau

patiems praryti. Prašmatnieji lenkų politikai, nors ir steigė dėl visa ko „sakalų", „šaulių" ir šiaip „gimnastikos" draugijas, tačiau gavę per nepavykusias revoliucijas bent kelias pamokas, visą savo viltį bebuvo dėję į tai, kad galų gale Europoje ištiks tokia konjunktūra, kad Lenkiją ims ir išstums nuo savęs šalin. Tai pats esu girdėjęs iš Romano Dmovskio[7] dar prieš 23 metus. Jo esama toli regiančio diplomato: spėjimai, nors ir dalimi, ima pildytis. Per kovą beliks apskritinti, kas jau gera valia padaryta.

III

Matėme, kaip gyvenimo faktai prieštarauja teoriniams spėjimams, kaip sunku dabar būti ko nors pranašu. Laikų aplinkybės tiek daug atsimainiusios, jog jokie senieji dėsniai nebetinka arba jie antraip atvirsta. Lenkai kaip kokią šventenybę idealizavo savo praeitį, „karališkumą", duodantį teisės ir ateityje laukti karalių. Jei praeitį imsime ne kaip realybę, tik idealą, ne kaip buvo, tik kaip turėjo būti, – tai ta praeitis tikrai daug ko pamokys ir daugelį dalykų sustiprins. Tiktai reikia visados paaiškinti. Nepaaiškinus gi, gali iškilti nemaža konfliktų, sakysime, su savo pačių liaudimi.

Visų tautų liaudis neturi gyvų, malonių praeities tradicijų, atsiminimų ir karštų troškimų, kad ta praeitis sugrįžtų, nes niekas nelaiduoja, negarantuoja, kad ta praeitis, virtusi dabartimi, bus geresnė, duos daugiau laimės, neg dabar kad gaunama iš svetimų rankų. Liaudis – naujas elementas, atsiradęs naujųjų laikų politikoje, ir ją vertinti prisieina visai naujomis normomis. Valstybinių inkstinktų ji niekur neturi, neturi jų nei liaudies žiedai, jos inteligetija, dabar taip smarkiai ir drąsiai tiesianti rankas į valdžią ir viršininkavimą. Troškimą laisvės, nepriklausomybės liaudyje ir jos žieduose kursto visai ne praeitis, tik dabartis ir net ateitis – visai kitoki idealai sukelia politinės laisvės norus, kurie, kaip anasai gilus tikėjimas, kalnus pakiloja.

Liaudis tik dabar pradeda puoselėti ir brendinti valstybinius instinktus ar idealus, o paveldėti to instinkto nepaveldėjo. Iš kurgi paveldės, kad ji nebuvo prileidžiama prie tėvynės

valdymo? Tai buvo pareiga ir privilegija vienų bajorų luomo. Net ir turtuoliams miestelėnams tebuvo palikta amatai ir pirklyba. Liaudis politikos tradicijų neturi niekur ir jomis remtis dažnai yra labai neatsargu, nes, kaip sakėme, galima susilaukti visai priešingų rezultatų.

Iš kelionės į Ameriką aš iki šiol negaliu užmiršti vieno epizodo. Vienas vaišingas šeimininkas, rodęs rodęs visa ką įdomaus didžiuliame jų mieste, sumanė pamylėti mane reginiu muziejuje panoptikume. Aš jo nebemėgau, vieną tik matęs. Abuoja man ne tik reginiai bjaurių ligų, visokių žaizdų ir vočių, dar ir visos šiaip jau gražios vaškinės figūros ir jų scenos. To ir nesiūlė.

Paviliojo žadiniu parodyti „Baisenybių rūsį", o palenkė eiti pašaipos priedu: „Jei esi – vyras ir turi stiprus nervus". Ne „vyru" pasirodyti buvo man nepadoru, ir aš nebesvyruodamas apsiėmiau nusileisti į tą „Rūsį".

Ekscentrikai amerikiečiai mėgsta stiprą nervų supurtinimą. Tai matos visur, ypač gi žaidimuose. Nuleido mus į urvą po žemėmis į suterenas – ilgą ilgą karidorių, kur per abi pusi buvo kamerų, vis kitaip dekoruotų ir apšviestų.

Čia scena, kaip policistas per stogą su revolveriu rankoje įsilaužia į urvelį, kur paslapčiomis užgintu opiumu nuodijasi degeneratai išsigimėliai. Ten žudo nusidėjėlius visokiais būdais, kokie tik žmonių buvo prasimanoma nuo pat seniausių gadynių iki elektros srovės nuo 2000 voltų ir t. t.

Tai viskas niekai, sulyginus su viduramžių magistratūros teismu. Tamsoje pasienyje dūli juodi maišai, tik akys iš jų spykso. Tai teisėjai. Jais tegalima vaikai baidyti. Prieš juos... na, kaip tam tikroje literatūroje aprašoma. Ir tai vyksta už žmogaus, pačiame viduryje pakarto už rankų riešų. Prie kojų riešų jam pririšta pasvaras nuo dešimties pūdų, svarstyklių meška (rus. gyria). Kruvinas, pamėlynavęs kūnas nukritusia žemyn galva iš ištemptų aukštyn pečių. Gyvas, tik nežinai, ar apalpęs, ar užsispyręs viską iškęsti, nesudejavus ir nepasidavus.

Per visą savo amžių aš nebuvau prityręs tokio blogumo širdyje: mano nežinota savo nervų ištesėjimo. Kaip pasidarė

aitru, tai per kiek dienų nebegalėjau nei pavalgyti, nei pamiegoti, nei kuo bepasidžiaugti.

Kai aš žiūriu į praeitį liaudies akim, ji man rodos... toks pat amerikiečių „Baisenybių rūsys". Ne tik Lietuvos liaudies akim. Jei patys lenkai kokiuo stebuklu padarytų savo liaudį politiškai susipratusią ir paklaustų ją, ar benori ji tokios laisvės, nepriklausomybės svetimiems, kaip neša mums praeities tradicijos, dievaž, nė vienas valstietis nesutiktų. Tik pablūdusias akis išverstų.

– Praeities? Kada viešpatavo bajorų privilegijos? Kada dvarininkai džiaugės kaip rojuje, o sodiečiai kankinosi kaip pragare? Kada viešpatavo lažai – baudžiavos – dvarystės? Kada liaudis buvo galvijai, kuriuos laisvieji galėjo suėsti, parduoti, mainyti ar prakortuoti? Kuriai nei vėlės nepripažinta, jei drįsta savintis jos doros brangenybės? Nesakyk man, kad spaudė ne karaliai ir kunigaikščiai, tik vietos turtuoliai žemininkai! Juk karaliai ar kunigaikščiai raštais duodavo kai kam teisių sauvaliuoti; tokių pat privilegijuotųjų seimas tai patvirtindavo, o seimo tribunolas, kur ir sąžinė veikė, buvo beviekis ir norėdamas negalėjo sutramdyti sauvaliaujančių. Ir juokai vieni buvo viena ranka tramdyti tai, ką antra ranka paleidžia!.. Ne, tokios praeities beteisė liaudis nenori, kad sugrįžtų, net ir su karaliais drauge.

Ne, vyručiai! Ir lenkų liaudžiai tik akis dumia „karaliais": ir lenkų liaudis negali remtis praeitimi. Jei visos tos tradicijos: karaliai ir k., tebeturėtų realę prasmę, tai jos reiktų atiduoti į retenybių muziejų ir kaip tik į aną aprašytąjį „Baisenybių rūsį", kur beleidžiama vyresnieji ir tvirtanerviai, o nervingieji stumama nuo jo šalin, kad jiems nepasidarytų bloga ir jie nesudaužytų pačių „figūrų".

Taigi naujajam politikos elementui, demosui, kurs ima ir pabaigs imti visų kraštų valdymo vadžias, praeitis kaipo faktas, kaipo realybė teturi negatyvią prasmę; nei girtis, tai turėjus (lenkams), nei nuliūsti ar priekaištų, pasityčiojimų klausyti, to neturėjus (lietuviams), nėra ko.

Šiokia ar tokia praeitis, vis dėlto ji buvo ir jos iš „leistrų" neišmesi, norsgi dėl to, kad ji sutaisė šiokią ar tokią dabartį.

Visos tautos, kalbėdamos apie dabarties situaciją ir politiką, vis dėlto mėgina remtis praeities teisėmis. Tik gudriai užmiršta ir tuo atveju užtrina kitų atmintyje visus jos nemalonumus, luomų skirtumus, vergijas ir trejas devynerias kitokių. Ir patraukia mus ne tuo, kas buvo, ne realybe. Jei minima „karalius" ar „kunigaikštis", tai kad pats laisvas, reiškia visos tautos laisvę, tai kad pats galingas, reiškia tesėjimą visiems lygiai būti tėvu ir apgynėju.

Jeigu – tėvas, tai artimas dvasios giminė, saviškis, o ne atėjęs iš už jūrių marių, aukštų kalnų, besinešdamas svetimo kvapo, svetimos kalbos, svetimų įpročių. Lenkams Piastai, Jogailaičiai – taip. O Vazos, Sasai[8], už kelių dienų atgal pabėgęs prancūzas[9] (ir gerai padaręs) – ne.

Jeigu laisvė, tai visiems lygiai, kaip lygiai laisva yra pati savyje kiekvieno žmogaus siela ir vėlė.

Jei nepriklausomybė, tai kad aš pats turėčiau valios savimi ir savo dalykais tvarkytis, nes tik taip, menu, bus dabartyje geriau; jeigu ir kitas tai tvarkys, tai kad bent aš galėčiau jį sekti, idant neišduotų. Ar man ne vis tasia, kas mano kraują gers, kas mane išnaudos, – svetimas ar saviškis? Net paprastoje mūsų būtyje lengviau yra kęsti, kai svetimas skriaudžia, jam daugiau dovanojama, neg kai saviškis skriaudžia: jam griežtai nė mažmožio nedovanojama.

Praeitis, vyručiai, tėra graži, kai idealizuojama, kai ji mums rodos vien „didvyrių žemė", nelyginant žemės rojus, kur labai buvo gera. Visų psichikos reikalas – turėti tai, į ką dairomasi iš dabarties blogybių, kur mintis nuraminama, ko pasilgstama belaukiant, kada gi, kada ateis Atvaduotojas ir vėl įleis mus į gėrybes.

Taip imti savo praeitį, o, galime ir mes, lietuviai! Lietuva turėjo savo garsų vardą, ji daug reiškė Europai, su ja skaitytasi, ja interesuotasi kaipo galybe, reikalinga, kad niekas kits kito nepersvertų. Bent kad lenkus europiečių tarpe atsvertų. Ir mename Lietuvą „Didvyrių Žeme" ne tik dėl to, kad paslenkė ir sugebėjo jos sienas nuo svetimųjų įsilaužimo ginti, tik kad drįso ir savo vidų nuo svetimųjų, lenkų įtakos ginti.

Šitos bent tradicijos – varžytinių su lenkais, kurios raudonu siūlu eina per visą mūsų istoriją, niekas mums neužgins. Ir dabartiniai mūsų aržūs susigynimai su lenkais ne naujosios gadynės „litvomanų" pramanyti, tik iš senovės per bočių kraują paveldėti. „Litvomanai" buvo Vytautai, Radvilai, Katkevičiai ir visi didikai, kuriems visa ko gali prikišti, tik ne to, kad nebudriai dabojo, idant Lietuva paliktų grynai autonominė, pati sau viešpatė.

Klystų tie lenkai, kas manytų ir tvirtintų, būk lietuviai neturį jokio valstybinio instinkto: turi didelį autonominį instinktą, kurs taip smarkiai apsireiškia tuo tarpu tik smarkioje kovoje už kalbos teises, o jei toliau nesiekta, tai kaltos pašalinės *forces majeurs*[10] ir laikina mūsų pačių tarpe anarchija. Lietuviai – visa tauta, ne viena – liaudis.

Šitą mūsų instinktą vokiečiai žinojo, jį skaito tam tikra vertybe ir jį naudoja lenkams atsverti. Taigi ir tai reiškia mums, kad Lietuva gali gauti jei ne karalijos, tai plačios autonomijos teises, nes to reikalauja laiko politika ir tam tikslui Lietuva ir dabartiniai lietuviai turi vertės.

IV

Pagaliau kokių gi šansų menam esant reikalinga, kad šalia didelių valstybių atsirastų nauja ar atgimtų kokia senovinė valstybėlė?

Visos pašalinės sąlygos, kuriomis tauta gyvena, visos įtakos ant jos iš šalies surejestruoti negi galima: jos kitur kitokios ir nevienodai šen ar ten kraipo. Vis dėlto tautos likimas daugiausia pridera nuo jos pačios, o ne nuo pašalinių veiksnių, yra jos pačios rankose. Viskas pridera nuo to, kas ji pati, ta tauta, kokie jos privalumai ir ypatingumai. Anksčiau ar vėliau kiekviena tauta savaime užims jai prideramą vietą pasaulyje. Tai nėra ko nė rūpintis: iš šalies nepagreitinsi, ko neištesės tauta, ir neilgam tesustabdysi, į ką gaivališkai veržiasi.

Kad tauta taptų visai nepriklausoma, be ko kita, sako, reikią:

1) kad būtų susimetusi į vieną tautinę masę;

2) bent kad turėtų tautinę daugumą, tvirtą tautinį centrą;

3) kad tautiniai jausmai remtųsi kokiuo tvirtu pamatu;

4) kad turėtų aiškiai išreikštą tautinę savo kultūrą ir tikybinį kultą (?);

5) kad turėtų savos inteligentijos, kuri nesišalintų ir nesiskirtų nuo sodžiaus masių, demoso, pamatiniuose politikos ir ekonomijos siekimuose;

6) kad kiekviena tautos klasė, lygiai ir kiekvienas atskiras jų asmuo būtų pasiryžęs atsisakyti nuo savo klasinių ar asmeninių reikalų vardan bendrojo reikalo;

7) kad aiškiai suprastų savo ištesėjimus, pajėgas ir pragumus, kuriuos galės pavartoti;

8) taip pat pajėgas, pragumus ir vyriausius siekimus savo kaimynų;

9) kad sugebėtų realiai politiškai galvoti;

10) realiai veikti;

11) teisingai vertinti istorijos perspektyvą;

12) kad spiestųsi juoba į centrą, o ne kriktų nuo centro;

13) kad būtų persiėmusi valstybiniu instinktu ir turėtų tvirtą idėjinį centrą, aplink kurį ji galėtų spiestis ypatingomis valandomis;

15) kad turėtų sveiką vidaus struktūrą;

16) normalų klasių sąstatą ir –

17) savotiškus istorijos uždavinius, tam tikrą istorijos misiją, kurią vienodai suprastų visa tauta.

Reikalaujama daug. Taip daug, kad net rankos nulėpsta – manai, ir kiti tau sako: kur čia lietuviams, „nei skaityti, nei rašyti" nemokant, atseit kultūros pakankamai neturint, svajoti apie „karaliavimą"! Tačiau gerai įsigalvoję į kiekvieną punktą, pamatytume, jog lietuviai tų šansų arba jau turi, arba gali turėti, šokus dirbti, arba jų visiškai nereikia šiais dvidešimtojo amžiaus laikais. Taigi ir čia netikių ir pesimistų negacija ne vietoje.

Kas čia lietuvių padaryta ir kas paliko padaryti, kad susilauktume tų šansų, bus dalykas kito politikos pašnekesio, kad vienam nebūtų per daug. Kviečiama ir kiti visų krypsnių ir srovių lietuviai piliečiai pagvildenti šiuos labai įdomius ir šiais

laikais būtinuosius klausimus. Tylėjimas kaip ir miegas – mirties paveikslas...

KALBOS RUSIJOS LIETUVIŲ SEIMUI 1917 M.

PIRMOJI, GEG. 31 DIENĄ, DĖL LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS

Piliečiai! Lietuviai!

Tik ką klausėme Lietuvos atstovo V. Dūmoje piliečio Januškevičiaus[1] pranešimo Seimui apie Lietuvos ateitį, ir man pasirodė, nuo šios valandos mus tepradedant tikrąjį Seimo darbą, nors jau ketvirtą dieną vargstame besitardami. Mes dar nieko konkretaus nenusprendėm, ir man, spaudos komisijos nariui, ypač nemalonu šviesti akim laikraščių korespodentams, nieko neturint paduoti rusų visuomenės žiniai. Keturias dienas mes prasivaidijome dėl pašalinių ar tik formalių dalykų. Na, kas gi bus, kai prisieis spręsti konkretūs dalykai? Aš pirmas kalbu Lietuvos ateities klausimu, pirmu konkrečiu, ir kuo gi galiu pradėti savo kalbą, jei ne pašaukimu:

– Vyručiai, bent dabar nurimkime! Dabar įtempkime visas savo pajėgas, šviesaus proto ir ko geriausios valios pajėgas, ir ko šalčiausiai išdėstykime kits kitam visus mūsų arsenale esamuosius išrodymus už ar prieš nepriklausomybę, už ar prieš tiktai jos apsisprendimo teisę...

(Januškevičius iš vietos: Su Steigiamuoju susirinkimu).

Su Steigiamuoju susirinkimu. Juk tai pamatinis dalykas! Juk tai visų mūsų ilgų metų svajonė! Juk dėl to viena verta buvo, kad 336 teisiškai ir teisėtai parinkti tremtinių atstovai iš visų Rusijos kraštų čia susirinktų, su tuo vienu bagažu nebus gėdos ir namo grįžti. Taigi, piliečiai, dėl Tėvynės meilės – ko mažiausia karščiavimos!

Didysis karas viską sujaukė į krūvą, net pačius idealus ir siekimus dažnai beverčius padarė. Prisieina visos dabartinės vertenybės perkainoti. Taipgi ir mūsų pačių kaip vidaus tvarka,

taip ir santykiai su kaimynėmis tautomis ir valstybėmis. Rusijos revoliucinei demokratijai be reikalavimų iš šalies pripažinus visoms tautoms apsisprendimo teisę, jau atėjo metas pasisakyti, kaipgi ir Rusijos lietuviai tremtiniai apsisprendžia savo dabar visos vokiečių pavergtos Tėvynės Lietuvos ateitį. Aš, lygiai kaip ir mano vienaminčiai Tautos pažangos partijos nariai, esame šventai įsitikinę, jog kaip tik dabar atėjo metas visiems ir visur pasisakyti, jog visų mūsų Rusijos lietuvių valia ir noras, kad Lietuva būtų nepriklausoma, suverenė, o ne kitų vergė.

(Balsas iš vietos: Apsisprendimo teisė tur savyje ir nepriklausomybės galimumą. Tai aiškinsime!)

Ne, vyrai! Tą Rusijos Lietuvių Seimo valią mes turime paskelbti ne migloto apsisprendimo pavidalu, idant Lietuvos Nepriklausomybė pavirstų mūsų politikos obalsiu. Obalsis turi būti aiškus, nėr vietos ir laiko dėti prie jo paaiškinimai. Kai aš matau nešiojamose vėliavose parašus: „Žemės ir Laisvės", „Demokratinės Respublikos" ir t.t., man ir be aiškinimų aišku, jog trokštama žemės ir laisvės, demokratinės respublikos, o ne ko kita.

(Januškevičius iš vietos: O monarchija ar priklausoma?)

Žinoma, nepriklausoma gali būti ir monarchija. Tik lietuviuose nėra jokių monarchijos tradicijų. Tad ir Nepriklausoma Lietuva negali ko kita reikšti kaip tik – demokratinę respubliką. Ir aš pasiryžęs esu kalbėti apie Nepriklausomą Lietuvą, kaip obalsį, kad visi tai išgirstų ir įsidėmėtų; visų pirma mes patys, plačiosios mūsų minios, idant rengtųsi pačios išreikšti savo valią; daugiau, mūsų netekusi Rusų demokratija, mus užgrobusi Vokia ir pagaliau Europa, idant tai turėtų omenyje, ruošdamosi į taikos konferenciją.

Obalsis susidaro iš to, kas jau yra. Kame gi lietuviuose ieškoti jų ir jų Tėvynės nepriklausomybės? Liaudyje to nerasi, spaudoje, net Prūsų ir Amerikos laisvoje spaudoje, tėra viena kita žymė, ir tos vėlesniųjų laikų.

Jei ir būtų, kas taip klausia, tai nebent, kurs nei lietuvių nepažįsta, nei jų istorijos nežino. Patsai lietuvis – tai gyva nepriklausomybė. Jo individualumas žinomas: senaisiais laikais jis apgynė Lietuvą nuo tų pat vokiečių kryžiuočių, o viduriniais

amžiais gynė ją nuo lenkų užplūdimo. Istorija lietuvių santykių su lenkais toje pat bendroje respublikoje pilna ženklų ir epizodų, kaip narsiai, kaip atkakliai kovota, kad niekas neįsigalėtų Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje, kas tik iš šalies ateina; tad nei lenkai didikai, nei lenkai dvariškiai. Nei žemės pirktis, nei aukštų vietų, pasaulinių ar dvasinių, užimti nebuvo jiems leista, nes Lietuva ne nominaliai pati valdės ir lyg cerberis saugojo, kad kas jos teisių nepagautų. Mūsų diduomenė, kunigaikščiai, bajorai, kurie dabar baigia benkartėti, anuomet buvo visados pasirengę „pro langą iškimšti" iš Lietuvos kiekvieną lenką, mėginantį Lietuvoje įsivyruoti. (Jonušas Radvila.) Pavergė mus rusai. Dukart lenkai sukilo prieš juos ir mus sukėlė, nes visų pirma mums jie pasakė: „Už mūsų ir jūsų laisvę", kol to pat neėmė ir rusams sakyti. Revoliucijos nepavyko, sukeldamos baisiausias reakcijas, rusų valdžia sugniaužė mus ir mūsų Tėvynę į saują, iš žemėlapių išbraukė Lietuvos vardą, jos vietoje atsirado „Šiaurės vakarų kraštas" (sev. zap.), „iš pat amžių (iskoni) Rusų kraštas". O kad neprotestuotume, apstatė mus tieka žandarų, kad nebedrįso apie Lietuvos politiką nė vyras su savo žmona nakties glūdumoje pasišnibždėti, nes ir „sienos ausis turėjo". Veržimąsi į laisvę, į vadinamąjį separatizmą, rusų vyriausybė matė ne tik laisvoje mintyje – net bet kokioje gyvoje kalboje ir atsakinėjo nuožmiais persekiojimais ir visokeriopais spaudimais. Kur jau čia bekalbėsi apie nepriklausomybę, kad nė atsidvėsti nebebuvo galima. Ir mūsų spauda tylėjo, nedrįso ant mūsų žmonių traukti nelaimių. Net įtikinėjo, kad nė būti nebuvo separatistinių tendencijų ir nebus jų, jei duos bent tautinių laisvių.

Nebeiškenčiant jungo, pradėta kova neva dėl tautinių laisvių, už kurių glūdėjo šviesuomenėje pereitųjų amžių nepriklausomybės instinktas. Jis nebuvo su šaknimis išrautas, tik kuriam laikui nustelbtas. Ir dabar imta prie to vėl eiti, nors nebe tiesiu keliu, kaip darė Jonušas Radvila[2]. Tautininkai demokratai (aušrininkai), tautos demokratai (viltininkai) neva dėl tautinės kalbos kovojo su vyriausybe ir su lenkais Rytuose. Nors jūs, kairieji, tą kovą vadinote kova dėl pilvo, varžytinėmis vienos

tautos kunigų su kitos tautos kunigais dėl vietų, tačiau tai nebuvo kova dėl materialių dalykų, tik dėl nustatymo aiškių etnografinių sienų, kurios tęviršt apjuos Nepriklausomą Lietuvą. Ir visas paskutiniųjų laikų per spartus kultūros kėlimas savo kilmėje turėjo ne kokią laikinę vietos naudą, tik geismą Lietuvą padaryti vertą užimti Europoje nepriklausomą, kitiems lygią vietą.

Lenkų jungas toks buvo bergždžias, taip jokios kultūros nedarė, rusų jungas toks buvo sunkus ir nežmoniškas, jog viena to būtų užtekę sukelti lietuviuose ilgesį nepriklausomybės nei nuo vienų, nei nuo kitų, nei nuo vokiečių, kaip paskui pasakysiu.

Tad nepriklausomybės instinkto buvo mumyse, tik nebuvo jo išreiškėjų, formuluotojų. Taip nebuvo, kad 1905 m. susirinkimas Panevėžio teatre, lietuvių spektakliui pasibaigus, politinei programai nustatyti išrinko mane, Barklainių dvarininką Zigmantą Švainicką ir Surviliškio dvarininką Kudrevičių! Aš dariau pirmą bandymą suformuluoti Lietuvos tautų federaciją, Švainickas ją patvirtino (K. jos nematė), o Jonas Vileišis, gavęs tai į rankas, išspausdino „Varpe", nežinodamas, kieno tai bandymai. Prašome neploti katučių: aš kalbu ne dėl pasigyrimo, tik kad matytumėte, koks buvo dar tuomet neturtas Nepriklausomybės ideologų, kad juos vaduoti prisiėjo man, visų mažiausios Lietuvoje Vadakčiukų bažnytėlės kuratui, visai ne tam darbui pasiruošusiam. Ir nesijuokite – taip reikėjo.

Dar Nepriklausomybės ideologų tebestingame. Lietuvos autonomijos projektuotojai turėjo jau ką parodyti, Amerikos išeiviai valstybėms memorialą teikė, – mūsų šviesuomenė būtinumu Lietuvos Nepriklausomybės jau susipratusi; tad švenčiausia jos pareiga visa dabar daryti, kad ir mūsų minios tai suprastų.

Demokratais dėdamies ir būdami, visokiais tikslais rengiamės eiti į liaudį visokiems dalykams jos valios pasiklaustų. Tik ji neprisirengus duoti išmintingą tikrai savo atsaką į tokius dalykus, kurių ji nebuvo ilgai gromulojusi. Duokime jai tą gramą, jei norime plebiscito keliu iškvosti, kas tikrai jos širdžių

gelmėje glūdi: mėtykime visur miniose Lietuvos Nepriklausomybės obalsį!

To nepadarę ir teisingiausiu, tiksliausiu plebiscito keliu gausime tokį pat atsaką, kaip gydytojas, ūmai sumanęs anketos būdu sužinoti, ar pridera ar nepridera gryčioje kiaulės šerti. Esu tikras, jog higienos neišmaną gudų kaimynai vienu balsu atsakytų: „Pridera, nes kai pastalėje smirda, tai ant stalo kvepia"...

Ir apsisprendimo teisėmis kreipdamies į juos, galime išgirsti: ar tai koks valgomas daiktas? Jiems tie dalykai neišpainiojami. O paklausę, į ką tu nori priklausyti, ar bevelytumei nė į ką nebepriklausyti, esu tikras, gautume gana veikiai statų atsaką: noriu pats savimi būti, savim gyvenimo vežimą vežti! Tai arčiausias kelias pakelti miniose politikos susipratimą – Nepriklausomybės apetitą, toje minioje, kuri turi tapti ir potencijoje yra XVII ir XVIII amžių politikos laisvių paveldėtoja, tik dabar be privilegijų.

Gal baimė ima aiškiai pasisakyti, jog Rusijos lietuviai lemia savo Tėvynei Lietuvai nepriklausomybę, idant nepakenktume rusų demokratijai ir nepelnytumės jos neapykantos ar net žiaurių keršymų? Nebe vieną sykį privačiai buvo išrodoma vien tik moralinė vertė pasiskelbimo, jog etnografinė Lietuva privalo tapti nepriklausoma valstybe. Mums karo pajėgų maža, kaip ir visiškai nėra, tai mes nė nemanome statyti fizinių pajėgų už Lietuvos nepriklausomybę. Faktai mums rodo, jog pasaulis nė neturi pakaktinų fizinių pajėgų atsiginti nuo savo priešininkų. Irgi faktai rodo, jog moralioji galybė tvirtesnė už fizinę. Jūs, socialistai, pirmieji to liudytojai: jūs, tremiami ir žudomi, gyvi esate ir plėtojatės, o jus žudęs carizmas su visais savo kareivių ir policistų milijonais jūsų vietoje – kalėjime. Kūnas supančioti, surakinti labai lengva, tik siela palieka laisva ir kazematuose.

Atmuš mus rusai iš vokiečių ir nesiklaus mūsų norų, kaip bevelytume gyventi, mes eisime prieš juos ne su bombomis, tik su laisva siela ir laisvu parlamento žodžiu. Ir tuo keliu anksčiau ar vėliau mes laimėsime. Tik tegu su mūsų valios reikalavimu laiku apsipranta ir nėkados jo neužmiršta. O neužmirš,

jei tarp mūsų pačių nuolat skambės tasai Lietuvos Nepriklausomybės obalsis. Už ką gi tad rusų demokratijai pykti ant mūsų už to obalsio vartojimą? Nėra už ką ir nepyks, jei tik atvirai ir tikra prasme bus jį išgirdusi.

Anaiptol bus patenkinta, kad mes padedame jai išrišti vieną tautinių problemų. Ji dabar taip pat svyruoja dėl Lietuvos ateities, kaip ir 1905 m. Anuomet dr. Basanavičiaus, M. Davaina-Silvestravičiaus ir kun. Ambraževičiaus[3] paduotąjį Lietuvos autonomijos sumanymą rusų valdžia įsidėjo į savo „Pravitelstvennyj Vestnik"[4], o už paskelbimą Vilniaus Seimo rezoliucijų, kur vyriausiąją vietą užima taip pat Lietuvos autonomija, ta pati valdžia pusei metų ištrėmė į Sibiriją redaktorių „Sev. Zap. Golosa"[5] dr. Šabadą. Būtų ir lietuvių laikraščių redaktoriams kliuvę, kad ne cenzorius Itomlenskis[6], kurs, patsai sukdamosi, ir juos išsukė.

Ką gi dabar matome vadovaujančioje rusų demokratijoje? Liaudies laisvės partija, kuriai įteikta Lietuvos autonomijos projektas, nė žiūrėti jo nenori. Bijodama Rusijos skaldymo, ji teikiasi tautoms tepripažinti laisvių šešėlį. Taip kad net iš tos partijos gavo išeiti į ją priderėję mūsiškiai.

Tuo pat žygiu socialistų revoliucionierių partija ruošia „Federuotąją Rusijos tautų respubliką". Federuotis tegali laisvos šalys ir jų tautos, pirma reikia tapti tikrai nepriklausoma, kad galėtumei tartis apie susifederavimo sąlygas, kaip lygūs su lygiais. Tai kam, kuriai demokratijos šakai mes eisime į talką? Atsargiai skelbdamies tenorį kol kas apsisprendimo teisių, mes eisime talkon berūgščiams kadetams. Aiškiai skelbdamies tapsią nepriklausomais, mes einame į talką atviraširdžiams eserams. Katrur geriau, tinkamiau: katrie didesni demokratai, kam lemta imt viršus ir Rusų steigiamajame susirinkime? Tik jau ne kadetams!

Eserai vienatiniai nebijo ir tautiškumo. Nešlovė jo išsižadėti, destis užkasti į žemę tą ypatingą talentą, kurį tai tautai Aukštėjas davė, o kitai nedavė. Kas nepuoselėja įgimtųjų savotiškų kūrybos pajėgų, tas visą žmoniją skriaudžia, lyg pavogdamas iš jos iždyno vienas kurias brangenybes. Lietuviai ne mažiau

už kitus apdovanoti ypatybėmis, kurias panaudoti eserai mums teleidžia. Socializmui aš nepriešingas: yra gi ir krikščionių, kurie moka su juo susitaikinti. Ir jei man būtų lemta kur nukrypti, aš pasirinkčiau eserų partiją – už neveidmainingumą, statų pripažinimą visoms tautoms laisvių teisės. Nejaugi kitur linktumėte jūs, liaudininkai?

Su rusų demokratija, nebetekusia Lietuvos krašto, mes lygsimės teorija. Su vokiečiais, kurie tą mūsų kraštą faktingai valdo, prisieina kalbėtis praktika. Užmigti nebegali žmogus, lyg baisus nakties slogutis kankina tave, prisiskaičius vis keistesnių, vis fantastingesnių vokiečių sumanymų, kaip reiks savo tikslams panaudoti Lietuva. Tai jie rengiąsi kolonizuoti Lietuvos dykynes, idant kas trečias sodžius būtų vokiečių. Tai jie rengiąsi sau atsiimti iždo ir sulenkėjusių mūsų bajorų dvarus, davus jiems atamainomis žemės Guduose, o čia pasodinus vokiečius kulturtrėgerius. Tai jie rengiąsi bažnyčias pavesti bavariečiams katalikams, idant per tikėjimą lengviau būtų prieiti prie tautybės ir greičiau suvokietinti Lietuvą.

Pusė tų projektų gal tik nevykusios atskirų žmonių šovinistų svajonės. Bet pusė tikrai atspėjama – baisi. Ir kaipgi Lietuvai gintis nuo tos vokiečių invazijos? Vienas tėra kelias – teisių kelias. Tik kad galėtume teisėmis ginkluotis, privalome nepriklausomi patapti. Tegu laiku žino mūsų užgrobėjai, jog mes, ir savo bajorų apleisti, tariamieji „Bauervolk" (mužikų tauta), turime ne menkesnes politikos aspiracijas už nemužikus, nes laisvės indas pareina lygiai į bajoro, lygiai į nebajoro krūtinę. Vokiečiai dabar galingi ir išdidę. Gal ir jie mūsų valios nesiklaus. Tad iš Lietuvos turime padaryti iridentų kraštą, antrus Balkanus Europai, kol ji nepatenkins mūsų reikalavimų! O tai padarysime jau dabar, per galvas kitų valstybių nusiuntę žinią vokiečiams, kuo jie turės mus patenkinti. Taigi Rusijos Lietuvių Seimas turi aiškiai ištarti: etnografinė Lietuva privalo tapti – nepriklausoma!

Pagaliau visi mes matome, jog Lietuvos klausimas per karo aplinkybes tapo tarptautinis klausimas. Nei rusai, nei vokiečiai vieni patys jo neišriš: riš jį bendrai visų kariaujančiųjų

valstybių konferencija. Ir kaipgi ji riš? Jei turės mus tik žalią valstybės medžiagą, tai primes mus bet kuriai kitai valstybei priedo. Jeigu turės valstybė jau apsisprendusią tautą, su visiškai aiškiai formuluotais idealais, tai skaitysis su ja, kaipo su tokia. Tad nepriklausomos Lietuvos reikalavimas laiku turi pasiekti ausis visų Europos valstybių. Mes neatsakome už tai, ar bus kas iš to ar ne, tuojau, ant tų pėdų, mes tik atsakome už tai, ar padarėme ant tų pėdų tuos žingsnius, kurių iš mūsų reikalauja naujai susikrovusios aplinkybės ir sąlygos. O jos visais žvilgsniais, kaip matėme, reikalauja, kad Rusijos Lietuvių Seimas apreikštų pasauliui – Nepriklausomos Lietuvos reikalavimą!

ANTROJI, BIRŽELIO 3 D., DĖL SEIMO SUSKILIMO

Gal 25 m., gal 30... o gal ir 35 metai baigia eiti, kaip aš aiškiai susidėjau su P. Matulioniu ir a.a. A. Markeliu[7] (paskui taip pat girninku) į susipratusių lietuvių gurguolę. Per visą tą laiką aš tebuvau gyvas – lietuvių reikalais. Nebuvo dienos nė valandos, kad aš juos būč užmiršęs. Jei ne dirbau, tai bent sielojaus ir šnekėjau, riedamasis dėl menko daugio su priešininkais.

Nebuvo nė metų, kad nebūč prityręs ar šiokių, ar tokių persekiojimų. Kur buvus, kur nebuvus, rusų valdžia traukė tieson. Daug man yra dokumentų tam patvirtinti. Tik juo žiauriau ta valdžia slėgė, juo didėjo atsispyrimo pajėga, protestavimas ir nepasitenkinimo kėlimas kituose. Imkite „Tėvynės Sargą", ten rasite ištisais metais nepaliaujančią priešginystę dėl opiausių anais laikais – mokyklų dalykų. Išsižadėta paprastos autoriaus savymylybės bent savo parašą padėti (žinoma, po tokiuo dalyku, kurs turi kūrybos žymę), bet tik versti akmenį po akmenėlio iš valdžios pamato. Valdžios persekiojimai, lyg dantų gėlimas, tik padėdavo siusti ir pykti, tik tvirtino tuos siekinius, kurie tau buvo brangūs, išnešioti, o kurių ji nepripažino. Visai neskauda, kaip priešininkai tavo kūną naikina, sielos nepasiekdami.

Skaudžiau, kai savoji, dvasinė valdžia persekiojo, aikštėn išsimušti neleido, po tolimiausius ir menkiausius užkampius svetimojo Kuršo ir giliosios Žemaičių šalies stumdė ir ten ištisus 14 metų laikė, kol nesusendino ir nepražildino. Ko man nebuvo prikišama, pradedant nuo silpnumo tikėjimo, ligi kruvinosios anarchijos! Ir tiems dalykams daug man yra dokumentų patvirtinti. Buvo pasiekiama ir siela. Vieno niekados man neprimetė – tai nemoralumo, ir tai didžiausias dabar mano senatvės džiaugsmas. Skaudėjo tai neapsakomai, tačiau ir tai negalėjo palaužti. Vis tik galėjai žmogus ir tai valdžiai bent pasyviai priešintis ir ramintis, jog jos atstovai – senosios gadynės liekanos, kitokio auklėjimo žmonės, kuriems natūralia eilia šalin pasitraukus, ateitis liks mums, jaunesniems amžium ir atgijusiems dvasia lietuviams.

Gi ir pergyvenome vieną ir kitą valdžią. Pasaulinė kapituliavo, spaudą mums sugrąžino; dvasinė – atsimainė, mūsų eilės žmonių tapo. Bereikia tik dirbti ir sparčiai sparčiai pirmyn demokratybės ir kultūros keliu žengti. Čia štai ir ištinka nelauktas smūgis jau iš pačių saviškių, eilinių tautos darbininkų: socialistai, patraukdami kairįjį centro sparną, „Santarą“, perskelia tiek metų lauktą, tiek vilčių žadėtą antrą didelį Lietuvių seimą, nepabaigusį savo darbo... To smūgio man jau per daug, aš jo pakelti netesiu...

Prieš mane du piliečiu liaudininku, rinkėjų įsakymu balsavusiu už Lietuvos Nepriklausomybę, išėjo iš Seimo tik dėl to, kad jų partijos draugai išėjo. Kiti pataria Seimą tęsti, turint savo pusėje visas juridines ir moralines teises, kvorumą ir prezidiumo pirmininką, kuriam kiti prezidiumo nariai, dar prieš išeidami, užleido pirmininkauti. Padėk Dieve jums, draugai politikai, toliau Seimo darbą dirbti! Aš juo visa širdžia džiaugsiuos iš tolo. Tik padėti jums tame darbe – nebegaliu. Ir aš išeinu iš Seimo. Tik tas skirtumas, kad ir į anuos nenueisiu. Aš greičiau kairysis, ne vidurinis; gal į socialistus linkęs, gal į komunistus; ar aš žinau? Aš to neanalizavau. Tačiau aš negaliu būti tųjų tarpe, kurie drįsta tokį didelį tautos darbą ardyti, vien dėl to, kad tasai darbas ne jų vaga kol kas eina. Aš nebegaliu būti ir

su jumis, nes nepagaliu iškęsti, kad demokratija man, taip pat kilimu ir nuomonėmis demokratui, teisingai ar neteisingai, vis tiek, prikaišiotų nedemokratingumą, ne liaudies naudai kreipiamą darbą. Mane tai užmuša. Aš pasiieškosiu kitokio darbo, kur aš būsiu laisvas pats sau teatsakyti. Kai kas pasako, man pasiseką dailiosios literatūros darbas. Ir aš sugrįšiu į tą darbą, pasitraukęs iš kelio tiems, kurie monopolizavo sau demokratinį darbą ir yra pasiryžę vieni patys jį nudirbti. Tegu ir jiems Dievas padeda, nors Jo dažnai nepripažįsta.

Tik ir jausdamasis doros priverstas tą žingsnį padaryti, aš ko smarkiausiai protestuoju prieš tą prievartą ir ko balsiausiai šaukiu:

Draugai, Seimo veikėjai politikai! Tai niekai, kad trys frakcijos Seimą apleido! Per vėlai tai padarė! Reikėjo prieš balsavimą. Kad gi kantriai dalyvavo visame ištisame rezoliucijų balsavime, kad ir pralaimėję, sankcionavo laimėjusią dauguma balsų bloko rezoliuciją! Ir jūs jos laikykitės! Vežkitės namo kaip didžiausią savo brangenybę ir pasididžiavimą, jog lietuviai, svetur suvargę, pajėgė padaryti tokį aktą, kokio tikėtis negalėjo visa eilė drąsiausiųjų ir pažangiausiųjų mūsų veikėjų – Lietuva privalo tapti nepriklausoma valstybė!

Kokios vertybės ta rezoliucija, teapspręs būsimieji. Aš gi tepasakysiu, kad kitos tokios nė nebus. Labai galimas daiktas, kad, neilgai trukus, visos jau nuo karo laisvos Lietuvos atstovai savo Seime Vilniuje nuspręs tą patį. Vis dėlto tai nebus tas pat, nebus tikrai mūsų, tikrai lietuvių, tikrai laisvas žodis! Lietuviai, neabejoju, dar tars tą žodį. Tik... kad to bus pareikalavusi rusų demokratija, tik... kad tai bus patarusi Europos demokratija, tik... kad Vokia bus privertus tapti jos buforu ir už tą šventą laisvės žodį nuolat atstačius turėti vieną šoną iš vienų kaimynų smūgiams, antrą – iš kitų kaimynų smūgiams. Dabar tik tarėme tikrai laisvą žodį, nes jį visi mums gina tarti ir mes patys neturime egoistinių sumetimų! Šios laimėjimo valandos aš kol gyvas būsiu neužmiršiu! Ji seks mane it muzika į senatvės dimisiją, ir testamente paliksiu tą vienatinę per visą amžių laimėtą brangenybę!

Valio Nepriklausoma Lietuva!

Atkartokite tą garsą po visus kampus šimtais balsų, o tie šimtai vėl! Ir vis dėlto sudieu, Piliečiai Veikėjai: aš – nebe politikas.

AR IR KAS SUDARYS LIETUVIŲ VALSTYBĘ

Ne taip jau senai, nors man tai rodos atsitikus kunigaikščio Utenio laikais, teko man aplankyti vienas Lietuvos pilietis tokios inteligencijos, kuriai lygi vargu rasti; tik skeptikas. Daug daug mokslo gavęs, daug svieto matęs, kunigu tapęs, vis dėlto liko jis grynu lietuviu netikėliu.

Kas nėra susidūręs su tais mūsų sodžiaus filosofais, kurie į kabinimąsi bet ko nauja ir drąsaus paniekinimu moja ranka, šlykščiausia atsiviepdami ir dar šlykščiau išsitardami:

– Š š š... nei bus kas iš to, nei niek...

Pažinęs Europos ir Amerikos pažangą, taikindamas ją prie lietuvių, kuriuos tarės taip pat kiaurai perprantąs, skaitė juos gyvais nabašninkais ir nė pirštu nejudino jiems atgaivinti.

– Š š š... nei bus kas iš to, nei niek...

Pasisveikinę ir vienas antru pasidžiaugę, ėmėva vienas antro gyvenimo pasportų žiūrėti.

– Na, tai ir ką gi sveikas draugas beveiki?

(Kunigavimo neskaitėva „veikimu".)

– Ką gi daugiau? Kaip ir pirma – rašau, leidžiu laikraščius: „Apžvalgą", „Tėvynės Sargą", „Žinyčią", „Vilniaus Žinias", „Viltį". Ieškau štai padėjėjų rašyti ir leisti: kas plunksna, kas kapšiuku. Neaplenkiau nė tavęs...

Meilus buvęs draugo veidas ūmai iškrypo šlykščiausia satyra-pašaipa, ir jis prapliupo bepročio juoku. Kvatojos taip atsilošdamas, jog net stebėjaus, kaip jis bepastovi, tik šlikę ranka prilaikydamas, o kojas taip aukštai kilojo, lyg norėdamas, kad ir jo kojų žirklės ko plačiausiai juoku žiobčiotų.

– Laikraščius – lietuviams... kva kva, kva kva! Nedavus pirma abėcėlės, pirma abėcėlės, stačiai – laikraščius... kva kva, kva kva kva!..

Sočiai atsikvatojęs ir šonais iš priilsimo dumdamas, virto ant kanapos ir kitaip ėmė žiūrėti į piktai nustebusį mane. Dabar jo veidas susidarė į sentimentalį bevilčio pasigailėjimą, kaip gailimės pusgalvio, kurs, nieko neišmanydamas, gražiai klieda.

Mačiau veltui mėginsiąs įtikinti ir pamokyti šį viršprotį netikėlį, kurio išmintis išmonės nepaveja.

Kitur senas dėdė leidė savo seserėną į aukštuosius užsienių mokslus. Išėjęs mokslus seserėnas vieton liudymo pakišo dėdei lietuvišką gražią vizitinę kortelę: „Daktaras filosofijos N.N." Kad seserėnas būtų atvežęs paliudymą, jog jis ir tai užmiršo užsieniuose, ko buvo pramokęs tėvynėje, nebūtų tiek užgavęs savo geradario dėdės, kiek užgavo tuo „lietuviškuoju" daktaru.

Dėdė taip nusiminė, jog ir pykti užmiršo už sugaišintus penkerius metus laiko ir tiek pat tūkstančių pinigų. Beviekė jo ranka nukrito drauge su korta ant kelio.

– Ir kam gi tu, nabagėli, tai parodysi! – beištarė balsu, kokiu daugkentis Jobas turėjo pasakyti pralaimėjęs turtą: „Viešpatie, tu davei, tu ir atsiėmei"...[1]

„Lietuviškas daktaras", dėdei nieko neatsakęs, pagarsėjo visuomeniniais darbais ir raštais, laikraščius gi ėmė skaityti vis didesnis lietuvių nuošimtis.

Buvo tai... jei ne paties kunigaikščio Utenio laikais, tai mažiausia prieš dešimtį metų, jei ne visą vienuolika. Kaip per tą ilgą laikotarpį viskas atsimainė! Lietuvių daktarų dešimtimis atsirado, o šiaip jau „daktarėlių" – šimtais; kalba jie lietuviškai ir jau yra kam parodyti lietuviška vizitinė. Per tą laiką sugriuvo tad vienas antras lietuvių netikėlių prietaras apie pačius save. Gaila, kad ne visi. O aš taip norėčiau, kad ir likusieji būtų tokiuo pat spartumu sugriuvę kaip ir aniedu. Tik man neramu, ar prietaras yra kai kurie netikėjimai ir ar ne skeptikas esu aš pats, vienas tųjų prietarų griovikų, ėmęs abejoti.

Gera būtų daugumą likusiųjų prietarų pereiliojus. Šiam kartui paimkime savos valstybės sudarymą. Kad lietuviai apskritai negalėtų sudaryti saviškos valstybės, aš skaitau grynu prietaru. Tik ar jie gali dabar, šiomis sąlygomis sudaryti, nežinau; reikia giliau ištirti.

Man visados pikta skaityti rusų laikraščiuose, net tuose, kurie turi pretenziją skaitytis pažangiais, pavelijimus šiaurės laporiams ar platumų kirgizams susidaryti autonominį valdymąsi; pavelijimus, gardžiai nusijuokiant, be baimės, drąsiai, kad jie... vis viena to nepadarysią.

Kodėl? Todėl, kad mokytiesiems mūsų nemokėliams ar kvailiems gudragalviams rodos, jog visos konstitucijos turi būti sudarytos sulig anglų, o visos autonomijos sulig Naujosios Zelandijos. Tokių autonomijų laporiai ar kirgizai, žinoma, nesudarys. Ale kad jiems to ir nereikia. Jie susidarys geresnes už anglų ar N. Zelandijos, nes tinkamesnes jų gyvenimo sąlygoms.

Laporiai turi bekraščias samanynes ir spanguolynes, kur puikiai minta milijonai paukščių ir šimtai tūkstančių elnių. Daugiau niekas. Laporiai medžioja, paskui savo bandas sekioja, vandeningose ir žuvingose upėse žvejoja. Jiems šie trys dalykai tereikia tvarkyti ir jie puikiai tvarkosi be jokių absoliučių monarchijų ar demokratinių respublikų. Dirbasi šiltas laikinas gryčias sniego pusnyse žiemą, o jurtas iš kailių vasarą. Gryčiose esti nuogi, vis dėlto turi savo doros papročius, kurie per amžių amžius pavirto jiems įstatymais, turi savo seniūnus ir teisėjus, kurie žino, kaip reikia spręsti kriminaliniai nusidėjimai, t.y. kaip apsaugoti tautos ir atskirų jos žmonių teisės.

Kirgizai taip pat savotiškai gyvena savo platumose, bendrai jas valdydami. Ir laimingi esti, saviškai gyvendami, kol jų niekas nekibina ir jų tūkstančiais metų nusistovėjusio autonominio rėdo neardo, neva duodami ko geresnia, civilizuota. Ir tokių tautų gilumoje Azijos yra nemaža; su jomis susidurdami, patys europiečiai turi skaitytis, jų tvarką, jų savotišką kultūrą gerbti.

Sulig Jurgio ir kepurė. Kiekviena tauta turi to ir tiek, kas jai pravartu, ko jai pakanka tuo laiku ir tomis sąlygomis. Keisis sąlygos, keisis valdymasis ir įstatymai.

Tad ir lietuvių potencialį galybinį tesėjimą susidaryti savotišką, jiems pakankamą valstybę net neišmintinga būtų prirodinėti, kaip kvaila būtų iš to tyčiotis. Tegu tik nekliudo, pripažindami jų nepriklausomybę.

Visai kas kita aktyvasis veikiamasis galėjimas. Visi kaimynai į lietuvių dalykus kišės, saviškai juos valdė, ir lenkai, ir vokiečiai, ir rusai, atrofuodami jų pačių valstybinį, visuomeninį instinktą. Daug ką jie lietuviams pagadino. Tik kam daugiausia: ar tautos branduoliui, tautos masei, demosui, ar jo žiedui, daugiausia dykažiedžiui – inteligentijai? Šiai antrajai. Ir jei dabar kalbama apie lietuvių sugebėjimą sudaryti savotišką valstybę, tai man tėra klausimas dėlei tų tautos viršūnių, o ne dėl jos pamato.

Karčiausi satyra-pašaipa, man rodos, – tų tautos išsigimėlių viršūnių užsimetimas demokratizmo mokyti patį demosą. Satyra ir net kriminalas. Beždžionaus beždžionaus po visą pasaulį, prisivaginės, dažniausia ne stačiai, tik per retas visokių kultūrų tvoras, šiokių ne tokių jos vaisių, pašvinks svetimais raugais, – ir įdrįsta, nė kiek nebeabejodami savintis tautos atstovavimo teisę, tautos, kuri nė iš tolo ne į jų pusę. Čia bus griautinieji politikos prietarai, kai ne į tautos branduolį žiūrėsi, ne ten valstybinių principų ieškosi, kaip dailininkas ten, ne kitur, ieško tautinio stiliaus motyvų, tik anųjų susvetimtautėjusių klausysi; kai jų paklausęs, nuogu papratusiam vaikščioti juodukui negrui įkalbinėsi dėvėti cilinderį.

Lietuvos piliečiai žydai, sakysime, pasiėmę pliką tautų lygybės principą, žiūrėk, lietuviams nebepripažino pamatinės tautos teisių. Kas jiems darbo, ką veikė lietuviai, kiek jiems atsiėjo sudaryti ir apginti Lietuvos valstybė prieš žydams ateinant! Lietuvos istorija žydams teprasideda nuo jų čia atėjimo...

Mūsų buvusieji valdovai rusai, kadetai, plius tie patys žydai, imdami pliką valstybės centralizmo, neva jos nesmulkinimo principą, nepripažįsta Lietuvos pilnateise sąjungininke būsimojoje neva demokratinėje Rusijoje ir juokias iš noro Lietuvos klausimą padaryti tarptautiniu.

Pačių lietuvių išsigimėliai socialistai, įsikandę pliką klasių kovos principą, niekam kitam nebepripažįsta pilietiškumo teisių Lietuvoje, tik fabrikų darbininkų luomui. Tai niekai jiems, kad tų fabrikų Lietuvoje drauge su sėmeninės alyvos spaustuve yra pustrečio, o darbininkų juose drauge su vienarankiu

kalviu – puspenkto trijų keturių milijonų žmonių jūroje. Kad tiems darbininkams, suprask, ir žydams, būtų parankiau gyventi, – šalin mažųjų valstybių sienas! Šaukia didžiumietis, ir jam rodos, kad jis, ne kadetas, atitiko tikrąjį demokratinį tautų sutvarkymą – viename didžiuliame garde.

Mažumietis, revoliucionierius ar liaudininkas socialistas (tą vardą neteisėtai pasisavinęs), paėmęs pliką principą savasties turtų – fabrikų ir jų įrankių valstybinimo ar visuomeninimo, mėgins ūmai ir priverstinai, ne revoliucijos keliu panaikinti Lietuvoje savasties teisę, prie kurios lietuviai, tokie individualistai, kokių reta rasti visoje Europoje (ką jau besakyti – Rusijoje su jos „obščinomis"![2]), yra nuo amžių visomis savo kūno ir sielos pajėgomis prisirišę ir nė už ką jos neišsižadės. Ir jiems rodysis, jog jie, ne kadetai ir ne maksimalistai socialdemokratai, atitiko tikrąjį demokratinį tautos sutvarkymą – be jos pačios veido.

Gryniausis tad prietaras būtų manyti, būk Lietuvos valstybę ketiną ir sudarysią jos piliečiai internacionalistai su rusais. Jei likta sudaryti lietuvių tautos valstybę Lietuvą, tai padarys vieni tikrieji liaudininkai, nuo visos liaudies, o ne nuo vienų bernų neatlyžę žmonės, tautinio krypsnio, savos kultūros pamatu, o ne iš svetimųjų kultūrų lakatų-ryzų.

RUSIJOS LIETUVIŲ SEIMO NUTARIMAS

(Priimtas dauguma balsų 1917 m. 3–VI)

Rusijos Lietuvių Seimas, sukviestas Petrapilyje 1917 m. geg. 27 d., posėdžiuose nuo geg. 27 d. iki birželio 3 d. svarstė Lietuvos politikos padėjimą ir žengdamas prie nepriklausomos demokratinės Lietuvos respublikos, kurioje turi būti pripažinta visiems be tautos ir lyties skirtumo lygios pamatinės piliečio teisės ir visiška tikėjimo laisvė ir atsižvelgdamas į tai,

1) kad prieš karą viena etnografinės Lietuvos dalis buvo Rusijos, o antra Vokios valdžioje;

2) kad Rusijos Lietuva per šį karą veik visa užimta vokiečių kariuomenės;

3) kad jos klausimas todėl tapo tarptautinis ir bus rišamas Taikos Kongrese;

4) kad dėl užimtųjų per karą svetimos valstybės žemių yra nustatytas Rusijos darbininkų bei kareivių atstovų tarybos ir Laikinosios vyriausybės pripažintas ir visiems apskelbtas taikos principas – taika be aneksijų ir kontribucijų, leidžiant pačioms tautoms spręsti, ko jos nori;

5) kad išskirstytoms tarp kelių valstybių tautoms pripažinta Europos ir Amerikos demokratijų sudaryti vieną politinį kūną;

6) kad Lietuva iki XVIII šimtmečio pabaigai turėjo savo atskirą politikos gyvenimą;

7) kad, esant šioms aplinkybėms, metas lietuviams įvykinti senus politinės laisvės troškimus ir, remiantis apsisprendimo teise, aiškiai visam pasauliui pasakyti, kad jie savo likimą apsisprendžia, –

nutarė:

1. Visa etnografinė Lietuva privalo tapti nepriklausoma valstybė, nuolatinai neutralė.

2. Jos neutralumas privalo būti garantuotas Taikos Kongreso.

3. Taikos Kongrese turi būti Lietuvos atstovai.

4. Lietuvos valdymo būdą ir vidaus tvarką turi nustatyti sukviestas visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu Steigiamasis Lietuvos Susirinkimas.

RUSIJOS TAUTŲ KONGRESO KIJEVE NUTARIMAS

(Vienbalsiai. Posėdžiauta 1917 m. rugsėjo 8–16 d.)

Eidami iš to, kad kiekvienai tautai privalomos suvereninės teisės ir kad vyriausybė neturi teisės, kaip tinkama, tvarkyti sričių ir tautų likimą be jų sutikimo, suvažiavimas, išklausęs Lietuvių atstovų pranešimo:

1) kad visos Rusijos Lietuvių Seimas Petrapilyje 1917 m. birželio mėn. 3 d. tarė už suvereninės Lietuvių valstybės sudarymą

etnografijos ribose, kurios valdomąjį būdą turi nuspręsti Lietuvos Kuriamasai Susirinkimas, demokratingai sušauktas;

2) kad Laikinoji vyriausybė, jau esant paskelbtai tautų teisei apsispręsti, savo dekretu pavedė Lenkų Likvidacijos komisijai evakuotąsias Suvalkų gubernijos įstaigas, nors į visas Valstybės dūmas tos gubernijos gyventojai, rinkdami atstovus išimtinai lietuvius ir duodami raštus, reikalavo sugrąžinti autonominei Lietuvai Suvalkų guberniją, be tos dalies, kurios gyventojai norės būti prijungti prie Lenkijos;

3) kad, užėmę bemaž visą Lietuvą, vokiečiai imasi dabar spręsti politinį Lietuvos būvį ir todėl dabar yra tas momentas, kada ir Rusija turi parodyti, kaip ji žiūri į lietuvių tautos teises, –

nutarė:

Atkreipti Laikinosios Valdžios domą į būtiną reikalą išleisti tam tikrą aktą, kuriame būtų pripažįstama lietuviams teisė susidaryti suvereninė Lietuvos valstybė iš Rusijos ir Prūsų Lietuvos žemių ir iš Suvalkų gub. lietuviškosios dalies, prisilaikant apsisprendimo principo.

(Tautų Kongrese Kijeve dalyvavo atstovai šitų lietuvių organizacijų: Demokratinės tautos laisvės Santaros partijos, Lietuvių krikščionių demokratų partijos, Lietuvių demokratų socialistų – liaudininkų partijos, Pildomojo Rusijos Lietuvių Seimo Petrograde komisijos, į kurią įėjo Tautos pažangos p., Lietuvių karininkų sąjungos centro komiteto ir Smolensko lietuvių tarybos.)

LIETUVIŲ KONFERENCIJOS (LANDTAGO) VILNIUJE NUTARIMAI

1917 m. rugsėjo 18–22 d.

Lietuvių konferencija, remdamos Lietuvos reikalais ir vaduodamos visuotinu lietuvių siekimu, –

nutarė:

I. Liuosam Lietuvos plėtojimos reikalinga yra sudaryti iš jos nepriklausoma, demokratiškai sutvarkyta valstybė etnografinėmis

ribomis su būtinai reikalingomis ekonominiam gyvenimui korektyvomis.

Lietuvos tautinėms mažumoms turi būti patikrintos tinkamos jų kultūros reikalams sąlygos.

Galutinai nustatyti nepriklausomos Lietuvos pamatams ir jos santykiams su kaimynėmis valstybėmis turi būti sušauktas Steigiamasis Lietuvos Seimas Vilniuje, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas.

II. Jeigu Vokietija sutiktų dar prieš Taikos Konferenciją proklamuoti Lietuvos valstybę ir pačioje konferencijoje paremti Lietuvos reikalus, tai Lietuvių Konferencija, turėdama omenyje, jog Lietuvos interesai yra normalinėse taikos sąlygose pasvirę ne tiek į Rytus ir ne tiek į Pietus, kiek į Vakarus, pripažįsta galimu sueiti būsimajai Lietuvos valstybei, nepakenkiant jos savitam plėtojimos, į tam tikrus dar nustatytinus santykius su Vokietija.

ANTROSIOS LIETUVIŲ KONFERENCIJOS STOKHOLME NUTARIMAI

(18–22 d. spalių mėn.)

Antroji Lietuvių Konferencija Stokholme išklausė pranešimo apie Didžiosios Lietuvos dalykus ir apie Lietuvių Konferenciją, rugsėjo 18–22 d. 1917 m. Vilniuje įvykusią, kurioje dalyvavo 220 atstovų, rinktų Vilniaus, Suvalkų, Kauno gubernijose ir šiaurėje Gardino gub., susipažino su Rusijoje ir Amerikoje gyvenančių lietuvių žygiais dėl Lietuvos laisvės ir vienu balsu visų konferencijoje dalyvaujančių atstovų nusprendė:

1. Pasiremdami rezoliucija, vienu balsu sudaryta minėtojoje Lietuvių Konferencijoje Vilniuje (rug. 18–22 d. 1917 m.), visa širdimi pritariame ir visomis pajėgomis remiame, kad:

„Liuosam Lietuvos plėtojimosi reikalinga yra sudaryti iš jos nepriklausoma, demokratiškai sutvarkyta valstybė etnografinėmis ribomis su būtinai reikalingomis ekonominiam gyvenimui korektyvomis. Lietuvos tautinėms mažumoms turi būti patikrintos tinkamos jų kultūros reikalams sąlygos. Galutinai

nustatyti nepriklausomos Lietuvos pagrindams ir jos santykiams su kaimynėmis valstybėmis turi būti sušauktas steigiamasis Lietuvos Seimas Vilniuje, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas".

2. Pranešame pasaulio valstybėms, kad ir istorinė Lietuvos praeitis ir demokratinis pasaulio vystymasis teikia Lietuvių tautai neatimamą teisę sudaryti iš naujo suverenę Lietuvos valstybę.

3. Pasiremdami tuo, kad a) minėtoji Lietuvių Konferencija Vilniuje (rugs. 18–22 d. 1917 m.) pareikalavo Lietuvos nepriklausomybės; b) kad dar anksčiau Rusijoje tebegyvenančių Lietuvių Seimas, geg. 27 d. – birž. 3 d. 1917 m. Petrograde buvęs, kuriame dalyvavo 320 atstovų, rinktų visuotinu, lygiu, slaptu ir tiesiu balsavimu, tokios pat nepriklausomybės Lietuvos reikalavo; c) kad ir didžiuma lietuvių, Jungtinėse Šiaurės Amerikos Valstybėse gyvenančių, per savo seimus ir memorandumais Lietuvos nepriklausomybės reikalavo; d) kad kariaujančios valstybės skelbia tautų paliuosavimo principą, – pareiškiam pasaulio valstybėms šitą Lietuvių tautos sutartinai reiškiamą valią, jog jau metas atnaujinti Lietuvos valstybė ir primename kariaujančioms valstybėms, jog jau metas proklamuoti Lietuvos nepriklausomybė.

4. Pareiškiame pasaulio valstybėms, jog galutinai nepriklausomos Lietuvos valstybės sankcija ir jos įvesdinimas į pasaulio valstybių tarpą suverenėmis tarptautinėmis teisėmis tepriklauso Tarptautiniam Taikos Kongresui, kuriame turi dalyvauti ir Lietuvių tautos atstovai.

5. Remiame Lietuvos Tarybą, minėtos Konferencijos Vilniuje, rugs. 18–22 d. 1917 m. išrinktą, kiek jinai reikš ir vykins sutartinai Lietuvių tautos reiškiamą valią – atnaujinti Lietuvos valstybę – ir kiek jinai budriai sergės nepriklausomos Lietuvos idėją ir gins ją nuo kaimyninių valstybių ir tautų pasikėsinimo.

Kitas Antrosios Konferencijos Stokholme rezoliucijas ir kitų kraštų lietuvių dėl nepriklausomybės nutarimus žiūrėk tos konferencijos „Memorandume Lietuvos nepriklausomybės reikalu". 2-e L. Konferencijoje dalyvavo atstovai: 1. Didžiosios

Lietuvos, 2. Rusijos lietuvių: a) Lietuvių draugijos n. d. k. š. Centro komiteto, b) Vykdomosios Rusijos Lietuvių Seimo komisijos (Petrapilyje), c) Lietuvių karininkų Centro komiteto, d) Tautos pažangos partijos, e) Demokratinės tautos laisvės Santaros partijos, f) Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijos; 3. Amerikos J. V. lietuvių: a) Am. lietuvių Centralinio komiteto, b) Tautininkų demokratų partijos; 4. Šveicarijos lietuvių organizacijų; 5. Danijos; 6. Švedijos organizacijų.

LIETUVIŲ TAUTOS VALIA SUSIDARYTI NEPRIKLAUSOMĄ TĖVYNĘ

TAUTOS VALIA – VYRIAUSIS DABARTINIŲ LIETUVIŲ POLITIKOS VEIKSNYS

P. Slavinskis, Laikinosios Rusų valdžios atstovas Autonomistų-federalistų, arba stačiai Tautų, kongrese Kijeve 1917 m. rugsėjo mėnesio 21–29 d. pasakė:

– Buvusioji caro valdžia darė visa, ką tik begalėdama, svetimosioms tautoms nuo savęs atstumti. Tačiau štai matome jas susirinkus tokio sugyvenimo būdo apgalvotų, idant joms vis dėlto nereiktų nuo Rusijos skirtis, matome jas tariantis, kaip čia naujoviškai susitarius valdytis, susidėjus, susifederavus į vieną respubliką, laiduojančią kiekvienai prisidedančiai tautai savarankį jos politikos ir kultūros gyvenimą.

Daug kartų per visą tarybų laiką gražiai, iškalbingai laisvamaniavo valdžios agentas jos vardu. Nors jis į Tautų kongresą nebuvo kviestas, tik savaime į jo sienas, taip sakant, įsigriovęs, vis dėlto suvažiavusieji tautų atstovai mielai maloniai jo klausė, nes nei vienas jo žodis nesuskambėjo nesutartinai su pačių tarybų žodžiais, disonansu. Svetimąsias Rusijos tautas jis stengėsi įtikinti – revoliucijos pertaisyta Rusija jau turinti visus privalumus, pavelijančius kaip atskiriems jos piliečiams, taip ir jų gurguolėms, grupėms, tautoms gyventi ir plėtotis absoliučiai saviškomis, nėkieno nebevaržomomis sąlygomis.

P. Slavinskio privedžiojimais juoba galima buvo patikėti, kad tą patį obalsį kur kas anksčiau buvo paleidę ir socialrevoliucionieriai; dar tuo laiku, kada jie rodės pati didžioji ir įtakioji dalis rusų demokratijos. Ir daugumas atvykusiųjų: latviai, estonai, gudai (belarusai), Krymo totoriai, moldavai, Užkaukazio, arba Azerbaidžiano, tiurkai (turkmėnai), Sibirijos buriatai pilnai tenkinosi federacijiniu Rusijos Respublikos sudarymu. Ukrainiečiai, karštai dalyvaudami visuose svarstymuose, apie save daugiau tylėjo. Devyni gi lietuvių atstovai: socialliaudininkų, demokratinės tautos laisvės Santaros, Tautos pažangos, Lietuvių krikščionių demokratų ir karininkų, jei neskaitysime dešimtojo – Kronštadto didžiumiečių, bolševikų, atstovės, primygtinai reikalavo, idant Rusijos tautos buvusiai savo bendrei pripažintų suverininių valstybės teisių.

Iš pradžių daugelį tautų atstovų stebino šisai lietuvių tiesiog kančios karštis siekiant Nebepriklausomos Tėvynės. Niaugi tik vieniems lietuviams maža nieko nebevaržomo valdymosi bendroje didžiulės Rusijos tautų šeimynoje, kad jie bevelija palikti sau vieni patys, kad ir nepriklausomi, vis dėlto nedaugingi ir galingųjų savo kaimynių iš visų pusių stumdomi kaipo buforai? Arba patapti pylimu Lenkijai nuo jūros atskirti, kaip nevykusi Juodkalnių valstijėlė tik kliudė seseriai Serbijai prie jūros prieiti. Pagaliau nusilenkė tikrajam demokratijos veiksniui – *Tautos Valiai* – ir visi, kaip socialistai, tautų demokratai, taip net atstovai visų dvylikos Kazokijų vienu balsu nusprendė:

– Atkreipti Laikinosios Rusijos vyriausybės akį į būtiną reikalą išleisti tam tikrą aktą, kuriuo būtų pripažįstama lietuviams teisė susidaryti suvereninė Lietuvos valstybė iš Rusijos ir Prūsijos Lietuvos žemių ir Suvalkų gubernijos lietuviškosios dalies, prisilaikant apsisprendimo teisės.

Rusijos tautos lietuvius suprato. Šitos politikos momento nei Rusijos, nei Europos veikėjai demokratai nėra pakankamai įvertinę, o jo rezoliucijos prakilnumui, psichologiškai politiniam tikrumui ir instinktyviai išsireiškusiai gryno žmoniškumo išmintčiai dar neprilygo gangreit nei viena laisvai galvojančių susirinkimų rezoliucija, nusprendimas.

Lietuviai siekė Nepriklausomybės kame? Kongrese Autonomistų-federalistų. Tai buvo lyg nesutaikoma, ir būtų buvę sunkus uždavinys, kad susirinkusios grynai demokratingos tautos nebūtų turėjusios gatavo bendro atsako: „Matos, tokia jau Tautos Valia, nieko prieš tai nepadarysi". Tautos Valia tiems tėra sunkus uždavinys, kurie savo širdyje nesilenkia šiam demokratijos veiksniui, nors lūpomis ir nebedrįsta prasitarti apie tikrąjį savo imperializmo pamėgimą. Tiems gi, kurie nuosekliai demokratingai galvoja ir jaučia, Tautos Valia tai tik paprasta demokratinė konsekvencija. Nemint, kodėl paskutiniųjų laikų maksimalistai eserų (socialrevoliucionierių) tautų apsisprendimo dėsnį nė kiek nebesvyruodami papildė iki pat atsiskyrimo nuo buvusios metropolijos – jei tokia būtų Tautos Valia.

Lietuviai nebe šiandie ir nebe vienur reikalauja sau suvereninių valstijos teisių, visaip tai formuluodami. To reikalavo Didysis Lietuvių Seimas Vilniuje per pirmąją Rusijos revoliuciją, to pat paskutiniųjų laikų Lietuvos Landtagas ten pat Vilniuje, to išeiviai į Ameriką (skyrium krikščionių, skyrium tautos demokratai), to pat tremtiniai į Rusiją (skyrium viduriniai ir dešinieji, skyrium kairieji). Tautos tarybos, komitetai, suvažiavimai Šveicarijoje, Švedijoje, Anglijoje ištisais memorialais skelbė pasaulio valstijoms savo Nepriklausomybės troškimą ir tą pat nebesuskaitomomis rezoliucijomis savo pačių tautos žiniai. „Nepriklausomybės Lietuvai!" – paskutinieji žodžiai mirštančių veikiančiosios armijos fronte, tas pat kasdienis rūpestis ir toli nuo fronto buržujiškai gyvenančio lietuvio.

Kur čia tau lietuvių Tautos Valia bebus uždavinys išrišti, problema, kad ji taip jau susikristalizavo ir pavirto vyriausiuoju dabartinių lietuvių politikos kultūros ir viso šių dienų jų gyvenimo veiksniu! Tai jau įvykęs faktas. Lietuvių Tautos Valia susidaryti Nepriklausomą valstiją tegali būti problema, tik kaipo psichologijos dėsnis, o ne politikos veiksnys. Ir tai nebent tik tos rūšies, kurios ir kondensuojantysis tirštėjantis užvožtame inde garas. Sek sau sveikas, iš kur čia to garo atsirado ir kas jam dabar čia darosi: tai laisvo tyrinėjimo sritis, tai fizikos uždavinys. Žinok tik: jei laiku neatvoši voko, garas suskaldys indą

ir pats veltui išnyks. Jeigu esi sumaningas mechanikas, leisk garą per tam tikrus prietaisus, ir jis tau padirbs daug darbo.

Išrišinėk sau sveikas ir psichologijos, dvasios uždavinį, kaip ir kas sudaro Tautos dvasią – Valią. Tik ir čia žinok ją esant taip pat tamprią, kaip ir garas, jog ir jai yra paskutinis galas kondensuotis, kada ji šalin numeta užvožiamąjį voką. Išmintingo politiko, kaip ir ano mechaniko, dalykas to momento nelaukti ir laiku pradėti leisti per valstybės prietaisą, aparatą, idant susirinkusioji energija neišnyktų veltui, bet padirbėtų savo ir visos žmonijos naudai; juoba kad nepakenktų kam nors.

Ir nemanykite nedidelės tautos spurdėjimą pašonėje tautos milžino visados paliekant tuščią vien tik dėl to, kad ji – maža. Akylas sekėjas, kaip atskiros tautos kultūrinasi ir kiekviena skyrium siekia prideramo jai laipsnio laisvės, parodys jums tų pačių lietuvių pavyzdį. Valstija – milžinas, Rusija, 1864 m. sumanė nutautinti lietuvius ir užgynė jiems vartoti lotynų lietuvių raides, kurių vienų lietuvių kalba teprivalo. Tauta nykštukas, lietuviai, atkakliai atsakė:

– Nepasiduosime! – ir pradėjo pirmam akimirksniui nelygią keturių dešimtų metų kovą. Nedaugingi lietuviai susibaudėliai, konspirantai, tebuvo ginkluoti tautine dvasia; jų pinigų išteklius buvo tikrai nabagiškas. Menkiausiais pabūklais: knygų kontrafakcija už Rusijos sienos, Prūsų Lietuvoje, ir jų kontrabanda iš ten į Rusijos Lietuvą, galingą tuomet rusų biurokratiją privertė prisipažinti netesint užgesyti tautinę lietuvių dvasią ir savo rankomis turint panaikinti sunkius lietuvių tautos spaudimo pabūklus. Tai ji ir padarė 1904 m.

Susibaudėliai lietuviai tautininkai apniko savo priešininką, it tasai pasakos Drąsusis Kuisis kandžioti stiprąjį laukinį, Liūtą, į pat šnerves. Ir gerai padarė, kad negalvojo, ką protas rodo: dalį neesant lygią visam, mažą – dideliam. Nenusiminė kantriai pakeldami pabaudas pinigais, kalėjimais, ištrėmimais iš Tėvynės ir kitokiais grėsmės ir drausmės pabūklais. Tais kankinimais rusų valdžia tik dar labiau sutamprino lietuvių dvasią, nuolat gaivino ir papildė energiją, kuri grobstės viso ko aplin-

kui prisitaikinti ir padirbėti. Vieni patriotai meldės, kiti keikė, bet visi lygiai troško pasidarbuoti tautos dirvoje.

– Nejaugi blogiau bus žmonijai, man pasidarbavus – lietuviškai? Kurgi aš dėsiu tą savo energijos atstanką, kurią aš tesugebu lietuviškai išaikvoti?

Abejiem jų troškimai rodės teisėti, natūralūs, todėl būtinai įvyksiantys ir duosiantys laukiamo vaisiaus, kaip vaisingas esti grūdas nepagedusiu daigu. Neapsivylė. Kuisis – uodas įsiutino Liūtą, lietuviai išplėšė savo spaudos laisvę iš biurokratinių carizmo rankų. Lietuvių laikraštija, visuomeniniai ir menų dalykai per keletą metų taip pražydo, kaip paprastomis sąlygomis, atsidėjus dirbant, tesusilaukiama per kelias dešimtis metų. Tautos Valia pasirodė neperlaužiama, dvasios galybė materialiais pabūklais neįveikiama.

Tautinė lietuvių dvasia gavo tokios tamprios valios, sulyginti neilgai tesikondensavus. Gi politikos laisvės noras didėja kur kas ilgiau, kartkarčiais sproginėdamas daliniais pasipriešinimais ir net visuotiniais sukilimais. Kunigaikštis Jogaila 1386 m. pradėjo nenatūraliai rištis su lenkais. Tauta tam priešinosi ir jos reiškėju buvo antras kunigaikštis, Vytautas. Nuolatinis lenkų sielojimasis susijungimo su lietuviais dalykais pagaliau pasisekė tik 1569 m., kada buvo Liubline padaryta lietuvių unija su lenkais. Paskui per sekančiu du šimtu metų, kol jų neperskyrė Rusija ginkluota savo ranka, lietuviai budriai stovėjo sargyboje savo plačių autonominių teisių ir aržiai gynėsi nuo visokių lenkų pasikėsinimų. Ir ši tautos politikos dvasia, lietuviai mėgsta sakyti Vytauto dvasia, neišblėso per 120 metų vergavimo rusų carizmui. Tai patvirtina sukilėliai, dalyvaudami visose „lenkmečiais" vadinamosiose insurekcijose už nepriklausomybę. Ne ką kita reiškia ir minėtoji ilga ir atkakli kova dėl apgynimo kiekvieno tautinio mažmožio, ne tiktai tradicijinės abėcėlės, t.y. nesidavimas, kad ir milžinai drįstų bent kiek susiaurinti jų laisvę.

Ir vėl lietuvių krūtines sprogina nebeperveikiamas politikos laisvės pasiilgimas, kaip nesenai sprogino savosios literatūros laukimas. Vėl lietuviai savo ome nujėgia jų troškimus teisėtus

esant, natūralius ir turinčius įvykti. Jei lietuviai nebeabejoja pasieksią Nepriklausomybės, tai ir pasieks; jei, išsirengę į politikos žygį, aiškiai žino, kur link eiti ir kur nueiti, tai, nėra ko abejoti, nueis.

Turint prieš akis aiškiai pasižymėtą regę, į kurią reikia šauti, netinka dairytis. Todėl visai netinka ir lietuvių siekimas Nepriklausomybės kliudyti ir stabdyti visokiais įsikišimais iš šalies ir įtikinėjimais:

– Vyrai, ne tuo keliu užėjote! Vyrai, patys vieni neišturėsite! Vyrai, geriau laiku dėkitės su manim, su juo, su kitais...

Gal ir labai gudru yra laiku sumesti visi politikos ir ekonomijos dėsniai ir tikrai pirkliška išmintimi pasirinkti gyvenimo kelias. Vis dėlto tegu sau lietuviai, kol turi karštų širdžių ir laisvės sugautų galvų, be jokių atodairų siekia savo Nepriklausomybės, tegu padaro tą pirmiausį pasižymėtąjį žingsnį, kol žengs antrą į federacijas, konfederacijas, aljansus, šliejimus ir t. t. Jie turi tapti laisvi prieš ištiesiant ranką laisviems.

Dabar, jei Tautos Valia, apsireikšdama mažai lauktinu įtempimu net priešingai sveikapročiavimo tiesoms ir esti šiokia ne tokia psichologinė problema, tai pamėginkime surasti vieną antrą jos dėsnį. Bene pamatysime, valdžios agento Slavinskio teisingai pasakyta: „Caro valdžia visa darė, ką tik begalėdama, kad tik atstumti nuo savęs svetimtaučius". Taigi ir lietuvius. Biurokratinis politiškai neišmintingas Rusų valdymas, režimas davė galingą impulsą tautoms, gavus geros progos, išsiblaškyti, ir tasai impulsas inercijos teise tebeveikia, net tam režimui kritus.

RUSAI LENKAMS LIETUVOJE PATAIKAVO IR UŽTAI... LIETUVĄ DRASKĖ

Carienės Katarinos II prijungimo, arba aneksijos, aktas kalba apie šiokį tokį Lietuvos savarankiškumą[1]. Bet tasai aktas taip ir paliko be veiksmo prasmės gulėti archyve, senų daiktų

podėlyje. Plačios visuomenės žiniai jis tepaleista 1895 metais, švenčiant šimto metų sukaktį, kaip Lietuva tapo pridėta prie Rusijos. Rusų–lietuvių politikos ir administracijos santykius yra nustatę lenkai, o ne patys pavergėjai rusai.

Prisiskyrusi didžiąją dalį Lenkų-Lietuvių Respublikos, Rusija gavo tiek daug europiškai išauklėto ir išmokyto lenkų gaivalo, tiek daug rimtos šviesuomenės ir diduomenės, jog patys carai pasidavė jų įtakai, o su carais ir jų rūmai, jų valdžios ministerijos. „Maltos Kavalierius" Povilas, „Palaimintasis" Aleksandras I aiškiai sviro visų pirma į katalikų tikybą. Povilas dalyvavo katalikų pamaldose, skaitydamas Evangeliją, Aleksandras išpažinties ėjęs į Rygos dominikonus. Paskui jau visuose užimtojo krašto dalykuose beklausė vienų lenkų. Maža to, kad Varšuvos kunigaikštijai, dar prancūzų Napoleono sudarytai iš lenkų gubernijų ir vienos, Suvalkų, lietuvių gubernijos, davė labai plačią autonomiją su sava kariuomene, moneta ir t.t.; dar ir Lietuvoje įsteigė lenkams grynai lenkišką universitetą, leido susidaryti savotiškai lenkišką Edukacijinę Komisiją[2], pastatyti savo policiją: asesorius, „kliučvaitus" (vėliau pristavais, urėdnikais vadinamus), savo patriotus skirti Lietuvos vyskupais ir t.t.

Edukacijinė Komisija, pavesta Vilniaus universiteto žinybai, kaipo aukščiausiai Lietuvos švietimo įstaigai, sudarė vieną, lietuviams, gudams (belarusams) ir lenkams bendrą mokslo programą, išimtinai lenkišką, kaip parapijinėms liaudies mokykloms, taip ir vienuolynų gimnazijoms ir bajorų mokykloms. Ūmu laiku lenkai apipynė Lietuvą ir Gudiją ištisu tinklu netikusių mokyklų, netikusiais „direktoriais" iš tų pat sodiečių, kuriems privalu buvo mokyti visus svetimtaučių berniukus (mergaičių tuomet nemokyta) lenkiškai kalbėti, lenkiškai paskaityti ir lenkiškų bažnytinių griesmių. Daugiau kaip ir nieko. Nebent direktorius buvo mokytesnis ir nuo savęs pridėdavo dar skaitliavimo, ypač gi Lenkų istorijos.

Lenkai, nustoję valstybinių teisių, mielu noru griebėsi suteikiamų jiems šviesuomenės prerogatyvų, pirmenybių, ir visas savo pajėgas įtempė bent kalba kuo tvirčiausiai pririšti lietuvius ir gudus prie Lenkijos ir jos tradicijų. Jie nebuvo nustoję vilties

ne šiandieną, tai rytoj atstatysią savo Respubliką pirmykščiose sienose „nuo jūros iki jūros", kaip mėgo ir tebemėgsta formuluoti savo politikos idealą. Lenkų kalbos, kalbos ir kalbos, jokių reformų, pagerinimų, kultūravimo žemės ir gyvenimo būdo. Vyriausis lenkų veikėjas buvo katalikų Bažnyčia, lygiai ir reformatų.

Ir ėmė bažnyčiose lenkiškai giedoti, lenkiškai poteriauti, visas pridedamąsias prie lotynų liturgijos pamaldas atlikinėti, rožančius, valandas, procesijas, suplikacijas giedoti, dažnoje vietoje net ir pamokslus lenkiškai arba bjauriai pusiau lietuviškai sakyti, o jau visur vaikus išimtinai lenkiškai katekizuoti. Išimties nebuvo nei gryniausiai Žemaičių vyskupijai, kame tik buvo didesnių miestų su jų vienuolynų aukštesnėmis mokyklomis. Išimtį tedarė tie tamsūs užkampiai, kame nebuvo griežtai nei keleto lenkiškai pakalbančių žmonių.

Trys dešimtys metų tokio įtemptino Lietuvos ir Gudijos lenkinimo, kaip ir patriotizmo kėlimo autonominėje Lenkijoje, davė lenkams gana skonies pasikliauti savo pajėgomis, savo bajorija, savo kariuomene ir talkoje su Lietuva nusikratyti tų likučių, rišančių Lenkiją ir Lietuvą prie Rusijos valstijos, atseit atgriebti pilną politikos nepriklausomybę.

1831 metų sukilimo tačiau būta per ankstyvo. Lenkai ir lietuviai pralaimėjo karą, o lenkai drauge pralaimėjo ir savo autonomiją namie ir šviesuomenės pirmenybes Lietuvoje. Lenkų universitetas Vilniuje su jo Edukacijine Komisija buvo pakeista rusų mokslo apskričiu, lenkų policija, mokyklos imta sparčiai maišyti rusais tarnautojais ir mokytojais nors dar ne visos teisės iš Lietuvos lenkų buvo atimtos: jas pabaigė lenkai pralaimėti po antrojo sukilimo 1863 m.

Pralaimėję teisių viešajame gyvenime, dabar lenkai begyveno svajonių srityje apie buvusių ir būsimuosius savo tautos ir tėvynės dalykus. Liko jiems politikos pasišventėlių skaistus vainikas, aureola, kurią daugingi, nepaprastai gabūs ir kiltos dvasios dainiai romantikai iškėlė iki šventybės ir tiesiog sufanatizavo tikrąją savo tautą ir gerokai aplenkintus savo sėbrus lietuvius ir gudus.

Vėl praėjo trys dešimtys metų giliai fanatiško susibaudimo darbo, dabar varomo kuone išimtinai Bažnyčios, vyskupų ir kunigų, ir vėl pasivaidino laikas atsiskirti nuo Rusijos. Bet ir šio 1863 metų sukilimo būta neapskaitliuoto ištesėjimo, vėl lenkai su lietuviais pralaimėjo. Rusų gi valdžiai taip įgriso šitas nuolatinis lenkų rūgimas ir draskymasis, taip ją įbailino, jog ji griežtai nutarė vieną kartą pribaigti Lenkiją, užtroškinus visų pirma jos talkininkę Lietuvą, be kurios pati Lenkija bus beviekė ir nebepavojinga.

Išskrosti Lietuvą – „rasplastat Litvu" obalsis, paleistas baisiojo Lietuvos malšintojo Muravjovo-Koriko, paliko žinomas vedamasis obalsis Vakarų valdžiai visam laikui iki pat pirmajai, dabar jau visuotinajai Rusijos revoliucijai. Lietuvos ir Gudijos katalikai teisiškai tapo priskirti prie lenkų kilties – „lic polskago proischoždenija", iš jų atimta ne tik pirmenybės teisės savame krašte, kaipo čia gimusių, čia augusių šeimininkų, bet griežtai visos teisės dalyvauti nors žemiausiuose laipsniuose Lietuvos krašto administravime, švietime, teisme, net ūkininkavime. Iš Lietuvos bajorų atimta didieji dvarai ir atiduota rusams generolams. Visa svietiškoji Lietuvos inteligentija ir pusė dvasiškosios amžinai palaidota tolimiausiuose Sibirijos kraštuose; likusiems užginta prisipirkti žemės, įvesta valstybinis valstiečių bankas žemėms iš bajorų pirkti (valstiečiai, ir taip per maža turėdami, jos neparduodavo) ir jas rusais kolonizuoti (apie tai plačiau bus pabaigoje parašyta); į Rusiją išvaryta ir kuone visi turtingieji valstiečiai, ar jie buvo prisidėję prie maišto, ar ne, o jų puikūs vienasėdžiai atiduota iš Rusijos atsiųstiems kriminalistams – „poselencams" rusams, mažiausios dorybės, kurie tas žemes tuojau sunaikino. Tapo uždraustas bet koks susidėtinis darbas draugijomis, mokslo, švietimosi, kultūros, tyrinėjimų, net labdarybės, pirklybos ir banko. Pabaigtinai užsmaugta mažiausis apsireiškimas visuomeninio, draugijinio gyvenimo, bet kokia iniciatyva, atskirta žmogus nuo žmogaus. Taip sustabdytas, viename laipsnyje užšaldytas buvo visas lietuvių gyvenimas ištisoms keturioms dešimtims metų.

Maža to, griebtasi visų galimų priemonių katalikybei ir lietuvybei panaikinti. Apie tuodu dalyku yra tokia turtinga literatūra bent keliose kalbose, tiek daug dokumentų, kad reiktų jiem dviem po atskirą didžiulę knygą paskirti. Mes juodu čia sekančiuose perskyrimuose tiek tepaliesime, kiek jie, sudarydami tvarkų susibaudimą, organizuotą konspiraciją, nepergalimai pastūmė lietuvius siekti nepriklausomybės, idant panašios sauvalingos barbarybės nėkados nebepasikartotų.

Lietuvių kalba, pirmiau neva savaime pasitraukusi iš viešojo gyvenimo prieš lenkiškąją kalbą, dabar jau per prievartą, tam tikrais administracijos aktais pašalinta iš valdininkų raštinių, teismo kamerų ir mokyklų sienų. Mokyklos rusifikuota griežtai, be atodairos į visišką vaikų nemokėjimą rusiškai, tad kamuota jie be jokių gerų pasekmių. Vaikų mokymą namie, nuo amžių praktikuojamą katalikų, kad bent maldaknygę paskaitytų, persekiojo lygiai su didžiausiais politikos nusidėjimais: administratyviškai baudė pinigais iki 300–500 r., kalėjimu iki metų ar ištrėmimu į Rusiją iki 5 metų ir atėmimu dar kai kurių pilietiškųjų teisių, nors jų ir be to lietuviams beveik nieko nebebuvo belikę.

Slaptas mokymas, uždraustu šriftu spausdintų knygų gabenimas iš užsienių, visoki pavidalai drauge veikimo, žinoma, taip pat slapto, nes viešai nebuvo leidžiama, – visa tai lygiai su revoliucijiniais ketinimais nebuvo teismu teisiama tik nuosaviu vieno generalgubernatoriaus nusprendimu, kuriam tik vykinimo sankciją duodavo vidaus dalykų ministeris.

Taip liūdnai pasibaigė lietuviams lenkų viršininkavimas, nevykęs, nebrendęs, politiškai neišmintingas bandymas vadovauti Lietuvai, težiūrint vienos savo naudos ir nė kiek neatsižvelgiant į vadovaujamųjų naudą. Pasibaigė ir lenkams jų diduomenės, aristokratijos gautos pirmenybės, prerogatyvos, įžluginusios lietuvius į sustojusio gyvenimo pelkyną, kuriame jie ir tūnojo per visą šimtą metų, nežinia, kieno daugiau vergijoje, lenkų ar rusų, nežinodami, katrų daugiau neapkęsti, katriem labiau keršyti, bent nuo katrų toliau trauktis. Atsitraukė nuo abiejų ir beprisiartins prie vienų ar antrų, tik giliai patyrę jų atsimainymą iš pat šaknių.

Lenkai ginasi niekados lietuvių tyčiomis neskaudę, nėkados jų teisių nevaržę, nebandę priverstinai nutautinti, – tai savaime dariusi stipra jų kultūra. Noromis ar nenoromis vis dėlto lenkai buvo savimyliai, nematę liaudies, lietuvių, nepagerbę jų kalbos ir visus jų reikalus pamiršę dėl savųjų. Taip jie tapo lyg lietuvių atidavėjai į rusų sauvalę, į beširdės ir besmagenės rusų biurokratijos maišą, nieko sau nepelnydami. Šituo žvilgsniu jie neišvengs atsakomybės istorijai, ypač kad net po tokių pamokų Lietuvos lenkai nieko neužmiršo ir nieko nepramoko, jei Vilniaus gubernijos lietuvius ir toliau polonizuoja per katalikų Bažnyčią ir savo „paneles" vėl ne savo, tik gudų naudai. Lenkiškai tik lietuviai atšaldomi savo kalbos meilėje ir priartinami prie svetimosios kalbos, gudiškos, nes lenkiškosios čia nėra.

Mūsų „lenkams", t.y. sulenkėjusiajai bajorijai, bėra vienas kelias – sugrįžti prie savo tautos, padėti jai pakilti. Nepriklausomybė gauti ir tokiuo būdu atpirkti savo istorijos nuodėmes.

Beliko lietuviams vienat vienas visuomeninio gyvenimo reiškinys – katalikų tikėjimas, kuriam laisvę ir lygybę su kitais tikėjimais laiduojo, garantavo pamatiniai Rusijos įstatymai. Jo sritis lyg ir nepasiekiama profanų nagais. Tačiau Rusijos valdžia nesiskaitė su pamatiniais įstatymais, užversdama juos krūvomis savųjų administratyvųjų paliepimų. Aukštiesiems Rusijos vadams Petrapilyje įstatymų nebuvo: jie patys davinėjo įstatymus žemėlesniems, tolimų jų šalių valdininkams, kuriais jie... galėjo taip pat nedaug tesivaržyti, teatmindami vyriausįjį jų uždavinį – su šaknimis išrauti iš lietuvių galvų ir širdžių katalikų tikėjimą ir tautybę. Skaudžiausias žymes rusų valdžia paliko kaip tik tikėjime; per ilgus metus jai pavyko panaikinti – bet koks tikėjimas. Tai vos dabar bepradeda mums atsirūgti.

VIEŠPATAUJANTI RUSŲ PRAVOSLAVIJA GULO ANT LIETUVIŲ

Prasidėjo nuo graikų katalikų, unitais vadinamų, tikybos panaikinimo Lietuvos Guduose (Belarusijoje) ir Ukrainoje.

1839 metais nebe unitų metropolitas Semaška formulavo Uniją, kaipo savitą tikybą, prasmės neturint; ji teesanti pereiginė, laikina, tyčia sumanyta gudams pravoslavams į Rymo katalikybę pertraukti. Kam gi į katalikus, kad galima į pravoslavus? Lietuvos vyriausybės administracija paklausė ir vienu rėžtu visoje Rusijoje atėmė iš unitų pilietybės teises ir liepė prisiglausti prie pravoslavijos. Oficialiai buvo sakoma: „mirno prisojedinenny" – ramiai priskirti tapo. Sakinys būtų teteisingas, jei reikštų: nepaklausus pačių unitų, ar nori; nežinodami, ką valdžia už jų nugarų ant poperio daro, unitai negi galėjo prieštarauti. Visai kas kita ėmė darytis, kada valdžia ėmė versti „ramiai prijungtuosius", kad jie pildytų pravoslaviją. Unitai nenorėjo, valdžia juos kankino, jų kraują tekino. Sugrįžo kuone pirmųjų krikščionybės amžių nuožmumas. Apie tai yra apsti literatūra. Kas nežino populiaraus Marcinkevičiaus[3] gudiškų eilių „Chrestbiny Maciuká", šiurpulingo pasakojimo lenkiškai ir lietuviškai apie „Makriną Mečislauskaitę" ir daugelio kitų tokių.

Unitų kankinimai ir persekiojimai, dar kartą valdžios patvirtinti 1854 m. tęsėsi iki pat 1905 m. Trumpam laikui paskelbus tikrą tikėjimų laisvę, kuone tą pačią dieną 150 000 tariamųjų pravoslavų, tikrai gi unitais atkakliai tebesančių, „uporstvujuščich"[4], patapo katalikais. Netikėdami patverančia laisve, jie bijojo, unitais likdami, vėl susilaukti prispaudimų, neleidimo nei krikštytis, nei tuoktis.

Rymo katalikų Bažnyčia buvo galingesnė, turėjo daug milijonų išpažintojų. Tai su ja sunkiau buvo verstis, ypač negalima buvo jos ūmai panaikinti. Tad rusų valdžia griebėsi gudresnių priemonių – palengvo ją suardyti. Visų pirma panaikino Minsko ir Rygos vyskupijas, pridėdama jas prie Mogiliavo, arba Petrapilio vyskupijos. Vyskupijų sufraganijas taip pat.

Į vyskupijas visai nebeleidė tikrųjų vyskupų, kurie kanonų teisėmis nebėra nuo savo sostų nukeliami; Apaštališkojo gi sosto spiriama, vyskupų patvirtinimą, į ką sulig kanonų kaipo svietiškė visai neturėjo teisės kištis, vilkino ištisais metais. Net noromis ne noromis įleisdama vyskupus į sostą, tik tykojo, ko

čia nusitvėrus ir išvežinus juos į gilumą Rusijos. Nelaimingiausia šiuo žvilgsniu buvo Vilniaus vyskupija, globojanti daugiausia gudus katalikus Vilniaus ir Gardino gubernijose. Rusams kažin kodėl rodės rusų tautoms nepriderą, „nesvoistvenno", būti katalikais; jie, kad ir nebeatmenamais amžiais sukatalikėję, turį kuo veikiausiai atvirsti pravoslavais. Vilniaus vyskupijoje tai juoba keista, kad jos „gudai" tiek tėra rusai, kiek kalba jiems gimine kalba; šiaip jau jie yra buvę lietuviai stabameldžiai, katalikybę, ne pravoslaviją, priėmę. Kas gudų yra jau buvęs pravoslavas, tas taip ir paliko. Vienoje Vilniaus vyskupijoje pertraukė vyskupavimą šešiems vyskupams: Felinskiui, Krasinskiui, Žylinskiui, Gryneveckiui, Zvieravičiui ir Roppui[5]. Visus juos išgabeno iš Vilniaus.

Tuščias vyskupijas valdyti rusų valdžia pavesdavo prelatams, silpnavaliams ir nekokios gudrybės. Apkabinėdavo juos nesuskaitoma daugybe beprasmių, nieko nesveriančių kryželių ir medalių ir ne tiek apipildavo juos auksu iš valdžios iždo, kiek įmasindavo be apyskaitų naudotis savo krašto turtais ir ypatingais suėmimais. Žilinskis (ne anasai vyskupas), Tupalskis, Nemekša, Makarevičius, Sienczykowskis[6] ir kiti tokie mėgino lenkiškumus Bažnyčios kalboje ir knygose pakeisti rusiškumais. Kas priešinosi, buvo smarkiai persekiojamas ir baudžiamas. Kun. Petravičius, Vilniuje viešai sakykloje sudeginęs Žilinskio patiektąjį Ritualą – „Trebniką", buvo net mirčia pabaustas"[7]. (Paskui tai buvo jam pakeista amžinu ištrėmimu į šiaurės Kolo miestą, kur baltosios meškos begyvena.) Darydami visa, ko tik pravoslavoji vyriausybė reikalavo, šitie prelatai valdytojai taip sudarkė Vilniaus vyskupiją, jog ir šiandien, valdant prelatui Michalkevičiui[8], tebėra nesusitvarkiusi ši Lietuvos „Makedonija"[9], kur ne tik dėl tikybos, bet ir dėl tautybės tamposi stumdosi lietuviai, lenkai, gudai ir rusai. Ten nuolat susidrumstęs vanduo, kur lenkai, senai savo kalbos varžas užtiesę, daugiausia pagauna žuvelių – lietuvių ir gudų.

Žemaičių vyskupija, laimingai turėjusi vyskupus ir valdytojus tikrus lietuvius kunigaikščius Giedraičius, ar iš tikrų lietuvių liaudies kilusius Valančių, Paliulionį, Cirtautą, ar iš smulkiųjų

jos bajorų – Beresnevičių, Karevičių[10], tuo žvilgsniu beveik nieko nenukentėjo. Berods vieną laiką turėjo vilniškių prelatų eilės valdytoją Gintilą[11], bet ir tas, laiku užbėgtas, daug bloga nepadarė. Išvežtas tebuvo vienas vyskupas Beresnevičius, kiti gi atsiteisdavo pinigų bausmėmis. Paliulionis, sakysime, per 12 metų yra sumokėjęs Rusijos valdžiai 50 000 rub.; kasmet iš jo algos išskaitydavo bausmėms apie 4000 r. Šiaip iš Žemaičių vyskupų, kaip ir iš kitų katalikų dvasiškių, buvo atimtos ne tik kunigiškos, bet ir grynai pilietiškosios teisės.

Įkyriausi buvo ypatinga Lietuvos kunigams taikinama pasportų tvarka. Lietuvos parapijų kunigai buvo netekę valios nei žingsnio peržengti gretimosios parapijos sieną, kad ji tebūtų, tai neretai atsitinka, čia pat, šalia sodybos ar vos tik už 3–4 kilometrų. Ligonių mirštančių, kuriems patogiau prisišaukti artimasis dvasiškis, reikalavimai nepateisindavo kunigo: jis vis tiek skaitėsi važiavęs kai ko šiundytų, už kai ką paslapčiomis agituotų, o ne tiesioginių savo pareigų pildytų.

Atlaidų dienomis, daugiau žmonelių prisirenkant į bažnyčią, reikėjo talkininkų išpažinties klausyti. Nuo žilosios senovės kaimynai kunigai padėdavo kits kitam. Bet Rusijai patekus, nebe taip lengva buvo pasidarę talka sutelkti. Telkėjas kuone už mėnesio turėjo sutaisyti talkininkų sąrašą ir jį raportuoti apskrities viršininkui, o kopiją nusiųsti visiems kviečiamiesiems; kviečiamieji turėjo raportuoti savo ir kviečiančiojo apskrities viršininkam, jei ne to paties buvo, katras parapijos kunigas sutinka į talką važiuoti ir važiuos. Apskrities viršininkai duodavo atsaką kviečiančiam, kam leista atvažiuoti ir nuovados antstoliui, kad pridabotų teisėtumo.

Šitokią ilgą, sunkią ir pažeminančią procedūrą dažnai reikdavo atlikti ne su apskrities, bet su pačiu gubernijos viršininku ar net visos Lietuvos generalgubernatorium.

Pirmas į „atlaidus", laiku iš vakaro į kleboniją atvažiuodavo antstolis, dar kokį gentį ar draugą įsimetęs. Šitie nekviestieji svečiai tai buvo klebonijų ekzekucninkai, jie čia jautės ir laikės liuosiau nei namie. Sėdo stalan ir tiek „uživojo", ypač skysčių, kiek tepadaro tikras rusas valdininkas, dykai gau-

damas. Nešaukiamas lindo į bet kurį klebono kambarį, kur tik pajuto bent tris kunigus suėjus, kišos į jų kalbą, rūpinosi visiems primesti savąją, neįdomią, policėjišką. Bet tik kliudyti. Ir klebonas turėjo gražia mina sutikti šiuos „svečius", juos mylėti, visa ką geru palaikyti, ko tik nepridarytų pasigėręs ruskis. Susirauksi – tapsi „neblagonadiožnyj", neištikimas ir tada tenkinkis, jei tik pinigais atsikratysi.

Policijos atstovas per kiekvieną kunigų susirinkimą buvo tikra klebonijų Aigypto rykštė. Juo atsikratyti tebuvo du būdu: arba nuolat girdyti – tam tikslui buvo pristatomas vienas kunigų, daugiausia pageriąs, arba įtraukti į pulką – tam tikslui reikėjo net trijų kortininkų, kurie apsiimtų ne tik kortoti, bet bent kiek ir prakortoti. Atskyrus šiuos „kontrpolicistus", nebe kiek beliko svečių laisvai, ne oficiale kalba pasitarti apie savo bažnytinius ir tautinius dalykus.

Ir lova policistui turėjo būti ne atskirame kambaryje; tai, girdi, nuobodu, „skučno", bet bendrame dormitoriuje. Scena. Naktis, jau gerai po dvylikei. Visi miega. Dideliame kambaryje aštuonios lovos.

– Ksiondz! Ksiondz! – girdisi antstolio balsas.

– Ko tamstai? – kažin kas atsiliepia.

– Ne to! Ano iš kairės!

– Ko tamstai?

– O leidimą ar turi? Apskrities viršininko sąraše tokio nėr. Aš tamstos nepažįstu.

– Nejaugi keltis leidimo ieškotų?

– Nei nereikia. Bet tik būtų.

– O jei nebūtų, nejaugi eitumei žandaro atsikviestų, kad mane naktį iš lovos išmestų? Prašvis diena, aš nepabėgsiu.

– Nu, miegok, miegok...

Tyla per pusvalandį.

– Ksiondz! A ksiondz!

– Da ko tamstai? – atsiliepia piktas mieguistas balsas.

– O tamsta jau kunigas ar dar klierikas? Kodėl aš tamstos nepažįstu?

– Dar klierikas.

– Tai tavo atostogų biliote turi būti gubernatoriaus paminėta, kad gali į šią kleboniją užvažiuoti.

– Klausyk tamsta: juk visus savo svečius, kas jie, iš kur jie ir kokiomis teisėmis, sudiktuos tamstai patsai šeimininkas. O dabar miegokime, – įsikiša antrą kartą pažadintieji iš miego, jau nebekantraudami.

Ir išvažiuodavo policistas tik antrą vakarą, jau visus išleidęs, kartais čia pat ir raportą į savo viršininką surašęs, idant klebonas savo akim pamatytų, jog jis neįkišo liežuvio, nieko neįdavė, už tai kad įkrautų geram „tvarkos dabotojui" į kišenę ar į vežimėlį. Nereikėjo, gink Dieve, pamiršti, kad ir dvejetas arklių – policisto ir vežėjas – policisto: nebūtų gerai šeimininkui, jei ir tie paliktų tinkamai nenulenkti.

Per visą žmonių buvimą miestelyje vietinė policija – žandaras, urėdninkas, šimtininkai, dešimtininkai, turėjo brukinėtis po rinką, po šventorių, pašventoriais, po užeigas ir smukles, klausyti apie ką du trys susitikę šneka ir skirstyti juos – „ne tolpites"[12]. Jie turėjo žinoti, ką žydpalaikis, pliauske į stogą tvodamas ir „Vyrai, kuopon!" šaukdamas, skelbia, ir ką kunigas bažnyčioje iš sakyklos pasakė, ar ko neprasitarė ne tik prieš Rusijos valstiją ir jos esamąją tvarką, bet ir apie Lietuvos padėjimą: jos teisių varžymą, bendruosius visuomenės reikalus – švietimąsi, kooperaciją ir t.t.; ypač gi, ar meldėsi už carą ir visą jo giminę; neduok Dieve, būtų pamiršęs po mišių paskaityti nekatalikų ritualo primestos maldelės: visam amžiui susiteptų formuliarą kaipo politikos demonstrantas!

Klebonija buvo smarkiausioje nuolatinėje slaptoje priežiūroje. Policija turėjo žinoti ir aukščiau pranešti, kur ir kurią valandą kunigas buvo išėjęs ar išvažiavęs, kurią dieną ir valandą sugrįžo, ar lygiai tiek išbuvo ne namie, kiekai dienų buvo gavęs leidimą; jei daugiau prabuvo, tai kodėl ir kur būdamas. Apie tai iš visų vietų, kur bus kunigas pravažiavęs, ėjo ypatingi pranešimų lapeliai, iš kurių susidarydavo storokas sąsiuvinys, „delo" apie kiekvieną kunigo kelionę į gimines ar kitais reikalais. Reikėjo žinoti, net ką kunigai laisvu laiku veikia, ką skaito, su kuo susirašinėja, iš kur gauna korespondenciją, ar skaito

bent vieną rusų laikraštį ir kurio krypsnio; su kuo draugaujas, ar susideda su rusais valdininkais, ar jų šalinasi, koks jų būdas ir t.t., ir t.t.

Visoms toms kuo smulkiausioms žinioms buvo vedamos nuovadų „Juodosios knygos", iš kurių ištraukas turėjo apskričių ir gubernijų viršininkai tam tikroje kiekvienam dvasiškiui sudaromoje „delo". Nueisi kokiuo reikalu, tai su tavimi viršininkas nei kalbos nepradės, nepervertęs visos tavo „delo" ir nepaskaitęs ypatingųjų jos dalių. Tad vienur, žemiau, ką pralaimėjęs kunigas, aukščiau nei nemėgink pasitaisyti. Kokių smulkmenų buvo surašoma į tas knygas, reiškia, pavyzdžiui, Plungės nuovados knyga, kur užrašyta be kita ko: klebonas nepatinkąs, kad turįs nosį kaip paukščio snapą...

Juo mažesnės vertybės buvo kunigai, juo didesni kortininkai, šnapšininkai, namie skandalistai, santykiuose su moterimis neskaistūs, juo negailestingi gobšiai, – juo aukščiau jie stovėjo rusų vyriausybės sumetime, kad neužsiima politika, „nepolitikanstvujuščij", kad nesikiša į valstiečių valdymosi dalykus, „v dela krestjanskago samoupravlenija"; atseit kad neturi ir nesirūpina turėti įtakos į savo žmones. Šitokie kunigai buvo pirmieji kandidatai į aukštesnes vietas, į daugingesniąsias, tad ir pelningesniąsias parapijas. Vyskupai gynės jų kiek ištesėdami. Ypač gynė nuo tokių savo kapitulų prelatūras, po dešimtį metų laikydami jas nekomplektuotas , užtat neužkrėstas.

Ant dvasiškai ir ypač visuomeniškai veiklesniųjų kunigų krito bausmės tankios ir gausios. Nei gudriausis kunigas – lapė, nei pikčiausis kunigas – bailys ir žemiausis policijos pataikūnas netesėjo išsisukti, jei buvo kažin kur nuspręsta jis prispausti „prižat". Nutarę, jog kunigai, kad ir labiau pasiturį už kitus žmones, skaudžiausia pasiekiami per kišenę, vyriausiu krašto raminimo būdu skaitė kunigus „bit po karmanu" už kiekvieną neišpildytą ar pražiopsotą policijos reikalavimo mažmožį. Tikriau, iš kunigo buvo lupama pinigų neva pabaudomis, kad buvo sudarytas ypatingas fondas, kurio paskyrimo nei vienas Rusijos pilietis iki šiai dienai nežino. Gerai, jei tai buvo „nagradnyje"[13] kuriems aukštesniems valdininkams, būdas padidinti

jiems algas už ypatingą atsidėjimą „zapadninkauti", t.y. „rasplastat Litvu". O jei už tuos pinigus buvo patiekiama pabūklų tiems patiems baudžiamiesiems ir jų kraštui spausti? Į vadinamąjį „štrafnoi kapital" tie pinigai neįplaukdavo.

Mažiausia bausmė buvo 25–50 rub. Tai už neraportavimą svečių, už peržengimą parapijos ribų į svetimos parapijos ligonį ar kaimyną per vardines pakortoti ir pagerti. Toliau sekė 100 ir 200 r. už nuvažiavimą ten, kur žmonių minia susirenka, už pašventimą kryžiaus iš nedegamosios medžiagos ir pastatyto viešoje, regiamoje vietoje, už dalyvavimą jauno kunigo primicijų iškilmėse, už bet kokį dalinį bažnyčios ar klebonijos trobesių pataisymą: stogo apklojimą, naujų durų įstatymą, pamaliavojimą, naujo paveikslo ar varpo pakabinimą ir t.t., ir t.t. Dar toliau – 250–300 r. už mokymą lietuviškai, už „slaptosios mokyklos" pas kokią davatką laikymą vaikams poterių išmokyti, už draudimą neiti į pravoslavų cerkves, už užmiršimą pasimelsti už carą ir visą jo giminę.

Aukščiausi bausmė buvo civilinis kunigo palaidojimas, atėmimas iš jo visų pilietiškųjų teisių amžiniems laikams, kurie sekė paskui baniciją, ištrėmimą iš Lietuvos į ne taip tolimąsias Rusijos šalis, „v ne stol otdalennyja guberniji", visados penkeriems metams. Už ką ypatingai buvo tokiuo būdu baudžiama sunku pasakyti, buvo taip baudžiama už didesnius ir mažėlesnius „nusidėjimus" Lietuvos ar imperijos valdžiai; atseit koks buvo ūpas generalgubernatoriaus, kada jis galvojo, kokią bausmę pritaikinti. Ir tų trėmimų buvo taip daug, kad prisiėjo sudaryti slapta bendrovė apsisaugoti nuo bado svetimame krašte. Iš to fondo kiekvienas kunigas tremtinys gaudavo metams po 400 rub. ir galėdavo, nors menkai, maitintis ir dengtis.

Vyskupai, vyskupijų valdytojai iš tiesų neturėjo galybės valdyti. Jie tetiekė projektus, sumanymus, o vykino juos arba nevykino gubernatoriai ir ministeriai. Jie kilojo kunigus, juos draudė, baudė ar gyrė, jie liepė šventes švęsti, kolektas daryti ir t.t. Gubernatorių raštinių vedėjai turėjo iš to antrą ir trečią algą. Klebonas, kuriam nebederėjo bebūti senojoje vietoje, gaudavo į naują vietą įsipirkti 50 rub., o jei buvo įdėmėtas, „mečennyj",

tai 100, 200 ir 300 rub., sulig savo nuodėmingumo ir gaunamosios parapijos turtingumo.

Bažnyčios be nuolatinio kunigo arba kame jų buvo daugiau neg viena, buvo atimtinos pravoslavijai ar visai panaikintinos. Cerkvėmis paverstų bažnyčių pilni Lietuvos miestai, uždarytųjų ir sugriuvusiųjų – pilni sodžiai. Dramos Kražių ir Kenstaičių bažnyčių griovimo pačių gubernatorių rankomis pagarsėjo visame pasaulyje[14]. Kai kur Gudijoje buvo jos dinamitu išsproginamos. Buvo sudaryta sąmata ir Kražių bažnyčiai nuversti: pareikalauta 30 000 rub. Bet nesuskubta, žmonėms aržiai ginantis. Artimiesiems kunigams retkarčiais ar pakarčiui laikyti pamaldas tokiose bažnyčiose buvo užginta, taisyti jos neleidžiama. Tai ir sugriuvo bepūdamos. Štai kodėl Rusijos Lietuvoje reta, daug rečiau bažnyčių neg Prūsų Lietuvoje, kuo teisingai piktinasi „Dabartis"[15].

Parapijinės ir filijinės bažnyčios taisyti ar iš naujo atstatyti buvo galima tepavelijus svetimųjų tikėjimų departamentui. O jis tepavelydavo tai, surinkęs žinių, neprieštaraujančių statymui ar taisymui, iš generalgubernatoriaus, šisai iš gubernatoriaus, šisai vėl iš savo policijos sprauniko, žandarų žinybos, pravoslavų konsistorijos ir karo žinybos, sprauninkas iš antstolio, antstolis iš urėdninko ir ruso mokytojo. Visas tas pasakos ropės rovimas išrovimu pasibaigdavo tik tada, kada visi ik vienam atsakydavo: toj vietoje katalikų bažnytėlės statymas ar taisymas neprieštaraująs nei krašto ruskinimui, nei jo pravoslavinimui, nei pagaliau strategijai. Praktikoje tai reiškė: visi, pradedant nuo urėdninko, mokytojo, artimojo popo, žandaro ir baigiant departamento stalo viršininku, jei ne pačiu direktoriumi, reikia nulenkti: „nado (ž)dat, po tom doložit, vsech ubedit"[16].

Be to, reikėjo parodyti, kad visa reikiamoji fabrikui suma iš dangaus iškrito. Pasidarydavo *circulus vitiosus*[17], lydys lydį ryja: kad galėtumei gauti leidimą, reikėjo jau turėti pinigų; kad galėtumei surinkti pinigų, reikėjo turėti leidimas: 1) darbą pradėti, 2) pinigus rinkti. Prisieidavo daryti fikciniai dokumentai, būk toks ir toks darąs legaciją statomai bažnyčiai; žinoma, tas, kas banke turi padėjęs.

Mažąją dalį išlaidžių valstiečiai galėjo apsiimti atlyginsią darbu, važma ir kasmetiniais apsikrovimais. Bet kad tokį nusprendimą galėtų valsčiaus seimas padaryti, pirma tas valsčius turėjo sumokėti valstybei visą dar likusį nesumokėtą uždą, „nedoimki"[18]. Ir sumokėdavo. Jų ir be to Lietuvoje nedaug tebūdavo, nelyginti su Rusijos gubernijomis, nes čia ūkininkai turtingesni ir iš jų renkama būdavo be jokių atodairų.

Tradicinis katalikų lankymas šventųjų vietų miniomis, su draugijų, žinoma, bažnytinių (kitokių nebuvo leidžiama) ženklais ir su giesmėmis, toks pat sutikimas vizituojančio vyskupo, ypač dalyvaujant raitiems tvarkdariams vaikinams, plevėsuojant papos ar tautos vėliavėlėms, – buvo skaitomas tuo pat, kuo ir ėjimas „do lasu" per paskutinę insurekciją[19]. Taip pat daryti Dievo Kūno procesijas po miestelį ir apylinkę. Sodžiuose procesijos tegalima buvo daryti šventoriuje, o miestuose ir kame buvo pravoslavų cerkvė, tik viduje bažnyčios aplink filiarus. Viešosios iškilmybės buvo pravoslavijos monopolizuojamos, jos vienos privilegija. Jos iškilmėms paaukštinti ir katalikų bažnyčios gaudavo savo varpais paskambinti: per jų švenčių procesijas, jiems savo archijerejus sutinkant ir k.

Ir t.t., ir t.t., ir t.t. Aš netesiu visa ko atmintinai suskaityti. Tikėjimo persekiojimo būdų buvo tiesiog be galo; daug legalizuotų tam tikrais Lietuvos administracijos aktais ir aplinkraščiais, dar daugiau sauvalingų policijos tarnų nuo savęs praktikuojamų, pagiriant gubernatoriams už jų „darbštumą, sumaningumą ir iniciatyvą". Valdininkai su ypatinga „zapadnikų" iniciatyva aukštai lipė karjeros laipsniais.

Kiek tai prierzino ramius ir apie jokius separatizmus, atsiskyrimus nuo Rusijos, tuomet nei nesvajojusius lietuvius kunigus ir tikinčiuosius katalikus! Kiek tai prikankino ir turto išplėšė, su tuo tegalėtų susilyginti tik Kinų mandarinų[20] administravimas. Panašiai ir kitose valdymo srityse apsieidami su Lietuva, rusų valdžia užmigdė ją letargu; visas gyvenimas, jos dvasia tapo stabu ištiktas, paraližuotas. Lietuva iki 1905 metų revoliucijai, ne, gangreit iki pat šiam karui, buvo pasakos mieganti karalaitė, kurios žadintų vis dabar teateina

karalaičiai. Ir pirmieji pakirdusios karaliūnaičios žodžiai yra:

– Valios, Laisvės, kad nebepasikartotų anos baisiosios troškinimo gadynės!

Pridėkime: bet iš kurios pusės.

RUSŲ–LIETUVIŲ KULTURKAMPFAS GRĖSĖ NUMARINTI LIETUVYBĘ

Prūsų lietuviai pirmąjį savo kalba laikraštį įsisteigė dar pirmojoje pusėje XIX amžiaus. Rusijos lietuviai nuo to laiko, nuo 1846 metų teturėjo kalendorius-almanachus, nei vienų metų nepraleidžiant, spausdintus, sako, Rietavo kunigaikščio Irenejaus Oginskio ir redaguotus jo paties mokyklos mokytojo Lauryno Ivinskio. Šeštame dešimtmetyje jie visai rimtai buvo beketiną pavirsti dažniau einančiu periodiniu leidiniu, mėnesiniu ar net savaitiniu, bendradarbiaujant lietuvių kalbos ir folkloro tyrinėtojam: Joniškio mokytojui Daukšai[21] ir kunigui Ambražui Kašarauskui-Kossarzewskiui[22]. Žiūr. jo „Lituanica".

Tendencija įsigyti lietuvių kalba bent vieną laikraštį taip buvo bendra ir gyva Lietuvos šviesuomenėje, jog be šito, rietaviškio, sumanymo dar buvo žinomi ir kiti tokie pat sumanymai. 1) várniškis, 2) rubikiškis ir t.t. Vieną turėjo leisti Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, o redaguoti Lietuvos istorijos rašytojas Simanas Daukantas, Mokytu vyru vadinamas. Tokie rimti lietuvių literatūros šulai būtų ir laikraštį padarę rimtą. Antrą turėjo leisti Rubikų Juzumai[23], Sedos parapijos: labai turtingas Varšuvos universiteto (pirmiau – Vyriausiosios Mokyklos) profesorius chirurgas Polikarpas Girštautas (Juozas Juzumas), o redaguoti tikras jo brolis, to tėvo ir tos močios, bet ne tos pavardės, Varnių kunigų seminarijos inspektorius kun. Tadas Juzumas-Juzumavičė. Prie jų būtų prisidėję ir kiti seminarijos profesoriai kunigai: Jeronimas Račkauskis, Otonas Pranys-Praniauskis, Juozas Dovydaitis-Dovydavičius[24] ir daug kitų rašytojų, jau tuo laiku turėjusių nemenkos vietos lietuvių literatūroje.

Lietuvių Mokslo Draugijos knygyne yra žymių, net titulinių puslapių sumanytųjų laikraščių. Kitos raštenybės sritys davė ne mažesnės vilties.

Slėgė lietuvius lenkų hegemonija, vadovavimas, turėjo juos užgulus jų kalba, – vis dėlto netesėjo pabaigtinai užsmaugti lietuvių dvasios, karštos jų Tėvynės ir kalbos meilės. Lyg įdegęs anglis ji rusėjo, kad ir storai politikos gyvenimo pelenais apkasta ir nuolat kėlė reakciją. Lenkų kalbos įsivyravimui priešinosi ne tiktai XVI amžiaus mokyti vyrai lietuviai, kaip žemaičių kanauninkas Mikalojus Daukša, vėlėliau Vilniaus jėzavitas Kostantinas Širvydas ir kiti tokie prakilniadvasiai, bet ir tokie, kurie, tik akim metus, rodės lenkams pabaigtinai aukštosios jų mokyklos ir bažnyčios sulenkinti. Tas pats lenkų universitetas Vilniuje pagamino visą eilę ligi šiol pačių žymiųjų Lietuvos mylėtojų, patriotų romantikų: Adomą Mickevičių, Juozą Ignotą Krašauskį, Tevadorą Narbutą, Dionizą Pošką-Paškevičių, Simaną Daukantą, Motiejų Valančių, profesorius Stanevičius, Onacevičių, Bogužį, Jundulą[25] ir daugybę kitų mažesniais vardais, kurie lenkų ir lietuvių kalbomis yra prirašę poezijų, istorijų ir mokslo dalykų didelei Lietuvos garbei ir išaukštinimui. Neprisieina abejoti, jog, Vilniaus universitetui likus, būtume iš jo gavę dar svarbesnių veikalų, o gal ir savo mokslo katedrų.

Visą šitą lietuvių kultūros darbą sugriovė ne tik lenkai savo greitumu politikoje ir nepakantumu taktikoje, ne tik iš to išdygęs rusų kerštas, jų valdžios reakcija, atgal žengimas, bet visų daugiausia tuo laiku ėmęs plėtotis panslavizmas, kuris rusuose veikiai pavirto tikra panrusizmo manija, rusomanija, rusų išdidėjimu. Jau A. Puškinas nujėgė, bene visi slavų upeliai subėgs į vieną „Rusų jūrą". O Aleksejus Tolstojus, Aksakovas ir kiti svajotojai patriotai pastūmėjo rusų tautą ne į garbę ir stiprybę, bet į nešlovingą ir nuožmų kitų tautų pavergimą, ypač gi lietuvių.

Lietuvių tauta, artima slavams, bet ne slavų padermės, amžinas savo vietas turėjo pačiame pakraštyje anosios „Rusų jūros" ir lyg anoji pagarsėjusi Reino uola[26] senai jau buvo slavizmo

vilnių ir srovių virpinama ir graužiama. Jos gal ir būtų pagraužusios tą uolą – lietuvybę, kad būtų veikusios pamažu, viena tik savo laisva gamtine pajėga. Tik lenkai ir rusai, turėdami per didelius apetitus suėsti savo kaimynus, abeji lygiai neišmanė, taip sakant, etnografinės higienos, jog dideliais gabalais praryjant kyla nesveikata, sunku arba ir visai negalima virškinti, jog audros pajėgos per maža Reino uolai apversti. „Nekonkokcija", kaip mūsų bajorėliai mėgsta sakyti, pasivaidindami savo „adukacija", tai vyriausioji abiejų minėtųjų tautų liga: lenkai dar anuo laiku paspringo kazokais ir disidentais, kitatikiais, rusai šiuo laiku springsta lietuviais ir kitais svetimtaučiais.

Argi bereikėjo didesnių veiksnių Lietuvai suvirškinti savo viduriuose, nuo Antano Vienužio jo sakmės „Vilkas ir ožys" žodžiais betariant, t.y. suruskinti, kaip išimtinai vienų rusų rankose atsiradusi viso krašto administracija, teismai, mokyklos, kareiviavimas, pravoslavija. Tokie tai galingi veiksniai ir taip jų daug, jog jų, rodės, būtų sočiai gana buvę per vieną kartą visai tautai pagadinti. Tačiau rusams pasirodė ir to per maža, ir jie mielai griebėsi profesoriaus Hilferdingo[27], net ne rusų kilties žmogaus, pasvajotojo sumanymo – visiems slavams, drauge su jų kaimynais lietuviais, primesti savo abėcėlę – „graždanką". Ji taip vadinosi nuo to, kad Petras I pilietiškajam vartojimui perdirbo š. Kirilo cerkviniam vartojimui patiektą „slavianką". Berods pravoslaunieji gudai, ukrainiečiai ir Balkanų bulgarai su serbais ėmė vartoti, katrie sau prisitaikinę, graždanką. Bet gudai katalikai ir Europos slavai: čekai, moravai etc., kaip ir lietuviai nepaliovė vartoję lotyniškai savotiškų abėcėlių. Lietuviai net ir kitiems paskolino savo rašybos: gudams ir latviams.

Iš pradžių lotynų-lietuvių raidės tebuvo pusiautinai draudžiamos: jomis nevalia buvo spausdinti oficialieji rusų valdžios lietuviams teikiamieji raštai. Bet 1864 metais tapo jau griežtai uždrausta tomis raidėmis spausdinti bent mažiausį menkniekėlį lietuvių kalboje. Ne teisių, tik administracijos keliu smarkiausia buvo įsakyta lietuvių spausdiniams bevartoti rusų–lietuvių abėcėlę.

Nesišaipydamas negalėjau žiūrėti į tą rusų rašybos sulietuvinimą – taip ji nepatiko akim savo neestetiškumu ir ištarimui savo netinkamumu. Juoku negalėjai tvertis skaitydamas: „юокѣс, гэйджу, гѣсмэ́с, чавдѣть" ir t.t., kaip tik trūkstant daugybės ženklelių, be kurių lietuvių žodžių rašyba jokiu būdu negali apsieiti.

Valdžios pakalikai, prof. Mikuckis[28], pravoslavų kunigas, pirma buvęs katalikų, Petkevičius[29] ir kiti, daugiausia nekatalikai, ėmė lietuviams katalikams tiekti ne tik mokslo, bet ir religijos raštų. Net buvo lietuviškai išvertę Rytų Bažnyčios tevartojamą šv. Jono auksaburnio Liturgiją ir rimtai ketinę lietuviams pravoslavų pamaldas lietuviškai atlikinėti. Tam dalykui kažin kaip buvo panaudoję ir prof. E. Volterio[30] vardą, latvio ir liuterio, tačiau žinomo vėliau lietuvių draugo ir protektoriaus. Išvertę Białobrzeskio Homilijas[31], rusai cirkulioru buvo uždraudę lietuviams kunigams iš kitų knygų pamokslus sakyti, kaip tik iš šitos, rusų raidėmis išspausdintos. Pats Białobrzeskis čia nieko nekaltas: jo Evangelijos aiškinimai nebuvo klaidatikiški. Tačiau lietuviai kunigai į sakyklas nešiojosi tą knygą nei nesupjaustytą, o pamokslus iš atminties sakė, iš kitur pasimokinę.

Tam tikri ir katalikų kunigai, apie kuriuos kitame straipsnyje minėjome, surašinėjo mokyklų vadovėlius, darkydami katekizmus priedais ir paaiškinimais, kokių reikalavo rusų caroslavija. Žinomas buvo Sienczykowskio rusiškas aiškinimas IV Dievo įsakymo: „Gerbk savo tėvą ir motiną". Taip pat buvo pasielgta su maldaknygėmis, perredaguojamomis ar tik perspausdinamomis valdžios paliepimu.

Ir ėmė virti tikras kulturkampfas, kova už lietuvių kultūrą, ar jai pridera būti lietuviška, ar rusiška. Buvo didelio pavojumo lietuvybei, kad ji pagaliau pasiduos tūkstančiams rusų valdžios priemonių. Ačiū Dievui, taip neatsitiko! Valdžia samdėsi rašytojus, lietuvių kalbos ir katalikų mokslo darkytojus, gerai jiems mokėjo, dešimtimis tūkstančių skyrė toms knygelėms rusų raidėmis spausdinti ir joms kuo pigiausia pardavinėti. Lietuviai iš savo pusės Prūsų Lietuvoje įsisteigė spaustuves ir pasitelkę Tilžės lietuvių katalikų dekaną Zabermanną[32] (skai-

tyk: Caberman), šoko savo knygas spausdinti, tik padėdami senųjų knygų antgalvius ir datas. Tai ir vadinosi – kontrafakcija.

Dekano Zabermanno, Tilžės lietuvių klebono, nors jis ir nebuvo lietuvis, veikimas ir prasmė toje kontrafakcijoje dar nėra prideramai įvertinta, dažnai jis nei nepaminimas. O jam administruojant, daug spausdinimo darbų buvo nudirbta.

Lietuviams nenorint nei skatino mokėti nemieloms knygelėms, rusų valdžia buvo mokyklų mokytojams įsakiusi dalyti jas vaikams dykai, paskui, vaikams nenoromis imant, net brukte įbrukti, kad parsineštų namo ir ten tos knygelės būtų gundytojos, bene kas ims skaityti, bene kas nusineš jas į bažnyčią. Lietuviai vaikų atnešamas „ruskas" knygas, kitaip nei nevadino, iškilmingai metė į krosnį, su įnirtimu dar pabadydami žerstekliu ir keiksmais palydėdami jų dūmus. Bevelijo mokėti po 3–4 rub. vienai maldaknygei, kuriai prūsai laiduojo lietuviškumą ir katališkumą, neg veltui gauti – tautos nuodų.

Susidarė viešoji nuomonė: tas nebe lietuvis ir nebe katalikas, kas bent į rankas ima „ruskai" spausdintą lietuvišką knygą, kas jas apsiima dalyti, ypač gi kas jų patiekia ir parūpina. Ir pasijuto rusų valdžia veltui padarius pirmą žygį ruskinimo keliu, veltui, kaip į tvenkinį išpylusi dešimtimis tūkstančių, nes, spaudžiant opinijai, pradėjo nei paperkamųjų bendradarbių nebeatsirasti. Paskutinis 1864 metams Ivinskio suruoštas Kalendorius, labai naudingas ūkininkams, buvo išspausdintas jau rusiškoje transkripcijoje. Aš to nežinau, ar autoriui sutinkant, ar ne. Žinau tik, kad Ivinskis atsisakė važiuoti į Vilnių „na kozionnuju službu"[33] ir toliau beredaguoti kalendorius. O pašalintas iš ruskinamųjų mokyklų, bevelijo privatiniu mokymu Kuršėnų bajorų vaikų pelnytis duonos. Lygiai nemoku išaiškinti, kaip davėsi įgundinamas Kazanės gimnazijos mokytojas Jonas Juškevičius vieną knygą brolio kun. Antano Juškevičiaus surinktų dainų išleisti rusų raidėmis. Aš težinau jį, Joną J., esant antruoju 1882 metais perlaužusiu smarkaus uždraudimo galybę ir išspausdinusiu bent kelias kun. Antano knygas jau lietuviškoje, net moksliškoje transkripcijoje. Pirmasis buvo inžinierius Petras Vileišis, 1878 m. Petrapilyje išleidęs kelias savo pasakaites. Man

rodos, L. Ivinskis (palaidotas Kuršėnų kapuose) ir J. Juškevičė (palaidotas Kazanėje) yra abudu mirusiu, neužsitraukus ant savęs tautos išdaviko vardo.

Dabar rusų valdžia besitenkino sumanytuoju antru žygiu: nenorite mūsų spausdinių, negausite jokių! Ir visu savo aržumu ir uolumu įniko gaudyti lietuvių raštus, kontrabanda gabenamus iš Prūsų ir bent kiek iš laisvųjų Amerikos kolonijų.

Prūsų ir Lietuvos sieną tankiai apstatė laukiniais Siberijos „inorodcais", nieko ne daugiau nesuprantančiais, kaip tik „lovit bumagu" ir šaudyti mėginančius perbėgti sieną. Lietuviai jiems atkišo rublį, taip pat „bumagu", katrą tačiau pasienio sargybos kareiviai juoba mėgo „lovit" neg gazetinį popierį. Geras pelnas patraukė drąsiąją Žemaičių pasienio jaunuomenę, vaikius, arba bernus, kurie, samdydamies ūkininkams, išsilygdavo po kelias laisvas naktis per mėnesį į „antrą pusę", t.y. į Prūsus nešmenės eiti. Jie ir be popierinio rublio buvo įgudę pergudrauti sargybą.

Vienos sargybos linijos pasirodžius per maža, valdžia padarė antrą, kordonų liniją už trijų varstų nuo sienos; paskui ir trečią, retesnę, už mylios ar dešimties kilometrų. Policiją ir žandarmeriją didžiuosiuose keliuose ir miesteliuose padaugino dar viena rūšim sargybos, liubrikais-akcizninkais, kurių dalykas buvo gaudyti ne tiktai slaptą degtinės varymą, bet ir popierių kontrabandą. Kiekvienoje gelžkelio stotyje buvo laikoma po ypatingą kareivį pasienio žaliasiūlį sargybinį, kurs turėjo reviduoti važmą traukiniais, einančią prekėmis ir bagažu, bene tai kontrabanda. Pašto stočių viršininkai tą pat turėjo daryti su pašto korespondencija ir siuntiniais.

Tokiuo būdu rodės kontrabandai belikęs kelias vienu oru. Tik oralaivių dar nebuvo, nei nereikėjo. Lietuviai ir be jų apsiėjo. Kultūros, šviesos badas darė tai, kad fizikos dėsniu – tiek priešinamasi, kiek spaudžiama (sila soprotivlenija ravna sile davlenija) – vis aržesnėms biurokratijos spaudimo pinklėms atnarplioti Lietuvos piliečiai mezgė vis daugiau, vis stipresnių suokalbių, ištisą jų grandinį, siekiantį kuo toliausiai į visas puses.

Nėkados užsieninė lietuvių literatūra taip nežydėjo, nėkados daugiau jos neįplaukė per Rusijos sieną, kaip laikais

aržiausių jos persekiojimų, kada Vilniaus cenzūros komiteto kieme tiesiog negeso *auto da fé* lietuvių bumagoms deginti. Jungės valstiečiai į laikraščių skaitytojų būrius, jungės dvasiškiai ir skyrium svietiškiai inteligentai sudėti lėšoms ir už jas paruošti spausdinių. Rusų žandarmija susekė suvalkiečiuose vieną „Plejadą" – „Sietyną", bet tokių sietynų-draugijų buvo visoje Lietuvoje. Ir dabartinioji „Šv. Kazimiero draugija knygoms leisti" išdygo iš vieno tokių sietynų – „Tėvynės Sargui", „Žinyčiai" etc. leisti.

Ir biurokratinė rusų valdžia nuleido rankas, nebeišgaudydama „bumagos". Ir pasijuto veltui padariusi ir antrą žygį lietuvių kultūros naikinimo keliu, veltui lietuvius kamavusi kalėjimais ir ištrėmimais: švietėjų kentėjimai tik pagreitino jų laimėjimą keturių dešimtų metų nepaliaujamos kovos su tamsintojais.

1904 metų balandžio 24 d., žmoniškai: gegužio 7 diena – tai diena didžiausių Lietuvių istorijoje laimėjimų, tai antras Žalgiris, dabar rusams duotas, kada jie pasakė lietuviams: gana, smala jūsų neregie, žinokitės; be rusiškųjų raidžių, vartokite sau sveiki kokias tik prasimanydami kitas...

Lietuviai tą dieną laimėjo teisių ir paviršutinės laisvės. Klystų tačiau skaitytojas, pamanęs rusų valdžią kapituliavus neveidmainiškai, o lietuvius pradžiugus nesvietiškai ir puolus valdžiai rankelių bučiuoti. Valdžia, atsiimdama užgrėsimą raidžių, rengėsi į tretį žygį prieš lietuvius. Ji pagaliau suprato, jog raidės, tas niekis pats savyje, ėmė visai valstijai daryti gana žymių diversijų, išmokė lietuvius politikuoti. Tad nepavykus užsmaugti lietuvių kultūros, reikėjo užsmaugti bent jų politikavimas. Valdžia manė tai padarysianti, leidus lietuvių spausdinius laisvai Rusijoje produkuoti, bet užgulus ant jų visa savo žiaurios cenzūros smarkybe. Lietuviai tai gražiai nujėgė, jokios valdžios malonės balandžio 24 dienos paskelbime nematė, o sulygindami pirmykštį laisvą žodį su laukiamuoju cenzūruotuoju, nelabai tos dienos ir laukė ir antrais, 1905 m., atsigerino valdžiai – prisidėdami prie visuotinosios Rusų revoliucijos.

Rusų carų biurokratija gavo tad pajusti, veltui ar per vėlai padariusi ir tretį žygį prieš lietuvių ir apskritai savo piliečių kultūrą. Ji nuvirto drauge su caru, it supuvusis grybas, paleisdama iš savo nagų lietuvius, rusų nelaisvės ugnyje it feniksus atgimusius – Nepriklausomybės siekti, vėl jaunu gyvenimu gyventi. Raidžių istorija, kulturkampfas dėl jų lietuvius atgaivino, ne prasmegdino. Bet kaip? Atsakykime ir į tai, baigdami šį perskyrimą.

Atsakymas trumpas ir nesuktas: *Sursum corda!*[34] Kova pakėlė aukštyn lietuvių širdis ir atskyrė juos nuo tų, su kuriais prisiėjo kovoti, nuo rusų valdininkų.

Lietuviai – individualistai, tai visi žino iš senų senovės. Net ankštais sodžiais gyvendami, it šimtas kovarnių viename medyje, jie palieka didžiausi atsiskyrėliai, visus pašalius nuo kits kito atsitvarstę. Tai ne rusų sodžius nuo tūkstančio kiemų ir be jokios sodybėlės, be jokio kiemo; gatvė jiems – bendras kiemas. Kooperacijos, visuomeniškumo instinkto nelabai lietuviuose pirmiau apčiupai. Taip buvo prieš rusų administravimą, o jiems pradėjus taikinti aprašytąją spaudimo sistemą, lietuviai ir visiškai buvo bepavirstą amorfine mase ar žirneliais, iš kurių jokios bendros tešlos neiškepsi. Tačiau pakilęs tautinės kultūros ir religijos reikalas, kuris patenkinti buvo valdžios kliudoma, tačiau nepaprastas sunkumas apsirūpinti knygomis sparčiai ėmė lietuvius sodiečius, tą minią, sublokšti į solidariai, bent tam sykiui, veikiančias gurguoles. Masindama į vienybę, tuo tarpu į konspiraciją, slaptą susibaudimą, rusų valdžia sparčiai auklėjo lietuvius visuomeniškai. Slaptųjų draugijų pavyzdžiai patiems lietuviams parodė juos galint veikti visuomeniškai; jos buvo grūdas, iš kurio sparčiai ėmė naujaisiais laikais dygti ir viešosios draugijos: kooperacijos, profesionalės, švietimosi ir k. Tai vienas pelnas iš rusų valdžios persekiojimo.

Antras pelnas – griežtas atsiskyrimas nuo rusiškojo gaivalo, dvejaip Lietuvoje atstovaujamo. Rusų valdžia, dar lenkų hegemonijai tebesant, buvo pavertusi Lietuvą vieta kriminalistams iš Rusijos išsiųsti, maža „Siberija". Valdžios turėta du pigiu sumetimu. Viena, nusikratyti bloguoju visuomenės gaivalu –

ištvirkėliais ir nusidėjėliais, antra, vis dėlto sulaukti iš jų šiokios tokios naudos, kada jie, sumišę su „inorodcais" – lietuviais, ims ir suruskins juos. Ag tie „poselencai", tą rusų žodį lietuvių minia gerai įsidėmėjo, tikrai ėmė Lietuvą ruskinti, t.y. pradėjo gadynę tokių vagysčių, plėšimų, užmušinėjimų, girtuokliavimų, muštynių per jomarkus, neskaistybių ir apgaudinėjimų, kokių per visus šimtus metų Lietuvoje nebuvo buvę. Tai apačioje.

Viršūnėse rusų gaivalą atstovavo valdininkai. Jie dar didesnė buvo lietuvių visuomenės gangrena. Rusų valdžia turėjo negarbingus tikslus – persekioti, spausti svetimąjį jiems Lietuvos gaivalą ir per prievartą padaryti juos, kiek galima veikiau, nebesiskiriančiais nuo rusų nei kalba, nei tikėjimu, nei būdu. Kas galėjo pritarti tai ypatingai „zapadnikų" krašto valdymo sistemai, kas galėjo sutikti būti kasdieniais budeliais valdžios rankose: nuolat ir visokeriopais būdais smaugti ramius, nieko nekaltus piliečius? Aišku, tik rusų visuomenės atmatos, nevykėliai („neudačniki"), kitur karjeros nesitikį sudarysią, žmonės, nežiūrį savo šlovės, savo sąžinės, neturį jokių aukštesnių idealų, ir jų nesiekią, netvarkūs, neblaivūs, cinikai neskaisčiai, neprisirišę nei prie savo tėvynės, kuri taip nedoriai elgias.

Štai su kokio rinktinio nedorumo rusais – „zapadnikais", aklais ir aržiais valdžios valios pildytojais dėl duonos ir karjeros, o ne dėl įsitikinimo, krašto grobonimis, „chiščnikais", nusimanančiais, kad jiems čia ne vieta, tad tesirūpinančiais kuo daugiausia prisiplėšti ir kuo veikiausia pabėgti į savuosius, prisiėjo lietuvių visuomenės graimui susidėti ir su jais... asimiliuotis.

Demoralizatoriai kaip pagedę obuoliai: patekę į pintinę su sveikaisiais, ne patys pasveiksta, tik sveikuosius apipūdo. Palaimintas vyras, kurs nesideda draugėn su nedorėliais, sako psalmė[35]. Bet kaip tu išvengsi tų nedorėlių, jei jie – namiškiai? Jei jie galingi, baisūs, visaip gali tave nuskausti, ir tu niekur prieš juos nelaimėsi? Lietuviams reikėjo jų lenktis, jiems pataikauti, jų darbai užtylėti, o jie ir patys ciniškai savo darbų

nesigėdijo. Ir dalyvavo lietuviai rusų valdininkų negerovėje: kartu su jais gėrė, kits kitą denuncijavo, bendrai naudojosi visuomeniniu turtu, bendrai plėšė piliečius paprikais už kiekvieną menkniekį, bendrai sukės iš atsakomybės valstijos įstatymams.

Aš rusus, kaipo „rusus", gerbiu, jų būdą daug labiau vertinu neg lenkų. Bet kas pergyveno lietuvių demoralizavimo laiką, tas pasakys: tai teisybė, taikumo, ramumo, viešojo turto gerbimo ir valstijos įstatymų klausymo mes nustojome per įtaką tų, kurie valstybės vardu turėjo visa tai mumyse brandinti ir puoselėti. Jie tatai praktikoje parodė, jog Rusų imperijoje nėra nei vieno įstatymo, kurio nebūtų galima apeiti, „oboiti zakon", neužkliuvus jo nei smarkiausiu nusidėjimu: jei ne žemasis, tai aukštesnis rusas valdininkas už skatiką ar stiklelį padės tau tai padaryti. Baisybių baisybės! Tokie gaivalai nesudaro ir neišlaiko valstybės.

Valdžia, parinkdama Lietuvai kuo nedoriausius, kuo nuožmiausius valdininkus, it anoji Gogolio paoficierienė, pati nusiplakė[36]. Lengvai duodamies nulenkti, tie nejautrios sąžinės žmonės patys padėjo lietuviams niveliuoti aukštesniųjų sumanomąją politiką, siekusią panaikinti mūsų tautą. Lietuviai žinojo, kokiuo vienu mastu matuojama visi rusų įstatymai ir administratyvieji parėdymai: juo jie smarkesni, juo brangiau reikia užmokėti. Daugiau nieko. Ką gi galėjo lietuvių kontrafakcijai ir jos kontrabandai reikšti trys pasienio sargybų sienos, visi žandarmai su liubrikais, kratos su kontroliais, kad visur buvo nesunkiai paperkami? Tame bent rusų blogume lietuviai rado sau „gerumo", kuriuo, neduok Dieve, dar bent kartą pasinaudoti! Blogais pragumais nesiekiama gero tikslo.

Pagaliau tarp lietuvių ir rusų valdininkų ir beliko šis vienas ryšys: vieni davė, kiti ėmė. O visais kitais dalykais prisiėjo skirtis ir šalintis. Rusai valdininkai privalėjo Lietuvoje tapti valstybine gaudešių organizacija, – lietuviai piliečiai kultūros reikalo buvo paversti slapukų organizacija. Kas tarp jų dviejų bendra? Negi galėjo konspirantas sėstis su savo sekėju už to paties buteliuko ir atvirai nusipasakoti, ką jis veiks, ką veikia

politikos laikraščių veikėjai arba kuriais keliais sumanyta transportas.

Reikalu susigaužę į grynai saviškas, lietuvių draugijas, inteligentai tarėsi ne tik jau apie tos dienos reikalus, apie valdžios apgavimą ar perpirkimą, bet sukė galvas ir dėl atenčių laikų, kaip čia padarius, kad nebegrįžtų Lietuvai nei hegemonistų, nei grobonių laikai. Atseit kaip čia vėl atgriebus senoji prieš šimtą metų prarastoji autonomija, valdymąsi svetimiesiems nebesikišant.

EKONOMINĖ RUSŲ POLITIKA SUSKURDINO LIETUVĄ

Valdžia ir jos politika esanti ta geriausia, kuria valdomieji patenkinti. Tai pasakęs dar prieš 500 metų prieš Kristaus gimimą kinų filosofas Konfutsė[37]. Tokiam paprastam aforizmui sudėti nereikia nei filosofo: glostoma ir gerai šeriama katė maloniai raivos ir glaudžias prie savo šeimininko; mušama ir marinama – šalinasi jo ir nekenčia.

Kokiais užriestais nagais rusų valdžia glostė mus, lietuvius, per ištisus 120 metų, mes tai jau gana pripasakojom. Dabar pasižiūrėkime, kaipgi ji bent pašėrė savo pavergtąją tautą. Tokio klausimo klausti mes negalėtume, jei būtume gera valia su Rusija susirišę, nes lengva būtų atsakyti: dabar per vėlu, ko norėjote, to ir gavote. Bet kas mus priešingai mūsų norams, net mūsų nepasiklausę, pasisavina, tas prisiima ir tam tikrų pareigų patenkinti užgrobtuosius, jei ne labiau, tai bent tiek pat, kiek jie buvo pirma patenkinami.

Aiman, ir šiuo žvilgsniu, kaip ir kitais, rusai niekuo negali pasigirti, už nieką negali reikalauti, kad mes, lietuviai, jiem padėkotume, geru žodžiu minėtume ir atsigerinti jaustume reikalą.

Vienas šviesus lenkas poznanietis yra man kitkart šitaip prasitaręs:

– Mes veržiamės iš vokiečių globos. Bet kad jie pasakytų: „Gerai, skirkitės sau nuo mūsų, tik atsilyginkite mums už visus

pagerinimus, už visą kultūrą, kurios mes esame Poznanės kunigaikštijai per šimtą metų padarę, bent sugrąžinkite Prūsų valstijai tuos išlaidžius, net be palūkanų, kuriuos gyvais pinigais yra išpylusi prijungtajam kraštui", – tai mes negalėtume sutikti, nes visos Lenkijos pinigų nepakaktų.

Ne tik tiek daug, bet nei mažmožio mes neturime parodyti, kada ir ką yra padariusi Lietuvai užgrobusi ją rusų valdžia – gryna intencija. Visa tai, ką matome Lietuvoje šiuo laiku padaryta, padaryta pirmiausia tos pat valdžios ir metropolijos reikalu.

M o k y k l o s. Rusų viešpatavimo laiku mes matome liaudies mokyklų augimą, bet tik paskutiniu dešimtmečiu. Prieš tai nei nežymu buvo mokyklų plėtimosi. Daugumoje valsčių per ištisus 30 metų neišdygo nei viena nauja mokykla, nes žmonių švietimo ministerija tegaudavo iš valstybės iždo po 23 kapeikas kiekvienam žmogui, tuo tarpu kad, sakysime, Amerikos Jungtinės Valstijos kiekvienam žmogui skyrė po 17 rublių, t.y. 73 kartus daugiau.

Kiekviena tendencija pirmyn pagauna pačią visuomenę. Rusų valdžia, pati neveiki, nei lietuvių visuomenės neužkrėtė noru patiems plėsti savo mokyklų tinklą ir jas gerinti, kaip kad katalikybė buvo įmasinusi savo vaikus pasišventimu dauginti ir gerinti savo bažnyčias, prie kurių turėjo būti ir mokyklų. Kur čia tau. Rūpinimasis savo švietimosi per visą laiką buvo skaitomas eilėje didžiųjų politikos nusidėjimų, kaipo reiškiamas ženklas separacijos.

– A, jūs norite šviestis, t.y. gudresni būti už imperijos centro žmones, kurie tebėra tamsūs, o dėlto nesiekia šviestis! Ne, bra, stopp! „Ravnenije po temnote"[38].

Ir toms retoms „skarbavosioms" mokykloms vietos rusų valdžia pasitiekė, sugriaudama dar daugiau privačių mūsų parapijinių ir vienuolynų liaudies mokyklų, gimnazijų, bajorų mokyklų, lygių progimnazijai, ir vienatinį visame plačiame krašte universitetą. Skaityk apie tai vieną šešių vyskupo Valančiaus politikos brošiūrų[39], kurios 70-aisiais metais buvo ypačiai valdžios gaudomos. Vienas tik faktas, kad valdžia per 80

metų laikė daugelį milijonų savo piliečių be vietinės aukštosios mokyklos ir ne tai kad neišsigalėdama jos įsteigti, bet tiesiog neleisdama gyvuoti esamajai, – toks yra baisus nusidėjimas apskritai ir to krašto ypačiai kultūrai, jog neatpirktų jo, neatvaduotų jokis kitokių mokyklų padauginimas.

Liaudies mokyklų ir gimnazijų rusų laikais buvo mažiau neg lenkų laikais. Ir tos pat mokyklapalaikės buvo steigiamos ne vietos naudai, tik tai vietai suruskinti. Pavadavusios panaikintąsias, tiesa, taip pat ne lietuvių naudai lenkų įsteigtąsias, naujos rusų mokyklos nebežiūrėjo nei tautos, nei tikybos, kuo buvusios ypačiai rūpinosi. Nesinaudodama nei pačiai pradžiai vietine kalba, rusų mokykla ilgą laiką veltui gaišo, nei auklėdama, nei lavindama vaikų. Jie kartais ir visus 5–7 metus gaišo visiškai veltui, nei rašyti, nei kalbėti doriai nepramokdami. Tai rusams ir nerūpėjo, nes pirmojoje vietoje stovėjo: žeminti ir kuoneveikti katalikų tikėjimas, aukštinti ir garbinti pravoslavija; mokytojas kartu buvo ir misionorius, maldinąs katalikų vaikus prieš pravoslaunas ikonas ir pravoslaunomis maldomis.

Ypač gi rusams rūpėjo sugriauti lietuvybė. Lietuvių vaikai, klausiami, kas jie tokie, negalėjo atsakyti: „lietuviai“, turėjo atsakyti: „Russkije poddannyje katoličeskoi very“[40]. Nei tikėjimo nevalia buvo lietuviškai mokyti. Kunigai iš pradžių ėmėsi prieštarauti; daug buvo bylų, bet pagaliau taip atšalo, jog nei kreivomis mokyklų nebežiūrėjo. Ir patys žmonės tik varu varomi duodavo tiek vaikų, kad bent mokyklos nereiktų uždaryti; dažnai pasikeisdami. Na, iš to nedaug galvai pelno. O kaip būtų mūsų mokyklos laisvėje išsiplėtusios, kad ir šalia esamųjų valdiškųjų, tai parodo ne per ilgai beveikusi „Saulės“ draugija, „Ryto“, „Žiburio“, kurios net šiuo baisiuoju karo laiku privatinėmis lėšomis išdaigino apie 2000 mokyklų!

K e l i a i. Šašiejų visoje Kauno gubernijoje, sakysime, kaip buvo, taip ir paliko tas pats nesunkus atminti skaičius – *du*: Dinaburgas–Kaunas, Joniškis–Tauragė. Tiesa, jų žiūrėta labiau, neg paprastai Rusijoje yra žiūrima, tačiau visai ne dėlto, kad jie – lietuviams tarnauja, bet kad tai galai didžiųjų metropolijos tranzito kelių. Kame tranzito nėra, kaip va Suvalkų gubernijoje,

tai ir tie patys šašiejai, kad ir strategijos tikslais nutiesti karo laikui, buvo neregėto negirdėto bjaurumo. Jais nei vietos žmonės negalėjo naudotis, nei ištikęs karas nepasinaudojo, tik davė vokiečiams progos pašiepti:

– Sako, rusų inžinieriai esą nesumaningi, o žiūrėk, kaip jie mums kelius mokėjo pagadinti.

Arba:

– Sako, rusai į karą nesiruošę, o prie kelių kas darbavosi? Juk taip jiems pagadinti reikėjo bent kelių dešimtų metų.

Šašiejų visai netiesta arba koks gabalėlis nutiesta privatine iniciatyva, nuo gelžkelio stoties lig miestelio. „Gruntovyje“[41] lyginti buvo mėginta vėl ne daugelyje vietų ir vos paskutiniu laiku, tarp dviejų karų: Salakas–Dusetos, dar kažin kur esu girdėjęs. Ir vėl viskas. Vieškelius taisė valstiečiai ir tik ten, kur „sprauninkas“ važinėja. Be to, ir sunku tik vienam luomui tesėti. Buvo vietinis tiltų kapitalas. Tačiau ir tų tiltų nei pusės tiek nepadirbta, kiek jų reikia per daugingas mūsų upes ir upeles. Inžinierių projektai ir technikų sąmatos gulėdavo po keliolika metų biuruose, kol, anot jų pačių, nenuskęs bent viena antra dešimtis žmonių. Tų žmonių aukų laukta senoviniu papročiu, kad statymas būtų tvirtesnis, ar kurių plynių. Skaityk N.A. Vrockio apie Kazanės pilį[42]. O kiek tų projektų taip ir nesulaukė patvirtinimo, kol neatėjo vokiečiai ir ūmai nepadirbo ilgų ir tvirtų tiltų per upių slėnius: per Vadakstį ties Laižuva, per Ventą ties Viekšniais ir kitur.

Gelžkelių pačios Lietuvos naudai taip pat nebuvo nutiesta nei vieno. Lietuvą užkliudė Romnų–Liepojos gelžkelis su šaka Radviliškis–Kalkūnai ir vasaros vakarų gelžkelis su šaka Kaišiadorys–Kybartai. Tai vėl tie patys užkerėtieji du, netyčia perbėga į kitus galus, kur ir iš kur kas vežama per Lietuvą. Tiesa, vietos reikalams yra padarytas ringis: Alytus–Suvalkai–Augustavas–Gardinas, bet nukirsta jai galas, kad neatsidurtų į sieną. Tokia todėl beveiksmė, bekraujė susinešimų arterija, vienam pasityčiojimui krutėjusi želvio greitumu. Be to, Silgaudiškio inžinieriui Jaloveckiui[43] buvo leista sudaryti „Pirmąją privežamųjų kelių draugiją“, kuriai pavelijo nutiesti siauravėžę liniją

jau be abiejų galų: Panevėžys–Glubokoje (Gilioji), kad neatsidurtų į Rygą ir į Polocką nors per kelias dešimtis varstų ir negautų iš ten važmos, tai to, kam ir buvo dirbama: ko privežti.

Buvo per daugelį metų žmonių reikalaujama pavelijimo, ne pinigų, nutiesti tokioms šakoms, kurios tikrai būtų buvusios gyvos ir parankios, surišdamos didelius miestus su užsieniu ir žymiai sutrumpindamos kelionės laiką. Vilnius–Ukmergė – Panevėžys–Biržai–Ryga; Jonava – Ukmergė–Zarasai–Dinaburgas; Kaunas–Raseiniai–siena; Mažeikiai–Telšiai–Kretinga, Priekulis–Palanga ir pasieniu. Ko čia nei daryta: ir visos sąmatos, visi ištyrinėjimai savo lėšomis padaryta (kun. Mik. Oginskio, raseiniškių bajorų ir k.) ir kyšių davinėta, ir balius didiesiems kunigaikščiams iškelta, – vis ne ir ne*. Neva strategija reikalavusi, kad pasienio provincija, Lietuva, būtų be kelių; ta tikrai rusų „strategija", kuri manė atsiginsianti priešininko ne technika, tik tyruliais ir dykynėmis; ne ta strategija, kuri, kaip tik priešingai, vokiečiams padėjo laimėti – kelių tankumu.

T a r i f a s i r m u i t a s. Kad ir tie patys Lietuvą užkliudę gelžkeliai netarnautų vietos reikalams, buvo sumanytas tiesiog absurdiškas ūkio žvilgsniu važmos tarifas: kitoks, daug pigesnis, prekėms, einančioms į Baltijos portus, uostus, iš vidurinių imperijos gubernijų, ne toks, daug brangesnis, prekėms tuo pačiu gelžkeliu einančioms iš Lietuvos, iš po pat jūros pašonės. Ta ypatinga apsaugomoji konkurencija su Lietuva, kaip su grynai svetimu viduriui kraštu, išstūmė mus iš pajūrio rinkų. Ne dėl neužderėjimo, bet dėl šio papjaunančio tarifo Kauno gubernija, trigubai didesnė už Suvalkų gub., dvigubai mažiau parduodavo grūdų.

Toms dalims Lietuvos, kurios, arčiau Prūsų būdamos, juoba vežė savo produktus žemės keliais, Rusija taip pat užkirto kelią per kvailą savo, kaip ir anoji strategija, politiką. Išsiplėtusi be galo be krašto, užgulusi šeštąją dalį viso pasaulio, niekur nieko

---

* Panašų dalyką gali matyti Livadijos carų rūmuose reljefinį gelžkelio projektą nuo Sevastopolio. Jo caro giminė per kelias dešimtis neleidžianti, kad jų dvarai čia nenustotų nuošalumo ir –„dikosti".

nesutvarkiusi, Rusija savo gerovės laukė it neišmoningasai ūkininkas ne iš intensyvumo ūkio, tik iš ekstentyvumo: juo išsiplėsi, juo pelnysi. Ir pasigobėjo – Tolimųjų Rytų. Mandžiūrija, jos ilgasai kelias, Dalnio uostas, Port-Arturo tvirtovė prarijo du tūkstančiu milijonų Rusijos pinigų, t.y. tų gubernijų, kaip ir mūsų, kurios iš to neturėjo pelno nei už du skatiku.

Pagaliau Korėjos miškų palei Jalu upę grobonys Abaza, Bezobrazovas, Vonliarliarskis, įvėlė Rusiją į kvailą karą su Japonija, kuri ne tik prarijo valstijos pinigus, bet privertė ją dar padaryti aną nelemtąją muito sankalbą su Vokietija, sulig kurios Rusija, kad ir Lietuva, per dvylika metų turėjo nekariavusi mokėti Vokiai po kelius šimtus milijonų kontribucijos, tik kitokiu vardu pavadintos, kad tylėtų ir leistų pasmaugti japonus. Japonų Rusija nepasmaugė, o milijardus Vokia dėlto atsiėmė grūdais, atlupdama iš mūsų už kiekvieną pūdą pervežamųjų per Vokią grūdų po 30 kap., o už pūdą brangesniųjų rūšių, kviečių ir kt., net po 40 kap.

Štai dėl ko, visur pakilus javų kainoms, nes tuo laiku pabrangėjo produkcija, lietuviai vis tebeimdavo senovinius savo 65–90 kap. už pūdą savo produkcijos. Atminę, jog Lietuvos produkcija, silpnai vartojant pagerintų ūkio mašinų, kur kas brangesnė neg kitur ir pūdo gavimas atsieina 55 kap., matysime, jog lietuviai iš savo prakaitingo darbo arba nieko pelno neturėjo, arba teturėjo po 10–5 kap. nuo pūdo. Tai visiems kitiems ūkio reikalams, jo melioracijai, savo komfortui ir mokslui ir t.t.

Suprasime dabar, kodėl Lietuva negalėjo rangčiotis su kitomis ūkiškomis šalimis, kurios, gaudamos keliomis dešimtimis kapeikų pūdui brangiau, galėjo ištesėti ilgiausias pristatymo keliones, ypač vandeniu. Antra, kodėl mes tebesame ir tokiomis sąlygomis amžinai pasiliktume nežmoniškai neturtingi, gyvendami turtingame krašte, ir taip nekultūringi, gyvendami pačioje pašonėje kultūringosios Europos. Kultūrai reikia pinigų, o jų kaip tik nėra.

Ž e m d i r b y s t ė. Lietuva – šalis, išauginanti nemaža žaliosios medžiagos. Rusijos žemdirbystės ir pramonės ministerija tačiau nėra jai parodžiusi nei mažiausios „pooščrenija"[44]: rinkų

jai nesurado, dar ir esamąsias prarado kitų gudresnių valstijų naudai, nei skatiko jai neasignavo, kad imtų čia pat vietoje perdirbinėti savąją medžiagą, jokios žemdirbystės mokyklos jai neįkūrė. Gera Dotnuvos mokykla teatsirado pastaraisiais metais, o žemutinioji Joniškėlio mokykla buvo dar šiokia tokia, kol buvo įsteigėjo Karpio globoje, o kaip perėjo į valdžią, visai sunyko. Gudai turėjo norsgi Gori-Gorki, mes – nieko.

Visi aukštaičiai nuo nebeatmenamų laikų didįjį pelną turėjo iš linų, kur čia derėjo visai ne blogiau kaip Pleskavos[45] gubernijoje. Tai net Zarasų miesto herbe pažymėta. Bet nei sykio nemainyta sėkla visai išsigimė, linas beužauga trumpas. Net ta sėkla, kuri smiltynuose taip gražiai pribręsdavo ir kokio vaisiaus duodavo sunkiose panevėžiečių žemėse, sumenkėjo ir jos nebeieškoma. Lietuvos linų pluošto skaros kaina, žydams išmokius lietuvius falsifikuoti – drėkinti ant pado ir t.t., nukrito iki 3 r. pūdui vietoj buvusių 6–7 r. ir ėmė nebeužmokėti darbo. Prancūzai, pasistatę linų elevatorius Panemunėlyje, Rokiškyje ir kitur, ėmė gailėtis. O rusų ministerija nieko nedarė toms laikinoms blogybėms pašalinti. Ji teglobojo Pleskavą.

K o l o n i z a c i j a. Vienoje Kauno gubernijoje buvo ar ne 10% žmonių bežemių arba kuone bežemių. Nepakankamai žemės turėjo gera pusė. Pinigų buvo, tik nebuvo, iš kur žemės prisipirkus. Tiesa, nemaža dvarų buvo parduodama. Nuskins bajoras mišką, dykai jį žydams atidavęs, užstatys dvarą į banką vieną ar antrą kartą, nebeišsimoka palūkanų ir parduoda dvarą. Senai būtų buvę tie dvarai tarp valstiečių išdalyti, kad būtų buvę leista. Tik nebuvo. Pirmiau kiekvienas gubernatorius savaip varžė lietuvius, kad jie kuo mažiausia žemės turėtų. Buvo laiko, kad visai buvo užginta jos pirktis. Paskui buvo pavelyta turėti ne daugiau kaip 60 dešimtinių. Bet iš kur jos gausi, kad parduodamus dvarus supirkdavo Valstiečių bankas, kuriam valstijos iždas buvo pavelijęs pirkti su 23% nuostolio, t.y. tiekuo brangiau mokėti, neg kiti kad moka. Ir tai būtų buvę niekai: kad valstiečius būtų prileidę prie žemės, jie būtų pakėlę jos kainą 23%. Bet kad nebuvo prileidžiami. Kas buvo superkama, buvo kuone veltui padalijama tarp rusų. Kas rusas turėjo

įmokėti 100 rub., galėjo žemės gauti už 1000 r., išperkamos per ilgus metus, ir dar gauti visokių pašalpų ašvieniui, keltuvui, sėkloms ir troboms įsitaisyti. Lietuviams teparduodavo tuos apleistus pakraščius, tuos pelkynus, kurių joks ruskis nebenorėjo imti.

Žemės bado todėl rusų valdžia tyčiomis Lietuvoje nemaldė ir nei sykio nesudejavo, kad dėl to daugiausia pusė milijono lietuvių išsidangino į Ameriką ir kitur. Rusams tiko praretinamas gražus kraštas, kur jie patys galėjo ramiai išsitiesti.

Maža to, kad lietuvių žemės buvo superkamos: jos buvo superkamos tikslingai, sulig plano, kryžium perkirsti lietuvius, išskaidyti juos, kad nebesusisiektų; tame gi „kryžiuje" rusų gaivalą sustiprinti pravoslaunomis cerkvėmis ir mokyklomis. Dotnuvos ūkio mokykla Stolypino[46] buvo sumanyta ir jo vardu pastatyta, nemanykite, ne lietuviams pakelti, tik to „kryžiaus" rusams, kad jie pagaliau galėtų ištesėti Lietuvoje gyventi.

A m a t a i. Apie juos ką bekalbėsi: nėra mokyklų, nėra ir amatų; tėra savamokslių kreivuliavimai. Bet ir tų pačių dirbėjų nėra, ir kiekvienam dalykui reikia šauktis svetimtaučių ir račių, ir šaltkalvių, dailydžių, odininkų, smalininkų; nuo didžiųjų, komplikuotųjų darbų pradedant ir mažaisiais, vientisais baigiant.

Ar taip begalima gyventi? Jei nebegalima, tai kokios čia begali būti kalbos apie sutapimą atgal su Rusija, iš kurios mes per 120 metų nieko nelaimėjome ir buvome jos tik melžiama karvė, kaip Ukraina ir kiti pakraščiai. Mes teturėjome visomis savo pajėgomis stiprinti centrą; kas metai sąskaitoje su valstija turėjome tik minus, kad centrui kas metai buvo plius, t.y. kad valstijos iždas iš pakraščių daugiau išimdavo, neg jiems duodavo, o centrui daugiau duodavo, neg iš jo valstijos reikalams paimdavo. Mes visą laiką buvome juodi, neapkuopti, neapiprausti ir nepripenėti murzos pavaikiai.

Baisūs mums vokiečiai per aukšta savo kultūra ir per žiauriu savo tautiškumu. Baisūs buvo rusai per žema savo kultūra ir ne mažesniu savo tautiškumu. Katrą gi dabar išsirinkti, atėjus tinkamai valandai?

Praeitis mus atstūmė nuo Rusijos, kaip atstūmė nuo jos ir kitas griežtas visas svetimąsias tautas. Galgi žadamoji demokratingoji Rusija mus riša ir pritraukia? Tuo tarpu tik apakėliai ar svetimųjų partijų drausme suvaržyti žmonės tetraukia į tą dar nesusidariusią, dar neaiškią pusę. Rusijos socialdemokratų darbininkų partijos Lietuvos rajonas ar komitetas, Lietuvos socialdemokratija, Lietuvos liaudininkai-socialistai-internacionalistai, maksimalistai, minimalistai ir dar dešimteriopi „istai" visoje minioje... iš dešimties lietuvių, išsižadėjusių lietuvio vardo, teturėdami su Lietuva tiek reikalo, kiek jiems tereikia dirvos agitacijai, Tautos Valios reiškėjai negali būti, tad su jais ir rimtai skaitytis neprisieina. Iš tos pusės mes teturime Trockio ir Lenino pažadėjimą giljotinuoti galvas visiems, kas tik bus nepatenkintas jų įvedama tvarka, anot jų, kas tik eis prieš revoliuciją. Na, be galvos likus, bus dar blogiau, neg buvo prie senosios valdžios. Tad šita knygelė reiktų apkepurėti dar vienu skyrium: „Iš naujosios Rusijos valdžios taip pat nieko gera negalime laukti, kaip nieko gera nesusilaukėme ir iš senosios".

Tačiau neberašau, kad ir be to tai visiems aišku. Ir be to 99% lietuvių svyra juoba į Vakarus, ne į Rytus. Iš Vakarų kultūra eina, Vakaruose turgaus rinkos, Vakaruose laisvi uostai. Be Vakarų nepralobsime, nepralobę kultūroje nekilsime, o be kultūros ir visi demokratizmai – tik vieni chamizmai. Tik ir iš čia mes dar neturime tvirtų garantijų tautinei mūsų Laisvei, tad ir pasikliauti mes tegalime – tiktai patys savimi, savo ir savo Tėvynės Nepriklausomybe.

PAAIŠKINIMAI

SANTRUMPOS

BA – Bažnytinė apžvalga.
LB – Lietuvių balsas.
RG – Rygos garsas.
TK – Tiesiant kelią Lietuvos Nepriklausomybei 1916–17 m. – V., 1919.
Vlt – Viltis.
VR–14 – Vaižganto Raštai. T. 14. – K., 1929.
VR–16 – Vaižganto Raštai. T. 16. – K., 1929.

REDAKCINĖS PASTABOS

Devintajame Vaižganto Raštų tome spausdinama 1913–1917 metų publicistika. Ji skelbta „Viltyje", „Bažnytinėje apžvalgoje", „Rygos garse", „Lietuvių balse", „Ateities spinduliuose", Žemaičių vysk. P. Karevičiaus konsekracijai 1914 m. skirtame leidinėlyje, „Vaire", 1914 m. kalendoriuje „Dieve, padėk!". Diduma jos (straipsniai iš RG, LB) pakartota VR–16 ir 1919 m. išėjusiame rinkinyje „Tiesiant kelią Lietuvos Nepriklausomybei 1916–17 m." (TK). Į tomą įdėta 1917 m. datuota apybraiža „Lietuvių tautos valia susidaryti Nepriklausomą Tėvynę", kuri buvo likusi rankraščiu, publikuojama pirmą kartą. Tik įvadinis jos skyrius, pavadinimu „Tautos Valia – vyriausis lietuvių politikos veiksnys", skelbtas LB (1917, Nr. 68) ir TK (p. 28–31).

Tomo tekstai išdėstyti dvejopai. Nekartotieji (1913–1914) – chronologiškai (pagal paskelbimo eilę), pakartotieji – taip, kaip VR–16 ir TK jie sudėstyti paties autoriaus, t.y. tematinėmis grupėmis ir chronologine tvarka (vienur kitur pažeista) jų viduje. Paliekamos ir Vaižganto duotos grupių antraštės. Iš TK

devintajam tomui imamai tik 1916 ir 1917 m. paskelbti straipsniai. Rašytieji bei išspausdintieji vėliau (1918–1919) nukeliami į tolesnį, dešimtąjį, Raštų tomą. Praleidžiamas ir minėtasis TK str. „Tautos Valia – vyriausis lietuvių politikos veiksnys". Skelbiamas antrasis perredaguotas ir papildytas jo variantas, Vaižganto įdėtas į rankraštinę brošiūrą „Lietuvių tautos valia susidaryti Nepriklausomą Tėvynę".

VR–16 ir TK yra keleta autorystės požiūriu abejotinų ar nepilnaverčių ir pašalinių tekstų (kolektyvinis laiškas Petrui Leonui, popiežiaus taikos notos kariaujančių kraštų vadovams vertimas, lietuvių seimų ir konferencijų nutarimai). Jie kartojami ir čia, šių Raštų devintajame tome, kaip vienokiu ar kitokiu mastu Vaižganto plunksnos darbai arba istorinės vertės priedai prie ano meto jo publicistikos. Kartojamas ir Rusijos Lietuvių seimą Petrapilyje 1917 m. šaržuojantis feljetonas „Galia–spektakliai", nors jis, ne mažiau negu prie publicistikos, galėtų derėti prie grožinės literatūros. Priešingai – publicistikai Vaižganto skirti keli straipsniai teatro ir dailės temomis iš VR–16 išimami ir atidedami vienam tolesnių šių jo Raštų kritikos tomų.

Duodama tomo tekstų bibliografijos, komentuotinų realijų paaiškinimai ir žodynėlis.

BIBLIOGRAFINIAI DUOMENYS IR KOMENTARAI

RAŠYKIME TEISINGAI SAVO VIETŲ VARDUS! Publikuota: Vlt. – 1913. – Liep. 19 (rugp. 1). – Nr. 83. Parašas: *Kun. Juozas Tumas.*

[1] „Vienybė" – katalikiškas žurnalas, leistas 1907–1914 ir 1918–1933 m. Kaune, 1914–1915 m. Vilniuje.

[2] Mikolajavas – Nikolajevu rusų vadinta Panevėžio miesto dalis, dab. Smėlynė.

[3] *a/N* – prie Nemunėlio (ant Nemunėlio).

[4] Vietovardžių formos paliekamos tokios, kokias pateikia Vaižgantas, nors ne visos jos taisyklingos.

LAIŽUVA. Publikuota: Vlt. – 1913. – Liep. 19 (rugp. 1). – Nr. 83. Rubrikoje „Įvairios žinios". Parašas: *Kun. J. Tumas.*

STAKIAI. Publikuota: Vlt. – 1913. – Liep. 24 (rugp. 6). – Nr. 85. Rubrikoje „Įvairios žinios". Parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] *Pamituvys* – šis bažnytkaimis Pamituviu vadintas nuo seno. XIX a. pab. – XX a. pr. lygiagrečiai jį imta vadinti ir Stakiais. Apie 1930 m. Stakių pavadinimas, išstūmęs Pamituvį, pasidarė oficialus.

[2] Žr. šių Vaižganto Raštų 7 tome išspausdintą str. „Stakiai-Pamituvys".

LAIŽUVA. Publikuota: Vlt. – 1913. – Liep. 24 (rugp. 6). – Nr. 85. Rubrikoje „Įvairios žinios". Parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] Jonas Čiurlionis, M.K. Čiurlionio brolis, muzikos mokytojas; poetas Liudas Gira.

PRIE VIETAVARDŽIŲ TAISYMO. Publikuota: Vlt. – 1913. – Rugp. 2(15). – Nr. 89. – Parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] p. *K. B.* – Kazimieras Būga.

[2] *pro publico bono* (lot.) – visuomenės gerovei.

[3] *Pr. Turauskis* – Pranas Turauskas (1876–1919); kunigavo Kaune, Utenoje, Mažeikiuose; išleido misteriją „Betliejus" (1911), paskelbė publicistikos.

[4] *Dr. Bukontas* – Domininkas Bukantas (1873–1919); gydytojas, lietuvių tautinio sąjūdžio dalyvis, kultūrininkas; gydytojavo Dusetose, Zarasuose.

DĖL VIETAVARDŽIŲ PATAISYMO NR. 85. Publikuota: Vlt. – 1913. – Rugp. 4(17). – Nr. 90. Parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] 1913 m. Vlt 85 nr. išspausdintos Petrapilio u-to teisės fakulteto studentų Boleslovo Masiulio (1889–1965) ir Liudo Noreikos (1884–1928) pastabos dėl Vaižganto paskelbtų vietų vardų; greta ir pats Vaižgantas duoda taisymus: Ugioniai – ne *Ugionys. Apytalaukis ar Apytalaukė, abejoju.*

LAIŽUVA. Publikuota: Vlt. – 1913. – Rugp. 7(20). – Nr. 91. Rubrikoje „Įvairios žinios". Parašas: *Kng. J. T.*

STATISTIKOS ŽIUPSNELIS. Publikuota: Vlt. – 1913. – Rugp. 14(27). – Nr. 94. Parašas: *Kun. Juozas Tumas.*

[1] Andrzejus Niemojewskis (1864–1921) – lenkų rašytojas, publicistas, religijotyrininkas, biblinių temų savo kūriniuose brėžęs pesimistišką žmonijos raidos perspektyvą; nuo 1906 m. laikraščio „Myśl Niepodległa" („Nepriklausoma mintis") redaktorius, iš pradžių demokratinių idėjų, vėliau kraštutinio nacionalizmo skelbėjas.

ŽINIŲ ŽIUPSNELIS IŠ PRAEITIES. Publikuota: Vlt. – 1913. – Rugp. 15(28). – Nr. 95. Parašas: *Kun. J. Tumas.*

APIE TAUTINĘ REALIĄ MŪSŲ POLITIKĄ. Publikuota: Vlt. – 1913. – Rugs. 6(19). – Nr. 104. Parašas: *Vaišgantas.*

[1] *„po prostomu"* (lenk.) – paprastai.

[2] *Korona* (lenk. karūna; karalystė) – nuo XIV a. vidurio, susijungus etninėms lenkų žemėms, raštuose ir gyvenime dažnai vartotas Lenkijos pavadinimas; po Liublino unijos Lenkiją taip vadinta, norint ją atskirti nuo jungtinės valstybės antrosios dalies – Lietuvos.

[3] „Novoje Vremia" («Новое время», „Naujasis laikas") – imperinės nuostatos laikraštis, leistas 1868–1917 m. Peterburge.

[4] *quantum satis* (lot.) – kiek reikia.

[5] Cislitavija, Translitavija – Austro–Vengrijos imperijos kraštai, skiriami Litavos upės (dešiniojo Dunojaus intako) į austrišką (Cislitavija) ir vengrišką (Translitavija).

TIKSLUS MOTERŲ TEISIŲ IEŠKOJIMAS. Publikuota: Laisvė. – 1913. – Rugs. 23. – Nr. 76. Parašas: *Kun. Juozas Tumas. Laižuvoje, Kauno gub.* Pakartota: Vlt. – 1913. – Spal. 23 (lapkr. 5). – Nr. 124. Parašas: *Kun. Juozas Tumas. Laižuvoje, Kauno gub.*

Iš „Laisvės", 1911 m. Bostone pradėjusio eiti, o nuo 1914 m. Niujorke leidžiamo kairiosios pakraipos JAV lietuvių laikraščio, persispausdintą šį Vaižganto straipsnį Vlt palydėjo tokiu įžanginiu paaiškinimu:

Bostono „Laisvė", pažadėjusi liepos mėnesį išleisti „moterų numerį", teišleido jį rugsėjo mėnesį (76). Numeris iš 12 didelių puslapių, turiningas, nušviestas, žinoma, savotiškai. Dviejuose puslapiuose sutilpo anketa: „Kaip žiūrite į moterų judėjimą ir to judėjimo uždavinius ir ką gero velijate lietuvėms moterims". Atsakymų įdėta 14, nors redakcija sakosi daugiaus gavusi: 1. Andriaus Bulotos iš Vilniaus, 2. P. Grigaičio, 3. Žemaitės iš Vilniaus, 4. J. Griniuvienės iš Marijampolės, 5. d-rės Johannos Baltrušaitienės, 6. L. Šerno, 7. J. B. Smelstoriaus, 8. J. Baltrušaičio, 9. F. J. Bagočiaus, 10. A. J. Karaliaus, J. O. Sirvydo, 11. Miko Petrausko, 12. St. Michelsono, 13. A. Baranausko ir 14. kun. J. Tumo. „Laisvės" buvo prašyta atsakymų iš „veikėjų be skirtumo pažvalgų". (Laiškas 8 d. birželio.) Tuo išsiaiškina, kaip čia įkliuvo kunigas, kaip tai sako, it Pilotas į Credo. Kadangi šis pastarasis atsakymas platesnis, šakotesnis už kitus, mes jį pakartojame. – Red.

[1] Emmeline Pankhurst (1858–1928), anglų moterų veikėja; 1903 m. sukūrė socialinę ir politinę moterų organizaciją („Women's social and political union"), aktyviai kovojo dėl moterų teisių.

DĖL KUN. ČERNIAUSKIO IŠKĖLIMO. Publikuota: Vlt. – 1913. – Gruodž. 20 (saus. 2). – Nr. 156.

[1] Antanas Černiauskis (1867– po 1923) – šv. Jono bažnyčios klebonas, Vilniaus dekanas; polomanas, priešinosi lietuvių kalbos įvedimui Vilniaus bažnyčiose, buvo vienas svarbiausių iniciatorių ištremti iš Vilniaus Vaižgantą.

[2] *„Kur. Krajowy"* – „Kurier Krajowy" („Krašto kurjeris") – 1912–1914 m. Vilniuje ėjęs dienraštis.

[3] *Sąjunga lietuvių kalbos teisėms ginti Vilniaus vyskupijos bažnyčiose* – prieš I pasaulinį karą veikusi sąjunga, pirmininkaujama gydytojo ir generolo Augustino Paškevičiaus (1843–1914), lietuvių kultūrinės ir tautinės veiklos Vilniuje dalyvio.

[4] 1908–1918 m. Vilniaus vyskupiją valdė prelatas Kazimieras Michalkevičius (1865–1940); polomanas, priešiškais lietuvybei, nors buvo kilęs iš ukmergiškių lietuvių.

[5] Jonas Steponavičius (1880–1947) – nuo 1912 m. Vilniaus šv. Jono bažnyčios vikaras; vadovavo „Ryto" lietuvių kultūrinei draugijai, krikdemų veikėjas, buvo renkamas į Seimą, vėliau ekskunigas, mokytojas Utenoje, Zarasuose, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją; paskelbė darbų iš psichologijos.

[6] Emilija Vileišienė (1861–1935) – Antano Vileišio žmona, tautinio sąjūdžio dalyvė, kovotoja dėl lietuviškų pamaldų Vilniaus bažnyčiose, šalpos organizacijų veikėja.

[7] Adomas Kulieša (1881– po 1925) – nuo 1911 m. Vilniaus šv. Dvasios bažnyčios administratorius.

[8] *„Sev. Zap. Žizn"* – „Severo-zapadnaja žizn" („Šiaurės vakarų gyvenimas") – 1911–1912 m. Vilniuje ėjęs rusų dienraštis.

[9] Piotras Veriovkinas (a. 1861–1946), 1904–1912 m. Kauno, po to Vilniaus

gubernatorius; netoli Utenos turėjo Vyžuonėlių dvarą, gubernatoriaudamas parodė lietuvių reikalų supratimo, liko Lietuvoje, 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[10] „Gazeta Codzienna" („Kasdienis laikraštis") – 1911–1915 m. Vilniuje leistas dienraštis.

KOKIE SKAITYTINI SVETIMI LAIKRAŠČIAI? Publikuota: Vlt. – 1913. – Gruodž. 25 (saus. 7). – Nr. 159. Parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] *nic niema!* (lenk.) – nieko nėra; nieko.

[2] Minimi rusiški ir lenkiški menkaverčiai laikraščiai: „Birževyja Vedomosti" („Biržos žinios") – dienraštis, ėjęs 1880–1917 m. Peterburge, nuo 1893 m. turėjęs leidimą sostinei ir provincijai (*vtoroje izdanije* – antrą leidimą); „Žurnal dlia vsech" („Žurnalas visiems") – mėnraštis, leistas nuo 1876 m. Maskvoje; „Peterburgskij listok" („Peterburgo lapelis") – dienraštis, išėjęs 1864 m.; „Gazeta i žurnal Kapeika" – greičiausiai tai nuoroda į 1909–1915 m. Vilniuje leistą dienraštį «Виленский курьер – наша копейка»; „Kurier Litewski" („Lietuvos kurjeris") – 1905–1915 m. Vilniuje leistas lenkų dienraštis; „Gazeta Codzienna" – žr. ankstesnio str. 10 paaiškinimą.

[3] „Russkoje Slovo" („Rusų žodis") – liberalinis dienraštis, leistas Maskvoje 1895–1917 m.

[4] Vlasas Doroševičius (1864–1922), publicistas, feljetonistas, teatro kritikas, nuo 1902 m. „Russkoje slovo" redaktorius; Vladimiras Nemirovičius-Dančenka (1858–1943), prozininkas, teatro kritikas, publicistas; Piotras Boborikinas (1836–1921), dramaturgas, prozininkas; Dmitrijus Merežkovskis (1866–1941), prozininkas, kritikas; Aleksandras Jablonovskis (1870–?), prozininkas; M. Gorkis, L. Tolstojus, I. Buninas – plačiai žinomi rusų literatūros klasikai; Bajanas, Teffi – slapyvardžiai; Gr. Petrovas – tikriausiai Grigorijus Petrovas, kariuomenės šventikas, rašytojas ir žurnalistas.

PARDAVINĖJIMAS LAIKRAŠČIŲ. AKCIJA KURŠE. Publikuota: BA. – 1913. – Liep. 28 (rugp. 10). – Nr. 2. – P. 27. Rubrikoje „Darytina ir padaroma". Parašas: *Kun. J. Tumas.*

BA („Bažnytinė apžvalga") – dvisavaitinis žurnalas, redaguojamas prelato, vėliau Kauno arkivyskupo Juozapo Skvirecko, ėjęs 1913–1914 m. Kaune.

[1] *Kunigo P. T.* – greičiausiai tai kun. Petras Tomašauskas (1865– tarp 1920–1935), Žemaičių vyskupijos kurijos adjutorius ir archivaras.

[2] *Jokūbinių (Dom. VI. p. Pent.)* – apaštalo Jokūbo atlaidų (Dominica sexta post Pentecosten – šeštą sekmadienį po Sekminių).

[3] *ad extra* (lot.) – skubiai.

SURINKIME GYVĄJĄ TRADICIJĄ! Publikuota: BA. – 1913 – Rugp. 28 (rugs. 10). – Nr. 4. – P. 57–58. Parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] *scripta manent* (lot.) – kas parašyta, išlieka.

[2] Vardijami XIX a. lietuvių raštijos ir kultūros žmonės: Juozapas Čiulda (1796–1861), kunigas, lietuvių k. gramatikos autorius; Juozapas Želvys-Želvavičius (1822–1866), kunigas, poetas; Ambraziejus Pranciškus Kašarauskas

(1821–1880), kunigas, etnografas, tautosakininkas; Kalikstas Kasakauskas (a. 1792–1866), kunigas, didaktinis rašytojas; Klemensas Kairys (1836–1864), kunigas, poetas; Anupras Jasevičius (1805–1884), kunigas, poetas; Julius Anusavičius (1825–1907), poetas, 1863 m. sukilėlis; Paškevičiai – matyt, turima galvoje Juozapas Paškevičius (1871–1899), kunigas, draudžiamos spaudos platintojas ir bendradarbis, ir gal Augustinas Paškevičius (žr. str. „Dėl kun. Černiauskio iškėlimo" 3 paaišk.); Juzumai – broliai Tadas (1810–1851), Vincentas (1819–1901), Antanas (1822–1871), kunigai, tikybiniai rašytojai; Antanas Janikavičius (a. 1791–1850), kunigas religinių raštų rengėjas; Kazimieras Vizgirda (1788–1861), kunigas, religinis rašytojas; Otonas Praniauskas (1818–1878), kunigas, pamokslų autorius ir vertėjas; Dovydaičiai – Juozapas Silvestras (1826–1883), kunigas, rašytojas, apysakos „Šiaulėniškis senelis" autorius, Dionizas (1814–1890, vadinosi Juozapu Tamulevičium), kunigas, religinis rašytojas; Kajetonas Aleknavičius (1804–1874), kunigas, poetas; Bonaventūra Gailevičius (a. 1752–1834), kunigas, religinių raštų rengėjas; Giedraičiai – Juozapas Arnulfas (1757–1838), Žemaičių vyskupas, Šv. Rašto vertėjas, ir galbūt Simonas (a. 1764–1844), Žemaičių vyskupijos administratorius.

[3] Petras Baktys (1844–1913) – kunigas Pavandenėje, Tauragnuose, 1897–1909 m. Mosėdžio vikaras; Vaižgantas surašė ir paskelbė jo atsiminimus apie 1863 m. sukilimo įvykius Varniuose (žr. šių Raštų 2 t., p. 402–408).

[4] *Graždanka* – rusiškas raidynas, rusų valdžios primetinėtas lietuviškoms knygoms; *trebnikai* – stačiatikių cerkvės apeigynai; Vaižgantas šiuo žodžiu vadino Lietuvos žmonėms ir katalikų bažnyčiai rusifikuoti skirtus valdžios leidinius – rusiškais rašmenimis (graždanka) spausdintas lietuviškas religines knygas ir rusų kalba leistus katalikiškus apeigynus.

LECKAVOS NAUJŲ KAPINIŲ PAŠVENTIMAS. Publikuota: BA. – 1913. – Rugp. 28 (rugs. 10). – Nr. 4. – P. 62. Rubrikoje „Iš parapijų kronikos". Parašas: *Kun. J. Tumas.*

VARGONŲ TAISYMAS IR PALAIKYMAS. Publikuota: BA. – 1913. – Rugs. 27 (spal. 10). – Nr. 6. – P. 90–91. Parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] *Rodavičius* – J. Rodavičius, Radavičius (mir. 1912 m.), vienas Lietuvoje žinomų vargonų statytojų, padidinęs jų registrą iki 63; pastatė vargonus Ramygalos, Žemaičių Kalvarijos bažnyčiose.

[2] *prix fixe* (pranc.) – tvirta kaina.

KUN. J. TUMO, BUVUSIO „VILTIES" REDAKTORIAUS, KALBA. Publikuota: Jo malonybė naujas Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius. – K., 1914. – P. 62–64.

Sveikinimo kalba, pasakyta 1914 m. gegužės 19 d. Kauno kunigų seminarijoje, iškilmėse konsekruotam Žemaičių vyskupui P. Karevičiui pagerbti. Pranciškus Karevičius (1861–1945) – Petrapilio dvasinės akademijos profesorius, 1914–1926 m. Žemaičių vyskupas, po to vienuolis marijonas Marijampolėje; teologas, katalikiškos spaudos bendradarbis.

[1] Nansenas (Frithjof Nansen, 1861–1930) – norvegų mokslininkas, keliautojas tyrinėtojas, diplomatas; apie jo kelionę į Šiaurės ašigalį „Framo" laivu Vaižgantas rašė 1897 m. (žr. šių jo Raštų 5 t., p. 245–246).

[2] *Habemus Pontificem* (lot.) – turime aukščiausią kunigą.

[3] *odore suavitatis* (lot.) – maloniu kvapu.

DEŠIMTIES METŲ SUKAKTIS. Publikuota: Vairas. – 1914. – Nr. 8. – P. 2–7. Parašas: *Kun. Juozas Tumas.*

[1] Piotras Sviatopolkas-Mirskis, Vilniaus generalgubernatorius 1903–1904 m.; pritarė lietuvių spaudos draudimo atšaukimui.

[2] Samsonas – biblinis žydų kovų su filistiečiais didvyris; nepaprastos jėgos, glūdėjusios jo plaukuose; mylimosios filistietės išduotas, buvo priešų įkalintas, kalėjime turėjo sukti girnas.

[3] Vardijami lietuvių spaudos draudimo iniciatoriai ir talkininkai: Michailas Muravjovas, 1863 m. sukilimo Lietuvoje malšintojas, Vilniaus generalgubernatorius 1863–1865 m.; Konstantinas Kaufmanas, Vilniaus generalgubernatorius 1865–1866; Nikolajus Miliutinas, nuo 1863 m. Varšuvoje rezidavęs valstybės sekretorius, anksčiau vidaus reikalų ministerio pavaduotojas; Piotras Valujevas, vidaus reikalų ministras 1861–1868 m., pasirašė K. Kaufmano teiktą lietuvių spaudos uždraudimo aplinkraštį; Aleksandras Hilferdingas (1831–1872), rusų slavistas, grindęs graždankos (rusiško raidyno) tinkamumą lietuvių kalbai; Stanislovas Mikuckis (1814–1890), Varšuvos bibliotekininkas ir u-to dėstytojas, rengęs graždanka lietuviškus leidinius.

[4] Tantalas – senovės graikų mitų personažas, Dzeuso sūnus; užrūstinęs dievus, buvo jų pasmerktas kančioms Hade (pragare).

[5] *Kontrafakcija* – spaudos draudimo laiku lietuviškos knygos, persekiotojams klaidinti leistos žymint fiktyvius, priešdraudiminius jų išėjimo metus.

[6] *apskabinau jį pusiau it Jokūbas angelą* – biblinis palyginimas; nuoroda į žydų patriarcho Jokūbo kovą su angelu (žr. ST, Pr 32, 25–30).

[7] „*Vot čudak...*" (rus.) – tai keistuolis.

[8] „*Novoje Vremia*" («Новое Время») – žr. str. „Apie tautinę realią mūsų politiką" 3 paaiškinimą.

[9] „*St.-Peterburgskija Vedomosti*" («Санкт-Петербургские Ведомости»; „Sankt-Peterburgo žinios" – 1728–1917 m. Peterburge leistas liberalinės pakraipos dienraštis; Esperas Uchtomskis (1861–1921) – rašytojas, publicistas.

[10] „*Živaja Starina*" («Живая Старина»; „Gyvoji senovė") – Rusijos geografijos draugijos trimėnesinis žurnalas, ėjęs 1890–1916 m.; Vladimiras Lamanskis (1833–1914) – šio žurnalo steigėjas ir redaktorius, Peterburgo u-to profesorius slavistas.

[11] Žr. str. „Kokie skaitytini svetimi laikraščiai" 2 paaiškinimą.

[12] „*Pravo*" («Право»; „Teisė") – nuo 1899 m. Peterburge ėjęs savaitraštis.

[13] Mykolas Oginskis (1849–1902) – Plungės dvaro ponas, muzikos mokyklos steigėjas, rėmė lietuvišką spaudą.

[14] Aleksandras Tiškevičius (1866–1945) – Kretingos dvaro savininkas; rėmė lietuvių tautinį judėjimą, 1897 m. Kauno gubernatoriui S. Suchodolskiui įteiktame memorandume kėlė būtinumą atšaukti lietuvių spaudos draudimą.

[15] *Kun. Ambraževičius, P. Matulionis* – Juozas Ambraziejus, Ambrozevičius (1855–1915), nuo 1892 m. Vilniuje kunigavęs lietuvių kultūrinio gyvenimo organizatorius, švietėjas, spaudos darbuotojas, tikybinis rašytojas; Povilas Matulionis (1860–1932), miškininkas, literatas, tautinio ir kultūrinio judėjimo dalyvis.

[16] *profesoriai Maculevičius, Būčys* – turima galvoje Jonas Mačiulis (Maculevičius) – Maironis, 1894–1909 m. profesoriavęs Petrapilio dvasinėje akademijoje, ir Pranciškus Būčys (1872–1951), tos pat akademijos profesorius 1902–1916 m., vėliau Kauno u-to profesorius, marijonų vienuolijos generolas.

[17] *Lamanskis* – žr. 10 paaiškinimą; *Šachmatovas*-Aleksejus Šachmatovas (1864–1920), kalbininkas, Peterburgo u-to profesorius; *Fortunatovas* – Filipas Fortunatovas (1848–1914), kalbininkas, Maskvos u-to profesorius; *Maikovas* – greičiausiai Leonidas Maikovas (1839–1899), rusų literatūros istorikas, akademikas; *Aksakovas* – turbūt Aleksandras Aksakovas (1832–1903), rašytojas, spiritizmo tyrinėtojas, biblistas.

[18] Antanas Smilga (1865–1920) – visuomenės veikėjas; 1895 m. I rusų spaudos darbuotojų suvažiavime Peterburge jo vardu buvo padarytas pranešimas apie lotyniškas raides lietuvių raštijoje, įrodinėjant reikalą atšaukti jų draudimą.

[19] Vardijami lietuvių spaudos draudimo bylos XIX a. pab. – XX a. pr. vykusiuose svarstymuose dalyvavę rusų valdžios administratoriai: A. Rogovičius – Kauno gubernatorius 1899–1902 m.; K. Božovskis – Suvalkų gubernatorius XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje; V. Trockis – Vilniaus generalgubernatorius 1892–1902 m.; A. Imeretinskis – Varšuvos generalgubernatorius 1897–1901 m.; N. Sergijevskis – Vilniaus mokslo apygardos globėjas 1869–1898 m.; Liginas – Varšuvos mokslo apygardos globėjas XIX a. pab.; F. Vitė – jo pirmtakas 8–9 dešimtm.; O. Gurka – Varšuvos generalgubernatorius 1883–1894.

[20] Silvestras Baltramaitis (1841–1918), bibliografas, etnografas; dirbo Peterburgo viešojoje bibliotekoje, buvo Rusijos geografijos draugijos narys; rūpinosi lietuvių spaudos draudimo atšaukimu, prisidėjo prie A. Smilgos (žr. 18 paaišk.) vardu rusų spaudos darbuotojų suvažiavime tuo reikalu skaityto pranešimo.

[21] *Osobyj otdel Učonogo komiteta M. N. P.* (rus.) – Liaudies švietimo ministerijos Mokslo komiteto Ypatingasis skyrius.

[22] Kalbama apie 1898 m. Rusijos švietimo darbuotojo H. Visendorfo parengtą memorandumą, kuriuo siūlyta panaikinti lietuviškos spaudos draudimą lotyniškais rašmenimis. Išverstas Vaižganto, memorandumas buvo išspausdintas „Tėvynės sargo" 1899 m. 1-ojo nr. priede („Priemazgos"), p. 1–28.

[23] Donatas Malinauskas (1869– a. 1942) – visuomenės veikėjas, politikas, Vasario 16-osios akto signataras, 1941 m. sovietų ištremtas į Rusiją (Altajų), ten žuvo.

[24] Antanas Maciejauskis (Macijauskas, 1874–1950) – inžinierius, publicistas, vertėjas, leidėjas, lietuvių tautinio judėjimo dalyvis.

[25] Lietuvių spaudos draudimo aplinkraštį pasirašė Vidaus reikalų ministeris P. Valujevas (žr. 3 paaišk.) 1865 m. rugsėjo 23 d. (sen. kal.).

[26] *respice finem* (lot.) – žiūrėk tikslo.

BLAIVYBĖS APAŠTALAS ŽEMAIČIUOSE. Publikuota: „Dieve, padėk!" Kalendorius 1914 metams. – K., 1914. – P. 46–49. Parašas: *Kun. J. Tumas.*

[1] *mano knygelėje „Blaivybės Gromatos"* – Vaižganto parengta knygelė „Žemaičių Vyskupo Motiejaus III Kazimiero Valančiaus-Valančiauskio Blaivybės Gromatos" išėjo 1916 m. Rygoje. Joje spausdinama parengėjo įžanginis straipsnis ir 16 blaivybinių M. Valančiaus laiškų bei testamentinis jo laiškas.

[2] Nurodytame 1902 m. „Tėvynės sargo" numeryje (2–3B, p. 24–33) išspausdinta Vaižganto parengtų (išverstų iš lenkų k.) M. Valančiaus 1858–1859 m. užrašų publikacija („Iš Vyskupo M. Valančiaus „Kronikos"). Vienas jos skyrelių („Pradžia „Blaivybės"), gerokai perredaguotas, cituojamas šiame straipsnyje.

[3] Leonas Kervelis (1821–1878) – Jurbarko klebonas nuo 1852 m. iki mirties; prieš tai vikaravo Darbėnuose ir Raudėnuose.

LIETUVIŲ KULTŪROS CENTRAS RYGOJE KARO METU

RYGOS GARSAI. Publikuota: RG. – 1915. – Saus. 3. – Nr. 1. Parašas: *Kun. Juozas Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 5–7 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 metų, 1(436) nr.).*

[1] *Pralotas Afanasavičius* – Vienas iš tuomet Rygoje veikusių trijų katalikiškų bažnyčių klebonų.

[2] „Rygos garsas" – katalikiškas laikraštis, leistas 1909–1917 m. Rygoje; iš pradžių ėjo nereguliariai, 1911–1912 m. kartą, po to du kartus per savaitę.

[3] Į Rygą dirbti „Rygos garso" redakcijoje Vaižgantas atvyko 1914 m. gruodžio mėn. ir išdirbo iki 1915 m. spalio pabaigos.

KOVOS BŪDAI. Publikuota: RG. – 1915. – Saus. 22. – Nr. 8. Parašas: *K. T.* Pakartota: VR–16. – P. 12–16 (po tekstu: *„R.G.", 8).*

[1] Rygos lietuvių susišelpimo draugija veikė 1894–1940 m.; be savišalpos, rūpinosi kultūra, organizavo spektaklius, įsteigė dviklasę mokyklą.

[2] *„Apžvalga"* – greičiausiai tai „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga", laikraštis, leistas 1889–1896 m. Tilžėje.

[3] Pranciškus Strakšas (1875–1967), Rygos katalikų klebonas 1914–1918 m., vėliau kunigavo Lygumuose, Kretingoje, Antalieptėje.

SKAITMENŲ TINKLE. Publikuota: RG. – 1915. – saus. 31. – Nr. 12. Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 17–21 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 12 nr.).*

NEGERKITE NUNOTŪRINTO SPIRITO! Publikuota: RG. – 1915. – Vas. 12. – Nr. 17. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 30–33 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 17 nr.*).

[1] *Andrejevo „Nekto v serom"* – rusų rašytojo Leonido Andrejevo (1871–1919) dramos „Žmogaus gyvenimas" veikėjas (Kažkas pilkas).

KO NEREIKIA IR KO REIKIA. Publikuota: RG. – 1915. – Kovo 7. – Nr. 27. Pakartota: VR–16. – P. 34–36 (po tekstu: *R.G. 27 nr.*).

Be pirmosios publikacijos nurodymo, po VR–16 pakartotu šio str. tekstu yra dar vienas prierašas: *Abejotina, ar Vaižganto raštas.* Kieno tas prierašas – paties Vaižganto ar kieno nors iš pašaliečių, – sunku pasakyti, bet abejonė vargu pagrįsta. Ir turiniu, ir stilistine raiška straipsnis pakankamai vaižgantiškas.

[1] Žr. šio tomo str. „Skaitmenų tinkle".

MŪSŲ APSILEIDIMAS RYGOS LABDARIŲ DRAUGIJOJE. Publikuota: RG. – 1915. – Bal. 9. – Nr. 40. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 39–43 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 40 nr.*).

[1] *Rygos labdarių draugija* – lietuvių katalikų draugija „Labdara", įkurta 1907 m.

[2] *„Aušros" klubas* – 1881 m. įkurta Rygos lietuvių dainų draugija; įsileidus lenkų studentų, ji greitai tapo lenkišku klubu, iš kurio lietuviai buvo išstumti.

[3] Turėtų būti: „Rygos Garso".

DAILĖ TAUTĄ JUNGIA IR AUKLĖJA. Publikuota: RG. – 1915. – Geg. 16. – Nr. 55. Parašas: *K.J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 48–51 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 55 nr.*)

[1] Minimi žymūs latvių kompozitoriai, nacionalinės muzikos kūrėjai: vienas trijų brolių Medinių, greičiausiai Jozepas Medinis (Mediņš, 1877–1947); Alfredas Kalninis (Kalniņš, 1879–1951); Jozepas Vytuolis (Vītols, 1863–1948); Jurjānu Andrejs (1856–1922).

[2] Robertas Schumannas (1810–1856) – vokiečių kompozitorius romantikas; Aleksandras Archangelskis (1845–1924) – rusų kompozitorius ir dirigentas; Ambroise Thomas (1811–1896) – prancūzų kompozitorius, operų ir baletų kūrėjas.

[3] *dr. Butuls* – Adamas Butuls (1860–po 1915), gydytojas, kultūrininkas, spaudos bendradarbis, etnografinės medžiagos rinkėjas.

O LIETUVIŲ TAUTĄ AR DAILĖ JUNGIA IR AUKLĖJA? Publikuota: RG. – 1915. – Geg. 19. – Nr. 56. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 51–54 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 56 nr.*).

[1] *sutariant maži daiktai didėja...* – lotyniško posakio „Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur" vertimas.

TAUTINĖ MOKYKLA IŠEIVIŲ GYVENIME. Publikuota: RG. – 1915. – Liep. 9. Nr. 77. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 55–57 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 77 nr.*).

[1] „Žvaigždė" – Rygoje 1906–1918 m. veikusi švietimo draugija; išlaikė kelias lietuvių pradžios mokyklas, turėjo biblioteką, chorą, rengė paskaitas ir koncertus.

[2] Ignacas Chodźko (1794–1861) – lenkų rašytojas, Lietuvos šlėktų buities vaizduotojas.

DAIRYKIMĖS VAIKAMS PRIEGLAUDOS. Publikuota: RG. – 1915. – Liep. 14. – Nr. 79. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 57–60 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 79 nr.*).

[1] Žr. str. „Kovos būdai" 1 paaiškinimą.

[2] Andrejevų, Meterlinkų – Leonidas Andrejevas – žr. str. „Negerkite nunotūrinto spirito" 1 paaiškinimą; Meterlinkas (Maurice Maeterlinck, 1862–1949) – belgų dramaturgas ir poetas simbolistas.

[3] *Lietuvių komitetas* – Lietuvių centrinis komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti, gyvavęs 1914–1918 m.; viena jo dalis, vadovaujama A. Smetonos, veikė Vilniuje, kita, vadovaujama M. Yčo, – Petrapilyje.

[4] Martynas Yčas (1885–1941) – visuomenės veikėjas, politikas, IV Rusijos dūmos narys, Centrinio caraitės Tatjanos komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpti vicepirmininkas, ministeris pirmuosiuose Nepriklausomos Lietuvos vyriausybės kabinetuose.

MOKYKIME VAIKUS! Publikuota: RG. – 1915. – Rugs. 2. – Nr. 94. Parašas: *K.J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 60–62 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 94 nr.*).

[1] *Skaityk priešakyje šio numerio* – nukreipiama į Lietuvių švietimo „Žvaigždės" draugijos ir Lietuvių susišelpimo draugijos pranešimus, kuriose lietuviškose Rygos mokyklose prasidedantiems mokslo metams galima užrašyti vaikus.

PABALTIJYS DĖL KARO NUKENTĖJUSIEMS LIETUVIAMS. Publikuota: RG. – 1915. – Vas. 7. – Nr. 15. Parašas: *K.J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 62–66 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 15 nr.*).

[1] *dr. Butuls* – žr. str. „Dailė tautą jungia ir auklėja" 3 paaiškinimą.

[2] *Grosvaldas* (Frīdrichs Grossvalds, 1854–1924) – visuomenės ir politikos veikėjas, išrinktas į Rusijos dūmą, karo metais Rygos miesto tarybos narys, vėliau diplomatas.

[3] Aleksandras Kačanauskas (1882–1959), kompozitorius, Kauno ir Vilniaus konservatorijų profesorius; prieš I pasaulinį karą ir jo metu mokėsi Rygos muzikos mokykloje, vadovavo lietuvių „Kanklių" draugijos chorui.

[4] *žymiausius latvių veikėjus:* Graudinis (Kārlis Graudiņš, 1863–1916), inžinierius, žurnalistas, laikraščio „Tēvija" („Tėvynė") redaktorius; Jānis Čakstė (1859–1927), politikas, Steigiamojo seimo pirmininkas, nuo 1922 m. Latvijos prezidentas; Andrejis Stērstė (1853–1921), teisininkas, kalbininkas; Kārlis Paulukas (1870– po 1920), teisininkas, karo pabėgėlių šalpos veikėjas, Latvijos seimo narys.

SĖKLŲ, SĖKLŲ! Publikuota: RG. – 1915. – Kovo 10. – Nr. 28. Parašas: *K.J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 66–69 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 28 nr.*).

[1] VR–16 po šio sakinio pastaba: (*Cenzūros išbraukta*); RG tekste – 4 eilučių cenzūrinė tuštuma.

KARO ALELIUJA. Publikuota: RG. – 1915. – Kovo 21. – Nr. 33. Pakartota: VR–16. – P. 69–70 (po tekstu: *„R.G.", 33 nr.*).

ŠELPKIME PABĖGĖLIUS. Publikuota: RG. – 1915. – Bal. 23. – Nr. 46. Parašas: *Kun. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 70–71 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 46 nr.*).

KARAS – ŽMONIŲ LYGINTOJAS. Publikuota: RG. – 1915. – Bal. 7. – Nr. 39. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 71–74 (po tekstu: *„R.G." 39 nr.*).

[1] *Mažinotas* – André Maginot (1877–1932), prancūzų politikas, 1922–1924 ir 1929–1932 m. gynybos ministras; jo iniciatyva buvo įrengti prancūzų gynybiniai įtvirtinimai pasienyje su Vokietija (Mažino linija).

[2] Raymondas Poincaré (1860–1934), Prancūzijos prezidentas 1913–1920 m.

VISUOMENĖS LEKĖS. Publikuota: RG. – 1915. – Geg. 5. – Nr. 51. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 74–77 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 51 nr.*).

[1] *Zitietės* – lietuvių katalikių tarnaičių šv. Zitos draugija, veikusi 1906–1940 m. Jos skyrius Rygoje buvo įsteigtas 1910 m., šelpė bedarbes ir sergančias moteris, rengė jų lavinimo kursus.

[2] *Gromnyčių* (sl.) – Kristaus Paaukojimo dienos, vasario 2-osios (Grabnyčių).

NEAPLEISKIME SAVO TĖVIŠKĖLIŲ! Publikuota: RG. – 1915. – Geg. 7. – Nr. 52. Parašas: *K.J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 78–80 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 52 nr.*).

[1] Žr. str. „Visuomenės lekės".

BŪKIME ATSARGŪS KALBOJE. Publikuota: RG. – 1915. – Geg. 9. – Nr. 53. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 81–82 (po tekstu: *„R.G.", 53 nr.*).

[1] *„Arm. Vestn."* – „Armeiskij Vestnik" („Armijos žinynas") – rusų kariuomenės Pietvakarių fronto štabo 1915–1916 m. leistas laikraštis.

IŠVIRKŠČIOJI PUSĖ. Publikuota: RG. – 1915. – Geg. 28. – Nr. 60. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 83–85 (po tekstu: *„Rygos Garsas" 1915 metų, 60 nr.*).

[1] Žr. tolesnį str. „Drumzlės".

KARO LAIKO NETVARKA. Publikuota: RG. – 1915. – Birž. 9. – Nr. 65. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 85–86 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 56 nr.*).

[1] VR–16 tekste po šio sakinio pastaba: (*apie 40 eilučių cenzūros išbraukta.*).

[2] Po šio sakinio pastaba: (*apie 15 eilučių cenzūros išbraukta*).

DIEVO APLAIDŽIA. Publikuota: RG. – 1915. – Liep. 16. – Nr. 80. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 86–89 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 80 nr.*).

[1] Šv. Kazimiero draugija – knygų ir spaudos leidimo bendrovė; įsteigta ir iki 1938 m. pirmininkaujama A. Dambrausko-Jakšto, veikė 1905–1940 m. Kaune; išleido apie pusaštunto šimto knygų, leido katalikiškos pakraipos laikraščius bei žurnalus („Draugiją", „Ateitį", „Vienybę", „Rygos garsą" ir kt.).

[2] Žr. str. „Dairykimės vaikams prieglaudos" 4 paaiškinimą.

VISŲ KRAŠTŲ PABĖGĖLIAI, JUNKITĖS! Publikuota: RG. – 1915. – Liep. 21. – Nr. 82. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 89–90 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 82 nr.*).

TRUMPA APYSKAITA. Publikuota: RG. – 1915. – Rugp. 8. – Nr. 87; rugp. 12. – Nr. 88.). Pakartota: VR–16. – P. 90–96 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 87 ir 88 nr.*).

[1] *Mikalojaus Tatjanos Komiteto* – Centrinio caraitės Tatjanos komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpti; Tatjana – caro Nikolajaus II duktė, šio komiteto globėja.

MŪSŲ PABĖGĖLIAI APLINK RYGĄ. Publikuota: RG. – 1915. – Rugp. 19. – Nr. 90. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 96–98 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 90 nr.*).

KO GI BIJOTE! Publikuota: RG. – 1915. – Rugp. 22. – Nr. 91. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 98–101 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 91 nr.*).

BENDRAISIAIS LIETUVIŲ REIKALAIS

LAUKIAMOJI DIENA. Publikuota: RG. – 1915. – Saus. 3. – Nr. 1. Parašas: *Kun. Juozas Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 102–103 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 1(436) nr.*).

TUŠČIA JOS! Publikuota: RG. – 1915. – Saus. 24. – Nr. 9. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 103–107 (po tekstu: *„R.G.", 9 nr.*).

[1] *pustiaki* (rus.) – niekai.

[2] *furmanską* (sl.) – vežikišką, vežėjų.

DAR NE KARŽYGIAI. Publikuota: RG. – 1915. – Vas. 10. – Nr. 16. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 107–111 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 16 nr.*).

[1] *Grzemała* – iš tikrųjų Michałas Drzymała, Vokietijos aneksuoto Poznanės krašto valstietis, Vaižganto aprašytu būdu XX a. pradžioje priešinęsis vokiečių valdžios užmačioms nuvaryti lenkus nuo savo žemių.

[2] Žr. str. „Kovos būdai".

„TAMSUOMENĖ" IR „ŠVIESUOMENĖ" LAIKRAŠČIŲ DARBE. Publikuota: RG. – 1915. – Vas. 17. – Nr. 19. Parašas: *Vaišgantas*. Pakartota: VR–16. – P. 111–115 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 19 nr.*).

[1] *Dėdė Atanazas* – Kazimieras Pakalniškis (1866–1933), „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos" redaktorius, „Tėvynės sargo", „Žinyčios" bendradarbis, apysakų „Obrusiteliai", „Kandidatas į kunigus" ir kt. autorius.

[2] *„Lietuvos Žinios" paminėjo...* – „Lietuvos žinios" – 1909–1915 m. Vilniuje, 1922–1940 m. Kaune leistas liaudininkų laikraštis; Kazimiero Pakalniškio 25 m. darbo sukaktis buvo paminėta trumpa anonimine informacija „Dėdė Atanazas – kun. Kaz. Pakalniškis" rubrikoje „Literatūros žinios".

VYRAI, DRĄSIAI! Publikuota: RG. – 1915. – Vas. 19. – Nr. 20. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 116–119 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 20 nr.*).

[1] *„Kolumbo karžygys"* – katalikiškos vyrų organizacijos „Kolumbo vyčiai" („Knights of Columbus"), įkurtos 1882 m., narys.

[2] *airišių* – airių.

[3] Apie tai žr. šių Raštų 7 tome spausdinamus Vaižganto straipsnius „Ko geidžiame iš pačių bendradarbių", „Vilties" administracijos reikalavimai".

[4] *„Molčalinai"* – aliuzija į rusų rašytojo Aleksandro Gribojedovo komedijos „Vargas dėl proto" personažą pataikūną Molčialiną.

DĖL ŠVIETIMO DRAUGIJŲ MOKYKLOS. Publikuota: RG. – 1915. – Vas. 21. – Nr. 21. Parašas: *Aiškūnas*. Pakartota: VR–16. – P. 120–123 (po tekstu: *„R.G." 21 nr.*).

[1] „Saulė" – 1906 m. įkurta švietimo draugija; centras buvo Kaune, veikė iki 1940 m.; steigė ir išlaikė mokyklas, organizavo mokytojų kursus.

[2] *„Školy gramoty"* (rašto mokyklos) – suaugusiems šviesti XIX a. pabaigoje rusų valdžios pradėtos steigti kursų tipo mokyklos; Lietuvoje ignoruotos, nes suvokta, kad jomis buvo siekiama visų pirma rusifikacinių tikslų.

[3] *„skarbavikas"* (rus.) – valstybinis, apmokamas iš valdžios iždo.

[4] Tomas Žilinskas (1840–1925) – Veiverių mokytojų seminarijos, „Saulės" kursų mokytojas, pradžios mokymo programos rengėjas, nuo 1909 m. mokyklų inspektorius.

[5] „Rytas" – Vilniaus krašto kultūros ir švietimo draugija, veikusi 1913–1940 m.; steigė ir išlaikė lietuviškas mokyklas, skaityklas, Vilniuje organizavo pedagoginius kursus mokytojams rengti.

„Žvaigždė" – Žr. str. „Tautinė mokykla išeivių gyvenime" 1 paaiškinimą.

„Žiburys" – katalikiška švietimo ir labdaros draugija, įkurta 1906 m. Marijampolėje ir veikusi Suvalkijoje iki 1940 m.; įsteigė gimnazijų (Prienų, Vilkaviškio ir kt.), pradžios m-klų.

[6] Andrius Graičiūnas (1870–1952), gydytojas, JAV lietuvių veikėjas, publicistas, kultūros ir švietimo rėmėjas.

[7] *public schoolose* (ang. *public school*) – viešosiose mokyklose.

KOOPERACIJA – TEISINGUMO MOKYTOJA. Publikuota: RG. – 1915. –

Vas. 24. – Nr. 22. Parašas: *K.J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 123–127 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 22 nr.*).

[1] *„mirskųjų"* (rus.) – bendruomenės, bendruomeninių.

[2] *kaip iš tų Radvilos šunų* – lyginama su medžiokliniais šunimis, augintais prieš I pasaulinį karą garsėjusiame Taujėnų Radvilos dvaro šunyne.

PATYS IEŠKOKITĖS RINKŲ. Publikuota: RG. – 1915. – Vas. 28. – Nr. 24. Be parašo. Pakartota: VR–16. – P. 127–129 (po tekstu: *„R.G.", 28 nr.*).

MŪSŲ ŠEIMYNŲ VĖŽYS. Publikuota: RG. – 1915. – Kovo 31. – Nr. 36; bal. 2. – Nr. 37; bal. 4. – Nr. 38. Parašas: *K. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 132–141 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 36, 37, 38 nr.*).

[1] Pasteras (Louis Pasteur, 1822–1895) – prancūzų chemikas ir mikrobiologas, imunologijos pradininkas, jo vardo mikrobiologijos institutas įsteigtas 1888 m.

[2] *susekė p. Jaroslavas R.* – greičiausiai minimas Jaroslavas Rimkevičius (nuo 1928 m. Rimkus, 1888–1976); kilo iš Lenkijos, augo ir mokėsi Lietuvoje, studijavo klasikinę filologiją Peterburge, mokytojavo Šiaulių gimnazijoje, sovietų tremtas ir kalintas; rašė „Viltyje", „Lietuvos mokykloje", „N. Romuvoje", J. Šiliečio slp. 1922 m. išleido savo piešinių albumą „Vokiečių okupacija Lietuvoje 1915–1919 m. paveikslėliuose ir trumpuose jų aprašymuose".

[3] *sartai* – sėslieji uzbekai; sartais juos vadino pusiau klajokliai uzbekai ir tadžikai.

[4] *Senis Budrius tris sūnus išsiuntė* – primenama A. Mickiewicziaus baladė „Trys Budriai", kur pasakojama apie tris lietuvius, Budrio sūnus, iš karo žygių parsigabenusius nuotakas lenkes.

[5] *„poczciwych durniłów"* (lenk.) – dorus kvailelius.

[6] Nukreipiama į A. Mickiewicziaus ir žymios pozityvizmo laikų prozininkės Elizos Orzeszkowos (1841–1910) kūrinius („Poną Tadą", „Chamą"), vaizduojančius kurtizaniško elgesio moteris, pasielgiančias pagal cituojamą lenkų posakį: „Pokociło się i dam w nogę" („Pasiglamžyta ir pabėgu").

[7] Fon Vizinas (Denisas Fonvizinas, 1744 ar 1745–1792) – rusų rašytojas, komediografas, pasakėtininkas; *akys, pačiai esant, nieko nebemato* – jo komedijos „Nesubrendėlis" veikėjo Prostakovo replikos parafrazė.

[8] „Garnys" – turimas galvoje mėnesinis satyros ir humoro laikraštis, ėjęs 1910–1914 m. Kaune.

[9] Marcel Prévost (1862–1941) – prancūzų rašytojas, dramaturgas, žurnalo „Revue de France" steigėjas ir leidėjas.

[10] *virago* (lot.) – didvyrė, karžygė; *femina* (lot.) – moteris.

[11] *na mężczyzn nie działają* (lenk.) – vyrų neveikia.

DRUMZLĖS. Publikuota: RG. – 1915. – Bal. 14. – Nr. 42. Parašas: *K. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 141–144 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 42 nr.*).

[1] *Matas Gojelis* – Matas Grigonis (1889–1971), pedagogas, poetas, vertėjas, išleido daug originalių ir verstų eilėraščių rinkinių vaikams, išvertė I. Turgenevo, L. Tolstojaus ir kt. rašytojų kūrybos.

ŽIEDAI VILIOJA! Publikuota: RG. – 1915. – Bal. 28. – Nr. 48. Parašas: *K. J. T.* Pakartota: VR–16. – P. 144–145 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 48 nr.*).

„RYGOS GARSO" IŠKARPŲ SKYRIUS. Publikuota: RG. – 1915. – Birž. 4. – Nr. 63. Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 146–149 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 63 nr.*).

[1] *Grigalius Petrovas* – žr. str. „Kokie skaitytini svetimi laikraščiai?" 4 paaiškinimą.

[2] Juozas Gabrys-Paršaitis (1880–1951) – politikas, literatas; gyvendamas Prancūzijoje ir Šveicarijoje, I pasaulinio karo metais rūpinosi Lietuvos nepriklausomybės reikalais, dėl asmeninių ambicijų konfliktavo su Valstybės taryba, vėliau nuo politikos nutolo; surinko ir išleido V. Kudirkos Raštus (6 t., 1909), paskelbė lietuvių literatūros istorijos darbų.

[3] *„Annales des nationalités", „Pro Lithuania"* („Tautų metraštis", „Už Lietuvą") – leidiniai lietuvių tautos reikalams ginti, prancūzų ir anglų k. J. Gabrio su kitais leisti I pasaulinio karo metais (nuo 1915 m.) Paryžiuje ir Lozanoje (Šveicarijoje).

[4] *„pečatnoje"* (rus.) – spausdinta, spaudinys.

RINKIME ŽINIAS KARO ISTORIJAI LIETUVOJE. Publikuota: RG. – 1915. – Birž. 6. – Nr. 64. Parašas: *K. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 149–151 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 64 nr.*).

[1] Aleksandras Bublys (1872–1938), ilgametis Joniškio klebonas, „Tėvynės sargo", „Draugijos", „Šaltinio", „Tiesos kelio" bendradarbis; Juozas Jasas (1872–1935), kunigas Viešintose, Tauragnuose, Užpaliuose, 1915–1918 m. lietuvių karo pabėgėlių kapelionas Rusijoje; „Vilniaus žinių", „Vilties" bendradarbis.

[2] „Šaltinis" – katalikiškas savaitinis žurnalas, ėjęs 1906–1914 m. Seinuose, 1915 m. Vilniuje, 1926–1940 m. Marijampolėje.

[3] *ką p. Jablonskis atpasakojo... „Viltyje"* – Rygiškių Jono slapyvardžiu pasirašytas J. Jablonskio str. „Didžiojo karo istorijai", kur raginama atsiliepti į minimą Rusijos mokslų akademijos kvietimą, paskelbtas 1914 m. „Vilties" 278 numeryje.

ŽEMĖS IR KALBOS. Publikuota: RG. – 1915. – Rugs. 5. – Nr. 95. Parašas: *K. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 151–154 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 95 nr. Nebaigtas straipsnis.*).

[1] Martynas Yčas – žr. str. „Dairykimės vaikams prieglaudos" 4 paaiškinimą.

[2] „Večerneje Vremia" („Vakarinis laikas") – Peterburge ėjęs laikraštis, įsteigtas rašytojo ir garsaus žurnalisto Aleksejaus Suvorino (1834–1912).

[3] Juozas Tūbelis (1882–1939) – visuomenės ir valstybės veikėjas; agronomas, ministeris keliose Lietuvos vyriausybėse, 1929–1938 m. ministerių kabineto pirmininkas, 1931–1938 m. Tautininkų sąjungos vadovas.

[4] *„Drang nach Osten"* (vok.) – veržimasis į Rytus.

[5] *„Sturm"* (vok.) – štormas, šturmas.

[6] Nurodomos vienos didžiųjų Lietuvos pelkių: Šimšė, dab. Didieji Tyruliai, – į pietvakarius nuo Radviliškio; Vešeta – tarp Panevėžio ir Krekenavos; Kamanos – netoli Akmenės.

KARO ANČDĖLIS. Publikuota: Lietuvių kalendorius 1917 metams. – Petrapilis, 1916. – P. 100–102. Parašas: *Vaižgantas*.

DĖL SANTYKIŲ SU LENKAIS

„SZKOŁA POLSKA NA LITWIE". Publikuota: RG. – 1915. – Kovo 19. – Nr. 32. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 155–158 (po tekstu: *„Rygos Garsas. 1915 m. 32 nr.*).

[1] *„Szkoła polska na Litwie"* (lenk.) – „Lenkų mokykla Lietuvoje".

[2] *Dalį Lietuvių Napoleonas buvo pridėjęs prie Lenkų...* – Suvalkija pateko į 1807 m. Napoleono sudarytą ir iki 1815 m. gyvavusią vasalinę Varšuvos kunigaikštystę.

[3] *Radą wszechpolską* (lenk.) – Visos Lenkijos tarybą.

[4] *Vilniaus lenkų kunigų endekų laikraštis* – „Gazeta codzienna"; žr. str. „Dėl kun. Černiauskio iškėlimo" 10 paaiškinimą.

[5] *Froeblis* – Friedrichas Wilhelmas Augustas Fröbelis (1782–1852), vokiečių pedagogas, vaikų darželių ir ikimokyklinio auklėjimo sąjūdžio pradininkas.

[6] Žr. str. „Dėl švietimo draugijų mokyklos" 1 paaiškinimą.

[7] Konstantinas Olšauskas (1867–1933), prelatas, visuomenininkas, vienas iš „Saulės" draugijos steigėjų, 1918–1928 m. jos pirmininkas.

[8] *„Towarzystwo szkół ludowych" – „Towarzystwo Szkoły Ludowej"* (lenk.) – Liaudies mokyklų draugija – švietimo organizacija, įkurta Galicijoje 1891 m. ir veikusi iki 1939 m.

[9] *Grünwald* – primenama 1910 m. Lenkijoje paminėta Grünwaldo (Žalgirio) mūšio 500 metų sukaktis, kai buvo dosniai aukojamos lėšos lenkų kultūros reikalams.

KĄ GI MES REIKŠIME LENKŲ AUTONOMIJOJE? Publikuota: RG. – 1915. – Kovo 21. – Nr. 33. Parašas: *K. J. T.* Pakartota: VR–16. – P. 158–161 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 33 nr.*).

[1] Marjanas Zdziechowskis (1861–1938), literatūros istorikas, Vilniaus u-to profesorius ir rektorius; Aleksandras Świętochowskis (1849–1938), rašytojas, pozityvizmo teoretikas ir propaguotojas; Stanisławas Grabskis (1971–1949), politikas, Lvovo u-to profesorius, 1925 m. Lenkijos švietimo ministras; Aleksandras Lednickis (1866–1934) politikas, 1906 m. išrinktas Minsko gubernijos atstovu Rusijos dūmon, 1918 m. Lenkijos atstovas Maskvoje.

[2] „Russkije Vedomosti" («Русские Ведомости»; „Rusų žinios") – imperinės nuostatos laikraštis, ėjęs 1863–1918 m. Maskvoje.

[3] Hipolitas Milewskis-Korwinas (1848–1932), politinis veikėjas, publicistas, rašęs lietuvių–lenkų tautinių santykių klausimais.

LENKŲ TALMUDIZMAS. Publikuota: RG. – 1915. – Bal. 18. – Nr. 44. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 161–164 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 44 nr.*).

[1] *Ekonomistas Majevskis* – Erazmas Majewskis (1858–1922), sociologas, ekonomistas, Varšuvos u-to profesorius, veikalo „Mokslas apie civilizaciją" (4 t., 1908–1922) autorius.

[2] *Andriejus Niemojevskis* – žr. str. „Statistikos žiupsnelis" 1 paaiškinimą.

[3] *„Gazeta Codzienna"* – žr. str. „Dėl kun. Černiauskio iškėlimo" 10 paaiškinimą.

[4] Antanas Maliauskis (1877–1941), I pasaulinio karo metais veikė šalpos draugijose, studijavo Šveicarijoje, vėliau dėstė Kauno u-te; bendradarbiavo „Viltyje", „Draugijoje", „Vadove", daugelio darbų religijos, etikos, sociologijos temomis autorius.

[5] *Zorotustras* – Zoroastras, Zaratustra (VII ar VI a. pr. Kr.), iranėnų filosofas, suformulavęs gėrio ir blogio (šviesos ir tamsos) dualizmo ir kovos principą; išpažinėjų laikytas pranašu.

[6] Stanislavas Maciejevičius (1869– po 1923) Vilniaus šv. Kotrynos bažnyčios kunigas, IV Rusijos dūmos narys, endekų veikėjas.

[7] *„Alboż to my jacy tacy..."* (lenk.) – „argi mes tai šiokie tokie".

[8] *Wyspiańskio „Wesele"* – Stanisławas Wyspiańskis (1869–1907) – lenkų dramaturgas, poetas, teatro reformuotojas; drama „Wesele" („Vestuvės") – viena jo simbolinių dramų, sprendusių tautos išsivadavimo problemas.

„KORONA I LITWA". Publikuota: RG. – 1915. – Birž. 11. – Nr. 66. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 164–168 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 66 nr.*).

[1] „Kurier Litewski" – žr. str. „Kokie skaitytini svetimi laikraščiai?" 1 paaiškinimą.

[2] *I gdyby z postępem czasu ta pełnia praw rozlewała się na inne stany...* (lenk.) – ir jeigu bėgant laikui ta teisių pilnatis būtų apėmusi kitus luomus – miestelėnų ir valstiečių – despotiškos Europos viduryje turėtume beveik stebuklingą reiškinį.

[3] *„codziennówkos"* (lenk.) – kasdieninukės.

[4] *Gdyby ciocia miała wąsy...* (lenk.) – jeigu tetulė turėtų ūsus, būtų ne tetulė, o dėdė.

[5] *„rozlewali"* (lenk.) – pilstė.

[6] *Za króla Sasa jedz, pij, popuszczaj pasa* (lenk.) – valdant karaliui saksui, valgyk, gerk, atleisk diržą; Lenkijos-Lietuvos valstybę valdė du karaliai saksai: 1697–1706 ir 1709–1733 m. Augustas II, 1733–1763 m. Augustas III.

[7] *Elementarschulę* (vok.) – elementarią mokyklą.

[8] *„o całe niebo wyższe od tego, w jakim żył lud litewski"* (lenk.) – nepalyginamai aukštesnis už tą, kuriame gyveno lietuvių liaudis.

[9] *Doroševičius* – žr. str. „Kokie skaitytini svetimi laikraščiai?" 4 paaiškinimą.

NEBĖR KO BEPASAKYTI! Publikuota: RG. – 1915. – Birž. 18. – Nr. 69; birž. 22. – Nr. 71. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 168–174 (po tekstu: *„Rygos Garsas. 1915 m. 69 nr.*).

[1] *„Świat"* („Pasaulis") – savaitinis žurnalas, ėjęs 1906–1939 m. Varšuvoje.

[2] *„Wyprobowany katolik"* (lenk.) – išbandytas katalikas.

[3] Apie pasikalbėjimą su W. Kosiakiewiczium, žurnalo „Świat" korespondentu, rašytoju beletristu, Vaižgantas rašė 1910 m. „Vilties" 136 nr. išspausdintame str. „Lenkų veikėjų etika susiduriant su lietuviais" (žr. šių Raštų 7 t., p. 390–393).

[4] Juozapas Weyssenhofas (1860–1932) – lenkų rašytojas, daugelio apysakų ir apsakymų autorius; lietuvių-lenkų sąjungos idėją propaguojanti jo apysaka „Unija" atskira knyga išėjo 1911 m.

[5] *Hłaskoms* – Józefas Hłasko (1856–1934), publicistas, politikas, 1906–1911 m. „Dziennik Wileński", nuo 1918 m. „Gazeta Warszawska" redaktorius.

[6] „Przyjaciele pokoju", „Biuro pracy społecznej" (lenk.) – „Taikos bičiuliai", Visuomeninio darbo biuras.

[7] Jonas Vileišis (1872–1942) – teisininkas, visuomenės veikėjas, „Vilniaus žinių" leidėjas ir vienas redaktorių, 1921–1933 m. Kauno burmistras; Jonas Kriaučiūnas (1864–1941) – spaudos darbuotojas, „Varpo", „Ūkininko", „Rygos garso" redaktorius, 1904–1905 m. dirbo „Vilniaus žiniose".

[8] *„ugodowiec"* (lenk.) – susitaikėlis; „ugodovcų" terminu lenkai vadino 1904 m. atsiradusio prorusiško „Realios politikos judėjimo" šalininkus, siekusius santarvės su Rusija, palaikiusius panslavizmo idėjas.

[9] Ludwikas Strasziewiczius (1857–1913) – publicistas, nuosaikios lenkų spaudos bendradarbis, 1898 m. Varšuvoje pradėjusio eiti ir iki 1939 m. ėjusio dienraščio „Kurier Polski" steigėjas ir redaktorius.

[10] Erazmas Piltzas (1851–1929) – publicistas, politikas, po I pasaulinio karo Lenkijos pasiuntinys Jugoslavijoje, Čekoslovakijoje, užsienio reikalų viceministras. Peterburge 1882–1909 m. leistą lenkų savaitraštį „Kraj" („Kraštas") jis redagavo iki 1905 m.

[11] *Ėjo Liutomirai Boleslawskiai, ėjo Weyssenhofai ir simukai* – prieš lietuvių tautinį atgimimą stojusios Lietuvos lenkiškosios ponijos apibendrinantis nusakymas; iš suminėtų jos sluoksnius simbolizuojančių vardų nesunku spėti, kas slypi tiktai už Weyssenhofų (žr. 4 paaiškinimą).

[12] *Oginskius ir vyskupo Paliulionio nabašninką* – Vaižgantas prisimena, kaip 1900–1902 m. vysk. M. Paliulioniui jį skundė Rietavo ponas kunigaikštis Bogdanas Oginskis ir kunigai lenkininkai (apie tai plačiai žr. A. Merkelio kn. „Vaižgantas" (K., 1934, p. 95–140).

[13] Janas Lemańskis (1866–1933) – poetas satyrikas, pasakėtininkas ir epigramistas.

[14] *nuo Jono Baudouino de Courtenay betariant* – Janas Baudouinas de Courtenay (1845–1929), lenkų kalbininkas; pasirūpino A. Juškos dainų rinkinių leidimu, paskelbė lituanistinių darbų.

[15] *„Przenigdystai"* – prisimenama 1903 m. išleista panevėžiškio dvarininko, vėliau Lenkijos politiko A. Meysztowicziaus poleminė brošiūra „Przenigdy!" („Niekada!"), kurioje buvo kategoriškai atmestas 1902 m. paskelbtoje A. Dambrausko-Jakšto brošiūroje „Głos Litwinów do młodej generacyi magnatów, obywateli i szlachty na Litwie" išdėstytas raginimas jaunajai Lietuvos bajorų kartai, kad ji atsigręžtų į lietuvybę ir dirbtų savo krašto atgimimui.

[16] *Szukiewiczius* – Vandalinas Šukevičius (1852–1919), archeologas, ištyręs daugelį pietų Lietuvos piliakalnių.

[17] *własny stan posiadania* (lenk.) – savo padėtį.

[18] *oryginalne pojmowanie „krajowości"* ir: *dziwnego nabożenstwa „demokratyzmem"* (lenk.) – originalus kraštietiškumo supratimas ir keisto pamaldumo demokratizmu.

[19] *„kwestjų"* (lenk.) – klausimų.

[20] *placówkos* (lenk.) – forposto.

[21] *„stanu posiadania dom"* (lenk.) – padėties namai.

DĖL PRAEITIES MŪSŲ KULTŪROS. Publikuota: RG. – 1915. – Birž. 20. – Nr. 70. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 175–177 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 70 nr.*).

[1] Zigmuntas Glogeris (1845–1910) – lenkų archeologas, etnografas ir kultūros istorikas, kelis kartus išleistos „Lenkijos senovės enciklopedijos" (4 t., 1903–1904) autorius.

[2] *litwini musieliby zarówno przeszłość swoją, jak kulturę stworzyć* (lenk.) – lietuviai turėtų sukurti savo praeitį, lygiai kaip kultūrą.

[3] Antonas Mierzyńskis (1829–1907) – lenkų etnografas, Varšuvos u-to profesorius, tyrinėjo lietuvių mitologiją, paskelbė jos šaltinių; Aleksandras Brückneris (1856–1939) – lenkų slavistas, kultūros ir literatūros istorikas, Berlyno u-to profesorius.

[4] *Muharabių* – turimas galvoje garsus Babilonijos valdovas Hamurapis (18 a. pr. Kr.), į įstatymų kodeksą susisteminęs šumerų teisę.

[5] Antonas Šifneris (Schieffner, 1817–1880) – kalbininkas, Peterburgo u-to profesorius; rėmė lituanistinius darbus, palaikė ryšius su A. Baranausku; Jooseppi Julius Mikkola (1866–1946) – suomių kalbininkas, Helsinkio u-to profesorius, XIX a. pab. lankėsi Lietuvoje, tyrė lietuvių k. tarmes, rinko liaudies dainas.

[6] Suomių kalbos leksinius baltizmus aiškinti ėmėsi danų kalbininkas Vilhelmas Thomsenas (1842–1927), studijos „Ryšiai tarp suomių ir baltų (lietuvių-latvių) kalbų" („Beröriruger mellem de finske og de baltiske sprog", 1890) autorius. Gyvendamas Rygoje, Vaižgantas su šia studija galbūt galėjo susipažinti tiesiogiai, tačiau labiau tikėtina, jog, liesdamas lietuvių ir suomių kalbų ryšį, pasinaudojo antriniu, jos duomenimis operavusiu šaltiniu. Straipsnyje jo nurodyti žodžiai yra gavę tokias suomiškas formas: dura (peihena) – *tuura*, degla (deglas) – *taula*, kepurė – *kypärä*, kirvis – *kirves*, jėras (ėriukas) – *jäärä*, šienas – *heinä*.

DĖL DABARTIES MŪSŲ KULTŪROS. Publikuota: RG. – 1915. – Birž. 25. – Nr. 72; liep. 4. – Nr. 75; liep. 7. – Nr. 76. Parašas: *K. J. Tumas*. Pakartota: VR–16. – P. 177–187 (po tekstu: *„Rygos Garsas" 1915 m. 72, 75, 76 nr.*).

[1] *su „bydła"* (lenk.) – su galvijais.

[2] *„Drang nach Osten!"* (vok.) – žr. str. „Žemės ir kalbos" 4 paaiškinimą.

[3] *Polentum über Alles* (vok.) – lenkiškumas, lenkystė virš visko.

[4] *„grzecznym progresystam"* (lenk.) – ramiems progresistams.

[5] *Vilniuje šv. Jonas, šv. Jokūbas, Rodūnė, Joniškis...* – minima vietos ir žmonės, susiję su lenkų keltomis riaušėmis dėl lietuvių kalbos teisių bažnyčiose.

[6] *Oblomovas* – rusų rašytojo Ivano Gončiarovo (1812–1891) to pat pavadinimo romano pagrindinis veikėjas, apatijos ir neveiklumo įsikūnijimas.

[7] *Vicentas Pol* (Wincenty Pol, 1807–1872) – poetas romantikas, prozininkas; cituojama jo duota lietuvio charakteristika (*ale kiedy go zahaczy, to iw grobie nie przebaczy...* – bet jeigu jį užkliudysi, tai ir karste neatleis ir galų gale savo pasieks) yra iš poemos „Daina apie mūsų žemę" („Pieśń o ziemi naszej").

[8] *Podbipięta* (Pamuštpentis) – H. Sienkiewicziaus istorinio romano „Ugnimi ir kalaviju" veikėjas lietuvis, nepaprastos jėgos ir vaikiško naivumo karys, svajojęs vienu smūgiu mūšyje nukirsti penkių priešų galvas ir šią svajonę įvykdęs.

[9] Antanas Sugintas (1890–1971), teisininkas, spaudos bendradarbis; advokatavo Kaune, 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos; literatūros almanacho „Aušrinės keliais", išėjusio 1915 m. Petrapilyje, vienas sudarytojų, 1917 m. redagavo liaudininkų „Naująją Lietuvą".

PROTESTUOJAME! ARBA „STAROPOLSKA GOŚCINNOŚĆ". Publikuota: RG. – 1915. – Birž. 27. – Nr. 73. Parašas: *K. J. Tumas*.

[1] Pranciškus Karevičius – žr. „Kun. J. Tumo, buvusio „Vilties" redaktoriaus, kalba" paaiškinimą.

[2] *placówkos* – žr. str. „Nebėr ko bepasisakyti" 20 paaiškinimą.

[3] *To, to już nie!* (lenk.) – tai jau ne!

VARIA

ZIGMUNTAS MILKOVSKIS-MILKAITIS. Publikuota: RG. – 1915. – Saus. 15. – Nr. 5. Parašas: *K. J. Tumas;* saus. 27. – Nr. 10. Parašas: *K. J. T.* Pakartota: VR–16. P. 188–189 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 5 nr.; „Rygos Garsas". 1915 m. 10 nr.*).

Straipsnio teksto dalis, prasidedanti žodžiais „Kun. Tautkevičius rašo...", 1915 m. „Rygos garso" 10 nr. išspausdinta pavadinimu „Zigmunto Milkovskio būta lietuvio!"

[1] Zigmuntas Milkovskis (Zygmunt Miłkowski, slp. Teodor Tomasz Jeż, 1824–1915), prozininkas, publicistas, daugelio apysakų autorius.

[2] *„uskoki"* (lenk. *uskok* – šuolis į šalį) – Z. Miłkowskio apysakos „Uskoki" (1870) veikėjai.

[3] Vladislovas Tautkevičius (1878– prieš 1931), kunigavo Seirijuose, Šakiuose ir kitose Užnemunės parapijose.

PAS JO MYLISTĄ V. VYSKUPĄ BARONĄ EDUARDĄ VON ROPPĄ. Publikuota: RG. – 1915. – Kovo 19. – Nr. 32. Parašas: *K. J. T.* Pakartota: VR–16. – P. 189–190 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 32 nr.*).

[1] Eduardas Roppas (1851–1939), klebonas Liepojoje, 1903–1907 m. Vilniaus vyskupas, rusų valdžios pašalintas, gyveno Petrapilyje, Latvijoje, 1919 m. persikėlė į Lenkiją.

[2] *Hłaskas* – žr. str. „Nebėr ko bepasakyti!" 5 paaiškinimą.

[3] *„Reč"* („Kalba") – rusų kadetų dienraštis, leistas 1906–1917 m. Petrapilyje.

A. † A. JO IMPERATORIŠKOJI AUKŠTENYBĖ DIDIS KUNIGAIKŠTIS KASTANTINO KASTANTINAS. Publikuota: RG. – 1915. – Birž. 6. – Nr. 64. Parašas: *K. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 191–192 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 64 nr.*).

[1] Tekste toliau pastaba: *(penkios eilutės cenzūros išbrauktos).*

A. † A. JAMES EDWARD QUIGLEY. Publikuota: RG. – 1915. – Rugp. 15. – Nr. 89. Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. P. 192–194 (po tekstu: *„Rygos Garsas". 1915 m. 89 nr.*).

[1] Vaižgantas kalba apie savo ir „Saulės" švietimo draugijos steigėjo prelato Konstantino Olšausko (1867–1933) kelionę po Ameriką, kur 1911 m. jie buvo nuvykę rinkti aukų šios draugijos namų statybai Kaune.

[2] Šeptickis (Andrij Šeptyckyj, 1865–1944) – žymus ukrainiečių dvasinis ir tautinis vadovas, švietėjas, Ukrainos unitų metropolitas Lvove 1900–1944 m.; kilęs iš senos Galicijos grafų giminės.

ROMUALDAS STYRA. Publikuota: RG. – 1915. – Bal. 11. – Nr. 41. Parašas: *K. J. Tumas.* Pakartota: VR–14. – P. 222–224 (po tekstu: *Rygos Garsas, 1915 m. 41 nr.*).

[1] Kazimieras Styra (1802–1875), kunigavo Naujamiestyje, nuo 1857 m. Pabaisko klebonas.

[2] Mečislovas Leonardas Paliulionis (1834–1908), Žemaičių vyskupas nuo 1883 m.

[3] Adomas Pranciškus Krasinskis (1810–1891), Vilniaus vyskupas nuo 1858 m., vyskupiją valdė 4 metus, vėliau ištremtas į Viatką.

[4] Apie tai Vaižgantas rašė straipsnyje „Dėl ko kyla Ukmergės ir kitos panašios istorijos?" (žr. šių Vaižganto Raštų 6 t., p. 130–132).

[5] Vaižgantas 1902–1905 m. klebonavo Vadaktėliuose, netoli Naujamiesčio.

[6] Pranciškus Augustaitis (1848–1915), Seinų kunigų seminarijos profesorius, nuo 1911 m. Marijampolės klebonas.

[7] Antanas Karosas (1856–1947), Kauno kunigų seminarijos profesorius, 1910–1920 m. Seinų, nuo 1926 m. Vilkaviškio vyskupas.

[8] Pranciškus Karevičius – žr. str. „Kun. J. Tumo, buvusio „Vilties" redaktoriaus, kalba" paaiškinimus.

JUOZAS GRANDANAS. Publikuota: RG. – 1915. – Liep. 7. – Nr. 76. Parašas: *K. J. Tumas.* Pakartota: VR–14. – P. 94–95 (po tekstu: *Rygos Garsas 1915 m. 76 n.*).

A. † A. ZUZANA YČAITĖ-FRIDMANIENĖ. Publikuota: LB. – 1915. – Gruod. 17. – Nr. 27. Be parašo.

[1] Martynas Yčas – žr. str. „Dairykimės vaikams prieglaudos" 4 paaiškinimą.

[2] Jonas Yčas (1880–1931), pedagogas, istorikas; mokytojas Tomske, Voroneže, gimnazijos direktorius Panevėžyje; paskelbė istorinių darbų apie Vytautą Didįjį, Radvilas, Biržus.

RŪPINKIMĖS GERU CHORU! Publikuota: RG. – 1915. – Saus. 24. – Nr. 9. Parašas: *K. T.*

[1] Kačanauskas – žr. str. „Pabaltijys dėl karo nukentėjusiems lietuviams" 3 paaiškinimą.

LIETUVIŲ KULTŪROS CENTRAS PETRAPILYJE KARO METU

MŪSŲ LIAUDIS IR JOS ŠVIESUOMENĖ VILNIAUS SEIMO LAIKU. Publikuota: LB. – 1915. – Lapkr. 22. – Nr. 20. Parašas: *Kun. J. Tumo-Vaižganto.* Pakartota: VR–16. – P. 195–205 (po tekstu: *„Lietuvių Balsas". 1915 m. lapkričio 22 d. 20 nr.*); Vairas. – 1931. – Nr. 1. Parašas: *Dr. J. Tumas.*

„Lietuvių balsas" – tautinės ir krikščioniškos nuostatos savaitraštis, ėjęs 1915–1918 m. iš pradžių Petrapilyje, o nuo 1917 m. Voroneže.

[1] *podvergajutsia samoj ozloblionoj kritike* (rus.) – pikčiausiai kritikuojami.

[2] *Suomių pavyzdys* – kalbama, atrodo, apie 1905 m. Suomijoje vykusius visuotinius streikus, privertusius rusų valdžią grąžinti šiam kraštui XIX a. gale atimtą autonomiją ir leisti demokratišku balsavimu išsirinkti parlamentinę tautos atstovybę.

[3] Juozapas Zaleskis (1838–1910), Viekšnių dekanas nuo 1868 m.

[4] Andrius Domaševičius (1865–1935) – Lietuvos socialdemokratų partijos vienas įkūrėjų ir vadovų; gydytojas, dirbęs Vilniuje ir Panevėžyje.

[5] Stanislovas Stakelė (1862–1930) – švietėjas, kovotojas už lietuvybę, spaudos platintojas ir bendradarbis, rusų valdžios persekiotas; kunigavo Dusetose, Rageliuose, Rozalime ir kitur.

[6] *jerichonišku balsu* – galingu balsu; užuomina į Šv. Raštą (ST Još), kur pasakojama, kaip iš Egipto vergijos grįžę žydai užėmė Jericho miestą, galingais trimitų garsais sugriovę jo sienas.

[7] Steponas Kairys (1879–1964) – Lietuvos socialdemokratų partijos veikėjas, jos spaudos redaktorius, Kauno u-to profesorius.

[8] *Pyksta Jablonskiai* – kalbama tikriausiai apie kalbininką Joną Jablonskį, kuris, nors ir nebuvo 1905 m. Seimo sušaukimo šalininkas, jo posėdžiuose, matyt, dalyvavo kaip svečias ir stebėtojas; sakydamas „Jablonskiai", Vaižgantas galbūt turėjo galvoje Joną Jablonskį su žmona vertėja Konstancija Sketeryte-Jablonskiene (1868–1948), irgi galėjusia būti tarp Seimo svečių.

[9] Andrius Bulota (1872–1941) – advokatas, liaudininkų veikėjas; globojo Žemaitę, išleido jos raštų; sušaudytas hitlerininkų.

[10] *Pranas Būčys* – žr. str. „Dešimties metų sukaktis" 16 paaiškinimą.

[11] *Advokatas Vileišis* – žr. str. „Nebėr ko bepasakyti!" 7 paaiškinimą.

[12] *jeden do sasu, drugi do lasu* (lenk.) – vienas apie akėčias, kitas apie vežėčias.

[13] Mykolas Sleževičius (1882–1939) – teisininkas, liaudininkų veikėjas; advokatavo, 1918–1919 ir 1926 m. Lietuvos vyriausybės pirmininkas.

[14] Vincas Aleksandravičius (1865–1952) – lietuviškos veiklos dalyvis, kompozitorius, religinių raštų rengėjas; kunigavo Lenkijoje, Užnemunėje.

[15] Ernestas Galvanauskas (1882–1967), visuomenės ir valstybės veikėjas, spaudos bendradarbis, inžinierius, Lietuvos ministerių kabineto pirmininkas 1919–1920, 1922–1924 m.; Paršaitis – žr. str. „Rygos garso" iškarpų skyrius" 2 paaiškinimą.

[16] *in verbo magistri* (lot.) – mokytojo žodžiu.

[17] *Mickai, Smalsčiai* – greičiausiai turimas galvoje Matas Mickis (1896–1960), agronomas, 1940 m. sovietams okupavus Lietuvą, žemės ūkio ministras, I pasaulinio karo metais gyveno Petrapilyje, dalyvavo revoliucinėje veikloje; Jurgis Smalstys (1881–1919), literatas, revoliucionierius, vienas sovietinės valdžios Lietuvoje kūrėjų, sušaudytas kariuomenės lauko teismo sprendimu.

[18] *Kunickai su Siūleliais* – Juozas Kunickas, spaudos bendradarbis, pasirašinėjo Perkūnėlio slap.; Siūlelis – Juozas Gabrys-Paršaitis, žr. šio str. 15 paaiškinimą.

TAUTOS PAŽANGA. Publikuota: LB. – 1917. – Vas. 26. – Nr. 17. Parašas: *Vaižgantas*. Pakartota: VR–16. – P. 206–210 (po tekstu: *„Lietuvių Balsas"; Nr. 17(146). Petrapilis, 1917 m. vasario 26 d.*).

[1] „Vairas" – tautinės minties politikos, literatūros ir meno žurnalas, redaguojamas A. Smetonos, ėjęs Vilniuje 1914–1915 m.; vėliau leistas 1923–1924 ir 1929–1940 m. Kaune.

[2] *summum jus – summa injuria* (lot.) – aukščiausias įstatymas – didžiausias neteisingumas.

AUTONOMISTŲ-FEDERALISTŲ TARYBOS KIJEVE. Publikuota: LB. – 1917. – Rugp. 27. – Nr. 62. Pakartota: VR–16. – P. 210–223 (po tekstu: *„Lietuvių Balsas". Nr. 62. 1917 m. Petrapilis, rugpjūčio 27 d.*).

[1] *Ukrainos Centralinė Rada* – aukščiausias ukrainiečių valdžios organas (taryba), veikęs 1917–1918 m.; paskelbė Ukrainos nepriklausomybę (1917.XI.20), kurią 1918 m. pradžioje užgniaužė Rusijos bolševikai.

[2] *Laikinoji vyriausybė* – Rusijos vyriausybė, sudaryta 1917.III.15, nuvertus carą, ir veikusi iki bolševikų perversmo 1917.XI.7.

[3] Georgijus Lvovas (1861–1925), kunigaikštis, I Rusijos dūmos narys, Zemstvų sąjungos pirmininkas, Laikinosios vyriausybės kabinetų pirmininkas 1917.III.15–VII.20.

[4] Petras Leonas (1864–1938) – teisininkas, pirmųjų Nepriklausomos Lietuvos vyriausybių narys, nuo 1922 m. Kauno u-to profesorius; visuomenės veikėjas, spaudos bendradarbis.

[5] Kadetai – konstituciniai demokratai; Rusijos liberalinių monarchistų partija, veikusi 1905–1921 m.; iki 1917 m. bolševikų perversmo turėjo didelę įtaką Dūmoje ir vyriausybėje.

[6] *santarininkas* – 1917 m. Rusijoje įkurtos lietuvių liberalų partijos „Santara" (Demokratinė tautos laisvės santara) narys; 1925 m. „Santara" persiorganizavo į Ūkininkų partiją.

[7] Michailo Hruševskis (1866–1934) – ukrainiečių istorikas ir politikas; Lvovo u-to profesorius, T. Ševčenkos mokslo draugijos pirmininkas; vadovavo Ukrainos išvadavimo sąjungai, Centrinei Ukrainos Radai (žr. 1 paaišk.); dešimties tomų „Ukrainos-Rusios istorijos" (1898–1936) autorius.

[8] *Veinbergo, Grosvaldo tipo* – žr. str. „Pabaltijys dėl karo nukentėjusiems lietuviams".

[9] „Apie šių dienų latvius" – Vaižganto str., skelbtas 1910 m. „Vilties" 55–59 nr. ir pakartotas minėtame tų pat metų leidinyje bei 1919 m. išėjusioje apybraižų knygoje „Aplink Baltiją" (žr. šių Raštų 8 t.).

[10] *kaip dr. Šliūpas svajoja* – Lietuvių-latvių respublikos sukūrimo idėją J. Šliūpas propagavo daugelyje savo straipsnių ir paskaitų; jų tekstai 1918 m. Stockholme išėjo atskira kn. „Lietuvių-latvių respublika ir Šiaurės tautų sąjunga".

[11] *Liber-Goldmanų, Danų, Gocų...* – vardijami žydai Rusijos bolševikų veikėjai, ruošę dirvą 1917 m. perversmui; iš jų žymiausi – Levas Trockis (Leiba Bronšteinas, 1879–1940), dešinioji V. Lenino ranka, J. Stalino ištremtas ir nužudytas; Julius Martovas (Cederbaumas, 1873–1923), vienas „Iskros" leidėjų ir rusų socialdemokratijos teoretikų.

[12] „*soviet krestjanskich deputatov*" (rus.) – valstiečių deputatų taryba.

[13] „*soviet jevreiskich deputatov*" (rus.) – žydų deputatų taryba.

[14] „*Bundas*" – žydų socialdemokratinė partija, veikusi Lietuvoje, Lenkijoje, Rusijoje; įkurta 1897 m. Vilniuje.

[15] Aleksejus Kaledinas (1861–1918), kavalerijos generolas, I pasauliniame kare vadovavo rusų kariuomenės armijai, 1917 m. išrinktas Dono kazokų atamanu, kovojo su bolševikais.

[16] Lavras Kornilovas (1870–1918), generolas, 1917 m. rugpjūtį–rugsėjį vyriausiasis Rusijos kariuomenės vadas, sukėlęs maištą prieš Laikinąją vyriausybę.

[17] „*Dilo*" – «Діло» („Veikla") – ukrainiečių „narodovcų" (tautininkų) laikraštis, leistas Lvove 1880–1939 m.

[18] *Žiūr. „L.B." Nr. 57* – nurodomas tame LB numeryje paskelbtas Vaižganto str. „Ar ir kas sudarys Lietuvių valstybę" (žr. šio tomo p. 301).

[19] *metropolitą grafą Šepticki* – žr. str. „James Edward Quigley" 2 paaiškinimą.

[20] Rusijos lietuvių.

KURIO „KARALIAUS" NAUDAI? Publikuota: LB. – 1917. – Liep. 30. – Nr. 55. Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 223–227 (po tekstu: *„Lietuvių Balsas" 1917 m. 55 (184) nr. Petrapilis, liepos 30 d.*).

[1] *Gabrys* – žr. str. „Rygos Garso" iškarpų skyrius" 2 paaiškinimą.

[2] Antanas Viskantas (1875–1940) – istorikas, vienas LMD organizatorių, Vilniaus lietuvių tautinės ir kultūrinės veiklos dalyvis; Vaižgantas turi galvoje 1917 m. išleistą jo kn. „La Lithuanie et la guerre" („Lietuva ir karas").

[3] Greičiausiai tai brošiūra „La nation lituanienne" („Lietuvių tauta").

[4] Juozas Purickis (1883–1934), publicistas, spaudos darbuotojas, politikas, nuo 1929 m. ekskunigas; Jonas Steponavičius – žr. str. „Dėl kun. Černiauskio iškėlimo" 5 paaiškinimą; Vladas Dzimidavičius (1886– ?), Fribourge studijavo iki 1920 m.; Vincas Bartaška (1881–1956), kunigas JAV, Klaipėdoje, Suvalkijoje; Konstantinas Olšauskas, žr. str. „Szkoła polska na Litwie" 7 paaiškinimą.

[5] Stasys Šalkauskis (1886–1941), filosofas, Kauno u-to profesorius; Antanas Viskantas, žr. šio str. 2 paaišk.; Adomas Vilimavičius (Vilimas, a. 1888– ?), 1914–1915 m. Josvainių vikaras, vėliau ekskunigas, advokatas, pirmųjų seimų atstovas; Izidorius Tamošaitis (1889–1943), filosofas, Kauno u-to profesorius; Ignas Česaitis (1893–1961), teologas, dėstė Kauno u-te, kapelionavo kariuomenėje.

[6] *nekošer* (žyd.) – netinka.

MŪSŲ „DIPLOMATIJOS" TUŠČIAPŪSLIAI. Publikuota: LB. – 1917. – Rugp. 3. – Nr. 56. Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 227–231 (po tekstu: *Petrapilis, rugpjūčio 3 d. „Lietuvių Balsas". 1917 m. 56(185) nr.*).

[1] A. Vienuolio feljetonas „Triumfas", išjuokiantis kairiųjų ir dešiniųjų rietenas 1917 m. Rusijos Lietuvių seime, paskelbtas tų pat metų LB 58–59 nr.

[2] Turima galvoje Hagoje (Olandija) 1899 ir 1907 m. vykę pasauliniai kongresai (konferencijos), sušaukti taikaus, teise grindžiamo valstybių sugyvenimo klausimams spręsti. Vienas iš Hagos taikos kongresų skatintojų ir finansuotojų buvo Andrew Carnegie (1835–1919), Amerikos pramonininkas milijonierius ir filantropas, daug savo kapitalo skyręs kultūrai remti.

[3] *beždžionė su akiniais* – aliuzija į rusų pasakėtininko Ivano Krylovo (1769–1844) pasakėčią „Beždžionė ir akiniai".

[4] *sulig Valančiaus gydytojo recepto* – nuoroda į M. Valančiaus „Paaugusių žmonių knygelės" pasakojimus („Vengrai", „Žmonių gydytojai, arba daktarai"), kur sodiečiai mokomi saugotis vaistus siūlančių šarlatanų ir liaudies medicina užsiimančių tamsuolių.

[5] *Bauervolkui* (vok.) – valstiečių tautai.

MŪSŲ DIPLOMATIJA BEVEIKSMĖ TEN, KUR BŪTINAI REIKIA. Publikuota: LB. – 1917. – Rugp. 10. – Nr. 58. Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota:

VR–16. – P. 231–235 (po tekstu: *Petrapilis, 1917 m. rugp. 10 d. „Liet. Balsas", 58(187) nr.*).

[1] Primenamas šiame tome aukščiau spausdinamas str. „Mūsų „diplomatijos" tuščiapūsliai".

[2] Eugenio Pacelli (1876–1958) – vyskupas, nuncijus Vokietijoje, vėliau kordinolas, Vatikano valstybės sekretorius, nuo 1939 m. popiežius Pijus XII.

[3] Kazimieras Prapuolenis (1858–1933) – Rusijos katalikų metropolijos kurijos Peterburge sekretorius, kunigas Seinuose, Kaune 1912–1921 m. neoficialus lietuvių atstovas Vatikane; spaudos darbuotojas, knygos „Lenkų apaštalavimas Lietuvoje" (lenk. 1913, liet. ir pranc. 1918) autorius.

[4] *Litwa, Ruś – szęści Rzeczypospolitej Polskiej* (lenk.) – Lietuva, Rusia – Lenkijos Respublikos dalys.

KAIP VOKIEČIAI ĮSIVAIZDINA TAUTŲ IŠSISKAIDYMĄ RUSIJOS VAKARŲ ŠONE. Publikuota: LB. – 1917. – Lapkr. 30. – Nr. 65. Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 235–237 (po tekstu: *Stokholmas. „Lietuvių Balsas" 1917 m. 65(194) nr.*).

[1] *Völker-Verteilung in West-Russland. 2 Auflage. Hamburg, 1917* (vok.) – Tautinis pasiskirstymas Vakarų Rusijoje. Antras leidimas.

GERBIAMAJAM PETRUI LEONUI MASKVOJE. Publikuota: LB – 1917. – Saus. 29. – Nr. 9. Pakartota: VR–16. – P. 238 (po tekstu: *„Lietuvių Balsas". 1917 m. 91(138) nr.*).

[1] Petras Leonas (žr. str. „Autonomistų-federalistų tarybos Kijeve" 4 paaišk.) I pasaulinio karo metais Petrapilyje, po to Maskvoje vadovavo lietuvių karo tremtinių šelpimo darbui.

[2] „Naujoji Lietuva" – liaudininkų savaitraštis, leistas 1916–1918 m. Petrapilyje ir Maskvoje; nurodomame 1917 m. trečiajame jo numeryje paskelbtas redakcijos straipsnis, kur P. Leonas kaltinamas pražudęs ar pasisavinęs 90 tūkstančių rb, skirtų nukentėjusiems nuo karo šelpti.

[3] Laiško signatarai yra iš anksčiau Petrapilyje gyvenę ir karo metais ten atsidūrę lietuvių inteligentai, visuomeninės, kultūrinės ir politinės bei nuo karo nukentėjusių šelpimo veiklos dalyviai, vieni plačiai žinomi, kiti ryškesnių pėdsakų nepalikę.

ŠVENTOJO TĖVO TAIKOS NOTA. Publikuota: LB. – 1917. – Rugp. 13. – Nr. 59. Parašas: *J. Tumas.* Pakartota: VR–16. – P. 239–242. (po tekstu: *„Lietuvių Balsas". 59(188) nr. 1917 m.*).

[1] Šventasis Tėvas tuo metu buvo Benediktas XV (Giacomo della Chiesa, 1854–1922), popiežiavęs nuo 1914 m.

GALIA-SPEKTAKLIAI. Publikuota: LB. – 1916. – Gruod. 1. – Nr. 92; gruod. 15. – Nr. 96. Parašas: *Vaižgantas;* RG. – 1917. – Geg. 17(30). – Nr. 32; geg. 20(2). – Nr. 33; geg. 27(9). – Nr. 34. Parašas: *Kun. J. Tumas-Vaižgantas.* Pakartota: VR–16. – P. 243–270 (po tekstais: *„Lietuvių Balsas" 1916 m. gr. 1 d. nr. 92(121); „Lietuvių Balsas", 1916 m.; gruodž. 15 d., 96 nr.; „Rygos Garsas", 1917 m. nr. 32, 33, 34.*).

[1] *sub specie aeternitatis* (lot.) – amžinybės požiūriu.

[2] *Nuo mūsų Liaudės... betariant* – Liaudė (Liauda) – palei Liaudos upelį, Vadaktų ir Pociūnėlių parapijose, įsikūrusios smulkių bajorų akalicos, laikytos nuskurdusios bajorijos simboliu.

[3] *„Co się przewlecze, nie uciecze"* (lenk.) – kas užtrunka – nepabėga.

[4] Andrius Bulota (žr. str. „Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Vilniaus seimo laiku" 9 paaišk.) ir rašytoja Žemaitė; nuvykę į Ameriką, 1916–1921 m. jie keliavo po lietuvių išeivių kolonijas, rinkdami aukas nukentėjusiems nuo karo Lietuvoje šelpti.

[5] *crudelis barbara gens Lottavorum, nefaria barbara... nec non infantium* (lot.) – žiauri laukinė latvių gentis, bedieviška, tamsi judėjų gentis, tarnų gotų, arba gudų, gentis ir didžiulė minia daugybės kitų barbarų, vyrų, moterų, taip pat vaikų.

[6] Katonas vyresnysis (a. 234–149 pr. Kr.) – romėnų politikas, rašytojas, oratorius; Vladas Požela (1879–1960) – advokatas, socialdemokratų veikėjas; Stanislovas Lukauskis (1869–1925) – teisininkas, visuomenės veikėjas, iki 1918 m. advokatas Petrapilyje, vėliau Šiauliuose; Vaclovas Bielskis (1870–1938) – inžinierius, socialdemokratų veikėjas, Lietuvių seimo Petrapilyje 1917 m. vienas pirmininkų, „Kultūros" bendrovės ir žurnalo vienas iniciatorių; Mykolas Januškevičius (1886–1942) – liaudininkas, 1912–1917 m. Rusijos dūmos narys, „Naujosios Lietuvos" redaktorius, grožinės literatūros vertėjas.

[7] Juozas Laukaitis (1873–1952) – kunigas, 1912–1917 m. Rusijos dūmos narys, krikdemas, publicistas; mirė sovietų lageryje.

[8] *Catones – oratores* (lot.) – Katonai oratoriai.

[9] *Spectatores judices* (lot.) – stebėtojai teisėjai.

[10] *Sacrificatores – matadores* (lot., isp.) – aukotojai matadorai.

[11] fratres-revisores (lot.)... – brolius tikrintojus; Aleksandras Žilinskas (1885– po 1941) – teisininkas, 1917 m. pirmininkavo Petrapilyje lietuvių karių komitetui, Nepriklausomoje Lietuvoje dirbo teismų įstaigose; Andrius Dubinskas (1868–1945) – teisininkas, dirbo Petrapilyje, dalyvavo lietuvių visuomeninėje veikloje, „Varpo", „Tėvynės sargo", „Vilniaus žinių" bendradarbis, po 1918 m. teisėjas Prienuose, Marijampolėje.

[12] *Kato Bielscius* – Katonas (t.y. oratorius) Bielskis (žr. 6 paaišk.).

[13] *Canoni-cus Sen-cus* – Jonas Senkus (1869–1946) – marijonas, I pasaulinio karo metais kunigavo Petrapilyje, vykdė šalpos darbus, vėliau kunigas Plungėje, Ukmergėje, Panevėžyje.

[14] Antanas Tumėnas (1880–1946) – advokatas, krikščionių demokratų veikėjas, Kauno u-to profesorius; I pasaulinio karo metais dalyvavo pabėgėlių šalpos darbe Rusijoje.

[15] *Judices, turba mixta* (lot.) – teisėjai, mišri minia.

[16] Turimas galvoje Odoakras (a. 431–493), romėnams tarnavusios samdomos germanų kariuomenės vadas, 476 m. nuvertęs Romos imperatorių Romulą Augustulą ir pats pasiskelbęs Italijos karaliumi. XIX a. Lietuvos istorikų laikytas kilusiu iš herulių, iš kurių buvo kildinama lietuvių tauta.

[17] „Naujoji Lietuva" – žr. šiame tome spausdinamo laiško „Gerbiamajam Petrui Leonui Maskvoje" 2 paaiškinimą.

[18] „Zemščina" – rusų šovinistų ir imperininkų dienraštis, ėjęs nuo 1909 m. Peterburge; Zemščina – Ivano Rūsčiojo valdomos Maskvos valstybės teritorija (Novgorodo, Pskovo, Smolensko, Tverės žemės, dalis Maskvos). 1565–1572 m. palikta bajorų dūmos vykdomajai valdžiai; kita valstybės dalis, vad. opričnina, buvo valdoma kariniu teroru prieš stambiąją bajoriją įgyvendinamais caro ukazais.

[19] Baleišis – Rusijos Lietuvių seimo Petrapilyje 1917 m. aprašymuose tokia pavardė neminima nei tarp jo organizatorių, nei tarp kalbėtojų; Antanas Baleišis yra pasirašęs vienos Mogiliovo gubernijoje gyvenusių lietuvių bendrijos susirinkimo rezoliuciją, kuria remiami minimo seimo nutarimai ir smerkiamas kairiųjų partijų destruktyvus vaidmuo jame (žr. LB, 1917, Nr. 51), tačiau neatrodo, kad šis Baleišis būtų dalyvavęs Petrapilio seimo darbe.

[20] A. Spurga – Petrapilio lietuvių veikėjas, advokatas, nukentėjusių nuo karo šalpos dalyvis.

[21] Česlovas Petraškevičius (1886–1941), teisininkas, Centrinio k-to nukentėjusiems nuo karo šelpti sekretorius Petrapilyje, po I pasaulinio karo advokatas Panevėžyje.

[22] *Balskus, Chesnys, Shylling* – Vaclovas Bielskis, žr. šio str. 6 paaišk.; Blažiejus Česnys (1884–1944), kanauninkas, Petrapilio dvasinės akademijos profesorius, katalikų frakcijos vadovas 1917 m. Petrapilio Lietuvių seime, Nepriklausomoje Lietuvoje Kauno u-to profesorius; Stasys Šilingas (1885–1962), teisininkas, politikas, 1914–1917 m. Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti sekretorius Petrapilyje, Nepriklausomoje Lietuvoje Seimo atstovas, teisingumo ministeris, 1928–1938 m. Valstybės tarybos pirmininkas.

[23] *Čort vozmi!* (rus.) – velniai griebtų!

[24] *Vae vobis, hypocritae* (lot.) – vargas jums, veidmainiai.

[25] *ne misceantur sacra profanis* (lot.) – tegul šventi dalykai nebūna maišomi su bedieviškais.

[26] *Misce. Detur.* (lot.) – Maišyk. Tegul būna duodama.

[27] *démission* (pranc.) – atsistatydinimas.

[28] Minimas greičiausiai Mikalojus Katkus (1852–1944), agronomas, rašytojas, visuomenininkas; „lietuvių ideologu" Vaižganto, matyt, vadinamas už antibažnytinį ir ateistinį nusistatymą.

[29] *Kuzma Prutkovas*, Kozma Prutkovas – literatūros vardas, išpopuliarintas XIX a. 6–7 dešimtmetyje juo skelbtų satyrinės poezijos ir dramos kūrinių bei aforizmų; iš tikrųjų kolektyvinis pseudonimas, kuriuo pasirašinėjo Aleksejus Tolstojus (1817–1875) ir trys broliai – Aleksandras, Aleksejus, Vladimiras – Žemčiužnikovai.

[30] *mitarstva* (rus.) – vargus, kankynes.

[31] *Jokūbo liesvomis į dangų* – primenamas epizodas iš Šv. Rašto, kaip patriarchas Jokūbas sapne regėjo dangų siekiančias kopėčias, ir jų viršuje pasirodęs dievas Jahvė jam pažadėjo žemę, kurioje keliaudamas buvo sustojęs nakvynės (ST, Pr 28, 12–14).

[32] Charonas – senųjų graikų mitų valtininkas, kėlęs į Hadą per požeminius Stikso vandenis mirusiųjų sielas.

[33] Gerutis-Jonas Balvočius (1842–1915), kunigas, rašytojas; paskelbė didaktinių apsakymų, proza išvertė I. Krylovo pasakėčias.

[34] *prieš „laisvės metus"* – prieš 1905 m. revoliuciją.

[35] *Kai trys stos...* – Adomo Jakšto-Dambrausko eilėraščio „Kai du stos" pirmosios strofos 3–8 eilučių parafrazė.

[36] *kaip kurčia Abromienė graudingos Juozapo Aigiptiečio istorijos* – Šv. Rašto personažai: Abromienė – patriarcho Abraomo (Efraimo) žmona; Juozapas – egiptiečių nelaisvėje buvęs dievo Jahvės globojamas skaistuolis, atsispyręs moters gundymams.

[37] Antanas Purėnas (1881–1962) – chemikas, Kauno u-to profesorius; dalyvavo socialdemokratų veikloje, 1910–1918 m. Petrapilio komercinės mokyklos dėstytojas, per I pasaulinį karą Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti Petrapilio skyriaus pirmininkas.

TIESIANT KELIĄ LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBEI 1616–17 M.

LIETUVOS KARALIJA. Publikuota: Ateities spinduliai. – 1916. – Nr. 2–3. – P. 99–110. Parašas: *Kun. Juozas Tumas-Vaižgantas.* Pakartota: TK. – P. 3–14 (po tekstu: *Petrograde 1916 m. lapkr. m.*).

[1] *prima caritas ab ego* (lot.) – pirma meilė sau.

[2] *animal sociale* (pranc.) – visuomeninis gyvulys.

[3] Turimas galvoje Henrikas Sienkiewiczius (1846–1916), žymus lenkų rašytojas, istorinių romanų autorius, novelistas.

[4] *timeo danaos et dona ferentes* (lot.) – bijau ir dovanas nešančių danajų (graikų); posakis iš Vergilijaus „Eneidos" (2, 49).

[5] *Moja chata s kraju – ja ničoho ne znaju* (rus.) – plg. ne mano kiaulės, ne mano pupos.

[6] Otto von Bismarckas (1815–1898) – Vokietiją suvienijęs politikas, pirmasis jos kancleris (nuo 1871 m.); vykdė imperinę jėgos politiką, lietuvių ir lenkų germanizavimą.

[7] Romanas Dmowskis (1864–1939) – politikas, rašytojas, vienas nacionalistinės endekų (Narodowa demokracja, ND) partijos ideologų ir vadų.

[8] *Vazos, Sasai* – Vazos, Saksai, Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių dinastijos; Vazos (Zigmantas Vaza, Vladislovas Vaza, Jonas Kazimieras) viešpatavo 1587–1668 m., Saksai (Augustas II, Augustas III) – 1697–1763 m.

[9] *pabėgęs prancūzas* – Henrikas Valois, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis 1573–1574 m.; tepraėjus penkiems mėnesiams po išrinkimo, slapta grįžo į Prancūziją, tapdamas jos karalium Henriku III.

[10] *forces majeurs* (pranc.) – aukštesnės jėgos, neįveikiamos kliūtys.

KALBOS RUSIJOS LIETUVIŲ SEIMUI 1917 M. Publikuota: LB. – 1917. – Birž. 14. – Nr. 42; birž. 18. – Nr. 43. Pakartota: TK. – P. 14–22.

[1] *Januškevičius* – žr. feljetono „Galia-spektakliai" 6 paaiškinimą.

[2] *kaip darė Jonušas Radvila* – t.y. sudarė su švedais 1655 m. Kėdainių sutartį, atpalaiduojančią Lietuvą nuo unijinių ryšių su Lenkija; Jonušas Radvila (1612–1655) – Vilniaus vaivada, LDK didysis etmonas, vienas žymiųjų Lietuvos valstybingumo gynėjų.

[3] *kun. Ambraževičius* – žr. str. „Dešimties metų sukaktis" 15 paaiškinimą.

[4] *„Pravitelstvennyj Vestnik"* (rus.) – „Vyriausybės žinios" – oficialus valdžios dienraštis, leistas Peterburge nuo 1869 m.

[5] *„Severo Zapadnyj Golos"* (rus.) – „Šiaurės Vakarų balsas", 1905–1915 m. Vilniuje leistas dienraštis.

[6] A. Itomlenskis – gimnazijos mokytojas Vilniuje, lietuviškų knygų cenzorius, kartu su J. Jablonskiu 1906 m. peržiūrėjo mokykloms siūlomus lietuviškus vadovėlius.

[7] Povilas Matulionis – žr. str. „Dešimties metų sukaktis" 15 paaiškinimą.

AR IR KAS SUDARYS LIETUVIŲ VALSTYBĘ. Publikuota: LB. – 1917. – Rugp. 6. – Nr. 57. Parašas: *Kun. J. Tumas.* Pakartota: TK. – P. 22–25 (po tekstu: *Sasnaukoje ties Petrapiliu 1917 m. rugpjūčio 6 d.*).

[1] Jobas – S. Testamento (Jobo kn.) personažas; dvasios kankinys, Jahvės noru turėjęs nugalėti velnio gumdymų keliamas abejones Dievo teisingumu.

[2] *„obščinomis"* (rus.) – bendruomenėmis.

LIETUVIŲ TAUTOS VALIA SUSIDARYTI NEPRIKLAUSOMĄ TĖVYNĘ

Brošiūra publikuojama iš autografo, saugomo Vilniaus u-to Bibliotekos Rankraščių skyriuje (F 155–212). Autografą sudaro titulinis lapas ir 82 švaraštiniai gana kaligrafiška Vaižganto rašysena rašyti kur ne kur nežymiai taisinėti puslapiai (81 psl. pagrindinio teksto ir 1 psl. turinio). Titulinio lapo viršuje autoriaus ranka užrašas: *„Lietuvos Aido" redakcijai*, žemiau antraštė:

Vaižganto
Lietuvių Tautos Valia
susidaryti Nepriklausomą
Tėvynę.

Po tekstu dešinėje pusėje parašas: *Vaižgantas*, kairėje įrašas: *Stokholme. 1917 m. gr. 18 d.* ir kiek žemiau po brūkšnio *Kun. Juozas Tumas.*

Turinyje duodamas brošiūros pavadinimas ir jos dalių antraštės bei nurodomi jų puslapiai.

Brošiūrą pradedantis straipsnis „Tautos Valia – vyriausis dabartinių lietuvių politikos veiksnys" yra antrasis jo variantas, autoriaus perredaguotas bei

praplėstas ir eliminuojantis pirmojo varianto kartojimą. Gyvendamas Skandinavijoje, 1917 ar 1918 m. Vaižgantas šį straipsnį išvertė į rusų kalbą, kaip tarpininkę, iš kurios jis versta daniškai, matyt, tikintis paskelbti danų spaudoje. Vertimas liko nespausdintas, rankraštis saugomas Vilniaus u-to bibliotekos rankraštyne (f. 1–F 58, l. 97–108). Jo pirmojo lapo viršuje, prieš tekstą, vėlesnis paaiškinamasis Vaižganto įrašas: (*nespausdinta*) *Iš Lietuvių kalbos rusiškai, iš rusų versta į danų kalbą.*

[1] Imperatorės Jekaterinos II valdomai Rusijai aneksavus dešiniojo Nemuno kranto Lietuvos dalį, joje buvo palikta ankstesnės bajorų savivaldos institucijos (seimeliai, teismai), teisinis kodeksas (Lietuvos statutas), paskelbta, kad nutraukiama unija su Lenkija.

[2] Daroma aliuzija į 1773 m. įsteigtą Edukacinę Komisiją, kuri reformavo ir modernino Lenkijos-Lietuvos švietimą, suteikdama jam lenkišką tautinę kryptį; šios Komisijos nuostatomis rėmėsi ir švietimas Lietuvoje XIX a. pirmuoju trisdešimtmečiu, kai 1803 m. rusų sudarytai Vilniaus švietimo apygardai ilgai vadovavo lenkų magnatas A. Čartoryskis, o jos centru ir mokyklų priežiūros institucija tapo Vilniaus universitetas.

[3] Vincentas Duninas-Marcinkevičius (1807–1884), baltarusių poetas ir dramaturgas; vaizdavo kaimo buitį, idealizavo valstiečių moralę.

[4] *„uporstvujuščich"* (rus.) – atkaklaujančių, besispyriojančių.

[5] Suminėtieji rusų valdžios represuoti vyskupai Vilniuje vyskupavo: Vaclovas Žilinskis 1846–1858, Adomas Krasinskis 1859–1863, Karolis Hrynievickis 1883–1885, Steponas Zvieravičius 1897–1903, Eduardas Roppas 1903–1907 m.; Vilniaus vyskupu buvus ar vyskupiją administravus Felinskį, šaltiniai nenurodo.

[6] Iš Vaižganto suminėtųjų dvasininkų, pataikavusių ar talkinusių rusų valdžiai, XIX a. 7–8 dešimtmečiuose neoficialiu Vilniaus vyskupijos valdytoju tebuvo Petras Žilinskis (1816–1887), kapitulos prepozitas; kiti nurodytieji kunigai – kapitulos ar konsistorijos nariai, dekanatų dekanai, Vilniaus ir kt. bažnyčių klebonai.

[7] *Kun. Petravičius, Vilniuje viešai sakykloje sudeginęs... „Trebniką"...* – nurodomas Stanislavas Petravičius (Piotrowicz, a. 1830– po 1890). XIX a. 7-ajame dešimtmetyje jis buvo Vilniaus dekanas. Vaižganto minimo protesto aktą įvykdė 1870 m. pavasarį šv. Rapolo bažnyčioje. Be „Trebniko" (žr. str. „Surinkime gyvąją tradiciją" 4 paaišk.), sudegino ir vyskupiją tuomet valdžiusio P. Žilinskio (žr. 6 paaišk.) aplinkraštį, kuriuo liepta kunigams pamaldose naudoti rusišką liturginį apeigyną, bei pasakė valdžią ir su ja kolaboravusį vyskupijos valdytoją griežtai smerkiantį pamokslą, kurio tekstą prieš tai išsiuntinėjo savo dekanato kunigams. A. Burbos išverstas lietuviškai, šis pamokslas 1891 m. buvo paskelbtas „Vienybėje lietuvninkų" ir tais pat metais išleistas atskiru spaudiniu („Aplinkraštis į Vilniaus džiakonystės kunigus 1870 m. kunigo St. Petravyčiaus").

[8] Kazimieras Michalkevičius – žr. str. „Kun. Černiauskio ištrėmimas" 4 paaiškinimą.

[9] Makedonija nurodoma kaip kraštas, kurį XX a. pr. bandė dalytis jo kaimynai serbai, bulgarai, graikai ir kuriame vyko etninių bei religinių grupių rivalizacija.

[10] Žemaičių vyskupiją yra valdę keturi Giedraičiai: tikrieji vyskupai Merkelis 1576–1609, Steponas 1778–1801, Juozapas Arnulfas 1802–1838 metais ir administratorius Simonas 1838–1844 m.; Motiejus Valančius Žemaičių vyskupu buvo 1850–1875, Mečislovas Paliulionis 1883–1908, Gasparas Cirtautas 1910–1913, Pranciškus Karevičius 1914–1926 metais.

[11] Jonas Krizostomas Gintila (1788–1857), paskirtas rusų valdžios, Žemaičių vyskupiją administravo 1844–1850 m.

[12] *„netolpites"* (rus.) – nesibūriuokite.

[13] *„nagradnyje"* (rus.) – premijiniai.

[14] *Dramas Kražių ir Kenstaičių...* – kalbama apie smerkiantį atgarsį sukėlusias rusų kazokų įvykdytas Kražių skerdynes 1893 m. ir brutalų Kenstaičių (netoli Alsėdžių) bažnyčios uždarymą bei sunaikinimą 1886 m.

[15] „Dabartis" – okupacinės vokiečių kariuomenės Rytų fronto vadovybės (Ober Osto) Lietuvai leistas laikraštis, ėjęs 1915–1918 m. Tilžėje, Balstogėje, daugiausia Kaune.

[16] *„nado(ž)dat, po tom doložit, vsech ubedit"* (rus.) – reikia laukti (duoti), paskui pranešti, visus įtikinti.

[17] *circulus vitiosus* (lot.) – užburtas ratas, padėtis be išeities.

[18] *„nedoimki"* (rus.) – nepriemokos.

[19] *„do lasu" per paskutinę insurekciją* – į mišką (lenk.) per 1863 m. sukilimą.

[20] *Kinų mandarinų* – senosios Kinijos aukštųjų valdininkų.

[21] *Joniškio mokytojui Daukšai* – minimas greičiausiai Leonardas Daukša, XIX a. pabaigoje daraktoravęs slaptose lietuviškose mokyklėlėse Šiaulių apskrityje (1898 m. Lygumuose), vėliau, atrodo, dirbęs 1919 m. atidarytoje Joniškio mokykloje (nuo 1920 m. progimnazijoje).

[22] Ambraziejus Kašarauskas – gamtininkas, kraštotyrininkas, miręs tremtyje Sibire; Vaižganto nurodoma jo „Lituanica" yra rankraštinių darbų rinkinys, sudarytas A. Jakšto-Dambrausko ir saugotas Kauno kunigų sem-jos bibliotekoje.

[23] Iš Sedos parapijos Rubikų kaimo buvo kilę keturi mokslus išėję broliai Juzumai: be Vaižganto minimų Juozapo (pasikeitusio pavardę į Girštautą, 1827–1877) ir Tado, dar Vincentas ir Antanas – žr. str. „Surinkime gyvąją tradiciją!" 2 paaiškinimą.

[24] Jeronimas Račkauskis (1825–1889), Otonas Praniauskas – religinių raštų rengėjai, Juozapas Silvestras Dovydaitis – rašytojas, didaktas; žr. str. „Surinkime gyvąją tradiciją!" 2 paaiškinimą.

[25] *profesorius Stanevičius, Onacevičius, Bogužį, Jundulą* – matyt, turėta galvoje Simonas Stanevičius (1799–1848), poetas, folkloristas, ir Emerikas Stanevičius (1802– prieš 1866), lietuvių liaudies dainų publikuotojas, bet abu jie tesimokė Vilniaus u-te ir nebuvo jo profesoriai; Ignotas Onacevičius

(a. 1780–1845), istorikas, Lietuvos istorijos tyrinėtojas; Ksaveras Bogušas (1746–1820), kunigas, švietėjas, studijos „Apie lietuvių tautos ir kalbos pradžią" (1808) autorius; Jundulas – vienas iš Jundzilų, Stanislovas (1761–1837) ar Juozapas (1794–1877), abu botanikai, tyrinėję Lietuvos florą, dėstę Vilniaus u-te.

[26] *pagarsėjusi Reino uola* – Lorelei uola Reino vidupio krante, pietų Vokietijoje; garsi kaip gamtos fenomenas, išgarsinta legendų apie joje gyvenančią gražiąją burtininkę Lorelei ir šių legendų siužetais parašytų vokiečių romantikų baladžių (C. Brentano, H. Heinės ir kt.).

[27, 28] Aleksandras Hilferdingas, Stanislovas Mikuckis – žr. str. „Dešimties metų sukaktis" 3 paaiškinimą.

[29] Antanas Petkevičius (1804–1880) vikaravo Vainute, Jurbarke; 1844 m. perėjo į pravoslavų tikėjimą, 1845 m. paskirtas Kauno Aleksandro Nevskio soboro pirmuoju šventiku, 1858 m. perkeltas į Vilniaus Nikolajaus katedrą; 1851–1857 m. lietuviškų knygų cenzorius, skundė ir įdavinėjo M. Valančių.

[30] Eduardas Volteris (1856–1941) – etnografas, folkloristas, literatas istorikas, Peterburgo, nuo 1922 m. Kauno u-to profesorius, daugelio lituanistinių darbų autorius.

[31] Lietuviškai išverstų lenkų teologo M. Białobrzeskio (1522–1586) pamokslų (homilijų) rusiškais rašmenimis valdžia išspausdino keletą rinkinių (žr. 1985 m. Knygų Rūmų išleistą knygų lietuvių k. bibliografiją, 2 t., 1 d., p. 240–241).

[32] Jonas Zabermanas (a. 1815–1900), Tilžės katalikų klebonas, lietuviškų knygų Rytų Prūsijoje leidėjas, M. Valančiaus talkininkas.

[33] *„na kazionnuju službu"* (rus.) – į valdišką tarnybą.

[34] *Sursum corda!* (lot.) – aukštyn širdis!

[35] *Palaimintas vyras, kurs nesideda draugėn su nedorėliais* – žr. Psl, 1–2.

[36] *it anoji Gogolio paoficierienė pati nusiplakė* – rusų rašytojo N. Gogolio (1809–1852) komedijos „Revizorius" veikėja.

[37] *Konfutsė* – Kung fu cy, sueuropintai Konfucijus (551–479 pr. Kr.), žymus senovės Rytų filosofas; sukūrė religijos ir moralumo kriterijais grindžiamą pažiūrų sistemą, kurios pamatinės nuostatos yra žmogaus tarnavimas visuomenei ir paklusnumas valdžiai.

[38] *„Ravnenije po temnote!"* (rus.) – lugiuotis į atsilikimą!

[39] Apie Lietuvos mokyklų, veikusių iki 1861 m., naikinimą M. Valančius rašo brošiūroje „Prajautimas" (1869).

[40] *„Russkije poddannyje katoličeskoj very"* (rus.) – katalikų tikėjimo rusų valdiniai.

[41] *„Gruntovyje"* (rus.) – gruntiniai.

[42] *Skaityk N.A. Vrockio apie Kazanės pilį* – N.A. Vrockis (tikr. Aleksandras Navrockis, 1839–1914), rusų poetas, dramaturgas, rašęs daugiausia istorine tematika; Vaižgantas nurodo kurį nors jo kūrinį, vaizduojantį rusų užkariavimus Pavolgyje.

[43] Silgaudiškis (buvo vadinamas ir Silgudiškiu) – Jalovieckiams (Jaloveckiams) nuo seno priklausęs dvaras, iš kurio po I pasaulinio karo išaugo

Saldutiškio (Utenos raj.) miestelis; Vaižganto minimas Jalovieckis – greičiausiai Boleslovas Jalovieckis (Jaloveckis, a. 1850–1916), karo inžinierius, generolas, M. Biržiškos leisto laikraščio „Głos Litwy" bendradarbis; Švenčionių–Panevėžio siaurasis geležinkelis buvo tiesiamas 1895–1899 m.

[44] *„pooščrenija"* (rus.) – paskatinimo.

[45] *Pleskavos* – Pskovo; Pleskava – latvių vartojamas šio rusų miesto pavadinimas.

[46] Piotras Stolypinas (1862–1911) – rusų valstybininkas, nuo 1906 m. Rusijos ministerių tarybos pirmininkas, nužudytas eserų; Lietuvoje, prie Kėdainių, turėjo Kalnaberžės dvarą.

ŽODYNĖLIS

abazas (sl.) gurguolė, būrys, pulkas
adamoškas (sl.) šilkinis raštuotas audinys
adverniškas, -a (hibr.) kitoks, priešingas
aficierius (sl.) karininkas
akižada stačiokas
akuratniai (sl.) teisingai, patikimai
amtonija (sl.) sakykla
antgalvis pavadinimas, antraštė
antsidėti, -deda, -jo užsidėti, užsikrauti
anuočės (hibr.) anuomet, kitados
apkepurėti, -ėja, -ėjo pabaigti
apsiprovoti, -oja, -ojo (hibr.) pasibylinėti
aptieka (sl.) vaistinė
armota (sl.) patranka
atentis, -i ateinantis, būsimas
atsijokėti, -ėja, -ėjo atsitokėti
atstanka (sl.) atsarga, sankaupa

bepradėm nuolat, be paliovos
beviekis, -ė (hibr.) bejėgis
biednas, -a (sl.) neturtingas
biedrina (lat.) draugija
birkavas (sl.) 163,8 kg. svorio matas
brostvinis, -ė (hibr.) religinis, bažnytinis
buksvos (sl.) kelnės

cielybė (hibr.) visuma

čebatas (sl.) aulinis batas
čečiuoti, -iuoja, -iavo graužti, kramtyti, kapoti
čystai (sl.)visai, visiškai
čiutnybė, čiutnumas (hibr.) vikrumas, gyvumas

dieninis dienoraštis
diktas, -a (germ.) stiprus
dyvai (sl.) keista
doklė duoklė
draugija visuomenė
dūšia (sl.) siela, dvasia

fanaberuoti, -uoja, -avo (sl.) puikuotis, didžiuotis
fundorius (sl.) dovanotojas, davėjas
fušeris (germ.) darkytojas, gadintojas
fušeruoti, -uoja, -avo (hibr.) veidmainiauti, apgaudinėti

gastinčius (sl.) dovana
gašavotis, -ojasi, -ojosi (sl.) puoštis

gešeftas (germ.) biznis, verslas, sandėris
grabas (sl.) kapas; karstas
gražoti, -oja, -ojo (sl.) grasinti
griekas (sl.) nuodėmė
gromata, grometa (sl.) laiškas, raštas
guzikas (sl.) saga

iclius (sl.) išdykėlis
išlaidžiai, išlaidžios išlaidos, lėšos
išmaliavoti, -oja, -ojo (hibr.) išdažyti
išmislinėti, -ėja, -ėjo (hibr.) išgalvoti
išspainioti, -ja, -jo išnarplioti, išpainioti
įtikrinti, -ina, -ino įtikinti

kalpas (lat.) tarnas, vergas
kaunumas (hibr.) kuklumas
kiltas, -a kilnus
kiltis kilmė
kolekta (lot.) aukų rinkliava
komisorius (sl.) prievaizdas
kromas (sl.) parduotuvė
kulipka (sl.) kulka
kūlvarta kas dažnai keičia savo pažiūras
kupšauti, -auja, -avo pirkliauti, prekiauti
kustaris (sl.) amatininkas

leistrai (sl.) knygos raštai
lermas (sl.) triukšmas
liesvos (sl.) kopėčios
liubrikas (sl.) pasienio žandaras
liuika (sl.) pypkė
liuosas, -a (germ.) laisvas

mačyti, -ija, -ijo (sl.) padėti, pagelbėti
mandras, -a gudrus, išmintingas
mylista (sl.) malonybė
mizerija (sl.) menkysta
mizerinis, -ė (hibr.) niekingas
mizerobas (sl.) vargšas
mulinti, -a, -o traukti aukštyn, kelti
mundiras (sl.) uniforminis švarkas
muštarda (sl.) garstyčios

nabagas (sl.) vargšas
nabašninkas (sl.) mirusysis, velionis
naugija naudingosios iškasenos
navatnas, -a (sl.) keistas
nesvietiškas, -a (hibr.) nepaprastas
nevalia (sl.) prievarta, jėga
nujėgti, -ia, -ė suprasti, suvokti
nusilenkti, -ia, -ė pasitenkinti

oficierius žr. aficierius

pabažnas, -a (sl.) pamaldus
pablūdėlis (hibr.) pamišėlis
panaberija (sl.) išdidumas, pūtimasis
paprikas papirkimas, kyšis
parėdymas (hibr.) paliepimas, potvarkis
parėdyti, -o, -ė (sl.) sutvarkyti
pasergėti, -i, -ėjo pamatyti, pastebėti
paskūrė (hibr.) paodis
pasportas (sl.) pasas
patramenti, -ena, -eno pagąsdinti, paerzinti
pavietas (sl.) apskritis
pertarmė posakis
pinigynas iždas
pleštikė plaštakė
pradiedas (sl.) protėvis
pramonelka pramoga
priepuolis atsitikimas
prietelingas, -a (hibr.) draugiškas, bičiuliškas
prietelis (sl.) draugas, bičiulis
prietelystė (hibr.) draugystė, bičiulystė
prikaištis prikyštė, prijuostė
pristavas (sl.) policijos viršininkas
proviantavimas (hibr.) maitinimas
pusė puslapis

raitarija (sl.) raiteliai, kavalerija
rakas (sl.) nustatytas laikas, terminas
rėdas (sl.) valdžia, tvarka
rinštokas (sl.) gatvės griovelis vandeniui nutekėti

rota (sl.) kuopa

savabaudis savavalis
skarbas (sl.) turtas, pinigai
skarbavas, -a (sl.) valdiškas
skoma skonis
skramnastis kuklumas
skūra (sl.) oda
smetona (sl.) grietinė
sostapilis sostinė
spraunikas, sprauninkas (sl.) apskrities policijos viršininkas
staršina (sl.) vyresnysis
straigis sraigė
strajyti, -ija, -ijo (sl.) derinti, styguoti
subalamūtyti -ija, -ijo (hibr.) suklaidinti
sumislas (sl.) protas
sumnenė (sl.) sąžinė
susiedauti, -ja, -avo (hibr.) kaimynauti
svietas (sl.) pasaulis
svietiškas, -a (hibr.) pasaulietinis
svietiškis (hibr.) pasaulietis

šašiejus (sl.) plentas
šebelniotis, -iojasi, -iojosi meilintis
šinkuoti, -uoja, -avo (hibr.) prekiauti svaiginamaisiais gėrimais
šiundyti, -o, -ė kurstyti
šliūbas (sl.) jungtuvės, sutuoktuvės
šoblė (sl.) kardas
štatas valstija
štuka (sl.) juokas, išdaiga, pokštas
šūlė (germ.) sinagoga
šveistykla skaistykla

tęviršt vėliau, ilgainiui
torielė (sl.) lėkštė
trijenė trejų metų tarpas
trūbyti, -ija, -ijo (sl.) garsiai rėkti

unteris (germ.) puskarininkis
urėdninkas (sl.) policininkas
uždas įmoka, uždėlis
užsivilti, užsivilia, -vylė nusivilti

vagoris (latv.) prievaizdas, prižiūrėtojas
valstija valstybė
verdingis (lat.) skatikas, grašis
viekas (sl.) jėga
viežlybas, -a (sl.) tvarkingas
vokas dangtis

zvanas (sl.) ratlankis, ratas

TURINYS

LIETUVIŲ KULTŪROS CENTRAS RYGOJE KARO METU

BENDRAISIAIS LIETUVIŲ REIKALAIS

DĖL SANTYKIŲ SU LENKAIS

VARIA

LIETUVIŲ KULTŪROS CENTRAS PETRAPILYJE KARO METU

TIESIANT KELIĄ LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBEI 1916–17 M.

LIETUVIŲ TAUTOS VALIA SUSIDARYTI NEPRIKLAUSOMĄ TĖVYNĘ

Vaižgantas

Va-133 Raštai / Liet. literatūros ir tautosakos inst.; Vyr. redaktorius V. Vanagas. – V., 1998.

ISBN 9986–513–38–3 (bendras)

T. 9: Publicistika, 1913–1917 / Parengė Ilona Čiužauskaitė. – 392, [1] p.: portr. – Bibliogr. paaišk. ir komentarai, p. 351–384. – ISBN 9986–513–37–5 (9 tomas)

Vaižganto Raštų IX tome spausdinama 1913–1917 m. rašytojo publicistika (straipsniai, apybraižos), skelbta „Viltyje“, „Rygos garse“, „Lietuvių balse“ ir kt. Tomo pabaigoje – tekstų bibliografija, komentarai, žodynėlis.

UDK 888.2–3

VAIŽGANTAS
RAŠTAI
IX TOMAS

Redaktorius Vytautas Rakauskas
Dailininkas Saulius Chlebinskas
Maketuotoja Vida Misevičienė

Tiražas 1500 egz. 1998 09 10. Užsakymas 272

Spaudai parengė ir išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidybos centras
Antakalnio 6, 2055 Vilnius, tel. 225 332, fax 61 62 54
Spausdino P. Kalibato IĮ „Petro ofsetas"
Žalgirio 90, 2600 Vilnius, tel. 73 33 47